

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01158

DER MAN FUN NATSRES
[NAZARETH]

Sholem Asch

Permanent preservation of this book was made possible

by David Lehr, M.D.

in honor of

his wife Lisa

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שׁוֹמֵם אֵשׁ

דער מאַן פֿון נצרת

ראַמאַן

ערשטער באַנד

1943

קולטור פארלאג
ניו יארק

COPYRIGHT, 1942, BY SHOLEM ASCH

All rights reserved. This book, or parts thereof, must not be reproduced in any form without permission.

אַדרעס פֿון פֿאַרלאַג :

KULTUR FARLAG PUBLISHING CO.

84-09 Talbot St., Kew Gardens, L.I.

New York

Manufactured in United States of America

E. Laub Publishing and Printing Co.

ערשטער טײל

קאפיטל איינס דער ארכעאלאג.

נישט דאס געדענקען, נאָר דוקא דאָס פאָרגעסן איז אַ תנאי פאַר אונזער עקזיסטירן. אויב די לערע וועגן גלגולים איז וואָר, מוזן אונזערע נשמות, איידער זיי טוישן די גופים, אדורכגיין דעם ים פון פאָרגעסן. עס טרעפט אָבער טיילמאָל, אז דער שר של שכחה פאָרגעסט אויסצורמעקן דאָס געדעכעניש פון דער אנדערער וועלט אויס אנדערע חושים, דענסטמאָל שוועבן ארום רעשטן זכרונות פון א פאָרגאַנגענעם לעבן ווי אָפגעריסענע וואַקנס איבער די בערגלעך און טאָלן פון אונזער געהירן און וועבן זיך אַזן אין די געשעענישן פון אונזערע היינטיקע טעג. זיי שטייען אויף אין זייער רעאַקטייט אין דער פאַרעם פון קאַשמאַרע חלומות בננאַכט אויף אונזערע געלעגער. עס איז פונקט אזוי ווי עס טרעפט אָפטמאָל, ווען מיר הערן זיך צו צו א קאַנצערט דורכן ראדיאָ און עס רייסט זיך פלוצלינג אַרײַן אין דעם געזאַנג א פּרעמדער מאַטיוו, וואָס א ווייטע ראדיאָ-כוואַליע האָט פון דער לופט אהערגעבראַכט צו שווימען פון אן אנדער ליד ...

איך בין געשטאַנען פאַר דער טיר, אויף וועלכער עס האָבן זיך אפילו אין דער האַרב-טונקלקייט, וואָס האָט געהערשט אין קאַרידאָר, קלאָר ארויסגעהויבן די מיט קריינד אַנגעשריבענע דריי בוכשטאַבן I. H. S. וואָס דאָס האָט נישט פאַרפעלט צו מאַכן אויף מיר דעם געהעריקן אַננדרוק און האָט קיין ספק נישט איבערגעלאָזט, אַז דאָ וואוינט א קריסט — אַ קאַטאָליק. מיר האָט געעפנט די טיר ער אליין.

עס האָט מיר אַנטקעגנגעשלאָגן א געדיכטע לופט, אַנגעזאַפט מיט שימל פון פאַרלעגענע אַלטע זאַכן און פוילנדיקע פאַפירן. אין דער טונקלקייט, וואָס האָט געהערשט אינם פאַדערצימער אין פאַרוואַלקנטן, נאַסן האַרבסט-פאַרנאַכט, האָב איך מער דערפילט ווי געזען די דינאַמישע געשטאַלט, וואָס איז געשטאַנען פאַר מיר. זי איז נישט געווען גרויס און מעכטיק, פאַרקערט — זי איז געווען אַנגעשרומפן און שמאַל.

דאך האט מען געהאט דאס געפיל, אז אין דעם קליינעם פארווישטן פלעק קאנצענטרירט זיך אן אָנגעלאָדענער עלעקטרישער שטרעם פון גרויסער קראַפֿט, וואָס קאָן יעדן אויגנבליק עקספּלאָדירן. איך בין טאַקע געווען זייער פּאַרזיכטיק, און מיט א דרך־ארצדיקן, באַשיידענעם טאָן, וואָס כ'האַב נאָר געקאָנט פון מיר ארויסברענגען, האָב איך אים דער־קלערט אויף זיין דערשטוינטקייט די אורזאַך פון מיין קומען.

— אַ... — אין זיין מוראדיק־ביינערדיקער, איידל־דין געשניצטער אַדלער־נאָז — דער איינציקער סימן פון פאַרם, וואָס האָט ארויסגע־קוקט פון דעם פּאַרווישטן טונקעלען פּלעק, פון וועלכן עס איז באַ־שטאַנען זיין פנים — האָט אַ טיפן אַטעם געגעבן. איך האָב דערהערט דעם לופט־וועקסל אין זינע לונגען אָפהילכן. אָן א וואָרט צו ריידן, אָן אפילו מיך רעכט אַנצוקוקן, האָט ער מיט א מאַך מיט דער האַנט מיר צוגעוואונקען, איך זאָל אים נאַכגיין.

מיר זיינען אדורכגעגאַנגען דעם לאַנגן, שמאַלן פּאַדערצימער, וואָס איז פון ביידע זייטן געווען באַשטעלט מיט פּאַליצעס ביכער. די ביכער זיינען נישט געשטאַנען אין רייען, נאָר זיי זיינען געלעגן אין פעקלעך, ווי אינגעפּאקט צום אוועקטראַגן. דאָס שטודיאַ־צימער איז אויך געווען פול מיט ביכער־פּאַליצעס, און פונקט ווי אין פּאַדערצימער זיינען אויך דאָ די פּאַליצעס פול געווען מיט איינגעשנירטע פעקלעך. איך האָב גענוג צייט געהאַט אים צו באַטראַכטן אין זיין גאַנצער אומגעבונג, וואָרום דער מאַן האָט דערנאָך, ווי ער האָט מיך אַרײַנגעבראַכט אין זיין צימער, גאַנץ איינפאַך פאַרגעסן אָן מיר און האָט זיך ווידער רואיק צוריקגעזעצט צו זיין אַרבעטס־טיש, פונוואָנען איך האָב אים מיט מיין קליינע געהאַט אַוועקגעריסן. ער האָט מיר נישט נאָר נישט געהייסן זיך זעצן, נאָר איבערהויפּט, ווי איך וואָלט זיך גאָר אין צימער נישט געפונען, מיך איינגאַרירט. איך האָב בײַ מיר אָפּגעמאַכט, איידער איך בין צו דעם מאַן געגאַנגען, נישט צו רעאַגירן אויף קיין באַלידיקונג, נישט צו לאָזן זיך פון געדולד ארויסברענגען דורך זינע באַמערקונגען. עס איז מיר גוט באַקאַנט געווען זיין איינשטעלונג צו דער נאַציע און רעליגיע, צו וועלכער איך געהער זיך אָן, אָבער איך האָב געהאַט באַשלאָסן אויף גאַרנישט צו קוקן, נאָר צו פאַרפּאַנגן דעם איינציקן צייל, וואָס איך האָב מיר געשטעלט: מיט דעם דאָזיקן מאַן נאָענטער זיך צו באַקענען. דער־ריבער האָב איך מיר גאַרנישט געמאַכט דערויס, נאָר אויסגענוצט מיין צייט פון מיין ווינקל ארויס דעם מאַן צו באַטראַכטן. זיין אַרבעטס־טיש איז געשטאַנען נעבן דעם איינציקן פענצטער, וואָס האָט געמוזט ארויס־גיין אויף אן ענגן הויף, וואָרום דאָס ליכט, וואָס האָט אַרײַנגעשײַנט

דורך די מיט וואָטע פארשטאַפּטע טאַפּל־פענצטער, איז געווען זייער גע־
דעמפט, זיי האָבן אדורכגעלאָזט דאָס טאַג־ליכט ווי דורך אַ זיפּ. אָבער
ווי דער דיקער בין־השמשות האָט נישט געהערשט אַרום אונז, איז די
פאַרמעט־געלע הויט פון זיין פנים באַלויכטן געווען. דער קאַפּ, פאַר־
טרונקען אין דער פאַרווישטער, פאַרבנלאָזער אַטמאָספּערע, וואָס האָט
געהערשט אין שטוב, האָט אויסגעזען ווי דער קאַפּ פון אַ צעזאָר אויף
אַן אַלטער אָפּגעריבענער רוימישער מטבע. די שוין דערמאָנטע ביינער־
דיקע דינע נאָז, איז ווי אַן איידעלער אינסטרומענט באַשטאַנען פון צוויי
אויסגעשליפענע נאָבעלע ביינער זינטלעך; איר אַדלער־אַרטיקער שאַר־
פער, שפיציקער עק האָט זיך איצט געבויגן איבערן פאַפּיר, — זי האָט
געמאַכט דעם אַלנדרוק פון אַ גרויסן שנאָבל. די נאָז האָט באַהערשט
דאָס גאַנצע פנים און האָט אַן אַ זינט פאַררוקט אַלע אַנדערע טיילן. דער
גרויסער קאַפּ, געבויגן איבערן פאַפּיר, איז געווען נאָקעט, בלוזי אַ ראַנד
פון געלבעלע־ווייסע האַר האָט ווי אַ קראַנץ ארומגענומען דאָס ברייטע
פעלד פון דער לייסיגע. ער האָט מיט אַזאָ ענערגיע געפירט זיין גערעוועזע
ציטערנדיקע האַנט איבערן פאַפּיר, אַז מען האָט געהערט דעם פראַג־
טעסט פון דער פעדער אינם ראַצן אויפן שטייפן פאַפּיר. איך ווייס אָבער
נישט, ווי אַזוי ער האָט גענוג פּלאַץ געהאַט אויף זיין טיש פאַר די אַלע
זאַכן, וואָרום עס האָט גאָר קיין ענדע נישט גענומען צו די שטויסן פון
ווערטערביכער, ענציקלאָפּעדיעס און סתם האַנטביכער, וואָס האָבן זיך
אַנגעטורעמט אויף זיין טיש; און נישט בלוזי ביכער, פאַפּירן, שריפטן
און צייטונגען, וואָס באַלאַנגען צום שרייבער־פאַך, נאָר אויך חפּצים,
וואָס האָבן מיט שרייבן גאַרנישט קיין שייכות. עס איז דאָרט געווען
אַ רוימישער העלם, אַ שווערד און אַן אַ שיעור בראַנזענע און ערדענע
קריגלעך, אויך אַנדערע אַרכעאָלאָגישע זאַכן; נאָגלען, שנאָלן, רעשטן
שאַרבנס פון אַלטע טעפּ, שטיקלעך מאַרמאָר און בראַנז־אברים פון
גריכישע אַדער רוימישע פיגורן; אַ חוץ דעם אַן אַ שיעור שטיינדלעך
מיט פאַרשיידענע אויפשריפטן.

ענדלעך האָט ער זיך אַן מיר דערמאָנט און זיך אויפגעהויבן פון
זיין אַרט. מיט אים צוזאַמען האָט זיך אויך אויפגעהויבן אַן איינאינציקע
פּליג, מיט וועלכער ער האָט שוין געקעמפט דורך דער גאַנצער צייט,
וואָס ער איז געווען באַשעפטיקט מיט זיין שרייבן, איצט האָט זי גע־
קרייזט איבער זיין קאַפּ און אים פאַרפאַלגט. ער האָט די פּליג מיט אַ
טיכל פון זיך אָפּגעיאָגט, און מיט ענערגישע שריט צוגעטראָטן צו מיר
אין ווינקל, וואו איך בין אַלץ געשטאַנען אויף איין אַרט און געוואַרט
ער זאָל מיר באַמערקן. ער האָט אַנגעהויבן צו רעדן צו מיר, אַזוי ווי ער

וואָרט מיך שוין פון יאָרן געקענט און ווי מיר וואָלטן נאָר וואָס דאָס
געשפרעך געהאַט איבערגעריסן:

— אַ פּלאַג זיינען דאָס די פּליגן! איר ווייסט מיט וועמען דער היס-
טאָריקער טאַציטוס האָט זיי פּאַרגליכן? — מיט דעם טומלענדיקן פּאַלק,
מיט די יידן! כּער ... כּער ... רר ... — זיין פּאַכן האָט ארויסגעבראַכט
אַ זייער שאַרפּן און פּאַנג שונדנדיקן „ר“. — און ווייסט איר, מיט וואָס
דער קייסער דאָמיניקוס האָט זיך באַשעפּטיקט גאַנצע טעג? — ער האָט
געכאַפּט פּליגן און אָפּגעריסן ביי זיי די פּליגעלעך, אַז זיי זאָלן נישט
קאָנען פּליען, כּער ... כּער ... כּררר ... — אַ שיינע באַשעפּטיקונג פּאַר
אַ צעזאָר! נאָר עס איז סימבאָליש, יונגעראַמן, עס איז סימבאָליש. ער
האַט טאַקע צו עפעס אַנדערש נישט געטויגט, זיין מלחמה-קאַמפּאַניע
קעגן די גערמאַנער איז געווען אַ בלאַף, ווינטער גאַרנישט, ער איז נישט
אריבערגעגאַנגען דעם רהיין אפילו, כאַטש ער איז געווען איינער פון
די וועספּאַזיאַנס, וועלכע האָבן באַפּרייט די וועלט פון דער יידישער
פּלאַג און די נעסט פון די פּרושים — דאָס בית מקדש פּאַרברענט,
כי ... כּר ... כּר ...

— מײַן הער, איך בין געקומען לױט דער רעקאַמענדאַציע פון
מאַדאַם ב., איך בין אַנד גרייט צו דינען מיטן אונטעריכט פון דער העב-
רעאישער שפּראַך — ענטפּער איך אָפּ געלאָסן.

— כא, כא, איך האָב מער מורא פאר גייסטיקע ...

ער קוקט מיך אָן פארוואונדערט, גייט אָפּ אַ טריט פון מיר, ווי ער
וואָלט מיך בעסער געוואָלט באטראכטן, דערנאָך קומט ער צוריק און
זאָגט מיט אַן ערנסטן טאָן:

— אויב איך האָב באליידיקט אַניערע זעלאָטישע געפילן, בעט איך
אַנד איבער, איר אייניקל פון די מאַקאַבעער און שמעון בר גיורא! און
מען זאָגט נאָך, אַז דאָס לעמעלע יעזוס קומט ארויס פון דעם לייבן-גרוב
פון יהודה. מיט דעם פּילאָזאָף ניטשע — גיב איך אַנד אַוועק דעם גאַנצן
נייעם טעסטאַמענט פאר איין בלעטל פון אַלטן. דאָרט האָט מען צו טון
מיט מענער, און דאָ מיט נקבות; דאָרט מיט אַ גאַט פון נקמה און האָס,
און דאָ מיט וויבערישער סליחה ...

געזען, אַז ער פּאַרפּאַרט ווינטער קיין בויבעריק, האָב איך ווידער
געוואָגט אים איבערצורייסן:

— אויף די עמפּעלונגען פון מאַדאַם ב. האָב איך דעם כבוד ...

— יא, יא, מאַדאַם ב. האָט גערעדט מיט מיר, אַז איר ווילט מיר
פּאַרטרויען די געהיימנישן פון אַנער הייליקן לשון, וואָס איז מיר
נייטיק צוליב זייער אַ וויכטיקן ענין. איך דאַנק אַנד פּאַר אַנבאַט

און איך מוז מודה זײַן, אַז איך באַוואַנדער אַינער מוט, יונגערמאַן. צי מעג איך וויסן די מאַטיוון, וואָס האָבן אַיך באַוואויגן דעם שונא פונם אויסדערוויילטן פּאַלק אַרײַנצופירן אין אַינער קאָנספּיראַטיווער וועלט? אפשר וועט דער פּרינץ, וואָס איר פּאַרלאַנגט דערפאַר, זײַן צו הויך און איך וועל אים נישט קאָנען צאָלן?

— דעם פּרינץ? — וואַנדער איך זיך — איך האָף, אַז מאַדאַם ב. האָט אַיך אינפאַרמירט, אַז מאַטעריעלע פאַרגעלטונגען זיינען אויס-געשלאָסן.

— כא, כא, איך האָב מער מורא פאַר גייסטיקע ...

— מײַן הער, די איינציקע באַצאָלונג, וואָס איך דערוואַרט פון אַיך, איז צו נאַשן פון אַינער רײַכן וויסן און קענטעניש פון דער קלאַסישער דיטעראַטור. אַינער רוהם אַלס פאַרשער און געלערנטער פון דער רוי-מישער צײַט האָט מיך צוגעצויגן צו אַיך. איך מוז מודה זײַן, אַז אויך איך האָב א נייגונג צו יענער עפאַכע, מיט וועלכער איר אינטערעסירט זיך אזוי זייער און פאַר וועלכן די וועלט האָט אַיך אַזוי פיל צו פאַר-דאַנקען צוליב אַינערע חידושים. און גלויבט מיר, אז איך האָב שוין לאַנג געזוכט די געלעגנהייט צו געפינען זיך אין אַינער נאַענט.

באַזאַנפט פון די גוטע ווערטער, וואָס איך האָב אים געזאָגט, ווי אַ פּייב פון זיסער מוזיק, איז ער שטיל געוואָרן, פאַרדעכטיק שטיי, דאַן האָט ער ווידער געגעבן אַ שפרונג אַפּ פון מיר און פאַרשנדיק מיך אַנגעקוקט. ער האָט פאַרזשמורעט די אויגן, זײַן בולטע נאָז פאַרויסגע-שיקט פון פנים ארויס, און מיך באַטראַכט מער מיט זײַן חוש הריח איידער מיט זײַנע אויגן. און ווי ער וואַלט מסכים געווען אויף מיר, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט היטער זײַן טיש, אַנגעצונדן דעם עלעקטרישן לאַמפּ, וואָס איז איבער אים געהאַנגען, — וואָס דאָס איז זייער נויט-ווענדיק געווען, ווייל אין שטוב האָט שוין געהערשט אַ דיקע פינצ-טערניש. אויב אפילו די איינציקע עלעקטרישע באַרנע, פאַרשירעמט מיט אַ פאַרברענט שטיק פאַפּיר, האָט נישט גענוג ליכט פאַרשפּרייט, איז אַבער דער טיש און זײַן קאַפּ, מער נאָך אַבער זײַן פנים גענוג באַ-פויכטן געווען. ער האָט מיר מיט דער האנט אַנגעוויזן אויף אַן אַלטער שטול, וואָס איז געשטאַנען בײַם טיש קעגנאיבער אים. דאָס אַוועקזעצן זיך אויף איר איז נישט פאַרגעקומען אַן אַ קליינער, אומאַנגענעמער איבערראַשונג; איך האָב געפונען דאָס אַרט אויף דער שטול באַזעצט דורך אַן אַלטן קאַטער, וועלכער איז אויפגעוועקט געוואָרן פון זײַן שלאָף דורך דער לאַסט פון מײַן קערפּער. ער האָט אַבער אַן יעדן ווידערשטאַנד זיך אונטערגעגעבן און איבערגעטוישט דעם פּלאַץ אויף אַן אַנדערן

טונקעלן ווינקל פון שטוב, וואָס איז פאַרשלאָנגען געוואָרן פון דער חיה — פּינסטערניש.

— „מײַנע פּאַרדינסטן פאַר דער אומפּאַרטייאישער וויסנשאַפֿט וואָלטן געקאַנט זײַן גרעסערע און וויכטיקערע, ווען איך וואָלט נישט געהאַט צו קעמפּן מיט געוויסע כחות, אין וועמענס אינטערעסן עס ליגט, אָז דער אמת זאָל נישט ארויסקומען אויף דער ליכטיקער שיין“ — האָט ער געזאָגט, זיך גלייך מאַכנדיק דערבײַ די קורץ־געשוירענע געל־גרויע וואַנסעס מיט זײַנע פינגער. — „כדי אײַך נישט נערוועזן צו מאַכן, וועל איך פאַרשוויגן דעם נאַמען, אָבער איר ווייסט שוין וועמען איך מײַן... נאָר איצט האָט זיך מיר געטראָפּן אַ געלעגנהײַט אין מײַן לעבן; עס איז אין מײַנע הענט ארײַנגעפּאַלן א דאָקומענט, וועלכער איז געווען פאַרהויפֿן פאַר די אויגן פון דער וועלט זינט נײַנצן הונדערט יאָר. דער דאָזיקער דאָקומענט אנטהאַלט דעם גאַנצן אמת וועגן יענער גרויסער וועלט־טראַגעדיע, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין ירושלים און איז גע־וואָרן, ליידער, דער וויכטיקסטער פּאַקטאָר אין אונזער געשיכטע זינט די לעצטע קנאַפע צוויי טויזנט יאָר. דער דאָקומענט, וואָס געפּינט זיך אין מײַנע הענט, וועט מאַכן א רעוואָלוציע אין אונזער אַנשטעלונג צו די אַנגענומענע אמתן. זײַנע פּאַלן איז גאַרנישט אויסצורעכענען. און כדי גרינטלעך און אומפּאַרטייאיש אויסצופאַרשן די שריפט, באַדאַרף איך אַנער היף, יונגערמאַן. וואָרום איר מוזט וויסן, אָז דער מאַנס־קריפט, וואָס געפּינט זיך בײַ מיר, איז נישט ווי די אַנדערע — פאַר די גוים, אין גריכישן לשון געשריבן, נאָר אין דעם אייגענעם לשון — אין העברעאיש, ווי די באַדערפעניש פאַר דער משפּחה פאַרלאַנגט עס. איך פּאָדער פון אַיך און איך דערוואָרט פון אַיך, יונגערמאַן, אָז נישט גע־קוקט אויף אַנערע התחייבותן פאר דעם יידישן קהל, צו וועלכן איר זענט פאַרפליכטעט מיט געהיימע שבועות און חרמות, זאָלט איר דאָך שטעלן די רײַנע וויסנשאַפֿט העכער פון די אינטערעסן פון אַנער אייגענער סעקטע און מיר אומפּאַרטייאיש העלפּן צו אנטציפערן דעם וויכטיקן, עפּאָכע־מאַכנדיקן מקור, וואָס דאָס גליק האָט געבראַכט אין מײַנע הענט ארײַן“.

איך האָב דאָך שוין געהאַט געהערט פון זײַנע איבערטריבונגען, פון זײַן וויכטיק מאַכן זיך, נאָר דאָס מאַל האָט אויף מיר זײַן ערנסטקײַט און די אויפריכטיקײַט פון זײַנע ווערטער געמאַכט אַן אַנזנדרוק. איך האָב מיט אַן אמת געמײַנט, אָז עס האַנדלט זיך וועגן עפעס זייער וויכ־טיקס און אומבאַקאַנטס. עס האָט אין דעם נידעריקן טאָן פון זײַן שטים און אין דער ערנסטקײַט, וואָס איז געלעגן אויף זײַן מערקווירדיק געל־

פארמעט-פנים, געפעלט יעדער בניגעשמאק פון קאטאוועס אדער שפיצל, מיט וועלכן ער איז געוואוינט געווען צו באציען זיך צו זינע אנטדע- קונגען. איך בין געווען איבערצינגט, אז דאס מאל האנדלט זיך וועגן א וויכטיקן ענין. איך האב אים דערויף געענטפערט אויך מיטן גאנצן ערנסט:

— איך פארזיכער איך, פראפעסאר, אז איך בין צו איך געקומען בלויז געטריבן פון דורשט נאך וויסן, איך שטעל דעם אבסאלוטן אמת אין דער וויסנשאפט העכער פון אלע אנדערע מאמענטן. — און איך האב אים הארציק און ווארעם געדאנקט פאר דעם צוטרוי, וואס ער שענקט מיר, כאטש ער קאן מיר נאר אזוי קורץ און ער ווייסט אזוי ווייניק וועגן מיר.

— יא, איך האב צו איך צוטרוי, איך ווייס נישט מיט וואס איר האט עס געוואונען ביי מיר. איך גלויב, אז איר האט צו די זאכן א גאנץ אנדערע באציאונג ווי דאס רוב פון אנדערע גלויבנס-גענאסן. דאס ביסעלע, אייגנטלעך, וואס מיר ווייסן וועגן דעם לעבן און טוען פון יענער פערזענלעכקייט, וועגן וועלכער עס האנדלט זיך דא און וועלכע האט ליידער געפורעמט דאס געזיכט פון אונזער געשיכטע אין די לעצטע צוויי טויזנט יאר, האבן מיר דאך אויך נאר צו פארדאנקען א פאר פון אנדערע „לאנדסלעכט“, איך מיין — אנדערע גלויבנס-גענאסן, וועלכע האבן געשריבן וועגן דער טעטיקייט און לעבן פון דער פערזענלעכקייט. זיי זיינען נישט געווען פריי פון ליידנשאפטלעכן קאמף פאר זייערע סעקטאנטישע אינטערעסן. די טענדענצן פון די באטרעפנדע סעקטעס אויף ביידע זייטן האבן געשאפן די געשטאלט פון יענער פערזענלעכ- קייט. זי, די טענדענץ, האט אים געבוירן און געפורעמט. איר וועט דאך וואוייל וויסן — ווייזט ער אן מיטן פינגער אויף מיר — אז ביי אונז, איידער דער גריכיש-רוימישער געניוס האט אריינגעבראכט א ביסל ארדענונג אין דעם כאאטישן לאבירינט פון דעם פארזעאישן דענקונגס- ארט, וואס האט געהערשט פון אנהויב אין דער קריסטלעכער סעקטע, איז דאך דער גאנצער ענין פון נייעם גלויבן געווען א יידישע זאך. אי די אנהענגער פון דעם דאזיקן גלויבן און אי זינע קעגנער זיינען גע- ווען געשניטן אויס דעם זעלבן מאטעריאל, פון וועלכן גאט האט בא- שאפן זיין אויסדערוויילט פאלק.

וויפיל איך האב נישט געהאט אפגעמאכט ביי מיר נישט צו רעאגירן אויף קיין שום ווארט פון זינע באמערקונגען, האב איך איינגעזעהן, אז זיין טעאאָגישע פונדאמענטוויקלונג קאן פירן צו אן אפברוך פון אונזערע באציאונגען נאך באלד ביי אנהויב, ווארום ער האט געהאלטן

אין איין פראוואַצירן. איך האָב זיך דעריבער אָנגערופן אין דעם ווייכסטן
און אָנגענעמסטן טאָן, וואָס איך בין נאָר בכוח געווען פון מיר ארויס-
צוברענגען:

— פראַפעסאָר, איך גלויב, אַז עס וועט גוט זיין פאַר אונז ביידע
אויסצומינדן טעאָלאָגישע געשפרעכען, וועלכע קאָנען דערפירן צו אומ-
אָנגענעמלעכקייטן, עס איז בעסער, אַז מיר וועלן זיך באַגרענעצן בלויז
אויף דעם העברעאישן אונטעריכט און אויף דעם פראַקטישן מאַטעריאַל.
ער האָט מיך אָנגעקוקט פאַרוואַנדערט און בייז, ווי ער וואָלט דער-
שטוינט געוואָרן איבער דער חוצפה, מיט וועלכער איך וואָג זינע אויס-
פירונגען צו אונטערברעכן. ער האָט געקריצט מיט די ציין פעס אומ-
פאַרשטענדלעכס, דאָן איז ער שטיל געוואָרן, נאָר פאַרשנדיק געהאַלטן
מיך אין איין דורכשפיזן מיט זינע אויגן, ווי ער וואָלט נישט געווען
געוואוסט וואָס מיט מיר אָנצוהויבן, צי מיך ארויסוואַרפן הינטער דער טיר
בלויז, צי מיך פריער גוט אַנדורסן. צום סוף האָט ער זיך אָנגערופן:
— פאַר דער וויסנשאַפט וועל איך אַפֿי אַיבערטראַגן, אפילו די
חוצפה פון אַ יידישן בחורוק ...

אין די פֿיטעראַרישע קרייזן פון אונזער פראַווינץ-שטאַט האָט זיך
געפונען אַ מאַן, וועלכן די נאָענטע האָבן געקרוינט מיטן נאָמען: „דער
טעאָלאָג“ אָדער „דער פראַפעסאָר“. אַזיין איז ער קיין פראַפעסיאנעלער
שריפטשטעלער נישט געווען, ער איז נאָר געווען אַ פּרענדי און אַ ראַט-
געבער פון שרייבער, אַ שיינ-גינסט, אַ פּילאָלאָג פון קלאַסישע שפּראַכן.
דאָך האָט ער זיך פון צייט צו צייט באַנוצט מיט זיין אומגעוויינלעכער
ערודיציע און וויסן, און פאַרעפנטלעכט באַמערקונגען, קליינע אויפזאַצן
אין די צייטשריפטן, וואָס האָבן צו טון מיט רוימיש-גריכישער געשיכטע
און פֿיטעראַטור. אויב עס האָט, לַמשלָה, ווער געמאַכט אַ פעלער אין אַ
נאָמען פון אַ רוימישן קריגס-פירער, אַ דיכטער אָדער פּילאָלאָג, צי אַ
שלעכטן דאַטום אָנגעגעבן אָדער פאַרדרייט אַ נאָמען פון אַ סענאַטאָר,
אַ טריבון, מיט איין וואָרט — עס איז ווער דעם קלענסטן חטא באַגאַנגען
קעגן די קלאַסישע העלדן, האָט זיך באַלד באַוויזן אין די צייטונגען אַ
בריוור מיט די געהעריקע אויסבעסערונגען. אין די מערסטע פאַלן האָבן
די רעדאַקציעס אַזיין געמוזט איבערשרייבן די בריוועך אָדער זיי
אינגאַנצן פאַרוואַרפן צוליב זייער אויסטערלישן שטיל. קודם כל איז
זיין שטיל געווען אַ „ריין קלאַסישער“, דאָס הייסט — ער האָט באַנוצט
אזוי פיל גריכישע און לאַטיינישע ווערטער, אַז עס איז שווערלעך גע-
ווען צו פאַרשטיין פאַר אַ היינטיקן מענטש, וואָס ער וויל. דערצו האָט

ער נאך געהאט א באזונדער פארגעניגן אויפצוגראבן פון אונטער דער
 ערד נעמען פון קלאסישע העלדן, פון וועלכע קיינער האט נאך ביז איצט
 נישט געהערט. טייל האבן געזאגט, אז פיל פון די נעמען, וואס ער דער-
 מאנט אין זינע באמערקונגען, זיינען אויסגעטראכטע, אנדערע ווידער
 האבן געפרוואווט נאכצוקאנטראלירן. זיי האבן גענישטערט אין די פאר-
 שיידנסטע פרעמדווערטער-ביכער, ענציקלאפעדיעס — עפעס האט עס
 יא געשטימט מיטן אמת, עפעס נישט. עס האט אויסגעזען, ווי דער דא-
 זיקער מאן וואלט באזעסן אן אייגענעם סקלאד פון גריכישע פילאזאפן
 און רוימישע שטאטסמענער, וועלכע זיינען נאך אים אליין באקאנט.
 באהאלטן האט ער זיך שטענדיק אונטער דער מאסקע פון א פסעוודאנים,
 קיינמאל נישט דעם זעלבן, נאך יעדע באמערקונג האט ער אונטערגע-
 שריבן מיט אן אנדערן נאמען, מיט די אויסטערלישסטע וואס מען קאן
 זיך נאך פארשטעלן. דאס וואלט נאך געווען צו דערליידן, אבער דאס
 ערגסטע איז געווען, וואס ער פלעגט אין זינע ריין וויסנשאפטלעכע
 נאטיצן אריינברענגען א פאלעמיק מיט הינטוועלטליכע מענטשן און מיט
 הינטיקע ענינים. ער פלעגט זיך אין די נאטיצן אפגעכענען מיט אלע
 זינע שונאים. דער עיקר האט ער אבער אויסגעגאסן זיין צאָרן אין
 יעדן בריוול אויף זיין ביטערסטן שונא — אויף די יידן. ער פלעגט
 אויסנוצן די קלענסטע געלעגנהייט, וואס א נאטיץ אין א ציטונג האט
 אים געגעבן, אויסצורעכענען אלע זייערע חטאים. „שוין דער אלטער
 ציצערע האט זיי אנגערופן; א טומלדיק פאלק“ — האט ער נישט פאר-
 געסן יעדעס מאל צו דערמאנען ביים אַנרופן דעם נאמען פון רוימישן
 אדוואקאט. פארשטייט זיך, אז דורכדעם זיינען זינע שרייבער נישט
 געווען קיין געוואונשענער מאטעריאל אויף די טישן פון די רעדאקציעס.
 דערפאר אבער קאן מען זאגן, אז ער האט געהאט דורשטיקע צו-
 הערער בני זיין טיש אין קאפעהויז. ווי עס פאסט פאר די אלטע קלא-
 שישע פילאזאפן, האט ער זיין תורה נישט פארשפרייט דורך דעם גע-
 שריבענעם, נאך דורך דעם גערעדטן ווארט. ווי אמאל אין אלטן אטען,
 פלעגט ער זיך אוועקזעצן אין א קרייז פון יונגע מענטשן, וועלכע זיינען
 מיט זייערע דורשטיקע אויערן אנגעהאנגען געווען אויף זיין פערל-
 שיטנדיקן מויל. איך ווייס נישט, ווי עס האט אויסגעזען א רעדל שילדער
 ארום א סאקראטעס אדער א פלאטא, אבער ארום אים האט מען געקאנט
 זען אזעלכע, וואס האבן שוין געהאט פארלירן זייער ערשטע יונגט,
 אפילו פליכן שוין געהאט אויף די קעפ. מיט א פארטעגליכער אנגע-
 וואקסענער בארד, רויכערנדיק געבארגטע ציגארעטעלעך, איז ער געזעסן
 צווישן זינע צוהערער, אינגעדעקט אין וואַקנס רויך, וואס האבן זיך

אויפגעהויבן פון די האלב־אָפגעגריזשעטע פייקעס. איבערהויפט האָט געצויגן צו אים טאַלאַנט־לאַזיקייט און מיסדערפאַלג. מען קאָן אָן גוזמא זאָגן, אַז אַלץ, וואָס האָט געליטן אַ דורכפאַל אין דער לייטעראַרישער אָדער פּראָפּעסיאָנעלער וועלט, האָט זיך געקליבן ארום זיין טישל אין דעם באַקאַנטן לייטעראַרישן קאַפּעהויז, וואו דאָס אינטעלעקטועלע לעבן פון דער פּראָווינץ־שטאָט האָט זיך אָפּגעשפּילט.

אין דער פּוילישער שפּראַך איז פּאראן א וואָרט „קאַוואַל“ (א שטיקל). פאַר אַט אָפּצוטאָן אזא „קאַוואַל“ וואָלט ער זיין אייגענע פּאָטער און מוטער פאַרקויפט, די וועלט אומגעבראַכט. ווען עס איז אים אזעלכעס געלונגען, איז ער געווען דער גליקלעכסטער מענטש אויף דער וועלט, טרערן פון פּרייד האָבן זיך אים פון די אויגן געגאַסן.

איבער אזא „קאַוואַל“ איז אַנזומעלט זיין נאַמען אדורכגעגאַנגען איבער דער וועלט־פּרעסע. דאָס איז געשען אין פאַרבינדונג מיט אַן עטיאָפּישן מאַנסקריפט פון נייַעם טעסטאַמענט, וואָס ער האָט געזאַלט אַנטדעקן אין אַ קלויסטער אויפן באַרג סיני צוזאַמען, ווי עס האָט זיך דערנאָך ארויסגעוויזן, מיט אַ באַרימטן דאָקומענט־פּעלשער. יעדנפאַלס, ווי עס האָט זיך נישט אויסגעלאָזט זיין גרויסע, עפאַכע־מאַכנדיקע אַנטדעקונג, — עס האָט זיך געענדיקט מיט א וועלט־סקאַנדאַל, — האָט עס אים אָבער געגעבן לאַקאַדע באַרימטקייט. פֿון דענסטמאַל אָן האָלט ער די געלערנטע וועלט אין איין איבערראַשן מיט נייַע, נישט באַקאַנטע דאָקומענטן, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך פון זיינע לאַנגע שטודיר־רייזעס אין אַריענט. ווי רואינירט זיין רעפּוטאַציע אַלס גע־לערנטער איז נישט צוליב די פּיל פּאַלסיפּיקאַטן, מיט וועלכע ער אי־בעראַשט די וועלט, — באַצייט מען זיך צו אים, ווען אפילו מיט חשד, אָבער דאָך מיט א געוויסן אינטערעס. וואָרום זיינע פּאַלסיפּיקאַטן טראָגן אזעלכע מיסטישע, אומפאַרשטענדלעכע שפורן פון עכטקייט, אז זיי שפּאַלטן שטענדיק די מיינונג פון די געלערנטע. עס נעמט א לאַנגע צייט, ביז די פאַרשער איבערצייגן זיך אין זייער פּאַלשקייט. און דאָך לאָזן זיי נאָך שטענדיק איבער א צווייפּל. איינצולען וויכטיקע מיינונגען האַלטן די אַנטדעקונגען פאַר ווארשניבלעך אמתע, יעדנפאַלס — פאַר מיסטערעווע. טאַמער כאַפט מען אים שוין ביי דער האַנט, פאַרענטפּערט ער זיך, אז ער האָט געוואַלט אָפּטון א „קאַוואַל“ די געלערנטע און אויפ־ווייזן, ווי ווייניק מען קאָן זיך פאַרלאָזן אויף די פאַרשער.

דאָ נישט לאַנג איז אים געלונגען טאַקע אָפּצוטון אזא שטיקל, מיט וועלכן די צייטונגען האָבן געקלונגען. אים אַייין האָט עס שיר נישט געקאָסט מיט תּפּיסה, און זיין רעפּוטאַציע אַלס געלערנטער איז רואי־

נירט געוואָרן אויף אַלע צייטן. אין איין שיינעם פֿרימאַרגן האָט ער
 דערקלערט דורך די צייטונגען, אַז ער האָט אַנטדעקט אין אַן אַלטן
 קלויסטער אַן אומבאַקאַנטן מאַנוסקריפט פֿון יאָזעפֿוס אין אַלטן סלאַווישן
 לשון, וואָס האָט זיך גליקלעכערֿווניז אויסבאַהאַלטן פֿון דער קירכלעכער
 צענזור און וואָס שטאַמט נאָך פֿון צענטן יאָרהונדערט. דאָרט האָט ער
 געזאָלט געפֿינען אַ ביז איצט אומבאַקאַנטע שטעלע, וואָס באַצייט זיך
 אויף דער פֿערזאָן פֿון יעזוס קריסטוס, באַלויבטן אין אַ ספעציעלן ליכט,
 וואָס באַרעכטיקט די באַהויפטונג פֿון געוויסע אַנטיסעמיטישע גע-
 פֿערנטע, וועלכע ווילן אויס יעזוס קריסטוס מאַכן אַן אַריער. מען קאָן
 זיך פֿאַרשטעלן דעם רושם, וואָס די ידיעה האָט געמאַכט אין די גע-
 פֿערנטע און אין די קירכלעכע קרייזן, פֿאַרשטענדלעך, אַז מען האָט
 באַלד אויסגעפֿונען, אַז נישט נאָר עס געפֿינט זיך גאַרנישט אַזאַ שטעלע,
 נאָר די גאַנצע געשיכטע מיט דעם געפֿונענעם מאַנוסקריפט האָט זיך
 בלויז געהאַנדלט וועגן אַ פֿאַר בלעטלעך פֿון אַ סלאַווישער כראָניק, וואָס
 מען האָט נישט געקאַנט אינגאַנצן פֿעסטשטעלן, צי זיי זענען עכט אָדער
 געפֿעלט, — יעדנפֿאַלס האָבן זיי איבערגעלאָזט אַ מיסטעריום. די
 קירכלעכע פֿאַרשטייער האָבן אים צוגעצויגן צו פֿאַראַנטוואָרלעכקייט
 פֿאַר גאַטלעכטערונג. דער פֿראַצעס האָט אים אָפּגעקאַסט פֿיל ציי-
 און מאַטערניש, נאָר ער האָט זיך גאַרנישט געמאַכט דערויס. טאַקע אויף
 דעם פֿראַצעס האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן ביי אים סימנים פֿון אַ
 מאַדנער קראַנקהייט: ער האָט פֿלוצלינג איבעראַשט די ריכטער מיט אַ
 ווי, אַז ער איז אַ צייט־גענאַסע פֿון פֿאַנטיוס פֿילאַטוס, דעם פֿראַקור-
 ראַטאָר פֿון יהודה, און ער קען די געשעענישן, וועלכע האָבן זיך דענסט-
 מאַל אָפּגעשפּילט אין ירושלים, פֿון דעם אייגענעם אַנטייל אין זיי.
 פֿאַרשטענדלעך, איז די דאָזיקע קראַנקהייט געהאַלטן געוואָרן בסוד-
 סודות. דאָס געריכט האָט איינגעזען, אַז מען האָט דאָ צו טון מיט אַ
 משוגענעם, און נישט געוואָלט געבן קיין פֿירסום צו אַזאַ דראַסטישער
 זאַך, וואָס באַליידיקט די אַמונה, דעריבער האָט מען דעם פֿראַצעס קעגן
 אים אָפּגעשטעלט. נאָר קוים האָט עס זיך באַרואיקט און מען האָט אַן דעם
 „קאַוואַל“ פֿאַרגעסן, האָט ער אַרויסגערופֿן באַלד אַ נייע סענסאַציע:
 ער האָט, נעמלעך, געזאָלט האָבן געפֿונען אויף דער אַלטשטאָט אין
 וואַרשע ביי אַ יידישן אַנטיקן הענדלער אַ פֿאַפּירוס, וואָס נאָך אַ גענויעם
 שטודירן אים האָט ער אַנטדעקט, אַז עס האַנדלט זיך נישט מער און
 נישט ווייניקער, ווי וועגן אַ נייעם, אומבאַקאַנטן, נישט קאַנאַניזירטן
 נוסח פֿון עוואַנגעליום, וואָס אַנטהאַלט נייע אומבאַקאַנטע ווערטער און
 שפּרוכן פֿון ישוע הנוצרי, ווי אויך אַ גאַנץ נייעם נוסח וועגן דער קריי-

ציקונג. פֿאַרשטייט זיך, אַז נאָך דער געשיכטע מיט דעם יאָזעפּוס אין קלויסטער, האָט דער נײַער עוואַנגעליום נישט געקאָנט מער מאַכן דעם געהעריקן אַינדרוק, א פֿאַר סענסאַציע־צײַטונגען האָבן בלויז די ידיעה געבראַכט, די געבילדעטע וועלט האָט דערויף קיין אַכט נישט געלייגט. ער האָט עס צוגעשריבן צו דעם, וואָס די געבילדעטע וועלט איז אייפער־זיכטיק אויף אים און די יידן מיט זייער וועלט־הערשאַפט דערפֿאַרן נישט דערצו, אַז זײַן אַנטדעקונג זאָל דערזען די ליכטיקע שײַן, כדי מען זאָל זיך נישט דערוויסן פון דער אמתער טראַגעדיע, וואָס האָט זיך דענסט־מאָל אָפּגעשפּילט אין ירושלים. און קיין אַנדערער קאָן דאָך נישט אזוי פֿיר וויסן ווי ער... נאָר איבער פֿאַרשיידענע טעמים, וואָס ער קאָן נאָך נישט אַנטדעקן, האַלט ער עס אין געהיים אין פֿאַרבארייטן.

צו יענער צײַט, ווען מיר איז אויסגעקומען זיך צו באַגעגענען מיט אים, האָט שוין זײַן שטערן געהאַלטן זיך אין פֿאַרלעשן. ער איז שוין נישט מער געווען אזוי וויציק, נישט אזוי רײַך מיט אַינפֿאַלן. אויך האָט זיך געהאַט אויסגעשעפּט זײַן ערפינדערישער ברונעם פון נײַע אומבאַ־קאַנטע קוואַלן, ער איז אַלט געוואָרן. מען האָט אים שוין ווינציקער גע־זען אין קאַפּעהויו און, ווי מען דערציילט, באַפֿאַרט אים אָפּט א מרה־שחורה. ער זיצט אַינגעשלאָסן אין זײַן צימער אָדער ער ווערט פֿאַר־פֿאַלן אויף וואַכן־לאַנג אין דער גרויסער אוניווערזיטעט־ביבליאָטעק, וואו ער גראַכט זיך אין ביכער און אין מאַנוסקריפּטן.

איך קאָן נישט דערקלערן די סיבה, וואָס מיר האָט אזוי געצויגן צו באַקענען זיך מיט דעם דאָזיקן מענטש, צו געווינען זײַן צוטרוי און צו הערן אים רעדן וועגן יענער צײַט. איך בין זיך מודה, אַז אויך מיר ציט פון תּמיד אַן צו יענער עפֿאַכע. איך האָב זיך באַמיט און באַקומען אַ רעקאַמענדאַציע צו אים. ער האָט, נעמלעך, צוליב אַ געוויסן צוועק געזוכט א מאַן, וואָס קאָן העברעאיש. איך האָב געוואוסט, אַז איך וועל נישט לעקן בײַ אים קיין האַניק, ער וועט מיר באַליידיקן אויף שרייט און טריט. איך האָב אַבער באַשטימט דאָס צו טון. צום ערשט האָט זיך טאַקע גאַרנישט געקלעפּט אונזער צוזאַמענזײַן, אַבער איך האָב אַלץ אראַפֿ־געשלאָנגען. דער פֿאַל אליין, אַז איך האָב פֿאַר מיר אַ צײַט־גענאָסע פון פֿאַנטזיס פֿיֿאַטוס, אַ מענטש, וועלכער האָט געלעבט אין ירושלים, אַ מענטש, וועלכער האָט זיך פּערזענלעך באַטייליקט אין אונטערדריקן די יידישע אויפשטאַנדן, וועלכער איז געווען אַן עדות פון די עפֿאַכע־מאַכנדיקע געשעענישן, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּילט אין יענער צײַט, — כאַטש אין אַינגעדענשי פון זײַן קראַנקן מוח — איז גענוג געווען, אַז איך זאָל אַלץ אויסשטיין פון אים און האַלטן זיך לעבן אים. עס האָט מיר

צו אים געצויגן. אפשר, ווער ווייסט, טאמער איז ער טאקע א גלגול,
האב איך אין זיך גערטאכט, וואָס האָט זיך פאַרוואַגערט אין אונ-
זער צייט... .

קאָפיטל צוויי

ווי אזוי פאן וויאדאמסקי ווערט פארוואנדלט אין הגמון קארנעליוס.

עס איז נישט פאראן קיין נענטערס ווי א מענטש מיט א מענטש,
ווען זיי פאָן אַלע אַנגעוואַקסענע שאַלן פון קעגנזעטיקע באַקענ-
טענישן און איבערצענגונגען, נאָר זיי באַרירן זיך בלויז דורך זייערע
מענטששעכע שוואַכקייטן און נויטן. עס האָט זיך אויסגעפֿאַזט, אַז דער
פּורכטבאַרער „טעאַלאָג“, אָדער ווי מיר וועלן אים רופן ביי זיין ריכטיקן
נאָמען, פאן וויאדאמסקי, איז מיט זיין גאַנצער ריטערשעכער און שטאַל-
צער האַלטונג און מיט זיין רוימיש-זעלנערישן כאַראַקטער נאָר געווען
א שוואַכער, קראַנקער מענטש פון היינט. אַ קינד פון נישט קיין ריכטע
עלטערן, (דער פאָטער איז געווען אַן אַרעמער פּראָווינץ-דאָקטאָר), האַט
ער פון זיין פּריעסטער יוגנט אַן אַרויסגעוויזן אַ נייגונג צו קלאַסישע
שפּראַכן. צוליב אַן אומבאַקאַנטער סיבה האָט ער זיין שטודיום נישט
פאַרענדיקט, געוואָרן אַ פּריוואַט-געלערנטער און ער האָט אַנגעהויבן
צו ריזן איבער דער וועלט. ווען זיין רעפּוטאַציע איז רואינירט געוואָרן
דורך די פּאַליסיפיקאַטן, וואָס ער האָט פאַבריצירט, האָט ער זיך אַנגע-
הויבן צו באַשעפּטיקן מיט אַרויסהעלפּן ריכטע שילער אין זייערע
שטודיען, אין די קלאַסישע דיסציפּלינען. ער האָט אָבער צוליב זיין
אומאַפּהענגיקן כאַראַקטער און שטאַלץ האַלטן זיך קיין גרויס מזל-
ברכה אין זיין פּאָך נישט געהאַט. פון אייניקע הייף, וואו ער האָט מיט
זינע ריכטע שילער פּרבראַכט די פּעריען-צייט, כדי זיי פאַרצוברייטן
אין זייערע פאַרנאָלעסיקטע אַרבעטן, איז ער צוליב זיין אַראַגאַנץ
אַרויסגעשיקט געוואָרן אין מיטן זמן. ער האָט געהאַט אַוואַנטורעס מיט
די עלטערן פון זינע שילער, ארומגעשאַגן זיך מיט זיי אין די געריכטן,
און מען האָט אים דערפאַר אויסגעמיטן. היינט לעבט ער דערפון, וואָס
ער פאַרקויפט אויס די לעצטע רעשטן פון זיין גרויסער ביבליאָטעק,
וואָס ער האָט אַנגעזאַמלט, און פון די מיטגעבראַכטע צווייפּלעהאַפטע
„דאָקומענטן“ אויס זינע ווייטע ריזעס. אָבער דאָס אַלץ איז נישט

גענוג אויף צו דעקן זיינע באשיידענע באדערפענישן. — הונגערט ער טאקע צו. א דירה האט ער פון נאך פאר דער מלחמה. מ'האט אים פון איר צוליב דעם לאקאטארן-שוך נישט געקאנט ארויסווארפן, כאטש ער האט שוין יארן-לאנג קיין דירה-געלט נישט געצאלט. זיצט ער ביי זיין יידישן הויזווירט, וועלכער וואגט אים נישט אנצורירן. דא און דארט מאכט זיך אים נאך א לעקציע, וואס אייניקע פון די אלטע קאלעגן, גימנאזיע-לערערס, שאנצן אים צו. טיילמאל געלינגט אים אויך אין א צייטונג איינע פון זיינע נאטיצן איבער סענסאציאנעלע אנטדעקונגען, מיט וועלכע ער פארשיט אלע רעדאקציעס, אפצודרוקן. די אלטע הויז-וועכ-טערין רוימט ביי אים אויף צוויי מאל אין דער וואך, מער פאר מצוה-וועגן און פון גוטן הארץ ווי פאר לוי. ער קאכט זיך אליין אויף א פרימוס-מאשינקע, וואס ער האט שטיין אין דער קיך, וועלכע איז, פונקט ווי זיין ארבעטס-צימער, באלייגט מיט פעקלעך ביכער, צייטונגען, פאר-פירן, שריפטן. עס איז א גרויסע סכנה, אז עס זאל טאקע דורך דער מאשינקע צווישן די אלטע צייטונגען נישט אמאל ארויסקומען א שרעק-לעכע שרפה. נאר ווער וועט וואגן אים דערויף אויפמערקזאם צו מאכן?...

יענער וואָרט שוין געהאט צו זינגען און צו זאָגן ...
 ער איז אַן איינזאַמער מענטש, און ביי זיין גאַנצער ביטערקייט — ווי איך האָב זיך דערנאָך איבערצייגט — נישט קיין שלעכטער מענטש. ווי ער האָט נישט געהאַט דעם „פעבל“, — וואָס ער האָט עס נישט פאַרפּעלט ארויסצוווּיזן ביי יעדער געלעגנהייט, פאַררופּנדיק זיך דער-בײַ אויף די מיינונגען פון די קלאַסישע שריפטשטעלער אין זייערע אַריגינעלע יִשׁוּנוֹת, — קאָן מען דאָך נישט זאָגן, אז ער האָט געהאַט גרויסע סימפּאַטיעס פאַר די רײַכע. פאַרקערט, ער האָט די רײַכע און די מעכטיקע נאָך מער פּײַנט געהאַט, דערמאַנענדיק שטענדיק די שטעלן פון נײַעם טעסטאַמענט, וואו עס רעדט זיך וועגן זיי אין גריכישן אַריגי-נאַל: „דאָס זײַנען דאָך די רײַכע, וואָס דריקן אַנײַך, דאָס טוען זיי דאָך אַנײַך שלעפּן צו די בית-דינס“. ער האָט איבערהויפּט פאַראַכטעט דאָס הײַנטיקע לעבן און די הײַנטיקע צײַט. קיין שום שיכט פון דער באַ-פּעלְקערונג, קיין סיסטעם פון אונזער צײַט-אַלטער איז אים נישט גע-פּעלן. דאָס לעבן פון הײַנט האָט אים נישט געוואָלט אַרײַננעמען, — האָט ער זיך געפּילט ווי אַ דרויסן-שטייענדיקער. ער האָט זיך, קאָן מען זאָגן, גערעטעט פון אונזער צײַט אין דער וועלט, וואוהיין ער באַלאַנגט, צווישן מענטשן וואָס ער האָט געקענט, צו מעשים און געשעענישן, וועלכע זײַנע אים באַקאַנט געווען און האָבן אים אינטערעסירט. ער האָט געהאַט אַ ברייטע ידיעה אין די געשיכטלעכע געשעענישן

פון די רוימישע צייטן, — און דאָס האָט געמוזט שטאַמען אויס קוועלן, וואָס זיינען נאָר אים באַקאַנט געווען. ער האָט יעדן געשיכטלעכן עפיזאָד, וואָס איז באַגרענעצט דורך די פאַראַנענע קוועלן, באַרעכערט מיט אַ מענגע דעטאַילן, וועלכע ער האָט געשעפט פון זײַן רעכער פּאַנטטאַויע, אָבער אַזוי געהאַלטן אין כאַראַקטער פון דער פּערזאָן און צײַט, וואָס ער האָט געשיידערט, אז עס האָט זיך אויסגעוויזן ווי האַלב וואָר. ער האָט באַגלויבט געמאַכט זײַנע דערציילונגען, אַזוי ווי די געשעענישן וואָלטן זיך ניט געווען אָפּגעשפּילט מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק, נאָר ווי עס וואָלט געווען אַ מעשה פון נעכטן, בײַ וועלכער ער איז געווען דערבײַ. אַזוי האָט ער, דמשל, אייניקע מאָל עפעס אַרײַנגעפּלאַכטן אין זײַן פּאַר- צײַלן וועגן „געראַמאַניקוס“ — און מיר פון דער סעקונדאַ איטאַליאַ... — וואָס הייסט „מיר“ — פּרעג איך אים איבער דערשטוינט.

— אַ, איך מײַן דעם צווייטן פּעגיאָן, וועלכער איז באַשטאַנען פון דױטער רױמער, — פּלעגט ער זאָגן, און אַ פּליכטע רױטקײט האָט אַרױס- געשלאָגן אויף זײַנע אַינגעפּאַלענע באַקן.

מיר האָבן נישט מער גערעדט דערפון.

ווי יעדער אַנטיסעמיט האָט זיך זײַן יידן, פאַר וועלכן ער איז גרייט צו מאַכן אַן אויסנאַם, אַזוי בין איך געוואָרן פאַן וויאַדאַמסקיס פּערזענ- לעכער „ייד“. איך האָב געקריגן בײַ אים אַ נײַעם נאַמען — „יאָזעפּוס“, און דאָס איז געווען אַן אויסדרוק פון אַנערקענונג, ווײַל פאַר יאָזעפּוסן וואָלט פאַן וויאַדאַמסקי קיין זאַק באַרשטש נישט גענומען. ער האָט פשוט נישט געקאַנט מער לעבן אָן מיר. קוים בין איך איין אַוונט נישט געקור- מען, האָב איך פון אים שוין אויפן צווייטן טאַג געקריגן בריוולעך. איך מוז מודה זײַן, אַז איך בין אויך געוואָרן צוגעבונדן צו אים. קודם כל האָב איך זײַער גערן געהאַט צוצוהערן זיך צו זײַנע דערציילונגען. ער האָט באַזעסן אַ גרויסע בילדונג און איך האָב פון אים זײַער פיל גע- לערנט. ער האָט אויך פאַרמאַגט אַ רעכע ביבליאָטעק פון קלאַסישער פּיטעראַטור, אין אַריגינאַל און אין איבערזעצונגען, פון וועלכער ער האָט מיר גערן געלאָזט געניסן און אַנגעוויזן מיר די נײַטיקע שטעלן, וועלכע איך האָב באַדאַרפט האָבן. דער געמײנזאַמער אינטערעס צו די אַלטער- טימלעכקײטן און ספּעציעל צו יענער צײַט פון צווייטן בית מקדש, ווי פאַרשיידן אונזערע מײַנונגען און באַציאונגען זײַנען נישט געווען צו די געשעענישן, האָבן אונז ביידע צוזאַמענגעוועבט מיט בשותפותדיקע פעדים. אַ חוץ דעם האָט זײַן פאַרביסענער, אַינגעעקשנטער כאַראַק- טער — איך וואָלט עס אַנגערופּן; זײַן דאָן-קישאַטישע קאַמפּראַמיס-

לאזיקנט — וועלכער האָט אים געמאַכט שונאים און פאַראיינזאַמט, געשאַפן בני מיר, וויפיל עס זאָל מיר נישט וויי טון, אַ געוויסע אַכטונג צו אים. זינע „סענסאַציאָנעלע אַנטדעקונגען“, וועלכע האָבן אים אַזאַ שרעכטן שם געמאַכט — האָב איך זיך איבערצייגט — שטאַמען נישט אויס אַ בייזוויליקן, פאַרדאַרבענעם אינטערעסן־לוסט (וואָס האָט ער נעבעך געהאַט, מישטיינס געזאַגט, פון זינע אַנטדעקונגען), נאָר פון אַ נאַיוון, פאַנאַטישן ענטוויאַזם פאַר דעם ענין, מיט וועלכן ער האָט זיך אינטערעסירט. עס האָט מיך אויך גערירט זיין אַרעמקייט. פונקט ווי יעדער גוי, אפילו אַן אַנטיסעמיט, האָט ער געהאַט אַ גרויסע לוסט צו יידישע מאַכלים, ווי צו אַ פאַרבאַטענער פרוכט. איך פלעג אים ברענגען פון די יידישע גאַסן, וואו איך האָב געוואוינט, קליינע מתנות, וואָס זיינען באַשטאַנען פון יידישער חלה, קאַרן־ברויט, אַמאַץ אַ הערינג, אַמאַץ אַן אַננגעזייערטע אוגערקע. אַפּטמאַץ אויך אַ שטיקל יידישן וואורשט, וואָס מיר פלעגן ביידע פאַרצערן מיט טיי אין די לאַנגע אַוונטן, וואָס מיר האָבן פאַרבראַכט צוזאַמען. ער האָט מיר נישט פאַרפעלט אויסצודריקן זיין דאַנקבאַרקייט, נישט מיט קיין ווערטער (א גוט וואָרט האָט נישט געקאַנט פאַרלאָזן זינע ליפּן, ווי זיי וואָלטן פאַרויגלט געווען מיט אַ קלדד), נאָר דורך גוטע בליקן און מיט שמייכלען, וואָס זיינען געווען אזעלכע זעלטענע געסט אויף זיין פנים.

אַמאַץ איז ער קראַנק געוואָרן, צוגעקליט זיך און גרויס היץ געהאַט. איך האָב אים געפלעגט עטלעכע טעג, געבראַכט אַ באַקאַנטן יידישן דאַקטאָר, וועלכער האָט אים אויך פאַרזאַרגט מיט רעצעפטן. איך בין געווען בני אים אַ פאַר נעכט. ער איז אזוי גערירט געווען דערפון, אַז ער האָט פאַר מיר דערנאָך מודה געווען: ער האָט זיך נישט געריכט דע־רויף, אַז אַ ייד זאָל פעיק זיין צו שפּילן די ראַץ פון אַ גוטן סאַמאַריטאַנער. אַט אזוי האָבן זיך אָן אונזער ווילן, און אפשר גאָר קעגן אונזער ווילן אָנגעהויבן צו שאַפן צווישן אונז וואָס אַמאַץ מער פּרינטיפּעלע באַ־ציאונגען. מיר זיינען זיך ביידע פאַרגעקומען ווי צוויי לאַגדסלעכט, וועלכע האָבן זיך אינדערהיים אַרומגעקריגט און מיטאַמאַץ געפינען זיי זיך פאַרוואָרפן אויף אַ פּרעמדן אינזל, צווישן ווילדע מענטשן אויף אַן אַנדערן עק פון דער וועלט. פונקט ווי יעדער איינזאַמער קלאַמערט זיך צום ערשטן בעסטן מענטש, וועלכער ווייזט אים אַרויס וויליגקייט; פונקט ווי יעדער קראַנקער נוצט אויס די אויסגעשטרעקטע האַנט פון היף, כדי דעם גאַנצן קערפער פון זיין רעטער צו פאַרשקלאַפן צו זיך, — אזוי האָט פאַן וויאַדאַמסקי אָנגעכאַפט זיך אַן מיר מיט זינע קראַמפּהאַפטע פינגער און מיך מער נישט אַפּגעלאָזט.

איך ווייס נישט, וואָס עס איז געשען מיט מיר — קוים האָב איך געהערט, אָז ער פֿילט זיך נישט גוט און ער קאָן נישט ארויסגיין פון בעט, בין איך אומרואיך געוואָרן און געמוזט אַנלען צו אים. און אזוי האָב איך זיך פֿרופּצלינג אַרומגעזען, אָז אויף מײַנע הענט לײַגט אַן אַלטער, צעבראַך־כענער מענטש און איך בין דאָס איינציקע שטיקל אָנהאַלט, וואָס ער האָט אין זײַן לעבן. איך האָב געפֿילט, ווי כװאַלט מיט אים פֿאַרקניפט געוואָרן און נישט געקאָנט זיך מער באַפֿרײַען פון אים. ס׳ערגסטע איז אָבער געווען אין די שפּעטע אָונטן, ווען עס איז מיר אויסגעקומען אים צו פֿאַרלאָזן און אהיימגיין צו זיך. עס זעט זיך אויס, אָז ער האָט מורא געהאַט אַליין צו זײַן מיט זיך דורך די שלאָפֿלאָזע נעכט, און ער פֿלעגט מיך פֿאַרהאַלטן ביז אין די שפּעטע שעהן אַרײַן. ווי שטאַלץ ער איז נישט געווען, ווי שווער עס איז אים נישט אָנגעקומען צו ברענגען איבער זיך דאָס ארויסווייזן זײַן אָפהענגיקייט אין אַן אַנדערן מענטש, — האָט ער דאָס דאָך געטון. ווען עס איז געקומען די צײַט, אָז איך זאָל אים פֿאַר־לאָזן, האָט ער זיך כמעט געבעטן בײַ מיר ווי א קליין קינד, אָז איך זאָל נאָך איבערבלײַבן.

ער האָט זיך אָנגעהויבן נאָענטער מיט מיר צו פֿאַראינטערעסירן, מיט מײַן לעבן, מיט מײַנע שטודיען, געוואָלט מיך אפֿילו נעמען אויפֿסניי דערצײען. קודם כֹּל האָט ער פֿאַרלאָנגט פון מיר רוימישע דיסציפֿלין, — דערבײַ, פֿאַרשטייט זיך, נישט פֿאַרפעלט מיך צו דערמאנען, אָז מיר, יידן, זײַנען שולדיק אין דעם, וואָס פון דער וועלט איז פֿאַרשוואונדן דער רוימישער כאַראַקטער, וועלכען דאָס יודאַאיזירנדיקע קריסטנטום האָט אונטערגעבראַכט. און אין מיר, דעם אַרעמען מענטש, האָט ער געוואָלט אויפֿסניי קולטיווירן דאָס רוימערטום. איך האָב אַלע זײַנע רײד צוגע־נומען, וואָרום איך האָב דערפֿילט די וואַרעמע שטראַלן פון פֿרײַנטלעכ־קייט, פון לײַבע אפֿילו (אויף ווי וײַט מען האָט געקאָנט צו אים דעם דאָזיקן באַגריף אָנווענדן). וועלכע האָבן צום ערשטן מאָל אָנגעהויבן אדורכצוגליען דורך די קאַלטע, אַנזיקע ווענט, אין וועלכע זײַן נשמה איז אַנגעמויערט געווען.

דעם באַרימטן מאַנוסקריפט, פון וועלכען ער האָט אזוי פֿיל גערעדט אין אָנהויב פון אונזער באַקאַנטשאַפט, האָב איך נאָך אַלץ נישט באַקומען צו זען פֿאַר מײַנע אויגן, ער האָט איבערהויפט מער נישט דערמאָנט וועגן אים. האָב איך אויך געשוויגן, ביז ער וועט אַליין קומען דערויף. אָבער ער האָט מיך איצט אַפטמאָל אָנגעהויבן אויסצופֿרעגן וועגן ייִדישע ענינים, וואָס האָבן צו טון מיטן לעבן פון די יידן אין דער צײַט פון צווייטן בית מקדש. איך האָב אָבער באַמערקט צו מײַן פֿאַרוואונדערונג,

אז ער האָט אן אויפפאלנד־גרויסע ידיעה וועגן די אלע זאכן. ער האָט פאַרשטייט זיך, געוואוסט דאָס וואָס מיר אָלע ווייסן פון די יידישע מקורים, אָבער ער האָט שטענדיק צוגעגעבן צו די ענינים אָן אייגענע קאָליר, באַרעכערט מיט אומבאקאנטע דעטאַילן; געוואוסט די מנהגים פון ברענגען די ערשטע פרוכטן אין בית מקדש אַרנן, פון די צערע־מאַניעס אין יום־כפור, פון שמחת בית־השאבה. איך האָב זיך אָפּטמאָל געמוזט וואונדערן, פונדאָנען עס קומט צו אים אַזאָ וויסן, פונדאָנען שעפט ער דאָס, וואָס עס איז אומבאוואוסט? איינמאָל האָט ער מיך אפילו געפרעגט וועגן די באַציאונגען צו די כהנים גדולים און ער האָט גערעדט וועגן דעם אָלטן כהן גדול חנן, וועלכער האָט געהאַט פינף זין און איין איידעם, אָלע כהנים גדולים. אין דער צייט פון דער הערשאַפט פון זיין איידעם, יוסף קייפא, איז ישוע פון נצרת פאַרמשפט געוואָרן, און „דער אָלטער איז גאַרנישט אַזוי אומשוואַדיק געווען דערין“... — האָט ער צוגעלייגט מיט אַ שמייכל.

אַן אַנדערש מאָל, ווען מיר זיינען געזעסן אין אַ ווינטער־נאַכט ביי אים אין שטוב און מיר האָבן זיך געוואָרעמט ביי אַ גלעזל טיי מיט חלה, וואָס איך האָב געבראַכט פון דעם יידישן קווארטאַל, פּרעגט ער מיך פּלוצלינג, צי עס געפינט זיך נישט ערגעץ־וואו פאַרשריבן אין די יידישע קוועלן די נעמען פון די „כיליאַרכען“ (גובערנאַטאָרן), וואָס האָבן גע־הערשט אין ירושלים אויף דער פעסטונג אַנטאַניאַ. „כיליאַרכן“? — האָב איך איבערגעפרעגט. „יא, די אויפזעער איבערן בית־מקדש אין ירושלים!“ — „איך האָב נישט געהערט דערפון, מיר קענען נאָר די נעמען פון די כהנים גדולים, וואָס יאָזעפּוס האָט באַשריבן. מיר קענען אויך די נעמען פון די פּראָקוראַטאָרן, אָבער כיליאַרכען?“ — „שטייט נישט ביי אַנדער ערגעץ־וואו פאַרשריבן אין די קוועלן, צי ווערט נישט ערגעץ־וואו דערמאנט דער נאָמען פון אַ „כיליאַרד“ קאַרנעליוס?“ — איז ער נעגעריק צו וויסן. — „ניין, איך האָב קיינמאָל פון דעם נאָמען נישט געהערט, אַ חוץ פון דעם הויפטמאַן פון כפר־נחום, וועלכער ווערט דער־מאַנט אין נייעם טעסטאַמענט“ — ענטפער איך אים אָפּ. — „ניין, נישט דעם הויפטמאַן פון כפר נחום, דעם האָב איך פּערזענלעך גוט געקענט, איך בין זיך מיט אים אָפּטמאָל צוזאַמענגעקומען, נאָר איך מיינ דעם כיליאַרד קאַרנעליוס, וואָס איז געווען געזעצט איבער דער פעסטונג „אַנטאַניאַ“ און האָט געהאַט דאָס אויפזען איבערן בית־מקדש אין ירושלים אין דער צייט פון פּאָנטיוס פּילאַטוס!“

איך האָב אָנגעקוקט דעם פּאַן וויאַדאַמסקי, און ער איז מיר פאַר־געקומען זייער פאַרענדערט און פאַרדעכטיק, זיינע געציילטע האָר אויפן

קאָפּ זיינען געווען צעשוּיבערט, זינע אויגן האָבן עפעס מאַדנע גע-
גלאַנצט, זיי האָבן אַרויסגעפינקלט פון די טיפע שוואַרצע ראַנדן, אין
וועלכע זיי זיינען געזעסן טיף אינגעבויערט, מיט אַ פיבערדיקן אַנגע-
צונדן פּינער. איך האָב געמיינט, אַז ער איז קראַנק און האָט היץ, און
האָב אים געוואָלט באַרואיקן, אינשטילן אים, אָפּהאַלטן פון זיין ענער-
גישן אַרומלויפן איבער דער שטוב מיט אַ ווילדן טעמפּאַ. איך האָב אים
געזאָגט, אַז עס איז גלייכער, מיר זאָלן איצט נישט דיקוטירן איבער די
דאָזיקע פּראַגן און ער זאָל זיך לייגן שלאָפן. איך אַליין האָב זיך אויך
פאַרנומען צו פאַרלאָזן זיין שטוב, עס איז שפעט געווען. ווי איבעראַשט
בין איך אָבער געוואָרן, ווען ער האָט מיך פּלאַצירט אַנגעכאַפט מיט
זינע קנאַכיקע אויסגעדאַרטע פינגער — איך האָב געהאַט דאָס געפיל,
ווי אַ האַנט פון אַ בר־מנן וואָלט מיך אַנגערירט. — און ער האָט מיר באַ-
פּוילן מיט אַ הערשנדיקער שטימע: „דאָ בלייבן!“. און ער האָט מיך
טאַקע געצוואונגען צוריקצוגיין אויף מיין אַרט, אַוועקגעזעצט זיך קעגן-
איבער מיר אויף זיין געוויינלעכן פּלאַץ הינטערן טיש, און האָט מיך
דורשטיק און פאַרשנדיק אַנגעקוקט. איך האָב אים נאָך קיינמאַל אַזעלכן
נישט געזען. זיין פנים איז אויסערגעוויינלעך בלייב געווען, זינע גרויסע
קנאַכן-באַקן האָבן זיך מיט אַ מוראדיקער שקעלעט-שאַרפּקייט אַרויס-
געשניטן פון זיין דינער אַראָפּהענגענדיקער הויט; באַהערשט האָבן זיין
טויט פנים די קראַנקע גלאַנצנדיקע אויגן, וועלכע האָבן אַרויסגעשטראַלט
פון דער געפאַנגענשאַפט אויס די טיפע שוואַרצע גריבער-ראַנדן. ער
האַט מיך לאַנג און פאַרשנדיק אדורכגעדרונגען מיט זיי, און ענדלעך
זיך צו מיר אַנגערופן אין אַ רואיקן, אָבער אַ גאַנץ געענדערטן טאָן, וועלכן
איך האָב נאָך ביי אים נישט געקענט, אַ טאָן פון איינעם, וואָס האָט מאַכט
צו באַפעלן און אויסצופירן שטראַפן:

— דו דערקענסט מיך נישט, ייד? — פּרעגט ער מיך — קוק מיך
גוט אָן, האַסט מיך קיינמאַל נישט געזען אין דער שפיץ פון מיין קאָ-
האַרטע אַרײַנטרעטן אין דעם אינערלעכן הויף פון בית-מקדש, כדי אַר-
דענונג צו מאַכן צווישן אַיך?
איך האָב געשוויגן.

— איך בין דאָך קאַרנעליוס, דער כּליאַרד פון דער קאַהאַרטע
אַשקאַלאַנאַ, וועלכע סטאַנציאָנירט אויף דער אַנטאַניאַ, דער שטעלפאַר-
טרעטער פון פּאַנטיס פּילאַטוס אין ירושלים! זאָג, דו דערקענסט מיר,
ייד? האַסטו מיך געזען אין היידן-הויף פון בית-מקדש, ווען איר זענט
אַלע אויס דעם וועג געלאָפן?

א מאַדנע געפיל האָט מיך אַרומגענומען. איך האָב פאַר אים קיין

מורא נישט געהאט, פארשטייט זיך, און ער האט מיך אויך נישט גע-
שראקן, נאר ס'איז געווען א געפיל פון מיטלענד און אן אומבאקוועמלעכ-
קייט צוליב דעם, וואס ער דעקט אויף פאר מיר זיין סוד. די ננגערעיקייט
אבער, וואס האט מיך געטריבן אויסצוגעפינען ווער ער איז אזעלכער,
האט מיך געהאלטן צוגעשפאנט צו מנין ארט, און נישט געקוקט אויף דער
געפאר פון אוראנטורע, אין וועלכער די שפיל קאן מיך אריינשרייבן, האב
איך מיט א האלב מויל צוגעבאמבלט און מיטגעהאלפן אים אריינשטופן
אין דער ראַלע, אין וועלכער זיין קראַנקע פאַנטאַזיע פאַארפירט אים.

— יאָ — האָב איך געענטפערט — איך דערקען אַיך, קאַרנעליוס
פון דער פעסטונג אנטאָניא.

— אזוי טיטולירסטו מיך, ייד? די יידן אין ירושלים טיטולירן מיך;
"הגמון קארנעליוס!"

— יאָ, הגמון קארנעליוס!

ער האט זיך ווייטער אינגעקוקט אין מנין פנים.

— האָב איך דיך שוין נישט אמאָל געזען? די געקרעזטע שוואַרצע
האַר, דאָס יונגע שפראַצנדיקע בערדל און דאָס בלעכע פנים איז מיר
נישט אומבאַקאַנט — האָט ער מיך דורכגעגעבערט מיט זינע אויגן.
— ביסטו נישט געווען צווישן די אַנפירערס, וועלכע האָבן געוואָגט צו
מאַכן אויסרופן קעגן כהן גדול, קעגן פּיטאַטוסן, קעגן רוים אפילו, ווען
מיר האָבן געשלעפט דעם ישוע פון נצרת מיט דער דערנער-קריון צום
קרניץ אויף דער גאַלאַטע? ביסטו נישט געווען פון די, וועלכע האָבן
זיך געפרוואווט דורכרייסן דורך אונזערע לעגיאָנערן-קייטן, כדי דעם
אויפשטענדלעך איינערן אַפצושלאָגן? האָבן אונזערע בראַווע לעגיאָנערן
נישט באַדאַרפט באַנוצן זייערע קורצע שווערדן, כדי אייך אַפצוהאַלטן?
יאָ, איך האָב דיך דערקענט! יאָ, דו ביסט דערנאָך פאַר מיר געשטעלט
געוואָרן, ווי האָט מען דיך דאָס גערופן? — יוחנן! יאָ, יוחנן. יאָ, דאָס
זעלבע פנים, איך געדענק עס נאָך ביז היינט...

די שפיל איז אוועקגעגאַנגען אַביסל צו ווייט, און ווי מנין נייגע-
ריקייט האָט נישט ווי אַ דורשט געברענגט אין מיר ווייטער אים צו הערן,
האָב איך זיך געשטאַרקט נישט אויסצונוצן זיין קראַנקייט און געוואָר
צו ווערן זיין סוד; איך האָב אים דעריבער אַנגעהויבן צו וועקן;
— פאַן וויאַדאַמסקי, פאַן וויאַדאַמסקי, וואָס רעדט איר, וואַכט אויף,
איר חלומט...

איך האָב דערפילט, אַז אויף מיר הענגען א פאַר אַפּענע, דערוואַכטע
און דערשראָקענע אויגן. צום ערשט זיינען נאָך די אויגן געווען פאַר-
שלאַמערט, פארנעפלט, נאר וואָס אמאָל מער האָבן די אַפּעקן, וועלכע

זיינען געשטאנען אינמיטן די אויגן-וויסלען אן שום באוועגונג און איי-
בער וועלכע עס איז געהאנגען א פארשליפערטער שלומער, זיך אָנגע-
הויבן צו באַלעבן; וואָס אמאָל זיינען זיי מער ארויס פון די אומבאקאנטע
נאַכט־רעגיאָנען, אין וועלכע זיי האָבן געבלאָנדזשעט, און זיי זיינען
אריין אין דער ממשותדיקער רעאַלקייט, זיי זיינען פֿיכטיקער געוואָרן.
נאָר וואָס מער לעבן זיי האָבן אָנגענומען, אַלץ גרעסער, אַלץ דערשראָ-
קענער, אַלץ פֿיכטער זיינען זיי געוואָרן, איך האָב געהאַט דאָס געפֿיל,
ווי דער פּאָן וויאַדאַמסקי וואָלט געוויינט אינדערשטיף מיט נישט־גע-
זענע טרערן, אינעווייניק אין זיך. זײַן בלייך פנים איז געוואָרן וואָס
אמאָל אויסגעצויגענער, אָן אומדערגרינטלעכער טרויער האָט זיך פאַר-
באַרגן אין די שאַטנדיקע באַהעלטענישן פון זײַנע טיפע שטערן־קנייטשן,
נאָך מער אין די אָן אַ צאַל שוואַרצע פֿלעקן־קישעלעך און טרערן־טאַר-
בעלעך, וואָס האָבן זיך אָנגעזאמלט ארום די אויגן־ראַנדן. זײַנע פֿענגלעך־
געשניטענע באַקן זיינען געוואָרן נאָך מער אַנגעפאַלן, זײַן גאַמבע לעב-
גער, זײַנע שטייפע וואָנסעס זיינען ווי אונטערגעשאַסענע פֿליגל געפאַלן
איבער די אַראַפּהענגענדיקע לײַפן. ער האָט מיך אָנגעקוקט און ערשט
איצט מיך דערזען. ער האָט אויפגעפנט דאָס מויל צו רעדן, און עס איז
געבליבן אָפן. דער קאַסטן אַרײַנגעמאַכטע צײַן, פון וועלכע פיל האָבן
געפּעלט, איז געפאַלן אויף זײַנע יאַסלעס. ער האָט נישט נאָר קיין ווער-
טער נישט געפונען, נאָר לופט צו אַטעמען האָט אים אויך אויסגעפּעלט.
איך האָב באַמערקט, ווי ער באַמיט זיך, ווי אַ דורשטיקער, לופט אָנצו-
שעפן דורך זײַנע גרויסע נאָזדרעס, איך האָב געזען, ווי דער לופט־
שטראָם גייט דורך דעם דאַרן ארויסגעשטאַרצטן קנאַפּ אין זײַן הויט־
שלאַבריקן דינעם האַלז. ער האָט זײַנע קראַמפהאַפטע פינגער אויסגע-
צויגן צו מיר און זיי צוריקגענומען. ענדלעך האָט ער געפונען לופט און,
שטאַמלענדיק פאַר אויפֿרעגונג, כעס און אויפֿציטערן, האָט ער מיך
געפּרעגט:

— דו ביסט דאָ ?

— יאָ.

— און דו האָסט געהערט, וואָס איך האָב געזאָגט ?

— געוויס.

ער האָט אַ מינוט שטילגעשוויגן, מיך דורכגעלעכערט מיט זײַן

בליק, וואָס איז וואָס אמאָל שאַרפּער געוואָרן.

— דו קאָנסט נישט מער פונדאָנען אַרויסגיין !

— וואָס מיינט איר ? — פרעג איך אים.

— דו האָסט געהערט מײַן סוד, דו קענסט נישט מער דאָס צימער

פארלאזן!

— וואָס פאַראַ סוד? איר האָט מיר גאַרנישט פאַרטרויט.
ער האָט ענדלעך געפונען גענוג כחות אין זיך, און מיט קראַמפּ-
האַפטע פינגער, מיט נערוועזער ענערגישקייט האָט ער זיך אויפגעהויבן
פון זײַן שטול.

— איך פאַרויכער אַנך, אַז אַינער סוד בלייבט בײַ מיר פאַרשלאָסן
ווי אין אַ קבר, קיין לעבעדיקער מענטש וועט נישט געוואָר ווערן דערפון.
— דער סוד קאָן נאָר פאַרחתמעט ווערן דורך דעם טויט! — דעק-
לאַמירט ער, ווי עס האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אין אַ געמאַכטן, פאַלשן
טאָן, וועלכער האָט אכזריותדיק אויפגעריסן די גאַנצע קאָמעדיע, וואָס
ער האָט אָפגעשפילט. דאָס ערגסטע איז, וואָס ער גייט צו צו דער טיר.
— וואָס טוט איר?

— דאָ בלייבסטו בײַ מיר!

— וואָס פאַרט אַנך אַינז? — רוף איך אויס, און איך אַינז אים פלינג
נאָך צו דער טיר און וויל אים שטערן זי צו פאַרשליסן.
קראַמפהאַפטע פינגער האָבן זיך מיט פּייערדיקע נעגל אין מיין
פלייש אינגעקנעטן.

— איך האָב דאָך געזאָגט, אַז דאָ בלייבסטו מיט מיר!

— אָבער וואָס פאַרט אַינז אַינז? — איך האָב זיך מיט אַן ענערגישער
באַוועגונג באַפרייט פון אים, אים אַ גוטן שטויס-אַפּ געגעבן, וואָס נאָר
דער אימפעט פון מיין כעס האָט פון מיר ארויסגעבראַכט.
ער האָט זיך געוואַקלט אויף די פיס ווי אַ שכורער, און איז שיר
נישט אומגעפאַלן, ווען איך וואָלט אים נישט אונטערגעכאַפט.
— איך האָב אַינז נישט געבעטן, אַז איר זאָלט מיר פאַרצייילן אַינער
סוד, איר האָט אים מיר אַיינ פאַרטרויט. שטאַפט אַינז אויס, וועט איר
זיך באַרואיקן.

— שטיי, שטיי, וואוהין גייסטו?

— איך וויל נישט מער זײַן מיט אַינז, איר זענט נישט געזונט — זאָג
איך אים שוין שטייענדיק בײַ דער טיר.

— דער ייד האָט מיך באַגנבעט! דער ייד האָט מיך באַגנבעט! — האָט
פאַן וויאָדאַמסקי אָנגעהויבן צו שרײַען.

איך האָב צוריק פאַרמאַכט די טיר, כדי די שכנים זאָלן נישט דער-
ערן זינען גוואַלדן, כ׳האָב אים אָנגענומען בײַ דער האַנט, אוועקגעפירט
פון דער טיר און אים אַוועקגעזעצט אויף דער שטול. ער איז געווען
שוואַך ווי אַ קינד און געלאָזט מיט זיך אַלץ טון.

— פאַן וויאָדאַמסקי, איר זענט קראַנק, איר מוזט זיך באַרואיקן,

איך פארזיכער אונך מיט אלע הייליקייטן, אז איך וועל פאר קיינעם
אזער סוד נישט פארטרויען, בארואיקט אייך.

דער פאן האט זיין פנים אין די הענט אונגעגראָבן, און אזוי איז
ער געבליבן זיצן אויף זיין שטול.

איך האָב אָפגעוואַרט א פאר מינוט און פאַרלאָזט די שטוב. אין
קאַרידאָר האָב איך זיך געשטעלט הינטער דער טיר און זיך אונגע-
האַרכלט, וואָס עס טוט זיך אינעווייניק. איך האָב דערהערט א שטיל
געוויין.

איך בין אריינגעקומען צוריק אין שטוב אריין און גענומען אים
אויף מיינע הענט, — וואָרום ער איז געווען שוואַך און האָט קוים מיט די
פּיס באַוואויגן, — אוועקגעלייגט אים אויף זיין בעט און אים צוגעדעקט.
דער פאן וויאָדאַמסקי האָט, ווי א קליין קינד, געלאָזט מיט זיך
אַלץ טון.

ענדלעך בין איך אינדרויסן אויף דער פרייער זופט. איך האָב זיך
פלינק געאייגלט אהיים, און בני זיך באַשטימט, אז צווישן אונז איז אַלץ
אויס, מער זע איך אים נישט.

קאַפיטל דריי

פאן וויאָדאַמסקי סוד.

ווי פאַרוואונדערט בין איך געוואָרן, ווען אין א פאר טעג אַרום האָב
איך באַקומען פון דעם פאן וויאָדאַמסקי א בריוו צוגעשיקט, וועלכער איז
געווען געהאַלטן אין א שטייפן, קאַלטן טאַן, „אז כאַטש איך האָב זיך
באַנומען קעגן אים, ווי עס איז געווען צו דערוואַרטן פון א מיטגליד פון
מיין ראַסע, — איך האָב פון אים ארויסגעגנבעט זיין סוד, — דאָך איז
ער גרייט צו האַנדלען קעגן מיר קריסטלעך און מיר מוהל זיין, און ער
פאַדערט מיך אויף, איך זאָל קומען צו אים אין דער וואוינונג, ער באַ-
דאַרף מיך צו עפעס זייער נייטיקס האָבן“.

פאַרשטייט זיך, אז איך האָב אים נישט אָפגעענטפערט.

אין א שטיקל צייט ארום האָב איך ווידער פון אים געהערט. דאָס
מאָל איז אי דער אינהאַלט און אי דער טאַן פון בריוו געווען גאַנץ אַב-
דערש, ווי דאָס פריערדיקע מאָל. וועגן קיין גניבה רעדט זיך שוין נישט
און אויך נישט וועגן קריסטלעכער מחילה. ער פאַרשווינגט איבערהויפט
דעם גאַנצן אינצידענט. דערפאַר אָבער איז דער פאן געוואָרן זייער סענ-

טימענטאָל, און ער האָט מיך גלעבט צו זיין פאַרוואַנדערט און אי גע-
 רירט. אין בריוו שרעבט ער מיר: „אזוי ווי ער האָט זיך צוגעוואוינט צו
 מיר און די צוזאַמענקונפטן מיט מיר זיינען געוואָרן פאַר אים נייטיק,
 סײַ פון פּערזענלעכן שטאַנדפּונקט און סײַ צוליב די גרויסע נוצן פאַר
 דער וויסנשאַפֿט; דער אויסטויש פון געדאַנקען מיט מיר איז פאַר אים
 זייער נוצלעך, ווייל זיי האָבן אויפגעפּרישט זײַן זכרון, — דורכדעם בעט
 ער מיר, איך זאָל באַניצען מײַנע צוזאַמענקונפטן מיט אים...“ צום סוף
 פון שרײַבן מאַכט ער מיר א קאַמפּלימענט, אָז ער האָט זיך איבערצײַגט,
 ווי אמת עס איז דאָס שפּריכוואָרט: עס איז נישטאָ קײַן כּלל אָן אויסנאַם,
 פאַרקערט, דער אויסנאַם באַווייזט אויף דעם כּלל. דאָס האָט ער אמבעסטן
 די געלעגנהײַט געהאַט זיך צו איבערצײַגן דורך מײַן באַקאַנטשאַפֿט, אָז
 וואָס נידעריקער א געמײַנדע שטייט, אַרײַן איידעלעך און פּנער זײַנען
 אירע אויסנאַמען — די יחידים.

דאָס האָט געזאָלט זײַן א קאַמפּלימענט פאַר מיר...
 פאַרשטייט זיך, אָז איך האָב אויך דאָס מאָל אים געלאָזט אָן אַן
 ענטפּער.

ווי איבעראַשט און דערשראָקן בין איך אָבער געוואָרן, ווען אין א
 פּרימאַרגן, בעת מײַן שטוב איז נאָך געלעגן פאַרשלאָנגען פון פאַרנעפּלען
 פאַרטאַגס (דער שניי, וואָס איז בײַנאַכט אָנגעפאַלן, האָט פאַרדעקט מײַנע
 דאָך־פּענעטערלעך). האָב איך דערהערט אויף די שמאַלע טרעפּ, וואָס
 פירן ארויף צו מײַן בוידעם־שטיבל, ווי עמיצער שלעפט זיך מיט שווערע,
 שטרויכלענדיקע טריט, הוסט אונטער מיט אַ שווינדזיכטיק הוסטלעך.
 די טרעפּ האָבן צו קײַן אַנדער וואוינונג נישט געפירט, ווי נאָר צו מײַן
 איינציגעם בוידעם־צימער, וואָס איך האָב פאַרנומען אין אַן אַלט האַל-
 צערן הויז, טיף אין די יידישע גאַסן. איך האָב קײנעמען נישט דערוואָרט
 בײַ מיר אזוי פרי. אין דעם שטופּערן מיט די פיס און אין דעם הוסטן
 האָב איך נישט דערקענט, אָז דאָס זאָל זײַן אַ באַזוך פון מײַנס אַ באַ-
 קאַנטן. איך בין געלעגן מיט א פאַרכאַפּטן אַטעם אויף מײַן געלעגער,
 וואָרום אין מײַן צימער, וואו פון אַלע זײַטן האָט דער ווינט ארײַנגעבלאַזן
 דורך די האַלצערנע ווענט, איז געווען צו קאַלט אויפצושטיין. איך האָב
 געוואָרט און שפּעקולירט אין מײַן געדאַנק און געפרואווט טרעפּן, ווער
 דאָס קאָן זײַן. ענדלעך האָט זיך דערהערט אַ קלאָפּן אין מײַן טיר. אויף
 מײַן פּראַגע, ווער דאָס איז, האָב איך דערקענט אין דער שטימע, אָז
 דער פּאָן וואָסמאָסקי הינטער מײַן טיר.

איך האָב אים געבעטן צוצוואָרטן, ביז איך וועל אביסל די שטוב
 אין אַרדענונג ברענגען, וואָס איך האָב עס טאַקע אין אַנלעגניש געטון.

און ווען איך האָב אויפגעעפנט די טיר, איז געפאלן אין מינע אַרעמס אַ געפרוירענער, אַלטער מאַן.

איך האָב אים אַוועקגעזעצט אויף דער איינציקער שטופ, וואָס איך האָב פארמאָגט, ביים אויוונדל, אין וועלכן איך האָב פלינק פון פאַפירן און שטיקלעך האַלץ פּייער געמאַכט, כדי אים צו דערוואַרעמען. צאַפנס איז זיינען אים געהאַנגען אויף די פּיכטע וואַנצעס. אין אַן אויסגעקראַך־כענעם פוקסענעם פעלצל, וואָס האָט געמוזט געדענקען בעסערע צייטן, איז געזעסן פאַר מיר אַן אַלטער, צעבראַכענער מאַן. זינע אויגן זיינען געווען רויט אַנגעשוואַלן, ווי ער וואָלט שוין נישט געהאַט געשלאָפן עט־לעכע נעכט. זינע בלו־רויטלעכע, קנאַכיק־קראמפהאפטע פינגער האָבן געציטיערט, ווען ער האָט זיי מיטן טיכל געהאַלטן איבער זיין מויל, צו פאַרהאַלטן דעם הוסט, וועלכן מען האָט נאָר אַנגעזען אין זינע הוילע, איינגעפאַלענע לענגלעכע באַקן.

— וואָס איז אייך, פאַן וויאַדאַמסקי? — פרעג איך פאַרוואונדערט, וואָרום זיין אַנבליק האָט מיך באַאומרואיקט — איר זענט ארויסגעגאַנגען אין אַזאַ וועטער!

— איך בין ארויסגעגאַנגען אין אַזאַ וועטער, ווייל דו האָסט נישט געוואָלט קומען צו מיר, און מיר מוזן זיך זען, איך מוז דיר זען — האָט ער זיך פאַרריכט — איך האָב מיט דיר עפעס זייער נייטיקס צו רעדן. — פאַן וויאַדאַמסקי, זעצט אייך דאָ ביים אייוונדל, איר ציטערט אינגאַנצן, איר זענט קראַנק.

— איך בין נישט קראַנק און איך בין געקומען איבעררעדן מיט דיר וועגן יענער זאַך ...

— מיר וועלן שפּעטער רעדן, באַרואיקט אייך, איך וועל נאָר צו־שטעלן אַ טשעניקל מיט וואַסער, איר ווערט דאָך געפרוירן — צווינג איך אים, ער זאָג צוגיין צום בענקל ביים אויוון און איך נעם זיך גע־שווינד צוצושטעלן אַ גלעזל טיי.

— איך בין נישט געקומען טרינקען טיי מיט דיר, איך בין געקומען רעדן מיט דיר וועגן עפעס זייער נויטיקס און וויכטיקס פאַר אונז ביידע. — אויב איר ווילט רעדן מיט מיר וועגן יענעם ענין, וויל איך אייך גלייך ביים אַנהויב נאַכאַמאָל פאַרזיכערן, אַז דאָס וואָס איר האָט מיר געזאָגט יענעם אָונט, האָב איך שוין לאַנג פאַרגעסן. איך ווייס, אַז באַ־גאַבטע מענטשן מיט רייכער פאַרשטעלונגס־קראַפט האָבן אַמאָל וויזיעס, אַמאָל אין חלום, אַמאָל וואַכעדיקערהייט, — אַבער דאָס האָט גאַרנישט צו טון מיט איינער פּערזאָן. איך בעט אייך, אַז איר זאָלט זיך פון קאַפּ ארויסשלאָגן די איינערדעניש, אַז איך בין דער היטער פון איינער סוד.

עס איז גאר קיין טוד נישט, עס איז א דורכגעלאפענע כימערע, וואָס איך האָב עס שוין פון לאַנג פאַרגעסן, — באַרואיק איך אים מיט מיין גאַנצער רעדנס-קראַפט, צוגרייטנדיק דערוויל פאַר אים א טעצל טיי. ער האָט אַבער דאָס צודערלאַנגטע טעצל טיי מיט פאַרדרוס אַפֿ-געשטופט פון זיך.

— איך בין נישט קיין קראַנקער אינגערעדטער נאַר, און דו ביסט נישט קיין דאָקטאָר, צו וועלכן איך בין געקומען פרעגן אַן עצה. די זאַך איז פיל ערנסטער ווי דו מיינסט. דאָס וואָס איך האָב דיר פאַרציילט יענעם אָונט, איז נישט קיין פאַנטאַזיע פון אַ קרענקלעכער פאַרשטעלונג. ווייסטו, ווער איך בין? ווייסטו, ווער עס זיצט דאָ פאַר דיר? איך בין דער מאַן, וועלכער האָב אויסגעפירט די עקזעקוציע איבער יענער אומ-פאַרשטענדלעכער, ביזן היינטיקן טאָג נאַכנישט אויפגעקערטער פער-זענדעכקייט אין ירושלים אויפן באַפעל פון פאַנטיוס פילאָטוס, מיין באַפעל-געבער, לויטן משפט פון כהן גדול!

— וואָס רעדט איר? וואָס מיינט איר מיט דעם אויסדרוק „יענע פערזענדלעכקייט“? — בין איך איצט דערשראָקן געבליבן און מיינע הענט האָבן געמוזט אודאי ציטערן, וואָרום איך האָב געפילט דאָס הייסע וואַסער פון דעם טעצל טיי גיסט זיך איבער זיי.

— ווען דו ווילסט דורכויס וויסן דעם נאַמען, וועל איך דיר אים זאָגן, דאָס איז ישוע פון נצרת, וועלכן מען רופט היינט „יעזוס קריסטוס“! — אום גאַטס ווילן, וואָס רעדט איר, פאַן וויאָדאַמסקי ? — רוף מיך נישט צוריק אין דער מיזעראַבעלער וועלט, לאַז מיך דאַרט, וואוהין איך באַלאַנג.

— אַבער אום גאַטס ווילן, וואָס רעדט איר ? — און נישט נאַר איך האָב אויסגעפירט די עקזעקוציע איבער אים, נאַר איך האָב אים געפּיניקט און באַליידיקט פאַר זיין טויט. איך בין דער מאַן, וועלכער האָב נאַכגעשפּיאַנירט זיין טעטיקייט, איך מער פאַר אַלע בין שולדיק אין זיין טויט, איך, איך און נישט קיין אַנדערער ! ... — פאַן וויאָדאַמסקי, איר זענט קראַנק, קומט, איך וועל אײַך לייגן אויפן בעט, איר באַדאַרפט זיך באַרואיקן !

— איך האָב אים געטייט, און אזוי טייט איך אים יעדן טאָג, דורך נעכט לאַנגע אויף מיין געלעגער טייט איך אים, דורך מיין גאַנץ לאַנג לעבן ...

איך בין אַפהענדיק געבליבן. נאָך א וויל איז פאַן וויאָדאַמסקי צו זיך געקומען. עס האָט אויסגעזען, ווי אַ גרויסער שטיין וואַלט אראַפּ פון זיין האַרץ. ער האָט אַ טיפן זיפּי-אַפּ געגעבן.

א לאנגע וויילע האבן מיר ביידע געשוויגן.

נאכדעם ווי פאן וויאדאמסקי האט זיך געהאט בארואיקט, איז אן אינערלעכע דערשיינטערונג געקומען איבער אים, מען האט עס אויך אנגעזען אויף זיין פנים. ער האט זיך לאנג אויסגעוואוסט און געאטעמט און געזאגט א ביסל מיט א הייזערליקייט פון א פארגאנגענער אויפרעגונג, אבער אין א פיל רואיקערן טאן:

— אייגנטלעך, קאן איך שוין גיין, איך האב ממש סוד פארטרויט ממש פונד, איך האב מיך אין דינע הענט איבערגעגעבן, קאנסט מאכן מיט מיר וואס דו וויסט. איך האב שוין גארנישט וואס צו טון, דאנקען גאט, — און זיך פרום געצלמט דריי מאל.

איך בין געבליבן צוטרייסלט און האב נישט געוואוסט וואס צו ענטפערן, ער איז געזעסן איינגעהויקערט און איינגעקורטשעט, ווי טויזנט-טער שטורעמווינטן וואלטן אדורכגעגאנגען זיין ליב און וואלטן אים אויף טויזנטער שטיקלעך צעבראכן. ממש הארץ האט געבליטיקט פאר רחמנות צו אים. איך האב נישט געוואוסט וועגן וואס עס האנדלט זיך. איך האב נישט געקענט דעם נאמען פון זיין קראנקהייט, נאר זינע ווער-טער האבן אויפגעדעקט פאר מיר דאס גאנצע גליענדיקע פניער פון גיהנום, אין וועלכן ער ברענט זיך אין די איינזאמע נעכט אויף זיין גע-לעגער, די יסורים, וואס ער לעבט אדורך, די שלאנגען, וואס דריקן און מאכן ענג זיין נשמה! איך האב אים געוואלט עפעס זאגן, נאר מיינע ווערטער זיינען פארשטומט געווארן, ממש מויל פארקניפט און פאר-שלאסן, איך האב געשוויגן אין ממש צער.

געהאלפן האט ער אבער מיר אליין, ער האט אנגעכאפט ממש האנט אין זיין קלאמערנדיקער פויסט אריין און געזאגט:

— מיר האבן הינט ביידע א בונד געשלאסן, מיר זיינען פארבונדן צוזאמען דורך דעם בשותפותדיקן סוד, וואס איך האב דיר פארטרויט, מיר קאנען זיך שוין נישט שיידן, מיר ביידע געהערן זיך אן צוזאמען, דו ביסט דער איינציקער, פאר וועלכן איך האב געהאלטן פאר גייטיק צו עפענען ממש דריקנדיקע נשמה.

— פאן וויאדאמסקי, בארואיקט איך, דאס איז דאך אן איינרעדעניש, ווען איר וועט זיך אויפוועקן, וועט איר חרטה האבן, וואס איר האט פארטרויט פאר א פרעמדן איינערע אויסגעטראכטע פאנטאזיעס, שטיילט איך אהן! איר האט פיבער, איך קאן עס פילן דורך ממש האנט, קומט, איך וועל אהן אין ממש בעט אריינזייגן, איך וועל אהן גוט צודעקן — קוק איך זיך ארום פארלעגן, מיט וואס איך קאן אים צודעקן — נאט, איך

וועל אנט א גלעזל טיי אנגיסן, איר וועט זיך דערווארעמען און וועט
אין אלעם פארגעסן.

אבער פאן וויאדאמסקי האט געהאלטן מוזן האנט אין זינער.

— אין וואס וועל איך פארגעסן? דאס וואס איך בין? דאס וואס איז
די אויפגאבע פון מוזן לעבן? אין דעם, צו וועלכן איך בין פון גורל בא-
שטימט? וואס מיינסטו, אז דאס אלץ, וואס איך האב דיר פארציילט, איז
פון פינגער אויסגעזויגן? א „קראנקע פאנטאזיע“, זאגסטו? זעסטו דען
נישט, אז דאס איז מוזן אמתדיק לעבן? איך קלער דערפון יעדע מינוט
פון טאג. מוזן לעבן פון הינט איז פאלש, א מאסקע, וואס איך טראג;
דאס אנדערע לעבן, וואס איך האב געפירט דארטן אמאל — דאס איז
עכט און אייביק. איך לעב עס אדורך יעדע מינוט, ווען איך בין מיט
דיר אליין, איך הער די שטימען פון יענער צייט רופן אין מיר. בניאכט
אויף מוזן געלעגער, דורך דעם לאנגן שלאפלאזן נאכט-גיהנום, ווער איך
מגודל איך יענער פערזענלעכקייט, וואס איך בין, און איך לעב נאך
אמאל איבער דאס לעבן פון אמאל, איך געפין זיך אין יעדע שטעט, אויף
יענע גאסן, צווישן יענע מענטשן. וואס זאל איך פארגעסן? — מוזן גאנץ
שטודירן, מיינע פאפירן, וואס איך האב געשריבן, אלע מיינע שטודיר-
ריזעס, וואס איך האב געמאכט, אלע מיינע געפארן, אין וועלכע איך האב
זיך געפונען, אלע אנטדעקונגען פון נייע קוועלן, וואס איך האב אנט-
פלעקט, דאס גריבלען זיך אין אלטע ביכער? פארוואס זייך איך גאנצע
טעג אין די ביבליאטעקן? פארוואס שליס איך אפ פון מיר דאס ליכט
פון טאג און איך וויל קיין אנדער לעבן, קיין אנדערע מענטשן נישט
זען? און פארוואס האב איך דיר מיטארענינגעצויגן אין מוזן טיפן סוד,
כדי איך זאל פארגעסן? דו ביסט דאך א טייל פון דעם סוד, דו ביסט
דאך מיטגעווען מיט מיר אין יענער צייט! ווען איך קוק אויף דיין פנים,
דערמאן איך זיך אין אלעם, דו ביסט דאך, פונקט ווי איך, דער אייביק
דויערנדער צווישן די אלע מינוט-מענטשן, וואס קריכן ארום ווי די
ווערעם איבער דער גאס; הינט זיינען זיי דא און מארגן ווערן זיי אפ-
געווישט. ווער וועט וויסן פון זיי אין פופציק יאר, אין פינף און צוואנציק
יאר ארום? אבער דו און איך זיינען אייביק, אייביק צווישן דעם דורכ-
פליענדיקן שטויב, ווייל מיר זיינען געווען דענסטמאל אין יעדע צייטן
און מיר לעבן אין אלע צייטן, אין אלע אייביקייטן...

איך האב אים געלאזט אויסרעדן. עס האט אויסגעזען, אז ער האט
זיך באדארפט אויסרעדן, ארויסגעבן פון זיך אלץ, וואס האט זיך אנגע-
זאמלט אין אים דורך די פאר טעג, אדער אפשר גאר דורך זיין גאנץ
לעבן, אלץ וואס ער האט אויסגעווייטאגט אין די שלאפלאזע נעכט, דורך

וועלכע ער איז אדורכגעגאנגען. איך האב געשוויגן.
 — דו שוויגסט, יוחנן? — האט ער מיך אָנגעקוקט.
 — וואָס זאָל איך אַיך ענטפערן, פאַן וויאָדאַמסקי?
 — פאַרוואָס רופסטו מיך ביי מיין פאַלשן נאַמען? פאַר דיר בין איך
 קאַרנעליוס, דער כליאַרד פון דער אַנטאַניאַ אין ירושלים.
 — גוט, קאַרנעליוס. אָבער איר וועט דאָך דערנאָך חרטה האָבן.
 — וואָס וועל איך חרטה האָבן? פאַר דיר האָב איך נישט וואָס חרטה
 צו האָבן, ווייל דו און איך לעבן נישט דאָס לעבן פון היינט, נאָר דאָס
 לעבן פון אמאָל. דענסטמאָל זיינען נאָך נישט געשאַפן געווען די באַ-
 דינגונגען און די אומשטענדן פון היינט, פאַר וועלכע מיר באַדאַרפן זיך
 שעמען, פאַרדייקענען אָדער צו אָנערקענען און דערפאַר חרטה צו האָבן.
 דו ביזט מיין צייט-גענאָסע, נאָך מער — דו ביזט מיין משפּחה, נאָך מער
 ווי משפּחה, דו ביזט מיין איינציקער מיט-מענטש. פאַר דער גאַנצער
 וועלט, פאַר אַלע טראַג איך אַ מאַסקע, פאַר דיר בין איך — איך אליין,
 פאַר דיר האָב איך גאַרנישט וואָס צו באַהאַלטן, דו און איך זיינען די איינ-
 ציקע, וואָס געדענקען אין דעם ים פון פאַרגעסן. דעריבער האָב איך דיך
 געזוכט מיין גאַנץ לעבן, און ווען איך האָב דיך באַגעגנט, האָב איך דיר
 אָנפאַרטרויט אַלץ און איך וועל דיר פאַרציילן אַלץ, וואָס איז דאָ טיף באַ-
 האַלטן אין מיר און וואָס איך וועל קיינמאָל נישט פאַר קיינעם פאַרן
 מויל ברענגען. איך וועל דיר דערציילן, אז דו זאָלסט פאַרשרייבן יעדעס
 וואָרט, יעדן דעטייל, ווייל ערשט דורך דיר ווער איך — איך. ערשט
 ווען איך קום זיך צוזאַמען מיט דיר, ווער איך צייטלאָז און אייביק.
 און דערפאַר ציט מיך אזוי צו דיר, דערפאַר קאַן איך זיך נישט אָפּ-
 טשעפען פון דיר, איך מוז שטענדיק האָבן מיט דיר צו טון. און קאַן איך
 דיך נישט ליבן, מוז איך דיך האַסן, ווייל אָן דיר בין איך שטויב, אָן
 דיר בין איך דער אַרעמער היינטיקער פאַן וויאָדאַמסקי, וועלכער טראַגט
 אַ שווערע זינד אויף זיך. מיט קאַרנעליוס שעם איך זיך, ער שמייסט
 מיך מיט ביטערע חרטה-ריטער, ער דריקט מיין האַרץ ווי אַ מילשטיין.
 ערשט דורך דיר קריג איך אַ זין, פאַרשטיי איך די מעשים פון דענסט-
 מאָל און איך ווער זיכער ביי זיך, אַז דאָס וואָס איך האָב געטון, האָב איך
 באַדאַרפט טון, דאָס האָט מיין פליכט פון מיר פאַרלאָנגט. דורך דיר ווער
 איך שטאַלץ צו זיין וואָס איך בין — דער ריכטיקער קאַרנעליוס! זאָג,
 ווער בין איך? ווער שטייט פאַר דיר? דערקענסט מיך?
 — געוויס דערקען איך אַיך — קאַרנעליוס! הגמון קאַרנעליוס, דער
 קאַמענדאַנט פון דער פעסטונג אַנטאַניאַ, פאַר וועלכן גאַנץ ירושלים צי-
 טערט ווי אַ בלאַט. ווען ער גייט אדורך אין דער שפיץ פון זיין קאַהאַרטע

דורך דעם היידן-הויף פון בית-מקדש, באהאלטן זיך אלע פאר אים אויס מורא.

דאָס, זעט זיך אויס, האָט אים מער באַרואיקט ווי אַלע אַנדערע מַזנע מיטלען. עס האָט געווירקט אויף אים, ווי מען שפּריצט אין אַפּיום אַ ניקאָטין-דורשטיקן. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דעם בענקל בנים אויוון אַן אויסגעמוטשעטער, אַבער דערפאַר אַן אויסגעשפּאַנטער און א דערלעכטעטער.

— אַבער איצט קומט, וועל איך אַנך לייגן אויפן בעטל, איך וועל אַנך מאַכן א גלאַז טיי, אַדער אפשר זאָל איך גאָר אראַפּלויפן ארויפ-ברענגען א יידישע חלה, וואָס איר האָט אזוי ליב ?

— נישט פריער, נאָר ביז דו וועסט מיר צושווערן ביי די הייליקע קליידער פון כהן גדול, ווי די יידן האָבן עס געטון אין ירושלים.

— וואָס זאָל איך אַנך צושווערן ביי די הייליקע קליידער פון כהן גדול ?

— אז דו וועסט קומען צו מיר יעדן אָונט און דו וועסט אויפנעמען די שריפט, איך וועל דיר זאָגן און דו וועסט פארשרייבן אות ביי אות וועגן די אלע זאכן, וואָס זיינען דענסטמאַל געשען, אין קיין אַנדער ליכט נישט באַלויכטן, נישט פון קיין שום צייט און נישט פון קיין שום צו-געהערקייט, וואָס די מענטשן האָבן די מעשים צוגעגעבן, עס זיינען פאראן פיל אמתן און אלע אמתן זיינען וואָר. דער אמת ווערט ארצינגע-שמיסן אין הארץ דורך טויזנטער מיטלען, דורך שווערד און וואָרט, דורך טראַדיציע און גלויבן, נאָר יענער אמת איז דער ריכטיקער, וועלכער איז פאראנקערט אין זיין צייט, אין דעם מאַמענטאלן געדייען פון זיין זיין. מיר ביידע מוזן זיך צוריק-נורטעווען דורך די אלע אַנגענומענע אמתן, וועלכע ווילן אונז אראַפּשווענקען מיט זייערע שטראַמען, און אונז אויפ-האלטן ביי זייער צייט-גערעכטיקייט. מיר מוזן דערגרייכן דעם ערשטן אַנהויב, וואָס דו און איך זיינען געווען עדות פון אים. אויך דו — איך דערקען דיך, יחנן, איך האָב דיך אַנגעכאַפט, יחנן, דאָס מאַל וועסטו פון מײַן האנט נישט אנטרינען, — און ווי דענסטמאַל האָט ער אויסגע-צויגן צו מיר זיין פאַרשטעפטע פויסט, — און מיר וועלן באַריכטן פון די מענטשן און מעשים, אזוי ווי זיי זיינען אויף אייביק אַנגעקריצט גע-וואָרן אין אונזער אויפפאַסונגס-חוש. אַ, זיי קומען צוריק צו מיר אין די נעכט, יעדער איינער פון זיי — מײַנע אַלטע פריינד, מײַנע אַלטע שונאים. ניין, נישט אַלטע, נאָר הײַנטיקע, אייביקע, אמתע, אומגעענ-דערטע. זאָגסט עס מיר צו, יחנן? — כאַפט ער אַן מײַן האנט און לאָזט מיך שוין נישט אָפּ פון זיך.

— יאָ, הגמון, איך זאָג אַנד צו און איך שווער עס אַנד ביי די קליידער פון כהן גדול.

פאַן וויאָדאַמסקי האָט אָפגעטעמט און א לאַנגן זיפּץ געגעבן.
— אָבער איצט, גלויב איך, וועט זיין דאָס בעסטע, אז איך וועל אַנד אהיימפירן, איר באַדאַרפט האָבן רו, און מאַרגן וועל איך קומען צו אַנד.

— ניין, נישט מאַרגן, נאָר היינט שוין, היינט אין אָונט דערוואַרט איך דיך, וואָרום „די צייט איז קורץ און די אַרבעט איז פיל“ — האָט מען ביי אַנד אין ירושלים א ווערטל געזאָגט.
— גוט, הגמון, דיין ווילן זאָל געשען!

קאַפּיטל פיר

ווער איז געווען פאַנטזיום פּילאַטוס?

מיר האָבן פאַרבראַכט די לאַנגע אָונטן פון דעם ווינטער דערמיט, וואָס ער האָט מיר פאַרציילט פון זיין אויסגעטראַכטן אָדער אמתדיקן לעבן, שוין נישט מער אין א היפּנאָטישן, נאָר אין א גאַנץ נאַטירלעכן צושטאַנד, ווי ער וואָלט פאַרציילט פאַסירונגען, וואָס זיינען ערשט נעכטן געשען. ער האָט אפילו צוריקגעפונען זיין הומאָר און זיין האַפּער־דיקנעס. צווישן אונז איז אַנגעשטעלט געוואָרן אַזעלכעס, וואָס מיר קאָנען אָנרופן — א טאַפּלט לעבן; ווען ער האָט מיר פאַרציילט פון זיינע אמאָליקע איבערלעבענישן, איז ער געווען דער הגמון קאַרנעליוס מיט אַלע זיינע אַטריבוטן... אין אַנדערע צייטן פון טאָג, ווען מיר האָבן געהאַט צו טון מיט די קליינע אינטערעסן פון לעבן, איז ער געווען דער פאַן וויאָדאַמסקי.

מערקווירדיק, ווי מען קאָן זיך צו אַלעם צוגעוואוינען? מיך האָט שוין אויך נישט מער געוואונדערט, וואָס בשעת ער האָט געהאַטן אין פאַרציילן, פלעגט ער פון צייט צו צייט נאַכקוקן אין זיינע פיל נאַטייִן־ביכלעך; עס איז מיר פאַרגעקומען גאַנץ נאַטירלעך, פונקט ווי א מענטש, וועלכער האָט געמאַכט א לאַנגע ריזע און וויל אויפפרישן זיינע ריזע־אַינדריקן, באַנוצט ער זיך מיט זיינע געמאַכטע נאַטייִצן.

וואָרום בשעת פאַן וויאָדאַמסקי האָט געמאַען פאַר מיר זיינע אמאָליקע איבערלעבענישן, איז נישט נאָר ער, נאָר אויך איך בין איבערגעטראָגן געוואָרן אין אַן אַנדערער וועלט. ער האָט מיך פשוט היפּנאָטיזירט, איך

האָב פארלױרן יעדע באציאונג צום הננטיקן לעבן, צו דער רעאַליטעט, וואָס רינגלעט מיך ארום.

דאָס האָט אין אַ געוויסער מאָס געווירקט אויף מיר זיין פנים, זיין גאַנץ וועזן. דער מענטש, וואָס איז געזעסן פאר מיר אויף דער צווייטער זייט טיש, באַלויבטן מיט דעם ליכט, וואָס איז געפאלן אויף אים פון דעם אראָפהענגענדיקן לאַמפּ, איז גאַרנישט געווען קיין מענטש פון הנננט. ארום אונז האָט די נאכט פארשלאנגען אלץ, וואָס האָט זיך אין שטוב געפונען, מיר זיינען געשוואומען אין אַ באַדנלאָזן חלל פון שאַטנס. איך האָב נאָר געהאט פאר מיר דאָס אויסערגעוויינלעך-בלעכע פארמעט-געזיכט, וואָס האָט אויסגעזען, ווי עס וואָלט פארלירן דעם לבוש פון אַ הננטיקן לעבעדיקן קערפער, נאָר עס געהער צו אַ שד — אַ דיבוק. די פארגאנגענהייט און די קעגנווארט האָבן זיך אין זיין מח צוזאמענגע-מישט, דאָס האָט זיך אויך אין זיין לשון אָפגעשפייגלט. אין זיין פארציילן האָט ער זיך אמאָל באנוצט מיט דער פארגאנגענהייט, אַן אנדערש מאָל האָט ער פארציילט אזוי ווי די אלע מעשים וואָלטן איצט געשען. ווי ער האָט גערעדט, אזוי האָב איך פארשריבן:

איך בין דער קאָמענדאנט פון דער פעסטונג אנטאָניאַ, מײַן אָפּיציע־לעך טיטול איז „כיליאָרד“, די יידן רופן מיך „הגמון“. צוליב דער וויכ-טיקער און דעליקאטער אויפגאבע, וואָס מײַן מיסיע האָט ארויפגעלייגט אויף מיר — צו האַלטן אין דער צוים אזא פרעמד און רעוואָלטירנדיק פאָלק ווי יידן זיינען — האָט מען אויסגעזוכט פאר איר אַס עלטסטן אזא איינעם, וועלכער באזיצט אהוץ זינע מיטערישע אויך אדמי-ניסטראטיווע פעיקניטן. איך האָב אויך דערפילט די פליכט פון אַ פאר-בינדונגס-אָפּיציר און בין געווען צוגעטיילט אָפּיציעל צו דער פאָלי-טישער אָפּטיילונג ביי פאָנטיוס פילאטוס, מיט וועלכן איך בין צוזאמען אין דעם ווילדן לאַנד געקומען. איך פלעג אויך אין מײַנע אמטלעכע אויפגאבן ארוםפאָרן צווישן ירושלים און צעזאריע, צווישן צעזאריע און אַנטיאַכיע צום לעגאַט וויטעליוס, וועלכער איז אונזער געביטער און הויפט-באפעלער. אין כאַראַקטער פון מײַן דינסט פלעגט מיר אויסקומען אויך צו באזוכן די שכנותדיקע טעטראַרכן פיליפּוס און הורדוס אַנטיפּאַס. איך בין געווען אין צעזאריע-פיליפּי, אַן אנדערש מאָל אין טבריה, אויך איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין נאַבלוס (שכּם), פארשטייט זיך. איך בין אפילו איינמאָל פארבליבנדישעט געוואָרן צום טעטראַרכ פון גליל, הורדוס אַנטיפּאַס, אין זיין פעסטונג „מכּוור“, וואָס ער האָט געהאט אין יענער זייט ים-המלח אויף אַ שטיינערנעם באַרג, אין אַ ים פון זאַמד

און וויסטעניש. איך האָב אַנומעלט דאָרט בייגעוואוינט א סצענע, וואָס פאסט זיך אריין אין דער אטמאָספערע פון די היץ־ און מדבר־ווינטן, צווישן וועלכע דאָס אָרט געפינט זיך. נאָר וועגן דעם וועט מיר אויס־קומען אן אנדערש מאָל צו פארציילן, ווען איך וועל צוקומען דערצו. . .

מיט פּאַנטיס פּילאַטוס בין איך נאָך באקאנט פון יענער צייט אָן, ווען מיר האָבן זיך ביידע געפונען אין די לעגיאָנען אונטער דער קאָ־מאַנדע פון גערמאַניקוס אין זײַן מלחמה־צוג קעגן די גערמאַנען. פּי־לאטוס האָט נישט באזעסן קיין פּיל־גרעסערן טיטול פון מיר, ער איז בסך הכל מיט איין שטופע העכער געווען. מיר זיינען ביידע געווען „צענטוריאַנס“ (עלסטער איבער הונדערט), אָבער מיט דער גרעסטער אויסזיכט אויף א העכערן ראַנג. איך האָב אדורגעמאַכט מיט גערמאַניקוס אלע געפערלעכע מלחמה־אַפּעראַציעס אין דעם ווילדן לאַנד פון די גער־מאַנישע באַרבאַרן, אדורכגעשלאָגן זיך דורך די דיקסטע, פאַרשאַטנסטע, מיט סטאַון פאַרפלייצטע וועלדער. נישט איין וואונד פון א שפּיז אָדער פּנל, געצילט פון א באהאַלטן אָרט הינטער א בוים אָדער פון דער גע־דיכטעניש פון א קושאַק פון א באַרבאַרס האַנט, טראָגט מןן לַיב פאַר דער גלאַריע פון רוים, פאַר דעם כבוד פון קייסער. געווען מיט גער־מאַניקוס אויף דער שיף איבער דעם אומבאַקאַנטן טיך, וועמענס וואסערן עס זיינען אזוי טונקל ווי די וועלדער פון דעם לאַנד; געווען מיט אים, ווען דער שטורעם האָט געטראָגן צו אומבאַקאַנטע ברעגן, אויף וועלכע א ווילדער אומברחמנותדיקער פּינט וואָרט אויף דיר זיכער, צייטן זיינען דאָס געווען, ווען דער קריגספירער האָט אונז דורך די שוואַרצע פּיכטע וועלדער פון דעם קריגערישן לאַנד אדורכגעפירט, און דו האָסט נישט געוואוסט, פון וועלכן ווינקל עס לויפערט אויף דיר דער טויט; צי א פאַר־הוילענער זומפ, פאַרשטעלט מיט מאָך און בלעטער, וועט זיך עפענען פאַר דינע פּיס ווי א תּהום און דיך אינזשלינגען, צי א קלאַפּ פון א האַק פון א באַרבאַרס האַנט פון הינטער א פינצטערער צווינג וועט מיט נאַכט דינע אויגן אויף תּמיד שפּיסן, און דאָך זיינען מיר געגאַנגען אין דער פינצטערער אומבאוואוסטקייט. און ווען נישט דער אייפערזיכטיקער, כּיטערער קייסער טיבעריוס, וועלכער האָט נישט פאַרגינגען אונזער חייל־פירער זינע זיגן, וואָלטן מיר רוימס אָדלערס געווען אדורכגע־טראָגן דורך די שוואַרצע וועלדער צו יענע פעלקער פון מזרח, וועלכע האָבן נאָר איין אויג אין שטערן און הערנער אויפן קאַפּ.

ווען מיר זיינען צוריקגעקומען קיין רוים מיט גערמאַניקוס חייל, זיינען מיר אלע דענסטמאַל געשטאַנען אין שאַטן פון אומגאַד, וואָס איז געפאַלן אויף אונזער קריגספירער, פאַרנאַכלעסיקט און פאַרלאָזט. אָבער

פילאטוס האָט שוין דעמאָלט געהאט גרויסע אמביציעס. ער האָט נעמ־
לעך געהערט, אז עס איז פרייז געוואָרן די שטעלע פון פראַקוראָטאָר
איבער יהודה, און ער האָט זיך אָנגעהויבן באַמיען זי צו באַקומען. אמת,
די פראַווינץ פון יהודה איז אַ קליינע, אַ לאַנגווייליקע און די באַפעל־
קערונג אַן אומרואַיקע און קריגערישע, יעדע פאַר וואָסן קומען דאָרט
פאַר אויפשטאַנדן. ער האָט אָבער געהערט, אז די פראַקוראָטאָרן ווערן
דאָרט, אין יהודה, זייער שנעל רייזן. גראַטוס, דער אראַפגעזעצטער פראַ־
קוראָטאָר, וועלכער איז געוואָרן צוריק גערופן קיין רוים, איז דאָרט,
אין יהודה, דורך אַ קליינער צייט נתעשר געוואָרן. די יידעלעך האָבן,
נעמלעך, אַ געוואוינהייט צו קאָנקורירן צווישן זיך וועגן דער שטעלע
פון כהן גדול. דאָס איז שוין איינמאָל אַ שטעלע! דאָס גאָלד פון אלע יידן
אין דער וועלט קאָנצענטרירט זיך אין דעם אוצר פון בית־מקדש. פיר
פאמיליעס זיינען זיי געווען, וועלכע זיינען באַרעכטיקט צו באַקליידן
דעם הויכן אַמט, גייט אָן אַ געיאָגעניש צווישן די פאמיליעס צוליב דער
פעטער שטעלע פון כהן גדול. ברודער האָט אויסגעדונגען ביי ברודער,
איידעם ביי שווער. גראַטוס האָט יעדעס יאָר געשטעלט דעם פאַסטן
פון כהן גדול אויף ליציטאציע צווישן די פיר ריכטע כהנישע משפחות.
ווי די לוי־פערדלעך האָט ער זיי געלאָזט יאָגן פאר דעם פעטן ביסן
פון דעם אַמט. פילאטוס האָט געהערט, אז יהודה איז אזא שמאלץ־גרוב,
אזא קו, וואָס גיט אזוי פיל מיץ, האָט ער זיך אריינגענומען אין קאָפּ
און באַשלאָסן וועלטן אדורכצוזעצן, אַבי די דאָזיקע שטעלע צו באַקומען.
ווי אזוי דערגרייכט ער דאָס? געשטאַמט האָט ער פון קליינעם
יחוס. אַ שפּאַניער איז ער געווען. זיין פאַטער איז ערשט געאַדלט גע־
וואָרן פאר פאַראַטן זינען לאַנדסלויט: פילאטוסעס פאַטער איז איינער
פון די ערשטע פון זינען לאַנדסלויט איבערגעגאַנגען צו די רוימער.
לויט זיין ראַנג האָט פילאטוס נישט געקאָנט פאַרנעמען קיין פלאַץ אין
סענאַט און דורכדעם נישט געקאָנט ווערן קיין שטאַטהאַלטער. אמת,
אז דער פראַקוראָטאָר פון יהודה האָט נישט באַדאַרפט זיין פון סענאַ־
טאַרישן ראַנג, אָבער באַקליידן אַ שטעלע אלס פראַקוראָטאָר פון אַ
פראַווינץ — האָט מען שוין געמוזט ווערן זיין!

ער האָט באַלד אַנגעזען, אז דאָס זיניקע צו דערגרייכן קאָן ער
אין רוים נאָר דורך צוויי מיטלען: דורך חניפה און דורך פאַראַט.
בנים קייסער טיבעריוס האָט זיך אויפגעהאַלטן זיין פופצן־יעריקע
שטיפטאָכטער קלאַודיאַ אויף „דערציאונג“. . . קלאַודיאַ איז געווען די
טאָכטער פון זיין אייגן ווייב יוליאַנאַ. די יוליאַנאַ, נאָכדעם ווי זי האָט
צום דריטן מאָל חתונה געהאַט מיט טיבעריוס, האָט אַזעלכע אַרגיעס

געפראוועט אין קייסער־עכץ הויף מיט שקלאפן, אז איר פאָטער, דער
 דאמאָסדיקער קייסער אויגוסטוס, האָט מורא געהאט פאר אן אָפּענעם
 סקאַנדאַל און ער האָט זי פאַרשיקט פון רוים. דאָרט, אויף דער פאַרשי-
 קונג, האָט זי געבוירן אן אומגעזעצלעך קינד פון עפעס אַ רוימישן ריטער.
 דאָס איז עס געווען דאָס קליינע מיידלעך קלאודיא. ווען דאָס מיידלעך
 איז אַלט געוואָרן דרנצוין יאָר, האָט עס די מוטער אוועקגעשיקט אויף
 „דערציאונג“ צו איר מאָן טיבעריוס, וועלכער איז נאָך אויגוסטעסעס
 טויט דערגאנגען צו דעם רוימישן טרוין. נו, ווייסן דאָך אַלע, וואָס
 די „דערציאונג“ ביים קייסער טיבעריוס האָט באדייט? דער אויסגע-
 לאסענער, פאַרשער פוקס, וועלכער האָט געהאַלטן אין איין פאַרגלאָצן
 די אויגן, געמאַכט זיך פאַר אַ פרומען צדיק, און ווען דער סענאַט האָט
 אים אָנגעבאַטן דעם טיטול צו רופן זיך „פאָטער פון פאָטערלאַנד“, האָט
 ער עס מיט אַ פרומקייט אָפּגעוואָרפן, געמאַכט דעם אָנשטעל אפילו, אז
 קעגן זיין ווילן נעמט ער אויף זיך די שווערע לאַסט פון דער רוימישער
 אימפעריע; דער שקלאף פון רוים פעבל, וועלכער האָט קיינמאָל דעם
 מוט נישט געהאַט קעגן פעבל ארויסצוטרעטן, — נאָר קעגן דער אריס-
 טאַקראַטיע, — דער דאָזיקער קייסער טיבעריוס איז געווען אן אויסגע-
 לאסענער בעל־עבירהניק, די קרענקלעכע תּאוה ליגט אפילו אויפן פנים
 אויסגעגאַסן, זיין קליינער שטערן, די אַראָפּהענגענדיקע אונטערשטע
 לייפ, די שמאַלע אָפּגעהאַקטע גאַמבע, דאָס דאָזיקע פּויגל־פנים — דריקט
 אויס באהאַלטענע כּיטרעקניט און זינדיקע היידנשאפט. קיינער האָט קיינ-
 מאָל נישט געוואוסט אין רוים, וואָס דער קייסער קלערט, אפילו זינע
 נאָענטסטע האָבן נישט געוואוסט ווי זיי האַלטן מיט אים, צי ער וועט
 זיי נישט אין אַ שיינעם פּרימאַרגן אַ פּיסל אונטערשטעלן, ווי ער האָט
 עס געטון מיטן איידעלן גערמאַניקוס אַדער אויך מיט זיין ליבלינג, דעם
 פּרזינד פון זיין אייגענעם געשטאַרבענעם זון, מיט דעם יידישן פּרינץ
 אַגריפּא. אזוי באהאַלטן איז ער געווען אין זיך. אָט דער טיבעריוס האָט
 געהאַט די געהיימע היידנשאפט צו האַלטן ביי זיך אין הויף אַ „שולע“
 פון קליינע מיידלעך, וועלכע ער אליין האָט „דערצויגן“... זינע „פיש-
 לעך“ — האָט ער גערופן די קליינע מיידלעך, כאָ, כאָ... ווען ער האָט
 אַ באַד גענומען, האָט ער זיי געלאָזט שפּילן צווישן זינע פּיס... קאָן
 מען זיך שוין פאַרשטעלן, וואָס פאַראַ צדיקת די קלאודיא האָט געקאָנט
 ביי אים אויסוואַקסן, איר מוטער, די אויסגעלאסענע יוליאנאַ, האָט פאַר-
 שטענדלעך מיט אַ כּיוון צו אים געשיקט די קליינע, געוואָלט זיך דורך
 דעם געשענק אונטערהנפענען ביים קייסער, איר מאָן. פאַרשטייט זיך,
 אז גאַנץ רוים האָט דערפון געוואוסט, מען האָט גערעדט וועגן דעם אין

אלע געזעלשאפטן. די בכבודיקע סענאטארן האָבן אויף די זיצונגען אַנב-
גערוימט זיך אין די אויערן די איינצלהנטן פון טיבעריוסעס „דערצי-
אונגס-מעטאָדן“, און האָבן זיך אמוזירט בשעת די לאַנגווייליקע רעדעס
אין סענאט. אך, איז דאָס געווען א מאטעריאל פאר די רוימישע מאט-
ראָנעס צו מוטלען און רכילות צו טרענבן! ווען זיי זיינען זיך צוזאמען-
געקומען אין די זעלן-האליעס פון זייערע הנוער אָדער אין די קיל-
גערטנער, האָבן זיי אוועקגעשיקט זייערע שקלאפן, נישט דערפאר, ווייל
זיי האָבן זיך געשעמט אין זייער קעגנווארט פון אזעלכע זאכן צו רעדן,
נאָר דערפאר, ווייל זיי האָבן מורא געהאט, אז די שקלאפן זאָלן זיי נישט
פארמטרן, אז זיי רעדן אויס רכילות אויפן קייסער.

פארשטייט זיך, וועלכער רעספעקטפולער רוימישער אָדלמאַן וועט
זיך גיין אראָפּלאָזן און אויסלעקן דעם טעלער, וואָס דער אלטער טי-
בעריוס האָט איבערגעלאָזט!... אויף אלעמען האָט געציטערט די הויט,
אז דער קייסער זאָל אמאָל נישט באפעלן עמיצן פון די רוימישע ריטער
חתונה צו האָבן מיט דער קליינער קלאודיא, כדי פאר לייט צו רעהא-
ביליטירן איר רעפוטאציע. אָבער דאָ האָט זיך געפונען א בעלז, און דאָס
איז געווען אונזער פּאָנטיוס פּילאטוס.

קודם כל האָט פּילאטוס אָנגעהויבן ארויסצווויזן גערירטע פּאַרע-
רונג צו דער קליינער קלאודיא. ער האָט געקאָנט אָפּשטיין שעהן לאַנג
צווישן די זעלן פון קייסערס פּאַלאַץ אויבן אויפן פּאַלאַטין-בארג אָדער
קעגנאייבער דעם טעאטער „מאקסימוס“ און אָפּווארטן, ביז די שקלאפן
וועלן ארויסטראָגן די קליינע אין איר טראַג-שטור אויף שפּאַציר אָדער
צום טעמפל. ער האָט זי געלאָזט מיט רויזן באווארפן, ער האָט באשטעלט
בני די רוימישע גאָלדשמידן די ראפּינירטעסטע רינגען — נישט נאָר
בלויז די הענט פון דער קליינער קלאודיא, נאָר אויך דעם האַלץ פון איר
קליינעם פּאַפּוגי אפילו צו באצירן. ער האָט אָנגעשטעלט וואָרזאָגערינס,
כאַלדעאישע כּשופּמאכערינס, וואָס עס האָט נישט געפּעלט אין רויס,
אלעקסאַנדריער שלאנגען-באשווערערס, אז זיי זאָלן שטיין גרייט בנח
קייסערס פּאַלאַץ און ווען די קליינע קלאודיא, אָדער ווער עס איז פון
איר משפּחה וועט זיך ווייזן, זאָלן זיי איר נביאות זאָגן, אז א רוימישער
ריטער פון שפּאַנישן אָפּשטאַם איז איר ריכטיקער באשערטער.

אָבער פּיל האָבן אים מיטגעהאַלפן זינען אמביציעס צו דערגרייכן
און דאָס האַרץ פון דער קליינער קלאודיא צו געווינען — טאקע די
יידעלעך אליין...

אין רויס האָט זיך געפונען פון לאַנגע צייטן אַן אַן אָנגעזעענע יידי-
שע געמיינדע. פּונדאנען האָבן זיי זיך גענומען קיין רויס? דאָס פּרעגט

מען נישט. ווען און וואו זיינען זיי דען נישט געווען? מען זאגט, אז פאָמ־
 פעאוס האָט א גרויסע צאָל יידישע געפאנגענע געבראכט קיין רוים. זיי
 האָבן דורך דער יידישער אהדות, וואָס האָט פון תמיד אָן בנז זיי גע־
 הערשט, מיט קהלישע מיטלען זיך אויסגעלייזט פון שקלאפעריי און
 זיינען געוואָרן פרייע מענטשן. אין דער צייט פון צעזאר האָבן זיי אפילו
 געשפילט אן אָנגעזעענע ראָצע. ווי אלע גרויסע מענער, האָט צעזאר גע־
 האט זינע קאפריזן, און איינע פון זינע קאפריזן זיינען געווען די יידן. ער
 האָט זיי זייער צעלאָזן, — שוין דער גרויסער ציצעראָ האָט געקלאָגט
 דערויף, אויך בנז אויגוסטוס קייסער האָבן זיי זיך זייער געמערט אין
 רוים, און אין אונזער צייט איז שוין רוים פול געווען מיט זיי. אנומלט
 האָט זיי אפילו דער קייסער טיבעריוס ארויסגעטריבן צוליב א מעשה,
 וואָס זיי האָבן אָפגעטון מיט א רוימישער מאטרעאָנע, פון וועלכער זיי
 האָבן געלט אויסגענארט פאר זייער טעמפל, אָבער באלד האָבן זיי זיך
 צוריק געפונען אין רוים. זיי זיינען גאַרנישט געווען אזוי פיל, וויפיל
 מען האָט זיי אָנגעזען, אויף יעדער פארזאמלונג האָבן זיי אָנגעפולט דעם
 פאָרום. האָט גערעדט זייערס א פאוואָריט, האָבן זיי אנטוויקלט אזא הי־
 כיקע אגיטאציע, אז זיי האָבן מיט זייער ענטוויאזם מיטגעצויגן דאָס
 פעבל פון רוים. אקעגן אָבער, האָט גערעדט זייערס א שונא — נו, נו,
 האָבן זיי אזוי געליארעמט, גענאָסן, געהוסט, געשווישטשעט און איבער־
 געריסן, אזוי אז א רעדנער האָט געציטערט זיי עפנטלעך אָנצוגרייפן.
 אפילו דער גרויסער ציצעראָ האָט מורא געהאט פאר זיי, און ווען ער
 האָט געוואָלט עפעס שלעכטס רעדן וועגן זיי, האָט ער עס אינדערשטייט
 אין אויער אַנגערוימט... מען האָט זיי באדארפט זען, ווען זייערס א
 פאוואָריט האָט ארענמארשירט אין א טריאומף־צוג דורך די טויערן פון
 רוים אויף קאפיטאָל ארויף, צי ווען איינער פון זייערע אָנהענגער איז
 געשטאָרבן, וואָס פארא קלאָג־מוזיק זיי האָבן דאָס אָפגעריכט! אנומלט
 האָב איך זיי געזען אנטקעגנקומען זייערס א דעפוטאציע, צי גאַר א
 א פירשט איז געקומען קיין רוים, האָב איך געמיינט, אז רוים איז בא־
 פעלקערט פון לויטער יידן. זיי האבן די גאסן אָנגעפילט מיט זייערע
 קאָלירטע קליידער, וואָס זיי האָבן צו דעם צוועק אָנגעטון און ארויס־
 געפירט זייערע פארמעט־ראָלן, וואָס זיי רופן אָן „הייליקע ביכער“, און
 מיט געזאָנג און יופֿ־געשרייען האָבן זיי פאַרהילכט די גאָסן. איך האָב
 זיך נאָר געוואונדערט, וואָס די מאַכט לאָזט דאָס צו, נאָר דאס איז דאָך
 געווען אין די צייטן פון אויגוסטוס. אויגוסטוס האָט אָפגעהיטן די טראַ־
 דיציעס פון צעזאר, און אין דעם — אויך די פריוילעגיעס פון די יידן,
 און רוים האָט געהערט דענסטמאָל צו זיי.

נאך מער פון זיי האָבן אויף רוים אויסגעאיבט א שעדלעכע השפעה די יידישע ווייבער. די יידישע ווייבער האָבן זיך, נעמלעך, אריינגעקריגן אין דער העכסטער געזעלשאפט און האָבן פארקויפט די מאטראָנעס פון די אריסטאָקראטישסטע פאמיליעס ליבעס־טראַנקן, וואָס זיי האָבן דורך סודותדיקע רעצעפטן צוזאמענגעשטעלט, אמולעטן, אויסדעררוויילטע איילן, און זיי זיינען דורך זייערע גלאטיקע צונגען געוואָרן די ראטגע־בערינס פון דער רוימישער הויכער געזעלשאפט. גלייכצייטיק מיט די ליבעס־טראַנקן האָבן זיי אריינגעשמוגלט אין די רוימישע פאלאצן זייער פרעמדן גלויבן, געמאכט אגיטאציע פאר זייער גאָט, גערימט דעם ירושלימער בית מקדש און אַנגערעדט די רוימישע מאטראָנעס, אז ווער עס שיקט א קרבן אין בית מקדש, ווערן זינען וואונשן דערפלייט. ווייבער זיינען פון שטענדיק אָן די פארשפרייטער פון פרעמדע קולטן און אמונות אין דער געזעלשאפט, זיי לאָזן זיך זייער ליכט כאפן אין די נעצן וואָס פרעמדארטיקע קולטן שפרייטן אויס פאר זיי — דורך וויי־רויך, דורך נסים און אנדערע מיטלען, מיט וועלכע רעליגיעס באדינען זיך, א. די יידישע ווייבער האָבן נישט איין קרבן פון די רוימישע מאט־ראָנעס אויף זייער געוויסן, ווידערשפעניק זיי געמאכט צו די היימישע געטער און געוואונען זיי פאַר יהוה'ן. יאָ מיר האָבן מיט די יידישע ווייבער אין רוים געהאט אונזער פלאַג!

צווישן די יידישע ווייבער, וועלכע האָבן ליבעס־טראַנקן, פארפומען און אגיטאציע פאר דער יידישער רעליגיע צוגעשטעלט צו די מאטראָנעס פון רוים, האָט זיך געפונען איינע, וועלכע איז באלד זייער פאַפולער גע־וואָרן. מען האָט זי גערופן "די טונקעלע חנה" דערפאר, ווייל זי האָט זיך שטענדיק געהילט אין טונקעלע מיסטישע שלייערן ווי א וועסטאַלין. זי האָט געזאָגט, אז דאָס האָט זי גענומען אויף זיך א נדר: אזוי לאַנג ווי זי וועט זיין פונדערווייטנס פון זייער גאָטס טעמפל, וועט זי נישט טראָגן קיין קאַלירטע קליידער און שאַלן. זי האָט זיך אונטערשיידט פון די אנדערע יידישע ווייבער מיט איר גרויסער אינטעליגענץ, קלוגשאפט און אויך מיט איר שיינקייט. זי האָט דורך אירע שלייערן געלאָזט אדורכ־שימערן דעם טונקל־אַליוון קאַליר פון איר הויט, און א פאַר גרויסע שווארצע אויגן, אריינגעזעצט אין לענגלעך־געשניטענע אויגן־לעכער, האָבן זיך שטענדיק איבעראשט פון איר פארהילט פנים ארויס. זי איז באלד געוואָרן דער ליבלינג פון די דאמען אין דער רוימישער הויכער געזעלשאפט. מען האָט געזאָגט אויף איר, אז זי באזיצט אומדערשפעלעכע רעצעפטן ווי אזוי צוזאמענצושטעלן ליבעס־טראַנקן, וואָס זי האָט מיט זיך מיטגעבראכט פון איר סודותדיק לאַנד. אָבער מער פון די רעצעפטן,

וואָס זי האָט פארמאָגט, האָט זי געווירקט מיט איר אינטעליגענץ און שכל. קלוג איז זי געווען ווי דער טאָג, נישט נאָר דאָמען, נאָר אויך מענער האָבן זיך מיט איר באַראַטן. עס איז מיר אויך אויסגעקומען אייניקע מאָל מיט איר זיך צו באַגעגענען, שפעטער שוין, ווען איך בין געווען אין ירושלים און אונטער גאנץ אנדערע אומשטענדן.

די טונקעלע חנה, האָט געשפּילט אין רוים ניט קיין קליינע ראָלע דורך דעם, וואָס די רוימישע מאַטראַנעס האָבן זיך מיט איר מיישב גע-ווען וועגן אלע זייערע ליבעס-צרות. זי האָט זיי געגעבן עצות, ווי אזוי זיך אויפצופירן אין פארשידענע סיטואַציעס. זי איז געווען א רואיקע, ווייניק גערעדט און פיל אויסגעהערט, בלויז א קליינע באַמערקונג גע-מאכט, געוואָרפן א געדאנק און אזוי קלוג געוואוסט דער דאָמע אַנצור-רעדן, אז די אידעע קומט נישט פון איר נאָר די באַטרעפנדע מאַטראַנע אַליין איז געפאַן דערויף... דורך דעם פאַרקערן אין די סענאַטאָרן-הינזער איז זי געווען אויסגעקאַכט אין דער פאַרטיק פון רוים. מען האָט געקאַנט דערגיין ביי איר זאכן, וועגן וועלכע סענאַטאָרן האָבן נאָך נישט געוואוסט, זי איז געווען גוט אינפאַרמירט. מענטשן וואָס האָבן געקאַנט די לאַגע האָבן געוואוסט צו פאַרציילן, אז זי איז געווען אַן אַגענטין פון דעם יידישן פרינץ אַריפּא, וועלכער האָט זי אַהערגעשיקט קיין רוים, כדי זי זאָל מאַכן אַגיטאַציע פאַר אים אין הויף און אין די סענאַטאָרישע הינזער. זי האָט געהאַט אויך פיל חן, עס איז נישט געווען אומאינטע-רעסאַנט צו פאַרברענגען מיט איר.

אַט די טונקעלע חנה האָט געוואונען דעם צוטרוי פון דער קליינער קלאַודיא, וועלכער זי האָט פאַרקויפט פאַרפומען, איילן און ליבעס-טראַנקן. מען זאָגט, אז זי האָט געהאַט א שעדלעכע ווירקונג אויף איר, וואָרום זי האָט קלאַודיאַן פון קליינערהייט אַנגעהויבן צו פאַרדרייען דעם קאַפּ מיט דעם מיסטיציזם פון איר רעליגיע: אז גאָט וועט אַראַפּשיקן א דערלייזער, א מין משיח, וועלכער וועט אויפשטיין צום יידישן פאַלק. זי האָט אויך געהאַט א שלעכטע ווירקונג אויף אנדערע רוימישע מאַט-ראַנעס, באַזונדערס אויף איינער א באַרימטער שיינהייט אין רוים, נאָך וועלכער אלע סענאַטאָרן און חיי-פירער האָבן זיך נאָכגעיאָגט, א גע-וויסע פאַפעיא, וועלכע איז שפעטער געוואָרן א רוימישע קייסערין און איז איבערגעגאַנגען אין געהיים צום יידישן גלויבן.

זי האָט דאָס פאַנטיוס פּלאַטוסן געהאַלפן. מען זאָגט, אז ער האָט איר דערפאַר צוגעזאָגט: אויב זי וועט אַדורכ-זעצן דעם שידוך צווישן אים און דער קליינער קלאַודיא און ער וועט ווערן דער פּראָקוראַטאָר פון יהודה, וועט ער דערפאַר איר פאַלק אין

באונדערן חסד נעמען. ער וועט די קליידער פון כהן גדול, וועלכע ווערן אויפגעהאלטן אין אנטאניא, צוריק ארויסגעבן די יידן צו היטן. און נאך אנדערע טובות וועט ער פאר זיי טון. נאך דער עיקר — די קליידער פון כהן גדול; פאר די קליידער פון כהן גדול וועלן די יידן אלץ טון. גאט איר, דער טונקעלער חנה, האט פילאטוס צו פארדאנקען געהאט, אז די קליינע קלאודיא האט געווענדט איר הארץ צו אים.

אבער צו באקומען די שטעלע פון פראקוראטאר איבער יהודה, איז נאך דאס ווייניק געווען. דער כיטרער קייסער טיבעריוס האט פנינט געהאט חניפה, מיט חניפה אליין האט מען אים נישט געקאנט נעמען. דער קייסער האט פארלאנגט מעשים, פאר אזא שטעלע האט ער זיך געלאזט גוט באדינען.

באלד האט זיך אויך געפונען א געלעגנהייט, וואו פילאטוס האט גע-קאנט ארויסווייזן דעם קייסער זיין געטרעישאפט און געווינען זינע חסדים; דער אפגעדאנקטער פעלד־פירער גערמאניקוס איז אוועק קיין סיריע. מיר האבן אים אנגערעדט דערצו. פילאטוס האט געהאלטן אין אינטענהן מיט אים, אז ער זאל אויסערהאלב רויים, אין דער גרויסער אלעקסאנדריע זוכן די אקטיוויטעט, וואס טיבעריוס האט פון אים צוגענו-מען. איך האב אים אויך צוגערעדט דערצו אויף דער אויפפאדערונג פון פילאטוס. יא, מיר האבן געהאלטן אין אינטענהן מיט אים: „נון אויס דין פאפואריטעט אין דער אימפעריע, דין גליק ליגט אויסערהאלב פון רויים.“ ער האט זיך געווערט: „אלעקסאנדריע איז די פולאקע פאר רוימס גרויסע...“ — האט ער געזאגט — „יא, געדענקט, פאמפעאוס און אנטאניוס, אויך צעזאר איז שיר נישט דארט שטעקן געבליבן, ווען נישט הורדוס...“ מיר האבן אים אויסגערעדט, און ער האט זיך געלאזט כאפן אין דער בעץ, וואס דער כיטרער טיבעריוס האט פאר אים אויסגעשפרייט — אלעק-סאנדריע. דארט, ווי דו ווייסט, האט אים דער שטאט־האלטער פון סיריע אויפן באפעל פון טיבעריוס פארגיפטעט. ווען די ידיעה פון זיין טויט איז אנגעקומען קיין רויים, איז דאס פעבל פון דער גאנצער שטאט ארויס אויף די גאסן און געפאדערט פון קייסער און סענאט, אז מען זאל זיי צוריקגעבן גערמאניקוס. דער קייסער, ווי יעדער פארעטער, פון דער נאטור א פחזן, האט זיך דערשראקן פארן פעבל, ער האט נישט גערעכנט, אז גערמאניקוס טויט וועט אזא אינדרוק מאכן, האט ער געוואלט אפ-וואשן דאס בלוט פון זינע הענט מיט א גרויסער לוויה, וואס ער האט אינגעארדנט פאר זיין קרבן. מער פון אלע האט דער מערדער אליין, טיבעריוס, געוויינט אויף גערמאניקוס טויט. אבער שוין דענסטמאל, ווען די ערד האט נאך נישט געהאט צודעקט דעם העלד, איז פילאטוס ארומ-

געגאנגען צווישן די סענאטארן און דעם פעבל, און פארציילט יעדן, ווער עס האט נאָר געוואָלט הערן, אז גערמאניקוס האָט געוואָלט אוועקרייסן מיט געוואלד די אימפעריע פון קייסער, צו דעם צוועק איז ער אוועק קיין אלעקסאנדריע און האָט ווערבירט אן ארמיי אין אזיע, כדי צו גיין אויף רוים. זיין לעבן האָט פילאטוס אינגעשטעלט מיט אזעלכע דער-קלערונגען, דענסטמאָל ווען דער אינדרוק פון דעם העלדס טויט איז נאָך געווען פריש; אָבער פילאטוס האָט אויף גארנישט געקוקט. ער האָט צו-געשטעלט פאלשע דאָקומענטן, אז גערמאניקוס האָט אויך אים ווערבירט, און אויך מיך האָט ער ארינגעצויגן אין דעם פאראט. פארן קייסער האָט ער מיך געבראכט, איך זאָל עדות זאָגן, אז גערמאניקוס האָט מיך בא-שטעלט צו קומען קיין אזיע, כדי ארינצוטערען אין זינע אזיאטישע לעגיאָנען. ער האָט דעם קייסער ריינגעוואשן, און דעם העלד, זיין ארמיי-פירער, זיין פאָרגעזעצטן, וועלכער האָט אים איבער די פינגטערע וועל-דער פון גערמאניע געפירט פאר דער אייביקער גלאָריע פון רוים, האָט ער באשמוצט, צעטרעטן, פאראומרייניקט מיט פאראט.

דער לוינ האָט נישט געלאָזט אויף זיך לאנג ווארטן. אייניקע חדשים נאָך גערמאניקוס טויט, ווען דאָס פעבל האָט זיין כעס צו ליב גערמאניקוס מאָרד געשטילט מיט דעם בלוט פון די גלאדיאטארן און געפאנגענע, וואָס די חיות האָבן אין טעאטער „מאקסימוס“ פארציקט — דער קייסער האָט דאָס ספעציעל פארן פעבל אינגעלאָרנט, — האָט מען געפליערט אין דיאנאטעמפּל פילאטוסעס חתונה מיט דעם קייסערס שטיפטאָכטער קלאודיא.

נאָך דער חתונה, ווען דער חתן האָט געוואָלט אריין צו דער יונגער כלה אין איר טראַג-שטול, האָט ער געפונען דעם וועג פארשטעלט דורך דער פערזאָן פון קייסער... דער אלטער טיבעריוס האָט אים אַנשטאַט די כלה — א פּערגאמענט אין דער האנט ארינגעשטעקט; עס איז געווען דער באפעל פאר פילאטוסן אינגעושיפן זיך קיין צעזאריע און פון דאָרט צו גיין קיין ירושלים צו באזעצן די שטעלע פון א פּראָקוראָר אַיבער יהודה.

— און מיין ווייב? — האָט דער חתן געפאָדערט.

— דיין ווייב וועסטו פאַרלויפיק דאָ לאָזן אין קייסערס הויף. דו ווייסט דאָך, עס איז קעגן מנהג, אז פּראָקוראָרן אָדער ארמיי-פירער זאָלן מיטנעמען זייערע ווייבער אין די פּראָווינצן. שפעטער, קאָן מעגלעך זיין, אז איך וועל זי דיר שיקן, — האָט דער אלטער כיטראק געזאָגט און א שאַטן פון א שאַדן-שמיכל איז פארבינגעגאנגען זיין תאוהדיקע אונ-טערשטע ליפ.

— פילאטוס — האָט ער געזאָגט צו אים — האָסט אודאי געהערט, אז איך האָב נישט גערן צו טוישן מײַנע באַאמטע, ווייסטו פארוואָס? — באַאמטע אין אַ לאַנד זיינען ווי פליגן אויף א קערפער, — ווען די פליגן האָבן זיך שוין אָנגעזעטיקט מיט בלוט, באהאלטן זיי זיך רואיק. זע, אז איך זאָל נישט באדארפן אויף. מײַן פראָווינץ יהודה אזוי שנעל ארויפלאָזן א פרישע דורשטיקע פליג! ...

ווען פילאטוס האָט אָפגעצויגן קיין יהודה, האָט ער מיך צוליב דער אַרטער פרינטישאפט מיטגענומען. איך בין באשטימט געוואָרן פאר קאָנסיליוס פון דער פראָקוראטור, פארבינדונגס-אָפיציר און געזעצט גע-וואָרן אַס אויפזעער איבער דער אנטאָניא-פעסטונג אויף דעם בית מקדש אין ירושלים.

קאָפיטל פינף

אונזער איינצוג אין ירושלים.

אזוי ווי דער קייסער האָט באפוילן, האָבן מיר זיך אַנגעשיפט קיין צעזאריע, אָבער מיר האָבן זיך דאָרט נישט לאַנג אויפגעהאלטן, מיר האָבן געאַנלט קיין ירושלים. כדי צו מאכן אונזער אַינצוג אין שטאָט אריין אימפּאַזאַנט, האָבן מיר צוגעצויגן פון ירחויער גארניזאָן א קאָהאַרטע; פון דער פעסטונג אנטאָניא איז אונז אנטקעגנגעקומען די קאָהאַרטע, וואָס איז דאָרט געווען אַינקווארטירט צוזאַמען מיט די דניטשע ריטערס; מיט פּאַנטיס פילאטוס אין זײַן ליג-שטול אָן דער שפיץ, האָבן מיר אריינגעמאַרשירט קיין ירושלים. צוליב די פּרווילעגיעס פון די יידן (וואָס זיי האָבן פארשטאַנען אין אלע צייטן און בני אלע אומשטענדן פאר זיך ארויסצובאַקומען) האָט פילאטוס באפוילן די אַדלערס און די אנדערע אָפּצייכענונגען פון די קאָהאַרטעס; די בינטלעך פליין, דעם קייסערס בילדער, די שילדן — צו באהאלטן אין זייערע שיידן און צו פארהוילן זיי. מיר זיינען דערשטוינט געוואָרן אויף דער דאָזיקער קייסער-לעס-טערונג; מען שעמט זיך מיט רוימס אָפּצייכענונגען, די סימבאָלן פון אונזער גלאָריע און טריאומפן באהאלט מען פאר די יידעלעך? איבער דער גאַנצער וועלט האָבן די סימבאָלן פון די רוימישע לעגיאָנען אדורכמאַר-שירט אין טריאומף און אלע פעלקער האָבן זיי מיט פרייד אקעגן-געוויבלט, אלע טויערן פון דער וועלט האָבן זיך פאר זיי געעפנט, — און דאָ פאר די טויערן פון ירושלים זאָלן זיי פארשווינדן?

וואָס האָבן מיר געקאָנט טון, באַפעל איז באַפעל. די ייִדישע אַמונאַ
איז דורך רוים אָפּציעל אָנערקענט געוואָרן. די טאַקטיק פון רוים האָט
פאַרלאַנגט, אז אויף דעם פּונקט פון רעליגיע זאָל מען די באַרבאַרן אַלע
פּרנציפּיאל געבן. אויגוסטוס דער הייליקער האָט די פּריווילעגיע פון
די ייִדן, וואָס זיי האָבן נאָך געהאַט פון צעזאַרס צייטן, באַשטעטיקט.
און טיבעריוס קייסער האָט מיט גרויס פינקטלעכקייט אָפּגעהיטן אַלע
מנהגים און געזעצן, וואָס זיין פאַרגענגער האָט אינגעפירט. פאַרפּאַלן!
אַבער וואו זיינען די דעפּוטאַציעס פון דער שטאַט, פון דעם לאַנד, פון
דער רעליגיעזער און ציווילער מאַכט, פון די געלערנטע און געזעץ-
געבער, פון די כּהנים, כדי רוימס פאַרשטייער, דעם פאַרטערטער פון
קייסער, דעם פּראָקוראַטאָר פון יהודה צו באַגרייפן? בחינם וואַרטן מיר
בני דעם חבּרון-טויער אויף די דעפּוטאַציעס. איך זע, פּילאַטוסעס פנים
ווערט געל ווי וואַקס פון צאַרן. ענדלעך קומען צו לויפן אין אַללעניש
א פאַר יידלעך אין וויסע כּאַלאַטן אינגעליכט, טייל האָבן געהאַט באַ-
דעקט די קעפּ מיט טיכער, טייל אפּילו מיט הויכער פּריוור, אין סירישן
סטייל, אַנדערע אין פעניצישן סטייל — מיט געלעכטע בערד. דער אָנ-
פירער פון זיי איז געווען אַן אַלטער מאַן מיט אַ לאַנגער וויסער באַרד,
צעטיילט אין צוויי לאַנגע שפיצן, דאָס איז געווען חנן, דער שווער פון
כהן גדול, אַליין אויך אַמאָל געווען א פּהן גדול. דער אַלטער האָט זיך
אויסגעגעבן אַלס פּרנציפּל פון רוים און פּון אַלע אָפּציעלע פּערזענלעכקייטן
האַט ער, אזוי צו זאָגן, פאַרטראַגן דעם כּהן גדול. עס וועט מיר נאָך
אויסקומען צו דערציילן וועגן דעם אַלטן, וועלכער האָט נישט נאָר גע-
וואוסט ווי אזוי מיט די ייִדן צו רעגירן און זיך לאַנג צו האַלטן בני דער
ממשלה, נאָר ער האָט אויך מיט זיין קלינג מאַנעווערירן געהאַלטן אונטער
זיין איינפלוס אפילו דעם פּראָקוראַטאָר. דערווייל וועט גענוג זיין צו
וויסן, אז צווישן די איינציקע נאַטאַבלעס פון ירושלים האָט בלויז ער
אַליין אונז באַגריסט בני דעם טויער פון דער שטאַט, די אַלע איבעריקע
זיינען געווען אַנגעשטעלטע „פאַרשטייער“, דאָס הייסט, באַצאַלעט פאַר
דער דערנידעריקונג, וואָס זיי האָבן אויף זיך גענומען צו באַגריסן רוים.
א חוץ זייער שיינע געוויקסיקע געשטאַלטן און לאַנגע געלעכטע בערד,
וואָס צוליב דעם האָט מען זיי צו דער דאָזיקער באַשעפּטיגונג אויסגע-
קליבן, האָבן זיי קיינעמען נישט רעפּרעזענטירט. קיין איין אַנגעזעענער
געזעץ-אויסטייטער איז נישט געווען צווישן זיי. עפעס א פאַר נאָ-
טאַבלען, מיטגלידער פון סנהדרין, זיינען יאָ געווען, אַבער ווי איך בין
שפּעטער געוואָרן געוואָרן, זיינען דאָס אַלץ געווען אייגענע מענטשן פון
די צדוקים. דער אַלטער חנן האָט שטענדיק געהאַט שוועריקייטן צוואַ-

מענזושטעלן א ריכטיקע רעפרעזענטאנטיווע דעפוטאציע פאר די אפיציעלע רוימישע פנערלעכקייטן; האָט ער, דער אלטער כיטראק, צו דעם צוועק געהאט אָנגעשטעלט א פּאַר אלטע לייט מיט שיינעם אויסזען און באַצאָלט זיי דערפאַר, ווי די יידן באַצאָלן דעם יעניק, וואָס נעמט אויף זיך דעם צווייפּלהאפטן כבוד אויפצוגיין צו דער תורה בעת דער תוכחה... דאָס זיינען מיר אַלץ שפּעטער געוואָר געוואָרן, דערווייַל האָבן מיר געמיינט, אז די נאָטאַבלען פון ירושלים, די חכמים און די גע־לערנטע זיינען אהערגעקומען אונז ענטוויאסטיש צו באַגריסן אין נאָמען פון דער ירושלימער באַפעלקערונג. מיר האָבן זיך אָבער באַלד איבער־צייגט אין אונזער טעות, ווען מיר האָבן אַרנימארשירט אין די גאַסן פון ירושלים.

די גאַסן זיינען געווען לער, אויסגעשטאַרבן, ערשט פאַר א פּאַר מינוט האָט נאָך דאָ געמוזט ווימלען מיט לעבן, מען האָט נאָך אָנגעזען אויף דעם שטויב פון די שטיינער די טריט פון א באוועגלעכער באַפעל־קערונג, די שטימען פון רעש און אויפגעברויזטן המון זיינען נאָך נישט געהאט אויסגעגאנגען אין דער לופט. מיטאַמאָל, ווי א האנט וואָלט דאָס אַלץ אָפּגעווישט, ווי מיר וואָלטן געווען דער מלאך המות אליין — אַלע זיינען אונז אויס דעם וועג געלאָפּן. די זיידן־גאַלעריעס פאַר די הייזער פון דער אַריסטאָקראַטיע, וואָס זיינען תמיד פול געווען מיט מענטשן, וועלכע שיצן זיך אין שאַטן פאַר דער זון, זיינען געשטאנען לער און פּוסט, ווי אין אן אויסגעשטאַרבענער שטאָט. די געוועלבלער האָבן אויפ־געהויבן די קראַם־לעדן, אויף וועלכע זיי האָבן געהאט זייערע סחורות אויסגעלייגט; די קריגן מיט אייז, האָניג און וויין זיינען נאָך געשטאנען אויף די טרעפלעך פאַר די קראַמען וואָס זיי האָבן צוליב דער שווערי־קייט פון די אנגעפולטע כלים נישט געקאָנט אַרניינעמען אין די אינע־ווייניקסטע רוימען, אָבער קיין מענטש איז נישט געווען לעבן זיי. אין אן אנדער אָרט האָט אפילו א טעפּער־הענדלער איבערגעלאָזט אַלע זינע טעפּ, טעלער און געשירן אויף דער פּלאַטפאָרם פון דער גאַס, און אליין איז ער אנטלאָפּן. אונזערע לעגיאָנען האָבן אַרנימארשירט אין זיי און צעטראָטן די שאַרבנס מיט די פיס. אין אן אנדערער גאַס האָבן מיר אָנגעטראָפּן אויף אייזלען באַלאָדענע מיט לאָגלען וויין און קריגן אייז, נאָר קיינער איז נישט געווען לעבן זיי. אין בשמים־געסל זיינען די בשמים־מילן געשטאנען אומעטיק, די בשמים־קרייטעכצער זיינען גע־לעגן אויסגעשפּרייט און לעבן זיי איז קיין מענטש נישט געווען. אזוי אויך אין וועבער־געסל — בונט־געפארבטע וואָלענע און פּלאַקסענע פעדעס אויף די וועבשטולן אָן א מענטש דערבײַ... אזוי האָבן מיר

דורכגעמארשריט איבער די אויסגעשטאָרבענע גאסן ווי אין א פאר-
לאַזטער שטאָט, נאָר פון הינטער די צוימען ארום די הייף, פון הינטער
די זינלן, פון הינטער די פאָרהאנגען איבער די גאניקעס, פון הינטער
טיר און טויער פון די געוועלבער און הינזער איז דערגאנגען צו אונז
דאָס שלעכט-אַנזאָגנדיקע מורמלען פון אן אויפגעברויזטן המון, ווי דאָס
שטיצע כוואליעס-שלאָגן פון א בייזערדיקן ים פאר א שטורעם... אויך
אויף די פלאַכע דעכער פון די הינזער, פארשטעלט מיט די הויכע צוים-
געזימסן, האָבן מיר געזען פיל מענטשן זיינען פארזאמלט געווען און
באָבאכטעט אונזער מאַרש מיט פיינטלעכע בליקן. אזוי האָט דער פיינט
ארויסגעקוקט צו אונז מיט טויזנטער אויגן דורך די פארמאכטע טיר און
טויערן. קוים זיינען מיר נאָר אָפגעטרעטן, האָבן פון שפאלטן-לעכער,
פון הינטער מאַרמאָר-זינלן קעפ זיך אונטערגעהויבן און בליקן פון פני-
ערדיקע אויגן אונז נאָכגעשיקט.

מיר האָבן באלד דערפילט וואָס מיר האָבן צו דערווארטן פון דער
דאָזיקער באַפעלקערונג. די שאַלנדיקע רופן פון אונזערע טראַמפייטערס
האָבן ווי אן עכאָ פון טויט אָפגעקלאַנגען אין די ליידיקע אויסגעשטאָר-
בענע גאסן און פאריאָנט די באַפעלקערונג הינטער שלאָס און ריגל פאר
אונז. אזוי זיינען מיר געגאנגען צווישן שטומע ווענט, הינטער וועלכע
א שונא האָט זיך באהאַלטן, ביז מיר האָבן דערגרייכט דעם אויבערשטן
טייל פון דער שטאָט. דאָ איז די באַפעלקערונג צו אונז מער פריינדלעך
געווען, מען האָט שוין געזען לאַכנדיקע פנימער פון די אויסקו-גא-
ניקלעך אראָפּ. פריילעכע געזעלשאַפט אין די זינלן-גאלעריעס האָט אונז
אפילו פריינדלעך באַגריסט, — ביז מיר זיינען אנגעקומען אויף א פלאַץ,
וועלכן מיר קאָנען פארגלייכן צו דעם פאליאטי-בארג פון רוים.

דאָ האָבן געמוזט וואוינען זייערע קעניגן, פירשטן, כהנים גדולים
און אנדערע אַדל-לויט. עס האָט אונז איבעראשט אן אלט-מאָדישער
טורעם-שלאָס מיט זיין פרעמדער ארכיטעקטור. דאָס איז נישט געווען
קיינ פאליאץ, נאָר א פעסטונג מיט הויכע אומהיימלעכע, מוראדיקע ווענט,
צוזאַמענגעשטעלט אויס זעלטן-גרויסע שטיקער שטיינער-בלאָקן, וועלכע
זיינען געווען איינגעפאסט איינער אין דעם אנדערן דורך אָפגעזוימטע
ראַנדן, און זיי האָבן געמאכט אן איינדרוק, ווי זיי וואָלטן נישט דורך א
מענטשנס האַנט אויסגעהאַמערט און אויפגעבויט געוואָרן, נאָר ווי זיי
וואָלטן פון דער ערד אויסגעוואקסן. יאָנישע קאָלאָנען, איינגעמויערט אין
די ווענט, האָבן ווי טויטע שומרים וואָך געהאַלטן איבער דער אומהיימ-
לעכער געבינדע. קיין שום געזימסן, קיין שום פענצטער, נישט קיין
ווינקל-אויסקוקער אָדער באלקאָן האָט נישט געשטערט זיין ערנסטן

אָנבליק. בלויז אויבן אינדערהויך, איבער דער געוועלבונג, האָט א גע-
 זימס מיט טורעם־אויסקוקערס ארומגענומען זינע גליכע מויערן ווי
 א קרוין, און פון זיי האָט זיך אויפגעהויבן א הויכער רונדיקער קאָנוס-
 טורעם, וואָס האָט ארויפגעשאָסן אינדערהויך. דאָס איז געווען איינס
 פון די העכסטע געבידעס אין ירושלים. ווי מיר זיינען שפעטער גע-
 וואָר געוואָרן, איז דאָס געווען זייער אן אַלטער קעניגלעכער שלאָס פון
 די חשמונאים צייטן. און היינט נאָך, ווען איינער פון די טעטראַרכן
 אָדער פון די הורדוס־פירשטן קומען קיין ירושלים עולה־רגל זיין,
 שטייט ער אַהין אין דעם דינאסטיע־פלאַץ. ארום דעם חשמונאים טורעם
 איז פון דער ערד ארויסגעשפרונגען אין פלאַץ נאָך דעם אנדערן, בא-
 וואַכט אין שאַטנס פון ארויפשיסנדיקע ציפּריס־בוימער און ארומגערינגלט
 מיט שטארקע מויערן. דער גרעסטער און העכסטער פון זיי איז געווען
 דער פלאַץ פון דעם רעגירנדיקן כהן גדול, אָדער ווי זיי האָבן עס אָב-
 גערופּן: „דער שלאָס פון הויז חנן“. עס איז מיר שפעטער אויסגעקומען
 זיך אויפצוהאַלטן אין זינע אָנגענעמע גערטענער און צו באַדן זיך אין
 זינע וואסער־באסיינען, פיל אָנגענעמע שעהן פון מיין לאַנגווייליקן אויפ-
 האַלטן זיך אין ירושלים האָב איך דאָ פארבראַכט. וועגן דעם וועט מיר
 נאָך אויסקומען נישט איינמאָל צו פארציילן.

דאן האָט זיך געצויגן א רייע אנדערע אימפּאָזאַנטע געביידעס, ווי
 דאָס ראטהויז פון ירושלים, וואו דער ארכיוו האָט זיך געפונען. דאָס הויז
 איז האלב אָנגעלענט געווען אויף דער בריק, וואָס האָט געפירט פון דעם
 אויבערשטן טייל שטאָט צום בית מקדש פלאַץ. פונדערווייטנס האָט אויך
 צו אונז פריינדלעך אהערגעוואונקען דער היימישע אָנבליק פון די גרויסע
 טעאַטערן, וואָס הורדוס האָט געלאָזט אויפבויען אין דער פאַרם פון
 „טעאַטער מאַקסימוס“, דאָס האָט אָונז דערמאַנט אין רוים און האָט
 ארויסגערופּן היימאַט־בענקשאַפט. אוי האָבן די יידעלעך פּינט געהאַט
 די פראַכטפולע טעאַטער־געבידע, וועלכע האָט זיך אזוי אימפּאָזאַנט
 אויפגעהויבן מיט איר רונדיקער טעמפל־אַרטיקער אַרכיטעקטור; יעדעס
 מאָל, ווען עס איז איינעם פון זיי אויסגעקומען פארבלייבן די געבידע,
 האָט ער א ברכה געמאַכט און געדאַנקט גאָט, וואָס אים איז נישט בא-
 שערט געוואָרן צו זיצן אין די דאָזיקע געבעט־היזער און נישט אין דעם
 טעמפל פון די אַזימישע שפּילן. — אזא איגנאַראַנץ! נאָר וועגן דער
 יידישע אומטאַלעראַנץ וועט מיר נאָך אויסקומען שפעטער צו פארציילן.
 אָפגעשאָסן דעם אויבערשטן טייל פון שטאָט האָט א וואנט פון טר-
 רעם־שלעסער. דאָס זיינען געווען די דריי טורעם־שלעסער, וואָס דער
 גרויסער קעניג הורדוס האָט אויפגעשטעלט פאר זיינע דריי נאָענטסטע

אלס מצבות נאך זייער טויט — נאך זיין פאטער, נאך זיין ברודער פייזאל און נאך זיין ווייב מרים. דאס זיינען נישט סתם קיין טורעמס, נאך ריזיקע געביידעס מיט פיל אונטערערדישע היילן, תפיסות, גארניזאן-אפיציעס, שקלאפן און דינער-קווארטירן און פיל אומגעזעענע צימערן, אין וועלכע גאנצע גארניזאנען האבן זיך געקאנט אויפהאלטן. דער שענסטער און אינטערעסאנטסטער איז געווען דער מיטלסטער, וועלכן מען האט גערופן „מרים-טורעם“, אויפן נאמען פון דעם קעניגס געליבטער פרוי, וועלכע הורדוס האט געלאזט טויטן אויס אייפערזוכט. ווי ער וואלט גע-וואלט איר ווייבלעכקייט צוריקרופן אין לעבן אריין, האט ער פאר איר א מצבה אויפגעשטעלט אין דער פארם פון א פאלאץ, וואס האט דערמאנט מיט זינען איידעלע גראציעזע ליניעס און א פרויען-געשטאלט. דער מרים-טורעם איז געבויט געווארן, ווי די אנדערע געביידעס, אויס דעם ירושלימער פעלזונשטיין, אבער הורדוס האט זיין גאנצע בענקשאפט נאך דער פרוי אין די שטיינער אויסגעגאסן. דער גאנצער מאסיווער פאסאד פון דער געביידע איז בלויז באשטאנען אויס א הויכער מעכטיקער פלאט-פארם, פון וועלכער א קאנוס-טורעם, מאדעלירט ווי א ווייבלעכע ברוסט, האט זיך אויפגעהויבן אין הימל אריין. הארט לעבן דעם מרים-טורעם האט זיך ווי א הערקולעס אויסגעשפרייט דער מעכטיקער הורדוס-פאלאץ, וועלכער האט ווי א וואנט אפגעשלאסן די קייט פון די טורעם-פאלאצן. דאס איז נישט געווען איין פאלאץ, נאר א קאסקאדע פון שטיין-נערנע געביידעס, מארמארנע זיילן, און א שיעור ווינקל-שטיגן, אויסקוק-לעכער האבן זיך אראפגעגאסן איבער דער מערב-זייט און זיך אָנגע-שלאסן אין דער שטארקער מויער, וואס האט ארומגערינגלט די שטאט. מיר האבן געוואוסט, אז דער הורדוס-פאלאץ איז די גרעסטע און שענסטע געביידע פון שטאט, ארומגערינגלט מיט האליעס, קארניטישע זיילן, אזוי אז דער פאלאץ האט זיך געקאנט געפינען אין הארץ פון רוים און אויפנעמען קאנקורעץ מיט דעם מעכטיקן פארום פון אויגוסטוס. אין דעם הורדוס-פאלאץ איז איצט געווען דאס אפיציעלע זיץ-ארט פון פראקור-ראטאר, ווען ער האט זיך געפונען אין ירושלים. באוואכט פון קאהארטעס זעלנער, איז עס געווען דער וויכטיקסטער שטיץ-פונקט פאר אונזער ירושלימער מאכט.

פילאטוס האט פון זיין טראג-שטול געגעבן די קאמאנדע, אז מיר זאלן ווייטער גיין, אריבערשפאנען די בריק, וועלכע האט פארבונדן דעם אויבערשטן טייל פון שטאט מיט דעם בית-מקדש פלאץ. איידער אבער עס איז אונז נאך אויסגעקומען אריינצוטורעטן דורך

דעם טויער, וואָס ברענגט אונז אריין אין דעם מיסטערום פון בית-מקדש, פון וועמענס ריכטום און הייליקייט מיר האָבן זיך אזויפיל אָנגעהערט, איז אונז נאָך אויסגעקומען פארביצוגיין אן אויסערגעוויינלעכע גרויסע געבינדע, וועלכע איז געווען אינגעמויערט אין דער וואנט, וואָס האָט ארומגערינגלט דעם גרויסן בית-מקדש-פלאַץ. פון איר דאָן האָט זיך אויפגעהויבן א דאָס-געוועלבער טורעם, — ווי א דיאָנאָ-טעמפל האָט עס אויסגעקוקט, נאָר אַן זיין. דער פלאַץ איז באשטאנען אויס גרויסע בלאָק-שטיינער, אינגעשלאָסן איינער אין דעם אַנדערן. דאָס איז געווען זייער גרויס געריכט-הויז, אָדער ווי זיי האָבן עס גערופן: דאָס סנהדרין. ווי מיר זיינען שפעטער געוואָר געוואָרן, איז דאָס געווען זייער סענאט. אָבער באַלד זיינען מיר פארכאפט געוואָרן פון א ריכטום און א פראַכט, וואָס מיר האָבן נאָך קיינמאָל נישט געזען.

אונזער צוג איז ארינגעקומען איצט אין דעם פאָדערשטן הויף פון בית-מקדש, אָדער ווי זיי האָבן עס גערופן „דער הויף פון די היידן“, ווייל אין דעם הויף האָבן זיך אומבאשניטענע נאָך געמעגט געפינען. אויב דעם פלאַץ פון די טורעם האָט מען געקאָנט פארגלייכן צום פלאַץ-טיין-באָרג פון רוים, האָט מען געקאָנט דעם הויף פון די היידן אַנרופן „פאָרום-ירושלים“, ער האָט באדייט פאר ירושלים דאָס, וואָס דער פאָרום-ראַמאָנוס פאר רוים.

איך האָב מיר גאַרנישט געקאָנט פאַרשטעלן, אז הינטער די שווערע מויערן, וואָס האָבן ארומגערינגלט דעם אויסערלעכן הויף פון זייער בית-מקדש, זאָלן מיר אַנטרעפן אויף אזא לעבן און באוועגונג, דאָס אמתע לעבן פון ירושלים האָט זיך דאָ אָפגעשפיגלט. מיר האָבן זיך געפונען אָפגעשאַסן צווישן צוויי ווענט. ניין, נישט קיין ווענט זיינען דאָס געווען, נאָר גאלעריעס פון זיין-גענג. פון דער זייט, וואָס האָט געפירט צו דער אויסערלעכער מויער, האָבן פיר רייען מאַרמאָר-זיילן אין קאַרינטישן סטיי געבילדעט א פאסאזש, באדעקט מיט א צודעק פון צעדערהאַלץ; דער באַדן איז געווען באצירט מיט א מאַזאָיק. עס האָבן זיך דאָרט געפונען אַן א שיעור געוועלבער, שטענדערס, אויפגעשלאָגענע וועקסל-טישן, צווישן וועלכע א גרויסער און פארשידנארטיקער המון האָט געווימלט, אויף די זיין-רייען, וועלכע האָבן זיך געצויגן לענגאויס דער וואנט, וואָס האָט ארומגערינגלט דעם אינערלעכן בית מקדש-הויף, זיינען געהאַנגען אַן א שיעור גאניקעס, א דאבירינגט פון געבינדעס, אין וועלכע פיל מענטשן האָבן זיך געמוזט אויפהאַלטן, וואָרום דורך די אָפגענע לעכער פון די גאניקעס האָבן צו אונז אראָפגעקוקט מענטשן און פנימער, מיט בייזלעכע בליקן. מיר האָבן אָבער נישט געהאַט קיין צייט אויף זיי זיך

אומצוקוקן, אונזערע אויגן זיינען געווען געווענדט און אונזער גאנג האט זיך געריכטעט צו די פערצן־שטופענדיקע מארמאָרנע טרעפּ, וועלכע האָבן אונז פּאַרשטעלט דעם וועג און האָבן אַרויפגעפירט צו דעם אינער־לעכן אינגאנג פון בית מקדש.

דאָס טויער איז געווען אָפּן, נאָר באהאַנגען מיט אַ גאַלדענער קייט, אויף וועלכער מען האָט נאָך געקאַנט אַנזען שפורן פון אָפּגעבראַכענעם אַדלער. אמאָל האָט דאָ אויף דער קייט געקרוינט דער סימבאָל פון רוים, וועלכן דער גרויסער הורדוס האָט אויפגעשטעלט לכבוד דעם קייסער, די פּאַנאַטישע יידן האָבן אים אָבער אַראָפּגעריסן. א שחיטה האָט דענסט־מאָל דער קעניג הורדוס אינגעריכטעט אויף זיינע יידלעך דערפאַר, אָבער נאָך זיין טויט האָבן זיי דעם אַדלער באַזייטיקט. אונזער האַרץ האָט געבלאָטיקט צוליב דער דאָזיקער קייסער־לעסטערונג, און מיט דעם דאָ־זיקן געפיל זיינען מיר צוגעגאַנגען צו די פערצן טרעפּן, וואו ביים אַרויפ־שטייגן האָט אונז דערווארט די דעפּוטאַציע מיט דעם כהן גדול אין דער שפיץ.

דער כהן גדול איז נישט געווען אין זיינע אָפיציעלע קליידער אָב־געטון, נאָר אַרומגעהילט מיט אַ בלישטשנדיקן, פון זילבער־פעדים גע־וועבטן, מאָנטל — דער סימבאָל נישט פון זיין רעליגיעזער נאָר פון זיין ציווילער מאַכט. ער איז געווען זייער אַ הויכער, פּונקט ווי זיין שווער, זיין געלע באָרד איז אויך ווי דעם שווערס געווען צעטיילט אין צוויי לאַנגע שפיצן, נאָר זיי זיינען געווען מער געלאָקט. אויף זיין קאָפּ האָט ער געטראָגן אזא קרוינאַרטיקע טיאָרע מיט אַ דיאַדעם, וואָס האָט גע־שניטט אויף זיין שטערן. נאָר אממערסטן אויפפאַלנד זיינען געווען די לאָקן פון זיינע האַר, וואָס האָבן אפּערגעקוקט פון אונטער דער טיאָרע, זיי זיינען געווען אזוי קינסטלעך געקניפט, ווי אַן איידל־געוועב, איין האַר אין דער אנדערער פאַרפלאַכטן, און האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ קאַמפּליצירטע שפיצן־געוועבטע האַר־פּריזור. זיין סוויטע איז נישט געווען צו גרויס, מען האָט ווייניק־וואָס כהנים געזען, מען האָט זיי אויפן ערשטן אויגנבליק גלייך דערקענט, וואָרום זיי האָבן זיך אונטערשיידט פון דער אנדערער באַפעלקערונג דורך זייער ווייניק־העלער קליידונג, דורך זייערע הויזן און טוניקעס, קאָלירטע גאַרטלעך און טורעם־אַרטיקע הוטן. בלויז אַ פּאַר פון זיי זיינען געשטאַנען הינטער אים, ווי מיר זיינען שפּעטער געוואָר געוואָרן, זיינען דאָס געווען זיינע שוואַגערס און די בית מקדש־פּונקציאָנאַרן פון פאַרשידענע אָפּטיילונגען, ווי גזברים, גבאים, אויפזעער איבער פאַרשידענע אָמטן.

ער האָט זיך פאַרענטפּערט, דער כהן גדול, פאַר פּילאַטוסן, פאַרוואָס

זיין סוויטע איז נישט גענוג גרויס, ווי עס וואָרט געפאָסט פאר דעם עמ"פאנג פון רוימישן פראַקוראטאָר. די כהנים, האָט ער געזאָגט, האָבן היינט פיל צו טון אין בית מקדש. די יידן פון בבל, ווי אויך פון פערסיע און צפון־אפריקע, האָבן אריינגעשיקט א גרויסע צאָל רינדער צו ברענגען אלס קרבנות אויפן מזבח, זיינען צוליב דעם די כהנים באַשעפטיקט ביי זייער עבודה. דערפאר אָבער, זאָגט ער, געפינט זיך אין זיין סוויטע דער סגן, א געוועזענער כהן גדול און אויך אלע אנדערע העכערע באַאמטע פון בית מקדש. דאָס זיינען אלע געווען די זין פון חנו, זיינע שוואַגערס, וועלכע רעפּרעזענטירן מיט אים נישט נאָר בלויז דאָס בית מקדש און די כהונה, נאָר אויך דאָס העכסטע געריכט — די סנהדרין. נאָך א צוויי־דרט אלטע לייט האָט ער פאַרגעשטעלט אלס וויכטיקע אויסצושטעלער פון געזעץ, געלערנטע, אזוי צו זאָגן. זיי זיינען אלע פריינד פון די רוי־מער, האָט ער געזאָגט, וואָרום זיי געהערן צו דער אויפגעקלערטער פארטיי, וואָס וויל שלום מיט די רוימער, צו די צדוקים.

פאַנטיוס פילאטוס האָט זיין פליישיקע נאָז אראַפגעזאָזט. מיט א באהאלטענעם פארשטעלטן בליק, וואָס איז אפּערגעקומען פון אונטער זיינע שווער־אראַפּהענגענדיקע ברעמען, האָט ער א דאָקאַנישן ענטפער געגעבן:

— דאָס וועט זיך ארויסווייזן. עס הענגט אָפּ פון גוטן ווילן.
 — פון איין זייט איז דער גוטער ווילן שטענדיק גרייט! — האָט דער כהן גדול אָפּגעענטפערט.

— דאָס וועט זיך דאָן באווייזן דורך מעשים — זאָגט דער פראַקור־ראטאָר און גיט א ווינק צו די פאַרויסגייענדיקע טראַמפּייטערס ווייטער צו גיין. זיי האָבן זיך גענומען גיין ארויף אויף די טרעפן צום טויער, וואָס פירט אין דעם אינערלעכן הויף אריין פון בית מקדש.

דער כהן גדול איז בלייב געוואָרן אונטער זיין טראַרע, ווען ער האָט געזען, ווי אונזערע אויסרוף־טראַמפּייטערס שטינגן ארויף אויף די טרעפן צום טויער וואָס פירט אריין אין אינערלעכן בית מקדש־פלאַץ.

— די וואוינונג פון פראַקוראטאָר געפינט זיך אין דער שטאָט—ווייזט אָן דערשראָקן דער כהן גדול — אין הורדוס־פלאַץ.

— דאָס ווייס איך. אָבער איך וויל די נאכט פארברענגען מיט מיינע טרופן אין זייער קווארטיר אויף דער אנטאַניא־פעסטונג — זאָגט פיל־פאטוס און ווינקט צו זיינע שטוי־טרעגעערס ווייטער צו גיין.

פלוצלינג האָט זיך דערהערט א ווילד שאַלן פון שופרות פון די וואַכן, וועלכע זיינען געשטאנען אויף די גאניקעס פון טויער, און די

שווערע גאלד-באדעקטע טויערן האָבן זיך פלינג פארמאכט פון אינע-
ווייניק פאר אונזער נאָז.

דער כהן גדול, בלייך, מיט חלף-גלאַנצנדיקע אויגן, שטעלט זיך
אוועק מיט זיין פיגור אין טויער און פארשטעלט אונז דעם וועג, אָן א
וואָרט צו זאָגן וויזנט ער מיט אן אויסגעשטרעקטער האנט אויף די בראַנ-
זענע טאָוולען, וואָס זיינען געהאַנגען פארן טויער אויף ביידע זייטן פון
איינגאנג, אויף וועלכע עס זיינען אין גריכיש און לאַטייניש געווען אַנ-
געשריבן די ווערטער: „פונדאַנען אָן און ווייטער טאָר קיין אומבאשני-
טענער נישט איבערטערטן, אויף דער געפאַר פון זיין לעבן.“

— אַ. יאָ... — זאָגט פילאָטוס, און איך זע, ווי זיין אונטערשטע
פעטע לײַפ ציטערט און זיין פנים ווערט רויט פון כעס. — איך האָב שיר
געהאט פארגעסן — זאָגט ער, — אָבער דאכט זיך, אז רוימער האָבן שוין
דאָס טויער איבערגעטרעטן. איך וואָלט געוואָלט וויסן, ווי אזוי פאַמפּעאוס
האָט דאָס בית מקדש איינגענומען, זיך נישט אָפּשרעקנדיק פאר די
דאָזיקע אויפשריפטן דאָ?

— ער האָט אויסגענוצט די שבת-טעג, ווען יידן מעגן זיך נאָר פאר-
טיידיקן אָבער נישט אָנפאלן, פראַקוראטאָר. היינט זיינען מיר א שריט
ווייטער געגאנגען. איבריקנס, האָט אים טאקע גאָט געשטראַפּט דערפאר.
דער גרויסער צעזאר האָט נקמה גענומען אָן אים פאר אונז.
— זעט זיך אויס, איינער גאָט איז זייער מעכטיק, אז ער האָט אזעלכע
שטארקע פארבינדעטע.

— אלע גרעסטע מענער פון רוים מיטן גרויסן צעזאַר אָן דער שפיץ!
און מיר דערווארטן, אז אויך דער נײַער פראַקוראטאָר פון יהודה וועט
זיין איינער פון זיי. — האָט דער כהן גדול אים אנטוואָפנט מיט א שמייכל.
— דאָס וועט אָפהענגען אין דעם האַלטן זיך פון זינע גלויביקע!
הויפטמאַן, פיר אָפ די קאָהאַרטעס צו דער פראַקוראַטאָריע!

פילאָטוס אַליין האָט זיך אין דער שפיץ פון א קליינער מיליטערישער
אָפטיילונג אוועקגעלאָזט צו דער אנטאָניא דורך דעם הויף פון די היידן.
מיר זיינען געגאנגען פארביי א גרויסע באזיליקע — ווי מיר זיינען
שפעטער געוואָר געוואָרן, האָט מען די באזיליקע גערופן אויפן נאָמען
פון גרויסן הורדוס. — אין אירע נישעס האָבן זיך געפונען די געוועלעכער,
אין וועלכע עס האָבן זיך פארקויפט די קלענערע קרבנות פארן בית
מקדש. דאָ האָבן די טויבן-הענדלער געבראכט ספעציעלע טירקלטיובן
אויף קרבנות צו ברענגען. דאָ זיינען אויך געווען געוועלעכער מיט בשמים,
שמעקעדיקע רויכער-צווייגלעך, פּינן ווייס מעל און כלערליי איילן, גע-
בראכט צו די כהנים בײַ פארשידענע געלעגנהייטן, כדי צו לייטערן זיך

און צו רייניקן פאר באגאנגענע זינד און פאר אנדערע שטייערן, וואָס
דער גאָט יהוה האָט געלייגט אויף זיין אויסדערוויילט פּאָלק, שוין אָפֿ-
גערעדט פֿון די אומציייליקע חלפנים מיט די געלט־טישלעך, וועלכע
האַבן די יידן פֿון אלערליי לענדער אויסגעטוישט דאָס געלט. און וואָס
פארא מענטשן און וואָס פארא טראַכטן האָט מען דאָ אלץ נישט געזען אין
דעם דורכגאַנג צווישן די צוויי רייען זינדן־מויערן? עס זיינען געווען יידן
פֿון אביסיניע אין וויסע טיכער געהילט און מיט באַרוועסע פיס; יידן
פֿון אלעקסאנדריע אָדער פֿון די איידעלע אינזלען פֿון גריכנלאַנד אין
וואַלענע און אין פילצענע טיכער ארומגעהילט, מיט סאַנדאַלן, מיט פּאַל-
מען און גאָלדענע קראַנצן איבער די פריזרטע קעפֿ; יידן פֿון דער מדבר
אין קעמל־פעל אָנגעטון, אנדערע גאַר אין לייבן־פעל ארומגענומען;
מענטשן פֿון גליל אין איינפאַכע טראַכטן, וואָס זיינען באַשטאַנען אויס
זאַק־מאַטעריאַלן, זייער נאַקעטקייט ארומגעהילט, געהארטעוועטע פנימער
ווי אויס קינד־שטיין אויסגעהאַקט פֿון זון און ארבעט; אַרעמע, וועלכע
האַבן קוים געהאַט מיט וואָס זייער נאַקעטקייט צו באַדעקן און ריכע
מיט גאָלדענע רינגען און מיט גאָלדענע פּאַסקעס איבער זייערע איידעלע
לעווונטענע סדינס, געוועבט און געפאַרבת אין צידון, עס זיינען אויך
געווען יידן פֿון ווינטן בבל, וואו רוימס לעגיאָנען האָבן נאָך קיינמאַל
נישט דערגרייכט, און יידן פֿון קאַלטן מערב, וואו רוימס לעגיאָנען האָבן
יאַ דערגרייכט — ביי די ברעגן פֿון רהיין, מיט שווערע קאַפֿ־באַדעקעכץ
פֿון חיות־פעל. איך האָב גאַרנישט געוואוסט, אז די יידן זיינען אזוי ווייט
און טיף אין דער רוימישער אימפעריע אריינגעדורנגען און אויסערהאַב
אירע גרענעצן דערגאַנגען, ביז איך האָב דאָס פאַרשידנאַרטיקע פּאָלק
געזען אין דעם היידן־הויף. איך האָב זיך איבערצייגט, ווי גערעכט ציי-
צעראַ איז, ווען ער האָט אונז געוואָרנט פאַר דעם שעדלעכן אינפֿלוס
פֿון דעם דאָזיקן פּאָלק, וועלכעס באַפעלקערט אלע האַנדלס־מערק פֿון
מזרח ביז מערב און האָט זיין פּוס געטרעטן אין אלע באַקאַנטע און אומ-
באַקאַנטע לענדער. איך מוז זיך מודה זיין — ווען איך האָב געזען דעם
פילפאַרביקן עולם, דעם שלף פֿון טראַכטן, די פאַרשידנפאַרביקע מענטשן,
וואָס זיינען געקומען פֿון די נאַענטע און ווייטסטע לענדער צו די טויערן
פֿון יהוה'ס בית־מקדש, האָב איך פאַרשטאַנען און אָפּגעשאַצט די קלוג-
שאַפט פֿון די רוימישע הערשער, וועלכע האָבן זיך געמיט איינצוהאַלטן
גוטע באַציאָנגען מיט די יידן און באַשאַנקען זיי מיט פּריווילעגיעס, און
צו אַכטן די געזעצן פֿון זייער רעליגיעזן קולט. . . ווען מען איז אזוי
פאַרשפּרייט צווישן די פעלקער פֿון דער וועלט און מען האָט זיך גע-
וואוסט אומעטום אינפֿלוס צו פאַרשאַפֿן, מוז מען זיך מיט דעם רעכענען.

איך האָב מיך גוט צוגעקוקט צו די מענטשן, צו דעם האַנדל אַרום
 בית מקדש. איך האָב געוואוסט, אז עס וועט מיר אויסקומען מיט זיי צו
 האָבן צו טון. איך האָב געמוזט באוואונדערן מיט וואָס פארא רעליגיעזן
 עקסטאַז די מענטשן האָבן זיך באנומען שוין דאָ אינדרויסן מחוץ דער
 וואנט פון טעמפל ביים איינקויפן זייערע קליינע קרבנות. ווי זיי האָבן
 דאָס אַכטונג געגעבן, אז די טויבן זאָלן זיך שוין געפּלעגט, ריך אין פע-
 דערן, אָן דעם מינדסטן מום. ווי זיי האָבן זיך דאָס געפרייט זייער גוט
 גאָד ארויסצואווארפן אויף די פּאַרטעפּלעכע איידן, אויס די אויסטער-
 פּישסטע בשמים-בלעטלעך געטריבן, אויף די פּינע מעלן, ווי עס וואָלט
 זיך געווען געהאנדלט וועגן מתנות צו ברענגען צו א געליבטן, פאר א
 פּעבעדיקן מעכטיקן קעניג, ביי וועלכן מען וויל חן און פּינעליקייט
 געפינען; ווי עס וואָלט זיך געווען געהאנדלט וועגן מתנות צו ברענגען
 פאַר א נאַענטן אייגענעם הערשער, נישט פאַר קיין אויסגעטראַכטן גאָט,
 וועלכן קיינער האָט נאָך נישט געזען און קיין קינסטלער האָט נאָך זיך
 געזיכט און סטאַטוע פון שטיין אָדער בראַנז נישט פאראייביקט. עס האָט
 אויסגעזען, אז זייער גאָטעסדינסט האָט זיך אָנגעהויבן שוין דאָ ביים
 איינקויפן זייערע קרבנות. זיי האָבן זיך גאַרנישט אומגעקוקט אויף אונ-
 זערע פּעגיאַנען, וואָס גייען פּעבן זיי פארבן, זיי האָבן אונז קיין בליק
 נישט געשאַנקען, נישט אומגעקוקט זיך אויף דעם נעעם פּראָקוראַטאָר,
 וועלכער ווערט געטראַגן אין זיך פּיג-שטור דאָ פאר זינע פּעגיאַנען. זיי
 זיינען געווען אזוי פארנומען מיט די קליינע געשאַנקען, וואָס זיי האָבן
 אַינגעקויפט פאר זייער גאָט, אז זיי האָבן קיינעם נישט געזען. איך האָב
 באַמערקט אַן אַרעמע פרוי, — זי איז געגאַנגען ארומגעהאַנגען מיט א
 זאַק, פון וועלכן איר נאַקעט פּעב האָט ארויסגעקוקט, — ווי זי האָט די
 טויבן געדריקט צו איר ברוסט, געקושט זיי, געצערטלט זיי; און מיט
 וואָס פאר אַן אינערלעכער פּרומקייט זי האָט אין זיי אריינגערעדט, ווי
 זי וואָלט דורך די טויבן איר בקשה צו איר גאָט געוואָלט איבערשיקן.
 איך האָב געזען א שטאַרקן און קרעפטיקן מאַן, וואָס האָט מיט דער
 גאַנצער ליבע און צערטלעכקייט געהאַלטן א שמעקעדיק בשמים-צווינגל,
 ער האָט מורא געהאַט זיך צוצורירן דערצו און געקוקט דערויף מיט
 בעטנדיקע אויגן, ווי דאָס צווינגל וואָלט די מאַגישע קראַפט פארמאַגט
 פון אים אַראַפּצונעמען א גרויסע זינד, וואָס איז שווער געלעגן אויף זינע
 פּלייצעס. איך האָב געזען קינדער מיט פּאַנען מעל, מיט קריגלעך בוימ-
 אייל דורכלויפן, אַלץ איז געווען פארנומען און אריינגעטאַן אין אַן אַנט-
 ציקנדער פרייד, און קיינער האָט קיין בליק נישט געשאַנקען דעם מאַן,
 וואָס האָט צו זאָגן איבער זייער פּעבן און טויט, וועלכער קומט אין זייער

שטאָט אַרײַן איבערצונעמען די הערשאַפט פון לאַנד און פון דעם בית מקדש. מיר האָבן אויסגעקוקט — באַרויבט פון אונזערע לעגיאַנישע אָפּצײכענונגען, פון אונזערע אָדלערס און שײַדן — נישט ווי א רוימי־שער לעגיאַן וואָלט אדורכגעצויגן אין א שטאָט, וואָס איז אונטערטעניק צו רוים, נישט ווי א פּראָקוראַטאָר איבער א רוימישער אונטערטעניקער פּראָווינץ ווערט דאָ דורכגעפירט, נאָר ווי אן אומבאדייטנדיקע וואַגאַבונ־דישע זעלנער־באנדע, געפאנגענע אין א פּרעמדן־לאַגער. איך האָב אַרײַנגעקוקט צו פּילאַטוסן אין זײַן לײג־שטול, איך האָב געזען, ווי זײַן פעט פנים און שטאַרקער קאַרק זײַנען אָנגעלאָפּן מיט בלוט, ווי די אָדערן שטייען בײַ אים אָנגעשטרענגט אין זײַנע שײַפּן. עס האַמערט זײַן ווײַלן און ער טראַכט וועגן נקמה. אָבער זײַן געצוואונגענער געדולד קאַסט אים אזוי פיל אָנגעשטרענגטקײט, אז איך האָב מורא געהאַט, ער זאָל קײן אפּאָפּלעקציע נישט באַקומען.

אײַנמאַל האָבן מיר אָנגעטראָפּן אויף א גרויסע מענגע מענטשן, וועלכע האָט אַרומגערינגלט א רעדנער, צי א געזעץ־אויסטייטשער, וועלכער איז געשטאַנען אָנגעדענט אויף א זײַל אונטער דעם האַלצערנעם דאַך אין אײַנעם פון די געוועלבער און האָט גערעדט צו די מענטשן. דער עולם איז געווען אזוי פאַרנומען מיט די רײד פון דעם רעדנער, אז זײ האָבן נישט געהערט אונזערע טראַמפּײטערס, וועלכע האָבן פאַר אונז אויפגעשאַלט אונזער אַנקומען. זײ האָבן אונזער צוג נישט באַמערקט אָדער געמאַכט זיך נישט באַמערקן, און אונז דעם וועג נישט פּרײַגע־מאַכט. נאָך גוט, וואָס מיר האָבן נישט געהאַט מיט זיך אונזערע גערמאַ־נישע רײטער ! א פּאַר פון אונזערע לעגיאַנערן זײַנען אונטערגעשפּרונגען און האָבן מיט זײַערע קורצע מעסערס געמוזט די יידן געבן אַנצוגעהערן אויף דעם דורכצוג פון קײסערס שטעל־פאַרטערטער. זײ האָבן פשוט צעיאַגט די מאַסע און אדורכגעמאַכט זיך צווישן זײ א וועג. איך האָב אַרײַנגעקוקט אין פּילאַטוסעס טראַג־שטול און האָב געזען, ווי זײַן דיק און פעט פנים איז נישט רײט נאָר אזש בלוי געווען פאַר כעס. אָבער באַדד האָט דעם פּלאַם פון זײַן כעס געלאָשן דער האַפּנונגספּולער אַנ־בליק פון גאַלד ...

מיר זײַנען געגאַנגען בײַ דער מזרח־זײַט פון הידדן־הויף און מיר זײַנען פּרופּצײַג אָנגעקומען צו א טויער, וואָס האָט אונזערע אויגן אויפ־געריסן פאַר דערשטוינונג. מיר האָבן דאַך שוין געהאַט געהערט פון דעם נישט אויסגעשעפּטן רײכטום פון בית מקדש, נאָר א גאַנץ טויער זאָל זײַן געגאַסן אויס קאַריניטשן בראַנז, אויף דעם האָבן מיר זיך נישט געריכט אַנצוטערעפּן. דאָס איז געווען דער אײַנגאַנג צום הויף פון די פּרויען.

וועלכער איז געווען זייער באלעבט, וויל אין דעם הויף האָבן זיך געקאָנט אויך נישט-יידישע פרויען אויפהאלטן. זיי האָבן פארגעסן געהאט צו שליסן דאָס טויער, און אונזער צוג האָט דורך דעם מאַמענט געקאָנט באַ-וואונדערן דעם טייערן קאַרינטישן בראָנז. אָבער פונקט קעגנאיבער דעם קאַרינטישן טויער האָט פון אינעווייניק פאר אונזערע אויגן א בלישטש געגעבן פון א גאַלדענעם שיין, און מיר האָבן דערזען אויף יענער זנט נישט קיין טויער, נאָר מען קאָן עס אַנרופן — א גרויסן הויכן טורעם אויס לויטער גאַלד, וואָס האָט אריינגעפירט פון ווייבער-הויף צום אי-נערלעכן טייל פון בית מקדש. ווי מיר זיינען שפעטער געוואָר געוואָרן, איז דאָס טאַקע געווען דאָס „שיינע טויער“, וועגן וועלכן מיר האָבן נאָך אין רוים געהערט, דאָס האָט געזאָלט איין איינציקער ריכער מאַן פון ירושלים האָבן געשענקט. איבער דעם מויער איז אראָפּגעהאַנגען א גרוי-סער גאַלדענער הענגל ווינטרויבן — דער סימבאָל פון די יידן. אָבער דאָס וואָס מיר האָבן מיט דעם שפאַלט פון א בליץ דערזען, וואָס עס טוט זיך דאָרט ווייטער, האָט איבערגעשטיגן אונזער פאנטאזיע. דער טעמפל איז געווען געבויט ווי א פיראַמידע, פון איין האַרע האָבן הויכע טרעפּן ארויפגעפירט צו דער אנדערער, און דער אינערלעכער טעמפל איז גע-שטאנען ווי א בארג גאַלד און געפלאַקערט אין דער אונ-האָבן נאָר געזען גאַלד און גאַלד, וואָס האָט געפלאַקערט אין דער אונ-טערגייענדיקער זון, אונזערע אויגן זיינען איבערגעלאָפּן פאר נייגערי-קייט. נאָר באלד האָבן זיך דערהערט די אַלאַרם-סיגנאַלן, געבלאָזן פון גרויסע שופרות, פון די טורעם-אויסקוקער, און די גרויסע גאַלדענע און בראָנזענע פליגלען האָבן זיך געשלאָסן איינער נאָכן אנדערן פאר אונ-זערע אויגן. מיר האָבן נאָר דערזען דעם בלישטשנדיקן שיין פון די איי-דעלע מאטעריאלן, וואָס קיין שום באפּצונגען און קיין שום פארשענע-רונגען זיינען נישט געווען אויף זיי, ווי דער גאַט יהוה וואָלט אייפער-זיכטיק געווען אויף דער מענטשלעכער פאנטאזיע, האָט ער נישט דער-לויבט אין זיין טעמפל קיין פארשענערונג, נאָר ער האָט פארלאנגט, אן מען זאָל אים דינען נאָר מיט דעם, וואָס ער האָט געשאפּן — מיט דעם אַנבליק פון די מאטעריאלן אליין. און ווירקלעך האָבן די טויערן, פונקט ווי דער גאנצער טעמפל, געמאכט דעם אַננדרוק, ווי עס וואָלט זיך צו-זאַמענגעקומען די עלעמענטן און האָבן זיך פאראייניקט אין א בנין. — עס האָט זיך געדאַכט, אז זיי זיינען אזוי נאַטירלעך פון דער ערד ארויס-געוואקסן.

איך האָב דענסטמאָל געקוקט אין פנים אריין פּיאַטוסן, וועלכער האָט מיט דערשטוינג ארויסגעשטעקט דעם קאַפּ פון דער טראַג-שטול.

— פראַקוראטאָר — האָב איך געזאָגט אין שפּאַס — דאָס ערשטע, וואָס דו וועסט באַדאַרפן צו טון, ווען מיר וועלן קומען אויף דער אנטאָניאַ, איז שיקן נאָכן „שלעגער“ און זיך לאָזן אַדער־שלאָגן, כדי דאָס שלעכטע בלוט אָפּצוציען פון דינן קערפער.

— איך קלער ווען אן אנדער מיטל, ווי אזוי פון מנין שלעכט בלוט פטור צו ווערן.

— איך ווייס עס, פראַקוראטאָר — דורכן בלוט אָפּצאָפן פון די יידן... ער האָט זיך באַמיט צו לאָכן.

קאַפיטל זעקס

פּילאָטוסעס ערשטער שריט אין ירושלים

די פעסטונג אנטאָניאַ איז געשטאנען אויף צפון־זייט פון בית מקדש־הויף, געבויט אויף א הויכן פעלד, און האָט דאָמינירט איבערן גאַנצן פלאַץ פון בית מקדש, וועלכן זי האָט מיט איר הויך פארשטעלט. די פעסט־טונג האָט פארמאָגט פיל געבידעס, אין וועלכע עס האָבן זיך געפונען אונזערע מידיטערישע קווארטירן; זיי האָבן ארומגערינגלט א גרויסן הויף, גענוג גערוים פאר אונזערע איבונגס־פלעצער, גימנאַזיוםס, מידי־טער־וואַרטעס, שווימ־בעדער און אינדערמיט — די ציטאדעל מיט אירע פיר טורעמס, געבויט אויף דעם שפיץ פון דעם פעלדן אויף א הויכן פּי־ראַמיד־אַרטיקן פונדאמענט. פון די גאלעריעס אויף דער ציטאדעל האָט מען געקאָנט אראַפּקוקן אויף דעם בית מקדש־פלאַץ און געקאָנט זען אַלצדינג, וואָס עס טוט זיך דאַרט. אוי, האָבן די יידעלעך זיך געבונטע־וועט קעגן דעם! יעדעס מאָל, ווען אונזערע וואָכן האָבן זיך באוויזן אין די עפענונגען פון די פעסטונג־לעכער, האָבן זיך אויסגעשטרעקטע פויסטן געהויבן צו אונז, וויסע טיכער האָבן געפאַכעט, זיי האָבן גע־שריגן און געליארעמט: „אוועק! אוועק!“ פארשטייט זיך, אז אונזערע וואָכן האָבן זיך ווינציק־וואָס געמאכט אויס דעם כעס פון די יידעלעך און אמזוירט זיך מיט דער דאָזיקער סצענע. א חוץ דעם האָבן צוויי טרעפן געפירט דירעקט פון דער פעסטונג אויפן בית מקדש־הויף, זיי זיינען געווען אָפּגעצוימט דורך א געמויערטן וואַל; אָבער ווען מיר האָבן גע־וואַרט, האָבן מיר דעם וואַל געקאָנט צונעמען און דאַרט אראַפּקומען. אויך האָט א געהיימער גאַנג, וואָס דער קעניג הורדוס האָט געבויט, געפירט דירעקט פון דער פעסטונג, נישט נאָר אויפן הויף ארויס, נאָר אין סאַמע טעמפל ארײַן.

מיר האָבן איבערגענומען די קאָמאנדע פון דער שטייענדיקער קאָהארטע, אויסגעשטעלט די וואַכן, און מיר האָבן זיך געוואָשן אין די רוימישע בעדער, וואָס האָבן זיך געפונען אין דער פעסטונג. פילאטוס האָט געהייסן דאָס מאַלצייט סערווירן אויף דער ציטאָדעל-גאלעריע, פונדאָרען ער האָט ביים עסן אויף זיין אַנלענשטול געקאָנט צום ערשטן מאַל באַטראַכטן זינע נייע אומראַיקע אונטערטאָנען אין זייער אייגענעם בית מקדש-הויף. באַשאַטנט דורך פאַראַסאָל-איבערדעקערס, זיינען מיר לָעבן אים געווען אויסגעזעצט ביים מאַלצייט, און פון אונזערע זיין-אָדער לייג-שטולן האָבן מיר געקאָנט אראַפּקוקן אויפן בית מקדש-הויף, אויף ירושלים, אויף דער גאַנצער בערגיקער אומגעבונג ארום. עס איז שוין געווען נאָך האַלבן טאָג, די זון האָט זיך געזעצט און געדאַכט האָט זיך, אז זי ווערט צעשמאַלצן אין די זאַמדיקע הייסע ווענט פון מואבס בערג, וואָס זענען זיך פון יענער זייט-ים-המלח. צוליב דער קלאַרער לופט האָט מען פון אונזער הויך זיי גוט געקאָנט זען. די רעפּלעקסן פון דער זון האָבן אָפּגעשלאָגן אין די אומציידיקע גאַלדענע שוועלן, גאַלדענע לייסטן, מיט גאַלדענע פּלאַטן באַדעקטע טירן פון דער בית מקדש-גע-ביידע, אז עס האָט זיך געדאַכט — דער גאַנצער טעמפל איז נישט געבויט פון שטיין און מעטאַלן, נאָר ער איז איין פלאַמענדיקער, צעגאַסענער גאַלד-שטראַם. אין די גאַלדענע פּלאַמען האָבן געפאַכעט פּורפּורע און בלויע פאַרהאַנגען. טויזנטער שטראַלן אין אלע פאַרבן האָבן געגאַסן פון דער פאַנטאַטישער געביידע, וואָס איז געווען מאַסיוו דורך איר שטרענג-גער און איינפאַכער קאָנסטרוקציע, דאָך לייכט און שוועבנדיק ווי א שפיצן-געוועב דורך אירע באַוועגלעכע ווענט, וועלכע זיינען באַשטאַנען אויס קאַלירטע פּרוכטן, אין רויט-פּורפּורע און אין בלויע תּכלת-פאַרבן. ווי מען האָט אונז שפּעטער דערקלערט, האָבן די פאַרבן אויף די פּרוכטן געזאָלט סימבאָליזירן די פיר עלעמענטן, פון וועלכע די וועלט איז בא-שאפן: פּניער, לופט, ערד און וואַסער. די גאַנצע פאַנטאַטישע געביידע, אין איר לענגלעכער גראַדער לייניע, איז געשטאַנען אויף ווייסע מאַר-מאַרנע פּונדאַמענטן, אַרומגערינגלט ווי א געצערטלע קינד מיט אומציי-ליקע הויפן, אָפּגעצוימט און אָפּגעזונדערט דורך פאַנטאַטישע הויכע און מאַסיווע טייערן, דורך רייען מיט זיילן, דורך אומציידיקע אויסגעוועבטע נישטע, וועלכע זיינען, ווי דאָס הויז אליין, אָפּגעזונדערט געווען שטרענג איינע פון די אנדערע מיט זיילן און צוימען. נאָר וואָס עס האָט אונז אַ מערסטן אַמוזירט איז געווען דאָס לָעבן, די באַוועגונג אויף דעם טעמפל-פּלאַץ ארום דעם בית-מקדש. ווי עס האָט זיך אונז נישט אויסגעדאַכט, אז די ווייס-געקליידטע מאַסע כּהנים, וועלכע טרעטן מיט שטרענגער

פרומקניט באַרוועס איבער דעם מיט מאַרמאָר און געשליפענעם גראַניט אויסגעלייגטן הויף און עס מאכט דעם אַננדרוק, ווי זיי וואָלטן געטרעטן אויף די כוואַליעס פון א טיץ, — ווי עס האָט זיך נישט אויסגעדאַכט, אז די דאָזיקע מאַסע איז איינע, איז זי אַבער אין שטרענגער דיסציפלין — מען קאָן זאָגן: מיט מיליטערישער דיסציפלין — געווען אַפגעזונדערט, אַפגעטיילט איינע פון די אנדערע. מען האָט געקאָנט קלאָר אַפשיידן דעם הויף, אין וועלכן די ווייבער זיינען געשטאַנען, דעם הויף פון די מענער, די טרעפן אויף וועלכע עס האָבן זיך געפונען די מוזיקאַנטן; באזונדער איז אויך געווען דער אויסערלעכער הויף פון היכל, וואו די פריסטער אויסער דער דינסט האָבן זיך געפונען, און דער אינערלעכער הויף, וואו די דינענדיקע פריסטער זיינען בני דער עבודה באשעפטיקט געווען. און דאָס אַלץ איז געווען אין אזא שטרענגער פאָרם אַנגעטיילט, ווי עס וואָלט זיך געווען געהאנדלט נישט אין א פאָלק פון גלויביקע, וואָס באטרעטן א טעמפל, נאָר אין א מיליטערישער אַרגאניזאציע אויף א מושטיר, אזוי האָט דאָ יעדער באזונדער געהאַט זיין באשטימט אָרט. שפעטער האָבן מיר אויסגעפונען, אז די כהנים און לויים און די אַלע אנדערע טעמפל־דינער זיינען ווירקלעך געווען דיסציפלינירט ווי א מי־ליטערישע אַרגאניזאציע. די טויערן־היטער, די נאַכט־וועכטער וועלכע זיינען אַרומגעגאַנגען מיט שטורקאַצן אין די הענט נאַכצוקוקן די טויערן־היטער, די וועקער, די טראַמפייטן־בלאָזער, די ערשטע פריסטער־קאָ־מאַנדע, די צווייטע און די דריטע, די דינסט־האַלטנדיקע פריסטער און די אויסערן דינסט שטייענדיקע פריסטער, די אויפזעער, די ליכט־צינדער, די כלים־רייניקער, די קליידער־אויפזעער, די וועבער־פרויען, די אויפזעער איבער די קרבנות, וואָס האָבן געמוזט פארזען ווערן מיט פריסטער־סטעמפלען, די אומציידיקע צערעמאָניעס־אַפריכטער — מיט איין וואָרט, די גאַנצע פאַרצווייגטע טעטיקניט פון בית־המקדש־דינסט איז געווען א שטרענגע דיסציפלינירטע אַרגאניזאציע, אונטערגעוואָרפן אונטער דער קאָמאַנדע פון כהן גדול מיט זינע אומציידיקע בניגעזעצטע, וועלכע זיינען באשטאַנען פון זיין נאָענטסטער אומגעבונג.

מיר זיינען געווען אויסגעלייגט אויף דער גאַלעריע פון דער ציי־טאדעל אין שאָטן פון די אַריענטאַלישע פעכערס, געטרונקען ציפרוס־וויין און געגעסן פּינגן פון יריחו, און מיר האָבן אַראָפגעקוקט אויף דעם בית־המקדש פון יידישן גאַט, וועלכער איז אייפערזיכטיק געווען, אז קיין שטערבלעכער זאָל זיין פנים נישט זען. דאָס בית־מקדש מיט אַלע זינע אומציידיקע אוצרות פון גאָלד, מיט אַלע זינע גאָלדענע כלים, זינע כהנים, לויים און געלערנטע, און דאָס גאַנצע פאָלק — איז געלעגן

אונטן צו אונזערע פיס. מיר האָבן זיי באטראכט מיט אינטערעס, ווי מען באטראכט קאַרדיקעס — אזוי האָבן זיי אויסגעזען פון אונזער הויך. זיי אלע האָבן זיך געפונען מיט זייער מעכטיקן גאַט אין אונזערע הענט, ווי רויב אין דעם מויל פון א פייב. מיר האָבן נישט פארשטאנען, פונוואנען עס נעמט זיך זייער שטאַצקייט און זייער זיכערקייט. אַט באדארפן מיר נאָר איין באפעל געבן, און עס איז גענוג איין קאָהאַרטע פון אונזערע בראַווע אשקאַלאַנער מיט אונזערע גערמאַנישע ריטער זאָלן ארונטער-גיין און מאכן א תל פון גאנצן געטער-שפיל, אריינשווארפן זיך אין זייער קדשיי-קדשים און צונעמען זייערע גאַלדענע כלים, אויסרויבן אלע אוצ-רות און פארטרייבן די כהנים, — זיי האָבן דאָס געוואוסט. וואָס פארא ביזע בליקן עס האָבן זיך אדורכגעשטאַכן צו אונז פון א וויס-געקליידטן כהן, פון א באבאַרדעטן געלערנטן! זיי האָבן געוואוסט, אז זיי זיינען ביי אונז אין די הענט ווי קינדער-שפילעכלעך. און מיר האָבן נישט פאר-שטאנען זייער שטאַץ און זייער נאַריש אַננרעדעניש אויף זייער גאַט. מארקוס פעטראַניוס, דער אַטער צענטוריאַן פון דער אנטאַניער ציטאדעל, וועלכער האָט נאָך געדינט אונטער די ערשטע פראַקוראַטאָרן און האָט זיך געפונען אין לאַנד שוין זינט יאָרן און געוואוסט אלע זיטן און פירונגען פון די יידן, האָט אונז אויפגעקלערט וועגן די רעליגיעזע צערעמאָניעס פון די יידן, ער האָט אונז דערציילט וועגן דער דיסציפלין, וואָס הערשט אין דעם טעמפל-דינסט, וועגן די קוריאָזע וואַך-אַפליי-זונגען פון די כהנים און די פויים, די טויער-היטער און די נאַכט-וועכטער, ווי זיי גייען מיט די שטורקאַצן אין מיליטערישער אַרדענונג ארום די וואַכן און פּרעגן זיך נאָך: „אַלץ איז אין אַרדענונג?“ ביי די ערשטע זון-שטראַלן רופן די שופרות; א שרענגע כהנים גייען מיט א מיליטערישער אַרדענונג צו זייער דינסט. ער האָט אונז דערקלערט וועגן די קליידער פון כהן גדול, וועלכע די יידן האַלטן פאר אזוי הייליק, אז זיי שווערן איבער זיי. די קליידער געפינען זיך אין טורעם פון דער ציי-טאדעל, און דאָס לעמפל, וואָס ברענט אויבן, באווייזט אז זיי זיינען אומ-בארירט, זיי זיינען באזיגלט מיט דעם זיגל פון פראַקוראַטאָר און פון כהן גדול. פרוווט נאָר דאָס לעמפל אויסלעשן, וועט איר זען וואָס דאָ וועט זיך אָפטן; ער האָט אונז אויך דערציילט וועגן דעם קדשיי-קדשים, וואָס קיין שטערבלעכער טאָר נישט באטרעטן, א חוץ דעם כהן גדול אין די הייליקע קליידער, און דאָס נאָר איין מאָל אין יאָר. און וואָס פארא יום-טוב זיי מאכן דאָס, ווען דער כהן גדול קומט ארויס נישט געניזוקט פון זייער הייליקטום!

פילאַטוס, וועלכער האָט זיך מיט גרויס אינטערעס צוגעהערט צו די

דערציילונגען וועגן די עקזאטישע מנהגים פון די יידן, האָט געפרעגט
בני מארקוס פעטראָניוס, צי ער דענקט, אז עס געפינט זיך אין דעם מיט-
טישן הייליקטום עפעס אזוינס, וואָס א שטערבלעכער טאָר נישט בא-
טרעטן און עס איז א געפאר פארן לעבן; צי איז אמת, אז אן אייזל-קאָפּ
געפינט זיך דאָרט און צוליב דעם אייזל-קאָפּ אליין, וועגן וועלכן אונזערע
לעגיאָניסטן דערציילן צווישן זיך, זאָלן די יידן אזעלכע צערעמאָניעס
פראָווען.

— אן אייזל-קאָפּ? פאַמפעאוס, וועלכער איז דאָרט געווען, האָט קיין
אייזל-קאָפּ נישט געפונען, אינעווייניק בין איך נישט געווען, איך ווייס
נישט וואָס עס איז דאָרט דאָ, אָבער אין די אויסערלעכע האַליעס, וואו זיי
ברענגען זייערע קרבנות, האָב איך זיך יאָ אמאָל געפונען, מיר זיינען
דאָרט אמאָל אריין אין א יום-טוב אַרדענונג מאכן, האָב איך דאָרט געזען
זייער פיל גאָלד, גאָלדענע טישן, אן אומדערהערט גרויסן און ברייטן
גאָלדענעם מזבח, אויף וועלכן עס האָט געפלאַקערט א מעכטיק פּיער,
א גאָלדענע מנורה, אומצייליקע גאָלדענע קריגן און פּענע-צוואַנגען און
אנדערע כלים, וואָס זיי באנוצן צו זייער דינסט, און אזעלכע אומהיימ-
לעכע מיסטישע פייגל, וועלכע באַדעקן זיך מיט פליגל, אַלץ בלישטשעט
און גלאַנצט פון גאָלד.

— זעט זיך אויס, אז די יידן זשאַלעווען נישט זייער גאָט קיין גאָלד.
איך וואָלט נאָר געוואָלט וויסן, פונוואָנען זיי נעמען דאָס?

— פונוואָנען זיי נעמען דאָס? — אַלע יידן פון דער גאַנצער וועלט
צאָלן צום טעמפל מס ווי צו א קייסער, גאָט, זאָגן זיי, איז זייער קייסער,
מיט וואָס פאר א פרייד זיי טוען דאָס! קיין איינער באהאלט זיך נישט
אויס און קיין איינער פארשפעטיקט נישט זיין טעמפל-מס אַפּצוצאָלן,
מעג ער זיין פארוואָרפן אויפן ווייטסטן אינזל, און הינט די מתנות, וואָס
זיי שיקן אין בית-מקדש אריין! איר זעט דאָרט דאָס גרויסע טויער, וואָס
שטייגט איבער מיט זיין טורעם-גאלעריע אַלע אנדערע מויערן, בנים
איינגאַנג אין דעם אינערלעכן הויף? דאָס דאָזיקע טויער איז ווערט א
קעניגרייך. פון איין זייט זיינען זיינע טירן באַדעקט מיט זילבערנע און
פון דער אנדערער זייט מיט גאָלדענע פּלאַטן, און דאָס טויער האָט בלויז
איין איינציקער מענטש געשאַנקען, ער האָט עס געלאָזט פאר זיין אייגן
געלט אויפשטעלן, און אזוי ווי ער, זיינען פאראן א סך, איר באַדארפט
זען וואָס פארא מענטשן עס באווייזן זיך דאָ אין דעם טעמפל פון די
ווייטסטע ערטער, אַפטמאָל גלויבט מען גאַרנישט, אז זיי זיינען יידן, און
אַפטמאָל טרעפט מען דאָ אַן אויף מענטשן פון ציויליזירטן שטאַנד, איך
צווייפּל אָבער, צי דאָס זיינען יידן! זיי ווערן צוגעצויגן פון א מיסטישער

קראפט, וואָס דער גאַט שטראַלט ארויס פון זיך און זיי ברענגען צו אים זייערע געבעטן, זייערע קרבנות, זייערע מתנות. דאָס גאַלד, וואָס איר זעט דאָ אויפן בית מקדש, אויף די טויערן — דאָס איז גאַרנישט. זיי האָבן דאָ אוצרות, אין וועלכע עס איז אָנגעזאַמלט דאָס גאַלד פון אַלטע דורות, און נישט געקוקט, וואָס מען צאַפט עס אָפּ יעדעס מאָל פון זיי, קומט עס שטענדיק אָן צו פֿליסן ווי א נישט אויסגעשעפטער טיך.

— די יידן זיינען נישט אָן אַינפֿלוס אין קייסערס הויף — זאָגט פֿילאָטוס.

— מען ווייסט נישט, ווי ווייזט זייער אַינפֿלוס דערגרייכט, אין וואָס פארא ספערן זיי דרינגען אַלץ נישט ארײַן און מען ווייסט אויך נישט אויף וועמען מען טרעט אָן, אויב מען טוט זיי שעכטס. אָפטמאָל שיקן דאָ אהער זייערע קרבנות די העכסטע פערזענדלעכקייטן פון רוים אָפּן אָדער באהאלטענערהייט. אָדער נאָך ערגער — מען זאָגט, אז די יידן האָבן געוואונען סימפאטיע פאר זייער אומפארשטענדלעכען גאַט בײַ די דאַמען פון דער הויכער געזעלשאַפט אין רוים.

— יא, איך ווייס עס, איך ווייס אויך, ווי זיי טרײַבן זייער אַגיאָציע. פֿילאָטוסעס פנים האָט געצוקט, ער האָט מיט דער האַנט א צי גע-געבן איבער זיך די טאַגע, געוואָלט עפעס זאָגן, נאָר ער האָט פאַרביסן די לײַפּן און געשוויגן.

— ווייבער זיינען שטענדיק עלױף זיך צו דאָזן פארנאַרן פון אומ-פארשטענדלעכע מיסטעריעס — האָט ווער א באמערקונג געמאכט.

אָבער איידער פֿילאָטוס האָט פארלאָזט ירושלים, כדי צו גיין אין זײַן הויפטשטאָט, קיין צעזאריע, האָט ער צו מיר געזאָגט:

— פון מארקוס פעטראָניוס זיינען מיר געוואָר געוואָרן, אז די יידן אין זייער אייגענעם טעמפל באנוצן זיך יאָ מיט געזיכטער פון מיסטישע פייגל, זייער קעגנערשאפט צו דעם רוימישן אַדלער שטאַמט אַלזאָ נישט פון רעליגיעזע סיבות נאר אויס ריין פאַליטישע. נישט די רעליגיע פאר-ווערט זיי דעם אַנבליק פון דעם רוימישן מאַכט-סימבאָל, — נאָר זייער פּננדשאפט צו רוים, דער רוימישער אַדלער איז דער סימבאָל פון רוימס הערשאַפט, און אומעטום, וואו רוים שפרייט אויס זײַן שוץ און מאכט, באדארף דער סימבאָל נישט פעלן.

— איז עס א באפעל? — האָב איך אים געפרעגט.

— ווי דו פארשטייסט עס! דער באפעל באדארף ווערן דורכגעפירט אָן בלוט-פארגיסונג. איך וויל נישט, אז מען זאָל אין רוים זאָגן: פֿילאָטוס האָט אַינגעווייט זײַן הערשאַפט אין ירושלים מיט בלוט.

— און אז זיי וועלן זיך אקעגנשטעלן ?

— האָסט גענוג מאכט זיך צו פארטיידיקן. איבריגנס, אויב זיי זיינען נישט ארויסגעקומען מקבל־פנים זיין דעם פֿארשטייער פון קייסער אין ירושלים, באדארפן זיי דאָס טון אין צעזאריע. שיק זיי צו מיר !

נאָך פֿילאטוסעס פארלאָזן ירושלים האָב איך איבערגענומען די מאַכט פון דער ציטאָדעל. פון איין זייט פון דער אנטאָניא, ביי דעם נייעם טייך פון דער שטאָט, האָט זיך געפונען א גרויסער גרויבן. איך האָב גע־נומען מינע גערמאַנישע רייטערס, וועלכע די יידן האָבן אזוי פֿינט, און אויסגעשטעלט זיי לענגאויס דעם גרויבן. פון דער זייט פון בית־מקדש־פלאַץ האָב איך באפוילן, אז מען זאָל דעם גאנצן משופּעדיקן פעלז, אויף וועלכן די פעסטונג האָט זיך געפונען און וועלכער איז געווען אויסגע־פֿייגט מיט מאַרמאָרנע פֿלאַטן, אויסשמירן מיט פעטס און איל, אז עס זאָל גלאַטיק זיין צום גליטשן זיך. נאָכדעם, ווי די באפעלן זיינען אויס־געפירט געוואָרן, האָב איך ביינאכט ארויסגעגעבן א פארלאָדענונג ארויס־צונעמען די סימבאָלישע שילדן פון אונזער קאָהאַרטע מיטן קייסערס בילדער און ארויסהענגען איבער דער גאלעריע פון דער ציטאָדעל. אויפן טורעם פון דער ציטאָדעל, אין וועלכן עס זיינען געווען פארשלאָסן דעם כהן גדולס הייליקע קליידער, האָב איך באפוילן דאָס לעמפל אויס־צולעשן און ארויסצוהענגען א גרויסן רוימישן אַדלער, דער סימבאָל פון רוימס מאכט.

צומאָרגנס אין דער פרי, איידער די זון איז נאָך אויפגעאנגען, האָב איך זיך מיט מיין לייב־וואָך באהאלטן אויף דער גאלעריע פון דער צי־טאָדעל און באַאָכטעט, ווי די יידן וועלן די דאָזיקע נייעס אויפנעמען. ביי די ערשטע שטראַלן פון דער זון, וועלכע איז ארויסגעקומען פון היינ־טער די בערג, האָב איך דערהערט דאָס בלאָזן פון זייערע שופרות. דאָס האָט זיך באוויזן די קאָמאנדע פון די כהנים, וועלכע זיינען אנגעקומען פון וואָשן, כדי איבערצוטון זיך אין די הייליקע קליידער, און געגאנגען אין געאַרדנטע רייען צו דער עבודה אין בית־המקדש. פֿלוצלינג האָבן זיי זיך אָפגעשטעלט. די אויפגייענדיקע שטראַלן האָבן זיך פֿלוצלינג אָפגעשלאָגן אין די בלישטשנדיקע מעטאַלן פון אונזערע אַדלער און שילדן. מען האָט באַדאַרפט זען די פנימער, מען האָט באַדאַרפט הערן דאָס געשריין ווי א דונער וואָלט פון הימל אראָפגעקומען און אין זייער טעמפל ארבינגעשלאָגן. מיטאמאָל האָבן הונדערטער שופרות און טראַמ־פייטן געבלאָזן אויף אַלאַרם. פון אדע זייטן, פון די אומציידיקע האַרעס און בית־מקדש־געבידעס האָבן זיך אָנגעהויבן צו לאָזן כהנים, לויים, זיי זיינען נאָך געווען האַרב־פארשלאָפן, האַלב אָנגעטון אין זייערע

דינסט־קליידער. איך האָב מיר נישט פאַרגעשטעלט, אז זייער צאָל איז אזוי גרויס, ווי די פייגל זיינען זיי גאנצע מחנות געקומען אַנצולויפן: אלטע לַיט מיט געקרייזטע בערד, יונגע שטארקע מענטשן און אַן א שיעור יוגנט, קינדער נאָך, וועלכע האָבן זיך דערצויגן אין זייערע כהנים־שולן. די לויים האָבן געהאלטן אין איין בלאָזן אין זייערע שופרות אויף אלארם, און די מענגע כהנים איז וואָס אמאָל אלץ גרעסער געוואָרן. זיי האָבן געפרוווט צו דערנענטערן זיך צו דער ציטאָדעל. א וואָלד גע־ביזטע פויסטן האָט זיך אויסגעשטרעקט צו אונז און אונז געדראָעט. עס האָבן זיך געהערט קולות, געשרייען און ווילדע אויסרופן. באַלד האָבן אָבער די אלארם־טראַמפייטן אויפגעוועקט די שטאַט, און דער גאנצער בית־המקדש־הויף איז איבערפולט געוואָרן מיט מענטשן. ווי־בער, וועלכע האָבן נישט געוואָגט מחוץ זייער ווייבער־הויף איבערצורטרעטן, האָבן געיאַמערט, געקלאָגט און געוויינט, גלייך א שונא וואָלט זייערע קינדער אויסגעשאַכטן, און האָבן ארויסגעגעבן פון זיך כאַרלדיקע קולות. די מענער האָבן שווינגנדיק, מיט שטומען כעסדיקן געברום אין געפאַקטע מענגען געפרעסט זיך נענטער, צוגערוקט זיך צו דער צייטאָדעל ווי א מעכטיקע וואַנט. פון דער זייט פון גרובן האָבן זיי צו אונז נישט געקאָנט דערגיין: די גערמאַנישע רייטער, געשיצט דורך דער וואַנט פון גרובן, האָבן פון זייערע פּיל־און־בויגנס זיי באוואָרפן מיט א רעגן פון שפיזן. די מענגע האָט זיך געדריקט צו דער זייט פון בית־המקדש־הויף. צום ערשט זיינען געגאנגען די כהנים, וועלכע האָבן גע־מעגט דעם טייל הויף באטרעטן, דאָס פאַלק איז געווען הינטער זיי. די כהנים האָבן געפרוואוט ארויפצוקריכן אויף דער מויער פון אנטאַניא, קריכנדיק אויף די רוקנס, שטייענדיק אויף די פלייצעס פון די אנדערע, כדי צו דערגרייכן צו דער ציטאָדעל דורך ארויפקעטערן אויפן פעלזן. אָבער די אויסגעשמירטע און גליטשיקע פעלזן־וואַנט האָט קיין שפאַרע נישט געהאַט, וואו זיי זאָלן די נעגל פון זייערע הענט און פיס אן אָנהאַלט געבן. אונזערע בראַווע אשקעלאַנער, געמישט מיט סאמאריטאנער, וואָס מיר האָבן אַראָפּגעבראַכט פון דעם יריחו־גאַרניזאָן — באַשיצט דורך די טורעמס פון דער ציטאָדעל — האָבן מיט פרייד געפונען איצט די גע־לעגנהייט נוקם צו זיין זיך אין די פרעכע יידן. זיי האָבן זיי אַראָפּגע־שאָסן ווי די פייגל, איין ייד נאָכן אַנדערן, וועלכע האָבן געפרוּווט ארויפצושטינגן אויף דעם פעלזן. מיר האָבן געזען, ווי די יידעלעך קאָלערן זיך אַראָפּ איבער דעם גליטשיקן פעלזן און צעשמעטערן זייערע קעפּ אין דעם שטיינערדיקן פלאטפאַרם. אנדערע האָבן מיר אפילו גע־לאָזט ארויפדראַפּען זיך אויף דער הויך פון דעם שפיציקן פעלזן, וואָס

זיי האָבן דאָס דורכגעפירט מיט גרויס אָנשטרענגונג. מיר האָבן געוואָרט, ביז אזא איינער האָט דערגרייכט די פעזיקע וואנט, ביז ער האָט זיך אָנגעכאפט מיט די הענט אָן דעם געזימס פון דער גאלעריע, דענסטמאַל האָט אַ בראווער אשקעלאַנער מיט זיין קורצער שווערד אים געגעבן איבער די הענט. די הענט האָט ער איבערגעלאָזט ביי אונז, און דער קער- פער האָט זיך ווי אן ארבעט אראָפגעקאלערט איבער דעם פעזי, אן אַן דערן האָבן מיר נישט געלאָזט זיך לאַנג מוטשען, מיר האָבן אים מיט דער שווערד גלייך איבערן קאָפּ געגעבן. איידען די זון איז נאָך ריכטיק פון הינטער די בערג ארויסגעקומען, איז דער פעזיז און די מויערן פון אונזער פעסטונג באַשפּריצט געווען מיט יהודהס בלוט, נישט ווינציקער ווי זייער מזבח מיט דעם בלוט פון די קרבנות, און צופיסנס דעם פעזיז איז געלאָגן אַ באַרג מיט יידישע פּגרים...

באלד האָבן מיר געזען אָנקומען דעם כהן גדול מיט זיינע אומציי- פיקע באַגלייטער. איך האָב אים דערקענט אָן זיין הייך און אין דעם כבוד, וואָס מען האָט אים אָפּגעגעבן אפילו אין דעם גערודער און רעש, וואָס עס איז געווען. עס האָבן זיך געקליבן ארום אים די כהנים, די אלטע און די געלערנטע. מען האָט זיי דערקענט דורך דעם רעספעקט, וואָס דאָס פאָלק האָט זיי אָפּגעגעבן אפילו אין דער סאמאטאָכע. זיי האָבן אָנגע- הויבן צוריקצוהאלטן די הייך-קעפּ, צוריקצורופן די פעסטונג-שטורמערס. נאָך דער פירער זייערער, זעט זיך אויס, איז געווען איינער אַ מאָן נאָך אַ יונגער, אַ הויכער און אַ שטארקער, אים האָבן זיי אמייסטן כבוד אָפּ- געגעבן, נישט געוואָגט אין זיין נאָענטקייט צו קומען. ארומגערינגלט צווישן זיינע תלמידים, האָט ער גערעדט צום פאָלק, און אים האָבן זיי געהאַרט. ווי איך בין שפעטער געוואָרן געוואָרן, איז דאָס געווען איינער פון זייערע געסטליקע פירער, יחזקאל בן זכאי האָט ער געהייסן, ער איז געווען דער תלמיד פון זייערס אַ גרויסן געלערנטן און געסטליקן פירער, וועלכער איז געשטאַרבן זייער אַלט. אַט דער יחזקאל בן זכאי האָט אַינ- געהאלטן די הייך-קעפּ, און דער אלטער חנן, דער שווער פון כהן גדול, דער אלטער וואָס האָט אונז עמפאנגען ביי די טויערן פון ירושלים, האָט אים געהאַלפּן. — ער איז געווען, אזוי צו זאָגן, דער פארבינדונגס-מענטש צווישן די יידן און אונז. ער האָט זיך געהאלטן פאר דעם פריינד פון רויב, און אים האָבן זיי טאקע געשיקט צו אונז, ער זאָל מיט אונז רעדן. ער האָט זיך דערנענטערט צו דער וואנט פון דער ציטאדעל, ארומ- גערינגלט מיט זיינע פינף זין, ער האָט געמאכט צייכנס, אז ער וויל מיט אונז רעדן. איך האָב ארויסגעשיקט צו אים אַ קאָמיסאר און געפרעגט, וואָס ער וויל. ער בעט אן אוידיענץ. איך האָב אים אָבער אויף אן אוי-

דיענץ נישט געוואָלט אָננעמען. איך האָב נישט געהאט די מאַכט דערצו.
זיך האָב זיך אוועקגעשטעלט אויף דער גאלעריע, כאַטש עס איז געווען
א געפאר, אז איך זאָל באַקומען מיט א שטיין אין קאָפּ אָדער א געהיימע
פּנל אין מיין לייב, און געפרעגט אים, וואָס ער וויל. לאַטניש האָט ער
שווער גערעדט, נאָר גריכיש — גוט. ער האָט געענטפערט אין א גע-
בראַכענעם לאַטניש מיט פיל גריכישע ווערטער אריינגעמישט וועגן
די ארויסגעהאַנגענע שילדן און פארופן זיך, ווי געוויינלעך עס טוען דאָס
שטענדיק די יידן, אויף אלטע פּריווילעגיעס: אז דער גרויסער צעזאַר,
דער קייסער אויגוסטוס און דער קייסער טיבעריוס האָבן אָנערקענט די
יידישע אמונה און קיינמאָל נישט עובר געווען אויף דעם געזעץ.

איך האָב זיך נישט געוואָלט מיט אים אריינלאָזן אין לאַנגע ויכוחים,
איך האָב אים געענטפערט אין גריכיש, אז מיר האָבן דאָ קיין מאַכט נישט
איבערצואַנדערשן די באַפעלן פון פּראָקוראַטאָר; אויב זיי האָבן עפעס צו
זאָגן, זאָלן זיי זיך ווענדן צום פּראָקוראַטאָר קיין צעזאַריע. ...

א גרויסע צאָל כהנים, לויים, מיט דעם אלטן געוועזענעם כהן גדול
הנז, באַגלייט פון האַלב ירושלים, — מאן, ווייב און קינד, — האָבן זיך
געלאָזט קיין צעזאַריע. ירושלים איז געבליבן ליידיק, אין בית-מקדש
זיינען בלויז געווען די כהנים און די לויים, וואָס מען האָט באַדארפט
פאר דער עבודה פון בית-מקדש. אויסגעמיטן די פּינדלעכע שטאַט שכם,
וואו זייערע שונאים — די שומרונים — זיינען געזעסן, האָבן זיי גע-
צויגן איבער בערג און איבער פעלדער, נישט דורך דעם הויפט-וועג,
נאָר דורך הינטער-וועג, און זיינען אָנגעקומען קיין צעזאַריע.

דאָרט, אין צעזאַריע, האָט זיך צו זיי אויך באַהאַפטן די אַרטיקע
יידישע באַפעלקערונג און געפרוּווט אָפּשלאָגן די טירן פון פּראָקוראַט-
טאָר. פינף טעג און פינף נעכט האָט זיי פּילאטוס געלאָזט זיך ארומ-
וואַלערן איבער די ווייסע מאַרמאָרנע גאַסן פון צעזאַריע, וואָס זייער
קעניג האָט אויפגעבויט, און נישט געוואָלט זייערע פירער אויפנעמען
אויף אן אוידיענץ. זיי האָבן געמוזט זען, ווי פרעמדע היידן וואוינען אין
די מאַרמאָרנע הייזער, וואָס דער קעניג הורדוס האָט פאר זייער געלט
אויפגעבויט צום כבוד פון צעזאַר. זיי האָבן געמוזט זען דעם רייכן האָפּן,
די גימנאַזיום, די טעאַטערן, די קאַזאַסעאומס, די רייטער-שוילן און
היינט די טעמפלען מיט דעם גרויסן אויגוסטוס-טעמפל אויף דעם פּאל-
מען-פּלאץ, וואָס זייער קעניג האָט פאר דעם מס, וואָס ער האָט פון זיי
ארויסגעקוועטשט, אויפגעבויט פאר זייערע פּינט. די יינגלעך פון צע-
זאַריע האָבן זיי נאָכגעוואָרפן שטיינער אין די גאַסן. זיי האָבן אָבער פאר
זייער גאָט אַלע בושות און אַלע צרות איבערגעטראָגן מיט ליבע. בייטאָג

האַבן זיי זיך פארשמאכטע ארומגעוואָלגערט איבער די גאסן, בניאכט
האַבן זיי ארומגעבלאָנדזשעט איבער די פאַרקן, איבער די אלעען אויפן
ברעג פון ים, גענעכטיקט אין האַפן, אויף די הארטע מאַרמאָר־טרעפן
געלעגן אויסגעלייגט, — און פילאַטוס האָט נישט געוואָלט זיי אויפנע־
מען. זיי האָבן געמוזט אויסטרינקען דעם גאַנצן בעכער פון ביטערקייט,
וואָס אַ פּאַנלעכע באַפעלקערונג האָט זיי געגעבן צו פאַרוזכן אין אַ
שטאָט, וואָס ליגט אינדערמיט פון זייער אייגענעם לאַנד און איז אויפ־
געבויט פאַר זייער אייגן געלט. אויפן פינפטן טאָג האָט פילאַטוס זיי
געלאָזט צוזאַמענטרייבן ווי די שאַף אין דער גרויסער ריטער־שול, אַ
ארומגערינגלט די ריטער־שול מיט גערמאַנישע סאָלדאַטן, אַרנינגעלאָזט
צו זיי אַשקאַלאַנער און סאַמאַריטאַנער, אַנגעפירט פון זייערע פּאַנז,
די גריכן, מיטן אַנזאָג, אַז אויב זיי וועלן זיך נישט באַרוואַיקן און נישט
צוריקגיין אין זייער שטאָט אַריין און נישט ערן דעם קייסערס שידן
און דעם רוימישן אַדלער, וועט ער זיי לאָזן פון די גערמאַנישע פּערד
צעטרעטן ווי די ווערעם, וואָס מיינט איר, האָבן זיי געטון? זיי האָבן
אלע ווי איין מאַן, מיט זייער גיכטיקן פירער אָן דער שפיץ, מיט זייערע
כהנים און לויים, מיט זייערע ווייבער און קינדער, געוואָרפן זיך אויף
דער ערד פון דער ריטער־שול און געזאַגט: „נישט נאָר די ווילדע ברייטן
און די גערמאַנישע ריטער, נאָר אפילו די ווילדסטע חיות קאַנסטו אויף
אונז אַרויפלאָזן און אונז פאַרציקן. מיר ווינשן זיך אלע ליבערשט טויזנט
מאַל בעסער דעם טויט איידער פאַראומרייניקן אונזער הייליקטום מיט
פּרעמדע סימבאָלן!“

„פאַראומרייניקן אונזער הייליקטום!“, פאַראומרייניקן מיטן קיי־
סערס בילד, מיט רוימס טריאומפּירנדיקן אַדלער! — אַזאַ יידישע
חוצפּה! ... וואָלט איך געווען פילאַטוס, וואָלט איך טאַקע דאָס אויסגע־
פירט, וואָס זיי האָבן געבעטן. פילאַטוס האָט אָבער עפּעס אנדערש גע־
האַט אין זינען ווי דעם כבוד פון קייסערס בילד, פון רוימס אַדלער ...
עס האָט זיך צו אים אַרנינגעקריגן דער כיטערשקער אַטער, דער גע־
וועזענער כּהן גדול חנוך, ער איז דאָרט געווען אַנגעשלאָסן מיט דעם
פּראָקוראַטאָר צוויי שעה צייט. וואָס זיי האָבן גערעדט, וואָס זיי האָבן
אַפּגעמאַכט צווישן זיך, ווייס איך נישט, נאָר מיר האָבן דעם באַפעל גע־
קריגן צוריק אַראַפּצונעמען די רוימישע אַדלערס, די שידן און דעם
קייסערס בילדער פון דער ציטאדעל. „רוים ערט די געזעצן!“ — האָט
ער אונז געשריבן. און די יידן האָבן געטריאומפּירט.

איך האָב געהערט, אַז נאָך דער זעאונג, וואָס איז פאַרגעקומען
צווישן דעם פּראָקוראַטאָר מיטן שווער פון כּהן גדול, האָט פילאַטוס זיך

געקויפט זיין ערשט גוט אין סיצייליע און אויפגעבויט א ווילדע בנים ברעג פון ים אין פאָמפעא, וואָס ער האָט עס אוועקגעשאַנקען זיין ווייב קלאַודיא, וועלכע האָט זיך נאָך אלץ געפונען ביים קייסער טיבעריוס.

אין רוים האָט מען געשמועסט, אז אין יהודה רעגנט זעלטן-ווען, נאָר אויב עס רעגנט דאָרט אמאָל, רעגנט אַנשטאַט וואסער — גאָלד ...

קאָפיטל זיבן

איך ווער איינגעלאָרן אין הויז פון כהן גדול.

פילאטוס איז געזעסן אין צעזאריע, און מיך האָט ער איבערגעלאָזט אויף דער אנטאָניא אין ירושלים. ער דאָרט, אין צעזאריע, וואו די מערסטע טייל פון דער באפעלקערונג איז געווען א גריכישע, האָט געהאט אטלעטישע גימנאזיומס, שוויים-באסיינען, פארוויילונגען, טעאטער-אויפ-פירונגען, אַלימפיאדע-שפילן, גלאדיאטאָרן קאמפן, דיסקוסיע-באנקעטן, געווען ארומגערינגלט מיט רוימישע אַדעלזינט, גריכישע פילאָזאָפן, לוסטיינגלעך און מאַטראָנעס, אַלעקסאַנדרישע קאַכמיסטערס, סירישע האַר-פלעכטערס און עגיפטישע פלייטן-שפילער. שיפן זיינען געקומען פון איטאליע און האָבן געבראכט די לעצטע נייעס פון הויף און פון סע-נאט. און וואָס האָב איך געהאט אין דעם טרויעריקן, ערנסטן און לאַנג-ווייניקן ירושלים? אונזערע טעג האָבן זיך אין דער פון יופיטער פאר-לאָזענער שטאַט געשרפהט צווישן די הארטע קיזשטיינער, ווי זיי וואָלטן זיך געווען געמאָלן אין א מיל פון לאַנגווייניקייט. איך בין א גאנצן טאָג געזעסן אויף דער אנטאָניא און אראָפגעקוקט אויפן בית-מקדש-הויף, מיד געוואָרן פון אַנזען זיך מיט די ווייניג-געקליידטע כהנים, ווי זיי האלטן אין איין אריינשליעפן אַקסן, שעפסן, ציגן, קליינע לע-מעלעך אין זייער שעכטהויז, וואָס זיי האָבן אין בית-מקדש, און דערנאָך ארויספירן אויף שלעפ-וועגענער דאָס פלייש און די פעל, פיסלעך, קעפ-לעך און נירן, די חלקים וואָס געהערן צו די כהנים. עס האָט קיין ענדע נישט גענומען צו די קרבנות, מיט וועלכע זיי האָבן געהאָלטן זייער גאָט אין איין פיטערן, איך פלעג זיך אויך צוהערן צום הארפן-שפיל און צום געזאנג פון די לויים, וואָס איז געקומען אהערצושווימען צו דער אנטאָניא-פעסטונג, זיי האָבן באגלייט מיט מוזיק און געזאנג דאָס פארברענען די ווינריכן אויפן מזבח. געוויס איז עס געווען אויף א ווייל אינטערעסאנט צו באַבאכטן דעם פאנאטישן און רעליגיעזן עקסטאַז פון די באַרבארישע

יידן, וועלכע זיינען שעהן לאנג געלעגן מיט זייערע פנימער צו דער ערד, אויסגעשטרעקט זייערע הענט צו אן אומגעזעענעם גאט, וואָס קיי-נער ווייסט נישט וואָס ער שטעלט מיט זיך פאַר, וואָס פארא קראפט פון דער נאטור ער פארקערפערט אָדער איבער וואָס פארא רעגיאָנען ער פארשפרייט זײַן ממשלה.

טיילמאָל בײַנאכט, ווען איך האָב נישט געקאָנט אײַנשלאָפֿן, בין איך ארויסגעגאנגען אויף דער גאלעריע פון דער אנטאָניא און אראָפּגעקוקט דורך די צײַן-טורעמלעך אויף דעם בית-מקדש-פּלאַץ. אין דער שטילער נאכט איז דאָס פרעמדע הויז בארעגנט געווען פון שטערן-ליכט, וואָס האָט זיך אָפּגעשלאָגן אין זײַנע גאָלד-שוועלן, לײַסטן, טויערן, און פּלאטן. דער בית-מקדש-פּלאַץ, וועלכער האָט בײַטאָג געווימלט און גערוישט פון מזונות מענטשן, איז איצט שטיל געווען. מען האָט קײַנעמען נישט גע-הערט, קײַנעמען נישט געזען, נאָר אין די לײַכטער פון די שטורקאצן האָט מען דערקענט די דראַענדע שומרים, וועלכע האָבן ארומגעקריזט די מויערן פון בית-מקדש. איך האָב זיך, זעלבסטפארשטענדלעך, נישט גע-שראָקן פאר דעם אומבאקאנטן גאט, וועלכער האָט פון אלע ערטער אויף דער וועלט אויסגעזוכט זיך דאָ זײַן אָרט אויף דער ערד, אויף א פעלז, אונטער א צודעק פון גאָלד און פרוכתן און ארומגערינגלט מיט דעם איי-ביקן פײַער פון זײַן מזבח. אָבער באַאומרואיקט האָט ער מיך. דאָס אומ-באוואוסטע אין אים, דאָס נישט געזעענע האָט געוועקט מײַן נײַגעריקייט. איך האָב געהאט גרויס חשק זיך אראָפּצולאָזן דורך דעם געהיימען וועג פון דער אנטאָניא אין דעם היכל ארײַן, ארײַנגנגענען זיך אין דער שטיל דורך די פּאַרהאנגען אין זײַן איינזאמען וואוינאָרט, אין זײַן קדשי-קדשים, וועלכעס קײַנער באטרעט נישט, און אים צו איבעראַשן, אויס-צוגעפינען — ווער איז דאָרטן דאָ, ווער עס רוט דאָרט צווישן די פּליגל פון די מיסטישע פּייגל, צו זען דאָס אומגעזעענע, קענען-צו-לערנען דאָס אומבאוואוסטע. אָבער איך מוז מודה זײַן — עס האָט מיר אויסגעפעלט מוט. ווען איך האָב אראָפּגעקוקט אויף דעם דאָך פון קדשי-קדשים, וואָס האָט ארויסגעשטאַרצט אין הימל ארײַן העכער פון אלע אנדערע געביידעס און ווען כ'האָב מיר געטראכט, אז אונטער דעם דאָך באהאלט זיך דאָס אומבאקאנטע, וואָס רעגירט מיט די מזלות פון דער וועלט, ווי די יידן רעדן זיך אײַן, איז מיר אביסל אומהיימלעך געוואָרן. איך בין זיכער געווען, אז אונזערע געטער זיינען שטארקער פון אים, למשל — יופיטער מיט זײַנע דונערן. והא ראייה, וואָס האָט ער געמאכט אויס זײַנע גלוי-ביקע? נאָר דאָס אומבאקאנטע אין יידישן גאט האָט מיך באַאומרואיקט. א גאט, וואָס שטעלט נישט פאַר קײַן איין לײַדנשאַפט. א גאט, וואָס איז

כולל אלץ און דאך קאן זיך קיינער אים נישט פארשטעלן. ער פארקער-
פערט אין זיך נישט איין מעלה פון מענטשלעכן מין, נאָר פילט אָן דעם
גאנצן אוניווערו מיט זיך און דאָך שטייט ער איבער אים און פאר-
שקלאַפט א פאָלק צו זיך, וועלכעס צאָלט אים דעם העכסטן מס מיט
לויטער איבערגעגעבנהייט און ליבע. ווער איז ער, דער יידישער גאָט ?
אַבער עס איז מיר באלד מיאוס געוואָרן פאר די יידעלעך. קודם כל
האָבן זיי זיך געהאלטן אין איין ארומקריגן, אפילו אויפן בית-מקדש-
הויף, די כהנים מיט די געזעץ-געבער. זייערע ויכוחים, זייערע געוואלדן
זיינען אויפגעגאנגען ביז צום הימל. איינמאָל איז אפילו געקומען צו א
געשלעג, מיר האָבן מורא געקריגן פאר אן אויפשטאנד און איך האָב גע-
מוזט אראַפשיקן אויפן בית-מקדש-הויף אונזערע אשקלאַנער, אז זיי
זאָלן אי די כהנים, אי די געזעצגעבער בארואיקן. איך האָב געמיינט —
ווער ווייסט, איבער וואָס פאר א פילאָזאָפישער שיטה, איבער וואָס פאר
א רעליגיעזע אָנשוואונגען זיי קריגן זיך ארום. עס האָט זיך געהאנדלט
איבער א קלייניקייט. — וועגן די קלענסטע דעטילן פון זייער רעליגיעזן
קולט. איינמאָל איז אויסגעבראָכן א געשלעג — אפשר ווייסט איר איבער
וואָס? איבער דעם, צי דער וואָס ברענגט דעם קרבן באדארף אַנלענען
זינע הענט אויפן קאָפּ פון שעפּסל און זיך מתודה זיין פאר זינע זינד,
אָדער ער דארף זיך מתודה זיין אָן ארויפצולייגן זינע הענט אויפן קאָפּ
פון שעפּסל. איך האָב עס בשום אופן נישט געקאָנט פארשטיין. איך ווייס
נאָר, אז איך בין פארפניקט געוואָרן אויף דער אנטאָניא פון לאַנג-
ווינדיקייט.

אין איין שיינעם טאָג לאָזט זיך בני מיר אויף דער אנטאָניא-פעסטונג
מעדין א יונגער מענטש מיט א גאנץ אָנשטענדיקן אויסזען, אין דער
בעסטער רוימישער טאָגע; ווען נישט זיין אלעקסאנדרינישער אקצענט,
וואָרט ער געמאכט דעם אַנדרוק פון א פערפעקטן רוימישן אַדלמאן,
אזוי גוט האָט ער זיך מיט אונזער שפראך באנוצט. ער איז געווען אַט-
לעטיש געבויט, אָבער נישט מוסקוֹלירט, א הערלעכע פיגור, מיט פנינע
מאנירן. ער האָט זיך געווענדט צו מיר מיט פאָלגענדע רייד:

— אזוי לאַנג, הגמון (דאָס איז געווען מײַן אָפיציעלער טיטל בני
די יידן), ווי ס'וועט אײַך אויסקומען צו פארברענגען אין אונזער באשיי-
דענעם ירושלים, וואָס ליידער צוליב אונזערע שטרענגע רעליגיעזע גע-
זעצן באזיצט עס נישט די גריכיש-רוימישע אנשטאָלטן, צו וועלכע איר
זענט צוגעוואוינט. — האָט מיר מײַן פאָטער, דער עלטסטער כהן גדול,
באַערט מיט דעם אויפטראַג פאר אײַך צו דערשינען און אין זײַן נאָ-
מען אײַך אָנצובאָטן אונזער הויז, מיט אלעם וואָס עס פארמאָגט. און כדי

צו באקרעפטיקן זינע רייד, האָט ער מיר דערלאנגט אַ לאָרבערקראַנץ אויסגעהאמערט פון דעם איידלסטן גאַלד — דאָס איז אונזער אַינלאַדונג צום מאַלצייט, וואָס מײַן פּאָטער, דער עלטסטער כהן גדול, וועט געבן מאָרגן צוליב אַנזער כבוד וועגן. מײַן פּאָטער, דער עלטסטער פון די כהנים גדולים, אויך מײַן ברודער אליעזר, דער געוועזענער כהן גדול, און מיר אַלע זינע ברידער וועלן זיך באַמיען צו פאַרגיטיקן אַביסל אַנזער שווערע מי פאַר דעם פרידן פון אונזער שטאָט.

איך מוז זיך מודה זיין, אז דער יונגערמאַן האָט געמאַכט אויף מיר אן אויסגעצייכנטן אַינדרוק, איך האָב זיך נישט געריכט, אז איך וועל אין דעם וויסטן ירושלים אַנטרעפן אויף אזעלכע געבילדעטע יונגע מענטשן. נאָך אַ קליינעם ישוב־הדעת האָב איך די אַינלאַדונג אָנגענומען. דער כהן גדול האָט פאַרמאַגט צוויי הַיזער, איינס לעבן בית־מקדש, דאָס איז געווען, אזוי צו זאָגן, זיין אַפיציעלע הַיב, וואו ער פלעגט זיך אויפֿהאַלטן בשעת מען האָט געטון די עבודה אין בית־מקדש. געוואוינט האָט ער אָבער אין זײַן שלאָס, וואָס ער האָט געהאַט אין דעם אויבערשטן טײל פון שטאָט. דאָס איז נישט געווען קיין הויז, נאָר אַ גאַנצער שלאָס. פון דרויסן, ווי בני אַלע ירושלימער שלעסער, האָט מען גאַרנישט אָנגעזען, מען האָט עס געקאָנט אָננעמען פאַר אַ מויער. דאָס הויז איז געווען געמאַכט פון די ירושלימער שטיינער־בלאָק, מיט אויסקוק־טור־רעמלעך, וואָס זיינען באוואַכט געווען דורך וועכטער. אינעווייניק איז געווען אַ גן־עדן. צום ערשט איז מען אַרײַנגעקומען אין דעם, אזויגערן־פענעם, אויסערלעכען הויף. דער אויסערלעכער הויף איז געווען אויסגע־פּלאַסטערט מיט ווייסן מאַרמאָר און איז באַשטאַנען פון געביידעס, וואָס עס האָבן פאַרנומען די אומצײליקע קאַנצעלאַריעס פון כהן גדול, וועלכע זיי האָבן גערופן „געוועלבער“. עס האָבן אויך דאָרט געוואוינט זינע שטייער־אויפֿמאַנערס, די פאַרוואַלטונג פון די כהנים. אויך אַ געריכט־געביידע האָט זיך דאָרט געפונען. וואו דער כהן גדול האָט צו יעדער צײַט געקאָנט צוזאַמענעמען די מיטגלידער פון קליינעם, ענגן סנהדרין, וואָס איז באַשטאַנען מערסטנס פון זינע משפּחה־מיטגלידער אָדער פון נאָענטע מענטשן. פון דאָרט איז מען ערשט דערגאַנגען צום אינערלעכען הויף, וואו עס האָבן זיך געפונען די גערטענער פון כהן גדול און וואו עס איז געשטאַנען זײַן הויז און די הַיזער פון זינע מקורבים. אָבער צום ערשט האָט מען געמוזט אדורכגיין אַ קליינעם הויף, בעסער געזאַגט — אן ענגן קאָרידאָר, אין וועלכע עס האָבן זיך געפונען די קווארטירן פון זײַן וואָך.

באלד האָט אונז אַקעגנגעשמעקט דער פאַרשכורנדער ריח פון אומ־צײליקע באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע בוימער און פּלאַנצונגען, מיר זיינען

ארצין אין א פראכטפולן פארק, וואו עס זיינען געווען אייניקע באדן-
 באסיינען, באהאלטן אין שאטן פון ציפריסן, אַלעאַנדריען און אַן א צאָל
 אתרוגים-ביימער. די רויז, זעט זיך אויס, איז געווען די באליבטסטע
 בלום פון דער ירושלימער אריסטאָקראטיע, וואָרום דער פארק האָט זיך
 געבאָדן אין רויזן פון אלערליי קאַלירן. אינדרויסן, אין דער שטאָט, האָט
 זיך דאָס פאַלק געשטיקט פאר דורשט, אויסגעגאנגען פאר א טרונק
 וואסער, די ציסטערנעס זיינען איצט, אין הויך-זומער, געווען באַלד
 אויסגעטריקנט, און ווען דער ווינט האָט געברענגט צו טראָגן די זאַמ-
 דיקע היץ פון דער מדבר און אַנגעפולט די לונגען מיט א פארשרפהטער
 לופט, האָט דאָס פאַלק ווי דורשטיק פ? זיך פאַרזאַמלט ארום די וואַסער-
 קאַרגע קאַריטעס פון די פארטרונקענע ירושלימער ריטשקעלעך, וועלכע
 רינען אין די טאַלן בנים טנכל "שלח". זיי האָבן אויסגעכאַפט די לע-
 דערנע לאַגען וואסער, וואָס די וואסער-טרעגער האָבן געבראַכט פון די
 קוואַלן ארום דער שטאָט, פון שלמה המלכס וואסער-לַיטונג. דאָ אַבער,
 אין הויף פון כהן גדול, האָט זיך וואסער געגאַסן פון די פיל פאַנטאַנען,
 וואָס זיינען אין דער פאַרם פון בראַנזענע לייבן געשטאַנען בני די שוויים-
 בעדער. ספעציעלע רערן האָבן אַפגעפירט דאָס וואסער פון דעם קוואַל,
 וואָס האָט זיך געפונען אין בית-מקדש, צום כהן גדולס גאַרטן, פונקט ווי
 ספעציעלע רערן האָבן איבערגעפירט דאָס אויסגעגאַסענע בלוט פון די
 קרבנות דורך די קאַלוזשעס אין אויבערשטן טייל שטאָט צו באפעטיקן
 די גערטנער פון כהן גדול, ווי אויך פון די אנדערע אריסטאָקראטישע
 פאַמיליעס. דורך דעם איז דער פארק פון כהן גדול געווען גוט געפלעגט
 און פול מיט אַריענטאַלישע פלאַנצונגען און בלומען-בייטן. דאָס וואסער
 האָט אַנגעטרונקען די ביימער, די ציפריס-אלעען און איבערגעגאַסן די
 באסיינען אין די שוויים-בעדער. איבער די באסיינען זיינען אַרומגעפליגן
 ווייס-געציכטעטע טירקלוטיבן. דאָס איז געווען א ניעס, וואָס מיר האָבן
 אין ערגעץ נישט געזען. טויבן-ציכטונג איז געוואָרן אַנגעפירט אין
 ירושלים דורך הורדוסן, און וויפיל די געזעצגעבער האָבן נישט מלחמה
 געהאַלטן קעגן דעם מנהג, האָט זיך דער טויבן-צוכט דאָך אַנגענומען.

ווי אלע געביידעס אין ירושלים, איז דאָס הויז, אין וועלכן דער כהן
 גדול האָט געוואוינט, באשטאַנען אויס שטיינערנע בלאָקן: קיין שום בא-
 פּונזונגען פון דרויסן, נאָר די שטרענגקייט פון געהאַמערטע שטיינער.
 דריי-קאַנטיקע פענצטער-לעכער, אַנגעפאַסט מיט טנערן פעניצישן
 שימערירנדיקן גלאַז, האָבן קאַרג ליכט אין די אינעווייניקסטע רוימען
 פון דער געביידע אַרנגעלאָזט. צו דרום-זעט, מיטן פנים צום בית-מקדש
 ארויס, האָט א הויכע פּופצן-שטייגנדיקע טרעפּ אויס וויסן מאַרמאַר

ארויפגעפירט צו דער זינלן-האליע. די זינלן-האליע איז — בני אלע דרין זינטן — באשטאנען אויס דריי רייען הויכע, רויטע, געשליפענע קאָ-רינטער-זינלן, אויף די קעפ האָבן זיי געהאלטן דעם מעכטיקן געוועלפטן באַלקן אויס צעדערהאַלץ, אין מאַזאַיק אויסגעזעצט און מיט אנדערע האַלצן באדעקט. אזוי ווי דער באַלקן, איז אויך געווען דער דיל פון דער זינלן-האליע אויס פארשידענע קאַפירטע שטיינער אין מאַזאַיק אויסגע-זעצט, וועלכע האָבן פאַרגעשטעלט יידישע מאַטיוון פון פארשידענע חיות און רעליגיעזע סימבאָלן. איבער דעם קאָפ פון דער זינלן-האליע, ביים טרעפ-אויפשוטינג, האָט זיך אויפגעהויבן א פיראַמידע, וואָס האָט פאַר-ענדיקט די פאַסאַדע פון הויז.

ביים אריינגאַנג פון טויער האָט מיך עמפאַנגען דער הויז-אויפזעער, ארומגערינגלט מיט א סוויטע קנעכט און באדינער, ער האָט מיך געפירט ביז צום איינגאַנג פון אינערלעכן הויף. דאָ האָט מיך עמפאַנגען דער זעל-בער יונגערמאַן, וואָס האָט מיר געבראכט די איינלאדונג, דעם אלטן כהן גדולס זון, אין א זילבער-פעדים געוועבטן כאַלאַט אַנגעטון, צווישן א סוויטע באדינטע, און א פאַרבערקראַנץ איז געזעסן איבער זיין קינסט-לעך-געפאַקטן קאַפ. ביי דער זינלן-האליע האָבן מיך עמפאַנגען זינע ברידער — אלע אין אזעלכע ענלעכע זילבער-בלישטשנדיקע כאַלאַטן אַנגעטון, מיט פאַרבערקראַנצן איבער די געפאַקטע קעפ, אלע זיינען גע-ווען זייער הויך, מענלעך, טייל האָבן שוין געהאט בערד, פארקעמט און געקניפט אין כאַלדעאישן סטייל. זיי האָבן מיך באגלייט איבער די פופצן מאַרמאַרנע טרעפ ארויף צו דער זינלן-האליע. באדינער אין לייכטע, דורכזיכטיקע טוניקעס זיינען מיט אַנגעצונדענע מנורות מיר אנטקעגן-געקומען, כאַטש עס איז נאָך געווען אינמיטן טאַג. דאָס איז געטון גע-וואָרן צוליב מנן כבוד וועגן. און מיט די אַנגעצונדענע מנורות האָבן זיי מיך באגלייט אין דעם רעפרעזענטאַנץ-זאַל, וואו עס האָבן אויף זייערע טרוינן-שטולן געוואַרט אויף אונז דער כהן גדול מיט צוויי בני-יצערים, צוויי געוועזענע כהנים גדולים — זיין שווער חנן מיט זיין שוואַגער אליעזר.

דעם אמת מוז איך זאָגן, אז די גאַנצע צערעמאָניע פון דעם עמפאַנג האָט מיך אביסל שאַקירט. די יידעלעך האָבן זיך טאַקע זייער ערנסט געהאלטן, איך האָב געוואוסט, אז א געוועזענער כהן גדול באזיצט אלע רעכט פון א הערשנדיקן כהן גדול, און די רעכט זיינען כמעט קעניגלעכע. ער האָט רעכט צו טראַגן א טיארע און מען מוז אים אָפגעבן כבוד ווי א קעניג. אָבער דאָ זיינען געווען נישט איין קעניג נאָר דריי אויף אמאָל — דאָס איז שוין פאַר מיר געווען אביסל צו פיל. קודם כל האָט דער רעפ-רעזענטאַנץ-זאַל, אין וועלכן זיי האָבן מיך עמפאַנגען, געמאַכט אן איינ-

דרוק פון א ריכטיקן טרויך־זאץ. דאָס איז געווען א געשטאַסענער רוים, זייער זאנג און עטוואָס שמאַץ, מיט דרײַ־קאַנטיקע אויסגעהאַקטע פענצ־טער־לעכער, וואָס זיינען אויך געווען פאַרשטעלט מיט טײַערן פע־ניצישן גלאַז און וועלכע האָבן איצט אין דער הערלעכער זון געשפּילט דורכן אויסשטראַלן א שול פון ריכטע פאַרבן. דער זאץ איז באשטאַנען אויס ריען מאַסיוון גראַניט, אויף וועלכן די דעקאָראַטיווע מאַסיוון האָבן נאָר געהאַלפּן אַרויסברענגען די ערנסטקייט און די בכבודיקייט פון דער מאַטעריע. די מאַסיוון פון דער דעקאָראַציע האָבן, ווי אומעטום, בני יידן, פאַרגעשטעלט ווײַן־בלעטער, הענגל ווינטרויבן, מילגרוימען, געפּלאַכ־טענע לײַבן, אַתרוגים, אויך שופרות און אַראַבעסקן, וואָס האָבן דער־מאַנט אין אויסגעשפּרייטע פּליגל פון מיסטישע פּייגל. דאָ און דאָרט האָט אַרויסגעקוקט פון אַן אַראַבעסקן־געוועב א פּויגל אָדער א טויב. קיין אַנדערע געזיכטער פון לעבעדיקע באשעפענישן האָט מען נישט געזען. די זעלבע מאַסיוון זיינען אויך געווען אויסגעזעצט מיט מאַזאַק אין דער בלישטשנדיקער פּאַדלאַגע. א זײַל־דורכגאַנג אויס רויען מאַר־מאַר האָט אַרומגענומען דעם גאַנצן רוים, און זיי האָבן געטראַגן אויף זייער קעפּ לײַכט־בעקנס מיט אייַל אַנגעפּולט. אין דעם רוים האָט גע־הערשט א טונקלייט, כאַטש אינדרויסן איז נאָך גרויסער טאַג געווען און אַלץ איז באַלויכטן געווען נישט בלויז דורך די לײַכט־בעקנס איבער די זײַלן, נאָר אויך פון מנורות, וואָס זיינען געווען אויפגעשטעלט אויף איידעלע. דינע אַבאַסטער־זײַלן צווישן די מאַסיווע קאַרינטישע בלאַקן און האָבן פאַרשפּרייט א דיסקרעט לײַכט. דאָס איינציקע מעבל פון דעם דאָזיקן רוים איז באשטאַנען אויס שווי־קאַסטנס, באשלאַגן מיט זילבער און העלפּאַנטביין, אין וועלכע עס זיינען אויסגעהאַנגען געווען די קריי־דער פון די כהנים גדולים. דאָס זיינען נישט געווען די הייליקע לײַ־וונטענע קליידער, באזוימט מיט גאַלדענע גראַנאַטן און קלימפּערלעך, וואָס דער כהן גדול האָט נאָר געטראַגן איינמאַל אין יאָר, ווען ער האָט באַ־טראַטן דעם קדשי־קדשים, און וואָס יידן האָבן געגלויבט, אז זייער גע־זעץ־געבער משה האָט זיי פון הימל אַראַפּגעבראַכט, און צוליב דעם האָבן זיי זיי געהאַלטן פאַר אזוי הייליק. ניין, יענע קליידער זיינען געווען פּאַלקס־אייגנטום, שטאַטלעך, און אלס אַזעלכע האָבן מיר, רוימער, דאָס רעכט געהאַט איבער זיי צו וואַכן. זיי זיינען געווען, ווי געזאַגט, בני אונז אויף דער אַנטאַניאַ אין דעם טורעם אַנגעשטאַסן. דאָ אין די שענק זיינען נאָר געווען אויסגעהאַנגען די גאַלדענע קליידער פון יעדן כהן גדול, אין וועלכע ער האָט די עבודה אַפּגעריכט אין די שבתים און ימים טובים און ווען עס האָט זיך אים געוואַלט. דאָס איז געווען זײַן פריוואַט־

אייגנטום. דרײַ אזעלכע שענק זיינען געשטאנען, פאר די דרײַ מיטגליד־
דער פון דער פאמיליע, וועלכע האָבן באקליידט דעם דאָזיקן הויכן אָמט.
אזוי צווישן די זינלן מיט די אָנגעצונדענע מנורות האָט מען מיך ארויס־
געפירט צו די קעניגלעכע ליג־שטולן, וואָס האָבן אויסגעזען ווי טרוינען,
אין וועלכע עס זיינען געווען אויסגעזעצט אין זילבערנע כאָלאָטן, מיט
גאָלדענע טיארעס אויף די פריזירטע האָר, לויטן סירישן סטיל, מיט גע־
קניפטע בערד — דער כהן גדול אינמיטן, פון זיין רעכטער האנט דער
אלטער כהן גדול חנן, פון זיין לינקער האנט דער עלטסטער זון אליעזר,
אויך א געוועזענער כהן גדול, און דערפאר האָט ער אלע טיטולן און
אלע רעכט באזעסן.

דער כהן גדול האָט מיך באגריסט מיט א העברעאישן אָדער אַראַמע־
אישן שפּרוך. דער דריטער זון פון אלטן כהן גדול, טעאַפילוס, האָט עס
איבערגעזעצט פאר מיר אין גריכיש. איך האָב אים אָפּגעענטפערט אין
גריכיש אויף דער באגריסונג. די דינער האָבן מיר ארײַנגעבראכט א
ליג־שטול, און דער כהן גדול האָט מיך אויסגעפרעגט, ווי איך פיל זיך
אין ירושלים. ער האָט אויסגעדריקט די האָפענונג, אז ווען אפילו צוליב
די יידישע רעליגיעזע מנהגים בין איך בארױבט אין ירושלים פון די
אנשטאַלטן, צו וועלכע איך בין געוואוינט פון מנין היימאט, וועל איך
דאָך געפינען אין שטאָט גענוג אינטערעסאנטעס און אויך גענוג געבילד־
דעטע געזעלשאפט, וואָס וועלן מאכן מנין אויפהאַלט אין ירושלים אַנ־
גענעם. איך האָב אים אָפּגעענטפערט, אז מיר, רוימער, זיצן נישט אין
די פּראָווינצן פון רוימס אימפעריע, ווייט פון אונזער היימאט, כדי זיך
צו אמוזירן אָדער צוליב פארגעניגן, נאָר צוליב אונזער פליכט צום
קייסער פון רויים. די אוידיענץ האָט, גאָט צו דאַנקען, געדויערט נאָר א
קורצע ווילע. דער כהן גדול האָט זיך אנטשולדיקט, צוליב זיינע פליכטן
מוז ער גיין אין בית־מקדש, וואו עס ווערט אין די פארנאכטן געבראכט
דער אָונט־קרבן. ער האָט מיך איבערגעגעבן אין די הענט פון זיין
משפחה, פון זיין שווער מיט זיינע שוואַגערס, — און איך בין אים דער־
פאר דאַנקבאר געווען.

דאָס עסן איז געוואָרן סערווירט, לויט דעם אַריענטאַלישן מנהג,
אינדרויסן אין דער זינל־האַליע. די דינער האָבן פאר אונז אויסגעשטעלט
ליג־שטולן, באַלייגט מיט צידונער געפארבטער ליינונט. מיר האָבן זיך
אויסגעזעצט אויף די ליג־שטולן צום מאַלצייט און אויף צו באטראכטן
ירושלים.

די זינל־האַליע איז ארויסגעגאַנגען אויף דרײַ זינלן פון דער שטאָט.
ווען מיר האָבן זיך אויסגעזעצט אויף די ליג־שטולן, האָט זיך פאר אונז

אויפגעעפנט די שטאָט ירושלים מיט איר גאנצער אומגעבונג. קעגנאי-
 בער אונז איז געלעגן די בריק, וואָס האָט געפירט פון דעם אויבערשטן
 טייל שטאָט דורך דער לשכת הגזית צום בית־מקדש־פלאַץ, מיר האָבן
 געזען דאָס באוועגלעכע רעשדיקע לעבן אויף דער בריק. דאָס אָרט, אויף
 וועלכן מיר האָבן זיך געפונען, איז אזוי הויך געלעגן, אז מען האָט פון
 אים אויך געקאָנט אראָפקוקן און באַבאכטן אַלץ, וואָס עס טוט זיך אויפן
 היידן־הויף; ווינטער האָבן שוין די הויכע גאָדענע טרעם־טויערן, וואָס
 זיינען געשטאנען אויף פערצן טרעפן, ווי די ארומיקע גאניקעס אין דער
 אינערלעכער מויער, אַלץ פאר אונז פארשטעלט. אויף דער זנידן־האליע
 איז אַנגעגעם געווען צו זיצן; פון די רינד־קאָלירטע פרוכתן, וואָס זיינען
 געהאַנגען ארום די זנידן, כדי אונז צו באשאַטענען פון דעם גליענדיקן
 זון־אונטעראַנג, האָט אן אַנגענעמער רויזן־געשמאַק, מיט וועלכן די
 פאָרהאַנגען זיינען פּיכטלעך דורכגעזאַפט געווען, געקילט די לופט, בא-
 דינער, אין לייכטע דורכזיכטיקע טוניקעס, האָבן אונז דערלאָנגט גאָר-
 דענע בעקנס מיט רויזן־וואסער און אונז מיט טזערע צידון־האַנטוכער
 געטריקנט. איך האָב אראָפגעקוקט אויף ירושלים. די גאַנצע שטאָט איז
 געלעגן ווי איין גרויסער באַק־אויזן און האָט געגלייט אין דער זון. פון
 דעם אונטערשטן טייל פון שטאָט, וואו עס האָט געוואוינט די אַרעמקניט,
 האָבן די ליימענע הויזלעך ווי אַ לאָווע פון שטיינער זיך אראָפגעגאַסן
 ביז צו דער מויער און ווינטער פון דער מויער טיף ארזן אין נחל קדרון,
 און האָבן אַנגעהויבן ארויפצוקלעטערן אויפן הר־הזתים. ווי ירושלים
 איז נישט געווען ארומגערינגלט מיט אַ ראַנד פון נאַקעטע זאַמדיקע
 בערג, וועלכע זיינען איצט אין דער אונטערגליענדיקער זון באַלעקט
 געוואָרן מיט פּינעדיקע צונגען, — איז אָבער פון הר־הזתים און פון
 הר הצופים די שטאָט געווען אַנגעבעט מיט דערפרישנדיקן גרינס.
 ציפּריסן־וועלדער, איילבירטן און ווינגערטנער, פּעלדער מיט סעדער
 האָבן ווי אַ רייף ארומגערינגלט די שטאָט מיט אן אַאזיס פון גרינס.
 ערשט פונדאנען, פון כהן גדולס טעראסע אראָפ, האָב איך געזען, ווי
 ירושלים איז צעוואָרפן אויף די שפיץ בערג. די שטאָט איז געגליכן, ווי
 א הירש וואָרט געשפרונגען פון איין באַרג איבערן אנדערן. די בערגלעך
 זיינען באַלייגט געווען מיט צוזאַמענגעבאַקענע טעראסן־דעכער. אויף
 פילע פון זיי האָט מען געזען גערטנער פון אַנגעשטעלטע בלומען־טעפ
 און ביימער, אנדערע דעכער זיינען געווען באשטעלט מיט ציסטערנעס,
 די אַנגעמויערטע דעכער האָבן זיך געשטיצט איינס אויפן אנדערן און גע-
 גאַסן זיך אין די טאָפן אראָפ. איך האָב מיר קיינמאָל נישט פאָרגעשטעלט,
 אז ירושלים איז אזוי ברייט און גרויס. די שטאָט האָט זיך ווי אן איבער-

געפלאָסענער טיך ארויסגעגאָסן פון איר קאַרעטע אויסער די מויערן, פארכאפט די גאנצע פלאַך פון הר־הצופים צו דער זינט, וואו עס האָט זיך אויסגעשפרייט דער נייער קווארטאל, אזש נאָך דער אנטאַניא, אויף יענער זינט שעפסן־טויער; שוין אָפגערעדט פון מזרח־זינט, וואו די שטאַט האָט זיך ארויפגעגאָסן אויפן הר־הזתים, און אזוי אויך צו דרום־צו נאָך דעם גי־הנום, וואו די אָרעמקייט האָט געוואוינט.

אלע דעכער, צווישן די צוימען, גאניקעס אָדער געמויערטע גזימסן, וואָס האָבן זיי ארומגערינגלט, זיינען געווען באַלייגט מיט מענטשן, די באפעלקערונג פון ירושלים האָט אויף די דעכער פון די הנוער געזוכט לופט און דערפרישונג פאר דער היץ, וואָס האָט געשלאָגן פון די צוואַ מענגעבאקענע קאַלך־טעראַסן. אָפטמאָל האָט געוואשן דאָס אויג א גרין ציפריסן־וועלדל אינמיטן פון די קאַלך־הנוער ארויס; דאָרט, האָט מען געוואוסט, באהאלט זיך אין שאַטן פון זיין גאַרטן איינער פון די אריס־טאַקראטן פון ירושלים. אָבער די ציפריסן־און אייבירטן־וועלדער און די ווינגערטנער זיינען וואָס אמאָל געדיכטער געוואָרן, ווען זיי האָבן זיך ארויסגעגאָסן פון די מויערן־ווענט, וועלכע האָבן מיט שטארקע אָרעמס ארומגעהאלטן די שטאַט.

אונזער מאַלצייט איז אָנגעגאנגען אין א רואיקן, פאַרנעמען טאָן. מען האָט ווייניק גערעדט ביים עסן, דאָס עסן איז באהאנדלט געוואָרן ווי א תפילה אָפריכטן. לעבן דעם פאַטער, צו זיין רעכטער האנט איז אויס־געלייגט געווען אויף זיין ליג־שטול דער עלטסטער פון זינע זין, אליעזר, צו וועלכן די באדינער און די אלע ארומיקע און אויך זינע ינגערע בריי־דער האָבן זיך באצויגן מיט רעספעקט, כמעט ווי צו זייער פאַטער. לינקס פון אלטן האָט מען מיין ליג־שטול אויסגעשטעלט. קעגנאיבער אונז זיינען די איבעריקע פיר זין געווען אויסגעלייגט. צווישן אונז זיינען אויף טיש־טוך־באדעקטע קליינע טישלעך סערווירט געוואָרן די שפּיזן אונטער דער שטילער באגלייט־מוזיק פון א האַרפע און א פּיפל, וואָס איז ארויסגעקו־מען פון הינטער א פאַרהאנג. קיין פרויען האָט מען נישט געזען, די סעודה־אַנטיילנעמער, ווי אויך די באדינער זיינען געווען פון מענלעכן געשלעכט. דאָס עסן, אזוי אויך די כלים, זיינען געווען איינפאך, אָבער מיט פיל געשמאַק צוגעריכט. אזוי ווי אלץ אין דעם הויז, זיינען די כלים אויך געווען געהאַמערט אויס דעם רויען מאטעריאל לויט דער פאַרם, וואָס די כלי באדארף האָבן, אָן שום באפּוצונג, ווי זיי וואָלטן, ווי זייער גאָט, נאָר געוואָרט זיך באדינען מיט דער מאטעריע אליין, דער אלטער כהן גדול האָט נאָכן הענט־וואָשן געבענטשט דאָס ברויט, וואָס מען האָט אים דערלאנגט אויף א גאָלדענער טאַץ, אזוי האָט אויך געטון זיין עלטס־

טער זון, דער צווייטער כהן גדול, די דינער האָבן דאָס געבענטשטע ברויט אַרומדערלאַנגט די סעודה-אַנטיילנעמער. א חוץ חזיר, וואָס דאָס געזעץ דערלויבט זיי נישט, האָט דאָ גאַרנישט געפעלט. עס האָט נישט געפעלט קיין עגיפטישער פיש, פיש פון טיך כנרת, פיש פון דער שטאַט עכו, צוגעריכט אויף פאַרשידענע אופנים, מיט זיסן טייג פאַרקנעטן, אי אויך אַינגעפעקלט, דערביי האָט אויך נישט געפעלט דער באַזונדערער יידישער רייך פון קנאַבל און ציבעלעס. נאָך יעדן געריכט האָט מען אונז דערלאַנגט ווי צו טרינקען. מערקווירדיק, ווי די יידעלעך האָבן געוואוסט דעם פאַסנדיקן ווי צו יעדן געריכט צו דערלאַנגען, אזוי האָט מען אונז דאָס אַפּשטייעכץ פון וויסע טרויבן-קערנדלעך, וואָס איז זייער שאַרף און שטאַרק געווען, דערלאַנגט נאָך א פעטן פיש. אומציייליק זיינע געווען די פאַרשידענע פליישן, וואָס מען האָט אונז סערווירט, מערסטנטיילס פון עופות; פון טויבן, פון הינער, פון געזע אַדער אויך פון ווילדע עופות — פאַזאַנען, אַבער נישט סערווירט ווי ביי אונז אַדער ווי ביי די אַלעקסענדרינישע קוכערס, וועלכע זיינען געווען אזעלכע בריות צו סערווירן דאָס געקאַכטע עוף אַדער דאָס חזיר, אז עס האָט אויסגעזען ווי לעבעדיק, דאָ איז עס געווען איינפאַך צעשניטן, א ביסל צו טרוקן, זיי האָבן פון עוף יעדן טראָפן בלוט צום ערשט אויסגעזאַצן. אַבער וואָס עס האָט מיר אמבעסטן געשמעקט, איז געווען אזא מין פעט שעפסן-פלייש, געדעמפט און אין פאַרקלעפטן אויוון געהאַלטן איבער-נאַכט, אזוי אז דאָס פלייש האָט גאַרנישט געהאַט פאַרלוירן פון זיינע זאַפּטן דורך דעם צופיל קאַכן, עס איז געווען צוגעקנאַבלט, פאַרבראַקט מיט ציבעלעס. דער טעם ליגט מיר נאָך ביי הינט אין מויל. נאָך יעדער שפּיז האָבן די דינער די גאַלדענע וואַש-קריגן אַרומגעטיילט. אויך האָט מען סערווירט פיל גרינס מיט סאַלאַטן, געקאַכטע און רויע. צווישן די סאַ-לאַטן זיינען געווען אזעלכע, וואָס מען קען גאַרנישט ביי אונז, זיי זיינען באַשטאַנען אויס שמעקעדיקע רויע געווירץ-פלאַנצן, וועלכע זאַלן העלפן דאָס עסן פאַרדייען, דאָס מויל אויסרייניקן.

נאָכן עסן האָבן אונז די דינער ווידער דערלאַנגט רויזן-וואַסער אין גאַלדענע שאַלן, און פּיין-געוועבטע לייונטענע האַנטוכער אונזערע הענט צו וואַשן, און עס האָט זיך אַנגעהויבן דער געמיטלעכער טייל פון אַוונט. די שטימפּע האַלטונג ביים עסן, דאָס קאַנצענטרירטע באַנעמען זיך ביים טיש, וואָס איז געווען א פאַרזעצונג פון אַפיציעלן עמפאַנג, האָט נאָכגע-לאָזן. די דינער האָבן די אייל-בעקנס אויף די קאַרינטישע זיילן אַנגע-צונדן, וואָרעם נאַכט-שאַטנס האָבן אַנגעהויבן אַינצווויקלען ירושלים. אויף אונז האָט אַנגעהויבן אַראַפּצורעגענען דאָס ליכט פון די גרויסע

שטערן, וואָס האָבן זיך אָנגעצונדן איבער דעם ירושלימער הימל, און זיך צוזאמענגעמישט מיט דעם דיסקרעטן ליכט פון די אייז-בעקנס און מבורות. אזוי זיינען מיר געווען אויסגעלייגט אין די ליג-בעטלעך און צוגעהערט זיך צום לייכטן האַרפּן-שפּיל פון די שפּילערס. נאָכדעם ווי די דינערשאפט האָט אָפּגערוימט די רעשטן פון עסן און אוועקגעשטעלט רויכערנדיקע בשמים-פּאָנען צווישן די זיידן, כדי די לופט אויסצוריי-ניקן, האָבן זיך געהאט די געלעגנהייט נענטער זיך צו באקענען מיט מננע טיש-אַנטיילנעמער.

די פינף זין פון כהן גדול זיינען אלע געווען העכסט געביידעטע מענטשן. אזוי אויך זייערע פרויען, מיט וועלכע איך האָב שפעטער גע-האַט די געלעגנהייט זיך צו באקענען. א חוץ דער פאַרבערייטונג פאר זייער אַמט, וואָס זיי האָבן דורכגעמאכט אין בית-מקדש בני אַלטע גע-ניטע כהנים, זיינען זיי אינדערהיים פון גריכישע לערער — שקלאַפּן, וועלכע מ'האַט געקויפט פאר דעם צוועק — דערצויגן און אויסגעביידעט געוואָרן אין אַלע וויסנשאפטן: אין גריכישער געשיכטע, מאטעמאטיק, אסטראָנאָמיע און רעטאָריק. זיי האָבן פערפעקט גערעדט גריכיש, לאטיין ניש און געקענט זייערע ליטעראטורן. און נישט געקוקט אויף זייער יידישן זשעסטיקולירן מיט די הענט בשעתן רעדן, ווי אויך אויף זייער אַלעק-סאנדרינישן אקצענט, וואָלט מען זיי געקאָנט שווער אָננעמען פאר יידן, מען וואָלט זיי גיכער געהאַלטן פאר אשקעלאַנער, פאר גריכן.

דער אַלטער כהן גדול האָט זיינע קינדער אויף צו פארענדיקן זייער ביידונג געשיקט קיין אַלעסאנדריע, וואו זיי האָבן אָנטיילגענומען אין אַלע ספּאָרטן. זיי האָבן פארמאָגט גוטע אַטלעטישע קערפער, געווען זייער הויך, אָבער נישט צופיל מוסקולירט. דער יינגסטער חנן, איז גע-ווען דער ליבלינג פון פאָטער, ער האָט אים גערופן מיט זיין אייגענעם נאָמען. ער איז אויך ענלעך געווען צום אַלטן מער פון די אנדערע ברידער: די זעלבע ענערגישע ליפּן און גאַמבע; אין זינע געקרייזלטע שווארצע לאַקן, צעוואָרפן איבער זיין קאַפּ, האָט ער, פונקט ווי זיין פאָטער, אויסגעזען ווי א ליב.

ער האָט מיך אויסגעפרעגט איבער די לעצטע פאָליטישע נעיעסן פון רוים, אין וועלכע — עס זעט זיך אויס — ער איז זייער פאראינטערע-סירט געווען; געוואָלט וויסן וועגן קייסער, וועלכער געפינט זיך אין איינוואַמקייט אויף קאַפּרי און צי מען ווייסט שוין, ווער עס וועט זיין זיין נאָכפאָלגער; צי סעיאָנוס, טיבעריוסעס בעל-יועץ, האָט נאָך אן אַני-פּאָס אויפן קייסער. די אנדערע ברידער זיינען מער פאראינטערעסירט געווען אין ספּאָרט, זיי האָבן דוקא געוואָלט וויסן וועגן די לעצטע ספּאָרט-

נניעסן אין רוים, ווי עס הייסט דער פאפולערער גלאדיאטאר און צי איך האב אים געזען קעמפן; זיי האבן געוואלט וויסן ווען דער קייסער וועט ווידער איינארדענען שפיין פארן פאלק.

דער אטער כהן גדול האט געלאזט צורוקן מיין ליג-בעטל צו זינעם און אונטערגעהאלטן זיך מיט מיר וועגן דער לאגע אין לאנד, וועגן די צרות, וואס עס פארשאפן אים די אומרואיגע גלידער. איך בין געוואר געווארן, אז עס האנדלט זיך ווידער וועגן איינעם פון יענע פאנאטיקער אדער באזעסענע, וועלכע רעדן זיך איין, אז זיי זיינען באאויפטראגט פון דער געטלעכקייט מיט א נביאות, צו ברענגען גאטס ווארט צו די מענטשן. דאסמאל האבן זיי צו טון געהאט מיט זייער א געפערלעכן פערסאנאוש, ווייל ער האט געוואונען גרויס אָנזען אין פאלק, דאס פאלק האט גע- גלויבט, אז ער איז די פארקערפערונג פון גרויסן נביא זייערן, וועלכער איז אמאל געווען ביי זיי מיט דורות צוריק און גרויסע וואונדער באוויזן און איז איצט צוריקגעקומען אין לעבן אריין און טראגט די בשורה פון גאט פאר זייער אויסלייזן.

די קינדער אבער, ליגנדיק אין זייערע ליג-בעטלעך אין דער זינדל האליע, האבן איצט גערעדט וועגן עפעס א יוחנן, וועלכן זיי האבן גערופן „דער המטביל“, ווייל ער האט אויפגעפאדערט דאס פאלק טובל צו זיין זיך און צו רייניקן פאר דעם אָנקומען פון זייער משיח. איך אליין האב זיך נישט באטייליקט אין דעם געשפרעך. זיי האבן עפעס צוליב א טעם, וואס איז מיר אומבאקאנט, די גאנצע מעשה וועגן דעם יוחנן המטביל געוואלט פארשווינגן פאר מיר, אויסבאהאלטן פאר דעם גוי... די קינדער פון כהן גדול האבן גערעדט מיט מיר וועגן ספארט, וועגן גלאדיאטארן, אלימפן- שפיין, איך האב א חשד, אז זיי האבן מיך אריינגעצויגן אין דעם גע- שפרעך, כדי כזאָל זיך נישט צוהערן צום פליסטערן, וואס עס פירט צווישן זיך דער אטער חנן מיט זיין זון, דעם געוועזענעם כהן גדול. איך האב געפלידערט מיט די יונגעלייט וועגן ספארט, אבער איינציטיק וואָך געהאלטן מיין אויער אויפן פליסטערן וועגן דעם געשעעניש, פון וועלכן עס רעדן די עלטערע.

— פונוואנען קומט ער, זאָסטו? — פרעגט דער אטער כהן גדול זיין עלטסטן זון אויף אראמעאיש, אין וועלכן זיי האבן געפירט דאס שטיצע געשפרעך, כדי איך זאָל נישט פארשטיין, אבער איך האב שוין אָנגעהויבן דענסמאל אביסל צו פארשטיין זייער זשארגאָן.
— פון גליי.

— פון גליי? — לאכט דער אטער כהן גדול און זיין געקניפטע אראמעאישע באָרד שאַקלט זיך — „קאָן דען עפעס גוטס ארויסקומען

פון גלייז? — זאגט דאס שפריכוואָרט.

די יידעלעך האָבן געמיינט, אז איך הער זיך נישט איין. אָבער גע-
רעדט האָב איך מיט טעאָפּילוס און פּאַרצייילט האָב איך דעם ייִנגערן,
חננען, פון דעם לעצטן הויף־סקאַנדאַל, און מיט איין אויער האָב איך זיך
צוגעהערט צו דעם געשפרעך פון די עלטערע און איך האָב זיך אָנגערופן:
— איז עפעס פּאַרגעקומען באַאומראַיקענדעס אין דער פּראָווינץ
פון טעטראַרד?

— באַאומראַיקענדעס? אויף קיין פּאַל נישט. איבריגנס, געהען,
דאָס נישט צו אונז און מיר האָפּן, אז דער טעטראַרד הורדוס אַנטיפּאַס
וועט זיך אַליין קאָנען אן עצה געבן קעגן די אויפרודערנדיקע עלעמענטן,
וואָס ער האָט שוין נישט איין מאָל באוויזן — האָט דער עלטסטער פון
די כהנים מיר אָפּגעענטפערט. — מיר רעדן וועגן גלייז און וועגן די
אומראַיקע געמיטער פון די גלייזער. אַדאָסבייז קומט פון דאָרט. זיי
מאכן אונז אָן צרות און אומזיכער דאָס לעבן: דאָ רויבער־באַנדעס, אן
אַנדערש מאָל א משיח... אך, די פּאַנאַטישע לעבט־גלויביקע, וועלכע
לאָזן זיך פּאַרפירן פון אַלע אוואַנטוריסטן; נישט נאָר די קנאים, נאָר
אויך די איבערגעטריבענע נאַרישע חסידים — די עסייער, וועלכע האַלטן
זיך אין איין טובלען, קומען ארויס פון גלייז. זיי טובלען אַלץ — זייערע
לעבער, זייערע כלים, באַד וועלן זיי די זון און די לבנה אויסטובלען
אין וואַסער — לאַכט דער עלטסטער כהן גדול צו דער פּרייז פון זינע
קינדער.

— אַ, איר מיינט די, וועלכע באַקליידן זיך מיט דער פּעל פון חיות,
וועלכע איך זע אָפּטמאָל אין בית־מקדש־הויף, די אויסגעדאַרטע, מיט
ברענענדיקע אויגן! דערקלערט מיר, ווער זיינען זיי דאָס אועלכע, אין
וואָס גלויבן זיי ?

— זיי שרייבן צו דער אומשטערבלעכער געטלעכקייט מענטשלעכע
קליינלעכע שוואַכקייטן, זיי נידערן אַראָפּ די געטלעכקייט צו די אינטע-
רעסן פון די מענטשן — דערקלערט מיר דער עלטסטער פון די כהנים.
— אזוי גלויבן זיי, למשל, אז דער אַלמעכטיקער גאָט, וואָס האָט געמאַכט
זיך וואוינונג אין אונזער הייליקן בית מקדש, האָט מער גאַרנישט וואָס
צו טון נאָר צו אינטערעסירן זיך מיט פּריוואַטע אָנגעלעגנהייטן פון יעדן
יחיד. אַנשטאָט צו לעבן די גאַנצע וועלט, צו אַנטשיידן די מזלות פון
אַלע פעלקער און אַכטונג צו געבן אויף זיך באַליבט פּאַלק ישראל, באַ-
שעפטיקט ער זיך גאָר מיט דעם מזל פון יעדן יחיד!... ער אינטערע-
סירט זיך מיט אים נישט נאָר אויף דער וועלט, נאָר ער זעצט אים נאָך
אַריין אין אַ געזעצן פאַר זינע גוטע מעשים אָדער ער שיקט אים אין אַ

קעסל-גרוב, וואָס הייסט גיהנום, פאר זיינע שלעכטע מעשים. און נאָך
אזעלכע נאָרישקייטן, וואָס מיר געפינען גאָרנישט אין דער הייליקער
תורה. און אויב דאָס איז נאָך ווייניק, גיבן זיי צו דער געטלעכקייט א
גאנצן שטאַב פון גוטע און שלעכטע רוחות, וועלכע פירן אויס גאָטס גע-
באָטן. זיי גייען אזוי ווייט, אז זיי טראָגן איבער די השגחה פון גאָט — פון
גאנצן כּלל ישראל, וואָס איז דער יורש פון אברהם, יצחק און יעקב,
אויף זייערע אייגענע קליינלעכע פּריוואַטע אינטערעסן, — פארענדיקט
מיר דער אַלטער כּהן גדול אין זיין אסירישן גריכיש.

— אָבער דאָס איז דאָך גאָט-לעסטערונג! פארוואָס לאַזט איר דאָס
צו? פארוואָס פארפּאָגט איר זיי נישט פאר אזעלכע אַטעאיסטישע אַ-
דעען? — רוף איר זיך אָן.

— גאָט-לעסטערונג קאָן מען דאָס נישט אָנרופן, און פארפּאָגן זיי
צווייב דעם קאָנען מיר אויך נישט. ליידער זיינען זיי נישט די איינציקע,
וואָס גלויבן אין די דאָזיקע נאָרישקייטן, אז דער מענטש לעבט נאָך א
צווייט לעבן אויף אן אנדערער אויסגעטראַכטער וועלט און זיין נשמה
ווערט אין די הימלען גערייניקט. ליידער געפינט זיך ביי אונז א גאנצע
סעקטע, און דאָס זייער אָנגעזעענע מענטשן, וועלכע האָבן א גרויסן און
שעדלעכן איינפלוס אויפן פּאָלק, זיי גלויבן אויך אין די זעלבע שטותים
— פארצייטט מיר ווייטער דער אַלטער כּהן גדול, — דאָס זיינען די
שריפט-פּאָרשער, די פּרושים, וועלכע טיטשן אויס די ווערטער פון
דער תורה נישט לויט דעם פשוטן פּשט, נאָר לייגן אריין אין זיי זייערע
אייגענע געדאנקן, וועלכע זיינען אויסדריקלעך קעגן משה'ס לערע.
ליידער קאָנען מיר גאָרנישט קעגן דעם אויפטון. דאָס אומוויסנדיקע
פּאָלק איז אויף דער זייט פון די געזעץ-אויסטייטשער, און ווען מיר
וואַרטן זיי פארפּאָגט — ווי עס איז טאקע זייער אַפט פּאָרגעקומען אין
דער פארגאנגענער צייט — איז דאָ א געפאר פון שפּאלטן די נאציע, און
דאָס ווילן מיר אויסמיידן.

מיר, די צדוקים, זען נישט קיין סתירה צווישן אונזער לערע און
דער רוימישער מאכט איבער אונז. מיר טיילן שטרענג אָפּ רעליגיע פון
ציווילער מאכט. מיר גלויבן, אז גאָט מישט זיך נישט אריין אין די
מענטשלעכע געשעענישן, ער לאַזט פריי איבער דעם מענטש זיין אייגן
לעבן איינצואַרדענען ווי ער וויל. גאָט גייט נאָר אָן זיין עבודה אין בית-
מקדש, דאָס איבעריקע גיט ער איבער דעם מענטש איינצואַרדענען, ווי ער
געפינט פאר נייטיק. אָבער די אנדערע—אך, וואָס פארא פאנטאסטישע האָ-
פענונגען זיי פארבינדן אַלץ נישט מיט דעם קומען פון זייער משיח! און
אויף וואָסאָרע געפּערלעכע וועגן דאָס קאָן פירן, וועג דעם וויל איר שווינגן.

— דאָס הייסט, אויפשטאנד קעגן רוים? — פרעג איך.
— אויפשטאנד קעגן רוים וועל איך דאָס נישט אַנרופן, נאָר זייער
פאנטאזיע גייט אביסל צו ווייט. מען באדארף ווידער אזוי ערנסט נישט
נעמען די שטותים זייערע. איר האָט שוין געהערט: זייער משיח וועט
די טויטע פון קבר אויפוועקן! ...

— פארוואָס קאָנען זיי זיך נישט באַרוואַיקן? — פרעגט דער יונגס-
טער זון חנן בן חנן מיט אַ חלף-גלאַנץ אין זינען בלישטשנדיקע אויגן,
וואָס האָבן באַאומרואיקט און עדות געזאָגט אויף זיין כאַראַקטער — וואָס
וויילן זיי?

דער פּאָטער האָט געקוקט אויף זיין יונגסטן זון מיט רירנדיקער
צערטלעכקייט.

— תינאָק, עס זיינען דאָ שפּעכטע מענטשן אויף דער וועלט, וואָס
וויילן זיך נישט באַנגוגענען מיט דעם, וואָס זיי האָבן און וויילן שטענדיק
מער אַדער אַנדערש זיין, ווי דאָס מזל און די באַשערטקייט האָט פאַר זיי
באַשטימט. עס איז זיי ווייניק די וועלט, וואָס גאָט האָט זיי געגעבן, וויילן
זיי נאָך האָבן אַ צווייטע וועלט! ...

— און פארוואָס לאָזט עס דער כהן גדול צו? אַך, וואָלט איך געווען
דער כהן גדול, וואָלט איך שוין געוואוסט וואָס איך האָב צו טון! —
— דו וועסט זיין, מײַן קינד, מיט גאָטס הילף אַ כהן גדול און וועסט
אויך נישט אַנדערש האַנדלען ווי זיין געליבטער שוואַגער. מיר זיינען
געבונדן מיט דעם הויכן אָמט, וואָס די געטלעכקייט האָט פאַר אונז בא-
שטימט, און דאָן — אונזערע משפּטים! אַך, אונזערע קעגנער, די סנ-
הדרישע מיטגלידער פון די פרושים, פאַרשווערן אזוי די פּראָצעדור פון
יעדן קרימינעלן משפּט און איבערהויפט אַ משפּט, וואָס האָט צו טון מיט
אַ פאַרברעכן, פאַר וועלכן עס דראָט דער טויט, מאַכן זיי אַלע מניעות
בײַם עדות אויסזאָגן, באַשטייען אויף אַזעלכע דעטײַלן און ווייסן אזוי
אויסצוטשטשן דאָס געזעץ, אז זיי לאָזן שטענדיק אָפּ אַ לאָך, דורך וועלכן
דער פאַרברעכער קאָן אַנטרינען. דאָס פאַרשווערט אונזער קאַמף מיט די
געפּערלעכע עפּעמענטן און פאַרניכטעט אונזער גאַנצן אָפּווער-סיסטעם
קעגן פאַרברעכער און לעסטערער, וואָס אונזער הייליק געזעץ און טראַ-
דיציע גיט אונז אין אונזערע הענט.

— נו, — רוף איך זיך אָן, — אויב דאָס יידישע געזעץ איז נישט
אימשטאַנד די רוי אין ירושלים אַפּנצוהאַלטן, וועלן מיר עס באַדאַרפן טון!
נאָר קוים האָב איך די ווערטער אויסגערעדט, האָב איך געזען, ווי
דער אַלטער כהן גדול איז בלייב געוואָרן, די זין זיינען געוואָרן אומרואיק
און זיך אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערן ...

פון דער גאס האָט זיך דערטראַגן צו דער אָפּענער זיַלן־האַלע א געברום ענלעך צו א געשריי. איך האָב נישט פארשטאנען דעם אינהאלט פון די ווערטער, זיי זיינען געווען אין אראמעיש, ווי אויך צוליב דער ווייטקייט, פונדאנען דאָס געשריי איז געקומען, האָב איך נישט גוט גע־הערט די ווערטער. נאָר אין די פנימער און אין די מיניעס פון דעם אַלען און זינע זין האָב איך פארשטאנען, אז עס איז געווענדט קעגן זיי. די דינער זיינען באלד אָנגעקומען צו לויפן און פארוקט די פאָרהאנגען צווישן די זיַלן, כדי נישט צו הערן דעם שלעכט־אַנזאָגנדיקן צאָרן פון דער גאס ארויס.

א מינוט איז דער עולם געזעסן אין א געדריקטער שטיקייט, אָבער דער אַטער האָט געפונען דעם טאָן:
— דאָס איז דערפאר, ווייל איך האָב אייך אַינגעלאָדן צו עסן מיט מיר בני איין טיש.

— מעג איך וויסן דעם אינהאלט פון זייערע ווערטער?
די קינדער האָבן זיך איינס דאָס אנדערע אָנגעקוקט אומבאקוועם און געשוויגן.

— ער מעג עס וויסן, פארוואָס נישט? — זאָגט דער אַטער — דאָס איז א שפּאַט־ליד קעגן די כהנים גדולים, אזוי ווייט זיינען מיר שוין געפאלן אין ירושלים! טעאָפּירוס, זאָג דעם באַאמטן פון רוים דעם אינהאלט פון שפּאַט־ליד, וואָס מען זינגט אין ירושלים אויף דער העכסטער מאכט, איך מייך, פארשטייט זיך, אויף דער העכסטער מאכט פון די יידן — פארענטפערט זיך באלד דער אַטער — אויפן כהן גדול!... טעאָפּירוס האָט מיר דעם אינהאלט פון דעם ליד איבערגעזעצט אין לאַטייניש. עס האָט מער אָדער ווייניקער געקלונגען אזוי:

וויי איז מיר פאר דעם הויז פון ביתוס,

וויי איז מיר פאר זייערע בלייערנע קאנטשוגעס.

וויי איז מיר פאר דעם הויז פון חננס,

וויי איז מיר פאר זייערע מסירות.

זיי אַליין זיינען כהנים גדולים,

זייערע זין האָבן זיי געמאכט פאר קאסירערס,

זייערע איידעמס — פאר גבאים,

און זייערע קנעכט שלאָגן אונז מיט שלעגלען און בליי־בינטלעך.

— דאָס מיינען זיי אונז, די כהנים גדולים, און דאָס איז א באַצאָלונג

פאר דער געטרעישאפט, מיט וואָס מײַן הויז דינט דעם פּאָק!

— מען וועט באדארפן אין ירושלים אָרדענונג מאַכן! — האָב איך

דעם אַלען כהן גדול פארזיכערט.

דער אַלטער האָט מיטן קאַפּ ערנסט צוגעשאַקלט, די קינדער פון
כהן גדול האָבן מיך געגלעט מיט זייערע ווארעמע, דאנקבארע בליקן.

קאפיטל אַכט

קאַרנעליוס באַקענט זיך מיט דער לאַגע אין ירושלים.

איך האָב ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו באַקענען זיך מיט דעם פּאַק, צווישן וועלכן איך בין פארשיקט געוואָרן, איך האָב אָנגעהויבן ארעב-צודרינגען אין זייער לעבן, געוואָר ווערן וועגן זייער אַרט דענקען, פון נאנדערצוקלעבן זיך אין דעם לאַבירינט פון זייערע פארטייען און אַנגעוואוינען זיך צו זייערע מנהגים און אויפפירונגען. אזוי לעכט איז עס מיר נישט אָנגעקומען, זיי זיינען פאר א פרעמדן פארשלאָסן אויף זיבן שלעסער, בפרט נאָך פאר א רוימישן פונקציאָנאר. עס האָט אָפּ געדויערט חדשים, אפילו יאָרן, איידער איך האָב געקאָנט צושטעלן מיין ראפּאָרט פילאטוסן. עס איז גענוג געווען, אז זיי זאָלן פונדער-ווייטנס דערווען דעם אָפּבליאסק פון מיין פאנצער בעתן דינסט אָדער מיין טאָגע אין געוויינלעכע טעג, אז זיי זאָלן מיר פון וועג אָפּטרעטן און אנטוויפן וואו דער פּעפּער וואקסט. דאָך איז מיר געלונגען איינ-ציקווייז זיך צו באַקענען מיט זיי און זיי צוגעוואוינען צו מיר. איך ווייס נישט פארוואָס, נאָר וויפיל דאָס פּאַק איז מיר פרעמד און אָפּ-שטויסנדיק, האָט עס מיך שטענדיק דאָך געצויגן צו זיי, זיי האָבן מיך אינטערעסירט פון ערשטן אויגנבליק אָן, וואָס איך האָב זיך באַקענט מיט זיי. איך האָב געהאט פיל צו טון מיט די העכערע באַאמטע פון בית-מקדש און האָב אויך פארקערט אין אייניקע הויזער פון דער הע-כערער אריסטאָקראטיע אין דעם אויבערשטן טייל פון שטאָט. איך האָב מיר אויך געוואונען איבערגעגעבענע פריינד צווישן די אוי-בערשטע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. די צוויי יוגנטע זיין פון אלטן כהן גדול חנן זיינען מיר, איבריקנס, זייער באהילפיק געווען אין מיין אַריענטירן זיך צווישן דער פרעמדער, פּינדלעכער באַפעל-קערונג. איך האָב באַקומען פון זיי א סך אינפאָרמאציעס, וואָס זיינען מיר אין מיין דינסט זייער צונוץ געקומען.

אויסערדעם האָב איך זייער גערן געהאט ארומצולויפן איבער דער שטאָט און זיך באַקענען מיט איר לעבן. איך האָב זיך געפונען אי צווישן די פּאַלאַצן פון דער אריסטאָקראטיע און אי צווישן די פארוואָרפנסטע

און אַרעמסטע ווינקעלעך אין דעם אונטערשטן טייל שטאַט, וואו מען האָט זיך געקאַנט באקענען מיטן לעבן פון די יידישע מאסן. אין דעם דאָזיקן קווארטאל איז געווען דער מארק־פלאץ פון ירושלים, דאָ האָט מען געקאַנט הערן דעם אָטעם פון דער שטאַט. דאָס איז איינגעלעך נישט געווען קיין פלאץ, נאָר אַ ברייטע, לאנגע גאַס, וואָס האָט זיך געצויגן לענגאויס דעם גאַנצן אלטן טייל פון שטאַט. מערסטע טייל געוועלבער זיינען דאָרט געווען. דאָ אהער האָבן די פישער פון כנרת ביז די פישער פון עכו געבראַכט זייערע פרישע און געזאַלצענע סחור־רות, אויף וועלכע די ירושלימער זיינען געווען אזעלכע בעלנים. דאָ האָבן די פארמערס פון שרון אהערגעבראַכט זייערע אָן אַ שיעור גרינ־וואָרג צו פארקויפן. מען האָט דאָ געזען די פארשידנארטיקסטע מינים און פאַרמען פון פרוכטן און גרינסן, וואָס מען זעט אין ערגעץ נישט. דאָ האָבן די גערטנער פון ארום ירושלים ארויסגעטראָגן זייערע מיט האַניק טריפנדיקע פּינגן, וועלכע זיינען געווען ווי פעטע אייטערס. די גערטנער פון ארום ירושלים זיינען אָנגעטרונקען געוואָרן מיטן בלוט פון די קרבנות, מיט וועלכע די ערד איז רייכלעך געזעטיקט געווען. דורך דעם זיינען די פירות ארום ירושלים געווען רייך מיט זאפט און האַניק. אזעלכע גרויסע הענגל ווינטרויבן, ווי מען האָט דאָ אָנגע־טראָפן, האָט מען אין ערגעץ נישט געפונען. דאָ אויפן מאַרק, אינדרויסן אויף די טראָטוואָרן, אונטער באדעקעכץ פון טרוקענע פאַלמען־צווייגן אָדער אין ביי־דעך מיט זעק באהאַנגען אָדער אונטער אַרקאָדן־זיילן זיינען געווען אויסגעזעצט די בעלי־מלאכות און געטון זייער ארבעט עפנטלעך; די פארבערס, די אייל־קוועטשערס, די וועבערס (ביטערע יונגען זיינען דאָס געווען די וועבער־יונגען, מיר האָבן פון זיי גרויסע צרות געהאַט), די שנידערס, די סאַנדאַל־מאַכערס, וועלכע האָבן אויפן אָרט די מאָס גענומען פון די פיס פון די דאַמען, דערביי נישט צו קוקן אויף די פרויען (די מערסטע סאַנדאַל־מאַכער זיינען געווען פרומע לייט), דאָ האָבן זיך אויך געפונען די זאָטל־מאַכערס, די געצעלטן־מאַכערס, הינט די פערפום־פארקויפער, וועלכע זיינען ביי די יידן פארעכנט געווען פאר זינדיקע ליידאַקעס דערפאר, ווייל זיי האָבן צו טון מיט וויבער און זיינען שטענדיק אין דער געפאר פארפירט צו ווערן; אַ חוץ דעם אָן אַ שיעור אייל־הענדלער, איצט וויפיל האַניק־קריגן און ווינען. פון די ווינען פון דער פראָווינג שרון ביז צו די טייערע ווינען פון ציפּריס, די באַרימטע ווייצן פון אפרים, וועלכע זיינען רייך אין מעל, קערנדיק, שווער אין דער וואָג, און די באַרימטע טייט־לען פון יריחו.

די בעלי מלאכות, אפילו ווען זיי האָבן נישט געארבעט, האָט מען דערקענט אויף זיי זייערע פראָפעסיעס. די פאַרבערס זיינען אַרומגעלאָפֿן מיט קאַלירטע פעדעס, אדורכגעצויגן דורך די לעפֿלעך פֿון זייערע אויערן, די שנידערס האָבן געטראָגן די נאָדלען אין זייערע קליידער. און הַנַּט די שרייבערס! אויף יעדן עק פֿון דער גאס האָט מען זיי געזען זיצן מיט די געזענע פעדערס הינטער זייערע אויערן אויף קליינע בענקלעך און האָבן פאַרקויפט אויף פאַרמעט געשריבענע שטיק-קער פֿון די הייליקע שריפטן, די „שמע'ס“, וואָס די יידן האָבן גע-טראָגן אין לעדערנע קעסטלעך אויף זייערע הענט און קעפֿ, אָדער פֿסוקים און שפּרוכן פֿון זייער געזעצגעבונג, — וואָס זיי האָבן גע-לערנט זייערע קינדער פֿון אויסנווייניק, וואָרום אין יעדער גאס האָבן זיי געהאט אין ירושלים זייערע שולן און בתי-מדרשים, וואוהין זיי האָבן געבראכט זייערע קינדער צו לערנען. איז א מוטער ארויסגע-גאנגען קויפֿן ברען-אייד פֿאַר דעם נאכט-לאָמפֿ (די וויבער האָבן גע-מוזט פֿון זייערע אייגענע פאַרדינסטן אָפּשפּאַרן אויף צו קויפֿן אייד צו באַליכטן זייערע נאכט-לאָמפֿן), אזוי האָט זי שוין איינצניטיק אַנב-געהאנדלט א „שמע“ אָדער א הייליקן פֿסוק אויף פאַרמעט געשריבן פֿאַר אירע יונגע קינדער. אָפּטמאָל האָבן געלערנטע מענער פאַרפֿירט גאַנצע דיסקוסיעס מיט די שרייבערס בני זייערע שרייב-שטענדערס, אין דעם גערויש פֿון מאַרק, איבער דעם אויסלייגעכץ פֿון זייער שריפט, און הַנַּט די געלט-טוישערס! מען האָט זיך גאַרנישט געקאַנט פֿון זיי אָפּיאַגן, אומעטום האָט מען זיי אָנגעטראָפֿן מיט דינרס אין די אויערן אַררינגעשטעקט, און געקלימפּערט מיט זייערע זעקלעך געלד. און צווישן דעם דאָזיקן טומל און הוי-הא האָבן זיך אַרומגעדרייט די מס-אויפּמאַנערס, די מוכסים מיט זייערע שילדלעך אויף די ברוסטן און מיט די זעקלעך געלט, וואָס זיי האָבן אויפּגעמאַנט פֿון די אָפּצאַלונגען, די כהנישע שוטרם אָדער שמשים מיט די לעדערנע פּאַסקעס אין די הענט, וואָס האָבן אויפּגעמאַנט די תּרומות און מעשרות פֿאַרן כּהן. און קוים האָבן זיי אויסגעפֿונען, אז דער באַטרעפּנדער פּויער אָדער גערט-נער האָט נישט אָפּגעגעבן דעם כּהן דאָס זניקע, האָבן זיי דערקלערט די סחורה פֿאַר טרפּה, פֿאַר פּסול און קיינער האָט שוין נישט געוואָגט זיך צוצורירן צו זיי.

פֿאַר יעדער מלאכה איז געווען א באַזונדער געסל. אין פאַרברע-געסל האָט מען געקאַנט אַנטרעפֿן אָפּטמאָל אויף טייערע געפאַרבעטע פּורפּור-שטאַפֿן פֿון צור און צידון אָדער אויף וויסע שעפּענע וואָלן פֿון סיריע און כּבּוּד-באַרג, אויף די הערלעכסטע זינדן-שטאַפֿן, וואָס

מען האָט געבראכט פון פּערסיע. אין בשמים-געסל האָט מען געקאָנט
אננעטעמען די גערופן פון די איילן, און אָן א שיעור זיינען געווען די
סאַרטן איילן, וואָס זיי האָבן באנוצט, פון אויסצושמירן זייערע סאַנ-
דאלן, פון צו ברענען אין זייערע לאַמפן ביז צו די פּינסטע פארפומען
פאר די כּלּות און און די מתים צו באזאלבן; צענדליקער נעמען האָבן
זיי פארמאָגט פאר די איילן, אין גאַלדשמיד-געסל האָט מען טיילמאַץ
געקאָנט אַנטרעפן אויף א מייסטערשטיק פון פּינער קינסטלערישער
אויסארבעטונג פון מעסעפּאַטאמיע, אַלעקסאַנדריע, אנטיאַכיע אָדער גאַר
פון א גריכישן אינזל. מען האָט אפילו געקאָנט אַנטרעפן אויף שטיין-
און שטאַפּן-כּלּים און געווער, אויף פוטערס און פּעל, וואָס שטאַמען
אַפּ פון די ווינטסטע פּראָווינצן, פון גאַליע, פון בריטאַניע און שפּאַניע.
ירושלים איז געווען א וועלט-שטאָט. דאָס בית-מקדש האָט צו-
געצויגן צו זיך עוילי-רגלניקעס פון די ווינטסטע טיילן פון דער אימ-
פעריע און אויסער איר. די עוילי-רגלניקעס האָבן מיט זיך מיטגעבראכט
די מאטעריאַלן פון זייערע לענדער און האָבן זיי איבערגעלאָזט אין
שטאָט. אַ עס איז געווען אמוזאַנט ארומצודרייען זיך צווישן דעם שלל
פון פאַרבן און קאַלירן, וואָס שטאַמען אַפּ פון אַלע טיילן פון דער וועלט,
ווען נישט דער אומרואַיקער גניסט, וואָס האָט די מענטשן באוואוינט
און וואָס האָט זיי קיין מנוחה נישט געגעבן ...

דאָס הויפט-לעבן פון די פרעמדע האָט זיך אָפּגעשפּילט אין דעם
היידן-הויף, וואָס האָט ארומגערינגלט דאָס בית-מקדש. עס איז מיר
זייער אָפט אויסגעקומען פארביצוגיין דעם אויסערלעכן הויף, וואו
דאָס גניסטיקע לעבן פון די יידן און דער צופלוס פון די פרעמדע האָט
זיך צום מייסטן קאַנצענטרירט. אינקווארטירט בין איך געווען אויף
דער אנטאַניאַ, אונזערע ביוראַס אָבער, אונזערע שטייער-אַמטן, מילי-
טער-פּאַרוואַלטונג, פּראָוויאַנט-מאַגאַזינען, זיכערהייט-אַגענטן — אַלץ
האָבן מיר געהאַט אין די אומהיימלעכע גרויסע געביידעס, וואָס האָבן
זיך געפונען ארום דעם אַלטן הורדוס-פּאַלאַץ, אין וועלכן אונזער פּראָ-
קוראַטאָר האָט געוואוינט, ווען ער איז געקומען יום טוב צייט קיין
ירושלים. איך האָב אפילו געהאַט א נענטערן וועג צו דערגרייכן פון
דער אנטאַניאַ צום הורדוס-פּאַלאַץ דורך דעם נייעם שטאַט-טייל (צוליב
זיכערקייט האָבן מיר געמאַכט א סטראטעגישע פארבינדונג צווישן דער
אַנטאַניאַ-פּעסטונג פון אונזערע קווארטירן און דעם הורדוס-פּאַלאַץ).
אָבער איך האָב ליב געהאַט אדורכצוגיין פון דער אנטאַניאַ צו אונזערע
קווארטירן אין דער שטאָט — דורך דעם בית-מקדש-הויף, כדי צוצו-
קוקן זיך צום לעבן, וואָס שפּילט זיך דאַרטן אַפּ. בעת אינדרויסן פון

דער שטאָט האָט מען געקאָנט איבעראשט ווערן פון א קאראוואן פון קעמלען, וואָס קומען אָנצוציען פון א ווינטער פראָווינץ מיט טייערע מתנות אָנגעלאָנט, פירנדיק אויף זייערע שטאַלצע הויקערדיקע רוקנס א באצירטן עקזאָטישן מאן, וואָס קומט קיין ירושלים עולה־רגל זיין. — האָבן מיר דאָ אין דעם היידן־געסל אָנגעטראַפן אויפן גאנצן קאָל־כעדיקן און גיטטיקן לעבן פון די יידן. א חוץ דעם האנדל מיט די קליינע קרבנות, מיט טויבן, מעל און וואויל־שמעקנדיקע בשמים, א חוץ די געלט־טוישערס, האָבן זיך אויך דאָ צווישן די זעלן־שאַטנס אין די זומער־טעג, — אונטער די באַדעקטע האַלץ־געזימסן — אין די רעגן־טעג, אויפגעהאלטן די געזעץ־אויסטייטשער, די געלערנטע, וויזיאַנערן, משיח־פרעדיקער, וועלכע האָבן צוגעצויגן פיל פאַלק, סיי אַרעם, סיי רייך, היימישע בעלי־מלאכות אין זאק־קליידער, צוגע־וואנדערטע עולה־רגלניקעס אין רייך־געפארבטע ליינונטן, וועלכע האָבן זיך צוגעהערט צו זייערע רייד מיט א הייליקער שטיילקייט.

מען האָט זיי באדארפט זען אין זייער שבת. דאָס איז געווען יעדער זיבעטער טאָג, אין וועלכן זיי האָבן גערוט.

איך האָב קיינמאָל נישט געקענט פארשטיין די אידעע פון זייער שבת. שטעל דיר פאַר, א גאנץ פאַלק נעמט יעדן זיבעטן גוטן טאָג פון לעבן און מאכט דערויס א רו־טאָג: שטעלן־אָפּ דאָס גאנצע לעבן פון לאַנד, יעדע באוועגונג, יעדע מלאכה, יעדע מינדסטע ארבעט, און רוען. זיי, זייערע וויבער, קינדער, אפילו זייערע בהמות — לאָזן זיי צורו דעם טאָג, טוען נישט קיין ארבעט מיט זיי, נאָר וואָס — זיי פירן זיי צו ברור־נעמער אַנטרינקען, אָדער וואַרפן זיי צו אביסל שפּניז אין זייערע קאַרע־טעס. צוערשט האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אז דער רו־טאָג, אָדער דער שבת וואָס זיי האָבן זיך געמאכט — וועלכעס איז נישט באקאנט סיי אין אונזער ציוויליזירטער וועלט און סיי די באַרבאָרן — איז נישט מער נאָר פּוילקייט, אן אויסרייד פאר באַעמוטשען פון ארבעט. אָבער איך האָב זיך באַלד איבערצייגט, אז דאָס איז נישט דער פאַל. ערשטנס, אין וואָס מען האָט נישט געקענט באשולדיקן דאָס פרעמדאַרטיקע פאַלק, אָבער אין איין זאַך האָט מען זיי נישט געקענט באשולדיקן — אין ליידיק־גיין. פארקערט, זיי זיינען צו טעטיק, הלאַי וואָלטן זיי זיך אביסל געווען גע־פּוילט — גענומען דאָס לעבן און זיך און זייער גאָט און זייער בית־מקדש אביסל לייכטער, הלאַי וואָלטן זיי נישט געווען געמאכט אויס יעדער מינדסטער זאַך אזא ערנסטקייט, — וואָלט וואוילער געווען פאר זיי און פאר דער וועלט. זיי זיינען איברינקנס געווען זייער אן ארבעט־זאַם פאַלק, דער טרוקענער ביסן וואָס איז זיי צוגעפאַלן — די קאָרגע

ערד זייערע — האָט זיי געגעבן א גוטע לעקציע. זיי האָבן געמוזט פון די שטיינער ארויסקריגן זייער ברויט. ניין, דער טייל וועלט, וואָס זייער גאָט האָט זיי צוגעטיילט, האָט זיי נישט צעבאלעוועט. דאן האָט מען זיך באַרד איבערצייגט, אז זיי היטן אָפּ זייער שבת מיט אזא סקרופולער פאַרזיכטיקייט, מיט אזא ערנסט און אימה, אז מען קען גיכער זייער שבת צורעכענען צו א חוב, צו א שווערער לאַסט, איידער צו א רו־טאָג. זיי האָבן מורא געהאט פון זייערע פיר איילן זיך צו באוועגן, אז זיי זאָלן דעם שבת נישט צעשטערן. — ניין, עס איז נישט געווען קיין רו־טאָג. זייער שבת איז גיכער געווען — א הייליקע דינסט, אן אָפּפער פאר זייער גאָט. מען האָט זיי באדארפט זען אין דעם טאָג — זייערע וויכער און זייערע קינדער. זיי זיינען געווען מענטשן גאַרנישט פון דער וועלט. ווי זיי וואָלטן פארטראָגן געוואָרן אין אן אנדער לעבן, האָבן זיי זיך ארומגעדרייט אויף דער ערד — מיט זייערע קעפּ, אויגן און האַרץ ערגעץ־וואו פארטראָגן אין די הימלען. זיי האָבן אין דעם טאָג אויסשליס־לעך באַלאַנגט צו זייער גאָט. עס איז געווען זייער גאָטס טאָג.

הינטער אונזער פעסטונג אנטאָניא האָט זיך אָפּגעשלאָסן די מויער פון דער שטאָט. דער נעצער שטאָט־טייל, וואָס האָט זיך געצויגן משופע־דיק באַרג אראָפּ און האָט ערשט געהאָלטן אין בויען זיך, איז געלעגן אָפּ און איז נאָך נישט געוואָרן אריינגענומען אין דער שטאָט־מויער. אָן א זינט פון אונזער פעסטונג האָט זיך געפונען דאָס שעפּסן־טויער, וואָס האָט ארויסגעפירט צום שעפּסן־מארק. די פּאסטוכער האָבן צונויפגע־בראכט זייערע שאָף פון גאַנצן לאַנד, כדי צו פארקויפן זיי אין ירושלים אויף קרבנות. א גאַנצן טאָג איז דאָרט אָנגעגאַנגען א האַנדל און א דינ־גען זיך צווישן די קרבנות־ברענגער און די שעפּסן־סוחרים איבער די פּרייזן. כהנים — מבינים האָבן יעדער שאָף באקוקט, אונטערזוכט און מבינות געזאָגט, צי דער קרבן האָט נישט קיין מום, צי ער איז גוט דער־נערט, צי ער האָט פעטס אויף זיך, צי די וואָל איז געוואשן, צי ער זעט אויס שיין און ער וועט באווייליקט זיין אין זייער גאָטס אויגן. פארשטייט זיך, אז לויט דער צוגעפאַסטקייט פון שעפּסל זיינען געווען די פּרייזן. איך פלעג אָפטמאָל ארויסגיין צו דעם שעפּסן־מארק און צוקוקן זיך צום האַנדל, צום דינגען זיך, צום געלט־טוישן. א שיל פון פרעמדע זיינען דאָרט שטענדיק געווען, טראכטן פון פארשידענע לענדער האָט מען געזען, דאָס זיינען אלץ געווען ער־יר־גלניקעס, וועלכע האָבן געזוכט א קרבן פאר זייער גאָט. א דינגען זיך, א מעקען פון די שעפּסן, א געלט־קלימפערן פון די טוישערס, אן אויסרופן פון די שפּיז־פארקויפער.

וועלכע האָבן געלויבט זייערע מצות — פלעצלעך געבאקן אויס דעם ווייץ פון אפרים, זייערע פעטע פניגן און אנדערע פירות, וואָס זיי האָבן פארקויפט. דאָס אלץ איז געווען פארהוילן אין א וואַלקן פון שטויב, וואָס די שעפסן האָבן אויפגעהויבן מיט זייערע פיס.

אנומלט האָב איך זיך פארקירעוועט אין א זנט צום בארג-אראָפּ צו און איך בין דערשטוינט און דערשראָקן געוואָרן פון דעם, וואָס מ'זעט אויגן האָבן דאָרט געזען. צום ערשט האָב איך געהערט א קלימפערן פון גלעקלעך, ווי שאָף און רינדער וואַלטן זיך געפאַשעט אין די בערג. אָבער באַד האָב איך געמערקט, אז דאָס גייען מענטשן און קלימפערן מיט גלעקלעך, קלאַפן אין בלעכן און רופן אויס מיט מוראדיקע, אָפּשרעקנדיקע קולות: „טמא!... טמא!...“ איך בין געוואָרן צוגעצויגן דורך דעם פרעמדן רופן און האָב געוואַלט צוגיין, בין איך אָבער באַד אָפּ געהאלטן געוואָרן אין מ'זעט וועג דורך די אויסרופער. איך האָב געפרעגט, וואָס עס איז געשען. נאָר איידער איך האָב נאָך געקריגן אן ענטפער, האָב איך דערזען, ווי מחנות קאָליקעס, דאָמע און בלינדע, קריכן אויף אלע פיר מיט פאנישער שרעק און געוואַלדן און פראוואן צו אנטלויפן פאר עפעס ווי פאר א מגפה. טייל פון זיי זיינען געווען געליימטע, אַנדערע געבראַכענע, זיי האָבן זיך מיט די הענט אונטערגעהאלטן זייערע צעבראַכענע אברים, פיל פון זיי זיינען געשלעפט געוואָרן דורך זייערע קרובים אויף די פלייצעס, אנדערע אויף טראַג-בעטלעך. די בלינדע האָבן געטאַפט מיט זייערע שטעקנס, געשריגן מיט בעטנדיקע קולות, אז מען זאָל זיי העלפן דערווייטערן זיך. זיי האָבן זיך אין זייער בלינדקייט געדרייט ארום זיך ווי אין א ראָד, קיינער האָט נישט געהאט קיין צייט מיט זיי זיך אָפּצוגעבן, ווייל אלץ וואָס האָט זיך נאָר געקאָנט באוועגן, איז אנטלאָפן אין א פאַניק. קוים איך האָב אַנגעהאלטן איינעם פון די אויסרופער, און מיט גרויס מי האָב איך זיך געקאָנט מיט אים פאר-שטענדיקן און געוואָרן ווערן, וואָס עס איז געשען.

עס האָט זיך געהאנדלט וועגן דעם שפרודלנדיקן קוועלעכע, וואָס איז ארויסגעפלאָסן פון א שטיין בנים אָפּנויג פון באַרג. דאָס פאַלק האָט געגלויבט, אז פון צייט צו צייט קומט א מלאך און שלאָגט דאָס וואסער, און ווער עס קאָן זיך ארייננוואַרפן אין דעם קוועלעכע, בשעת עס געפינט זיך אין אויפברוינדליקער באוועגונג, דער ווערט געהיילט פון זיין קרענק. מיט דעם הייל-קוועלעכע האָבן זיך ביז איצט באנוצט די קאָליקעס און די קראַנקע פון שטאָט, אָבער איצט האָבן די קרעציקע און אויסזעציקע, וועלכע ווערן געהאלטן מחוץ די מויערן אונטן בנים נחל קדרון, זיך דורכ-געריסן דורך זייערע שטרענגע שומרים-קייטן און זיינען ארויף אויפן

בארג און באזעצט דאָס קוועלעכע. פאר זיי אנטלויפן דאָס די קאָליקעס און קראַנקע אין ווילדן געיעג.

איך האָב זיך געפרוווט דערנענטערן צו זיי, מיט גרויס געפאָר נישט אָנגעשטעקט צו ווערן, און מ'זעט אויגן האָבן דערזען אין א פאָרדערעפטשעטער געדיכטער בלאָטע זיך ארומוואַלגערן דאָס אָפּפאַלעכע פון מענטשן, אויף וועמענס סקעלעטן-ביינער עס האָבן געפּוילט זייערע לייבער, ווי צערעסענע קליידער אויף שנאָרערס און אַרעמעלייט. מענער, פרויען, קינדער און דערוואַקסענע זיינען דאָרט געווען, און איינער האָט פון אנדערן מיט די איבערגעבליבענע אברים אויסגעקעמפט א שטיקל בלאָטע פון קוועלעכע, מיט וועלכן ער האָט באדעקט די וואונדן פון זיין קערפער. איך בין אנטלאָפן, כ'האָב מער נישט געוואָלט זען... די לופט איז געווען פארסמט מיט דעם געשטאַנק פון פוילנדיק מענטשן-פלייש.

יא. פון אויבנאויף האָט ירושלים געפינקלט מיט זיין גאַלדענעם בית-מקדש, מיט זינע כהנים גדולים און זינע אריסטאָקראטישע פאָ-מידיעס, מיט די טורעם-שלעסער אין דעם אויבערשטן טייך שטאַט, אָבער אינעווייניק האָט ירושלים געפּוילט פון אַרעמקייט און צעפּאלן-קייט. אומעטום, וואו מען האָט זיך געקערט און געווענדט, האָט מען אָנגעטראָפן אויף די גאסן שנאָרערס, בעטלערס, קאָליקעס, ארומשלעפּערס, וועלכע זיינען געקומען פון אלע טייילן פון לאַנד. מען האָט נאָר באדארפט געבן א קוק אראָפּ אין דעם אונטערשטן טייך פון דער שטאַט און זיי זען אין די קרומע, ענגע און שמוציקע געסלעך ארום דער מויער, אין טאָל פון גיהנום, ארום דעם טיכעל שלח, מען האָט זיי באדארפט זען צו-פיסנס פון הר הזתים ביים נחל קדרון, אין די רינשטאַקן, וואו די קנעכט פון כהן גדול האָבן געוואשן די פעל פון די קרבנות. מען האָט זיי בא-דאָרפט זען אויף די מיסט-הויפנס, וואו זיי האָבן אויפגעקליבן די ארויס-געוואָרפענע אָפּפאלן ביים מיסט-טויער. און גלייכצייטיק צו באטראכטן, ווי עס האָבן געלעבט די ריכע פאָדריאטשעקעס, וואָס האָבן געהאַלטן אין אַרענדע די אָפּפאַלונגען, ווי עס האָבן געלעבט די יחוסדיקע משפחות, די כהנים-אריסטאָקראטיע אין זייערע פאָלאצן פון דעם אויבערשטן טייך שטאַט, אין זייערע לוסט-גערטנער, וואָס זיי האָבן געהאַט אויפן הר הזתים אָדער אין דעם קווארטאַל פון דעם נייעם שטאַט-טייל. ניין, אין קיין שום לאַנד האָב איך נישט געפונען אזא אונטערשיד אין שטאַנדן צווישן גרויס-רייכטום און פארפאלענער אַרעמקייט, ווי דוקא צווישן דעם גאַט-אויסדערוויילטן פאָלק.

א חוץ דעם האָט אין ירושלים געווימלט פון די מס-אויפמאַנער און מס-ארענדאטאַרן מיט זייערע אָן א שיעור צוהעלפער. עס האָט קיין סוף

נישט גענומען צו די מסים און אַפּצאַלונגען, וואָס די אַרעמע מענטשן
 האָבן געמוזט אַפּגעבן. דאָס אויסדערוויילטע פּאָלק איז אין זיין לאַנד
 געגליכן געווען צו אן אייזל, וואָס סײַ די אייגענע און סײַ די פּרעמדע
 בעלי־בתים וואַרפּן אָן אויף אים זייערע לאַסטן און ער טראָגט געדולדיג.
 קודם כל די צאַלונגען, וואָס מיר, די רוימישע מאַכט, האָבן אויפגעמאַנט
 אין פּאָלק. מיר האָבן דעם שטייער־סיסטעם איבערגענומען מיט דער
 הערשאַפט איבער דער פּראָווינץ פון די יידישע קעניגן און טעט־
 ראַרכן, און מיר האָבן נישט געהאַט קיין שום אורזאך זיך אַפּצוזאָגן אַדער
 צו פאַרקלענערן די אַפּצאַלונגען, וואָס זיי, די יידישע קעניגן, האָבן פון
 זייער אייגן פּאָלק אויפגעמאַנט. מיר האָבן אויפגעמאַנט פון דער באַפּעל־
 קערונג קאַפּ־שטייערן, וואַסער־שטייער, אַפּצאַלונגען פון לעבנסמיטל, פון
 פּלייש, פון זאַלץ, פון ברויט, וועג־שטייערן; א חוץ דעם האָבן די שטעט
 אליין יעדע באַזונדער אירע אייגענע אַפּצאַלונגען אַינגעפירט. איצט
 זיינען געקומען די מאַרק־שטייערן; א פאַרמער פון גליי, א פויער פון
 עמק אַדער א ווינגערטנער פון שרון, איידער ער האָט געבראַכט זיין
 ביסל גרינס, אויבסט, ווייץ, פּנינג אַדער אייל אויפן מאַרק ארויס, האָבן
 די שטייער־אויפמאַנער אויפגעפּרעסן זיין ביסל פּראָדוקטן מיט די אַפּ־
 צאַלונגען. אויף די וועגן, אויף יעדער סטאַציע, ביי יעדן קרייצוועג, ביי
 יעדן טיך־איבערפּאַר זיינען געווען בייַדלעך פון מוכסים. איצט, פאַר־
 שטייט זיך, זיינען צוגעקומען מסים אויף אויסצוהאַלטן די רעליגיעזע
 באַדערפּענישן, די שטייערן פאַרן בית־מקדש, דער מעשר פאַר די כהנים,
 די אַפּצאַלונגען פאַר די קרבנות, פאַר די בכורים, וכדומה. אַט די אלע
 אַפּצאַלונגען זיינען פאַרדינגען געוואָרן צו ספּעציעלע ארענדאַטאָרן,
 וועלכע האָבן געהאַלטן גאַנצע שטאַבן מיט אויפמאַנער, מוכסים, וועלכע
 פּלעגן מיט שטעקנס און געקניפּלע שטריק און מיט בליי־זעקלעך אויס־
 קוועטשן די צאַלונגען פון פּאָלק, און ווען דאָס האָט נישט געהאַלפּן,
 האָט מען פון דעם פאַרמער זיין קו, זיין אייזל, זיין ווינגאַרטן, זיינע פּאַר
 אַקער לאַנד צוגענומען, אַפּטמאַל האָט מען אויך אים אליין אין תּפּיסה
 געוואָרפּן. פאַר שקלאַפּן איז זיי שווער געווען צו פאַרקויפּן, קיינער פון
 די יידן האָט נישט געוואָלט קויפּן קיין יידישן קנעכט צוליב די אויס־
 טערישע געזעצן זייערע. א יידישער קנעכט האָט ביי זיי געהאַט אלע
 רעכט פון א פּרייען מענטש. קודם כל האָט מען אים צום זיבעטן יאָר
 געמוזט פּרייַלאָזן, צי ער האָט זיך פאַרקויפּט אויפן גאַנצן לעבן אַדער
 נישט. א חוץ דעם האָט מען געקאַנט נאָר קויפּן דעם שקלאַפּס ארבעט,
 נישט זיין פּערזענלעכקייט, ער איז ענלעך געווען צו א טאַג־לוינער. איז
 ווער האָט זיך געוואָלט קויפּן ביי די באַדינגונגען א יידישן קנעכט? עס

איז אפילו וועגן דעם בני זיי ארומגעגאנגען א ווערטל; ״ווער עס קויפט א יידישן קנעכט, קויפט א האר איבער זיך״. דאָס האָט, פארשטייט זיך, נאָך באשווערט דאָס פראַבלעם פון דער אַרעמקייט. פון איין זייט האָבן די שטייער־אויפמאַנער אָנגעזאמלט אומגעהייערע פארמעגנס און לעבן־דערנייען און גיטער, און פון דער צווייטער זייט זיינען אומציייליקע מאַסן ארויסגעוואָרפן געוואָרן אויף דער גאס, מען האָט בני זיי צוגענומען אלץ ביז צום ביין און זיי געלאָזט אָן יעדער מעגלעכקייט אַנצושאפן פאר זיך די חיונה. — אפילו נישט דורך שקלאַפּעריי.

דאָס האָט אונז גרויסע זאָרגן פארשאפט. א טייל פון די אומרוען, וואָס האָבן שטענדיק געפלאַגט דאָס לאַנד, איז צו פארדאנקען געווען דער אַרעמקייט און דעם שטייער־סיסטעם. פון די אַרעמע, וואָס זיינען פאר־טריבן געוואָרן פון זייערע נחלות, האָבן זיך געבילדעט פאטריאַטישע באַנדעס, וועלכע האָבן געוואָלט מיט געוואלד אראַפטרעניבן די לעגאַלע מאכט, און זיי האָבן זיך באנוצט מיט כלערליי מיטלען. מען האָט זיי גערופן קנאים אָדער זעלאַטן, אינדעראמתן אָבער זיינען דאָס געווען באַנדעס רויבער, וועלכע זיינען באפאלן די רעזונדע, אַפטמאַל אויך גאנצע שטעט און דערפער, די פיל הייליך, וואָס געפינען זיך אין דעם בערגיקן לאַנד פון ארץ ישראל, האָבן דערצו געגעבן א גוטע געלעגנהייט. קעגן די באַנדעס אַרעמעלעייט, וועלכע האָבן צוגענומען דאָס פארמעגן בני די רייכע און צעטיילט צווישן די אַרעמע, האָט שוין הרדוס געקעמפט. זיי האָבן ארויסגעגעבן פון זיך מוטיקע פירער, זיי האָבן זיך געפראוואוט אקעגנשטעלן קעגן דער רוימישער מאַכט, קעגן כהן גדול. צו זיי זיינען אַפטמאַל צוגעשטאנען מחנות אַרעמע כהנים, וועלכע האָבן מיט זייער פאנאטישן פאטריאַטיזם אויפגערודערט דאָס פאַלק, צוגעשריבן אַלדאָס שלעכטס דער הערשאפט פון די פרעמדע און האָבן זיך פארמאַסטן קעגן רוים. אָבער מיר האָבן זיך מיט זיי אן עצה געגעבן. מיר האָבן זייערע פירער געקרעציקט, די באַנדעס אויסגעשאַכטן און פונאנדערגעשיקט אויף די פרעמדע שקלאַפּן־מערק, קיין רוים, פארשיקט זיי פאר די חיות־שפילן אין די צירקן.

מיט זיי וואָלט נאָך געווען צו דערלענדן, אָבער א טייל פון די אַרעמע לעיט האָבן געזוכט זייער רעטונג אין זייער רעליגיעזן עקסטאַן. זיי זיינען געגאנגען אין דער וויסטע, געשאפן א סעקטע, וועלכע האָט די אַרעמקייט באטראכט נישט ווי קיין אומגליק, ווי א בייז שלימזל, נאָר פאר א טוגנט, צו וועלכער מען מוז שטרעבן. זייערע געלערנטע און געזעץ־אויסטיי־טשער האָבן אויסגעטראכט פאר זיי א לעבן נאָכן טויט, אן איבערבליי־בעניש פון דער נשמה. דאָס באשטראַפן אָדער פארגעטיקן פאר שלעכטס

און גוטס קומט נישט פאַר אויף דער וועלט, נאָר אויף א צווייטער, אויסגעטראַכטער וועלט. פארשטייט זיך, אז די פארנופטיקע יידן, ווי למשל, דער כהן גדול מיט זיין גאנצער פארטיי, האָבן אין די שטותים נישט געגלויבט. דאָס פאָלק אָבער האָט די לעגענדע פון א צווייט לעבן נאָכן טויט אזוי ערנסט גענומען, אזוי ווי עס וואָלט געווען א רעאַלע, פעסטגעשטעלטע זאַך; און דאָס גאנצע לעבן דאָ אויף דער וועלט האָט נאָר געדינט דערצו, כדי פאָרצוברייטן זיך פאר יעדן וועלט, אָדער ווי זיי האָבן עס אָנגערופן: „א פאָדערצימער צו דער גרויסער וואוינונג.“ צו דעם צוועק האָבן זיי זיך געהאלטן אין איין רייניקן, אין איין אָפהיטן זיך פון צו טון שלעכטס, זיי האָבן קיין ווייניג נישט געטרונקען, קיין פלייש נישט געגעסן, פיל פון זיי האָבן נאָר געלעבט אויף פּינגן און ווילדן האַניק, וואָס זיי האָבן אין די וויסטעס געפונען און האָבן זיך געטיילט צווישן זיך מיטן לעצטן ביסן, מיט דעם אייגענעם העמד. זיי האָבן גע- האט צווישן זיך געהיימע פארבאנדן, זיי האָבן נאָר געגעסן אין בשות- פותדיקע סעודות, און מיט יעדן עסן א רעליגיעזע צערעמאָניע געפרא- וועט. זיי האָבן געמוזט אוועקגעבן זייער פּריוואַט אייגנטום איידער זיי זיינען אויפגענומען געוואָרן אין דער חברותא. זיי האָבן נישט געטאָרט גאַרנישט באַנוצן, נאָר אַלץ האָט געהערט צו אלעמען. ווען איינער פון זיי איז אין א שטאָט געקומען, האָט ער אויפגעזוכט זיין ברודער און ביי יענעם האָט ער געוואוינט, זיי זיינען געווען אַלע מיטאנאנדער ווי פון איין משפּחה. מיר האָבן געוואוסט, אז פון זיי רעקרוטירן זיך די סאַמע געפערלעכסטע עלעמענטן, וועלכע פארשאפן אונז גרויסע זאָרגן און מיר האָבן זיי אַלס אַזעלכע באהאנדלט.

פון אויבנאויף האָבן זיי אויסגעקוקט ווי די לעמעלעך, און עס האָט זיך געדאַכט, אז זיי זיינען גאַרנישט געפערלעך פאר דעם שטאָט און פאר דער הערשאפט פון רוים, וואָרום זיי האָבן געהאט א טעאָריע: „מען טאָר זיך נישט אנטקעגנשטעלן קעגן גאָטס ווילן, יעדע רעגירונג איז פון גאָט באשטימט, דורך דעם טאָר מען זיך נישט אנטקעגנשטעלן קעגן קיין שום רעגירונג.“ דאָך זיינען זיי פיל געפערלעכער געווען פארן שטאָט און פאר רוים איידער די בונטאַוויקעס, די וועג-רויבערס. וואָרום אַט יענע וועג-רויבערס זיינען געווען אָפענע שונאים פון כהן גדול און פון רוים, זיי האָבן דערקלערט, אז די איינציקע רעטונג איז — אראַפ- צוואַרפן די פרעמדע הערשאפט, און זייער גאָט יהוה וועט זיי דערין צוהעלפן. מיר האָבן געוואוסט, מיט וועמען מיר האָבן צו טון. אָבער די דאָ — דאָס איז געווען א כיטרע יידישער דריידל: פון איין זייט האָבן זיי זיך נישט אנטקעגנשטעלט קעגן דער מאַכט, פון

דער צווייטער זעט האָבן זיי געוואָרט אויף זייער משיח. מיר, די רוי-
 מער, האָבן בשום אופן נישט געקאָנט פארשטיין די ריכטיקע מיינונג
 פון דעם וואָרט „משיח“. וואָס איז „משיח“? נישט נאָר א יידישער קעניג,
 וואָס וועט באַפֿרײַען יהודה פון רוים און הערשן איבער איר, נאָר אויך
 א וועלט־באַפֿרײַער? ער וועט אָפּשאַפן דאָס שלעכטס און וועט אַנפֿירן
 סאַמע גוטס, אָדער ווי זיי האָבן זיך אויסגעדריקט לױט דער אידױזיע
 פון זייערס א דיכטער: „ער וועט מאַכן א לײב מיט לעמעלע זאָלן זיך
 פֿיטערן צוזאַמען און דער לײב זאָל דאָס לעמעלע נישט אויפֿעסן“, אָדער
 „ער וועט פֿאַרוואַנדלען אלע שווערדן אין אַקעראַנזנס“. צי לױט דער
 אידױזיע פון אַן אנדערן זייערס א דיכטער, וועט ער די וועלט נישט אַנז-
 נעמען מיט דער שווערד, ווי די רוימער, נאָר מיטן גניט פון גאַט! אַנ-
 גענומען, אז זייער דערלײַזער אָדער זייער משיח, ווי זיי רופן אים, נעמט
 אַין רוים, די גאַנצע רוימישע אימפעריע נישט מיט דער שווערד, נאָר
 מיטן גניט, דאָס הייסט, דורכן יידישן אַנפֿלוס. וואָס איז מיר דער
 חילוק, אויף וואס פֿאַר אַן אופן ער נעמט אַין רוים? איך האָב שטענדיק
 דערויף אויפֿגעקראָם געמאַכט פֿילאַטוסן, אויך דער כהן גדול איז גע-
 ווען מיט מיר אַנפֿאַרשטאַנדן, אז אָט די פרומע יידעלעך, וועלכע מאַכן
 פֿנימלעך און ווילן נישט מלחמה האַלטן מיט רוים, נאָר וואַרטן אויף
 זייער משיח און דערנענטערן זײַן קומען, זיינען טויזנט מאָל געפֿערלעך-
 כער פֿאַר אונז ווי די אָפּענע בונטאַוויניקעס. די בונטאַוויניקעס ווילן אונז
 נאָר פון יהודה פֿאַרטרייבן, זיי אָבער ווילן די גאַנצע וועלט אין איין יהודה
 פֿאַרוואַנדלען און אלע היידן לאָזן אַלס יידן באַשנדיקן! ווי ווײַט די
 יידישע חוצפה דערגייט!

די יידעלעך האָבן איך פון ערשטן טאָג אָן פֿינד געהאַט, איך האָב
 זיי באַטראַכט פֿאַר די גרעסטע צעשטערער פון דער הערשנדיקער אָר-
 דענונג, פֿאַר די אונטערגראַבער פון רוימס זיכערקייט. ווען איך האָב
 דערזען איינעם אָדער אַן אנדערן פון זיי אויפֿן בית־מקדש־הויף פון דער
 אנטאַניאַ אראָפּ, האָט מײַן בלוט אין מיר אויפֿגעקאָכט — ווידע מענטשן,
 נאָקעטע כמעט, זייערע לײַבער בלויז איבערגעצויגן מיט א פֿעל פון א
 לעמפֿערט אָדער א שעפּס, באַרוועסע פֿיס, מיט לאַנגע באַוואַקסענע האַר,
 שוואַרץ־פֿאַרברענטע פֿנימער פון דער זון, דאָר און אויסגעמאַגערט, אויס-
 געצערט, מיט פֿאַנאַטישע ברענענדיקע אויגן, וואָס לײַכטן ארויס מיט
 אַן אויסטערלײַש־שרעקנדיק ליכט, און מיט זייערע דאַרע הענט אויס-
 געשטרעקט אין עקסטאַז צום היכל, ווי זיי וואַלטן געווען די גייסטער
 פון זייער טעמפֿל ארויסגערופֿן. און זיי זאָלן דאָס מיט זייער מיסטישער
 קראַפט באַזיגן דעם קייסער און אויסראַטן די רוימישע הערשאַפט פון

דער וועלט, כדי צו מאכן אַרט פאר זייער משיח.

ווען איך האָב זיי דערזען, זיינען זיי מיר פאַרגעקומען ווי מענטשן, וואָס באַלאַנגען גאַרנישט צו דער וועלט, פרעמד, אומפארשטענדלעך און אַפּשרעקנדיק איז געווען זייער פּאַנאַטיזם. אן אנדער פּאַלק, ווען עס וואָלט אים אויסגעקומען אזוי פיל דערנידעריגונגען אויסצושטיין צוליב זיין אמונה, וואָלט עס שוין לאַנג זינע געטער פאַרלאָזט און אויסגעטוישט זיי אויף מעכטיקערע און שטאַרקערע. וואָס זעען זיי דאָס אין זייער גאַט? — האָב איך מיר שטענדיק געטראַכט — ווען און וואו האָט ער זיי געהאַלפּן? א קיינטישיק אַרעם פּאַלק אויף א פאַרוואַרפּן, האַלב וויסט לאַנד, מיט שטיינערנע בערג, מיט זאַמדיקע מדבריות אדורכגעזייט, אונטערטעניק צו דער רוימישער מאַכט, מיר קאַנען זיי צעטרעטן ווען מיר ווילן, און זיי פירן א פּלאַגעדיק, געמוטשעט לעבן. א לעבן איז עס? ... איך וואָלט מײַן ערגסטן שקלאַף נישט געווען פאַרמשפט אויף אזא שטרענגן ריטואַל, ווי זייער גאַט פאַרלאַנגט פון זיי. קיין פרייד, קיין ליבע, קיין שיינקייט, אַלץ האָט ער פון זיי צוגערויבט, און דאָך — גיט א קוק די איבערגעגעבנקייט, דעם אומפארשטענדלעכן גלויבן, וואָס זיי שענקען אים, די עקזאַלטירטע ליבע, וואָס זיי ווייזן אים ארויס, די פּריוויליגיע פאַרשקלאַפּונג, וואָס זיי האָבן גענומען אויף זיך! וואו איז די באַלוינונג? אַפּטמאַל האָט מען געהאַט דאָס געפיל, אז צווישן זיי און זייער גאַט הערשן נישט קיין באַציאונגען, ווי צווישן גלויביקע און געט-לעכקייט בײַ אנדערע נאַציעס, וועלכע שטיצן זיך אויף קעגנזעטיקע פאַרפליכטונגען, נאָר זייער ליבע צו גאַט איז אָן יעדן תנאי, און פאַר אים זיינען זיי בערייט אויף אַלעם, אפילו אין פּניער לעבעדיקערהייט זיך צו וואַרפּן, אפילו רוימס מאַכט אַנצוגרענפּן. דאָ איז געלעגן די געפאַר. ירושלים איז שטענדיק געווען פול מיט זיי. אַפּטמאַל, אז אַ פּויער פון גליל איז געקומען עולה-רעגל זיין קיין ירושלים, איז ער שוין איבער-געבליבן איבער דעם צווייטן יום טוב. אין דער הינזיכט איז די ירו-שלימער באַפעלקערונג געווען זייער גאַסטפּרענדילעך צו זייערע פרעמדע לאַנדסלעב, איבערהויפּט די אַרעמעלעכט צו די אַרעמע. די בעלי-מלאַכות צווישן די עולי רגלניקעס האָבן דורך דער צייט פון זייער אויפּנהאַלט אין ירושלים געקריגן אַרבעט בײַ זייער פּאָך. אויפּן בית-מקדש-פּלאַץ, אויף דעם אַרט, וואו עס איז געווען רעזערווירט פאַרן פּאַלק, האָט יעדער מלאכה-צעך פון ירושלים געהאַט זיין באשטימט אַרט. אזוי אז ווען א בעל-מלאכה איז געקומען קיין ירושלים, האָט ער זיך אוועקגעשטעלט אין בית-מקדש-הויף אויף דעם אַרט, וואו עס איז געווען באשטימט פאַר זיין פּאָך. די וועבער צווישן די וועבער, די גאַלדשמידן צווישן די גאַלד-

שמידן, די געצעלטן-מאכער צווישן די זייעריקע, און אזוי אלע מלאכות. דאָרט האָט ער באַקאנטשאַפט געשלאָסן מיט זײַנע פּאַכלינט און אזוי ארום באַקומען אַרבעט. אַ חוץ זײַ איז נאָך פאַר די פאַרמערס און אַרעמע ערד-אַרבעטער מיט זײַערע משפּחות באַשטימט געווען דאָס אָרט הינט-טער דעם בית-מקדש-פּלאַץ, צווישן די זײַלן, אויף וועלכע די בית-מקדש-פּלאַטפּאָרמע רוט. עס זײַנען טאַקע דורך דעם צוזאַמענדראַנג פון דעם גרויסן עולם איבער דער צײַט פון די ימים טובים צוזאַמען מיט זײַערע פּאַמיליעס, אַנטשטאַנען פאַרשידענע קראַנקייטן, מיט וועלכע זײַ האָבן אײַנס דאָס אַנדערע אָנגעשטעקט.

אַבער מיט דעם שטראָם פון פּילגרימען פּלעגן זיך אויך מיטכאַפּן נישט בלויז אַרעמעלייט, בעטלער, לײַדיקגײערס, פּויערים אַרויסגע-וואָרפּן פון זײַער באַזיך, נאָר אויך אַ גרויסע צאָל פון די גלײַכער אויפ-רודערער, רעוואָלוציאָנערן, עקזאַלטירטע פּאַנאַטיקער, וועלכע האָבן אין די אַרעמע פּילגרימען געפונען אַ פּאַסנדיקן עלעמענט פאַר זײַער שעד-לעכער טעטיקייט. די אַרויסגעשטויסענע פון זײַערע סאַציאַלע, עקאָנאָ-מישע פּאָזיציעס דורך דעם גרויסן מס, אָדער גלאַט אזוי אַרעמעלייט זײַנען געווען דער געהעריקער מאַטעריאַל פאַר זײַערע שעדלעכע אַגי-טאַציעס. איך האָב אָפּט וועגן דעם ענין געהאַט צוזאַמענשטויסן מיטן כּהן גדול, איך האָב געהאַלטן, אַז מען באַדאַרף די פּרעמדע אַרעמעלייט אַרויסשיקן פון ירושלים, און דעם פּילגרים-צושטראָם באַגרענעצן בלויז אויף די ימים טובים. דער כּהן גדול, וועלכער איז געווען פאַראַינטערע-סירט אין דער אַיננאַמע פון דער בית-מקדש-קאַסע, האָט נישט געוואָלט דערויף אַינגיין. פאַרשטייט זיך, זײַן אינטערעס האָט פאַרלאַנגט אַ וואָס גרעסערן צושטראָם פון דער פּרעמדער באַפעלקערונג אין בית-מקדש אַ גאַנץ יאָר. דאָס איז געווען אַן אינערלעכע רעליגיעזע אַנגעלעגנהייט פון די יידן, און לײַדער זײַנען מיר געווען באַגרענעצט אין אונזער מאַכט אין דער הינזיכט.

מיר האָבן שטענדיק געמוזט זײַן אויף דער וואַך. אזוי ווי די מניסטן זאָרגן האָבן אונז פאַרשאַפט די אומרואַיקע און קאַמפּליסטיקע גלײַכער, האָבן מיר באַשטימט זײַ אַנצולערנען און זײַ צו געבן אַ לעקציע, אַז זײַ זאָלן וויסן: אונטער וועלכן פּראָקוראַטאָר זײַ האָבן זיך אונטערגעשטעלט צו מאַכן אומרוען, האָבן זײַ עס געקאַנט טון, אָבער אונטער אונזער אַד-מיניסטראַציע מוזן זײַ זיך האַלטן רואיק.

איך האָב נאָר געזוכט אַ געלעגנהייט — וואָס זאָל מיר געבן די מעג-לעכקייט זיך מיט זײַ אַפּצורעכענען.

קאפיטל ניין

ירושלים און דאָס בית-המקדש.

און דאָך זיינען זיי גארנישט געווען אזעלכע לעבנס־פרעמדע און לע־בנס־פארניינער, די יידן, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזן. בײַ זייער גאַנצער ערנסטקייט האָבן זיי זיך אויך געקאַנט פרייען. קודם כל האָבן זיי זיך געהאַט זייערע ימים־טובים. איין יום־טוב האָבן זיי געהאַט. ווען זיי האָבן געבראַכט זייערע ערשטע רייף־געוואָרענע פרוכטן אין בית־מקדש אריין. עס איז געווען אמוזאנט צו זען פון דער אנטאַניא־פעסטונג אראָפּ, ווי די פארקריפטע פויערים פון שרון, פון גליל און אנדערע פראַווינצן, מיט אויסגעקרוםטע רוקנס פון שטענדיקן אראָפּוויגן זיך איבער דער ערד, ברענגען די ערשטע פראָדוקטן זייערע אין בית מקדש אריין. מען זאָגט, אז זיי קלויבן אויס די פראָדוקטן; די טייטלעך, די מיגרוימען, די ווינטרויבן, ווען זיי זיינען נאָך אויף די בוימער. זיי גייען אין פעלד ארויס און קוקן נאָך, וועלכע פרוכט עס ווערט די ערשטע רייף און זיי וויקלען זי ארום מיט א צווייגל, זיי מאכן א סימן, און די דאָזיקע ברענ־גען זיי אין קערב אויף יום־טוב אין בית מקדש אריין. מיט וואָס פארא פיעטעט, מיט וואָס פאָראַ פאַנאַטישן גלויבן זיי האָבן זייער גאָט די פרוכטן געבראַכט! יעדע לאַנדסמאַנשאַפט פון יעדער געגנט איז אריינגעקומען אין דער שטאָט מיט אירע מתנות באזונדער, ריין און אַרעם צוזאַמען פון איין אָרט. צום ערשט האָבן זיי געפירט אן אָקס מיט א גאָלדענער קרוין איבער זינע הערנער, דעם דאָזיקן אָקס האָבן זיי בא־שטימט פאר א קרבן, באגלייט מיט מוזיק, א פייקל האָט אויסגעקלאַפט צום טאַקט, און אזוי זיינען זיי אריינגעקומען אין דער שטאָט. די רייכע גוטבאזיצער, אפילו די אריסטאָקראַטיע, האָבן אליין געטראָגן די ערשטע פראָדוקטן פון זייערע גיטער אין גאָלדענע און אין זילבערנע קערב אויף די פּהייצעס, די אַרעמע — אין שטרויענע און אין צווייגענע קערבלעך. די בית־מקדש־באַאַמטע מיט אלע גרויסע לייט זיינען זיי אנטקעגנגע־קומען, און די גאַנצע ירושלימער באפעלקערונג, אלע בעלי־מלאכות פון ירושלים האָבן זיך אויסגעשטעלט אין די גאַסן און האָבן די עולי־רגל־ניקעס אריינגעבעטן צו זיך אין די שטובן.

אין זייערע ימים־טובים האָבן זיי געקאַנט אפילו ווידר ווערן פאר פרייד. מען האָט זיי באדארפט, למשל, זען אין דעם אויסגאַנג פון זייער ערנסטן יום־טוב יום־כפור, ווען דער כהן גדול איז ארויסגעקומען בשלום

פון געהיימיספולן קדשי-קדשים און ער איז נישט דארט פון זייער
גאט געניזוקט געוואָרן! ...

דאָס גאנצע ביטערניש אין משך פון יאָר, וואָס זיי האָבן געפילט
צום כהן גדול און צו אלע זינע מיטהעלפער, איז אין דעם טאָג פארגעסן
און פארגעבן געוואָרן. זיי האָבן אינגעארדנט א פראָצעסיע פאר אים
ווי פאר אן אימפעראטאָר, וועלכער קומט צוריק פון א גרויסן זיג קיין
רוים. זיי האָבן דעם כהן גדול אָפגעפירט אהיים מיט געזאנג און טאנץ,
די לויים האָבן אים באגלייט מיט זייערע האַרפעס און פלייטן, די פרחי-
כהונה האָבן פאר אים געטאנצט צום באגלייט פון דער לויים-מוזיק. נאָך
אים איז נאָכגעגאנגען א פראָצעסיע פון די אריסטאָקראטישע כהנים-
פאמיליעס, די אַלטע לייט, די געזעץ-אויסשטשער, געלערנטע, די בעלי-
מלאכות פון ירושלים, דער גאנצער פעבל, די אינגעזעטענע אינוואוינער
פון דער שטאָט האָבן זיך אויסגעמישט מיט די עוליר-גלדיקעס: אין
פארשידנארטיקע קאָליר-רעכע פארבן, מיט פאקעלן אין די הענט, מיט
אינטרומענטן, מיט באַלעם-שפּלן, מיט געזאנג און יובעל האָבן זיי אים
אהיים באגלייט.

אָדער מען האָט זיי באדארפט זען אין דעם יום-טוב, וועלכן זיי
האָבן גערופן „דער יום-טוב פון וואסער-שעפּן“. זיי האָבן אין דעם טאָג
געבראכט דאָס פשוטע וואסער אלס קרבן צו זייער גאָט. דאָס איז געווען
א יום-טוב, וועלכן מען קאָן נאָר אנטקעגנשטעלן אונזער באקוס-פניע-
רוג. קודם כל האָבן זיי אידומינירט ירושלים, אז מען האָט געמיינט,
די שטאָט איז אינגעהילט אין פלאַמען פניער. זיי האָבן זיך אויסגע-
שטעלט אויף די דעכער מיט די ווייבער און קינדער און געצויגן קנויטן
פון אַלטע אָפגעטראָגענע קליידער, געטונקען זיי אין אייז און אונטער-
געצונדן. נאָר דער ריכטיקער יום-טוב איז פאָרגעקומען אויפן בית-
מקדש-הויף: דאָרט האָט זיך פארזאמלט דאָס פאָלק, וואָס איז געקומען
אויף יום-טוב עוליה-רגל זיין; און די כהנים זיינען געשטאנען אויף דער
בית-מקדש-מויער, אויף די טורעמס פון די טויערן און האָבן זייערע
אָפגענוצטע הייליקע קליידער, וועלכע זיי האָבן נישט געטאָרט פאר קיין
אנדערן צוועק באנוצן, באגאָסן מיט אייז און אונטערגעצונדן. אונטער
די פארברענטע קליידער האָבן זיך געפונען די טייערסטע האנט-גע-
וועבטע שטאָפן אויס גאָד און זיבער, אויס פורפור און תכלת-וואָל, וועלכע
זיינען געוועבט געוואָרן פאר הייליקע צוועקן, אָדער איידעלע
פרויען האָבן עס געבראכט אלס געשאַנק אין בית-מקדש; די ספעציעלע
וועב-שטופן, וועלכע מען האָט צו דעם צוועק אין בית-מקדש געהאָלט,
האָבן עס אויסגעארבעט פאר זיי. פון דער אנטאָניא אראָפ האָבן מיר זיך

צוגעקוקט צו די פניער-פלאמען, וועלכע האָבן זיך געהויבן פון דער בית-מקדש-מויער און אָפגעענטפערט געוואָרן פון די דעכער פון ירושלים. מיר האָבן געמיינט, אז די שטאַט ווערט פארברענט, די פלאמען זיינען פארטרונקען געוואָרן אין געזאנגען און אויסגעשרייען פון פרייד, אין ווילדע און ענטוואסטישע טענץ, וועלכע האָבן זיך געטראָגן איבער דעם בית-מקדש-פלאַץ און אין די געסלעך צווישן די מויערן. מען האָט באדארפט זען די יונגע כהנים, אָדער ווי מען האָט זיי גערופן, די פרחי-כהונה! אין א טיך פון ליכט און פלאַמען האָבן ארויסגעשניט זייערע וויסע קליידער און וויסע מיצן, מיט נאקעטע פיס האָבן זיי באוואויגן זייערע יונגע ליבער אין א ריטמישן טאַנץ צום באגלייט פון די הארפעס, טראַמפייטן און צימבאלן פון די לויים אויף די מאַרמאַרנע וויסע טרעפן. דאָס פאַרק האָט אויפגעלאָזט אלע באַנדן און עס האָט זיך דענסטמאַל געדאַכט, אין דער נאַכט פון פניער און וואסער, אז זייער שטרענגער גאַט יהוה איז ארויסגעגאַנגען פון זיין אָפגעשלאָסענער איינזאַמקייט, אין וועלכער זיי האָבן אים אָפגעשיידט, און האָט זיך אויסגעמישט מיט זיין פאַרק. ער האָט זיי אָנגעשכורט מיט זיין אומגעזעענעם גניסט, און אָט באַלד וועט ער זיי נעמען אויף א פלאמענדיקן וואַלקן און וועט זיך טראָגן מיט זיי אין זינע פאַרבאַרגענע הימלען... די פרייעכקייט איז גע-גאַנגען אזוי ווייט, אז אפילו די שטענדיק ערנסטע און פארטוענע געזעץ-געלערנטע האָבן זיך נישט נאָר בלויז באטייליקט אין זיי, נאָר זיי זיינען אויך געווען די הויפט-אַנפירער פון דער פרייעכקייט. די אלטע האָבן זיך פארוואנדלט אין שפידנדיקע קינדער. מיר האָבן צוגעזען, ווי אלטע בכבודיקע געלערנטע וואָרפן פלאַמען פניערן, ווי זשאַנגלערן מיט באַ-לעמס. איבערהויפט איז דאָרט געווען איינער א געלערנטער, וועלכער האָט זיך זייער אויסגעצייכנט אין דעם קונצן-שפיל. יונגעלייט האָבן צווישן שווערדן געטאַנצט, מיידלעך — צווישן פלאַם-פניערן. אנדערע האָבן כשוף באוויזן, וואָרום כשוף-טרייבן האָבן זיי אלע געקאַנט. גענוג, גאַנץ ירושלים און דער תמיד ערנסטער, טרויעריקער בית-מקדש-פלאַץ איז אין דעם טאַג, בעסער געזאַגט, אין דעם אָונט (וואָרום די הויפט-פניערונג איז פאַרגעקומען אין אָונט) פארוואנדלט געוואָרן אין איין גרויסן מזבח, אויף וועלכן עס האָבן זיך פניערן געברענט און וואסער געגאַסן, ווי זיי וואַלטן די צוויי קעגנזעצלעכע עלעמענטן געוואַלט צו-זאַמענברענגען אין איין קרבן פאר גאַט.

זייערע גניסטיקע פירער זיינען מערקווירדיק נישט געווען די כהנים גדולים נאָר די געזעץ-אויסטייטשער, אָדער ווי זיי האָבן זיי גערופן — רביס. זיי האָבן געהאַט א גרויסן אינפלוס אויף די ברייטע מאסן, דאָס

פאלק האָט געגלויבט אין זיי בלינדערהייט. פון אויבנאויף האָבן זיי גאַרנישט געהאט קעגן אונז, דאָס הייסט, קעגן דער רוימישער מאכט, אבי מען זאָל זיך נאָר נישט ארײַנמישן אין זייער אינערלעך לעבן. אזוי ווי זייער אינערלעך לעבן איז נאָר באשטאנען פון זייער רעליגיעזן דינסט און אין פאַרשן די לערע, האָבן מיר נישט געהאט קיין סיבה, און קיין חשק זיי אין דעם צו שטערן. אָבער מיר האָבן קיינמאָל נישט געקאָנט וויסן, וואָס זיי מיינען, וואָס זיי פלאַנעווען צווישן זיך. ווען איך האָב זיי געזען אזוי זיצן אין זייערע „געוועלבלעך“ צווישן די זלזן־האַלדעס אין בית־מקדש־הויף, ווי זייערע רביס מיט די נאָכשלעפּנדיקע ציצית פון זייערע קליידער, אָפטמאָל מיט די לעדערנע רימענס פארבונדן די קעפּ און די הענט, מיט לאַנגע פאות, האַלטן אין איין דיסקוטירן איבער זייער געזעצגעבונג. — האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אז זיי זיינען גאַרנישט אזעלכע אומשוואַדיקע לעמעלעך, ווי זיי מאַכן זיך. עס איז נישט אויס־געשאַסן, אז דאָרט ביי די דיסקוסיעס ווערן אויסגעשמידט פלענער קעגן אונז, די מעשיות, וואָס זיי האָבן זיך געהאַלטן אין איין פאַרציילן פון איבערגעטריבענע, אומנאטירלעכע געשעענישן, זיינען גאַרנישט געווען קיין אומשוואַדיקע לעגענדעס (ווי חנן און זינע קינדער האָבן מיר שפּע־טער אויפגעקערט, האָבן די מעשיות אנטהאַלטן אין זיך אַלעגאָריעס און אויסזייטשונגען קעגן אונז, ביטערע קללות און זידלערניצען אויפן קייסער, אויף רויס און אויפן רוימישן פּאָלק; ווער עס וועט אונז באַ־קעמפּן, ווען אונזער סוף וועט קומען און מיט וואָס מיר וועלן גע־שטראַפּט ווערן אויף יענער וועלט). מיר האָבן זיך געמאַכט נישט פאַר־שטיין, נאָר געהאַלטן זיי אויפן אויג. דאָס איינציקע גוטע איז געווען, — און דאָס האָט זיי אומשעדלעך געמאַכט פאַר אונז, — וואָס וויפיל זיי האָבן אונז, די פרעמדע מאכט, נישט פּינט געהאַט, האָבן זיי אָבער נאָך מער פּינט געהאַט און נאָך מער פאַראַכטעט און מער זיך געשראַקן פאַר דער מאכט פון זייערע אייגענע. זיי האָבן טויזנט מאָל ליבער גע־וואָלט האָבן, אז רויס זאָל איבער זיי הערשן, ווי דאָס הויז הורדוס, וועלכעס זיי האָבן פאַראַכטעט.

מיט וואָס פאַראַ כבוד אָבער, מיט וואָס פאַראַ ליבע, מיט וואָס פאַר אַן אינערלעכער איבערגעגעבנקייט זיי האָבן באשאַנקען די רביס זייערע — די „יאָ“ און „ניין“־זאָגערס! — די רביס זיינען שטענדיק געגאַנגען ארומגערינגלט מיט זייערע אומציייליקע תלמידים, ווי קעניגן אָדער גרויסע הייל־פירער. די תלמידים האָבן זיי געהאַלטן אין איין קוקן אויף די ליפּן, אויפכאַפּן יעדעס וואָרט פון זיי, ווי זיי טייטשן אויס דאָס געזעץ. אָפטמאָל זיינען די רביס געווען פון גאַנץ געמיינעם פּאָלק, איך האָב

געזען צווישן זיי אזעלכע, וועלכע האָבן געוואוינט אין די אַרעמסטע געגנטן, אין שאַטן פון אַ בנידל, וואָס איז באשטאנען אויס צוזאמענגע- פלאַכטענע צווינגן. ארום דעם בנידל האָבן זיך צענדליקער און הונדער- טער תלמידים צוזאמענגעקליבן און געוואָרט אויף זייער רבין, ווען ער וועט פארענדיקן זיין ארבעט און ער וועט ארויסגיין צו זיי און אויס- טייטשן דאָס געזעץ. אנדערע ווידער זיינען געווען טאָג-לוינער, פעלד- ארבעטער, גרויסע אַרעמעלעט, וועלכע האָבן צומאָל נישט געהאט קיין ריכטיק מלבוש אויף זיך, די תלמידים האָבן זייער נאקעטייט פאר- שטעלט. אנדערע זיינען געווען אויסגעדאָרט און אויסגעמאָגערט. איינעם האָב איך געזען, איז ער געווען אזוי אויסגעמאָגערט, אז מען האָט אָנגע- זען דורך דער הויט פון זיין האַלדז, ווי ער שליינגט אראָפּ דאָס עסן. מען זאָגט, אז ער האָט איבער עפעס אַ שלעכטער פאראויסזענונג גענו- מען אויף זיך צו פאַסטן. אנדערע האָבן פשוט נישט געהאט וואָס צו עסן. פאר זייער לערנען האָבן זיי קיין באַלוינונג נישט גענומען, האָבן די תלמידים געמעגט זיין ווי ריין. — אַפטמאָל האָב איך געזען, ווי אַ מענגע לייט, פיל אויף אויסגעפוצטע אייזעלעך, אין איידעלע געוועבטע קליי- דער גייען נאָך אַן ארעמען מאן, אַ טאָג-לוינער אָדער אַ בעל-מלאכה, נישט צומאָל גענוג אלט. אַפטמאָל זיינען די רביס געווען יונגע מענטשן, און אלטע לייט זיינען זיי נאָכגעאָנגען און צוגעהערט זיך מיט יראת הכבוד צו זייערע ווערטער. איך האָב קיינמאָל נישט געקאָנט פארשטיין, אין וואָס עס באשטייט זייער קראַפט, וואָס זיי האָבן איבער דעם פאַלק. דאָס פאַלק, נישט נאָר זייערע תלמידים, איז בערייט געווען פאר זייערט- וועגן אין אַלע געפארן זיך צו ווארפן, אַלץ צו טון וואָס זיי וועלן הייסן. מיר האָבן זיך געשראָקן פאר דער מאכט, וואָס עס באַזיצן די שריפט- געלערנטע אויפן פאַלק, און מיר האָבן געהאלטן אַן אויג אויף זיי.

איינער פון זיי איז געווען, לויט זיין שטעלונג, נאָך יונג אין יאָרן, ער האָט געקאָנט זיין אין די פערציקער. אַ הויכער איז ער געווען, שוואַרצע, דורכדרינגענדיקע אויגן האָבן אים ארויסגעקוקט פון דעם קראַנץ פון זיין שוואַרצער באָרד. נישט געקוקט אויף זיין יונגקייט, זיינען אָבער צאָלרייך געווען זיינע תלמידים. ער האָט באַזעסן אַן אומבאָגרע- נעצטע מאכט איבערן פאַלק. דאָס פאַלק האָט אים כמעט ווי פארגעטערט. איך ווייס נישט, אין וואָס עס איז באשטאנען זיין לערע, נאָר ווען ער האָט אויפגעעפנט דאָס מויל אין הויף פון בית-מקדש און אָנגעהויבן אויסצוטייטשן דאָס געזעץ, האָבן זיך געשאַרט צו אים די מאסן, פון דער שטאָט איז מען געקומען צו אים צו לויפן, בעל-מלאכות האָבן זייער ארבעט אוועקגעוואָרפן, דער קרעמער זיין קראַם, מען האָט איבערגע-

פֿאַזט האַנדל־און וואַנדל־און מען איז געקומען אין בית-מקדש-געסעס, אין זײַן געווענלעכע, וואו ער איז געזעסן, מ'האַט באלאגערט די גאַנצע גאַס און צוגעהערט זיך צו זײַנע ווערטער. ער איז געווען א תלמיד פון איינעם א גרויסן געלערנטן, וועלכער איז געשטאַרבן זייער אַלט און האָט געלעבט אין הורדוסעס צײַטן און איז זייער פארהייליקט געווען בײַם פּאַלק. דאָס פּאַלק האָט אריבערגעטראַגן די פארערונג פון דעם אַלטן רבין אויף זײַן יונגן תלמיד און אַנערקענט דעם יונגענמאַן פאר א גרויסן אווטאָריטעט אין זייער געזעצגעבונג. נישט דער כהן גדול יוסף קייפא, נישט זײַן שווער חנן און נישט די אַלע חשובע לײַט ארום בית-מקדש האָבן גענאַסן יענע פארערונג, וואָס דער רבי, וועלכער האָט איינגטלעך קיין אַפּיציעלע שטעלונג אין טעמפל נישט געהאַט. ער איז געווען א מיטגליד פון גרויסן סנהדרין, אָבער זײ האָבן אים נישט תמיד גערופן.

איך מוז זאָגן, אז איך האָב אים נישט איבעריק לײַב געהאַט אָט דעם געזעץ-געלערנטן זייערן. נײַן, איך האָב אים נישט גערן געהאַט, דעם געלערנטן זייערן, ווי האָט מען אים דאָס גערופן... יא, יוחנן, דאכט זיך, יוחנן דער זון פון זכאי. ער האָט זיך מכלומרשט געהאַלטן פאר א גרויסן ענין. אז ער פלעגט מיך דערזען אין בית-מקדש-געסעס צווישן די צוויי מויערן, גייענדיק פון דער אַנטאַניאַ אין שטאָט ארץ, האָט ער נישט ווי די אַנדערע אויסגעמיטן מײַן בליק, פארקערט — ער האָט געמעגט זײַן ווי אַרומגערינגלט מיט דער מחנה פון זײַנע תלמידים, — האָט ער דעם תפילין-באַקליידטן קאַפּ אַרויסגעשטעקט פון די מאַסן און מיך דער ערשטער באַגריסט. און נישט נאָר מיך אַלײַן, אפילו איינעם פון אונזערע זעלנער, א געוויינלעכע מאן פון דער קאָהאַרטע, האָט ער דער ערשטער געגריסט. אין דעם האָט ער נישט געמאַכט קיין אונטערשיד צווישן ייד און הייד. אָבער בײַ זײַן גאַנצער עניוּת, וואָס ער האָט געשפּילט, האָט מען אָנגעזען אין אים, אז ער וואָלט נישט געווען אויסגעטוישט זײַן שטעלונג מיט דעם קייסער פון דער רוימישער אימפעריע, ער וואָלט נישט אויסגעטוישט די הערשאַפט פון רוים איבער דער גאַנצער וועלט פאר איינע פון זײַנע געזעץ-אויסטייטשונגען. ער האָט געהאַלטן פאר פיר וויכטיקער זײַן לערע, ווי די גאַנצע וועלטלעכע הערשאַפט פון דעם רוימישן סענאַט. און האָט ער אונז געמעגט גריסן דער ערשטער און אונז מיט זײַן האַלטונג קיין אורזאך נישט געבן אומצופרידן צו זײַן מיט אים (פארקערט, ער האָט זיך שטענדיק געמיט בעת די ימים טובים דאָס פּאַלק צוריקצוהאַלטן פון אויפרודערונג), — האָט ער אָבער אין זײַן האַרץ אונז פאַראַכטעט און ווי יעדער פון זײ, ווי די אַלע רביס, געוואָרט מיט בענקשאַפט אויף זייער אויסגעטראַכטן משיח, וועלכער זאָל קומען

ארץפצורנטן אויף א וואַלקן פון הימל מיט זינע פנערדיקע היילות און אונז פארטרייבן פון לאנד, און נישט נאָר פון לאנד, נאָר אויך צו באזיגן די רוימישע לעגיאָנען, צו פאריאָגן דעם קייסער און דעם סענאט, צו מאכן א תל פון רוימס הערשאפט איבער דער וועלט און אַנצופירן זייער אייגענע הערשאפט, אָדער ווי זיי האָבן דאָס אָנגערופן; די הערשאפט פון הימל אויף דער ערד. דער גלויבן, וואָס האָט אָנגענומען ביי זיי גאנץ רעאַצע פאַרמען, איז אים געלעגן אויסגעגאַסן אויף זיין קלוג אַסקעטיש פנים, האָט ארויסגעקוקט פון זינע ברענענדיקע אויגן, פונקט ווי עס האָט ארויסגעשריגן פון די פאנאטישע פנימער, פון די ווילדע העויות פון אַלע זינע באגלייטער און פון גאנצן יידישן פעבל.

מיר האָבן געוואוסט דערפון. פארשטייט זיך אָבער, אז אזוי לאנג ווי זיי האָבן געשפילט די ראַלע פון לאַיאליטעט צו דער רוימישער מאכט, האָבן מיר זיי צורו געלאָזט. עס וואָלט אויך געווען נישט קלוג צו פארפאַלגן די אָנפירער זייערע, וועלכע זיינען געווען זייער בארימט נישט נאָר ביי די יידן אין יהודה, נאָר אויך צווישן דעם יידנטום פון דער גאנצער רוימישער אימפעריע.

איך האָב באַד אַינגעזען, אז אונזערע נאטירלעכע פארבינדעטע אין דער דאָזיקער פּינטלעכער אַטמאָספּערע זיינען די לייט פון דער הויך-אריסטאָקראטיע, מיט די כהנים גדולים אין דער שפיץ. זיי האָבן, איבריקנס, געהערט צו א פארטיי, וואָס האָט שוין פּסיכאָלאָגיש זיי דער-נענטערט צו אונזער אַרט דענקען. איך וועל זיך דאָ נישט אַרײַנלאָזן צו גיין דערקלערן די פארשידנקייטן פון זייערע פארטייען, וואָס דאָס וואָלט אפשר וויכטיק געווען, מען קאָן אָבער דערפון א גרויסן קאַפּ-ווייטאַג באקומען. איך ווייס נישט, צי זיי האָבן אונז, רוימער, טאקע אזוי ליב געהאט ווי די אריסטאָקראטן האָבן אונז פארזיכערט, נאָר איך ווייס, אז זייער אייגענע לאַגע, אין וועלכער זיי האָבן זיך געפונען, האָט זיי ווי א רייפּע פרוכט צוגעטראָגן אין אונזערע מזלער ארײַן. זיי וואָלטן נישט געקאָנט קיין איין טאַג עקזיסטירן אָן אונזער הילף. מער ווי מיר זיי, האָבן זיי אונז באדארפט האָבן.

וואָרום מען קאָן נישט זאָגן, אז זיי זיינען זייער באַליבט געווען, די אַלע כהנים גדולים, מיט אַלע זייערע משרתים, חזנים, סגנים, מיט העלפער און טעלעראַקעקער, וואָס האָבן זיך געדרייט ארום זיי, זיי זיינען געווען א היפשע מלוכה, די כהנים גדולים, און זיי האָבן זיך אויך זייער ערנסט געהאַלטן. איך וועל דיר וועגן דעם אן אנדערש מאַל דערציילן. איך וויל דיר נאָר זאָגן, אז איר, יידעלעך, האָט גאַרנישט וואָס שטאַלץ צו זיין אויף אַייערע קעניגן, כהנים און אנדערע רעדל-פירער. און ווען

נישט מיר, רוימער, וואָלטן זיי נישט געקאָנט קיין איין טאָג אין זייערע רעזידענצן זיצן און רעגירן. אונטערגעשטיצט דורך אונזער מאַכט, האָבן זייערע שמשים געקאָנט אויסשמאַסן מיט זייערע קאנטשוקעס די ממשלה אין פּאָלק. נאָר וועגן דעם — אן אנדערש מאָל ...

דאָס פּאָלק האָט די כּהנים גדולים פּננט געהאט, אָבער זיי האָבן גאַרנישט געקאָנט טון קעגן זיי. די כּהנים זיינען געווען די, וועלכע האָבן באַוואַכט דאָס בית־מקדש און דאָס הייסט — דאָס צענטראַלע רעליגיעזע לעבן פון די יידן, וואָס דאָס איז געווען דער נערוו פון זייער גאנצער געזעלשאַפֿט און פיזישער עקזיסטענץ. זיי האָבן נאָר געלעבט פאר זייער רעליגיע. איך בין דאָך שוין אויסגעווען א וועלט, איך בין געווען מיט גערמאניקוס פיר יאָר אין גערמאניע, איך האָב קענענגעלערנט די מנהגים פון די באַרבארן פון יענער זייט רהיין, איך בין געווען אין גאַליע, אין שפּאַניע, אין אפריקע, איך האָב קענענגעלערנט די פּריס־טער פון עגיפּטן מיט זייערע מיסטישע באשווערונגען, די כּשופּמאַכערס פון כאַלדעע, די שדאַנגען־באשווערער פון אבּעסניע, — איך האָב אָבער נאָך קיינמאָל נישט געזען קיין פּאָלק, וואָס זיין אינטערעס אין לעבן זאָל נישט זיין געווידמעט צו באקעמפן די פּינטלעכע שכנים אָדער צו געניסן פּערזענלעכע פאַרגעניגנס, ארויסצוווייזן גבורה, חכמה, צו האָבן עשירות אָדער דערפֿיילן די דורשטן פון זיין תּאווה. די יידן האָבן זייער איינציקן אינטערעס, זייער גאַנץ לעבן, זייער טראַכטן, זייער ליבע, זייער גבורה, זייער תּאווה אוועקגעשאַנקען נאָר פאר איינ־איינציג קער ליידנשאפט — פאר גאָט, אויסצופירן זיינע געבאָטן אין די קלענס־טע און אויסטערלישסטע דעטיילן.

און אזוי ווי דאָס בית־מקדש איז געווען דער צענטער פון זייער רעליגיעזען לעבן, איז עס ממילא געוואָרן דער מיטל־פּונקט פון זייער גאנצער אקטיוויטעט, פון אלע זייערע טראַכטונגען, טאַטן און וואונשן, ווייל קיין אנדער לעבן האָבן זיי נישט געהאט. איז זעלבסטפאַרשטענד־לעך, דער כּהן גדול געוואָרן דער הויפּט־אַנפירער נישט נאָר פון די רעליגיעזע פּונקציעס, נאָר אויך דער פראקטישער הערשער איבערן פּאָלק. דער כּהן גדול איז נישט נאָר געווען דער העכסטער פּונקציאָנאַר פון רעליגיעזען לעבן, נאָר אויך דער אומגעקרוינטער קעניג. ער האָט געקאָנט ארויסשיקן שליחים מיט באפעלן צו ארעסטירן יידן אפילו אויסער די גרענעצן פון יהודה. זיי האָבן פון פּאָלק אויסגענאָגט ביז צום לעצטן טראַפּן בלוט, אָפּגעשינדן פון אים יעדע שיכט פון פעטס און איבערגעלאָזט אים דאָר און מאָגער. די כּהנים גדולים זיינען געווען אַנ־געשטאַפט מיט גאָלד און רייכטום, וואָרום א חוץ דאָס ערשט־געבוירענע

און אַנדערע מעשר, וואָס דאָס פּאַלק האָט זיי געמוזט אָפּגעבן אין נאַטור, האָבן זיי אַרויפגעלייגט אויפן פּאַלק פאַרשידענע מסיים און אָפּצאָלונגען. פאַר יעדער קרבן, וואָס מען האָט געבראַכט, האָט מען געמוזט טעמפּל־געלט געבן. די אַרעמסטע פון די אַרעמע האָבן געמוזט פאַר יעדער טויב, פאַר יעדן שמעק־בלעטל, פאַר יעדער קוואַרט איי, פאַר ווייץ, פאַר האַלץ און אפילו פאַר וואַסער, וואָס זיי האָבן געבראַכט אויפן מזבח פאַר גאָט, זייערע אָפּצאָלונגען פאַר די כהנים געבן. היינט דאָס פּלייט פון די קרבנות! זייער גאָט האָבן זיי נאָר אָפּגעגעבן פון קרבן א ביסל בלוט, א שטיקל פעטס, אמאָל אויך א שטיקל פּלייט, דאָס איבעריקע האָבן די כהנים גדולים גענומען פאַר זיך, די אלע מעשרות זיינען אַרזינגעפאלן אין די הענט פון א פאַר משפחות, וועלכע האָבן צווישן זיך אַננגעטיילט די הויכע שטעלעס, וואָס דאָס בית־מקדש האָט געהאַט צו געבן. די גע־וויינלעכע כהנים פון נידעריקע משפחות זיינען געהאַלטן געוואָרן אין אַרעמקייט, זיי האָט מען אויסגענוצט צו דער אַרבעט אין בית־מקדש, דאָס זיינען געווען א מין טעמפּל־שקלאָפן, וואָס האָבן געטון די שוואַרצע אַרבעט. איבריקנס, זיינען געווען צווישן די אַרעמע כהנים פיל אויפ־רודערערס, זיי זיינען אָפטמאָל געשטאַנען אין דער שפיץ פון בונט. מיר האָבן געהאַט אונזער פּלאַג אין ירושלים מיט די אַרעמעלייט, די אַרעמ־קייט איז געווען די סיבה פון אלע בונטן, און וועגן דעם וויל איך דיר איצט דערציילן.

קאַפיטל צען

חנן בן חנן.

איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, אז מער פון אלע מקורבים פון כהן גדול האָט דער יינגסטער שוואַגער זינער, חנן, דעם גרעסטן אַנפּפּאָס אויף די געשעפטן און פירונגען פון בית־מקדש. מען קאָן זאָגן, אז ער איז געווען די אמתע מאכט הינטער דעם טרוין. אָט דער חנן בן חנן איז נישט נאָר געווען דער קלוגסטער, נאָר אויך דער, וואָס האָט פאַרמאָגט מער כאַרקטער פון אלע זינע ברידער. אזוי יונג ווי ער איז געווען (ער האָט דענסטמאָל געקאַנט אלט זיין א יאָר אייניקע־צוואַנציק, נישט מער), האָט ער געוואוסט, וואָס ער וויל און ער איז געגאַנגען צו זיין צייל מיט פונאָדערגעשפּרייטע עלבוינגס. איך זע אים ווי לעבעדיק פאַר מיר; א הויכער, מיט שטאַרקע מוסקולירטע אברים; זיין האַרט אויס־

געקנעטן לייב, וואָס איז דערצויגן אין שטרענגער אַטלעטישער דיסציפּין, איז באַדעקט מיט וועלדער שוואַרצע האָר; זיין קורץ־שפּראַצנדיקע שוואַרץ־געדיכטע באַרד, זיין געפּלעגט און געפּלאַכטן פּון א געניטן כאַלדעאישן פּריזירער, האָט זיך צוזאַמענגעגאַסן מיט זינע שווערע שוואַרצע לאַקן און אַרומגענומען זיין לענגלעכדיק פנים ווי מיט א שטע־כעדיקן וואַלד. פּון דעם באַבערדיקטן קראַנץ האָט אַרויסגעקוקט א מעכ־טיקע שופּרדיקע לאַנגע נאַז, וואָס האָט מיט איר עק פאַרשאַטנט זינע קליינע לייפּן. זיין גלאַנציקער הויכער שטערן האָט זיך טיף אַננגעשניטן אין זיין געדיכטן קאַפּ האָר. זינע אויגן, זיכער באַשיצט אונטער שטרענג־גע ברעמען, ווי ביי זיין פּאַטער, האָבן מיט אַרויספּאַדערנדיקער חוצפּה געקוקט און אויסגעבויערט מיט זייער שוואַרצן בליק א וועג פאַר זיך. . . . ער איז געווען אינגאַנצן איין שטיק קאַנדענסירטע ענערגיע, אלץ האָט געשריגן אין אים נאָך טעטיקייט, זינע הענט זיינען שטענדיק געווען געפּויסט, ווי זיי וואַלטן זיך געהאַלטן אין איין אַפּווערן, זיין מויל — צום אַפּשריייען, זיין יעדער גליד איז געווען געהאַלטן אין מאַביליזירטער גרייטיקייט. עס איז גענוג געווען אים אַנצורירן דורך א בלוזער לייכטער באַרירונג פּון א וואַרט אָדער א בליק, אז אלע זינע גלידער, יעדע האָר פּון זיין געדיכטן באַוואַקסענעם ברוסטקאַסטן זאָלן זיך אויפשטעלן ווי שפּיזן און אדורכשטעכן דורך זינע קליידער, גרייט צום קאַמף.

און צו קעמפּן איז געווען א סך און מיט פּיל. עס איז נישט לייכט אין ירושלים אַנצוהאַלטן די מאַכט סיי ביי אונז, סיי ביים כּהן גדול, און דאָס יינגל איז געווען מאַכט־דורשטיק — דאָס האָט מען אויף אים אַנגעזען, דאָס האָט אַרויסגעשריגן פּון זיין גאַנצער פּערזאָן, פּונקט ווי ביי זיין פּאַטער. אָבער ווען דער אַלטער האָט געקאַנט זיין מאַכט־דורשט אויסוואַרטן מיט כּיטרער געדולדיגקייט, וואָס זינע לאַנגע דערפאַרונגען האָבן אים געלערנט, — ער האָט זיך פאַר דער אויסערלעכער שפּן באַגנוג גענען געלאָזט מיט דער ציווילער פאַרוואַלטונג, וואָס זיין איידעם האָט אים איבערגעלאָזט, — איז דער זון געווען צו יונג און צו אומדערפאַרן זיין אייפּערזוכט אויפן שוואַגער, דעם רעגירנדיקן כּהן גדול, צו קענען אויסבאהאַלטן.

ער האָט געוואוסט, אז עס וועט נאָך פּיל וואַסער, אפּילו אין דעם קאַרגן טיכל „השליח“, אַפּפּליסן, ביז ער וועט דערגרייכן צו דער מאַכט. עס האָבן נאָך אַר אים געווארט דרײַ עלטערע ברידער, ווע־מענס אמבזיע צו ווערן כּהנים גדולים אין נישט געווען קלענער ווי זינע. אויך דער טאַטע האָט געוואַלט דערלעבן אלע זינע פּינג זין, פּון וועלכע דער עלטסטער, אליעזר, האָט שוין געהאַט באַקליידט דעם הויכן

אַמט, — צו זען אָנגעטון אין די הייליקע קליידער פון כהן גדול. נו, האלט אָבער אַן זיין איידעם די שטעלע צו לאַנג און עס זעט גאַרנישט אויס, אז ער זאָל קלערן וועגן אָפטרעטן זי צו זינע ווארטנדיקע שוואַך גערס. די שטעלע איז געווען צו מעכטיק און איר רייך צו גרויס, אז ער זאָל זי מיטן גוטן ווילן אָפּרוימען אפילו פאר ווארטנדיקער משפחה. איז דעריבער צווישן שווער, דעם אלטן כיטרען חנן, און דעם איידעם זינעם, דעם רעגירנדיקן כהן גדול יוסף קייפא, אָנגעגאנגען באהאלטענער הייט א קאמף צו געווינען די הסדים פון פילאטוסן. פון אויבנאויף האָט עס געהייסן, אז די כהונה איז אינגעהאלטן אין דער משפחה. די געשעפטן גערעגלט, די איינקונפטן זיינען געפלאָסן אין איין קאַסע און אלע האָבן גענאָסן פון איין טאַפ. אָבער הינטן ארום האָט מען זיך אויסגעקאָנקורירט די שטעלע דורך דעם געיעג פון מתנות און שוחד-געלד, וואָס מען האָט געשיקט צום פראַקוראַטאָר, צום שטאַטהאַלטער וויטעליוס קיין אַנטיאָכע און צו דער לאַנגער קייט קרובי-רמלכות, וועלכע קאָנען זאָגן א גוט וואָרט. נאָר עס איז געווען פארפאלן, דער שטייער יוסף קייפא, ווי שטיי און רואיק ער האָט זיך נישט באנומען און געלאָזט זיין שווער פירן פאר אים די ציווילע געשעפטן, איז ער אָבער נאָך כיטרער געווען פון אלטן חנן, זינע מתנות זיינען געווען פעטער, די געוויכט פון גאָלד, וואָס איז געגאנגען קיין צעזאריע — שווערער, און ער האָט באוויזן דאָס, וואָס קיין אנדערער כהן גדול האָט נישט געקאָנט באוויזן; אַנצוהאלטן די שטעלע דורך דער גאנצער צייט, וואָס פילאטוס איז געווען ביי דער מאכט. פאַרזויפּיג איז גאַרנישט געווען צו מאכן, דעם קאמף קעגן דעם אייגענעם שוואַגער האָט חנן נישט געקאָנט אויפנעמען, האָט ער געפירט דעם קאמף פאר איינהאלטן די מאכט פאר זיין סעקטע, פאר זיין קלאַס, פאר זיין משפחה...

דער יונגער חנן, וועלכער האָט מער פון זינע ברידער געירשנט פון זיין פאָטער דעם חוש פאר רעגירן, האָט באַלד איינגעזען, אז אין ירושלים ווי אין יעדער אנדערער שטאָט, קאָן מען דעם אַמט פון כהן גדול נאָר אַנ- האַלטן דורך רייכטום; און ער האָט זיך גענומען צו אַרגאניזירן אויף א ריין סוחרישן אופן די איינקונפטן פון כהן גדול. דאָס „צענטל“ פון תבואה און אלע אנדערע פראַדוקטן, וואָס דאָס געזעץ הייסט אָפגעבן דעם כהן, געהערט אויסשליסלעך צום רעגירנדן כהן גדול און צו זיין משפחה, אלע אנדערע כהנים מוזן זיך באַגנוגן לאָזן מיט די רעשטן, וואָס עס בלייבט זיי איבער פון די קרבנות. אלע איינקונפטן פון די כהנים געהערן דעם כהן גדול און ער קאָן טון מיט זיי וואָס ער וויל. דאָס „צענטל“ איז נישט מער קיין הייליק ברויט, דאָס איז דעם כהן גדולס פּריוואַט-אייגנטום.

געוועלבער ווערן געעפנט אויף דעם באזיץ פון כהן גדול, אויפן הר הזיתים, מען רופט זיי "חניות דבית חנן" — די געוועלבער פון דעם הויז חנן, דארט אהין ווערט טראנספארטירט דאָס "צענטל", דער מעשר פון אלע פראָדוקטן, וואָס מען ברענגט אין בית-מקדש און עס ווערט פאר-קויפט דעם הונגעריקן פאָלק, דעם וואָס באצאלט א העכערן פריז, אָדער עס ווערט גאָר טראנספארטירט צו די האַפנס פון צור און צידון, כדי צו ברענגען די תבואות אויפן וועלט-מארק. בחינם שרענען זיך אויס די העלזער די געלערנטע פון די פרושים, אז דאָס "צענטל" איז הייליק ברויט און עס קאָן נאָר דורך די כהנים, אונטער געוויסע ריטועלע צערע-מאָניעס, פארצערט ווערן. דאָס הונגעריקע פאָלק קומט און קויפט עס, עס איז כהן גדול-אייגנטום. די פראָדוקטן, אין וועלכע דאָס בית-מקדש נייטיקט זיך, ווי מעל פארן הייליקן ברויט, קרעטעכצער צו דעם ריי-ניקונגס-קרובן; די איידלסטע בשמים, פון וועלכע מען שטויסט אויס די אייץ; די אויסגעזוכסטע עגיפטישע פֿלאַקסן, געפארבעט פורפור-וואַלן פון צור פאר די וועב-שטולן פון די פרויען, וועלכע וועבן אויס די קליי-דער פאר די כהנים, די פרוכתן פארן בית-מקדש — דאָס זיינען אַלץ הייליקע פראָדוקטן און קאָנען נאָר צוגעשטעלט ווערן דורך דעם כהן גדול. איצט די טויבן, וואָס יעדע פרוי באדארף ברענגען אלס קרבן נאָך דעם געבורט פון א קינד, דאָס זיינען נישט קיין הפקר-טויבן, וואָס יעדער איינער קאָן זיי כאַפן ווי דעם פרינען פויגל און ברענגען אין שטאָט אריין צו פארקויפן. די טויבן מוזן זיין ריין, גוט געפלאַגט, אָפ-געהיטן, אז עס זאָל קיין מום נישט זיין אין זיי, זיי זאָלן קיין טרפהנע זאך נישט עסן, זיי מוזן געהאָדעוועט ווערן צו דעם צוועק. און פון כהן גדול ווערן פארלייגט ציכט-היזער פאר טויבן, די טויבן ווערן יעדן טאָג געבראכט אין די געוועלבער פון הויז חנן, און נאָר די טויבן קאָנען אָנגענומען ווערן דורכן כהן אלס קרבן פון רייניקונג פאר די פרויען, קיין אנדערע נישט, און מען קאָן נעמען פאר זיי דעם פריז, וואָס מען שטעלט נאָר אויס. און וועלכע פרוי וועט נישט געבן דעם פריז פארן רייניקונגס-קרובן, אז זי זאָל צוריק פעיק ווערן איר ווייבלעכע מיסיע אויסצופירן... מיט דער צייט קאָן מען אויך דאָס געזעץ פארברייטערן, דער באדארף פון טויבן ווערט זייער גרויס, און מיט דעם באדארף שטעלט דער פריז, און זיי פליען ארויף פון א זילבערנעם ביז א גאָלד-דענעם דינר פאר א פאָר אָן מומים ריינע טויבן.

הייבן הייבט מען אָן מיט טויבן, מען וועט זען שפעטער, וואָס עס פֿאַזט זיך מאַכן פון שעפסן און אַקסן. דערווייַל גייט אָן א גרויסער האנדל מיט די פעל פון די קרבנות, וועלכע דער כהן גדול נעמט צו פאר זיך.

דער עיקר געשעפט לאָזט זיך אָבער מאַכן מיט געלט־טוישן. אין קיין שטאַט ווערט נישט אזוי פיל געהאַנדלט מיט געלט ווי אין ירושלים. די יידן, וועלכע זיינען עולה רגל פון די אלע רוימישע פראַווינצן און פון בבֿל, ברענגען מיט מיט זיך כלערליי געלטער, וואָס ווערן געפרעגט אין זייערע שטעט. ירושלים, אקעגן, ווי גאַנץ יהודה, האָט נישט קיין אייגן געלט: צוליב דעם אָבערגלויבן נישט צו דולדן קיין אָפּבילדונג פון מענטש אָדער חיה, איז דאָ נישט דערלויבט צו פרעגן קיין זילבערנע מטבעות, ווי די פעניצישע שטעט אין ארץ ישראל — צור און צידון; די יידן מוזן זיך באַגנוגענען לאָזן מיט קופערנע און בראַנזענע פרוטות, וואָס די פראַקוראַטאָרן געבן ארויס, און כדי נאָכצוקומען דעם ריטועלן געברויך טראָגן זיי נאָר אויף זיך אָרנאַמענטן פון פרוכטן אָדער יידישע רעליגיעזע סימבאָלן. די אָפּצאלונגען פארן בית־מקדש, וואָס יעדער ייד איז מחויב אַנצוצאָלן פון 10־טן ביזן 15־טן אָדר, ווערט אין קיין אַנדער געלט נישט אָנגענומען, ווי נאָר אין דראַכמעס, וואָס עס פרעגט די פעניצישע שטאַט טירה, נישט געקוקט וואָס די דראַכמע טראָגט אויף זיך די צורה פון גאַט מעלקאַרט. דאָס איז דערפאר, וואָס די דראַכמע האָט די זעלבע וואָג זילבער וואָס דער יידישער שקל. ביז איצט האָבן די יידן געקאָנט אַנצוטוישן זייער געלט ביי פריוואַטע וועקסל־לײַט, אָבער חנן פירט אַיַן, אז די טירה'שע דראַכמע, וואָס איז נויטיק פאר דעם אָפּצאָל פון בית־מקדש, קאָן מען נאָר אַנצוטוישן ביי זײַנע וועקסל־טישעלעך, וואָס ער האָט געלאָזט אויפשטעלן פון זײַנע מענטשן אין דעם פאָדערשטן הויף פון בית־מקדש. און באַלד איז דער גאַנצער בית־מקדש־פלאַץ אַנ־געפילט געוואָרן מיט טומל פון די טויבן־הענדלער און די געלט־טוישער און האָט זיך פארוואַנדלט אין אַן אַריענטאלישן באַזאַר.

די פרושים נעמען זיך אָן פארן באַעוולטהן פאָלק, טייל פון זיי פאר־גלייכן דאָס מזבח צום מויל פון א חיה, וועלכע האלט אין איין שרייען: „הב! הב!“ — גיב! גיב! ... און פאראַרעמט דאָס פאָלק. אָבער אין גאָטס הויז רעגירט דער כהן גדול, ניין — עס רעגירן דער שווער און דער שוואַגער, די ביידע חננס ...

און באַלד ווערט דאָס הויז חנן די ריכטסטע און מעכטיקסטע משפּחה אין לאַנד, לעגענדעס גייען ארום איבער זייער ריכטום, שיפן אונטער דער פאָן פון כהן גדול פירן איבער די ימים די פעל פון די קרבנות, רוע און געוואַלטיקע, תבואות, איילן און ווינען צו אַנדערע האַפנס. גאַנצע שטעט פארמאָגט דאָס הויז חנן, אָפּגערעדט שוין — פון פיל ריכטע אונטערנעמונגען, ווי די געוועלבער אויפן הר הזיתים; זיי האָבן אויך זייערע אייגענע אייל־מילן, אין וועלכע זיי שטויסן אויס אייל פון זייערע

אייגענע איילבירטן פאר דעם געברויך פון בית-מקדש. באלד וואָקסט אויס דאָס הויז חנן צו דער גרויסער ממשלה פון לאַנד מיט אַן א שיעור פקידים, אויספירער פון געזעץ, קאסירער, אויפמאַנער פון מסיים, אויפ־זעער איבער די קרבנות און שטײער־אַפצאַלונגען פארן בית־מקדש, שפיאַנען, וואָס באוואַכן די טריט פון יעדן בירגער, אָבער נאָך מער שמשים, וועלכע שלאָגן דאָס פאַלק מיט ריטער, בייטשן און קאנטשוקעס אָנגעבונדן מיט בליי, אזוי אז דאָס פאַלק קרעכצט אונטער זייער יאָך און בחדרי חדרים גיט עס זיך צו מוט און זינגט שפּאַט־לידער.

איך האָב באלד איינגעזען, אז מיט דעם יונגענמאן לאָזט זיך מער צוזאַמענאַרבעטן ווי מיט די אַנדערע מיטגלידער פון זיין משפּחה. דורך זיין ענערגיע און דורך זיין אַננפּלוס אויפן פּאָטער, ווי אויך צוליב זיין פּראַקטישן חוש איו ער — און נישט דער כּהן גדול — דער אמתער אָנפירער פון בית־מקדש. און ווען מען וויל עפעס דורכפירן אין ירושלים, קאָן מען עס נאָר טון דורך דעם יונגענמאן, וואָרום א חוץ זיין מאַכט, האָט ער געהאַט מער מוט און מער קוראַזש פון אלע זינע משפּחה־מיטגלידער.

שוין זיין רעליגיע־אויפּאסונג האָט אים געמאַכט נאָענט צו אונז. ווי זיין גאַנצע אומגעבונג, האָט ער געהערט צו דער אויפגעקלערטער פּאַרטיי, צו די צדוקים. איך האָב מיט דעם יונגענמאן אָפּטמאַל געפירט געשפרעכן איבער דער דאָזיקער טעמע, איבער דעם חילוק צווישן זיי און די פרושים, וואָס דאָס האָט מיך זייער אינטערעסירט. אויף באַנקעטן און אין פּרווואט־געשפרעכן האָט ער, ווי איבריקנס זיין גאַנצע סביבה, ארויסגעבראַכט געדאַנקען, וועלכע זיינען געווען אין איינקלאַנג מיט אונזער אייגענער אויפּאסונג וועגן לעבן. אַנומלט האָט ער מיר געזאָגט: — גאָט האָט נישט ליב, אז מען מישט זיך אריין אין זינע געשעפטן

און מען גייט אויסקאַריגירן זינע טעותים. ער האָט יעדן איינעם געגעבן פּרינען ווילן צו ווערן בעסער ווי ער האָט אים באשאפן. אויב דו ביסט עס נישט געוואָרן, הייסט עס, אז דו געפינסט זיך אויף דעם ריכטיקן אָרט, און מיט מענטשלעכער היילף וועסטו גאַרנישט איבערמאַכן, דו וועסט נאָר באלעמוטשען דעם אַנדערן פון צו טון די ארבעט, וואָס איז אויף אים ארויפגעלייגט. דורך דעם זיינען מיר קעגן די אלע פּאַרגרינגערונגען פון געזעץ, וואָס אונזער קעגנערישע פּאַרטיי, די פרושים, פירן אַיין. משה רבינו וואָלט געקאַנט געבוירן ווערן א שקלאָף ווי אלע אַנדערע יידן אין מצרים אָדער געקאַנט דערטרינקען ווערן מיט אלע אַנדערע יידישע קינדער, וואָס די יידישע מוטערס האָבן אויף פּרעהס באפעל דערטרונקען; גאָט האָט אים אָבער אַליין אויסגעזוכט, אז ער זאָל גע־

ראטעוועט ווערן דורך פּרעהס טאַכטער און זאָל זיך דערציען אין קעניג־
לעכן הויף. ער אליין פון אלע יידן האָט גענאַסן פון די פּרעהענען, כדי
צו וויסן וואָס פּאַרשקלאָפּונג איז. ער אליין איז נאָר אויסגעקליבן גע־
וואָרן — גאָט אויפן באַרג סיני צו באַגלייטן, און נישט קיין אַנדערער,
טאָ וואו איז דאָ אַן אויסגלייך צווישן מענטש און מענטש ?

— ווער וויל דען דאָס ביי אַיך אַינפירן ?

— עס זיינען דאָ ביי אונז אַזעלכע פּאַנאַטיקער, ליידער שטאַרק
זיך די געגנערישע פּאַרטיי וואָס אַ טאָג אַלץ מער. די פירער פון די
פּרושים, אזוי די לעבעדיקע און נאָך מער די געשטאַרבענע, ווערן וואָס
אַמאָל מער פּאַרהייליקט בנים פּאַלק, איבער איינעם פון זיי שאפן זיך
שוין לעגענדעס. די געזעץ־געבער פון די פּרושים ווערן וואָס אַמאָל מער
פּאַפּולער ביי די פּאַקס־מאַסן אויפן חשבון פון כּהן גדול, און אונזערע
זעען דאָס צו און שווינגן. עס איז קיינער נישטאָ ביי אונז, וואָס זאָל האָבן
דעם מוט אַנטקעגנצושטעלן זיך די געלערנטע פּרושים. פּאַרלויפיק איז
נאָך אַלץ די מאכט פון בית־מקדש און פון די סנהדרין, גאָט צו דאַנקען,
אין אונזערע הענט, אָבער זיי באַקומען וואָס אַמאָל מער חוצפּה. זיי וואָגן
אין נאָמען פון ריינעם געזעץ אָדער אין נאָמען פון באַעויליהטן פּאַלק זיך
אַרבעטצומישן אין זאַכן, וואָס באַלאַנגען אויסשליסלעך צו דער העכערער
קאַסטע פון די כּהנים לויט אַ טראַדיציע פון דורות.

— און איר לאָזט עס צו? איר קוקט אזוי צו, ווי עס וואָקסט אַיך אַ
מאַכט איבערן קאָפּ? — דערוועק איך די אַמביציעס פון יונגענמאַן — נאָך
אַ וויל, און זיי וועלן אַיך אינגאַנצן אַרויסשטופּן פון דער מאַכט.

— נו, דאָס וועלן מיר נאָך זען! — זאָגט דער יונגעראַמאן אין אַ זי־
כערן טאָן — מיט מנין פּאַטערס הילף וועל איך די זאַכן נעמען אין מיין
האַנט אַרײַן, שוין צייט צו באַווייזן זיי, ווער שטאַרקער עס איז.

ער האָט זיך אויך אַרומגעטראָגן מיט גרויסע פּלענער, דער חנן בן
חנן, איך האָב אַנומלֶט געהאַט מיט אים אַן אינטערעסאַנטן געשפּרעך
וועגן שקלאָפּן. ער האָט באַדויערט, וואָס צוליב די שטרענגע געזעצן פון
די יידן קאָן זיך אין יהודה נישט אַנטוויקלען אַ שקלאָפּ־צוכט, ווי מען
איז געוואוינט צו זען אין די שכנישע לענדער.

— דורך דעם — זאָגט ער — זיינען מיר אין אונזער גאַנצן ווירט־
שאַפּטלעכן לעבן צוריקגעשטאַנען לגבי אונזערע שכנים. די פעניציער
זיינען נאָר דורכדעם אזוי גרויס אין זייער ווירטשאַפּט, וויל זיי אַרבעטן
אין זייערע פּאַרבערײַען, מילך, וועב־שטולן, אין זייערע גרובנס — מיט
שקלאָפּן, זיי באַאַרבעטן זייערע פעלדער, גערטענער, און זייערע שיפּן
ווערן געטריבן דורך שקלאָפּ־כחות. אָבער ביי אונז, וואָס קאָנען מיר

אויפטון מיט אייגענע כחות? אונזער פאלק איז צו פאנטאסטיש, עס זוכט זיך גליק נישט אין דעם דאָאיקן לעבן, נאָר אין דעם אויסגעטראכטן צווייטן לעבן, וואָס די רבנים האָבן זיי איינגערעדט, און דורכדעם זאָגן זיי זיך אָפּ פון די ריכטימער פון דער וועלט. מיר מיט אונזערע הענט קאָנען ווייניק־וואָס אויפטון, מיר מוזן האָבן שקלאָפּן.

— פארוואָס האַלט איר זיי נישט? צי פארווערט אַנך דאָס אַנזער

געזעץ?

— ליידער באפעלט אונז אונזער געזעצגעבונג אזוי זיך צו באַגייין מיט יידישע קנעכט, אז זיי ווערן גאָר הערן איבער אונז. מיט שקלאָפּן פון אן אנדערער באפעלקערונג וואָלט מען יאָ געקאָנט ארבעטן, לגבי זיי איז דאָס געזעץ נישט אזוי שטרענג, — האָבן אָבער די רבנים, דאָס הייסט, די פאנטאטישע פרושים, באשאפן אין פאלק אן אַפּשווי צו האַלטן שקלאָפּן, כדי דאָס פאלק זאָל זיך נישט אַפּלערנען פון זיי עבודה־זרות צו דינען און זייערע שלעכטע מדות איבערנעמען. אָבער איך טראָג זיך ארום מיט דער אידעע אונזער גאנצן שטראַף־סיסטעם צו ענדערן אין דער באַציאונג. מיר האָבן צו פיל גאַט־לעסטערער, טעמפל־שענדער און אנדערע אויפשטענדער און רעליגיע־פארשוועכער, — זעט זיך אויס, אז אונזערע שטראַפּן זיינען צו לייכטע און שרעקן זיי נישט אָפּ. איך וויל דעם שטראַף־קאָדעקס (ווען עס וועט מיר געלינגען מיט אונזערע גע־לערנטע דאָס אדורכצוזעצן) אזוי רעפּאָרמירן, אז פארברעכער זאָל מען פארשיקן אויף ארבעט אין אונזערע אונטערנעמונגען. מיר האָבן בייים כהן גדול א פארצווייגט פעלד פון ווירטשאפט־לעכע אַנשטאַלטן, און מיר באדארפן האָבן פיל ארבעטער־הענט, מיט געדונגענע לאַזט זיך דאָס נישט מאַכן.

— א גוטער אַינפאל! וואָס וועלן אָבער אַנזערע געלערנטע זאָגן

דערצו?

— אונזערע אייגענע געלערנטע פון אונזער צד האָבן שוין אן אויס־טנטשונג דערויף געפונען: דאָס געזעץ דערלויבט א שולדיקן פון א געלט־חוב אָדער פאר א היזק, צו פארקויפן פאר א קנעכט. אויב פאר פריוואַטע שולדן קאָן מען יאָ פארקויפן, פארוואָס זאָל מען נישט קאָנען פארקויפן א שולדיקן פון אן עפנטלעכן חוב פאר א קנעכט? יעדער ייד מוז זיך שטענדיג פארן בית־מקדש צאָלן, איז וועלן מיר אָנהויבן מיט די וועלכע האָבן צוליב עפעס א טיבה פארנאכלעסיקט די צאָלונגען פארן בית־מקדש, און ווען מען וועט אזא פארברעכער כאַפּן, האָב איך בדעה אים צו פארשיקן אין אונזערע מילן. אונזער שטראַף־קאָדעקס זעט פאַר פאר קליינע פארברעכנס מלקות, פאר גרעסערע — טויט, איז וואָס

האב איך דערפון, אז איך באשטראף אָדער איך פארניכט דעם פארברע-
כער? דער פארשוּלדיקטער איז דאָס אייגנטום פון שטאַט און דער שטאַט
האָט א רעכט פון אים ארויסצוציען נוצן. צו וואָס פארניכטן דעם פאר-
ברעכער דורך טויט, אז מען קאָן אים פארניכטן דורך ארבעט. ווי איר
טוט עס ביי אַינן, למשל, מיט קריג-געפאנגענע, אָדער שולדיק-געפונענע,
וועלכע איר פארשיקט אויף די גאַלערן, אז זיי זאָלן די שיפן טרעבן.
איך וויל אַזע אונזער פארמשפטע אויסנוצן פאר די אונטערנעמונגען פון
כהן גדול.

איך בין דורך די יונגע לייט, די זין פון כהן גדול, אריינגעפירט גע-
וואָרן אין א זייער אינטערעסאנטן קרייז, מען קאָן דעם קרייז אַנרופן "די
גאַלדענע יוגנט פון ירושלים". איך בין געוואָר געוואָרן, אז ירושלים
איז גאַרנישט אזא טרויעריקע, פארשאַטענע שטאַט, ווי עס האָט זיך
מיר אויסגעוויזן. איך האָב זיך איבערצענגט, אז הינטער דעם שאַטן פון
זייער שטרענגן גאַט, וועלכער איז אזוי אייפערזיכטיק אויף זיינע גלוי-
ביקע, אמזירט זיך די אריסטאָקראטישע יוגנט אויף א העכסט קולטור-
רעלן אופן, נישט ווינציקער ווי אין אנדערע היידנישע שטעט, און ווייס
צו געניסן פון דער פרייד פון לעבן, — וואָס וואָלט כבוד אָנגעטון נישט
אייך גריכישער מעטראָפאָליע.

די יוגנט פון דער ירושלימער אריסטאָקראטיע האָט געהערט צו א
קרייז, וואָס די אנדערע האָבן מיט שפאַט פארשריגן אלס "מינים", זיי
האָבן זיי באטראכט אלס אַפטריוניקע פון גאַט. אָבער די דאָזיקע יוגנט
האָט נאָר אויסגעפירט די קאָנסעקווענצן פון דעם סיסטעם, צו וועלכן עס
האָבן זיך באקענט זייערע עלטערן — די צדוקים. זיי האָבן זיך געזאָגט
פאַלגענדעס: "אז ווי דער טויט דעקט צו די אויגן פון מענטש, האָט ער
אזוי פיל צו דערווארטן אין צווייטן לעבן, פונקט ווי דאָס געפאלענע
קעמל אין דער מדבר אָדער דער אראָפגעשאַסענער פויגל פון דער לופט,
— טאָ וואָס איז די פעודה און דער תכלית איינצוהאלטן דעם נאטירלעכן
דראָג פון מענטש נאָך דער פרייד פון לעבן? פארוואָס נישט אויסנוצן
די שטעלונגען, אין וועלכע דיין מוז האָט דיך אריינגעשטעלט, פאר דיין
אייגענעם נוצן? פארקערט, אויב גאַט האָט דיך געמאכט פאר דעם מושל
איבער דינע ברידער — וויל ער, אז דו זאָלסט שטרענג די לייצעס ציען
איבערן מויל פון דיין חבר און באשווערן דעם יאָך איבער דעם נאָקן פון
אַנדערע!" זיי האָבן געהאט א ווערטל, א פערז פון זייערס א דיכטער:
"וואָס איז דער מענטש, אז דו זאָלסט אים געדענקען?" — דאָס האָבן זיי

גענומען אלס מאַטאָ פון זייער לעבנסשטייגער. אויפן סמך פון אן אַב-
דערן זאָץ פון זייערס א נביא: «הינט לאַמיר עסן, הינט לאַמיר טרינקען,
וואָרום מאַרגן וועלן מיר שטארבן!» — האָבן זיי געגרינדעט חברות פון
יונגע מענטשן, וועלכע זיינען זיך צוזאמענגעקומען, אין אַנהויב אין גע-
היים, דערנאָך האָבן זיי אפילו געוואָגט אין דער עפנטלעכקייט אויפצו-
טרעטן, און דאָרט אין די דאָזיקע חברות האָבן זיי אויפגעלייזט אלע
באנדן, אין וועלכע דאָס שטרענגע געזעץ פון זייער רעליגיע האָט זיי
געהאלטן געפענטעט. זיי האָבן באלד אויסגעפונען דעם גאנצן שלד פון
שיינקייט, אלע גאמען פון פרייד און גענוס. פון וועלכן זייער האָרט
געזעץ האָט זיי אזוי אכזריותדיק באַרויבט. זיי האָבן זיך איבערגעגעבן
מיט דעם גאנצן ברען פון זייערע אויסגעהונגערטע לעבער צום גענוס
פון אונזערע פריידן, און איך מוז צוגעבן, אז זיי האָבן תיכף דערלערנט
אלע אַרטן פון גענוס, וואָס אונזערע לאַנגע דערפארונגען און אלטע טראַ-
דיציאָנעלע אַנעריכטונגען פון אונזערע אינסטיטוציעס האָבן אונז גע-
שאַנקען. ריך זיינען זיי געווען, און זיי האָבן עס זיך געקאָנט פארגינען.
און באלד האָבן זייערע נאכט-באנקעטן, אונטער רויזן-באדעקטע פלאַט-
פאַרמען, איבערגעיאָגט אונזערע פארווילונגען. עס האָבן זיך צוזאמען-
געקליבן יונגע מענער און יונגע פרויען, וועלכע וואָלטן מיט זייערע
וואונדערבאר געפֿעלטע קערפערס, מיט זייער חכמה און בילדונג, מיט
זייער געזאָגט און וויי געקאָנט ביישטייערן צו יעדער אַנשטענדיקער גע-
זעשאפט אין אַנטיאַכיע, אלעקסאנדריע אָדער אפילו אין רויס. און מען
מוז צוגעבן, אז זיי האָבן אפילו דאָ אריינגעבראכט אן אייגענע נאָטע.
עס איז נישט געווען דאָס פריי צעלאָזענע, אָן יעדער קאָנטראָלע פאר
אַנשטענדיקן באַנעמען זיך, דאָס וואַקאַנאַליש-עראַטישע, וואָס די
אלעקסאנדריער האָבן אריינגעטראָגן אין אונזער העלעניזם. זיי, די יידן,
האָבן אין דעם העלעניזם אריינגעבראכט א צוועהדיקן ריטם, וועלכער
האָט איינציטיק דערמאָנט צו אַנשטענדיקייט און דערביי געהאט עפעס
ראַפינירטעס, וועקנדיקס, ווי זייערע בשמים און פערפומען. זייערע
וויבער האָבן זיך קיינמאָל נישט פארגעסן און אפילו בשעת דער העכס-
טער אויפֿרעגונג נישט באוויזן זיך נאָקעט, נאָר באדעקט אין זייערע
לאַנגע האָר. דאָס איז געווען א פארהילטקייט, וואָס האָט מער גערייצט,
וואָס איז מער נאָקעט געווען ווי די נאָקעטקייט. אויף זייערע באַנקעטן
האָט שטענדיק געהערשט א חרטה-אַרטיקע — איך וואָלט עס אָנגע-
רופן — אן עלעגישע פּיאָזאָפּישע שטימונג. זיי האָבן זיך נישט געקאָנט
אינגאנצן פארגעסן, נאָר שטענדיק אין זייער פרייד דערמאָנט אין
דעם טויט:

ווי דער דורכציענדיקער שאַטן — איז אונזער לעבן.
עס איז נישטאָ קיין צוריקקער אין אונזער ענד.
לאַזט אונז די פאראנענע גיטער געניסן
אניליג, ווען מיר זיינען נאָך יונג.

קאָפיטל עלף

מרים מאַנדאלענא.

אין דעם קרייז פון דער ירושלימער אריסטאָקראטישער יוגנט, צו וועלכן איך האָב געהאט דעם כבוד צוגעלאָזט צו ווערן, האָט זיך געפונען א פרוי, וועלכע מען האָט גערופן מרים; און דערפאר, וואָס זי איז געקור-מען פון דער שטאָט מגדל, ביים ברעג פון כנרת, האָט מען זי גערופן מרים פון מגדל. די פרוי האָט זיך נישט געהאט צו בארימען מיט קיין גוטער רעפוטאציע. נו, דאָס הענגט אָפּ — אין וואס פאר א קרייז? אין אונזער קרייז, למשל, האָט מען זי פארערט. זי איז שוין דענסטמאָל, ווען איך האָב זי באגעגנט, נישט געווען אין ערשטער יוגנט, נאָר אין דעם עלטער, אין דער רייפקייט, אין וועלכער די גרויסע גריכישע מניסטער האָבן גערן געהאט צו פארקערפערן די געטיין פון ליבע. זי איז געווען די דערפארענע פרוי-מוטער, מיט ברייטע היפטן און גוט-אנטוויקלטע ברוסטן, וועלכע האָבן ארויסגעקוקט ווי צנועהדיקע טויבן פון צווישן די רויטע שטראַמען פון אירע האַר-לאַקן. יא, זי איז געווען די פרוי-מוטער, און האָט וויבבלעך און מוטערלעך באהאנדלט די אדע וואָס זי האָט באווייליקט פון איר חסד צו לאָזן געניסן. און גענאָסן פון איר חסד האָבן דוקא די נויט-באדערפטיקע. אין דער הינזיכט איז זי געווען קאפ-ריזנע, פול מיט איבעראַשונגען און אינפאלן, ווי אן אמתע טאַכטער פון איר פאָדק. ליבהאַבער, וועלכע האָבן זיך געלאָזט קאַסטן אויף איר פאר-מעגנס, וועלכע זיינען בערייט געווען פאר דעם הויך פון איר מויל, מיט פרייד אלע אירע קאַפריזן צו דערפילן, האָט זי געלאָזט פארדאַרן, אויס-גיין אין זייער דורשט נאָך איר. און דוקא אזעלכע, וועלכע האָבן זיך גאַרנישט געריכט, וועלכע האָבן גאַרנישט געוואָגט וועגן דעם צו דענקען, אומבאדייטנדיקע, אַרעמע, פארלאָזענע, האָט זי איר ליבע געגעבן. יא, זי פלעגט אירע חסדים אוועקשענקען, אזוי ווי מען שענקט אוועק צדקה אַרעמעלייט, אָן יעדער האַפענונג אויף אַפצאלונג אָדער פארגיטיקונג. זי איז געווען אן אינטערעסאנטע פרוי. עס לוינט זיך אויף איר

לענגער אפצושטעלן און פארציילן מיט אלע איינצלהייטן מוזן באקאנט-
 שאפט מיט איר. איך האב שוין געהאט פיל געהערט וועגן איר נאך
 איידער איך האב זיך מיט איר באגעגנט. ווער האט דען נישט וועגן איר
 געהערט? גאנץ ירושלים האט גערעדט וועגן דער פרוי, מען האט זיך
 אינגערעווימט אין די אויערן, אז זי האט דעם גרעסטן איינפלוס אויף די
 זין פון עלטסטן כהן גדול, וועלכע זיינען געווען, פארשטייט זיך, די טאך-
 געבערס פון דער ירושלימער געזעלשאפט. זי איז דורך דעם זייער פאך-
 פולער געווארן ביי דער ירושלימער גאָלדענער יוגנט, וואָרום ווער עס
 האט נאָר מיט זיך עפעס-וואָס פאָרגעשטעלט אין דער ירושלימער גע-
 זעלשאפט, האט געפרוווט די כהן-גדולשע קינדער נאָכצוטון, די פרוי
 מרים פון מגדל האט דורכדעם געהאט פיל פאָרערער. זי האט אָבער
 געוואוסט זיך אזוי איינצורייכטן, אז זי האט געקאָנט אירע חסדים פאר-
 שפרייטן ווי א רעגן איבער פיל פעלדער... די ליבהאָבערס אירע האָבן
 זיך באגעגנט איינער מיטן אנדערן, געוואוסט איינער פון אנדערן, און
 א מאַדנע זאך — מען איז נישט אייפערזיכטיק געווען אויף איר. אַנשטאָט
 צו פארפּינדן, האט זי באזעסן די קונסט צו באפריינדן, צוזאמענצובינדן
 אירע פאָרערער דורך איר ליבע. איך אליין, מוז איך זיך מודה זיין, בין
 אויך אביסל ארונטערגעפאלן אונטער איר איינפלוס.

שוין מוזן ערשטע באגעגעניש מיט איר האט איבערגעלאָזט אויף
 מיר אן אומפארגעסליכען איינדרוק, — דאָס איז געווען טאקע אין כהן
 גדולס פאָלאַץ, אין דעם זון חננס פּריוואטן אפארטמענט. מיר זיינען זיך
 צונויפגעקומען אויף א באַנקעט צום יינגסטן כהן גדולס זין. עס איז
 געווען א הערליכע ליבנה-נאָכט און גאנץ ירושלים איז פארוועבט געווען
 ווי אין א פּערל-גלאַנצנדיקן שלייער; צו אונזער צופיסנס איז געלעגן די
 אין שאַטן פארוועבטע פארהלומטע שטאַט. מיר זיינען איינגעשכורט גע-
 וואָרן מיט די זיסע ריחות פון די פיל בלומען און בליעכצן, וואָס זיינען
 אין די הייסע חדשים רייכלעך געזעטיקט געוואָרן מיט וואסער. דער
 יאשמין, די איריסן מיט זייער איידעלן הויך און די רויזן מיט די לא-
 ווענדעלס האָבן באַאומרואיקט די לופט מיט זייערע וועקנדיקע געשמאקן.
 מיר זיינען געווען אויסגעלייגט אויף די ליג-שטולן אין דער זינגל-האליע
 פון חננס הויז, אויף מוזן ברוסט האט גערוט דער דופטנדיקער קאַפּ פון
 מוזן פריינד טעאָפּילוס, און מיר האָבן זיך צוגעקוקט צו דער טאנצנדי-
 קער אבישילג, דאָס באַליבטסטע מיידל פון ירושלים, וועלכע האט ביים
 דיסקרעטן ליכט פון די פאָר אראָפהענגענדיקע איי-לאַמפּן, ביי דער
 באַגלייט-מוזיק פון האַרפע-שפּילערס געטאנצט פאר אונז. זי האט דורך
 א כוואליע פון ריטמישע באוועגונגען מאניפעסטירט אירע שלימותדיקע

גלידער. זי איז נאך געווען א יונג מיידל, די אבישלאג, אין צווייטן צענד-
 ליק פון איר עלטער, איר קערפער איז געווען צונויפגעזאמלט ווי א גע-
 שלאסענער קנאספן-בעכער. דער אלבאסטער פון איר הויט האט אדורכ-
 געשיינט דארט, וואו דער איידעלער געוועב פון דעם געפארבטן צידון-
 ליידעך, מיט וועלכן אירע היפטן זיינען געווען פארדעקט, איז געווען דין
 און דורכזיכטיק. דאס פולע מיידלשע מאנדל-לייב, געקנעטן אויס לויטער
 בלוט און מילך, איז געפארעמט געווען אין א געשלאסענער הארמאניע
 און געהאלטן אין שטרענג-דיסציפלינירטע ליניעס די באוועגלעכע, אומ-
 רואיקע גלידער אירע. דער אויסגעבלעטערטער בויך, וואס האט גע-
 ציטערט אין געווייבל פון באוועגונג, האט ווי אן אויפגעציטערטער און
 איבערגעפולטער טיפן זיך ספאזמיש געווארפן, איר קנאספן-געשלאסענע
 ברוסט האט אין טעמפא פון אירע באוועגונגען ארויסגעזונגען פון זיך
 דאס געזאנג פון ריפטייט. נאר וואס עס האט אונז צום מערסטן אנטיקט,
 איז געווען דער גאמע-שפיל פון איר רוקן. אירע קאסקאדן-אראפפאלן-
 דיקע פלייצעס האבן זיך אין הארמאנישער גאנצקייט אריינגעגאסן אין
 די פולע, ווייכע, אויסגעלייטע רוקנבעקנס, בשעת דער רוקנביין האט
 ווי א שלאנג אויפגעציטערט נערוועז און געשלאענגלט זיך אין א גאמע פון
 באוועגונגען.

און ווי אונזערע אויגן טרינקען אזוי מיט דורשט די קוואלנדיקע
 הארמאניע פון איר טאנץ-געטראנק, אז מיר פארגעסן אזש צו געניסן
 פון די מיט האנטיק-טריפנדיקע וויינטרויבן און פון די האנטיק-שמעקעדיקע
 גראנאט-עפל און ווי אייטל-מידך מיט זיסקייטן אָנגעשוואַלענע פּינג, וואס
 די יונגע פעניצישע שקלאפן טראָגן אונז אונטער אין גאָלד-גע-
 פלאַכטענע קערבלעך, דערהערט זיך פלוצלינג פון א ווינקל פון דער ווע-
 ראַנדע א שטימע, ווייבלעך-אננעמענדיק און מיט שרעק באַאומראַיקן-
 דיק איינצטייק, וועלכע דעקלאמירט פאר זיך פערזן:

„ווער קאָן אַינהאַלטן דעם הויך פון יוגנטלעכקייט אויף אונ-
 זער לייב, וואָס איז ווי דער טוי פון דער נאכט אויף דער רויז ?
 ווער קאָן פארריגלען די געשלאַסנקייט פון אונזערע גלידער,
 אז זיי זאָלן זיך נישט צעפאלן ווי א חורבה פון שטורעם פון
 דער צייט ? ווער קאָן אַינהאַלטן אויף איין אויגנבליק אונזער
 גאַנג צו פארניכטונג ? ווער ווייסט נאָך אזוי אונזער שפּלדי-
 קייט ווי מיר אַליין ? עדות האָט ער אונז געמאכט פון אונזער
 אייגענעם אונטערגאנג. אונזער לייב פארוואנדלט ער אין א
 נעסט ווערעם, וועלכע מיר ברען אויס פאר אונזער אייגענער
 פארניכטונג. וואָס איז שיינקייט, וואָס פארגייט ווי א הויך ?

דער ווינט כאַפּט עס אויף און טראַגט עס אוועק. אויף וואָס זאָלן מיר זיך פּרײַען — אויף דעם, וואָס איז געווען און נישטאָ שוין מער? זײַנען דען אונזערע טעג נישט קיין געדונגענע אויף דער ערד? ווי א קנעכט, וואָס שמאַכט נאָכן שאַטן פון דער נאַכט, אזוי שמאַכטן מיר נאָך דעם טויט... ”

דאָס מײדל האָט אויפּגעהערט צו טאַנצן, און מיר אלע זײַנען שטיל געוואָרן. מײַן פּרײַנד טעאַפּילוס האָט אויפּגעצײטערט אויף מײַן ברוסט. חנן האָט א וואונק געגעבן צו דער דינערשאפט, אז זי זאָל זיך דערוויי-טערן. די גאַנצע געזעלשאפט האָט זיך געפּילט נידערגעשלאָגן און פּאַר-שעמט. א פּאַנלעך שטילשוויגן האָט אונזערע הערצער באשוווערט. דאָס מײדל אבישלאַג, וואָס איז געווען בארימט איבערן גאַנצן לאַנד צוליב איר שײַנעם קערפּער, האָט זיך היסטעריש צעוויינט. דענסטמאַל האָט זיך אויפּגעהויבן און איז ארויסגעגאַנגען פון איר פּאַרשאַטונגן ווינקל די פּרוי, וועלכע האָט די גאַנצע חתונה מיט איר קלאַגליד געשטערט — מרים פון מגדל. זי איז צוגעגאַנגען צו דער קליינער אבישלאַג און ארײַנגענומען דאָס מײדל אונטער איר שלײער, מיט וועלכן זי איז געווען אַנגעהײלט, און האָט אָפּגעווישט מיט איר שווייס-טוך די פּולע טרערן פון דער קליי-נער און זי מוטערלעך אָפּגעפירט אין איר ווינקל ארײַן.

שפּעטער האָב איך זיך מיט מרים פון מגדל נענטער באקענט. זי האָט, איבריקנס, אונז אלע געהאַלטן ווי די הינטלעך אויף שטריקלעך אַנגעבונדן, א צאָל צוגעלאָזט, און אנדערע אויף א מײַל אוועקגעיאַגט. זי האָט געהאַט פיל פּאַרערער, נאָר אז זי האָט געוואָלט, אז עס איז איר אַינגעפּאַלן, האָט זי קיינעמען נישט דערקענט, נישט ארויפגעלאָזט אויף איר שוועל. זי איז פול געווען מיט קאַפּרין און איבעראַשונגען, אז מען האָט קיינמאַל נישט געקאַנט וויסן ווי מען האלט מיט איר. דער יינגסטער זון פון כהן גדול, חנן בן חנן, איז געווען, ווי מען האָט געשמעסט, איינער פון אירע „אַפּיציעלע פּאַרערער“, ער האָט זיך געלאָזט קאַסטן אויף איר א מטמון מיט געלט. אויך זײַן ברודער טעאַפּילוס מיט זײַן פּרוי זײַנען געקומען אָפּט צו די פּאַרווייזונגען אין איר הויז. מען האָט אין איר הויז איבערגעלעבט די וואונדערבאַרסטע אָונטן. פון אזא אָונט וועל איך שפּעטער פּאַרצײלן. אויך אן אשקאַלאַנער עלטסטער פון אונזער גאַרני-זאָן איז געווען אין מרים פון מגדל שטערבלעך פּאַררייכט. א זון פון א ירושלימער מײַלאַנער, — קאַמן בן קאַמן האָט מען אים גערופן, — וועמען דער פּאַטער האָט איבערגעלאָזט א פּאַרמעגנס פון גיטער און אײַבירטן-וועלדער, איז אויך נישט גלייכגילטיק געווען צו איר, ער

האָט זי באשטאָן מיט טייערע געשאנקן. איר נאָענטסטער פארערער איז אָבער געווען א באבילאָניש פרינצל, וועלכער איז אפילו צוליב איר אײַ בערגעגאנגען צום יידישן גלויבן. ער איז אָפט געקומען קיין ירושלים עודה־רגל זיין, און האָט מיט א ריכער האנט קרבנות אין בית־מקדש געשפענדט. ער האָט פאר איר געלאָזט א הויז אויפבויען אין בבלישן סטייל אין דעם אונטערשטן טייל שטאָט. א חוץ די אלע האָבן אירע פארערער געציילט לעגיאָנען גאנצע צווישן די ריכע יידישע סוחרים פון אלעקסאנדריע, אנטיאַכיע און צעזאריע, וועלכע האָבן אָפט ירושלים באזוכט.

איר הויז איז געשטאנען אין דעם אַרעמסטן טייל פון דער שטאָט. צוליב עפעס א קאָפּריו האָט זי נישט געוואָלט האָבן איר הויז אין דעם אויבערשטן טייל, וואו די אריסטאָקראַטיע האָט געוואוינט אָדער אין דעם נייעם שטאָט־פּערטל, וואָס האָט זיך ערשט אָנגעהויבן צו באַבויען נאָך דעם שעפּסן־טויער, אויף יענער זייט מויער צום הר־הצופים ארויף, וואָס איז גיך אריין אין דער מאָדע ביי די ירושלימער ריכע לייט. ווייל דאָרט איז נאָך געווען פיל פּלאַץ פאר גערטענער צו פארלייגן. זי האָט דוקא געוואָלט האָבן איר הויז האָרט ביי דער מויער, וואָס האָט אָפּגעשלאָסן די שטאָט בײַם נחל קדרון.

מען קאָן נישט זאָגן, אז עס איז געווען אן אָנגענעם אָרט צו וואוינען. עס איז נישט אזוי שלעכט געווען ווי דער אנדערער טייל פון טאָל, נאָך דעם מיסט־טויער, וואָס מען האָט גערופן דער טאָל פון הנום, אין וועלכן עס האָבן זיך אויפגעהאלטן די קרעציקע און קראַנקע. — דאָרט אין דעם רינשטאָק, וואָס האָט אָפּגעצויגן דאָס וואסער פון השלח. אָבער אויך דער נחל קדרון איז געווען גענוג שלעכט און, יעדנפאלס, נישט קיין אָרט פאר אַזאַ דאַמע צו מאַכן דאָרט איר קוואַרטיר. דער געשטאַנק פון די קראַנקע, וועלכע האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן ארום דעם קאַרגן וואָסער, איז נישט געווען צו דערטראַגן, און די פּלאַג פון פּליגן און אינזעקטן, וואָס האָבן זיך געראַיעט אין דעם טאָל, האָט ממש פאַרמאַטערט. וואָרום אויף יענער זייט טאָל, צופיסנס פון הר־הזתים, האָט דער כהן גדול אָדער, בעסער געזאָגט, דאָס הויז חנן, געהאַט זיינע שטעלער און שפּעכער, וואו זיי האָבן אויפגעוואָרט די פעל פון די קרבנות. אין דעם שמוציקן טיכל פון נחל קדרון האָבן דעם כהן גדולס מענטשן געוואָשן און געוואָלקערט די פעל פון די קרבנות, וועלכע זיי האָבן דערנאָך ארויסגעשיקט אויף די מערק פארן האַנדל. מען קאָן זיך גאָר נישט פאַרשטעלן די שמוצי־קייט, וואָס עס האָט דאָרט געהערשט! גאַנץ ירושלים האָט ארויסגעטראָגן דאָס מיסט און אָפּפאלעכץ דורך דעם מיסט־טויער צום נחל קדרון.

אַרעמעלעכע, בעטלער און קראנקע האָבן זיך שטענדיק געראַיעט דאָרט אויף די בערג מיט, כדי אויסצוזוכן אָפּפאַלעכע פון עסן, וואָס די ריכע האָבן ארויסגעוואָרפן, אָדער פארפּוילטע קליידער צו האָבן מיט וואָס זייער שאַנד צו באדעקן. נישט בחינם האָבן די יידן דאָס אַרט גערופן „גיי-הנום“ און געמאכט עס פארן סימבאָל פון א שטראָף-וועלט, אין וועל-כער די רשעים פאָלן ארײַן נאָך זייער טויט. וואָרום צוזאמען מיט די קרעציקע און אָנגעשטעקטע, וועלכע די יידן האָבן געהאַלטן אינאָדערט, האָט דער גאנצער נידעריקער טייל פון ירושלים פאַרגעשטעלט איין גרויסן אויפגעריסענעם בלאַטער. פון וועלכן בלוט און אייטער איז גע-רונען דורך טויזנטער רינעס פון דער הייזיקער שטאַט, וועלכע יידן האָבן אזוי פארגעטערט...

און דוקא דאָרט האָט די דאָזיקע מרים זיך געלאָזט אויפשטעלן איר הויז; אין דעם האַרץ פון אַרעמקייט, צווישן די ענגע שמוציקע געסלעך האָבן זיך באהאַלטן צווישן ציפּריסן און איילבירטן-ביימער די הויכע מויערן פון איר הויף, דורך דעם טאקע איז איר הויז ארומגערינגלט גע-וואָרן פון מחנות אַרעמעלעכע, גאנצע חמרים פון אומגליקלעכע, בלינדע און קראַנקע האָבן שטענדיק באַלאַגערט די טויערן פון איר הויז, וואוהין אירע דינער האָבן געהאַלטן אין איין ארויסטראָגן עסן און געלט. זיי האָבן געהאַט דעם שטרענגסטן באַפעל פון זייער הארינטע נישט צו פארטרייבן די אומגליקלעכע, נאָר צו באוואַרן זיי מיט אַלעם נייטיקן. ווי לעבנסלוסטיק די פרוי איז נישט געווען, ווי זי האָט נישט אויס-געטרונקען די בעכערס פון פרייד ביי צו דער דאָך, האָבן זיך דאָך אויפן ראַנד פון די בעכערס אויפגעוואָרט טראָפנס פון גיפט, פון אומרויאַקייט און חרטה, מיט וועלכע איר רעליגיעזע משוגעת האָט איר לעבנס-לוסט פאַרסמט. אירע דינער זיינען ארומגעלאָפן מיט באציצדיקטע סדינס, אין איר הויז האָט זיך נישט געפונען קיין אָנבליק פון א חיה אָדער מענטש, איר מעבל איז באשטאנען פון ריכע מאטעריאַלן, אָבער אַן יעדער באפּוצונג, קיין איין שפור נישט פון אונזער קונסט און זיטן, אַרץ שטרענג ריטואַל לויטן יידישן געזעץ. וואָרום זי האָט דענסטמאַל געהאַט רעליגיעזע אָנפאַלן, וואָס דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פארן אַריענ-טאַישן מענטש. זי האָט זיך ארומגערינגלט מיט א כאַיאַסטערע געזעץ-אויסטייטשער, געלערנטע און שרייבער, נישט די ריכטיקע, וועלכע האָבן געפּרעדיקט אָדער געלערנט אין בית-מקדש-הויף, ניין — יענע ריכ-טיקע געלערנטע האָבן נישט געוואָלט הערן פון איר צוליב איר שעכטן שם; און ווען זי האָט ארײַנגעשיקט א נדבה אין בית-מקדש אָדער א גע-שאַנק, האָבן זיי זיך געהאַלטן אין איין ארומשלאָגן און אין איין דיספּו-

טירן, צי יא אָננעמען פון איר דאָס געשאנק אָדער נישט, ווייל זיי האָבן געהאלטן איר געלט פאר טרפה. עס האָבן זיך אָבער געפונען אין ירושלים גענוג „דינקע“ געלערנטע, וועלכע האָבן זיך ווייניקער סקרופולן גע- מאכט אויס איר פראָפעסיע, זיי האָבן זי געהאלטן אין איין אָפשרעקן מיט גיהנום און טייוואָלים, און האָבן איר אויך פארויכערט אין א צווייט לעבן. דערפאר האָבן זיי פון איר ארויסבאקומען דאָס געלט, וואָס די פארערער האָבן איר ריכטלעך צוגעשטעלט, פאר כלערדיי וואוילטעטיקע צוועקן, דער עיקר אָבער אויף צו שטיצן געלערנטע. און היינט די אַרע- מעלניט! זיי האָבן פשוט איר הויז פארוואנדלט אין א הקדש פאר שנאָ- רערס, אין א בית-חולים פאר קראַנקע. אלע אַרעמעלניט פון ירושלים האָבן געוואוסט, אז בני מרים פון מגדל באקומט מען א גוטן מאַלצייט אָפצוועקן, א בעט אויף איבערצונעכטיקן און א פעטע נדבה צוגעלייגט. ווען אירע דינער האָבן זי אויף איר טראַג-בעטל ארויסגעפירט, זיינען צוויי פון זיי געגאנגען פאַראויס פאר איר מיט זעקלעך דינרס און פונאַ- דערגעטיילט צווישן דער כאַיאָסטרע שנאָרערס, וואָס האָבן זיך גע- שלעפט נאָך איר ווי די קראַען. ווער שמועסט נאָך, אז זי איז אויפגע- גאנגען אין בית-מקדש אריין א קרבן צו ברענגען, דענסטמאַל זיינען די ענגע גאסן פון דער אונטער-שטאָט שוואַרץ געווען פאר געדראַנג פון נויטבאדערפטיקע, צווישן וועלכע אירע דינער האָבן צדקה אויסגעטיילט. א חוץ דעם איז איר האנט אָפן געווען פאר פארשידענע וואוילטעטיקע צוועקן, וואָס די איידעלע פרויען פון ירושלים האָבן געגרינדעט. איר צדקה איז געווען אין לשער, פון העלפן אַרעמע קימפעטאַרענס ביז אויס- צולייזן געפאנגענע. איך באדארף דיר נישט זאָגן, אז מרים פון מגדל איז נישט געוואָרן צוגעלאָזט צו דער חברה פון די נשים צדקניות אין ירו- שלים, מען האָט זיך אפילו געקווענקלט אָנצונעמען איר צדקה צוליב אתנת זונה, נאָר די חכמים האָבן געפונען אן אויסוועג — האָבן געפונען א היתר, אזוי אז דאָס געזעץ איז געבליבן גאנץ, און איר צדקה האָט מען דאָך אָנגענומען, און זי, די שטאַלצע שיינע פרוי, האָט זיך נישט באליי- דיקט: פארקערט, זי איז פול געווען מיט פרייד, וואָס מען האָט אָנגענו- מען אירע דינער, וועלכע זי האָט באקומען פון אירע ריכע פארערער.

קאפיטל צוועלף

מרים מאנדאלענאם בשמים-גארטן.

און דוקא אָט אין דעם רינשטאַק, אין דער פארפעסטעטער אַטמאָס-
פערע פון שמוץ און געשטאַנק, האָט זי פארלייגט איר בארימטע פערפום-
זאַמלונג, וואָס זי האָט לויט אירע רעצעפטן געצויגן פון איר אייגענעם
בלומען-גאַרטן, וואָס זי האָט זיך פארלייגט אויפן הר-הזתים. עס האָט
אויסגעזען, ווי זי וואָלט געוואָלט גיין אין געיעג קעגן דעם געשטאַנק —
מיט אירע אויסדערוויילטע שמעקעדיקע איילן. און נישט אין מאַנאַרן
איז וועגן דער זאַמלונג פון אירע פערפומען אייפערזיכטיק געווען.
די יידן האָבן געהאַט א שוואַכקייט צו איילן און געווירצן. אין איי-
נער פון די פיל קאַמערן פון בית-מקדש האָבן זיי געהאַט א ספעציעלע
לאַבאָראַטאָריע אַינגעאַרדנט אויסצוקוועטשן איילן פון די זעלטנסטע
געוויקסן און געווירצן פאר דעם הייליקן לאַמפּ, ווי אויך פאר די אנדערע
ריטועלע צוועקן, וואָס זיינען געווען פארבונדן מיט זייער רעליגיעזן
קולט. זיי האָבן אפילו געהאַט א באזונדערן אוצר פון איילן און פערפום-
מען, וועלכן זיי האָבן טייערער געשעצט ווי דעם אוצר פון גאַד. עס
זיינען ארומגעגאַנגען אין פּאַלק פארשידענע לעגענדעס איבער דעם
איילן-אוצר. עס האָבן זיך דאָרט געזאַלט געפינען די אויסטערלישסטע
און זעלטנסטע מינים, וואָס די פאַרערער פון דעם קולט אין די פאר-
שפרייטסטע ווינקלען פון דער וועלט האָבן געזאַלט צושיקן פארן בית-
מקדש אלס געשאַנק. אויך זייער אַלטע זאַבונג-איילן, וואָס די יידן האָבן
באַטראַכט פאר הייליק, האָבן זיך געפונען דאָ. איבער אייניקע פון זיי
איז פארצייט געוואָרן, אז זיי שטאַמען נאָך פון דער צייט, ווען די יידן
זיינען געווען אין דער מדבר; פון דער געטלעכקייט זיינען די איילן אי-
בערגעגעבן געוואָרן צו זאַרבן זייער דערווארטעטן משיח. אויף אנדערע
איז פארצייט געוואָרן, אז זיי זיינען פארשוואונדן געוואָרן אין דער
צייט, ווען א פרעמדער האָט באטרעטן דעם אוצר, כדי זיי זאָלן נישט
אומריין ווערן, און דערנאָך האָבן זיי די כהנים ווידער אנטדעקט. די
יידן האָבן געטריבן אן אומפארשטענדלעכן קולט מיט איילן, בשמים,
געווירצן, וועלכע זיי האָבן באנוצט צו אלע זייערע ימים-טובים-פּייערונג-
גען אָדער ווען זיי האָבן געבראַכט זייערע רייניגונגס-קרבות. זיי האָבן
באנוצט איילן צו פארשידענע געלעגנהייטן; איילן, מיט וועלכע זיי האָבן
די חתנים געזאַכט, די כלות צו זייערע חתונות, די טויטע בעת זייער

באגרעבניש. שוין אָפּגערעדט פון די ריכטע, וועלכע האָבן זיך געזאָלעבט מיט פּערפומען צו יעדן פּעסטלעכן מאַלצינט; נאָר דאָס פשוטע פּאַלק, דער אַרעמער פון די אַרעמסטע, האָט זיך אויך ביי געוויסע געלעגנהייטן געשמירט דאָס לייב מיט איילן. זיי האָבן געהאט איילן, מיט וועלכע זיי האָבן געהיילט קרענק, מכות, אויסשלאָגן; זיי האָבן געהאט איילן, מיט וועלכע זיי האָבן זיך געשמירט, כדי צוצוציען די הערצער פון זייערע באַגערטע; בשמים, מיט וועלכע זיי האָבן זיך אָפּגערויכערט פון כשוף, פארהיטן זיך פון א שולעכט אויג; א חוץ די בשמים, וואָס זיי האָבן באַנוצט פאר רייניגונגס-צוועקן. די שטאַט איז פול געווען מיט אייל-מילעכלעך און זי איז פארשמעקט געוואָרן פון די אויסטערלישסטע ריחות, וואָס די אלע אינלענדישע און אויסלענדישע געוויירצן און פּערפומען האָבן ארויסגעגעבן פון זיך. וואָרום פון אלע קרניטעכצער, פלאַנצונגען און בליעכצן האָבן די יידן געקאָנט ארויסשלאָגן איילן. אין זייער לשון האָבן זיי פארמאָגט אַן א שיעור נעמען פאר די פארשידנסטע סאַרטן איילן, לויט די געוויירצן און געוויקסן, פון וועלכע זיי שטאַמען אָפּ און לויט די צוועקן, צו וועלכע זיי האָבן געדינט.

פארשטייט זיך, אז יעדע אריסטאָקראַטישע פרוי אין ירושלים האָט געהאט אירע אייגענע, אירע אינדיווידועלע פּערפומען-זאָלען און קאָס-מעטיקעס, אויסגעקוועטשט פון אירע אייגענע אויסגעזוכטע פלאַנצונגען. מרים מאַגדאַלענא האָט מיט אירע איילן ארויסגערופן די קנאה צו זיך נישט פון איין אַריענטאַלישער פּרינצעסין.

מרים האָט געפירט א טאַפּלע לעבן; אין איר הויז בנין נחל קדרון איין אַרט לעבן, און אויבן, אינדערהויך אויפן הר-הזתים, וואו זי האָט געהאט איר בשמים-גאַרטן, גאַר אן אנדער אַרט לעבן. אונטן אין טאַל איז זי געווען די וועלט-דאַמע, צו וועלכער עס האָט געצויגן די ריכטסטע און געבילדעטסטע יוגנט פון ירושלים, וואו זי האָט עמפּאַנגען אירע ריכטע אָנהענגער און וואו זי האָט זיך באוויזן נאַקעט, אַנינגעהיילט אין אירע געדיכטע פלאַמענדיקע האַר-קאָסקאָדן, וועלכע זי האָט געקאָנט מיט דער הילף פון אירע דינסטן אזוי קינסטלעך צוזאַמענפּלעכטן ארום זיך, אז עס האָבן זיך נאָר געוויזן שפּאַלטן פון איר שטראַלנדיקן קערפּער. אויבן אָבער, אויפן הר-הזתים, האָט זי געהאט א גאַרטן און א הויז אין דאַרף בית-היני, אין וועלכן עס האָבן געוואוינט איר שוועסטער מרתא מיט איר ברודער אַרעזור. דעם גאַרטן האָט מען גערופן „גת-שמנים“ — „אייל-טרעטער“, ווננל מען האָט אין אים די איילן אויסגעטרעטן פאר איר געברויד. דער גאַרטן האָט געשמט אין גאַנץ ירושלים און ער איז טאקע געווען א וואונדער. זי האָט אין אים פאַרפלאַנצט די אויסטער-

לישטעטע בלומען, די פרעמדארטיקסטע געווירצן, קרייטעכצער, וועלכע
 זי האָט געלאָזט ברענגען פון די ווינטסטע לענדער. וואו זי האָט געהערט
 פון א זעלטענער פלאנצונג, א בלום אָדער א קאָסטוס-דאָרן פארוואָרפן
 ערגעץ אין דער מדבר און וואָס גיט ארויס פון זיך אן איידעלן געשמאַק,
 האָט זי געשיקט מענטשן און געלאָזט איבערטראַגן די פלאַנצונג אין איר
 גאָרטן ארניין. זי האָט צו דעם צוועק געהאט אייגענע איי-טרעטערס,
 בני וועלכע דער חוש הריח איז געווען זייער אנטוויקלט און זיי האָבן
 באזעסן געהיימע רעצעפטן, איבערגענומען בירושה, ווי אזוי פון דעם
 בליעכץ די פערפומען ארויסצוציען, ווי אזוי די געשמאַקן צו מישן, אז
 עס זאָל אן איינגארטיקער פערפום ארויסקומען. איבער איר גאָרטן זיינען
 אין ירושלים ארומגעגאנגען לעגענדעס גאנצע, עס האָט זיך אין אים גע-
 זאָלט געפינען דער לעגענדאַרישער ״מר-דרור״, וואָס די יידן האָבן מיט
 זיך פון דער מדבר געבראכט, פון אים האָט מען אויסגעקוועטשט דעם
 אַריגינעלן פערפום-איי, וואָס זייער גאָט איז וואוילגעפעלן מיט אים
 זיין מזבח אויסצורייכערן. דער ״מר-דרור״ איז אָבער מיט דער צייט
 פארלוירן געוואָרן. מען האָט פארציילט אין ירושלים, אז די געלערנטע
 האָבן געשיקט צו מרים נאַכפאַרשן, צי אין איר בשמים-גאָרטן געפינט
 זיך טאקע דער זעלטענער ״מר-דרור״. און עס האָט זיך צעפלאַקערט א
 גאנצער וכוח צווישן די געלערנטע, צי מען מעג זיך באנוצן מיט אירע
 געווירצן פארן בית-מקדש אָדער נישט. דאָן האָט זי אויך מיט דער פאר-
 שידנארטיקייט פון אירע פלאַנצן אָנגעמאַכט א סך זאָרגן אירע רע-
 דיגעזע בעלי-יועצים — די געלערנטע: צי די פארשידענע מינים פון
 אירע פלאַנצונגען זיינען געפלאַנצט לויטן דין נאָך, יעדער מיט זיין מין,
 צי חלילה נישט צוזאַמען אויסגעמישט פון פארשידענע מינים, וועלכע
 באַלאַנגען צו פארשידנארטיקע פלאַנצן-משפחות, וואָס לויט די יידישע
 געזעצן איז דאָס שטרענג פארבאָטן.

איר גאָרטן איז ווירקלעך געווען א גרויסע זעלטנהייט, ער האָט מיט
 זיך פאָרגעשטעלט א זאַמלונג פון די אויסגעזוכטסטע געווירץ-פלאַנצונג-
 גען פון די ווינטסטע ערטער, פון דער מדבר, פון די אַאָזן, עס זיינען
 דאָ געווען בערג און טאָל-פלאַנצונגען. ווען ווער פון די רוימישע אָדער
 גריכישע געלערנטע האָט זיך געפונען אין ירושלים, האָבן מיר זיך גע-
 ווענדעט צו מרים מאַגדאַלענא, אז זי זאָל זיי דערלויבן צו שטודירן די
 פלאַנצונגען. זי האָט אָבער זייער זעלטן וועמען אין איר בשמים-גאָרטן
 אַנגעלאָדן, דאָס דאָזיקע אַרט האָט זי אויסבאהאלטן בלויז פאר זיך,
 ווען זי איז מיד געוואָרן פון דעם רוישיקן לעבן, וואָס זי האָט געפירט אין
 ירושלים, איז זי פארשוואונדן געוואָרן פון דער שטאָט און האָט זיך אָפגע-

שלאסן אין איר בשמים-גארטן, און גאנצע טעג און אונטן פלעגט זי פארברענגען אין נאכקלערן און טראכטן, מאכן חשבונות מיט זיך אליין, ווארום עס האבן זי שטענדיק באאומראיקט פראגן פון אייביקייט, וועגן דעם תכלית פון מענטש, וועגן דעם ציל פון לעבן; זי האט זיך נישט גע- קאנט באנגוגענען לאזן ווי אונזער איינער מיט די טאג-טעגלעכע פריידן, וואס דאס לעבן ברענגט צו, ווי די פרוכטן פון א בוים. קיין שום זאך האט זי נישט גערייצט. אירע גאלאנטע באנקעטן, וואס זי האט געגעבן אין איר הויז, זיינען מער געווען א פארגעסן-זיך, אן אנטוורן זיך איידער א גענוס-באדערפעניש. קוים האט זי ווי א ליכט אויסגעברענט אירע פארלאנגען אין אזא ווארעמער נאכט אונטער דעם שטערן-הימל פון איר טעראסע, איז זי באליד אויפן צווייטן טאג פארשוואונדן געווארן אויף וואכן-לאנג, געפאסט, גערייניקט זיך, חרטה געהאט, און ביי די בערדיקע, שווארץ-געהילטע רבנים נאכגעפארשט, מיט וואס זי קאן אירע זינד אפשוואשן.

און איר גארטן איז טאקע געווען דאס צוגעפאסטע ארט אויף צו קאנצענטרירן זיך און צו מאכן א חשבון הנפש. מיר זיינען אלע געווען זייער נעגערדיק צו זען דאס ארט, וואו זי קאן זיך אזוי לאנג באהאלטן און וועגן וועלכן מיר האבן אזוי פיל געהערט, און אנומלט איז מיר געלאנגען זי דארט צו באזוכן.

מיר האבן זיך אמאל אוועקגעלאזט, א פאר אונזערע פריינט, אויף דעם הר-הזתים, מיר זיינען דארט ארויפגעריטן, און ווען מיר זיינען אנגעקומען אינדערהויך, האט זיך פאר אונז אויפגעפנט פון בארג אראפ דאס וויסטע טרויעריקע לאנדשאפט פון דער מדבר יהודה, מיט דעם ים-המלח אינגעפאסט אין איר. ער האט אויסגעזען פון דער הויך, ווי אן אפן מויל פון א חיה...

אונז איז געשען א גליק: מיר האבן זי נישט געטראפן אינדערהיים. זי איז גאר געווען אין בית-מקדש-הויף, ווי עס פלעגט זיך מיט איר אפט מאכן, אז זי איז דארט אפגעזעסן גאנצע טעג און זיך צוגעהערט צו די דיסקוסיעס פון די געלערנטע. אונז האט אויפגענומען א יונגערמאן, ווי מיר זיינען שפעטער געווארן געווארן — איר ברודער. דאס איז געווען אן אויסערגעוויינלעך הויכער מענטש, איך האב נאך אין מיין לעבן נישט געהאט געזען אזא פנים מיט אזעלכע לאנגע, אויסגעצויגענע באקן. ער האט מאדנע גוט געשמיכלט, איך וואלט געזאגט: אידיאטיש געשמיכלט. צי איז דאס געווען נאטורליכע אדער גוטסקייט? צום ערשט האב איך געהאט דאס געפיל, אז ער איז נישט אינגאנצן גיטטיק אנטוויקלט, ווא- רום בשעת ער האט גערעדט, האט ער נישט אויפגעהערט צו שמייכלען

און איז וויליק געווען פאר אונז, פרעמדע מענטשן, אלדינג צו טון. שפע־
טער בין איך געוואר געווארן, אז דאָס איז פשוט פון נאַוויטעט, ווי מען
האַט עס אָפט אַנגעטראַפן צווישן דעם קאַנד־פּאַלק אין יהודה, אָבער
נאָך מער אין גליל. ער האָט אונז גאַרנישט געפרעגט ווער מיר זיינען
און וואָס מיר ווילן, ער איז אונז אנטקעגנגעקומען מיט א הכנעהדיק
בוקן און אונז אריינגעבעטן אין שטוב; ער האָט אונז פריער ארויסגע־
טראָגן בעקנס וואָסער מיט האַנטוכער אונזערע פיס צו וואַשן, כאָטש
אונזערע פיס זיינען געווען גוט באַסאַנדלעט. ער האָט אונזערע הענט גע־
וואַשן, און ווי דער מנהג איז בײַ זיי געווען צו עמפּאַנגען אורחים, גע־
וואַרפן זיך אויף אונז קושן. אין שטוב איז פּעדאַנטיש ריין געווען און
איינפאַך, עס האָט מיט גאַרנישט דערמאַנט מרימס גרויס הויז אין ירו־
שלים, עס איז דאָ געווען נאָר דאָס נייטיקסטע; א פאַר מאַטראַצן גע־
פּלאַכטן אויס געטרונקטע גראָזן אויף דער ערד־האַרטער פּאַדל־אַגע, א
פאַר קישנס און דעקעס, פּונאַנדערגעלייגט אין די ווינקלען, פארשטעלעט
מיט שוין־ווענטלעך אויס באַמבוס־האַץ, א נידעריקער טיש, א פאַר
מאַטראַצעלעך לעבן אים; א חוץ דעם א פאַר ליימענע, ערדענע אָדער
פּלאַנצן־כלים, קירביס־פּלאַשן, א פאַר גרויסע קריגן, האַלצערנע ברעט־
לעך, — אַץ היימישע מלאכה, — אין וועלכע עס איז געווען אויפֿבע־
וואַרט דאָס טעגלעכע ברויט און קעז. קריגן מיט זויערמילדך זיינען גע־
שטאַנען ארום דעם שטיינערנעם אויוון, פון וועלכן דאָ, ווי אין יעדן
אַרעמען הויז, איז דער רויך נישט ארויסגעגאַנגען דורך אן עפענונג, נאָר
דורך דער אָפענער טיר. די טיר און פענצטער זענען געווען פארהאַנגען
פאַר דער זון מיט פאַרהאַנגען אויסגעוועבטע פון שטרוי. דער יונגערמאַן
האַט אונז געבעטן זיצן, אָבער איך האָב זיך נישט געקאַנט באַפּרייען פון
דעם איינדרוק, וואָס דער יונגער מענטש האָט געמאַכט אויף מיר. זיין
לאַנגזאַמקייט האָט אין זיין רעדן אָפטמאַל אריינגעבראַכט א הפסקה,
אזוי ווי זינע גלידער און זינע חושים וואָלטן שווער אין אים געאַרבעט,
דערבײַ אָבער האָט ער מיט זיין גוטמוטיקן שמייכל און מיט זיין הכנעה־
דיקער גרייטקייט געוואָלט פארגיטיקן זיין פעלער, געוואָלט איבער־
בעטן דערפאַר, וואָס זינע באַוועגונגען זיינען נישט קיין גענוג פלינקע.
שפעטער אָבער האָב איך איינגעזען, אז זיין פּלעגמאַטישע טעמפּקייט
איז נישט געקומען פון זיין גיסטיקער צוריקגעשטאַענקייט, ניין, דאָס
איז געקומען פון אן אינערלעכער מנוחה־שטימונג, וואָרום שפעטער,
בשעת ער האָט באוויזן דעם בשמים־גאַרטן מיט זינע קאַמפּליצירטע
געוויסקן, האָט ער ארויסגעוויזן אינטעליגענץ און וויסן. זיין אומבאַרי־
טער גלויבן האָט אויף מיר געמאַכט אן איינדרוק, ווי דער יונגערמאַן

וואָלט באזעסן א פּעדער פון אומפּעק זיין די זאַכן און געשעענישן צו אַנאַליזירן, און ער האָט געווירקט אויף מיר אומהיימלעך און פּרעמד, ווי איך וואָלט נישט געהאט פאר מיר א מענטש מיט נערוון און ווילן, נאָר עפּעס אן אומבאקאנטע חיה. די זעלבע אומהיימלעכקייט, — איך וואָלט געווען געזאָגט: טויט־באַרירנדיקע — האָט געטראָגן די גאַנצע שלוהדיקע שטימונג אין הויז. מען האָט געהאט דאָס געפיל, צוליב דער מנוחה, וואָס הערשט דאָ און צוליב דער שטרענגער פּעדאַנטישער זוי־בערקייט און אַרדענונג פון די זאַכן, וואָס זיינען דאָ געשטאַנען, אז אין דעם הויז וואוינען נישט קיין לעבעדיקע מענטשן, נאָר טויטע, — א זאך וואָס מען האָט עס בשום אופן נישט געקאַנט צושריבן זיין שוועסטער מרים אָדער אפילו דעם מיידל, וואָס ער האָט ארינגערופן, מרתא, וואָרום ביי איר גאַנצער נערוואַזיטעט, באַאומרוואיקונג און באַזאָרגטקייט צוליב אונזער אומדערוואַרטעטן באַזוך, האָט זי אונז געוואָלט געפּעלן (איך האָב באַמערקט, ווי זי האָט א שנעלן וואָרף געגעבן איר פנים אין דעם גרויסן קריג מיט וואָסער, וואָס איז געשטאַנען ביי דער טיר, כדי צו זען איר געזיכט) און האָט זיך געמיט אונז אַנצונעמען. אקעגן, איר ברודער איז געווען אזוי ווייט פון אונז, ווי ער וואָלט באַזאַנגט צו אן אנדערער וועלט. די זעלבע וועלט־פּרעמדקייט האָב איך אויך געפילט אין אים, בשעת ער האָט אונז אין גאָרטן ארינגעפירט און באוויזן אונז די אויסטער־לישסטע פּלאַנצונגען. ער איז געווען פאראינטערעסירט אין דעם וואָס ער האָט אונז געוויזן, און דאָך נישט געווען פאראינטערעסירט. מען האָט געהאט דעם אַננדרוק, אז אַט שטייט ער מיט אונז, רעדט מיט אונז וועגן זאַכן, וואָס רינגלען אים ארום, וואָס ער זעט מיט די אויגן, רירט אָן מיט די הענט, און דאָך איז ער נישטאָ, ער איז ערגעץ אנדערש־וואו, אזוי ווי מען וואָלט אים געווען אויפגעוועקט פון א חלום ארויס, אין וועלכן ער פירט זיין רעאַל לעבן.

און פונקט אזוי ווי ער, אזוי איז אויך געווען די גאַנצע אומגעבונג. איך האָב נאָך אזעלכעס אין מיין לעבן נישט געזען, איך האָב גאָרנישט געוואוסט, אז עס זיינען בנמצא אזעלכע מינים פון געוויקסן, פון קריי־טעכצער און געבליטן. עס איז נישט געווען קיין געוויינלעכער גאָרטן פון בלומען, נאָר א בית־עולם, אין וועלכן עס זיינען אין פּלאַנצונג־גען פארשטיינערט געוואָרן מינעראַלן, ווערעם און חיות, אברים פון אומבאקאנטע ברואים, אַלץ איז דאָ מגולגל געוואָרן אין געוויקסן און אַנגעפּלאַנצט געוואָרן אין דער ערד צו א ניי לעבן. מען איז געוואוינט אין דעם לאַנד אַנצוטערעפן אויף גרינסן און געוויקסן, וואָס מען באַגעגנט נישט אין קיין אנדערע לענדער. די יידן זיינען אין זייער נאָרונג צום

מערסטן אָנגעוויזן (צוליב זייערע ריטועלע פּאַרשריפטן, וואָס קאָמפּלי-
צירן דאָס עסן פון פּלייש) אויף גרינוואַרג. זיי האָבן צוליב דעם אַנט-
וויקלט די וואַריאַנטן פון גרינס מער ווי אין יעדן לאַנד. מען טרעפט דאָ
אַן אויף מעלעאַנען אַדער אַרטישאַקן, וואָס טראָגן אזעלכע אומהיימלעכע
פאַרמען, וואָס מען זעט עס נישט אין ערגעץ. זיי האָבן דאָ אַן אַרט עפּל-
מעלאָן, וואָס זיי רופן מיט דעם נאָמען „קסוס“, זעט עס אויס ווי אַ קלע-
טערנדיקע חיה, וואָס דראַפּעט זיך איבער די בלעטער. עס פאַרשפּרייט
פון זיך אזעלכע האַרטע שוואַרצע בלעטער ווי לעדער און שטעקט ארויס
פון די בלעטער ווילדע צונגען. די פּרוכט איז אַ געמיש פון האַלב בלום
און האַלב פּרוכט, עס פאַרשפּרייט פון זיך אַ שטאַרקן ריח פון מיענטע,
אַז עס ברײַט זיך אַזש אָפּ די צונג דערפון. פאַראַן דאָ אויך אַן אומהיימ-
לעכער אַרטישאַק, וואָס זיי רופן „קינרס“; דאָס איז נישט קיין גרינס,
נאָר אַ קאַקטוס, ער האָט נעגל ווי אַ ווילדע קאַץ און אונטער די נעגל
אַ כּשופּדיקן שטיב, וואָס ציט-צו צו זיך אינזעקטן, נאָנט אויס פון זיי
זייער חיות. מען טרעפט אויך אַן אויף אַ מין גרינס, וואָס זיינען באַמת
חיהדיקע געוויקסן, וואָס מען זעט אין קיין לאַנד נישט. דאָס אָבער וואָס
איך האָב אָנגערטראָפּן אין דעם בשמים-גאַרטן פון מרים מאַגדאַלענאַ,
קאַן מען צו גאַרנישט פאַרגלייכן.

אינגעבעט אין טיפּן שאַטן פון דיקע באַוואַכנדיקע ציפּריסן, האָבן
זיך אויסגעשפּרייט אויף אַ משופּעדיק שטיק אַראַפהענגענדיק פעלד —
שפּאַלירן פון פּלאַנצונגען. שוין ביים אַריינגאַנג פון גאַרטן-מויער האָבן זיך
אויפגעעפנט פאַר אונז פיר בייטן פון בלומען, וואָס האָבן פאַרגעשטעלט
אַ שפּאַליר פון רויט-פּלאַקערדיקע מאַן-קעפּלעך, וואָס מען טרעפט נאָר
אין פּריילינג-ציט אין אַרץ-ישׂראל, און וועלכע דערמאנען מיט זייערע
פּלאַמענדיקע קליידלעך אַן פּייער. דאָן איז געגאַנגען אַ סימפּאָניע פון
בלויע אויסגעזוכטע היאצינטן, וועלכע לאָזן זייערע גלעקלעך אַראַפּ-
הענגען און טוליען זיך איינס אין אַנדערן; אַ שפּאַליר פון ציטערדיקע,
טוי-באַצוואַגענע מאַי-גלעקלעך; דערויף איז געקומען אַ שפּאַליר פון
אויסגעזוכטע פּיאַלעט-איריסן. די פיר קאַלירן — ווי עס האָט אונז דער
ברודער פון מרים, אַליעזר, דערקלערט — זאָלן סימבאָליזירן די פיר
עלעמענטן, פון וואָס די וועלט איז געשאַפּן; דאָס פּייער, די לופט, די
ערד און דער ים. און ווי עס האָט אונז שפּעטער אויפגעקלערט דער זון
פון כּהן גדול, האָט דאָס דערמאנט אינגאַנצן אין דעם זעלבענעם בבלישן
פאַרהאַנג, וואָס הענגט פאַרן אינגאַנג פון אוהל אין זייער טעמפל, וואָס
איז צוזאַמענגעוועבט אויס די פיר פאַרבן, פון היאצינט, ביססוס, שאַר-
לאַך און פּורפור. דאָן זיינען מיר דערגאַנגען צו דעם אייגנטלעכן בשמים-

גארטן. דאָס איז נישט געווען קיין בשמים־גארטן, נאָר ווי איך האָב שוין געזאָגט — א פארכשופטער בית־עולם פון פארשידענע ברואים. עס האָבן זיך אויפגעוהיבן צו אונז אויסטערלישע פנימער און פיגורן; א פעלד פון אכזריותדיקע אַראָם, וועלכע האָבן פון זייערע קנאַספּן מנילער ארויסגעשטעקט באהאַרטע און באגאווערטע צונגען, און פון זייערע קעל־בעכער האָבן ארויסגעשטאַרצט שווערדן — א געמיש פון זאַטע אָפגעשלאָסענע פאַרבן, פון טיפסטן פיאָלעט ביז צום פלאַמענ־דיקסטן רויט; א פעלד פון דראגאַנען־בלימלעך, וואָס האָבן דערמאָנט אַן לעבעדיקע ווערעם; א פעלד פון איריסן, וואָס האָבן אין זייערע שקאַר־מיצלעך געהאַלטן געפאַנגען בלומען, וואָס זיינען געווען געגלייכן צו פליענדיקע זומער־פייגעלעך; בייטן מיט צניעותדיקע נעקן, אַנגע־שלאָפן נאָך אין טיפן שלומער אין זייערע קנאַספּן־בעכערס; בייטן פון נאַרציון, קימעל־פלאַנצונגען און שטעכעדיקער פעפערמינץ, קושאַקעס פון מירדן בלויזעכן דאַווענד ביז צו דעם פארשכורנדן שאַרפן און פע־פערדיקן אינגבער, מוסקאַרט־קושאַקעס און צווייגלעך שאַפראָן, צימ־רינג־געוויקסן — א פלאַנצונג פון שמאַלע צונגען אויס דיסטעל־געוויקס. שוין אָפגערעדט פון פעלד־בלומען, וואָס האָבן אָנגעפילט דעם גאַרטן. עס איז געווען נישט נאָר א סימפאָניע פון פאַרבן, נאָר די לופט איז אַנ־געפילט געוואָרן מיט אומגעזעענע רויך־וואַלקנס פון ריחות.

נאָר די אלע בלומען זיינען געווען היימישע, באקאַנטע, וואָס מיר טרעפן אַן אין אלע גערטנער. מיר זיינען מיטאַמאָל ארינגעפאַן אין א פעלד פון אויסטערלישע ברואים, וועלכע האָבן אויסגעשטרעקט צו אונז מוסקולירטע וואַרצלען־אַברים און אָנגעכאַפט אונז ביי די קליידער מיט זייערע שטעכיקע צונגען־נעגל און אונז נישט געלאָזט ווייטער גיין. דאָס זיינען געווען די עקזאָטישע געוויקסן, פרעמדאַרטיקע, פון די ווייטסטע ערטער, פון דער מדבר געבראַכט, ווי לַמשל, דער שאַרף־ריחדיקער חלבנה און לבונה, וועלכן מען האָט באַנוצט אין בית־מקדש, — די דאָ־זיקע פלאַנץ האָט מען איבערטראַנספּאָרטירט פון סיריע און מען האָט עס באַנוצט אלס ווירויך. איצט האָבן איך געוואוסט, פּונוואָנען עס שטאַ־מען די פיל רויכער־געווירצן, וואָס מרים מאַגדאַלענאַ האָט אין די פאר־שידענע מעטאַלענע און ערדענע כלים אויסגערויכערט און אין אירע ציי־מערן אויפגעשטעלט. מיר האָבן געזען אין איר גאַרטן פלאַנצונגען, וועל־כע האָבן מיט זייערע פאַרמען און קאָלירן דערמאָנט אין איינצלענע אברים פון מענטשן און חיות — א רויט־ברענענדיקער קאַם פון א האָן, אן אויפ־געשטעלט אויער פון אן אייזל, אָדער לאַנגע, שנאַפּליקע, ציטערנדיקע און עמפּינדלעכע נעזער, דורך וועלכע זיי האָבן לופט און אינזעקטן

אויפגעשנאפט. דאן זיינען געקומען די פארקריפטע ברואים, — די האָבן שוין גאַרנישט פון זיך קיין בלום ארויסגעבראַכט, נאָר נאַקעטע, פאר-קרומטע וואַרצלען, פון וועלכע זיי האָבן ארויסגעשטעקט הענט, פויסטן, איינצלענע פינגער. טייל זיינען געשלאָפן, אנדערע זיינען וואַך געווען און האָבן געמאַכט דעם איינדרוק, ווי זיי וואַלטן זייערע פארקריפטע הענט אויסגעשטרעקט צום הימל נאָך געבעט, מען האָט געהערט א געוויין פון זיי, ווי פארשאַלטענע מגולגל-געוואַרענע מתים וואַלטן דאָ אויפגעשטאַ-נען אין דער פאַרם פון געוויקסן, און בעטן און רופן צו עמיצן נאָך הילף. אַט די אלע געוויקסן, פלאַנצונגען, בלומען, דערנער, קאַקטוסן, באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע, פון היימישן פעלד-בלימל ביז צו דעם פארוואַרפנטן צווייגל פון דער ווינטער וויסטע, האָבן געמווט אָפגעבן זייערע פאר-באַרגענע זאַפטן, אז זיי זאָלן צוזאַמענשטעלן די איילן און פערפומען פאר מרים פון מגדל.

קאַפיטל דרייצן

מרים מאַנדאַלענאַם איילן.

נישט אַלעמאַל איז זי געווען געפאַנגען פון אירע רעליגיעזע משור-געתן, די מרים פון דער שטאָט מגדל. ווען זי האָט זיך באַפרייט פון זיי, האָט מען דענסטמאַל אין איר הויז פארבראַכט די אינטערעסאַנטסטע אָוונטן פון ירושלים. אדלץ וואָס האָט נאָר א נאָמען געהאַט אין שטאָט, האָט זיך באַגעגנט אין איר הויז.

דאָ האָבן מיר, רוימער, זיך צוזאַמענגעטראָפן מיט די אויפגעקלער-טע יידן און מיר האָבן געקאַנט פריי אונזערע מיינונגען אויסטוישן. אונז האָט אדע פאראייניקט די וואונדערבאַרע פרוי, מיר זיינען אדע ארונטערגעפאַן אונטער דעם כשוף פון איר ברוין-קאַלירטער הויט, וואָס האָט ווי פערלמוטער-שנין ארויסגעלויכטן פון צווישן די שפאַלטן פון אירע שדייערן. איר שטרענג געשאַסענער קערפער האָט באזעסן אדע גע-היימינישן פון דער ליבע, מיט וועלכער ער איז געווען געזעטיקט ... איר שטאַלצער הויכער האַלדז, אירע גרויסע שוואַרצע אויגן — אָ, ווי זי האָט אונז אלעמען, סיי ייד, סיי הייד, געפאַנגען געהאַלטן אין דעם כשוף, וואָס די ברכות פון איר ליב האָבן צוזאַמען מיט די ראפינירטע פערפומען פון זיך ארויסגעגעבן, צו יעדער איר שטימונג האָט זי באַנוצט אן אנדער מין שמעקעדיקן איידל, וואָס האָט געהאַפן שאַפן די נייטיקע אַטמאָס-

פערע, אין וועלכער זי האט זיך געוואונשן צו געפינען, זי האט געקאנט
 שפילן מיט אירע פערפומען ווי א שלאנג מיט די קאלירן פון זינע שיפן.
 ווען זי איז טרויעריק און ערנסט געווען, ווען זי איז ארונטערגעפאלן
 אונטער איר רעליגיעזער מעלאנכאדיע, האט איר לייב געהויכט מיט א
 טיפן שמעקעדיקן אטעם, א געמיש פון העיאטראפ מיט איריסן, וואס
 האט באוועבט דיין געמיט מיט נאכט-שאטנס, דיך אריינגעטריבן אין
 טיפסטן טרויער. ווען זי האט דיך געוואלט אריינברענגען אין א צניעות-
 דיקער איידעלער שטימונג, האט זי נאך באדארפט באנוצן אן איי, וואס
 האט ארויסגעגעבן פון זיך א דופט פון אומשולדיקן, דערפרישנדיקן
 פנילעך, מיט מאי-גלעקלעך געמישט. עס האט דיר דערמאנט אין פרי-
 לינגס-רעגן. און ווען זי האט דיך געוואלט פארכשוין און אריינאטעמען
 אין דיר אן עטער פון תאוהדיקע פארלאנגען, וועלכע זאלן דורכדרינגען
 די צעלן פון דיין הויט און פארשעפען דיין ווילנס-חוש און אים אונ-
 טערטעניק מאכן צו אירע געביטערישע פארלאנגען, האט פון אירע
 שלייערן, פון אירע געדיכטע האר-פלעכטן ארויסגעאטעמט א רייפער,
 זיסער רויזן-געשמאק, מיט א שארפן באאומרואיגענדיקן ריח, וואס קיי-
 נער האט נישט געוואוסט ווי אים אנטורופן. זי האט דעם דאזיקן געשמאק
 ארויסבאקומען פון א געהיימניספולן קאקטוס-ווארצל, וועלכן זי האט פון
 אראבישן מדבר איבערגעפלאנצט, א גערוד, וואס האט דיך פארשכורט
 — מיט צימרינג און נעגעלעך — ווי א שטארקער געטראנק.

זי האט צו דעם צוועק געהאט אין איינעם פון אירע צימערן א גאנצע
 זאמלונג פון פערפומען, אויפבאווארט אין די אויסטערשיסטע פלעשלעך
 און פלאקאנען פון פערלמוטערדיקע קאלירן, פון איידעלן פעניצישן, מיט
 רעגנבויעדיקע שטראלן פינקלדיקן גלאז, באצירט מיט קריגלעך, מנורות
 און הענגל וויינטרויבן; אנדערע ווידער זיינען באשטאנען פון טרערן-
 גלעזלעך מיט גרויסע דינע העלזלעך, וועלכע האבן נאך צו איין טראפן
 אדורכגעלאזט. די טייערסטע פערפומען-איילן האט זי געהאלטן אויפ-
 באווארט אין געוויינלעכע ערדענע און אין ליימענע קריגלעך, ווייל דער
 איידעלער מאטעריאל מאכט אויסוועפן און ווירקט שלעכט אויף דעם
 אריגינעלן גערוד פון די איילן, דאן האט זי פארמאגט א גאנצע זאמלונג
 פון פלאקאנען, אויסגעהוילן פון איידלשטיינער, טורקוסן, שמאראגאן,
 וועלכע זי האט אויף גאלדענע שוורן געטראגן אויף איר האלדן. אין
 חסדיקע מינוטן האט זי איר אויסדערוויילטן באווארט מיט דעם טייערן
 אינהאלט, וואס די קאסטבארע פלאקאנען האבן אין זיך אנטהאלטן.

עס איז אויך ביי זיי, ביי די יידן, אנטוויקלט געווען דער חוש פון
 גערוד, זיי האבן געקאנט דערפילן זייערע באליבטע דופטן דורך פאר-

שפאָסענע ווענט און טויערן. יעדע משפחה האָט פארמאָגט אירע אייגענע איידן, לויט וועלכע זיי האָבן זיך דערקענט, און וואָס איז איבערגעגאנגען פון טאָטע צו זון ווי דער טייערסטער ירושה-אוצר. זיי האָבן געהאט ספעציאַליסטן, וועלכע האָבן געוואוסט ווי אזוי צו שטויסן די בשמים, ווי אזוי צו מישן זיי; נישט נאָר פאר דער דינסט פון בית-מקדש האָבן זיי די קונסט אנטוויקלט, נאָר אויך פאר דעם אייגענעם געברויך. „דיין שטויסערס“ — ווי זיי האָבן אָנגערופן די אייד-מילנערס, דאָס איז גע- ווען ביי זיי איינע פון די איידלסטע און טייער באצאלטע פראָפעסיעס. וועגן דעם שטויסן די איידן איז ביי זיי ארומגעגאנגען אפילו א ווערטל: „איידן האָבן ליב דאָס קול פון מערזש“. טעג און וואַכן-לאַנג פלעגן זיי זיך דערמיט באשעפטיקן, איך האָב פערזענדלעך געקענט אזעלכע אייד- מישערס. מיט איינעם פון זיי האָבן מיר אפילו געהאט א זייער אינטע- רעסאנטע באגעגעניש, און טאקע אין דעם הויז פון מרים מאַגדאַלענא. וועגן דעם וויל איך דיר דערציילן.

מיר זיינען איינמאַל געווען אויסגעזעצט אויף א באַנקעט אין דער פערפומען-האליע ביי מרים מאַגדאַלענא, עס איז געווען א גרעסערע גע- זעלשאַפט. זי האָט דעם באַנקעט געגעבן לכבוד איר ריזן באביליאַנישן פאַרערער, א מיטגליד פון א גרויסער יחוסדיקער משפחה, א פרינץ, וועלכער פלעגט פון צייט צו צייט קומען קיין ירושלים ברענגען א קרבן פארן יידישן גאַט. עס איז זיי, די ירושלימער, געגאַנגען דערין, דעם יחוסדיקן און ריזן באביליאַנישן פרינץ גוט אויפצונעמען, איז פאר זיין כבוד וועגן האָבן זיך דאָס פארזאמלט ביי מרים פון מגדל אלע אירע פאַרערער. עס זיינען געווען חננס ביידע זין, די שוואַגערס פון כהן גדול; עס איז אויך געווען דער אשקאַנאַנישער אויבערשט און עס זיינען נאָך געווען א פאַר ריזע יונגע מענטשן פון ירושלים, צווישן זיי אויך דער זון פון ריזן נקדימון, אויך א פארליבטער אין מרים מאַגדאַלענא. פרויען זיינען געווען ווינציק, מרים מאַגדאַלענא האָט נישט ליב געהאט קיין פרויען-געזעלשאַפט, א חוץ דער קליינער שיינער אבישג, וועלכע איז געוואָרן מרימס בוזעם-פריינדין, און נאָך א פאַר יונגע מיידלעך. זי האָט ליב געהאט צו זען ארום זיך יוגנט, און צוליב דעם האָט זי איר הויז נישט אָנגעפילט מיט קיין גריכישע און עגיפטישע מוזיקער, ווי עס איז געווען די מאַרע צו האַלטן אין יעדן אָנשטענדיקן הויז אין ירו- שלים. וואָרום די גריכישע מוזיקער און זינגער און די עגיפטישע פלייטן- שפילער, וועלכע זיינען געקומען פרייוויליק קיין ירושלים זייער בריוט צו פארדינען, אָדער וועלכע מען האָט געקויפט אויף די שקלאַפן-מערק אין טירה און אשקלון, האָבן שוין געהאט פארלוירן זייער ערשטע יוגנט

און פארמאגט שניגענדיקע, ברייט־לבנהדיקע פליכן אויף די קעפֿ אָנ־
 שטאַט יונגע גלוסטנדיקע קערפערס, אזוי אז דער רייץ פון זיי איז שוין
 געהאט אויסגעוועפט געוואָרן אין די פריערדיקע יאָרן... זי האָט פאר
 איר הויז־מוזיק געהאַלטן יונגע לויים־שפילער פון אַרעמע הונזער, וועל־
 כע האָבן נישט געהאט די מעגלעכקייט אין בית־מקדש־דינסט אויפגע־
 נומען צו ווערן און האָבן געהאט אדורכגעמאכט די פלייטן־מוזיק־שולע,
 וואָס איז געווען אַנגעאַרדנט פאר די לויים קינדער בני זייער טעמפל.
 זיי האָבן געהאט א טראַדיציאָנעלע דערציאונג און א שטרענגע שולע
 און זיי זיינען נישט געווען צום געברויכן פאר אנדערע צוועקן, ווי נאָר
 פאר זייער מוזיק, אָבער פאר אירע אייגענע טענץ האָט איר שטענדיק
 געמוזט באַגלייטן די קליינע פיהא, איר באַליבטע עגיפטישע פלייטן־
 שפילערין.

די געסט זיינען געקומען אין זייער ריכע קליידער לכבוד דעם
 פרינץ, איינער האָט דעם אנדערן געוואָלט איבערשטינגן מיט זינע
 יוועלן, פערץ און אנדערע איידלשטיינער, וועלכע זיי האָבן געלאָזט
 ארויספֿינקלען דיסקרעט פון די פאַרדן פון זייערע זנדן־געוועבטע
 כתונתן, וואָס זיי האָבן געטראָגן צום באַנקעט. דער באַבילאָנישער פרינץ
 איז געקומען אין זיין ריכטן צירונג, אין א הויב־אַרטיקן דיאַדעם, וועלכער
 האָט געפֿינקלט מיט טייערע שטיינער. אָבער אונזערע אויגן האָט פאר־
 כאַפט דאָס באַבילאָנישע איידל־געוועבטע כתונת, וואָס ער האָט גע־
 טראָגן פארקנעפֿלט ביז צום האַלדז, מיט פראַנזן אין פערץ אויסגעזעצט
 ווי מיט קעפֿ. די כהנישע קינדער זיינען נישט אָפגעשטאַנען, זיי האָבן
 איבער זייערע כתונת פסים געטראָגן זילבער־געוועבטע הענג־מאַנטלען.
 דער זון פון ריכטן גביר, וואָס זיין געוויינלעכער ראַנג אלס ישראל האָט
 אים נישט דערלויבט צו טראָגן קיין מאַנטל געוועבט אויס זילבער־
 פעדעם (דאָס איז געווען א טראַכט נאָר פאר איינעם פון א הערשנדיקן
 הויז, וואָרום די זילבער־שיין האָט באַדינט די שיין פון א מלאך פון גאָט),
 האָט אַלעמען געוואָלט איבערשטינגן מיט זינע אויסערגעוויינלעך זעל־
 טענע רינגען, וואָס ער האָט געטראָגן אויף זינע לאַנגע פינגער; די אַני־
 געפאַסטע שטיינער זיינען געווען שוואַרץ ווי די נאַכט, בלוי ווי דער
 הימל, און געפֿינקלט ווי די גרויסע פראַכט־קייט, וואָס ער האָט געטראָגן
 אויפן האַלדז. ער האָט מיט זינע קאָלירן באהערשט דאָס הויז, און מיר
 אַלע האָבן עס באַטראַכט פאר א שילעכטן געשמאַק, וואָס דער אויפ־
 געקומענער גביר וויל אונז איבערראַשן מיט זיין ריכטום. מיר, די רוי־
 מער, זיינען געקומען אין אונזערע צענטוריאָנישע מיט מעדאַלן בא־
 קליידטע פאַנצערס, וועלכע מיר האָבן אָנגעהאַלטן ביים אָפיציעלן טייל

פון באַנקעט. שפעטער, ווען מרים מאגדאלענא האָט געטאָנצט פאר אונז
און די געזעלשאפט האָט פארלוירן איר שטייפקייט און אָנגעצויגנקייט
און דער פרינץ האָט אראָפגענומען דעם דיאָדעם פון זיין קאָפּ, די כהנישע
קינדער — זייערע זיבערנע מאַנטלען, — האָבן מיר אויך זיך געלאָזט
פון די דינער אויפגעפּענען אונזערע פּאַנצערס, דערווייטערן די טאַגעס
און מיר זיינען געבליבן אין אונזערע טוניקעס. וואָרום עס איז הייס
געווען אין דעם הויז פון מרים מאגדאלענא פון דעם וואַרעמען אָנגעגליטן
גערוך, וואָס די רויכער-פּאַנען האָבן אָנגעפּילט דעם רוים.

צו איר טאַנץ האָט איר, ווי געוויינלעך, די קליינע פיהא באגלייט.
פיהא האָט געהאט א וואונדערבאר מויל, ווי אן אָנגעשוואַלענע מאַנדל,
וואָס האָט זיך אויפגעהויבן פון איר פול רונדיק פנים ווי א רייפע ווייב-
טרויב; דורך אן אָפּעראַציע-שניט זיינען פארלענגערט געוואָרן אירע
אויגן-ראַמען; אירע פעד-שוואַרצע האָר זיינען אין צענדליקער קליינע
געפלאַכטענע פּאַקעלעך אראָפּגעהאַנגען איבער איר רונדיק-אראָפּפאַלן-
דיקע אָקסלען. צווישן אירע פּאַקן האָבן געבלישטשעט פארשידענע אַר-
נאַמענטן, אויך א ברייטער ווייסער קאַם אויס עלפנביין האָט געשטעקט
אין אירע האָר; א פרישע לאַטאַס-בלום איז געווען איבער איר שייטל-
שרינט און איז מיט איר אנטוויקלטן קעלך אראָפּגעהאַנגען איבער איר
שטערן. איר האַרדז איז הויך אנטוויקלט געווען ביז צום ברוסט-ביין
אראָפּ, אירע פּראָפּאַרציאָנעל צו לאַנגע אַרעמס, ווי אירע נאַקעטע פיס,
זיינען געווען באהאַנגען מיט פיל אַרנאַמענטן-רינגען, א פליכטער שוואַר-
צער, מיט לאַטאַס-בלומען באַצירטער, טיולענער שלייער האָט אַינ-
געהילט איר גוט אנטוויקלטן קערפער, ער האָט ווי דורך א זיפ אדורכ-
געלאָזט די קאַנטורן פון אירע גוט-געפּאַרעמטע היפטן, ווי אויך אירע
אנטוויקלטע ברוסטן. קניענדיק אויף איין פוס, האָט זי אויף איר לאַנג
אויסגעצויגענער האַנט-האַרפע מיט אירע געל-פּאַקירט-באַנעגלטע פינג-
גער אויסגעשפּילט א פרעמדאַרטיקן מאַטיוו. און ביי די צנועהדיקע
טענער, וואָס די האַרפע גיט ארויס פון זיך, איז מרים מאגדאלענא ארויס-
געקומען פאר אונז אַינגעהילט אין א וואַלקן פון רויכערנדיקע געווירצן,
וואָס יונגע לויים האָבן אויף רויכער-פּאַנען געטראָגן פאַראויס פאר איר.
צום ערשט האָט מען גאַרנישט געזען. שפעטער, ווען דער געווירץ-וואַלקן
איז צערונען, האָט זיך אנטפּלעקט פאר אונז איר געשטאַלט. אָבער וואָס
פאר א געשטאַלט! איר גאַנצער נאַקעטער קערפער איז געווען פארהילן,
ווי אין א שלייער, אין אירע לאַנגע רויט-פלאַמענדיקע האָר, וועלכע זע-
נען געווען אזוי קינסטלעך צוזאַמענגעוועבט, אז עס האָט אויסגעזען, ווי זי
וואַלט באקליידט געווען מיט א פּייער-לויכטנדיקן רויטן טוניק. דאָס

איידעלע געוועב פון אירע האָר האָט געלאָזט אדורכלייכטן דעם טונקל־
שיין פון איר לייב. דאָ האָט זי אויף א מינוט אנטפלעקט דעם געוויכט
פון איר שפראַצנדיקער ברוסט, אן אַנדערש מאַך דעם אויסגעפולטן רוקן,
דעם שטאַרקן נאַקן, דעם ציטערדיקן, געפילפולן רוקנביין, און באַד
פארהויילן. אויף איר הויכן טורעם־האַלדז איז געהאַנגען, ווי תמיד, אויף
א גאַלדענער קייט אן עגיפטישער פלאַקאָן אויס עדלשטיין, וועלכער
האַט ארויסגעאַטעמט פון זיך זיין דופטיקן געשמאַק. איר געקרעזלעכער
קאַפּ האָר האָט ארומגענומען א קראַנץ פון פרישע אַליוון־בלעטער,
צווישן וועלכע עס האָט געגלאַנצט א טונקעלער שיין פון אן אומבאַקאַנטן
איידלשטיין. אירע אויגן זיינען געווען שוואַרץ געפאַרבט און קינסטלעך
פאַרלענגערט דורך קאַסמעטיק און דורך דער קונסט פון איר סירישן
פריזירער. און אזוי האָט זי מיט אירע מיט רינגען באַצירטע באַרוועסע
פיס אויסגעטאַנצט א ליידנשאַפטלעכן עקזאַטישן טאַנץ צום מאַטיוו פון
דער האַרפֿן־שפּילערין און אויך פון די יונגע לויים — די געווירצן־
רויכערער, וועלכע האָבן קניענדיק צוגעזונגען צו דער האַרפע.

ווי מען האָט מיר שפּעטער דערקלערט, איז עס געווען די יידנס
א נאַציאָנאַלער טאַנץ, דורך וועלכן די פרויען דריקן אויס זייער ליבע־
דורשט נאָך דעם אויסגעבענקטן מאָן. דער טאַנץ האָט פאַרקערפערט זיין
ערס א פאַלקס־ליבע־ליד, וואָס איז געווען זייער פּאַפּולער און מען האָט
עס געהערט זינגען פון אלע גערטנער און סעדער אראָפּ. דאָס איז זייער
אן אלט ליד, מען שרייבט עס צו זייער גרויסן קעניג שלמה. דאָ האָט
זי אירע הענט אויסגעשטרעקט צו איר געליבטן מיט דורשטיקע, בענקן־
דיקע אויגן, דאָ האָט זי זיך אין זיך אליין באהאַלטן, ווי א טויב אונטער
אירע פּליגל, צווישן אירע אַרעמס, ווי זי וואָלט זיך געוואָלט פון וועמען
באשיצן. איר גאַנצער קערפער האָט געפּיבערט, זי האָט זיך געבויגן אין
ווייטאַגדיקן עקסטאַז, ווי זי וואָלט אליין פאַרשכורט געוואָרן פון דעם
רייט פון מאַטיוו, וואָס די האַרפעס און די זינגערס האָבן אויסגעשפּילט.
אין אירע אייגענע ריטמישע באוועגונגען האָט זי פאַרגעסן גאָר אינ־
גאַנצן אין אונזער עקזיסטענץ. עס איז איר אַצאיינס געווען, צי מיר
זיינען דערביי. זי האָט אנטפלעקט איר ברוסט, איר רוקן, אירע אַקסלען
אין דעם שטורמישן געווירבל־געשריי. איר מויל איז געוואָרן ווי א שוואַם,
וואָס גלוסט צו פאַרשלינגען זיך אין קושן. זי האָט זיך אליין געהאַלט,
אליין מיט איר לייב ליביקייטן געשפּילט. ווען זי האָט מיטאַמאָל אַנגע־
הויבן צוצוברומען צו זיך די ווערטער פון דעם פאַלקס־ליד און דורך
מימיק און באַוועגונג געשטינגערט דעם עקסטאַז אין זיך אין דעם וואָלקן־
פון פאַרשכורנדיקע דופטן און ריחות, וואָס אירע האָר האָבן ארויס־

געהויכט, זיינען מיר אלע מיטגערעיסן געוואָרן און מיר זיינען אַלע פאַר-
 אייניקט געוואָרן אין איין דורשטיקן באַגער, גלײַך אירע פערפומען
 און אירע באוועגונגען וואָלטן אונזער בלוט צוזאַמענגעשמעלט. איך האָב
 געקוקט אויף מײַן שכן, וואָס איז געלעבן לעבן מיר אויפן ליג-בעטל,
 איך האָב געזען דעם כהן גדולס זון חנן, ווי זײַנע ליפן ציטערן, זײַן לאַנגע
 שפיציקע נאָז איז בלייך געוואָרן און זײַנע אויגן האָבן זיך האַלב גע-
 שלאָסן. איך האָב געקוקט אויף דעם באַבילאָנישן פרינץ און געזען, ווי
 ער ווערט פאַרצערט ווי אין בראַנד דורך זײַן הייסן טעמפּעראַמענט, זײַן
 דיין טונקל געזיכט איז נאָך דינער געוואָרן. ער האָט די אויגן פאַרשלאָסן,
 זײַנע הענט האָבן זיך קראַמפּהאַפט געפּייסט, ער האָט א רויז געדריקט
 צו זײַן שטערן, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט קילן מיט איר. איך האָב גע-
 קוקט אויף דעם אַשקאַנער עלטסטן, וועלכער איז געשטאַנען אַנגעלענט
 בײַ א זײַל פון דעם טונקל-געהאַלטענעם רוים, ער איז בלייך געווען ווי
 די אַנדערע, נאָר זײַנע אויגן זיינען גרויס געווען און פּייערדיק און
 פּיכט, ווי זיי וואָלטן זיך אין זייערע אייגענע טרערן געבאָדן. איך האָב
 געקוקט אויף די אַנדערע, אויף דעם זון פון דעם רייכן ירושלימער, ווי
 ער האָט זיך קאַנצענטרירט און פאַרקוקט זיך אויף אַ שוואַרצן שטיין פון
 זײַנע רינגען, ווי ער וואָלט זיך אין זײַן ליכט געוואָלט פאַרגעסן.

מיטאַמאַל איז עפעס געשען, און מיר זיינען אַלע פון אונזער פאַר-
 זונקענעם לעטאַרגיע-שלאָף ארויסגעוואָרפן געוואָרן; דורך דער אַפענער
 האַלדע, דורך דער קייט פון דער דינערשאַפט האָט זיך א מענטש אדורכ-
 געריסן. פון זײַן טאַפּנדיקער באוועגונג האָט מען גלײַך דערזען, אז ער
 איז בלינד; דיין און בלייך ווי א פאַרטריקנטער וואַרצל פון א געוויקס,
 אזוי איז ער ארויסגעפאלן פון זײַן צעריסענעם זאַק-העמד, וואָס ער האָט
 געהאַט אויף זיך. זײַן טויט בלינד פנים האָט אַבער געשטראַלט מיט א
 פּייערדיקן פלאַם, זײַנע דינע ביינער זיינען געווען ווי געשליפן, און מיט
 זײַנע שאַרפע אַרעמס ריכט ער זיך פון דעם בינטל דינערשאַפט, וואָס
 האָלט אים געפאַנגען. ער שטרעקט אויס פון דעם געראַנגל זײַן פויגל-
 אַרטיק פנים מיט די שטיקער טראַלדן פון זײַן שוואַרצער באַרד און
 שרייט אָדער זינגט — מיט זײַנע אויסגעשטרעקטע אַרעמס צו מרים, —
 פערזן פון דעם פּאַלקס-ליד, וואָס האָט זיך באַצויגן אויף אירע איילן;

„לריח שמניך הטובים...“ — נאָך דעם געשמאַק פון דיינע גוטע איילן,
 מיר זיינען אַלע דערשטוינט געוואָרן, מיר האָבן נישט געוואוסט
 וואָס עס האָט פאַסירט. מרים האָט אויפגעהערט צו טאַנצן, א וואונק גע-
 געבן צו איר הויז-האַלטער, וועלכער האָט איר עפעס דערקלערט.
 און שטעל דיר פאַר, אַנשטאַט דעם בלינדן אַפּגעריסענעם בעטלער

צו הייסן ארויסוואַרפן אָדער אויפשרייַען פון כעס, וואָס זי איז געשטערט געוואָרן אין איר טאַנץ, איז זי ארויס אין א גרויס פריידיק לאַכן, וואָס האָט געגרענצט מיט ספּאַזמען, און זי האָט באַפוילן אירע דינער דעם בלינדן בעטלער אַפּצופירן, אים צו וואַשן און צו איילן, אין אַ לילעך אויס דעם פּינסטן פעניציע-ליוונט אינצוויקלען און דאָ אריינברענגען אין באַנקעט-זאַל.

און צו אונז האָט זי זיך געווענדעט אין איר ספּאַזמען-געלעכטער און דערקלערט, אז דאָס איז בר-תלמי, א בלינדער אייט-מישער, דער בעס-טער אין גאַנץ ירושלים. „ער האָט דערפילט דורך די מויערן מניע פער-פומען, און עס האָט אים ווילד געמאַכט. ער ווערט שטענדיק ווילד, ווען דער גערוך פון דעם אייט דערגייט צו אים, און ער ריכט זיך אריין אין הויז. איר וועט דאָך נישט האָבן דאקעגן, אז דער אומגליקלעכער זאַל נעמען א פּלאַץ צווישן אונז! גאָט האָט פארשלאָסן די שנין פון זינע אויגן, דערפאַר געעפנט זיין חוש פאר געשמאַקן.“

און שטעל דיר פאַר, זי האָט אים נאָכן וואַשן און זאַלן אריינגע-פירט צווישן אונז און אוועקגעלייגט אים אויף אַ לייג-שטול, וואָס זי האָט געהייסן ברענגען פאר אים, אוועקגעשטעלט פאר אים די גלוסטן-דיקסטע פרוכטן און אויסגעזוכטסטע געטראַנקן. אָבער ער האָט נישט געגעסן און נישט געטרונקען, ער האָט זיין גרויס פנים אין זינע הענט באהאַלטן, געאַטעמט שטארק און געהאַלטן אין איין רעדן צו זיך מיט די פערזן פון באַליבטן פּאַקסלדיד.

און נישט דאָס בלויז, זי האָט פאר דעם בלינדן נאָכאמאָל אויסגע-פירט איר טאַנץ, און ווען אפילו ער האָט נישט געקאָנט זען אירע בויגן-זאַמע באוועגונגען, האָט זי אָבער דערפאר פאר אים יעדעס מאָל אן אנ-דערן געשמאַק פון פערפומען געלאָזט פארבייפירן, וואָס אירע האָר און שליייערן האָבן ארויסגעאַטעמט פון זיך. אומצויליקע זיינען זיי געווען און שארפע, ווי זאַטע קאָלירן. מען האָט באשניפערלעך געזען פון יעדן גערוך דעם קאָליר פון דער בלום אָדער וואַרצל, פון וועלכן ער איז ארויסגעצויגן געוואָרן. און יעדעס מאָל, ווען אירע שליייערן האָבן פון זיך אן אנדערן גערוך ארויסגעגעבן, האָט דער בלינדער אויסגעשריגן מיט ענטוויאָסטישע פרייד-געשרייען. ער האָט געקושט די לופט, ער האָט מיט זינע הענט אויפגעפאנגען די ריחות, ווי זיי וואַלטן געווען באַזאָמען און געגלעט מיט זיי זיין לייב, זיין גרויס פנים, זינע פארמאכטע אויגן און גערעדט צו זיך פערזן פונם ליד: „ווער האָט מיך אזוי געטרייסט אזוי ווי דו, מנין צנועה, דו אויסדערוויילטע פון מנין האַרץ; זינע איילן לענען אונטער מנין האַרץ ווי גוטער עפּל-געשמאַק, זיי היילן מניע

וואונדן ווי גוטער באַזאָאָם, זיי לעשן אויס די עוולד פון באַליידיקטן
און טרייסטן דעם געפֿיניקטן. זע, זיי שטרעקן אויס צו מיר דינע ווייכע
גלֹוסטיקע הענט און גלֹעטן מיך, ווי א מוטער איר איינציק קינד! זינג צו
מיר, מײַן געליבטע, זינג צו מיר דורך דינע געשמאקן. איצט ברענגען
זיי מיך צוריק אין מײַן מוטערס גאַרטן ארײַן, ווען איך בין נאָך א קליין
קינד געווען און מײַנע אויגן האָבן זיך נאָך געפֿרייט מיט דעם אַנבליק פון
דער ליכטיקער זון. איצט דערפֿיל איך דעם פֿרישן קראַקאַס, וואָס האָט
אין אונזער גאַרטן געבליט און איצט זע איך די צניעותדיקע בלויע
יאשמין־בלימלעך — אזוי צניעותדיק און אזוי אויפֿרעסנד זענט איר,
אזוי קליין און אזעלכע ריחות גיט איר ארויס פון זיך. איצט קליט מיך
דער ווינט פון פעלד און וואַלד אין דעם הייסן טאָג, דער געשמאק פון די
מאיר־געקלעך וואַשט מיך מיט דעם קליין טוי וואָס פאַרט אויף דער
מאַרגן־רויז; עס טריפט דורך מײַן הויט ארײַן דער האַניק פון די רויזן.
אוי, באַטריב מיך נישט מיטן שטורעם פון אכזריותדיקן איריס, שרעק מיך
נישט מיט דער נאכט פון דער שוואַרצער רויז, באזאנפט מיך מיט דעם
פֿילכך־געשמאַק, לען אונטער מײַן האַרץ דורך דעם טריפֿנדיקן האַניק
פון מור. אָ, זינג צו מיר, שיינע כּהּה מײַנע, מיט דעם געזאנג פון דינע
איילן... — און ער האָט אַנגעהויבן מיט ווילדן ענטוויאַזם צו רעדן
צו זיך פֿסוקים, וואָס מיר האָבן נישט פֿארשטאַנען...

און זי, מרים, פון מגדל, האָט געהאַטן אין איין אָפּגעבן זיך מיט
מיט אים; עס זעט אויס, אַז זי האָט אינגאַנצן פֿאַרגעסן אין אונז, זיך
גאַרנישט אומגעקוקט אויף אונז, צי מיר זיינען יאָ דאָ אין דער באַנקעט־
האַליע אָדער נישט. זי האָט זיך פֿאַר דעם בלינדן געדרייט אין א ווילדן
ווירבל, און פון אירע באהאַלטענע האַר אויסגעשאַטן אויף אים אין
פערפום נאָכן אנדערן, וואָס האָבן ארויסגעטעמט פון איר. און יעדעס
מאַל, ווען ער האָט דערפֿילט דעם געשמאק פון אן אייל, האָט עס אויס־
געזען, ווי זינע אויגן וואַלטן צוריקגעקריגן דאָס ליכט און דערזען דעם
שניגענדיקן טאָג, דאָס ליכט אין דער פינצטערניש. עס האָט זיך דער־
הערט זיין עקסטאַטישער אויסרוף, זיין באַגאָווערט מויל האָט געטרונקען
איר לופט און גלייכצייטיק גערופן פֿריידיקע אויסגעשרייען, אזוי אז
אונז איז איבערדריסיק געוואָרן דאָס דאָזיקע שפּיל.

איך האָב געזען, ווי דער יהוסדיקער באבליאַנישער פֿרינץ וואַרפט
זיך ווי אין קאַנוואַלטיעס אויף זיין ליג־שטול, הויבט זיך אויף און זעצט
זיך צוריק, ביים יונגן חנו אין די נאָז נאָך בלייכער און שפיציקער גע־
וואָרן און זי האָט איצט אינגאַנצן צוגעדעקט ווי א שאַרפֿער שנאָבל
זינע ליפֿן, אזוי זיינען אויך שפיציק און פֿלאַמענדיק געוואָרן זינע אויגן.

מען האָט געהאט דאָס געפיל, אז ער וועט זיך יעדן אויגנבליק אויפרייסן פון זיין געלעגער און צוגיין צום פרעמדן, פרעכן בלינדן בעטלער און אים צעדורסן מיט זינע שארפע נעגל, און אזוי איז אויך געווען מיט דעם זון פון ריכטן מאָן און אזוי אויך מיט דעם אשקאלאָנער עלטסטן, מען האָט געקאָנט הערן דאָס הויכע קלאָפן פון זיין האַרץ פאר קנאה און כעס; און אזוי איז געווען מיט אונז אלע. אָבער זי האָט געשיצט דעם בלינדן מיט איר טאנצנדיקן קערפער. מיר האָבן פאר אונזערע ליפן געביסן און מיר האָבן איינער נאָכן אנדערן פארלאָזט דעם באַנקעט־זאָל. צום ערשט איז עס געווען דער באבילאָנישער פרינץ, וועלכער האָט ווילד געכאפט זיין אראָפּפאָלדיקן דיאָדעם און זיין מאַנטל, און הויך אומגעדולדיק גערופן זיין דינער. מרים האָט זיך אָבער גאַרנישט אומגע־קוקט אויף אים. אזוי אויך די כהנישע קינדער, און אזוי אויך די אַנדערע. זי האָט אונז פשוט געבעטן צו פארלאָזן דעם זאָל דורך אירע אומגעדול־דיקע באוועגונגען און איר אויפגערודערטן, שרײַענדיקן ווילדן טאַנץ. מיר האָבן זי איבערגעלאָזט אליין מיט דעם בלינדן, ענטוואַסטישן, זינגענדיק־שרײַענדיקן מאָן.

צומאָרגנס, ווען עס איז מיר אויסגעקומען פארביצוגיין דעם הויף פון די היידן, האָב איך זי אָנגעטראָפן, באגלייט פון א דינעריין, לעבן א געוועלעב, וואו מען האָט פארקויפט קרבנות־טויבן. זי איז געווען אינגאנצן באדעקט אין שלייערן און אין טיכער ווי א וועסטאָליין. איך האָב זיך אָפגעשטעלט וואַרטן, ביז זי וועט פארטיק ווערן מיט איר אַננקויף, וואָס האָט בני איר לאנג געדויערט, ביז זי האָט זיך אויסגעזוכט די פאסן־דיקע פאַר טויבן. ווען זי האָט מיך דערזען, האָט זי מיט איר שלייער צוגעדעקט די גרוי־בלוילעכע פינקלדיקע טויבן־קעפלעך, וועלכע זי האָט געהאַלטן און מיט גרויס ליבשאַפט געהאַלדוט אין איר בוזעם, אזוי ווי זי וואָלט מורא געהאט, אז איך זאָל איר קרבן נישט פאראומ־רייניקן מיט מײַן אַנבליק. איך האָב זיך צו איר דערנענטערט און צו איר עפעס געזאָגט וועגן דעם נעכטיקן פאַרפאַל. אָבער זי האָט מיך נישט געלאָזט אויסרעדן, געגעבן מיר א צייכן מיט דער האנט, און זי האָט זיך פון מיר דערווייטערט. מײַן טריט און אויג האָבן זי נאָך באגלייט ביז צום אַנגאַנג פון וויבער־הויף. בני דעם אַנגאַנג פון קאַרינישן בראַנזענעם טויער צום וויבער־הויף האָט זי זיך געלאָזט פון איר באַ־דינטן איבערטוישן איר אויבערשטן שלייער, זי האָט ווארשיינלעך מורא געהאט, אז איך האָב איר שלייער פאַראומריניקט מיט די רייד פון מײַן מויל. זי האָט אַנגעהילט טיפער איר פנים אין שלייער, מיט וועלכן זי

האָט אויך פארדעקט די קעפּלעך פון די טויבן. מיט א שמעקעדיקער
בשמים־צווונג אין האנט איז זי פארשוואונדן מיט קליינע זינגענדיקע
טריט הינטער דעם טויער פון דעם פרויען־הויף. ...

קאַפיטל פערצן

דער בלינדער אייל־מישער.

און מיטאמאָל איז דאָס אַלץ פארשוואונדן, ווי מיט דער האנט אָפֿ־
געווישט. אזוי זענען זיי, די אַריענטאַלישע מענטשן. דו ווייסט קיינמאָל
נישט, וואָס מאַרגן וועט מיט זיי געשען.

מרים האָט דעם בלינדן ארזינגענומען צו זיך אין הויז, ער האָט
געהאט אויף איר א פארניכטענדיקן אַלנפלוס און סוף כל סוף ארויסגע־
שלינדערט זי פון לעבן, ווי מען רייסט אויס א פרעכטיקע פלאנץ אינמיטן
פון איר בליאונג. ער איז געווען איינער פון די, וועלכע האָבן געגלויבט,
אז די טויטע וועלן אויפשטיין פון זייערע קברים, ווען זייער משיח וועט
קומען, און ער האָט אויך מיט דער דאָזיקער לערע סוף כל סוף אַנגע־
שטעקט זיך הארינטע.

דער בלינדער אייל־מישער איז געווען א געלערנטער און האָט זיך
אויסגעקענט אין דער שריפט. מרים מאגדאַלענא פלעגט אים שוין איצט
האַלטן לעבן זיך ביי אַלע אירע עמפאָנגען און באַנקעטן. אן אָפגעוואַ־
שענער, א געזאַלבער, די באַרד און די האַר אויסגעקעמט, איבערגעצויגן
מיט א ציציתדיקן סדין — פלעגט ער זיצן אין א ווינקל און פלאַפּלען
צו זיך אַיין פסוקים פון די שריפטן. ער האָט אונז אָבער שוין אַלע
פארוויילונגען פארדאַרבן, אונזערע באַנקעטן זיינען דורך דעם בלינדן
פאנאטיקער פארוואנדלט געוואָרן פון אמזירנדיקע פארגעניגן־אָוונטן
אין לאַנגווייליקע האַר־שפאַלטנדיקע און קאַפּווייטאַגדיקע דיסקוסיעס.

איינמאָל בין איך אַנוועזנד געווען ביי אזא דיסקוסיע. איך האָב גע־
וואָלט וויסן וועגן וואָס, אייגנטלעך, עס האַנדלט זיך, און איך האָב מיר
די מי געגעבן דאָס געשפרעך פון דער דיסקוסיע נאָכצופאַלגן. דאָס איז
מיר טאקע געלונגען, אָבער דערפאַר בין איך ארויסגעגאַנגען פון באַנ־
קעט נישט מיט א געשוואָלענעם בויך פון טרינקען, נאָר מיט א געשוואַ־
לענעם קאַפּ. דער צד פון כהן גדול האָט אויך געהאט זינע געלערנטע,
געוועזן־אויסטמיטשער און הארטקעפיקע פאנאטיקער; האָט שוין מײַן
פריינד הנן יעדעס מאָל, ווען די מרים מאגדאַלענא האָט איר בליינדן

אייִ-מישער געבראכט, מיטגעשליפעט מיט זיך א געלערנטן פון זיין צד, און די צוויי האָבן זיך ביי די נעזער געריסן. מיר, די פרעמדע, האָבן זיך אמזירט דערבני, ווי די געלערנטע פון ביידע צדדים האָבן זיך ארומגע-וואָרפן מיט פסוקים און אויסטייטשונגען פון זייער שריפט ווי זשאַנג-לערן מיט באַלעם-וואָרפן. זיי האָבן מיר דערמאָנט מיט זייער זשעסטי-קולירן, מיט די פינגער-שפיציקע באוועגונגען, מיטן שאַקלען זיך, אַטאַ-קירן און אָפּווערן זיך — אין א קאמף פון צוויי הענער. דער בלינדער האָט דעם אנדערן שיר נישט די אויגן ארויסגענומען מיט זינע פינגער-שפיצן. דאָס געשפרעך האָט זיך אַזי געהאנדלט, ווי געוויינלעך, ארום דעם תחית המתים-פראַבלעם. דער געלערנטער פון כהן גדולס צד האָט געטענהט, אז דער מענטש ווערט נאָכן טויט שטויב און — ווי אזוי קאָן שטויב צוריק לעבעדיק ווערן און פון קבר אויפשטיין? דאָס איז לויט אונזער אויפפאַסונג געווען זייער ריכטיק, און ער האָט געבראכט, ווי געוויינלעך, א ראיא צו זינע רייד א פסוק פון זייערע שריפטן. דער בלינדער אייִ-מישער האָט אָבער געצויגן א גאנצן קל-חומר און ער האָט ארויסגעדרונגען אויף אזא אופן: „מה-דאָך א קערנדל פון א גערשטל, וואָס האָט נישט קיין קליידער און ווען מען לייגט עס אריין אין דער ערד, וואַקסט דערפון ארויס א גאנצע זאגל, מיט שטריו און אומציליקע גערשטנדלעך, מיט פלעוועס און הערעלעך, — מכל-שכן דער מענטש, וועלכן מען באגראַבט אין זינע תכריכים-קליידער, וועט ער דאָך אוודאי צוריק פון דער ערד ארויסוואקסן...“

— אָבער די קליידער פון מענטש, אין וועלכע מען באגראַבט אים, ווערן דאָך אין דער ערד פארפּוילט! — האָט דער צווייטער צד געטענהט. — ווער רעדט דאָ פון געוויינלעכע קליידער, וואָס דער מענטש בא-קליידט? די קליידער, אין וועלכע מען באַגראַבט דעם מענטש, דאָס זיינען זינע מעשים טובים, וואָס ער האָט געטון אויף דער ערד, אזוי ווי עס שטייט געשריבן: „גאָט איז באקליידט מיט גערעכטיקייט“. הייסט עס, אז גערעכטיקייט, ווי אלע אנדערע מעשים-טובים, זיינען די אמתע קליי-דער פון מענטש, וואָס ער נעמט מיט זיך מיט אויף יענער וועלט, און לויט די מעשים טובים, וואָס ער האָט געטון אויף דער וועלט, אזוי רייך וועלן זיין די קליידער, אין וועלכע ער וועט זיין אָנגעקליידט, בעת ער וועט זיך פון קבר אויפהויבן ביי תחית-המתים!

— און די, וועלכע האָבן גאָר קיין מעשים-טובים נישט אין זייערע הענט, — האָט דער צווייטער צד געוואָלט וויסן — וועלן זיך נישט אויפהייבן?

— יאָ, זיי וועלן זיך אויך אויפהייבן, נאָר נאָקעט און בלויז, כדי

געמשפט צו ווערן!

און ער האָט אנטוויקלט א גאנצן אנטאָמישן טראַקטאַט: אין דעם קערנדל פון מאַרץ-ביין האַלט זיך אויף דאָס גאנצע חיות פון צוקונפטיקן מענטש, פון דעם קערנדל זאָל זיך אין קבר צוריק אנטוויקלען דער גאנצער פּיזישער קערפער פון מענטש, ער זאָל צוריקקריגן נישט נאָר זינע אָדערן און אברים, נאָר אפילו זיין אייגנאַרטיקע געשטאַלט, זיין ליניע און אויסזען; וואָרום דאָס אויסזען פון יעדן מענטש איז א טייל פון דעם אויסזען פון דער געטלעכקייט, ווי עס שטייט געשריבן: „לאָמיר באשאפן א מענטש אין אונזער געשטאַלט!“ הייסט עס, אז די געשטאַלט פון יעדן יחיד באזונדער איז א טייל פון דער געשטאַלט פון דער געטלעכקייט. דורך דעם איז דאָס אויסערלעכע אויסזען פון מענטש אזוי וויכטיק, הייליק און אייביק ווי דער מענטש אייך, און עס וועט מיט דעם מענטש צוזאמען אויפשטיין צוריק פון קבר.

אַט אין אזעלכע לאַנגווייליקע געשפרעכן האָבן מיר שוין פון דענסט-מאָל אָן פארבראַכט אונזערע אַוונטן, און מיר, היידן, האָבן דאָס געמוזט אויסהערן.

אַבער מען האָט זי באדארפט זען, די מרים מאגדאלענא, בשעת דער בלינדער אייל-מישער האָט אנטוויקלט די לערע פון תחית-המתים לויט די געזעץ-אויסטייטשער. מען האָט באדארפט באטראכטן אירע אויגן, מיט וואָס פארא פריידיק, האַפענונגספול און גליקלעך ליכט זיי זיינען באשניט געוואָרן! פון דענסט-מאָל אָן האָט זי זיך געענדערט, זי האָט פארלוירן אינגאנצן אירע מעלאַנכאָלישע איבערפאַלן, זי איז שטענדיק געווען גליקלעך און פריילעך, אזוי ווי עס וואָלט זי פערזענלעך דאָס גרעסטע גליק באגעגנט.

עס איז געוואָרן מיט איר וואָס אמאָל ערגער, זי איז שוין אינגאנצן ארונטערגעפאַלן אונטער דעם בלינדנס אינפּפּאָס. דער בלינדער איז דער-נאָך געוואָרן איינער פון די אָנהענגער פון דעם יוחנן המטביל, וועלכער ווערט געהאַטן געפאנגען פון טעטראַרך הורדוס אַנטיפּאס פאר מאיעס-טעט-באלידיקונג — וועגן וואָס דער אַלטער כהן גדול חנן האָט מיר פארציילט. נאָכדעם, ווי מען איז געוואָרן געוואָרן, אז דער יוחנן המטביל ווערט געהאַטן אין געפאנגענשאפט פאר זיין דרייסטער ארויסטרעטונג קעגן טעטראַרך, האָט ער באקומען פיל אָנהענגער. דאָס פּאָלק האָט אָנגעהויבן צו גלויבן, אז ער איז זייערס אן אַלטער נביא, וועלכער איז צוריקגעקומען אין לעבן ארניין. אויך דער בלינדער אייל-מישער איז געוואָרן זינס א תלמיד, און האָט אויך די מרים מאגדאלענא מיטגע-שלעפט מיט זיך. זיי האָבן דערוואַרט, אז עפעס-וואָס וועט איצט געשען,

אז דער דערלייזער וועט איצט קומען, ווי דער יוחנן האָט נביאות גע-
 זאָגט, און זיי האָבן זיך געהאלטן אין איין פאַרברייטן צו זיין קומען.
 די מרים פון מגדל האָט אונטער דעם אַנפלוס פון דעם בלינדן אוועק-
 געוואָרפן אינגאַנצן דאָס אַרט לעבן, וואָס זי האָט געפירט, פאַרגעסן אין
 אירע פריינד און איז מיטאמאָל גאַר אינגאַנצן פאַרשוואונדן געוואָרן פון
 שטאָט. צום ערשט האָבן מיר געמיינט, אז זי האָט זיך אויף אין בית-
 מקדש-הויף און זי וועט אין א צייט ארום נאָך צוריק קומען אין לעבן
 אריין, ווי זי פלעגט עס שוין אַפּטמאָל טון ווען עס איז זי באפאלן דער
 רעליגיעזער משוגעת. דאָסמאָל איז זי אָבער פאַרשוואונדן אויף א לאַנגע
 צייט. מיר האָבן נישט געוואוסט, וואו זי איז אהינגעקומען, געמיינט, אז
 זי האָט אינגאַנצן פאַרלאָזן די שטאָט. שפעטער זיינען מיר אָבער געוואָר
 געוואָרן, אז זי האָט זיך פאַרקליבן מיט דעם בלינדן אין איר בשמים-
 גאַרטן, וואָס זי האָט געהאַט אויפן הר-הזתים. דאָרט האָבן זיי געזאָלט
 זאַמלען ארום זיך נאָך אייניקע פון זייערע אָנהענגער, צווישן וועלכע
 — מען זאָגט — עס זיינען געווען אפילו קרעציקע און קראַנקע. זיי האָבן
 פאַרוואנדלט איר פּרעכטיקן גאַרטן אין אן איינפאַכע בשמים-פאַבריק;
 זיי מאַלן פון די בשמים אייזן אוו פאַרקויפן זיי אין דער שטאָט און אויך
 אין בית-מקדש-הויף. דערפון דערנערן זיי זיך אלע צוזאַמען, און דאָס
 וואָס עס בלייבט זיי איבער, צעטיילן זיי צווישן די אַרעמעלייט.

אין א צייט ארום, אז זי האָט נישט געלאָזט הערן פון זיך, זיינען מיר
 אלע נגערעיק געוואָרן צו וויסן, וואָס עס איז געשען מיט איר. דער יונג-
 גער חנן, וועלכער איז געווען זייער פאַרליבט אין איר, האָט איר שוין
 פון לאַנג געהאַט ארומגעזוכט. ווען מיר זיינען געוואָר געוואָרן, אז זי איז
 אויבן בני זיך, האָבן מיר אנומלט גענומען צוויי פערד און ארויפגעריטן
 אויפן הר-הזתים זי צו באזוכן. עס איז געווען א היפש שטיק וועג ביז
 צו איר גאַרטן. מיר האָבן דאָס אַרט מער נישט דערקענט; אָנשטאָט דעם
 בארימטן הערעכען בשמים-גאַרטן מיט די אויסגעזוכטסטע קרייטעכצער
 און בלומען פון אלע עקן וועלט, האָבן מיר איצט אָנגעטראָפן אויף אן
 אייז-מיר. א גאַנצע כאַדיאַסטערע אַרעמעלייט האָבן זיך דאָרט געהאַט פאַר-
 זאַמלט, יונגע און עלטערע, וועלכע האָבן מיט איר צוזאַמען באַארבעט
 דעם בשמים-גאַרטן. אלע זיינען זיי געווען פאַרנומען ביי רייניקן די
 פלאַנצונגען, ביי שטויסן די בשמים — טייל מיט האַנט-מילעכלעך און
 טייל מיט מערזשעס. צווישן זיי זיינען געווען פיל פאַרדעכטיקע אין
 קראַנקהייטן, וואָרום, ווי עס זעט זיך אויס, האָט זי מיטגעשעפּט מיט
 זיך דאָס אַפּפאלעכץ, בעטלער און אַרעמעלייט, וועלכע האָבן שטענדיק
 באַלאַגערט געהאַט איר הויז אין שטאָט. איינער איז דאָרט געווען אן

אלטער, וועלכן זיי האָבן גערופן „פּאָטער“, שמעון האָט ער געהייסן, האָבן מיר זיך מורא געהאט צו אים צוצורירן. איך בין זיכער געווען, אז דער מאַן איז אַנגעשטעקט געווען מיט צרעת. מיר זיינען נישט אמאָל זיכער געווען, צי זיי זיינען אלע פרנצע מענטשן, פיל אנטלאָפּענע קנעכט האָבן זיך געמוזט געפינען צווישן זיי. און אַט צווישן דעם דאָזיקן אָפּפּאַלעכץ פון מענטשן האָט זיך אַרומגעדרייט מרים מאַגדאַלענא מיט איר איי-דעלער פיגור, וואָס האָט נאָך אלץ געהאט דעם אַנבליק פון דורכזיכטיקן אַלבאַסטער אומעטום, וואו די הויט פון איר לייב האָט זיך באוויזן. דאָס האָרץ האָט שיר נישט געפּלאַצט פון צווען, אז דער דעליקאַטער קערפּער, וועלכער איז געוואוינט געווען צו זיין געפּלעגט אין די איידעסטע איידן, צו פילן זיך אַנגעבעט אין נאָבעלע זינדענע שטאַפּן, אין פּינסטן פּורפור-וואָל פון צידון, — איז אַנגעוויקט אין גראָבן זאָק, מיט רויען פּילץ איבערן אויבערשטן האַלבן קערפּער. וואָרום עס איז געווען האַרבסט-צייט, די רעגן-פּיכטיקייט איז געשטאַנען אין דער לופט, אין ירושלים איז שוין קאַלט געווען, און זי האָט געציטערט אויפן גאַנצן לייב, אירע הענט זיינען שוין גראָב געווען פון ארבעט, און איר פנים, וואָס איז גע-פּלעגט געווען מיט די אויסגעזוכטסטע קאַסמעטיקס, איז שוין פאַרהאַר-טעוועט געווען, פּוד מיט קנייטשן און שפּרענקעלעך פון דער ברענענ-דיקער זון. דאָס איינציקע איבערבלייבעכץ פון איר שיינקייט, וואָס זי האָט אַרויסגעראטעוועט פון די נעגל פון רעליגיעזן פאַנאַטיזם, אין וועלכן זי איז אַרײַנגעפאַן, זיינען געווען אירע רויטע האַר, וועלכע זיינען נאָך אלץ געווען אַראָפּגעלאָזט ווי פּייער-צונגען איבער אירע געטאַקטע פּלייצעס.

פאַרשטייט זיך, אז זי האָט אונז באַלד באַמערקט און האָט אונז אויפ-גענומען אזוי ווי עס וואָלט גאַרנישט מיט איר געשען אויסטערלישס. מיר האָבן זיך אויך געמאַכט נישט באַמערקן די ענדערונג, וואָס איז פאַר-געקומען מיט איר. זי האָט אונז פאַרבעטן אוועקצוזעצן זיך לעבן דעם בלינדן, אַרום וועלכן די ארבעטער זיינען געווען קאַנצענטרירט. זיי האָבן אלע צוגעטראָגן געטריקנטע בלומען און בשמים-בלעטלעך צום בלינדן, וועלכן זיי האָבן גערופן בר-תלמי. ער האָט געהאט פאַר זיך שטויסן פאַרטריקנטע יאַשמין-בלימלעך, בשמים-בלעטלעך און שקאַרמיצלעך פון דראַגאַן-בלימלעך, מיט וואַרצלען פון בשמים. ער האָט די בלעטלעך אַדורכגעפירט פאַר זיין נאָז און יעדעס געוואַרפן אין אן אַנדער מילעכץ פון די, וואָס זיינען געשטאַנען אַרום אים. פאַרשידן זיינען געווען די מילעכלעך, מערסטנס זיינען דאָס געווען האַנט-מילעכלעך פון האַרטע שטיינער אָדער אויס מאַרמאַר; אַנדערע בשמים האָט מען געשטויסן אין

מעטאלענע מערוזש'ס, לויט די פארשידענע סארטן איילן און בשמים-
געווירצן, וועלכע דער מערוזש' האט באדארפט אויסהאמערן. דאס אלץ
האט בר-תלמי געטון בלינדערהייט. זיינע אויגן, וועלכע זיינען געווען
אפן, נאך איבערגעצויגן מיט גלאנצנדיקע, טויטע, וויס-באטריבטע
הינטערן, זיינען בלינד — האט זיך געדאכט — פאר אלץ און אלעם, —
נאך די בשמים-ריחות זעען זיי ווי העלע קאלירן, וואס עס ווארפן פון
זיך די געווירצן און בלומען. טוענדיק אבער זיין ארבעט, האט ער נישט
אויפגעהערט צו פארציילן עפעס, צו וואס די ארומיקע האבן זיך צו-
געהערט מיט פארכאפטן אטעם. זיי האבן אלע אינגעהאלטן דאס שאר-
פע קלאפן מיט די שטייטען, כדי זיי זאלן זיך קאנען צוהערן צו זיין קול.
און גערעדט האט ער, אזוי ווי ער וואלט עפעס מיט זינע בלינדע אויגן
געזען צושוועבן פון דער ווייטער פארנעפטקייט. אפילו מ'זיך באגריי-
טער, דער יונגער חנו, איז פאראינטערעסירט געווארן צו הערן וואס
ער זאגט. מען האט אנגעזען אין זיין לאנגער נאז, וועלכע איז בלייך גע-
ווארן פאר אויפגעגונג און אין זינע שפיציקע אויגן, וועלכע האבן זייער
חף-גלאנץ באקומען, אז ער איז אויפגעבראכט. דאך אינטערעסירט עס
אים וואס דער בלינדער פארציילט. שוין אפגערעדט פון מרים מאגדא-
לענא, — מען האט באדארפט זען איר פנים, אירע אויגן, די גליקלעכ-
קייט און די דערלייזונג, וואס האט געשניטן אויף איר. אין דער קלאר-
קייט פון אירע אויגן האט מען דערפילט איר געמיט. ווי עס איז געווען
צו דערווארטן, האט דער בלינדער גערעדט וועגן דעם זעלבן, וואס מען
האט אומעטום איצט גערעדט צווישן די יידן אין ירושלים, אין גאנץ
יהודה און אין גליל. וואו מען איז געקומען, וואו מען איז געשטאנען,
האט מען נאך געהערט רעדן צווישן זיי וועגן זייער משיח, וועלכן זיי
האבן דערווארט יעדן טאג, אז ער זאל קומען, אזוי ווי עס וואלט זיך
געהאנדלט וועגן א רעאלער זאך, וואס דארף אט שוין געשען; אט ווי
וועגן זייערס א קעניג, וועלכער איז געגאנגען אין קריג אריין, האט א
גרויסע שלאכט געוואונען און מען דערווארט יעדן טאג, אז ער זאל אין
זיין טריאומף אין דער שטאט איינציען; די שליחים, וואס ער האט ארויס-
געשיקט, זיינען שוין אנגעקומען מיט דער בשורה, אט שטייט ער שוין
הינטערן טויער. ... אזוי האבן זיי אלע דעם משיח דערווארט און דאס
אין אלע קלאסן, אין אלע שיכטן, סיי ארעם, סיי רייך ...

עס איז אויסגעבראכן דארט צווישן די ארומיקע און דעם זון פון
כהן גדול, חנו, — ווי געוויינלעך אומעטום, ווען יידן קומען זיך צונויף —
א שטורעמדיקער וכוז איבער דעם משיח. דער קלוגער, אויסגערכנטער
חנו האט דאסמאל נישט געקענט מייסטערן זיין מיט פארדאכט באאבאכ-

טנדיקן שטיילן שמייכל, וואָס פֿלעגט שפּילן אויף זינע ליפּן, ווען ער האָט זיך צוזאמענגעטראַפּן מיט דעם אומצוטרויענדיקן פעבל. ער האָט זיך געלאָזט מיטרייסן פון זיין הייסן טעמפּעראַמענט, ער האָט פאָרגעסן אין זיין ראַנג און שטעלונג און איז געוואָרן ווי איינער פון זיי. איך האָב שוין דענסטמאָל אָנגעהויבן פארשטיין דאָס אומגייענדיקע לשון פון דעם יידישן המון, אין זייער אַראַמעאישן דיאַלעקט האָבן זיך ארײַנגעכאַפּט פיל גריכישע ווערטער, וואָס זיי האָבן באנוצט אין דער שפראַך פון זייער טעגלעכן אומגאַנג. איבריקנס, האָט מיר שפּעטער אויף מײַן פאר-לאַנג דעם כּהן גדולס זון גענוי דאָס געשפּרעך איבערגעגעבן. פיל האָב איך זיך אויך געקאַנט משער זײַן פון זייערע לעבּהאַפּטע, טעמפּעראַ-מענטפּולע באוועגונגען און זשעסטיקולירן, וואָס האָבן באַגלייט זייערע דיסקוסיעס. איך ווייס נישט, צי זיי האָבן געוואוסט, אז זיי האָבן פאר זיך דעם אַלמעכטיקן חנן בן חנן. אָבער דער בלינדער האָט עס יאָ גע-מוזט וויסן, — ער האָט אים דערקענט אין זיין שטימע, און צוליב דעם, זעט זיך אויס, האָט ער אים פּראָוואַצירט און ארויסגעבראַכט פון געדולד. זיי האָבן גערעדט וועגן דעם, וויפיל ברויט און אייל, האָניק און וויין זייערע פעלדער און ווינגערטנער, בינשטאַקן און טייטלביימער וועלן ארויסגעבן, ווען זייער משיח וועט קומען; ווי זיי וועלן זיך באַדן אין וואוילטאָג און ריכטום, און וויפיל מדינות ער וועט פאר זיי אַינ-נעמען; ווער עס וועט אַלץ נישט זײַן צו זיי אונטערטעניק און וואָס פארא ניסים עס וועלן אַלץ נישט געשען אין יענע טעג, ווען דער הימל וועט זיך שפּאַלטן און די ערד וועט ציטערן.

— אָבער ווער וועט דאָס זײַן דער משיח, וועלכער שטייט שוין היינט-טעג אַינער טיר און הערט זיך צו צו אַינער געוויין? — א מעכטיקער קעניג אזעלכער, וואָס וועט אַלע אַינערע שפּיכלערס אָנפילן מיט תבואות, אַלע אַינערע קריגן מיט אייל און האָניק און וועט יעדן איינעם פון אַינן גערטענער און פעלדער מיט וועלדער פאַרטיילן? יעדע נאַקעטקייט וועט ער באַדעקן, איבער יעדן קאַפּ וועט ער א דאָך אויסשפרייטן? ווער איז דאָס דער, וואָס איר לייגט אזוי פיל האַפּענונגען אויף אים? פּונדאָנען וועט ער דאָס אַלץ נעמען, כדי אזוי פיל חלומות וואָר צו מאַכן? ער וועט דאָס אזוי פיל לענדער אַיננעמען? מיט וואָס פאר א חיי? ווער וועלן זינע פארבינדעטע זײַן, כדי אַלע פעלקער פון דער וועלט אונטער זינע פיס צו ברענגען? א קעניג אזעלכער א גרויסער וועט ער זײַן? ... — האָט זיי געפּרעגט דעם כּהן גדולס זון מיט שפּאַט און פאראכטונג.

א געלעכטער, מיט א געשפּריץ פון שפּייכעך פון אַנצייניקע מילדער האָט זיך געהערט ארום.

— אנישט באדארף ער דען לענדער אננעמען? די פעלקער וועלן
אליין ווערן צו אים אונטערטעניק!

— אז גאָטס אויסדערווייטער וועט קומען, וועט פון איין ווינטרויב
אזוי פיל וויין זיך גיסן, אז איך וועל מיר קאָנען פון אים אַנצאָפן גאנצע
קריגן און טרינקען, טרינקען, טרינקען אַן אויפהער! — האָט אַ מאַן מיט
פארקלעפטע אויגן פון ראָפּע מיט אַ שטום-לאַכנדיקער צורה און מיט
אַן אַנצינדיקן מויל אַרויסגעשפּריצט פון זיך.

— און איך... איך... — האָט אַ שטאַמלער מיט פארקאַטנוואַטער
באַרד פון מיסט און שמוץ אַרויסגעקרקט — איך וועל מיר אין פעלד
אַרויסגיין, איין זאַנג וועל איך מיר אַפּשנידן, און עס וועלן זיך פון איר
גאנצע זעק מיט קערנער שיטן און איך וועל האָבן ברויט צו עסן אויף
וואַכן, אויף חדשים-לאַנג צום ערשטן מאָל צו דער זעט.

— נאָר איינער, אנישט וועסטו דען באדארפן דיר די קערנער אליין
אויסשלאָגן? — דער ווינט וועט שוין פאר דיר דעם ווייץ דרעשן, דו
וועסט נישט ברויכן אפילו די תבואה אין דער מיל אריינצוברענגען, אזוי
ווי עס וואַקסט — וועט עס האָבן דעם טעם פון ברויט! — האָט אַן אַנ-
דערער פאנטאזירט.

— און איך וועל מיר דיגן אַ גאנצן טאַג אונטער אַ טייטלבוים, און
דער האַניק יועט טריפן מיר פון די טייטלען גלייך אין מויל אריין —
האָט נאָך עמיצער געשטשירעט מיט פרייד, ארויסשטעקנדיק די צונג
פון זיין ברייט-אויפגעשניטן מויל, ווי ער וואַלט שוין איצט געלעקט
דעם האַניק.

עס איז דאָרט געזעסן אַנגעקאַרטשעט אונטער זיך אַ הויקערדיקע
פּרוי. זי האָט מיט איר הויקערדיקן קערפער פארשטעלט די קרומע פיס
אונטער זיך און האָט אויסגעקוקט ווי אַ פירעקיק קלעצל, איר ביינער-
דיקער שאַרפער קאַפּ האָט אַרויסגעשטאַרצט צווישן די שאַרפן פון איר
הויקערדיקער ברוסט. זי האָט אויסגעצויגן אַ קורצן האַלדז און מיט אַ
שנאָפּלדיקער שטימע געפאַנגעט:

— און איך וועל מיר יעדן טאַג... יעדן טאַג... יעדן טאַג...

— וואָס וועסטו דיר יעדן טאַג? — פּרעגן די אנדערע מיט ניי-

געריקייט.

און מיט אַ קוים-אַנגעהאַלטענער, פון פרייד איבערגעכליפּעטער
שטימע, ווי זי וואַלט זיך מיט אַ זיסן געטראַנק געקרקט, האָט זי ארויס-
געלאַכט:

— איך וועל יעדן טאַג אַ זון געבוירן!...

אַבער דער בלינדער בר-תלמי האָט זיי אַלעמען אַנגעשטילט. שוין

א לענגערע ציט האָט ער זיי מיט זינע שאַרנדיקע הענט געוואָלט אָנ-
כאַפּן בנן די גאַרגלען און זיי אַננשטיפּן. זיי האָבן נישט באַמערקט, נישט
געוואָלט זען זיי רויטע לעכער פון זינע אויגן, וועלכע האָבן אויסגעדאַכט
זיך, אז זיי שרייען; זיי האָבן נישט געוואָלט זען זיין צום געוויינן אויס-
געקרוּמט פנים, זיין פון אויפּרעגונג פאַרהוסטנדיק קול, אזוי זיינען זיי
געווען פאַרנומען מיט דער פרייד פון זייער שפּע, אין וועלכער זיי וועלן
זיך באַדן, ווען משיח וועט קומען. ענדליך האָט דער בלינדער איבערגע-
שריגן זיי:

— ניין, נישט דאָס, נישט דאָס, נישט בלויז עסן און טרינקען און
וואוינען און קינדער האָבן! ניין, נישט דאָס, נישט דאָס! לאַ בחיל ולא
בכוח, כי אם ברוח ה' — דער הייליקער גייסט, ווי דער נביא האָט נבי-
אות געזאָגט. א ציט פון בלויז גערעכטיקייט, פון לויטער אמת, א ציט
פון הערשאפט פון גאָט! ...

אַבער איצט איז חנן אומגעדולדיק געוואָרן:

— ווער וועט דאָס זיין דער מאן, וואָס וועט דאָס וואונדער באשאפן,
דאָס וואונדער, פון וועלכן איר חלומט אזוי, וואָס וועט די אלע נויטן
זעטיקן? א מאן, א ניער שלמה המלך, א מלך פון דודס הויז אָדער גאָט
אליין וועט אויף דער ערד אראַפּקומען די וואונדער באווייזן? אז שלמה
המלך מיט זיין גרויסער חכמה האָט דאָס וואונדער נישט באוויזן, ווי
אזוי וועט דעס דער ניער שלמה באווייזן?

— א ניער שלמה? — ציט דער בלינדער פאַנאטיקער אין זיין גע-
דאַנק — אודאי וועט ער זיין פון דודס הויז ווי דער נביא האָט נביאות
געזאָגט! אַבער קיין מלך וועט ער נישט זיין, ניין, אויף קיין נייעם שלמה
וואַרטן מיר נישט, נישט אויף קיין מלכים וואַרטן מיר! וואָס האָבן מיר,
מישטיינס געזאָגט, געהאַט פון אונזערע מלכים? זיינען דען נישט מקוים
געוואָרן דעם נביא שמואלס רייד, וואָס ער האָט פאַראויסגעזאָגט — וואָס
די יידישע מלכים וועלן טון מיט אונז: „אַנערע קינדער וועט ער נעמען
און דינערניס מאכן! ... עס איז נאָך ערגער געוואָרן! ווי לאַנג האָט דען
געדויערט דוד המלכס מלוכה איבער אונז? שוין זיין שלמה האָט אונז אין
קנעכט פאַרוואַנדלט, ווי זיין שווער פּרעה האָט געטון מיט זיין פאָלק,
וועמענס טאַכטער ער האָט זיך פאַר א ווייב גענומען. וואָס האָבן מיר
געהאַט דערפון, וואָס ער האָט א ריכטן בית-מקדש פאַר גאָט אויפגע-
שטעלט? פון זיין גאָלדענעם מזבח האָבן אַנגסטן פון דעם געפּיניקטן
פאָלק ארויסגעטריפט, אזוי גרויס ווי ס'איז געווען דער קופּערנער ים,
וואָס די קינדער פון צידון האָבן פאַרן בית-מקדש געגאַסן, אזוי פּול איז

ער געווען מיט די טרערן פון זיין פאָלק, וואָס ער האָט אין קנעכטשאפט
 געהאלטן. ניין, נישט קיין מזבח פון גאָלד און נישט קיין ים פון קופער
 פארלאנגט גאָט, נאָר א הארץ פון א גערעכטן מענטש און ריינע הענט,
 וואָס זאָלן נישט אונטערדריקן קיין אלמנות, נישט באעווליהן קיין יתומים.
 און האָט ער דען נישט, שלמה, דער גרויסער יידישער קעניג, פיל פרעמ-
 דע ווייבער זיך גענומען, במות פאר די אומווירדיקע און עקלדיקע געצן
 פון מואב אויפגעשטעלט, וואָס צוליב אים האָט גאָט דאָס פאָלק פון
 ישראל צעשפאָלטן און צעבראָכן אויף שטיקלעך? זיינען זיינע קינדער
 אין בעסערע וועגן געגאנגען, האָט דען נישט געזאָגט רחבעם, זיין זון:
 „מיין פאָטער האָט אייך געשלאָגן מיט ריטער און איך וועל אייך שלאָגן
 מיט שטעכיקע דערנער!“ און האָבן דען אונז נישט אלע זייערע קינדער
 געשלאָגן מיט שטעכיקע דערנער, צו אָפגעטער געדינט, געטון דאָס
 שלעכטס אין גאָטס אויגן, ביז גאָט האָט אונז פאראומווירדיקט, אוועק-
 געוואָרפן, ווי מען ווארפט אוועק אן איידעלן דרור-פלאַנץ, וואָס איז ווילד
 געוואָרן און אנשטאָט שמעקעדיקע בלומען ברענגט עס פון זיך שטעכעכץ
 ארויס (ווארפט ער מיט פאראכטונג א ביטער קרויט פון זיין האנט
 ארויס), ביז גאָט האָט זיין חרוב געמאכט און אונז מיט שאַנד און
 פנין אין גלות פארטריבן! און זיינען זיי דען שפעטער בעסער געווען?
 איין דור האָט קוים געדויערט דאָס געשלעכט פון די חשמונאים, אָדער
 דאָס אויך נישט, און באַלד האָבן זיי אליין אוועקגעשטעלט דאָס אומ-
 ריינע חזיר אין בית-מקדש, קעגן וועלכן זייער זיידע האָט מיט אזא
 העלדנמוט געקעמפט. קוקט זיך צו, וואָס עס איז געוואָרן אויס דעם
 צווייטן אָדער דריטן דור פון די חשמונאים-קעניגן! זיי האָבן מיט זייערע
 שטענדיקע מחלוקות, נישט-פארגינערע אדומען געבראכט אין לאַנד
 אריין און א פרעמדן רשע איבער אונז אלס קעניג געזעצט! דאָס זיינען
 געווען די יידישע קעניגן, וועלכע מיר אליין האָבן איבער זיך געזעצט,
 ביז מיר האָבן געמוזט בעטן, אז שוין גלייכער א פרעמדע מאַכט זאָל אי-
 בער אונז הערשן. אָדער צי איז די הערשאפט פון די כהנים גדולים בע-
 סער? קוקט זיך צו, וואָס זיי טוען מיט אונז (איך האָב מיט בניגערקייט
 באַאָכטעט דעם חף-גלאַנץ אין חננס אויגן; דער בלינדער האָט, זעט
 זיך אויס, לאַנג געווארט אויף דער געלעגנהייט, ער זאָל אים דאָס אין
 פנים זאָגן)! זיינען די היינטיקע בני-חנן בעסער ווי די בני-יערי? שלעפן
 זיי דען נישט מיט די גאָפלען פון גאָטס טאָפ ארויס? האָט זיך דען נישט
 געהערט א שטימע די טעג פון בית-מקדש רופן: „בני-יערי לא ידעו
 את ה'“...

חנן איז בלייב געוואָרן:

— וואָס האָט זיך געהערט?

— א בת-קול האָט אויסגערופן אין בית-מקדש, די כהנים בני דער עבודה האָבן געהערט און פארציילט צווישן פאָלק: „בני עלי לא ידעו את ה'“ — דאָס מיינט מען די בני חנן — האָט איינער פון זיי זיך אָנגערופן.

און אן אנדערער האָט זיך אריינגעמישט:

— איך האָב געהערט אין בית-מקדש-הויף פון א רבי אויסטייטשן אויף די בני-עלי דעם פסוק: „שנות רשעים תקצרנו!“ ... האָט א דריטער צוגעגעבן:

— ניין, נישט אויף קיין ניעם שלמה, נישט אויף קיין בני-עלי וואָרטן מיר, נאָר אויף דעם מלך המשיח, ווי דער נביא האָט נביאות געזאָגט.

אַבער דער יונגער חנן האָט עס מער נישט אויסגעהאלטן. ער האָט מיך אָנגעכאפט ביי דער האנט און געזאָגט:

— קומט, הגמון, מיר זיינען צווישן רעבעלן! ...

ווען מיר זיינען צוריק אהיימגעריטן, האָט ער פון גרויס אויפֿרע-גונג געשוויגן א לאַנגע ציט. מיר זיינען זיכער געווען, אז זיי האָבן גאנץ גוט געוואוסט, וועמען זיי האָבן פאר זיך, דער סגיינהור האָט דאָך דעם כהן גדולס זון אוודאי געמוזט דערקענען לויט זיין שטימע, ער האָט דאָך מיט אים אָפט דיסקוטירט. חנן האָט געקאָכט אין זיך און אין זיך גע-דריקט. כדי אים לייכטער צו מאַכן, האָב איך פארפירט א געשפרעך מיט אים:

— וואָס וועסטו אים טון דערפאר? די צונג אויסשניידן?

— ליידער האָבן מיר נישט אזעלכע שטראָפן — האָט ער געזאָגט מיט באדויערן. — צום בעסטן וואָלט איך געלאָזט א לעפל מיט צעלאַ-זענעם בליי אין זיין קעל אריינגיסן, דאָס איז אייגנטלעך די געזעצלעכע שטראָף פאר אים, מיר קאָנען אָבער נישט אריין טויט-אורטייל ארויסגעבן. איר האָט פון אונז די רעכט אָפגענומען, — האָט ער געזאָגט מיט א קרעכץ — אייגנטלעך וואָלט איר אים באדארפט לויט איינער מנהג אויף א האַלץ קרייציקן.

— ווען ער וואָלט עס געווען געזאָגט אויפן קייסער אָדער אויף אונז זער רוימישער הערשאפט, מעגסטו זיכער זיין, וואָלטן מיר זיך שוין מיט אים אן עצה געגעבן. ער האָט באַליידיקט איינער רעליגיע און איינער קעניגן, עס איז די שענדונג פון איינער רעליגיע און טעמפל, — מוז איינער סנהדרין דעם פסק-דין ארויסגעבן.

— דאָס איז די צרה מיט אונז, אין אונזער סנהדרין האָבן זיך ליידער

ארנינגעכאפט א סך פון די פרושים. וואָס מיינסטו וועלן זיי אים טון דערפאר, וואָס ער האָט דאָס אַנדענקען פון אונזערע קעניגן און אונזערע כהנים באַליידיקט? זיי וועלן אים נגן און דרייסיק מלכות געבן. איז א וואונדער, וואָס עס מערן זיך ביי אונז רעבעלן און אויפשטענדלער?

— איז טאָקע שעכט! איך האָב דעצטנס דעם פראָקוראַטאָר באַ-ריכטעט וועגן דער לייכטייט פון אייער שטראַף.

— אך, דאָז מיך נאָר איינמאָל קומען צו דער מאַכט — קרעכצט דער יונגערמאַן — וועל איך שוין וויסן, וואָס מיט אונזעכע צו טון!

דערויף זיינען מיר אַנגעקומען צו רייטן צום טויער פון דער שטאַט. אין שטאַט-טויער האָבן מיר צוזאַמען מיט די אנדערע שטייער-אויפמאַ-נער מיט די היטערס אויך אַנגעטראָפן אויף די שמשים פון כהן גדול. מיר האָבן זיי דערקענט אין דעם, וואָס זיי האָבן געהאַלטן אין די הענט די בלייב-באשווערטע קאַנטשוקעס. זיי זיינען געגאַנגען אַנגעטון אין הויכע ווייסע מיצן מיט טעוועלעך אויף די ברוסטן — די אַפצייכענונג פון כהן גדול. זיי זיינען דעם באַליבטן זון פון כהן גדול אנטקעגנגעלאָפן און גע-בויגן זיך פאַר אים אין ערפורכט.

— גייט ארויף אין דאָרף היני, אין דעם בשמים-גאַרטן פון מרים מאגדאַלענאַ. דאָרט געפינט זיך א סגי-נהור, וועלכן מען רופט בר-תלמי, בינדט אים און ברענגט אים פאַרן משפט פון כהן גדול, ער איז איינער פון די געפערלעכסטע טעמפל-לעסטערער. די שמשים זיינען שוין געווען אויף זייער וועג.

עס זעט אויס, אז חנן האָט ביים משפט נישט געקאַנט אדורכזעצן צו פאַרשיקן דעם בליינדן אלס שקלאָף אין זיינע אייג-מילך, ווי עס האָט זיך אים געוואָלט. חנן בן חנן האָט מיך גערופן בנצוואוינען די עקזע-קוציע איבער דעם בליינדן.

— וואָס האָב איך אַיך געזאָגט, מער ווי אויף נגן און דרייסיק מלכות וועלן זיי אים נישט פאַרמשפטן. איז א וואונדער, וואָס עס מערן זיך ביי אונז פאַרברעכער — האָט ער זיך צו מיר געווענדט, און מיך צוגעפירט צו דעם קליינעם בית-דין, וואָס איז געווען ביים איינגאַנג פון דעם איבערלעבן הויף פון בית-מקדש. די שמשים האָבן נאָר-וואָס ארויס-געטראָגן דעם בליינדן אייג-מישער און אוועקגעלייגט אים אויף דער מאַרמאָרנער פלאַטע, כדי די עקזעקוציע פון נגן און דרייסיק מלכות אי-בער אים אויסצופירן. מיט טאַפּל-גענייטע רימענס אויס אייזל-און אַקסן-פעל האָבן זיי אים אויפן נאַקעטן רוקן אראָפּגעלאָזט די שמיץ. זיי האָבן געקאַנט שמעסן, די ווייסע הויך-באַמיצטע כהן גדולס שמשים

מיט די שפיציקע בערד. און דערבב איז איינער פון זיי געשטאנען און פרום געצייגט די שמיץ: „איינס, איינס און איינס, איינס און צוויי ...“ פון אונטער די שמיץ האָט זיך קיין זיפץ נישט געהערט פון בלינדן, ער האָט זיך נאָר געקלאַפט אין האַרץ אַרײַן און זיך מתודה געווען. באַלד דערויף איז ער מיט מרים מאַגדאַלענאַ אינגאַנצן פאַרשוואַנדן פון דער שטאַט. ווי מיר האָבן געהערט, זיינען זיי אוועק קיין גליל, דאָרט האָט געזאָלט אַ נײַער וויזאַנער אויפשטיין. וואָס עס איז דענסטמאַל געוואָרן מיט דעם בלינדן אייל־מישער, ווייס איך נישט. איך האָב געמוזט פאַרלאָזן יהודה אויף אַ געוויסער צײַט און בין אוועק קיין גליל אין אַ וויכטיקער שליחות צום טעטראַרך הור־דוס אַנטיפאַס. אָבער שפּעטער האָב איך זיך נאַכאַמאַל באַגעגנט מיט אים, מיט אים און מיט מרים פון מגדל, נאָר אונטער גאַנץ אַנדערע אומשטענדן שוין ...

קאַפיטל פּופּצן

ביים טעטראַרך פון גליל.

באלד האָב איך געהאַט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיטן טעט־ראַרך הורדוס אַנטיפאַס אין זײַן נײַער הויפט־שטאַט, וואָס ער האָט אויס־געבויט בײַם ברעג פון כנרת. נישט ווייט פון די וואַרעמע קוואַלן. איך האָב זיך געפונען בײַ הורדוסן אין אַן אַפיציעלער שליחות. צווישן דעם פראַקוראַטאָר פּאַנטיוס פּילאַטוס און דעם טעטראַרך האָט נישט גע־הערשט קיין עלום־בית פון ערשטן טאָג אָן. עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַן עטיקעט־פּראַגע: ווער עס האָט וועמען פריער אַ וויזיט אָפּצו־שטאַטן. דער טעטראַרך האָט זיך באַטראַכט אַלס פּערזענלעכער פּרינד פון קייסער טיבעריוס, פאַר וועמענס כבוד וועגן ער האָט זײַן הויפט־שטאַט אויפגעבויט (אַלע האָבן זיך געהאַלטן פאַר פּרינד פון קייסער און וועגן דעם אפילו אויף די מטבעות געלאָזט אויסקריצן), אַ חוץ דעם — אַ הַערשער איבער אַ מדינה, כמעט אַ קעניג, און אויפן פראַקוראַטאָר האָט ער אַראַפּגעקוקט ווי אויף אַ רוימישן פּונקציאָנאַר. פּאַנטיוס פּילאַטוס ווידער האָט אים איינפאַך אינגאַרירט. איבריגנס איז הורדוס אַנ־טיפאַס גאַרנישט געווען קיין באַליבטער מענטש, אויך דער פראַקאַנסול פון סיריע, וויטעליוס האָט אים נישט זייער גערן געהאַט, און וואָס אַנ־באַטרעפט זײַן פּרינדשאַפט מיטן קייסער, איז נאָך אויך געווען אַ גרויסע

פראגע; גיכער איז ער געווען א גאנצער מחותן מיט סעינאנס, דעם
 קייסערס מעכטיקן בער-יועץ, וועלכן אלע האָבן געהאלטן אין איין בא-
 שיטן מיט מתנות און פון וועלכן אלע האָבן דערווארט טובות. דער טעט-
 ראַך איז געווען א כיטרער און אדורכגעטריבענער אַזיאַט. פון אויבנאויף
 איז קוים געווען צו דערקענען, אז ער איז א ייד, קיין איין שפור יידיש-
 קייט איז נישט געווען אין אים אַנצווען; דאָס הורדוסישע כאַראַקטעריס-
 טיש ענערגיש געזיכט; דער שטארקער שעדל-ביין אונטער זיין הויט ווי
 אויס האַרטן שטאַל געגאַסן; קיין סימן פון קיין באַרד נישט; פון זיין
 מיט ענערגיע שפראַצנדיקן פנים האָט ארויסגעקוקט א דורכדרינגלעכער,
 אומצוטורילעכער בליק, וואָס איז געקומען פון זינע שומרונישע שטאַל-
 בליצנדע גרויע אויגן, — אזוי האָט מען געמיינט, מען האָט פאר זיך א
 רוימישן חייל-פירער (אלע האָבן זיי געוואָלט אויסזען ווי עכטע רוימער).
 זינע אַרעמס זיינען געווען שטארק מוסקולירט, ער איז געווען א גוטער
 בויגן-ציער און א גלענצנדער שפּיזן-וואַרפער, אין געיעג האָט ער זיך
 וואונדערבאר אויסגעצייכנט; ער האָט זיך אויך אַנגעשאפט גוטע מא-
 נידן, אפילו גערעדט נישט קיין שלעכטן לאַטין און גריכיש. נאָר דאָס
 אַץ איז בלויז געווען אויבנאויף. זיין העלעניסטישע קולטור איז אויף
 אים געהאַנגען, ווי א רוימישע טאַגע אויף א ווילדן גערמאַנישן פּירשטלינג.
 אזוי ווי ער איז נישט באשטימט געווען צו ירשענען די קרוין נאָכן
 פאַטער, האָט אים הורדוס נישט געשיקט שטודירן קיין רויים, ווי ער
 האָט דאָס געטון מיט די קינדער פון זיין ווייב מרים. אָבער נאָכדעם, ווי
 דער פאַטער האָט געטויט מרימס קינדער פאר פאַראַט, ווי אויך דעם
 דריטן זון זינעם, וועלכן ער האָט געהאט באשטימט פארן טרוינפאַלגער
 — וואָס דאָס האָט געבראכט דעם קייסער אויגוסטוס צו זאָגן דאָס שיינע
 וואָרט: „איך וואָלט ליבער געוואָלט זיין א חזיר, איידער א זון פון
 הורדוס“, — איז אַנטיפּאס, וועלכער איז געווען א זון פון א שומרונית,
 באשטימט געוואָרן אין הורדוסעס צואה אלס קעניג פון גליי און פּערעאַ.
 אָבער קייסער אויגוסטוס האָט אים נאָר געגעבן דעם טיטל פון טעטראַך.
 דער גאַט פון טעטראַך אַנטיפּאס איז געווען, ווי ביי אלע זינע
 ברידער, זיין פאַטער, דער גרויסער הורדוס, און ער האָט אים געפּרוּווט
 אין אַלעם נאָכטון. פונקט ווי הורדוס האָט ער זיך געהאַלטן פאר א פריינד
 פון קייסער און סענאַט, און פארשאַטן דעם קייזערלעכן הויף און אלע
 אַנפּלוסטרעכע סענאַטאַרן מיט טייערע מתנות, וואָס ער האָט ארויסגע-
 פּרעסט פון זיין פאַלק. מיר האָבן אָבער זיין לאַיאַטישע-פּאַרוזיכערונג
 נישט ערנסט גענומען, מיר האָבן אים גוט נאָכשפּיאַנירט און געוואוסט
 פון די געהיימע פּאַרוזאמלונגען, וואָס ווערן ביי אים אָפּגעהאַלטן מיט די

ארומיקע טעטראַרכן און פרינצן. מיר האָבן די פארוואַלונגען אָדער „געזעלשאַפֿטלעכע פארוואַלונגען“, ווי ער האָט דאָס אָנגערופן, איינפאך פארבאָטן. און ווי עס האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזן, איז אונזער פאר- דאכט אויפן טעטראַרך געווען נישט אומבאגרינדעט. א גאנצן אַרסענאַל פון פּאַנצערס האָט מען בני אים געפונען. נאָר דאָס איז א מעשה אויף שפּעטער, איצט האָבן מיר נאָר דאָס איינע געוואוסט: ער קאָן קיין איין טאָג זיין הערשאַפט אין גלייך נישט אָנהאלטן אָן דער שטיצע פון אונזערע קאַהאַרטעס.

אזוי ווי זיין פּאַטער, האָט ער אויך געהאט א מאַניע פון בויען. ער האָט אָבער דאָס בוי־משוגעת נישט געקאָנט אזוי אויסברייטערן ווי זיין פּאַטער, ווייל ער האָט נישט געהאט די מיטלען דערצו. ער האָט פון זיין פּאַַק, די גלייכער, אויסגענאַגט יעדן לויט פעטס ביז דעם לעצטן ביין דורך פארשידענע שטענערן, קאָנטריבוציעס און קאָנפּיסקאציעס, וואָס ער האָט ארויפגעלייגט אויף זיי, כדי צו זיין ביכולת זיין בוי־משוגעת צו זעטיקן. דאָך איז א וואונדער, ווי אזוי ער האָט פון דעם קליינעם לאַנד גלייך, וועלכעס איז אפילו רינד געווען אין פרוכטבארער ערד און האָט צוגעשטעלט שפּני און פרוכטן פאר דעם האַלב־וויסטן יהודה, אָבער דאָך קליין אין אומפאנג, דאָס זעלבע אויך פון דער זאמדיקער פענעל — געקאָנט ארויספאַמפען אזוי פיל גאָלד, כדי צו קאָען אויפבויען כאַטש אזא שטאָט, ווי עס איז געווען זיין גניע רעזידענץ טיבעריאס. דער טעט־ראַרך האָט מיט עכטער באַרבארישער דורכגעטריבענער כּיטרעקייט געשפּילט א טאַפֿל־שפּיל: פאר די יידן האָט ער זיך אויסגעגעבן, אז ער איז א געטרענער אָנהענגער פון דער יידישער טראַדיציע און אן איי־פעריקער אויספירער פון יידישן געזעץ. ער האָט, צום ביישפּיל, נישט געלאָזט אויספרעגן אויף זינע מטבעות קיין געשטאַלט פון א מענטש אָדער א חיה, נאָר ווי זיין פּאַטער הורדוס האָט ער זינע מטבעות בלויז באַצירט מיט צייכענונגען, וואָס סימבאָליזירן די פרוכטבאַרקייט פון זיין לאַנד, ווי קאָרן־זאַנגען און איילבירטן־ביימער, כדי צו געפעלן ווערן אין די אויגן פון די יידישע געזעצגעבער. ער פלעגט אויך אויף די ימים־טובים אָפט באזוכן ירושלים לויט דעם יידישן מנהג, געווען אן אָפּטער גאַסט אין בית־מקדש און געזעטיקט דעם מזבח מיט די פעסטע שפעסן און רינדער. אויך אין געזעץ האָט ער געהאלטן נישט מיט די אויפגעקלערטע און ציוויליזירטע צדוקים, נאָר מיט די רעאַק־ציאָנערע פּאַנאַטיקער און די געזעץ־אויסטטישער. דערפאַר אָבער האָט ער בני זיך אינדערהיים, אין זיין גניער הויפט־שטאָט, געפירט א לעבן פון אן עכטן הייד. קודם כל, כדי צו האַלטן די יידעלעך ווינט פון זיך,

אז זיי זאָלן זיך אים נישט אריינמישן אין פּריוואַטן לעבן, האָט ער געלאָזט
 אויפבויען זיין נייַע הויפטשטאָט אויף אן אלטן בית הקברות, כדי די
 יידן זאָלן לויט זייערע געזעצן דערקלערן דאָס אָרט פאר אומריין און
 זאָלן זיך נישט וועלן באזעצן אין דער דאָזיקער שטאָט. ער האָט באצויגן
 אַרעמע גריכן, אשקאָלאַנער, פעניציער פון טירא און עכו, מען זאָגט
 אפילו, אז ער האָט בעטלערס און אנטלאָפּענע שקלאָפּן צונויפגעשלעפט
 אין זיין הויפטשטאָט דערפאר, ווייל זיינע יידישע אונטערטאָנען האָבן
 נישט געוואָלט דאָס אָרט באטרעטן. ער האָט אפילו געברענגט קאַלאָ-
 ניסטן פון ציפּערן און סיריע און האָט זיי באשאַנקען מיט בוי-פּלעצער
 און אַליין אויפגעבויט פאר זיי הניזער, שוויים-בעדער, גימנאַזיוםס,
 טעאַטערן, פאר וועלכע ער האָט אראָפּגעבראכט שוישפּילער און גלאדיא-
 טאָרן פון אַנטיאַכיע. ער האָט אפילו אַלימפישע שפּילן אינגעלאָרנט,
 פאר וועלכע ער האָט הויכע פּרייזן אויסגעשטעלט, כדי עס זאָל זיך
 לוינען די וועט-לויפער צו קומען צו אים אזש פון אלעקסאַנדריע, פון
 אַטען און פון אַנדערע גריכישע שטעט. — אזוי ווי זיין פּאַטער, דער
 גרויסער הורדוס, האָט זיך געפירט. שוין אָפּגערעדט פון דעם בארימטן
 טעמפל אויס וויסן מאַרמאָר און מיט ריכע קאַלומנעס, וואָס ער האָט
 מיט אזא פּראַכט לכבוד דעם קייסער אויפגעשטעלט אין זיין נייַער הויפט-
 שטאָט. אויף אלעס האָבן די אַרעמע יידעלעך געמוזט זייער געלט געבן!
 איך האָב אויך, פארשטייט זיך, די ערע געהאט צו באקענען זיך
 מיט דער דאַמע פון הויז, הורודיה, דאָס איז געווען א העכסט געבילדעטע
 און גוט דערצויגענע מטרונותא. הורדוס אַנטיפאַס האָט זי צוגענומען
 פון זיין ברודער, בני וועלכן ער האָט זי באגעגנט אויף זיין וועג קיין רוים.
 די דאַמע איז געווען אַמביציעז, געהאט גרויסע באקאַנטשאפט אין רוים
 און האָט פארן טעטראַך געשטרעבט ארויסצובאַקומען דעם קעניג טיטוס
 און צו פאָרגרעסערן זיין טעריטאָריע אויפן חשבון פון זיינע ברידער.
 זי האָט זיך מיט איר ברודער אַגריפּאַ דערצויגן אויפן הויף בניס
 קייסער אויגוסטוס, און דערפאר איז זי געווען אויסגעקאַכט אין אלע
 אינטריגעס פון דער הויכער געזעלשאפט אין רוים, פארמאָגט פריינד
 אין די העכסטע ספּערן. זי איז געשטאנען אין שטענדיקער קאַרעספּאַנ-
 דענץ מיט די איינפלוסרייכסטע פּערזענלעכקייטן פון דער הויפטשטאָט,
 מיט דער קייסערין, ווי אויך מיט דער טאַכטער פון גערמאַניקוס, אַגרי-
 פינאַ, וועלכע האָט אָנגעהויבן א גרויסע ראַלע צו שפּילן אין די רעגיי-
 רונגס-קרייזן. זי האָט דאָס איינגעפירט אין דעם הויף פון טעטראַך
 די העלעניסטישע קולטור, ארומגערינגלט זיך מיט גריכישע פּילאָזאָפּן,
 מיט רוימישע שוישפּילער, טענצערינס, מיט דעם גאַנצן פּראַכט און

גלאַנץ, וואָס עס געהער צו א גרויסן קעניגלעכן הויף. זי האָט אראָפּגע-
 בראכט אין טעטראַרכס הויף אריין דעם ברודער פון ניקאָלאַאָס פון
 דמשק, פּטאַזאַמעאָס, וועלכער האָט געפירט פארן טעטראַרך די מזוכה-
 געשעפטן, געשריבן פאר אים די רעדעס, וואָס אים איז אויסגעקומען
 צו האַלטן ביי פארשידענע געלעגנהייטן, ער האָט געפירט אויך פאר
 אים די קאָרעספּאָנדענץ מיט רויס. דורך דעם טעטראַרכס געביט זיינען
 אָפט אדורכגעגאנגען רוימישע חיל-פירער, הויכע באַאָמטע זיינען גע-
 קומען אויפּמאַנען די שטיצערן, — זיינען זיי אָדע אין טעטראַרכס הויף
 אויפּגענומען געוואָרן מיט די פּריינדלעכסטע פּנימער און מיט אָפּענע
 אַרעמס, מען האָט געגעבן פארווייזונגען אין די טעאטערן, אין די צירקן
 פאר זייער כבוד וועגן און מ'האָט געבראכט קרבנות אין די טעמפלען
 לכבוד דעם קייסער. די רוימישע אַרמיי-פירער אָדער די באַאָמטע פון
 שטאַטהאַלטער האָבן געקאָנט צו וויסן געבן אין רויס און יעדן איינעם
 וועמען מ'האָט באדארפט — וועגן דעם גריכיש-רוימישן קולטור-ווינקל,
 וואָס דער טעטראַרך האָט געשאפן ווי אן אינזל אין דער וויסטעניש פון
 יידישער באַרבאַרי, וועגן דער רוימישער פּריינדשאפט און ליבע, וואָס
 מען פילט אין דעם ים פון פון פּינטשאפט און פרעמדקייט אויף דער
 אומרויאיקער יידישער, גליַעך ערד...

אויך מיך האָט מען בייים טעטראַרך אָס פארטרעטער פון פּראָקו-
 ראַטאָר פון יהודה אויפּגענומען מיט ברייטע אַרעמס, די טעטראַרכין
 האָט מיר איר הויז היימיש געמאכט פון דער ערשטער מינוט אָן, וואָס
 איך האָב באטרעטן די שוועל פון איר הערלעכער זינן-האליע. זי האָט
 מיך אונטערן אַרעם גענומען און געפירט מיר ווייזן די פּראכטפולע
 גערטענער, וועלכע האָבן זיך אריינגעשוואַנקען אין דעם ראַנד פון דער
 רואיקער, ווי גלאַז געשליפענער כּנרת-אָזערע, די שיינע וואסער-רע-
 זערוואָרן אַנגעזעצט ווי יוועלן צווישן עקזאטישע בלומען און פּלאַנ-
 צונגען, צווישן וועלכע אויסטערלישע פייגל זיינען ארומגעפלוין.
 אנומלסט, ווען איך האָב מיט איר שפּאַצירט אין דער פּראכטפולער אלעע
 פון יריחו-פּאַלמען, וואָס האָט באוואכט דעם ברעג פון דער אָזערע אין
 איר גאַרטן, האָט זי מיר געזאָגט אין בעסטן רוימישן לאַטיין:

— ליידער זיינען מיר צו ווייט פון רויס, צו ווייט פון זינען קולטור-
 אצרות. אָבער מיר טוען אלץ, כדי אויפצוהאלטן בייים ראַנד פון דער
 מדבר דעם גייסט פון רוימישן געניוס, וועלכער איז דער איינציקער
 לייכט- און פרייד-ברענגער פאר די מענטשן.

זי האָט מיר אויך פאַרגעשטעלט איר טעכטערל שלומית, א קינד
 פון איר ערשטן מאן, וואָס זי האָט מיטגעבראכט אין הויף פון טעטראַרך.

דאָס פרייליך האָט דענסטמאַל געקאָנט אלט זיין נישט מער ווי אַ נניץ-צען יאָר. איר שפילערישע געקרניזטע לאַקן-כוואַליע האָט זיך ווילד גע- גאַסן איבער אירע באוועגלעכע, ציטערדיקע יונגע נאַקן און פלייצעס. צווישן די האַר-שפאַלטן האָבן ארויסגעקוקט אַ פאַר אומרויאַקע שוואַרץ- גלאַנציקע קירשן-אויגן. איר קערפער איז געווען ווי אַ שלאַנגען-גוף בויגזאַם, באוועגלעך און עלאַסטיש, און זי האָט מער אויסגעזען ווי אַ גוט-געפּלעגטער יונגלינג. איר קערפער איז געווען ווי אַ סטרונע אָנגע- צויגן פון אַ שטארקן אַרעם אויף אַ פּעלנבויגן. מיט איין וואָרט — אַ כאַראַקטעריסטישע אַריענטאַלישע שיינקייט, ליידער אַ ביסל יידיש, צו יידיש עקזאַטריט, מיט נערוועאישער אויפציטערדיקייט. זי האָט גע- האַלטן אין איין קלינגען מיט אירע אומציייליקע אַרנאַמענטן, וואָס האָבן דויטן אַראַבישן אַרט אירע האַר-פּלעכטן אַראַפּגעשווערט, אויך זיינען פיל אַרנאַמענטן אויף אירע הענט, האַרדז און פיס געהאַנגען.

— זי איז נאָך אַביסל ווילד — האָט די מטרונות פאַר מיר פאַר- ענטפערט די נישט-געשעדיפנקייט פון איר טאַכטער — ביז היינט האָט זי נאָך אייגנטלעך קיין אַנשטענדיקע דערציאונג נישט גענאָסן, מיר האָבן געוואוינט ביי איר פּאָטער אינדערמיט פון דער וויסטע, איז זי מיר גע- וואַקסן ווילד ווי אַ יונג סאַרנעלע — האָט זי די טאַכטער געלעט איבער איר געקרניזטן קאַפּ און געשפּילט זיך מיט אירע לאַקן, — אָבער איצט וועט אַנדערש ווערן — האָט זיך די מוטער געטרייסט — איצט האָבן מיר פאַר איר געקויפט אַ גריכישן דערציער אויפן אַשקאַלאַנגער שקלאַפּן- מאַרק, אַ העכסט אויסגעבידעטן מענטש אין אלע וויסנשאַפטן, מיט די בעסטע גריכישע מאַנירן. איר דערציאונג וועט שטיין אונטער דער אויפ- זיכט פון אונזער פּרינגד פּטאַלאַמעאָס. דער כּיפּיאָרד האָט זיך דאָך אַוואַי באַגעגנט מיט אונזער שטאַט-סעקרעטער — זאָגט זי מיט שטאַרץ — ער איז אַ ברודער פון דעם באַרימטן ניקאַלאַאָס פון דמשק, וואָס האָט אזוי אָפּט פאַרטרעטן אונזער גרויסן פּאָטער הורדוס פאַרן קייסער אויגוסטוס. אונטער זיין געניט אויג וועט מנין טעכטערל זיך אָנ- נעמען מיט גריכישער קולטור, וואָרום דאָס פרייליך וועט באַד באַדאַרפן אַריינגיין אין דער געזעלשאַפט און שפּילן אַ ראַלע אין מלוכהשן לעבן. די קליינע וועט באַד אַליין ווערן אַ הערשעריין, איר פעטער פּיליפּוס, נעמלעך, דער טעטראַרד, שדכנט זיך צו איר. מנין מאַן און איד גייען גערן אַנן אויפן שידוך, און אַלס צוקונפטיקע טעטראַרכין באַדאַרפסטו, מנין קינד, וויסן, ווי מיט מענטשן זיך אומצוגיין. — האָט זי פאַרענדיקט, ווענדנדיק זיך צום טעכטערל...

פאַרשטייט זיך, אַז מען האָט זיך דאַרט אין הויף פון אַנטיפּאַס

שוין נישט געצערעמאָנעט מיט די יידישע געזעצן; וואָס מען מעג יאָ און וואָס מען טאָר נישט עסן. אָן ערשקלאַסיקער אַלעקסאַנדרישער קוכער איז דאָרט געווען. און ערשט די פארוויילונגען בנים עסן, די שקלאָפֿן־טענצער און טענצער־נס, די מוזיקער! — מען האָט געקאָנט מיי־נען, אז מען געפינט זיך נישט ביי קיין יידישן קעניג אין הויף, אין א פאר־וואָרפענער פראָווינץ צווישן באַרבאַרן, נאָר אין דער בעסטער רוימישער געזעלשאַפט. דערצו נאָך האָט פּטאַלאַמעאָס פון דמשק פארשענערט דאָס מאַלצייט מיט זינע פּילאָזאָפּישע געשפרעכן און מיט זינע סאָפּיסטישע אויספירונגען. איך וועל נישט דערפון פיל דערציילן, ווייל נאָך אלעם זיינען די אלע פּילאָזאָפּישע געשפרעכן צווישן שקלאָפֿן־טענץ און ווינץ־זיפן לאַנגווייליק. דאָרט האָב איך אויך געהאט די געלעגנהייט נאָך אמאָל זיך צו באַגעגענען מיט דעם שפּעטערדיקן יידישן קעניג און איצ־טיקן חובות־מאָכער און ווערפֿל־שפּילער, אַגריפּא. ער איז געווען צו גאַסט ביי זיין פעטער און שוואַגער הורדוס אַנטיפּאָס, ביי וועמען ער האָט פארנומען א גוטע שטעלע, וואָס האָט אריינגעבראכט גרויסע אַננקונפטן. ער איז געווען אן אויפזעער איבער די מערק. אָבער וויפיל דער יידישער אַריסטאָקראַט אַגריפּאָ האָט נישט אויסגעפרעסט פון די אַרעמע גלייער פערמערס און גערטנער, איז אים אַלץ געווען ווינציק (איבריָקנס, וויפיל פלייש האָט געקאָנט זיצן אויף דעם בייך, פון וועלכן עס האָבן שוין אַפֿ־געגריזשעט די גרויסע, רויים און דער טעטראַרד?). דער יידישער פרינץ אַגריפּאָ האָט שוין דענסטמאָל געהאט ארום זיך א גרויסן שטאַב און געלעבט נישט ווי א צוקונפטיקער, נאָר ווי א איצטיקער הערשער. גע־וואוינט צו דעם העכסטן לוקסוס פון זיין דערציאונג אין קייסר אויגוס־טוס הויף, האָט ער תמיד זיך גענויטיקט אין געלט. און וויפיל ער האָט נישט קיין חובות געמאַכט, ביי וועמען עס האָט זיך נאָר געלאָזט — פון זינע פרומע לאַנדסלייט אָן, ביז צו די העכסטע פּערזענלעכקייטן פון דער רוימישער אימפעריע, וועלכע זיינען אלע געווען זינע פריינד, — איז אים אַלץ ווינציק געווען. ער פלעגט אָפט קומען צו זיין שוואַגער און פעטער, דעם טעטראַרד, פון אים געלט באַרגן (אויף וואָס אַלץ די גלייער פויערים האָבן געמוזט ארבעטן!).

מיר האָבן זיך אייגנטלעך גוט געקענט, איך האָב זיך שוין געהאט מיט אַגריפּאָ אייניקע מאָל באַגעגנט ביי אַפּיציעלע פּינערלעכקייטן אין צעזאָרע, אויך אין אַנטיאַכיע. ער האָט מיך אָבער קיינמאָל נישט דער־קענט, איך בין געווען, וויזט אויס, צו קליין, אז דער יידישער פרינץ זאָל מיך באַמערקן, אין נעאַפּאָלוס (אין שומרון), ביי די פּערד־געיעגן אויף דער רוימישער אַרענע, האָב איך געהאט אַנומאָלט מיט אים א קליינעם

צוזאמענשטויס. דער פרינץ אגריפא איז געווען א ליידנשאפטלעכער שפילער, און יעדעס מאָל ווען דער פראַקוראַטאָר האָט אינגעאַרדנט א פערד-געיעג, איז דער פרינץ געווען פון די ערשטע אינשטעלער. די הערלעכע אַרענע אויף דעם קאַפּעל פון די שומרונישע בערג איז געווען צו קאַטבאַר, אז דער פראַקוראַטאָר זאָל זי קאַנען אויסהאַלטן מיט אירע פיל פאלאצן, זינלן-אַלעען און טעמפלען. ליידער האָט מען שוין בני אונז-זער אדמיניסטראַציע די געביידעס אָנגעהויבן צו פארנאכלעסיקן, אָבער פון צייט צו צייט, ווען דער פראַקוראַטאָר האָט געהאט בכבודיקע געסט פון רוים אָדער פון אנטיאַכיע, האָט ער דאָרט אינגעאַרדנט לכבוד זייער באזוך אַטלעטישע שפילן, פערד-געיעגן און גלאדיאַטאָרן-קאַמפן. דער פרינץ אגריפא, וועלכער האָט זיך געלאנגוויילט אין הויף פון זיין שוואַ-גער אין טבריה און געפלאַגט זיך מיט זיין קעניגלעכען אַמט, וואָס ער האָט פארנומען בני אים, האָט געזוכט יעדע געלעגנהייט וואָס האָט זיך נאָר געמאַכט, כדי זיך צונויפצוקומען מיט די רוימער.

צווישן די רייט-וואַגן-טרייבער, וועלכע האָבן זיך געזאַלט יאָגן אויף דער אַרענע, האָבן זיך אויך געפונען די קינדער פון עלטסטן כהן גדול, מיין פריינד טעאַפילוס, וועלכער איז געווען א געשוילטער וואַגן-לענקער און זיין ברודער מתתיהו. איך האָב געשטעלט אויף מיין פריינד טעאַפילוס, און דער פרינץ אגריפא — אויף זיין ברודער מתתיהו, וועלכן ער האָט פאוואַרזירט און איז געווען מיט אים אין פריינדלעכע באציאונגען. מיר זיינען ביידע געשטאַנען בני אונזערע פאוואַריטן, באטראכט די אומ-געוודליקע ראַסיקע פערד און צוגעגעבן מוט די וואַגן-לענקערס אין אייפער פון געוועט. כדי מער קוראזש צו וועקן בני זיין פריינד, האָט דער יידישער פרינץ ארויפגעיאַגט דאָס געוועט אויף א הויכע גאַלד-סומע, איך, וואָס כ'בין זיכער געווען אין זיג פון מיין פריינד טעאַפילוס, וועמענס מוסקול-שטאַרקייט איך האָב גוט געקענט, אָבער כ'בין גאָר-נישט זיכער געווען אין דער גרויסער סומע, וואָס דער יידישער פרינץ האָט אזוי פארשווענדערט אריינגעוואַרפן אין דעם געוועט, האָב פאר-לאנגט, אַנשטאַט א וואַרט, באַרעס געלט. דער פרינץ האָט זיך באליי-דיקט, איך האָב געוואוסט, אז איך האָב אים אָנגערירט אין א שוואַכן פונקט. ער האָט מיך אָפגעמאַסטן מיט א פאַראַכטנדיקן בליק, וואָס האָט געזאַלט זאָגן: „ווער איז דאָס דער, וואָס וואַגט צו צווייפלען אין מיין וואַרט?“ און ער האָט געמאַכט א באַמערקונג צו א נעבנשטייענדיקן פריינד: — מען ווייסט שוין נישט מער היינט, מיט וועמען מען קומט זיך צונויף אין דער העכערער געזעלשאַפט; אַמאָל איז עס אַנדערש געווען, מען האָט יעדן איינעם, וואָס האָט געהאַט א צוטריט צו דער געזעלשאַפט, געקענט!

איך בין אים, פארשטייט זיך, נישט שוודיק געבליבן קיין ענט-
פער און האָב אים צוריקגעזאָגט:

— אמאָל האָבן די פרינצן פון הויז הורדוס גערעגנט מיט גאָד,
הינט רעגענען זיי מיט נישט־קוראנטע וועקסלען! ...
עס איז געוואָרן צווישן אונז א געשפאנטע שטימונג. דער פרינץ
האָט זיך אָפגעזאָגט פון געוועט. פון דענסטמאָל אָן האָט ער געטראָגן
א בייז האַרץ אויף מיר.

זעלבסטפארשטעדלעך, האָט ער מיר דאָסמאָל, אין טיבעריאס, גאָר-
נישט דערקענט. „גאָרנישט געוואוסט, אז עס געפינט זיך א כיליאָרך
אין ירושלים!“ — האָט ער אָפגעענטפערט זיין שוועסטער, דער טעט-
ראַרכין, ווען זי האָט מיך פאר אים פאָרגעשטעלט, און ער האָט געמאכט
א דערשטוינט פארלאנגווייליקט געזיכט, ארויסגענומען זיין שמאָראַגד,
צוגעלייגט צום אויג און מיך באטראכט. איך האָב אים דערויף אָפגע-
ענטפערט: „איך האָב שוין געהאט דאָס פארגעניגן אַיך צו קענען־דערנען
אויפן פערד־געיעג אויף דער אַרענע פון נעאפאָלוס“. ער האָט זיך קוים
דערמאָנט. די שוועסטער אָבער, וועלכע איז געווען א וואוי־דערצויעגענע
דאָמע און געוואוסט צו מאנעוורירן אין דער געזעלשאפט, האָט אויך
דאָס מאָל פארגלעט די זאך:

— אגריפא, דאָס איז דער הויפטמאן קאָרנעליוס. דער פארטרוי-

אונגס־מאן פון פאָנטיוס פילאטוס!

איברינקס, האָט מען אים נישט גערן געהאט, דעם פרינץ. ער האָט
דעם טעטראַרך באהאנדלט נישט ווי א קעניגלעכע פערזאָן, נאָר ווי ער
וואָלט געווען עפעס מינדערווערטיקס. דער איינציקער עלטערער מענ-
לעכער יורש פון דער גרויסר יחסנישר חשמונאים־משפחה פון וועלכער
ער האָט געשטאַמט פון זיין באָבעס צד, דער טראגיש־אומגעקומענער
מרים; דער יוגנט־פריינד פון קייסער טיבעריוסעס איינציקן זון, וועל-
כער איז יונג געשטאַרבן, און דער פריינד פון זינע פעטערס, גערמאני-
קוס קינדער, קאליגולא און קלאודיוס — האָט ער, פארשטענדלעך, גע-
האַלטן פון זיך זייער פיל און אראָפגעקוקט אויפן טעטראַרך מיט פאר-
אַכטונג. יעדעס מאָל, ווען ער האָט דערמאָנט רוים, האָט ער נישט
פארגעסן צוצולייגן: „מיין פריינד קאליגולא“, „מיין פריינד קלאודיוס“
און מער נאָך ווי קלאָר געגעבן צו אַנצוגעהערן — מיט א מינע, פאר-
שטייט זיך — אז דער קייסער טיבעריוס לעבט צו לאַנג, אז עס איז צייט,
די רוימישע הערשאפט זאָל צופאַן איינעם פון זינע פריינד, דענסטמאָל
וועלן זיך פאר אים אויך אָנהייבן אנדערע צייטן.

איך האָב אים פיינד געהאט דעם יידישן אריסטאָקראַט, וועלכער

רימט זיך מיט זינע באקאנטשאפטן אין דער העכסטער רוימישער גע-
זעשאפט און וועלכער איז געווען אויסגעקאכט אין דער רוימישער פאך-
ליטיק און געהאלטן אין איין אינטריגירן מיט די הויפלינט. ער האט
געהאלטן אין איין פארזעצן זיין פרינדשאפט מיט צוקונפטיקע קסרים
און זיין אויסזיכט צו ווערן קעניג פון יהודה און אפשר איבער גאנץ ארץ
ישראל. אויסגעזען האט ער שוין אינגאנצן ווי א רוימער, קיין סימן פון
א באַרד נישט געטראָגן, געגאַלט די וואַנסעס, מיט א רונדיק פליישיק
פנים איז ער געזעסן, דער יידישער אַדלמאַן און געשפילט זיך, לויט דעם
פאסאָן פון די רוימישע אריסטאָקראַטן, מיט א געשליפענעם שמאַראַגד,
וועלכן ער פלעגט פון צייט צו צייט צוטראָגן צו איינעם פון זינע אויגן
און באַטראַכטן זיין אומגעבונג מיט פאַרלאַנגוויילטער, גלייכגיילטיקער
מינע, מיר האָט ער צומאַל קיין בליק נישט געשאַנקען, ווי איך וואָלט
גאַרנישט פאַר אים עקזיסטירט, דאָס זעלבע אויך די אנדערע מיטגליי-
דער פון דער געזעלשאַפט. ער האָט זיך געהאַלטן פונדערווייטנס פון
אַלע, פאַרלאַזט דאָס מאַלצייט אינמיטן דערינען און אוועקגעגאַנגען פון
באַנקעט. פאַרשטייט זיך, אז איך האָב זיך גוט אונטערן אויער פאַרשריבן
זינע באַמערקונגען וועגן קייסערס לאַנג לעבן און לאַנגער הערשאַפט,
און געלאַזט וויסן שפעטער וועמען מען באַדאַרף. ניין, איך האָב אים
נישט ליב געהאַט, אַבער יידישן קעניג אַגריפּא דעם ערשטן, דערפאַר
זיין שוועסטער הורודיה — אַלע מיינע ערן! וואָס פאַראַ אינטעליגענטע
רייצנדיקע פערזאָן! זי האָט געהאַלטן מיך אין איין אַמוזירן, אין איין
איבערבאַטן פאַר איר ברודערס האַלטונג. „איר ווייסט דאָך — געוואוינט
צו רוימס לוקסוס, וואָס קאָן ער דאָ טון ביי אונז אין דער פאַרוואַרפענער
פּראָווינץ? איז ער פאַרלאַנגווייליקט און איריטירט“ — האָט זי געהאַלטן
אין איין פאַרענטפערן און פאַרגלעטן די טאַקטישע פּעלערן פון איר
ברודער.

איברינקס האָב איך געהאַט דעם כבוד אַנגעלאָדן צו ווערן צו פאַר-
ברענגען מיטן טעטראַרך און זיין פאַמיליע אויף זיין פעסטונג-שלאָס
מכוור, וואָס ער האָט געהאַט אויף יענער זייט ים המלח, אין זיין פּראָווינץ
פּערעא. ער האָט זיך געקליבן דאָ צו פּייערן דעם יום-טוב פון זיין גע-
בורט-טאָג אין דעם ענגן קרייז פון זינע פאַמיליע-מיטגלידער און
נאַענטע פּריינד, צו וועלכע איך האָב געהאַט די ערע געציילט צו ווערן.
מכוור איז געלעגן אויף א הויכן באַרג און האָט מיט איר מעכטיקער
הייך אַראָפּגעקוקט אויף דער ווייטער וויסטע, וואָס האָט מיט אירע
זאַמד-כוואַליעס זיך אַנגעשלאָגן אין די מויערן פון דער פעסטונג. מכוור
איז געשטאַנען האַרט ביי דער גרענעץ פון אַראַביע, וואו עס איז געליעגן

די טעריטאָריע פון טעטראַרכס פריערדיקן שווער און איצטיקן שונא, דער אראבישער קעניג. א שונא איז ער אים געוואָרן צוליב דעם, וואָס ער האָט זיין ערשטע פרוי, די טאָכטער פון אַראַבישן קעניג, אויסגע- טוישט אויף דער הורודיה. עס איז געווען שווער ארויפצוקומען צו דער פעסטונג, מיר האָבן זיך אויף אונזער רינד-באפּוצטן, מיטן גאַנצן קאַמ- פּאַרט און באקוועמלעכקייט אויסגעשטאַטעטן קאַראָואַן פון קעמלען, אייזען און מולען, געשלעפט א גאַנצן טאַג אויף דעם שווער-באשטיי- גנדיקן בארג, וואָס איז באשטאנען נישט אויס זאַמד, נאָר אויס צוזאַמען- געברענטע שטיינער. ווי א לאָווע פון א פּענערשפּענדיקן באַרג וואָרט אדורכגעגאַנגען די גאַנצע געגנט און אַפּגעלעקט יעדעס גרעזל און יעדע שפּראַצונג, נאָר וואו נישט וואו האָט אן אַרעמער קאַקטוס זיין שטעכע- דיק לעבן געפירט צווישן די שטיינער. דאָס אַרט האָבן טאַקע די יידן גערופּן סדום, און לויט זייער טראַדיציע איז עס אַמאָל געווען א פּרוכט- באַרע געגנט, נאָר גאָט פאַרשאַטן דאָס לאַנד איבער די זינד פון אירע אַננוואוינער און פּאַרוואַנדלט עס אין פאַרברענטע שטיינער און אין אַשיק זאַמד. אויף אַט דעם שפּיץ באַרג איז געשטאַנען די פעסטונג אויס געהאַקטן שטיין און באהערשט די גאַנצע מדבר ארום. פון דער ווינטס האָט מען געזען דעם שטרייף פון דערפרישנדיקן גרינס פון די פעטע טייטל-ביימער, איילבירטן און ווינגערטנער פון יריחו, וועלכע האָבן ארומגענומען איין זייט פון ים המלח און פאַרלוירן זיך מיט דער לענג פון ירדן אין דעם ירדן-טאַל אריין. אָבער דער גאַנצער ים המלח איז געזעסן אַננגעגראָבן, ווי א פינקלדיק אויג אין א וויסט פנים פאַר- זעצט, אין דעם ראַנד פון דעם מדבר ארום. דאָרט אויבן אויף דער פעס- טונג האָט דער יידישער טעטראַרך אַראַפּגעוואָרפּן פון זיך דעם ארויפ- געצוואונגענעם מאַנטל פון רוימישער קולטור, מיט וועלכן זיין ווייב האָט אים געהאַלטן אַננגעצוימט אין זיין הויפטשטאַט, אין טבריה. דאָ האָט ער זיך אויפגעפירט ווי אן אמתער אַזיאַטישער טיראַן אין זיין גאַנ- צער אומגעצוימטער נאַטור. ער האָט דאָ געהאַט זיין אַראַבישן אַרעם מיט אַן א שיעור קעבס-ווייבער, מיט אומציייליקע שקלאַפּן און שקלאַפּינס, וואָס זיין אראביש ווייב, די טאָכטער פון אראבישן קעניג, האָט אים בא- שאַנקען צו זייער חתונה. ער האָט דאָ געפירט אן עכט ווילד לעבן און נישט זשענירט זיך פאַר זיין קולטורעל ווייב און פאַר זינע געסט. „ער באַדאַרף זיך אויסלעבן...“ — האָט די קלוגע הורודיה מיט איר וועלט- פאַרשטענדעניש אויפגעקלערט און א גוט-האַרציקן שמיכל געטון. „ווען ער איז א פאַר חדשים דאָרט אונטן אין פאַלאַץ צווישן ציוויליזירטע מענטשן, אין א קולטורעלער אטמאָספּערע, ווערט אים ענג און ער מוז

ארויפקומען אויף א פאר טעג אין זיין בארבארישן שלאס אלע שטריק אויפצולאזן, דא קאן ער האבן אזוי פיל קעבסווייבער, וויפיל ער וויל נאר, דאן ווערט ער ווידער געלאסט, אינגעשטילט און פעאיק צווישן מענשן זיך צו געפינען"

אין דעם געפענגניש-קעלער פון דער פעסטונג האט מען דענסטמאל געהאלטן א פאליטישן געפאנגענעם. אייגנטלעך האט מען אים דארט געהאלטן פאר מאיעסטעט-באדיידיקונג, אבער די נאטור פון זיין פארברעכן איז געווען א פיל שווערערע און געפערלעכער ווי א געוויינלעכע מאיעסטעט-באדיידיקונג, ווארום דער מאן האט געהאט א גרויסע אנהענגערשאפט און איז געווען זייער באליבט ביי די נאיווע און אומוויסנדע מאסן, וועלכע האבן אים באטראכט פאר א נביא. דאס איז געווען דער אנהערער פון יענע משוגענע און פאנאטישע עסייער, ווי האט ער דאס געהייסן? יא, יוחנן המטביל האבן זיי אים גערופן. דאס איז טאקע געווען אט דער פאנאטישער וויסטלינג, וועלכער האט געוואגט צו קומען פארן טעטרארד און אים זידלען און שעלטן דערפאר, ווייל ער האט צוגענוג מען ביי זיין ברודער די פרוי; די ערנווירדיגע דאמע האט ער אנגערופן מיט ארדינערע נעמען און פארגליכן זי מיט אן אויסגעלאסענער קעניגין, וואס די יידן האבן אמאל געהאט און אויף וועלכער זייערס א נביא האט א שעכטן סוף אנגעזאגט, און עס האט טאקע געזאגט מקוים ווערן. אויפן באפעל פון טעטרארד האט מען אים געפאנגען גענומען אין דער וויסטע, לעבן יריחו, וואו דער ירדן גיסט זיך אין ים המלח אריין. דארט האט ער זיין קווארטיר געהאט און דארט האט ער דאס פאלק גערופן צו זיך. מען האט אים אין קייטן געשמידט און געבראכט אויף דער פעסטונג, וואו מען האט אים געהאלטן אין דעם פעסטונגס-קעלער. ווי יעדער טיראן, איז אויך דער טעטרארד געווען אבערגלויביש, ער האט מורא געהאט זיך צו באגיין שלעכט קעגן דעם מאן, וועלכן דאס פאלק האט צוגעשריבן א נביאישע קראפט. כדי אים אומשעדלעך צו מאכן, האט ער אים געהאלטן געפאנגען אין דער וויסטער, וויסט-לינגדיקער פעסטונג און נישט געאנזט זיך אויסצופירן איבער אים די עקזעקוציע. ער האט אפילו צוגעלאזט צו אים אין דער פעסטונג זינע תלמידים, מיט וועלכע יוחנן האט ווינטער געדערנט זיין פאנאטישע לערע, און ווי איך בין געווארן געווארן, האט יוחנן אפילו פון דער תפיסה ארויס ארויסגע-שיקט שלוחים צו פרעדיקן זיין געפערלעכע לערע. ער האט געהאט אין דער תפיסה אלע פרנייהייטן, ווייל דער טעטרארד האט מורא געהאט פאר דעם פאנאטיקער, וועלכן ער האט געהאלטן פאר א נביא.

די טעטרארכין האט אין דער האנדלונג פון איר מאן געזען גרינג-

שעצונג צו איר פערזאָן, א דערנידעריקונג פון איר כבוד, און פון שטאנד-
פונקט פון רעגירונגס-אינטערעס באטראכט דעם טעטרארכס שוואכקייט
פאר זייער געפערלעך, וואָרום די לאַנג-אַפגעצויגענע שטראַף פון
דעם מאַיעסטעט-דעסטערער קאָן ארויסרופן בנים פאַלק נאָכמאַכערס,
און וואָס נאָך ערגער — א גרינגשעצונג פאר די רעגירנדיקע פערזענ-
לעכקייטן און פארן גאנצן הערשער-סיסטעם, א מאַטיוו, צו וועלכן איך
האָב אינגאנצן צוגעשטימט. איך האָב דאָס שפעטער קלאָר פאַרגעדייגט
פארן טעטראַרך, אים אויך קלאָר געמאכט דעם שטאנדפונקט פון רוים
אין דעם ענין. איך האָב צו אים געזאָגט: „ווען אפילו דער ענין איז א
ריין פאַקאָרער און ליגט אין דער יוריסדיקציע פון טעטראַרך, מוזן מיר
אַבער פון רוימישן שטאנדפונקט עס באטראכטן פאר א געפאַר פאר דער
עקזיסטירנדיקער אַרדענונג, אויב פארברעכער בלייבן אומבאשטראַפט,
מעג עס זיין צוליב וואָסער ס'איז נישט מאַטיוו.“ און איך האָב פאר-
לאנגט פון טעטראַרך א שנעלע אויספירונג פון דער עקזעקוציע פון אזא
געפערלעכן פארברעכער, ווי דער דער יוחנן המטביל איז געווען, רוים
קאָן נישט צולאָזן קיין פארנאכלעסיקונג אין די געזעצן, — האָב איך
דעם יידישן פירשט קלאָר געמאכט — דאָס קאָן עלול זיין צו שטערן די
עפנטלעכע רוי.

די טעטראַרכין האָט מיר הארציק געדאנקט, אויך פטאָלאַמעאוס,
וועלכער איז געווען דער ראַטגעבער פון טעטראַרך, איז מיט מיר געווען
איינפאַרשטאַנדן. אונזערע ווערטער זענען אַבער געפאַלן אויף טויבע
אויערן, דער טעטראַרך האָט זיך דוקא דאָ, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט
אין א פארברעך קעגן זיין געקרוינטער פערזאָן, אקעגנגעשטעלט ווי אן
אַנגעשפאַרט אייזל. ער האָט אָנגעגעבן אויסטערלישע מאַטיוון: כדי
אויסצומיידן די אויפגענונג אין פאַלק, מוז ער די עקזעקוציע אַפלייגן
אויף א געוויסע צייט, ווען די פאַפולאריטעט פון דעם מאַן וועט דורך
זיין לאנג שווינגן ווערן אויסגעלאָשן. מיר האָבן אַבער געוואוסט, אז דאָס
איז נאָר א תירוץ, אז אינערלעך אין הארץ האָט ער מורא פאר דעם מאַן,
וועלכן זיין אַבערגלויבישע נאטור שרייבט צו געטלעכע מאכט. וואָרום
אינדעראמתן איז דער טעטראַרך אין זיין נאטור געווען דער זעלבער
באַרבאַר ווי זיין פאַלק.

איך בין זייער נייגעריק געווען צו זען דעם מאַן, פאר וועלכן דער
טעטראַרך האָט אזוי מורא. איך האָב געבעטן דעם סעקרעטאר פון טעט-
ראַרך, פטאָלאַמעאוס, וועלכער האָט צוליב זיין לאנגן ווייניגן אויפן הויף
פון גרויסן הורדוס געקאָנט דאָס לשון פון דער באפעלקערונג, אז ער
זאָל מיר ווייזן דעם דאָזיקן מאַן. ער איז געווען אזוי ליבליכעך אליין מיך

אראפצובאגלייטן אין די קעלערן פון דער פעסטונג-געפענגניש און צו געבן מיר די נייטיקע אויפקלערונגען און אפילו פאר מיר צו פאר-טייטשן אין לאטייניש די ווערטער פון דעם פאנאטיקער.

מיר האָבן אים געפונען א צוגעקייטלעך מיט איין האַנט צו דער וואַנט; דורך דעם אָפענעם לאַך, וואָס איז געווען אויסגעהאַקט אין זײַן קעלער-תּפּיסה, האָט ער אַרויסגערעדט צו א המון פון זײַנע אָנהענגער, וועלכע האָבן געהאַט באַלאַגערט דאָס תּפּיסה-לאַך. ער האָט געהאַלטן אין איין זשעסטיקולירן מיט דער איינער פּרייער האַנט און אין זײ עפעס אַרײַנגערעדט מיט גרויס ענטוואַונג. ער האָט אונז אפילו קיין בליק נישט געשאַנקען. ער איז געווען אזוי פאַרנומען מיט די לײַט אינדרויסן, אז ער האָט אפילו נישט באַמערקט אונזער אַרײַנקומען.

איך בין דערשטוינט געוואָרן, ווי אזוי מע האַלט א פּאַליטישן גע-פּאַנגענעם, און מע לאַזט צו צו אים זײַנע אָנהענגער. איך האָב אָבער פּאַרלויפיק געשוויגן, מיך האָט אינטערעסירט דער געפּאַנגענער פּאַ-נאַטיקער.

אזוי ווי איך האָב מיר אים פּאַרגעשטעלט, אזוי האָט ער טאַקע אויס-געזען: פּונקט ווי איינער פון די, וועלכע איך האָב אזוי אָפט געזען אין בית-מקדש-הויף... צוגעשמידט צו דער וואַנט פון דער קעלער-תּפּיסה, איז געשטאַנען א הויכער מאַן, דין, אויסגעמאַגערט, די ביינער האָבן אים אַרויסגעשטאַרט פון דער זון- און מדבר-אַפּגעברענטער הויט. נאָר ווי דין ער איז נישט געווען, זײַנען זײַנע מוסקולן שטאַרק און ביינערדיק געווען ווי פון א ריז, אויפן באַוואַקסענעם קאַפּ האָר האָט ער געטראָגן א קעסטעלע פון לעדער, פאַרבונדן מיט א רצועה, ווי איך האָב אָפט געזען טראָגן זײַ געזען-געלערנטע אויף די קעפּ און אויף די הענט, — ווי מען האָט עס מיר דערקלערט, אנטהאַלט זיך אין דעם לעדערנעם קעס-טעלע די דערקלערונג פון ליבע און באַקענטעניש צו גאָט. ער האָט מיט דער איינער פּרייער האַנט אַכטונג געגעבן, אז דאָס לעדערנע קעס-טעלע, אָדער ווי זײ האָבן דאָס אָנגערופן „תּפּילין“, זאָל אים נאָר נישט חלילה פון קאַפּ אַראָפּפּאַלן. זײַן קאַפּ איז געווען באַדעקט מיט א קאַסקאַדע פון ברענענדיקע שוואַרצע לאַקן, דורך דעם איז דער לעדערנער באַנד פון די תּפּילין צו ענג געווען אויף זײַן קאַפּ. אויף זײַן זאַק-קלייד, וואָס ער האָט געטראָגן, האָט ער, ווי אלע אנדערע יידן, געהאַט צוגעבונדן אַזעלכע פּראַנזלען, „ציצית“ האָבן זײ דאָס גערופן, ער איז געשטאַנען מיטן פנים געווענדעט צו דעם איינציקן שטראַל ליכט, וואָס האָט אדורכ-געדרונגען דורך דער קליינער שמאַלער עפענונג אין דעם פעסטונג-קעלער. ער האָט געקוקט מיט זײַנע מדברדיקע פּינערדיקע אויגן פון

זיין אויסגעבלייכטן ביינערדיקן פנים ארויס, און מיט פאנאטישן פניער
גערעדט צו די יידן, וועלכע האבן זיך געשטופט ארום דעם קעזער-לאך.
ער האט זיך געווענדט צו זיי מיט יענעם עקזאָטירטן ערנסט, אויף
וואָס פאנאטיקער זיינען נאָר פעאיק. ער האָט דעקלאַמירט צו זיי פון
זייערע שריפטן א נביאות וועגן דעם דערלייזער, וואָס זיי דערווארטן,
אין דעם לשון פון זייער שריפט, אין העברעאיש:

ער איז געוואָרן אויסגעקליבן און באהאלטן מיט גאָט
איידער די וועלט איז באשאפן געוואָרן
און וועט זיין מיט אים אויף אלע איביקייטן.
ער וועט משפטן די באהאלטענע מעשים פון מענטש,
קיינער וועט נישט קאָנען פארלייקענען זיי פאר אים
נאָך זיין אייגענעם ווילן.

— ער איז נישט קיין שלעכטער רעטאָריקער — רוף איך זיך אָן צו
פּטאָלאָמאָסן — ווען ער וואָלט נישט געווען אזוי געפערלעך, וואָלט
מען זיין טאלענט געקאָנט אויסנוצן פאר אונזערע טעאטערן. וואָס זיינען
דאָס פארא ווערטער, וואָס ער דעקלאַמירט?

— דאָס זיינען פּסוקים פון דעם ספר „חנוך“, — א וויזיאָנער, וואָס
האָט געלעבט נאָך אין דער צייט פון די חשמונאים-קעניגן און נביאות
געזאָגט איבער זייער משיח, וואָס באדארף קומען און זיי אויסלייזן. דאָס
ספר „חנוך“ האָט זיי דעם קאָפּ פארדרייט, און זיי פאנטאזירן וועגן א
משיח. הערט זיך צו, וואָס ער זאָגט!

יוחנן האָט זיך אויף אונז גאַרנישט אומגעקוקט, ווי מיר וואָלטן
גאַרנישט געווען. ער האָט געהאלטן אין איין רעדן צו די יידן, וועלכע
האָבן באלאָגערט זיין תפיסה-לאַך:

אין יענעם טאָג זע איך דעם ברונעם פון גערעכטיקייט,
אלע דורשטיקע טרינקען פון אים.

איידער די זון און די הימל-צייכן זיינען באשאפן געוואָרן,
איידער די שטערן פון הימל זיינען געמאכט געוואָרן,
איז זיין נאָמען פון דעם האר אויסגערופן געוואָרן,
ער וועט זיין אן אַנלען-שטעקן פאר אלע גערעכטע,
אז זיי זאָלן זיך אויף אים שטיצן און נישט פאַלן.

דער מענטשן-זון, דעם וואָס דו זעסט,
מאכט די קעניגן און די מאכטהאַבער פון זייערע געלעגערס,
און די שטארקע פון זייערע טרוינען אויפהייבן.
ער פארשטויסט די מלכים פון זייערע טרוינען

און פון זייערע מדינות.

פינצטער וועט זיין זייער וואוינונג

און מיט ווערעם זייערע כלה-בעטן.

— אָבער דאָס איז דאָך מאַיעסטעט-באַליידיקונג אין העכסטן גראַד,
די ווערטער זיינען דאָך קעגן דעם קייסער געריכטעט, קעגן סענאַט,
קעגן דער רוימישער וועלט-הערשאַפט, און דאָס לאָזט איר עפנטלעך
פרעדיקן! — זאָג איך אן עמפּערטער.

— דערפאר טאקע האָט מען אים דאָ אַרײַנגעזעצט!

— אָבער אזוי האַלט איר אַינערע פּאַריטישע געפאַנגענע! איר לאָזט
צו צו אים זינען אָנהענגער, כדי ער זאָל צווישן זיי זיין געפּערלעכע אַגײ-
טאַציע טרײַבן! זעט נאָר, ווי ער רעדט זיך דורך מיט זיי, ער קאָן דאָך
אויך דערהאַלטן פון זיי ידיעות פון דער דרויסנדיקער וועלט!
— יאָ, ליידער איז עס אזוי, נישט נאָר ער דערהאַלט ידיעות, נאָר
ער שיקט אַרויס זינען שלוחים צו די תּלמידים זינען, ער פירט ווייטער
אַן זיין אַגײטאַציע אזוי ווי ווען ער איז געווען אויף דער פּרײַ.

— אָבער אום גאָטס ווילן, וואָס טוט זיך דאָ בײַ אַיך?

— מיר קאָנען גאָרנישט טון קעגן אים, כּיליאָרד — האָט מיר
פּטאַלאַמעאַוס אַנגערױמט אין אויער אַרײַן — דער טעטראַרד האָט
מורא פאַר אים. ווען ער הערט זיין שטימע פון קעלער אַרויס, ציטערט
ער ווי א קינד. ער גלױבט, אז דער מאַן באַזיצט א געהיימע קראַפט, ער
איז פון גאָט געשיקט, און ער ציטערט פאַר אים. רעדט איר מיטן טעט-
ראַרד, אפּשר וועט איר מיט אַינער אווטאַריטעט בײַ אים עפּעס פּוּעלן!
— יאָ, ווען עס וועט נישט אַנדערש גיין, וועט זיך דער פּראַקאַנסול
פון אַנטיאַכיע מוזן אַרײַנמישן. עס טוט אונז לייד אַרײַנצורעדן אין די
אַינערלעכע אַנגעלעגנהייטן פון טעטראַרכס ממשלה, אָבער ווען איר האָט
נישט דעם מוט אַנצונעמען די נייטיקע שריט פאַר דער רױ. אין לאַנד,
וועט ער עס מוזן אויף זיך נעמען! ... האָב איך געזאָגט דעם שטאַט-
סעקרעטאַר.

קאַפיטל זעכצן

קאַרנעליוס בײַ סאַלאַמעאַס טאַנין.

אָבער דאָס וואָס מיר, דיפּלאַמאַטן, שטאַטסמענער, האָבן נישט גע-
קאָנט בײַם טעטראַרד פּוּעלן און אויספירן, האָט עס געפּוּעלט און אויס-
געפירט א צען-יעריק מיידל.

שפעטער, אין אָונט, אין לכבוד דעם טעטראַרכס געבורטסטאָג גע-
געבן געוואָרן אויף דער זיַלן-טעראַסע פון דער פעסטונג דער אָפיציעלער
באנקעט אין עכטן אָריענטאלישן סטיל. די פּנער-שטורקאַצן האָבן בא-
לויכטן די ווילדע געגנט ארום, און ביי דעם רעגנדיקן שטערן-שימער
האַט מען געזען דעם שפיגל פון ים-המלח, ווי ער האָט אויף זיַן פינקל-
דיקער אויבערפלאַך געפאנגען געהאלטן די לייכטער פון הימל. דער
טעטראַרך איז געווען אין בעסטן הומאָר, אויפגערוימט פון דעם שטארקן
ציפּריס-וויַן, וועלכער איז געמישט געווען מיט האָניק, וואָס די טרינק-
דינער האָבן אים געהאלטן אין איין אָנגיסן אויף די דרינגענדיקע ווינקן
און צורעדן פון דער טעטראַרכין. ער האָט מיט וואוילווילן צוגעקוקט צו
די טעניץ-קאראהאָדן פון זיינע אין פיל אָרנאמענטן באהאַנגענע, האלבי-
נאַקעטע אראבישע און נעגרישע טאַניץ-שקלאַפּינען, וואָס זיַן אראביש
ווייב האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך. אָבער די טעניץ פון די איבערגעשטאַ-
נענע, פארעלטערטע אראבישע טענצעריןס זיינען אים באלד איבער-
דריטיק געוואָרן. ער האָט זיך ארימגעקוקט מיט רויטע פארלאַפּענע
אויגן און מיט אן אויפגעבלאַזן פנים אויף די באנקעט-אַנטיילנעמער, און
זיַן בליק איז געפאלן אויף דער קליינער שלומית, וועלכע איז געזעסן
מיט איר מוטער ביינעם באנקעט-טיש. אירע איבערן דינעם האלדז אראַפּ-
פאלנדיקע שווארצע לאַקן, האָבן יעדעס מאָל ווען זי האָט באוואויגן
מיטן קאַפּ געהאלטן אין איין קלינגען מיט אירע אָרנאמענטן, מיט וועל-
כע די האָר זיינען געווען באשווערט. דער טעטראַרך האָט געקוקט אויף
דער קליינער מיט וואוילגלוסטיקע אויגן, וואָרום זי איז געווען גוט אָנ-
צוקוקן. מיט איר דינער פיגור און שיינער טונקעלער הויט איז זי ווירדיק
געווען צו פארנעמען אן אַרט נישט נאָר ביינעם טעטראַרך פון יהודה, נאָר
אויך ביינעם קייסער טיבעריוס. כדי גלייך צו זיַן אין אלעם צו דעם
קייסער, האָבן אלע אונזערע בארבארישע הערשער געמיינט, אז זיי מוזן
אים אין אלץ נאכטון, זיי זיינען געוואָרן מיטאמאָל גרויסע מפונקים און
געזוכט זייער ליבע-דורשט צו שטיץן אויף דעם איידעלן און נאָבעלן
העלענישן שטייגער... אין אלע הייף פון אונזערע בארבארישע הער-
שער האָט מען דענסטמאָל געקאָנט געפינען די שענסטע פּאָסטיינגלעך
און מיידלעך, ווי ביינעם קייסער אין רוים, איך ווייס נישט, צי דער טעט-
ראַרך פון גלייך און פערעא האָט ווירקלעך געהאט אזא ראפינירטן און
איידעלן געשמאַק אין דער ליבע אָדער עס איז ביי אים נאָר געווען
בלויז אן אמביציע נאכצוטון דעם קייסער; דער טעטראַרך האָט געענ-
דערט זיַן געשמאַק, און אנשטאַט אראבישע טענצעריןס און עגיפטישע
שקלאַפּינען זיינען אים געפעלן געוואָרן יונגע מיידלעך...

ער האָט געקוקט אויף דער יונגער שלומית, און אויף זיין פנים האָט זיך אויסגעגאַסן אַ ליידנשאַפטלעכע פרייד, וואָס ער האָט נישט געקאָנט — אַדער דער ווײַן, וואָס ער האָט געטרונקען, האָט נישט געלאָזט — אונטערדריקן אפילו אין אונזער אַנוועזנהייט.

— און איצט וועט די קליינע שלומית טאַנצן פאר מיר! — האָט דער טעטראַרץ פּלוצים זיך אַנגערופּן.

אַבער די קליינע שלומית איז געווען די איינציקע, וועלכע האָט געוואָגט דעם טעטראַרץס ווײַן זיך אנטקעגנצושטעלן. מיט קינדערישער קאַפּריזונעקייט האָט זי געגעבן אַ שאַקל מיט אירע שוואַרצע, אַרנאמענטן באַצירטע לאַקן אויף „ניין“ און געענטפּערט:

— די קליינע שלומית וועט נישט טאַנצן! — און זי האָט גענומען איר מוטערס אַרעם און באהאַלטן דעם קאַפּ אין דער מוטערס שווייס-טוך, ווי זי וואָלט געוואָלט זיך שיצן.

דער טעטראַרץ איז אין ערשטן אויגנבליק ערנסט און פאַרשטומט געוואָרן פון דעם אַפּזאָגנדיקן ענטפּער, ווי ער וואָלט זיך געוואָקלט אויס צוברעכן אין כעס, ער האָט זיך אַבער געשעמט פאר אונז און געענדערט דעם טאָן, און ווי ער וואָלט זיך געשפּילט מיט דער קליינער שלומית, האָט ער זי גערייצט:

— די קליינע שלומית וועט יאָ טאַנצן פארן טעטראַרץ!
— ניין, זי וועט נישט טאַנצן! — האָט די קליינע שלומית געהאַלטן אין איין שאַקלען מיטן קאַפּ.

— און ווען דער טעטראַרץ פון גלייך און פּערעא וועט זי בעטן זיין ווײַן צו טון? — האָט דער טעטראַרץ געפּרעגט.
— וועט זי נישט געהאַרכן! — האָט די קליינע אַפּגעענטפּערט.
נישט די קליינע, נאָר דער טעטראַרץ איז ארטינגעיאַגט געוואָרן אין אַמביציע דורך דער דאָזיקער שפּיל.

— און אז דער טעטראַרץ פון גלייך און פּערעא וועט דער קליינער שלומית צוואַנג אַ פּאלאץ אין טבריה מיט אַ גאַרטן, אין וועלכן יונגע אינדן וועלן ארומגיין שפּאצירן, מיט שיינע פּאַוועס און שיינע פּאַפּו-גייען? — האָט ער זיך אַנגערופּן אין אן ערנסטן טאָן, וואָס האָט אונז אַלעמען שוין פּארוואונדערט.

— וועט זי אויך נישט טאַנצן! — האָט די קליינע אַפּגעענטפּערט אין אַ קינדערישן טאָן.

און מיר אַלע האָבן זיך צעלאַכט, מיר האָבן זיך אַלע אמוזירט מיט דער שפּיל, וואָס גייט אָן צווישן דעם טעטראַרץ און דעם קליינעם מיידל. מען האָט מער נישט געוואוסט, ווער עס איז דאָס קינד און ווער עס איז

דער טעטראַרץ, וואָרום אויב ביז איצט איז עס געווען שפּיל, איז די שפּיל אָבער ערנסט געוואָרן. די אויגן פון טעטראַרץ האָבן געשאַטן מיט פונקען פון כּעס. מען האָט אָנגעזען, אז עס גייט אים אין לעבן, ער איז אויף אלעם פעאיק, אבי צו צווימען דאָס קאַפּריזנע קינד און דורכאויס ברעכן די עקשנות פון איר, מיט גוטן אָדער מיט בייזן זי צו צווינגען צו טון זיין ווילן. עס האָט אויסגעזען, אז ער איז בערייט אפילו אַנצו-ווענדן געוואָרד איבער דער קליינער, עס האָט אים נאָר נישט געפּאַסט פאר אונז, די רוימישע געסט, וואָס זיינען געווען בני דער דאָזיקער סצענע. און אפשר איז אים געגאנגען דוקא דעריין, כדי צו ברעכן איר ווילן מיט גוט, אז זי זאָל פון איר אייגענעם רצון פאר אים טאַנצן. ער האָט זיך נישט אומגעקוקט אויף דער פרוי זינער, פארקערט — עס האָט אויסגעזען, ווי ער וואָלט זי געוואָלט דערמיט קרענקען. עס האָט אויסגעזען, ווי עס וואָלט אָנגעגאנגען א געיעג נישט צווישן אים מיטן קינד, נאָר צווישן אים מיט דער איידעלער דאַמע, פאר וועלכער ער האָט נישט באהאלטן, ווי פאר אונז אלע, דעם וואוילדוסט-ביגעשמאַק, וואָס האָט באגלייט זיין עקשנותדיק באשטיין דערויף, אז די קליינע זאָל טאַנצן.

— און ווען דער טעטראַרץ פון גלייך און פּערעא וועט צוזאַגן דער קליינער שלומית, אז אויב זי וועט טאַנצן פאר אים, וועט ער יעדן וואונש אירן דערפילן, און מעג עס אפילו זיין די העלפט פון מיין קעניג-רייך? — האָט ער געזאָגט איצט שוין אין ערנסט און האָט געקוקט מיט זיין שאַרפן בליק גלייך דער פרוי אין די אויגן ארײַן.

— „וועט זי אויך נישט...“ — האָט די קליינע סאַלאַמעא שוין גע-האַלטן אין אָפּענטפּערן, אָבער דאָ האָט זיך די מוטער אראָפּגעבויגן און, ווי וועלנדיק די טאַכטער צורעדן צו דערפילן דעם טעטראַרכס וואונש, האָט זי איר עפעס אין אויער אַרײַנגעשעפטשעט. די קליינע שלומית האָט געענדערט דעם טאָן און איבערגעפּרעגט דעם טעטראַרץ:

— וועט דער טעטראַרץ פון גלייך און פּערעא דערפילן יעדן וואונש, וואָס די קליינע שלומית וועט נאָר בעטן בני אים, ווען זי וועט פאר אים טאַנצן?

דער טעטראַרץ האָט זיך געשאַקלט אויף זיין געלעגער פאר פרייד און נחת. דער קינדערישער טאָן פון דער קליינער האָט אים אמוזירט. דער שווייס איז אים גערונען איבער זיין גרויסן קאַפּ. ער האָט איר אָפּגעענטפּערט, נאָכמאַכנדיק איר טאָן:

— דער טעטראַרץ פון גלייך און פּערעא זאָגט צו דער קליינער שלומית צו דערפילן יעדן וואונש אירן, ווען זי וועט טון זיין רצון און טאַנצן פאר אים.

דענסטמאָץ האָט זיך אָן א וואָרט אויסצורעדן אויפגעהויבן די קליינע
שלוּמית און געשטעלט זיך אויף דער טעראַסע פאר דעם טעטראַרד, נאָ-
ענט פון זיין געלעגער. און אזוי ווי זי איז געשטאַנען אָן יעדער פּאַרבריי-
טונג, האָט זי זיך אָנגעהויבן צו באוועגן שטייענדיק אויף איין אָרט צו
דער באַגלייט־מוזיק פון איינאיינציקן פּינקל, וואָס א קנעכט האָט אויס-
געקלאַפט פאר איר. נאָו, מיט קינדערישער אומדערשראַקנייט און
אומשוֹדדיקייט האָט זי אין דער באוועגונג אראַפגעוואָרפן פון איר אוי-
בערשטן האַלבן קערפער דעם לייכטן טוניק, וואָס זי האָט געטראָגן,
און אנטבלויזט איר קינדערישן בויך ביזן נאָפֿל. אירע פיס האָבן זיך
קוים באוואויגן, ווי זי וואָלט געווען צוגעשמידט צו איר אָרט, האָט זי
די טאַנץ־באוועגונגען אויסגעפירט מיט איר דינעם, טונקל־הויטיקן קינד-
דערישן בויך. יעדער מוסקל פון איר גוט־געפּאַרעמטן קערפער האָט
געציטערט. די מוסקל־שפּיל פון איר בויך־טאַנץ — דערפאר טאקע, וואָס
עס איז געוואָרן פון א קינד אויסגעפירט — האָט אויפגעקאַכט די גע-
בליטן נישט נאָר ביים טעטראַרד, נאָר אויך ביי אונז אַלע, וואָס מיר זיינען
דאָרט געווען. אָבער זי האָט די ליידנשאפטלעכע באוועגונגען אויסגע-
פירט מיט אזא אומשוֹדדיקער מינע, אז מיר האָבן געצווייפלט, צי דאָס
יונגע מיידל ווייסט, וואָס זי טוט אָדער נישט. וואָרום אירע באוועגונגען
האָבן וואָס אמאָל מער אָנגענומען ארויספּאַדערנדיקע אויסגעלאַסנקייט.
איצט האָט זי געווענדט צו אונז איר נאַקעטן רוקן. עס איז געווען א געזאַנג
פון קינדערישע מוסקלן אונטער א טונקל־דורכזיכטיקער הויט, וועלכע
האָט שימערירט מיט פּערל־שיין, געגאַסן אין דער איידל־סטער פּאַרעם.
נישט ווילנדיק האָב איך געטראכט וועגן קייסער טיבעריוס: אך, וואָלט
זי געווען א שיינע מתנה פאר דעם אַלטן זינדער, און אפילו ווען ער
געפינט זיך איצט אויף דער אינזל קאַפּרי אין פּילאָזאָפּישער נאַכדענקונג
איבער זיין פארגאנגען לעבן, וואָלט ער פאר דעם רוקן און דעם האָב אין
אַלע יחידותדיקע געדאַנקען פון וועלט־תכלית אָפּגעגעבן. איך האָב אין
האַרבן שפּאַס וועגן דעם מיטגעטיילט א פּריננד מיינעם, א רוימישן אר-
מיי־פירער, וועלכער איז געווען מיינ שכן. די טעטראַרכין, וועלכע האָט
זיך נישט געפונען ווייט פון אונז, האָט געהערט מיינ פליסטערן אין אויער
פון דעם רוימישן אָפיציר וועגן איר טאַכטער. אָבער זי איז געווען צו
קרוג זי זאָל זיך מודה זיין, האָבן מיר דעריבער נאָר באמערקט א גע-
וויסע געמאַכטע אָדער נאַטירלעכע שעמעוודיקע רויטקייט איבער איר
פנים. זי האָט זיך צוגעבויגן צו אונז און געזאָגט:

— איך ווייס נישט, פּונדאנען דאָס קומט צום קינד, דאָס האָבן

די אראבישע שקלאפינען זי אויסגעלערט, זי אליין ווייסט נישט וואָס זי טוט!

— יעדנפאלס קאָן איך דער טעטראַרכין פארזיכערן, אז ווען דער קייסער טיבעריוס זעט דאָס קינד, זיינען די שאַנסן פון טעטראַרד צו באקומען דעם קעניג־טיטול און צו פארגרעסערן זיין טעריטאָריע פיל העכער.

די טעטראַרכין האָט דעם וויץ אויפגענומען גוטמוטיק, ווי ער איז געגעבן געוואָרן (א, זי איז געווען א וועלט־דאַמע!) און זי האָט מיר גע־דראָט מיט איר שווייס־טוך:

— איר זענט א ציניקער, אויבערשט קאַרנעליוס! פון אזא ערנסטן מענטש ווי איר האָב איך דאָס נישט דערוואָרט ...

דערוועג איז די קליינע פאר מידקייט און עקזאלטירטקייט געפאלן אויף די דינע פיסלעך. די מוטער האָט זיך דערשראָקן און געוואָלט זיך אויפהויבן פון איר אָרט, אָבער דער טעטראַרד, ווי שווער ער איז נישט געלעגן אויף זיין געלעגער, איז פריער געווען פאר איר און די קליינע אויפגעהויבן אויף זינע הענט און געטראָגן זי צו זיך אויף זיין געלעגער און זי אוועקגעזעצט אויף זינע קניען.

— נו, איצט, קליינע שלומית, קאַנסטו דיר אויסביטן פון טעטראַרד פון גלייך און פערעא, וואָס דיין קליין הערצל גרוסט, — און ווי דער גרויסער אחשוורוש האָט געזאָגט צו דער שיינער אסתר, ווען זי האָט גע־פונען חן אין זיינע אויגן: „ביזו צו דער העלפט פון מיין קעניגרייך“ ...

אָבער די קליינע שלומית האָט אָפגעענטפערט:

— און איצט וועט מיר דער טעטראַרד פון גלייך און פערעא לאָזן דורך זינע געטרייע גערמאַנער, אויף א זיבערנער טאַץ ברענגען דעם קאַפ פון יוחנן!

מיר האָבן צום ערשט נישט פארשטאַנען, וואָס די קליינע וויל, כאַטש מיר האָבן זיך אלע צוגעהערט צו איר וואונש, אויף וועלכן מיר אלע זיינען געווען געשפאַנט, און כאַטש מיר אלע זיינען געוואָרן מיט־אריינגעצויגן אין דער שפיל צווישן טעטראַרד און דעם קינד. אויך דער טעטראַרד האָט נישט פארשטאַנען, אזוי איבעראַשט איז ער געווען פון דעם מאַדנעם וואונש פון דער קליינער, און ער האָט איבערגעפרעגט: — וועמענס קאַפ זאָלן דיר מינע געטרייע גערמאַנער ברענגען אויף א זיבערנער טאַץ?

— פון יוחנן המטביל, דעם נביא, וואָס דו האַלטסט דאָ געפאַנגען אונטן — האָט זי געוויזן אויף דעם קעלער־געפענגניש.

— פון דעם משוגענעם נביא? — האָט דער טעטראַרד איבערגע־

פרעגט און איז בלייך געוואָרן — וואָס פאר אַן אַינפאל? וואָס טויג דיר אַ קאַפּ פון אַ מענטש?

מיר זיינען אַלע געבליבן זיצן דערשטוינט, נאָר די טעטראַרכין האָט זיך אָנגערופּן:

— איך ווייס נישט, פּונדאָנען עס קומען צום קינד אַזעלכע אויס-טערלישע אַינפאלן, נישט אַנדערש נאָר די דערציאונג אירע איז אין דעם שולדיק, אויפגעוואקסן אין אַ מדבר!

— וואָס, דו האָסט מורא פאר אים, דערפאר וויל ער איז אַ נביא, טעטראַרך פון גלייך און פּערעא? — האָט די קליינע שלומית געפרעגט מיט אַ נאָווער מינע, זיצנדיק אויף זיין קני און שפּילנדיק זיך ווינטער מיט דעם טעטראַרכס פנים.

דער טעטראַרך האָט אַ דונערנדיקן בליק, ווי אַ דערצערנטער צעאוס, געוואָרפן אויף איר מוטער, דערנאָך אויף זיין שטאַטס-פירער פּטאַלאַ-מעאוס, וועלכער האָט בשעת מעשה פרום דעם קאַפּ געבויגן, דאָן האָט ער מיר געקוקט גלייך אין די אויגן אַרײַן און אָפּגעענטפּערט מיט אַ זיכערן שטאַלצן טאָן. דער ענטפּער האָט געגאַלטן פאר אונז אַלעמען:

— דער טעטראַרך פון גלייך און פּערעא האָט פאר קיינעם נישט קיין מורא, פאר קיינעם נישט, אפילו... — דאָ האָט ער געוואָלט עפעס שרעקלעכעס זאָגן, וואָס מען האָט אָנגעזען אין זיין פארבלייכטער אויפ-גערעגטקייט, נאָר זעט זיך אויס, אין לעצטן אויגנבליק האָט ער זיך באַזיגט און אויסגעדרייט דעם דישל: — ... אפילו נישט פאר דעם קע-ניג פון אראביע, וועלכער שרעקט אים מיט מלחמה דערפאר, וואָס ער האָט זיין טאַכטער אויסגעטוישט אויף זיין ברודערס ווייב, — האָט ער דאָס ווייב דורכגעלעכערט מיט זיין בליק.

— אָבער דאָך האָסטו מורא פאר אים! — האָט די קליינע אָנגעוויזן מיטן הענטל אויפן קעלער.

— איך האָב דיר געזאָגט, אז איך האָב פאר קיינעם נישט קיין מורא, אַ חוץ — פארשטייט זיך — פארן קייסער פון רוים, וועלכער איז מײַן לעבנסלענגלעכער פּריינד, — האָט ער געקוקט אויף מיר, ווי ער וואָלט מיר געוואָלט דראָען מיט עפעס.

— און פאר וואָס ווידער ווילסטו מיר נישט געבן זיין קאַפּ?

— וויל אַ קאַפּ פון אַ מענטש איז נישט קיין שפּילכל פאר אַ קליין מיידל! — האָט דער טעטראַרך אָנגעקוקט זיין ווייב און געגעבן איר אַן-צוגעהערן, אז ער ווייסט, ווער עס האָט די קליינע צו דעם צוגערעדט.

— דו האָסט מיר צוגעזאָגט, פאר אַלע מענטשן דאָ געזאָגט, צו דער-פילן מײַן יעדן וואונש, און איצט ווילסטו נישט האַלטן דײַן וואָרט, טעט-

רארד פון גליף און פערעא?

דער טעטרארד האט זיך אויף אונז ארומגעקוקט, ווי ער וואלט פון אונז דערווארט היילף. מיר אלע האבן אבער זינע בליקן אויסגעמיטן. ער האט דאס פארשטאנען.

— יא, דו האסט רעכט, קליינע שלומית, דער טעטרארד פון גליף און פערעא איז א קנעכט צו זיין ווארט, ווי יעדער מאנארד, ווי יעדער קייסער פון רוים! גייט און טוט איר וויילן! — האט ער זיך געווענדט מיט זיין בליק צו די גערמאנישע זעלנער.

פּטאַדאַמעאוס פון דמשק האט א וואונק געגעבן צו דער גערמאני-שער וואך, וואָס איז געשטאנען לעבן דעם טויער, און זיי האבן זיך דערווייטערט.

געשפּאַנטע שטיקלייט האט געהערשט דורך דער צייט, קיינער האט קיין ווארט נישט אויסגערעדט. דער טעטרארד האט די קליינע סאלאמעא אראפגעזעצט פון זינע קניען, דערלאנגט זיין בעכער דעם אַנגיסער, דערנאָך אויפגעהויבן זיין האנט מיטן בעכער אינדערהויך און אויסגערופן:

— פאַרן פרידן פון רוים און פאַרן קייסער!

מיר האבן דעם טאָסט איבערגעחזרט.

און דער טעטרארד איז רואיק געוואָרן, עס האט אויסגעזען, ווי ער וואלט פון זיין אינערלעכער אַנגסט אנטלאָפן צום קייסער, כדי צו זוכן שוץ ביי אים.

נאָך א ווייל האבן צוויי גערמאנישע זעלנער אריינגעבראכט אויף א זילבערנער טאָץ א מענטשן-קאָפּ, עס איז געווען דאָס זעלבע מוסקו-לירטע און הארטע פנים, די הויט איבערגעצויגן איצט מיט א בלווי-אַשי-קער קאָליר פון טויט, אויף זינע פארלאָזענע לאַקן האבן זיי אים ארויפ-געזעצט דאָס לעדערנע קעסטעלע — די תפילין, אזוי ווי ער האט זיי גע-טראָגן ביים לעבן, די אויגן זיינען געווען געעפנט, אזוי אויך זינע ליפן — מיר האט זיך געדאכט צו פארנעמען זיין שטים.

נאָר איידער זיי האבן דערלאנגט די טאָץ מיטן מענטשן-קאָפּ צו דער קליינער סאלאמעא, וועלכע האט אויסגעשטרעקט די הענט, זיינען די תפילין אראפגעפאלן פון דעם אָפּגעשניטענעם קאָפּ און אריינגעפאלן אין דעם בלוט, מיט וועלכן די טאָץ איז געווען אַנגעפילט. די אויגן פון טויטן קאָפּ האבן זיך פארמאכט, אזוי אויך זינע ליפן.

אָבער באַד האט זיך דערהערט אן אומהיימלעך יאָמערן, וואָס איז אויפגעגאנגען צו אונז אויף דער זיילן-האָדע פון דעם הויף פון שלאָס, דאָס יאָמערן איז געווען אויסגעמישט מיט שילטן און אויסגעשרייען. איך האָב זיך געוואונדערט, וואָס מען לאָזט צו ביים טעטרארד אין הויף

פרעמדע מענטשן. מיר האָבן זיך געמאכט נישט הערן און געפרוּווט ווינטער אָנהאלטן דאָס געשפרעך ביים טיש מיט דער דאַמע פון הויז, ווי עס וואָלט גאַרנישט געווען. אָבער איך האָב געקוקט אויפן פנים פון טעטראַרך און איך האָב געזען, ווי עס איז טונקל געוואָרן ווי אַש פאר לויטער שרעק. ער איז שוין אינגאנצן אויסגעניכטערט געוואָרן, און א שרעקלעכע אומרויאַקייט איז אים באַפאַלן. ער האָט געפרוּווט מיט אַלע מיטלען צו פארשטעלן זיין שרעק פאר אונז, ער האָט ווינטער געשפּאַסט, אָבער שוין נישט מער מיט דער קליינער שוומית. די קליינע האָט ער פון זיך אָפּגעשטופט מיט פאַראַכטונג, ווי מען רוקט אוועק עפעס עקל־דיקס. ער האָט אויך באַפּוילן די סאָדאָטן, אז זיי זאָלן צונעמען פון איר די זילבערנע טאַץ מיטן בלוטיקן מענטשן־קאַפּ. די קליינע האָט פּראַ־טעסטירט, וואָס מען נעמט צו איר אייגנטום... דער טעטראַרך האָט א דראַענדיקן בליק געוואָרפן אויף דער טעטראַריקן, זי האָט אים פאַר־שטאַנען, און די קליינע צוגענומען צו זיך און זיך באַמיט זי אַנצושטיילן. צו אונז האָט זיך די דאַמע געווענדט מיט א מחילהדיק שמייכלעך, זיך פאַרענטפערט פאר איר טאַכטער:

— איך ווייס נישט, פּונדאָנען עס קומען צו איר אַזעלכע אומאַנגע־נעמע אַינפאַלן, זי האָט דאָס אין דעם ווילדן הויף ביי איר פּאַטער גע־דערנט, — און זי באַרויאַקט די קליינע — א מענטשן־קאַפּ? ווער האָט דאָס געהערט, אז א קינד זאָל זיך שפּילן מיט א מענטשן־קאַפּ? !
 דער טעטראַרך האָט זיך געמיט ווינטער אַנצוהאלטן דעם באַנקעט, באַפּוילן די וויין־אַנגיסער, אז זיי זאָלן אַרומטראַגן די קריגן און ער האָט געהאַלטן אין איין טרינקען פאַרן פּרידן פון רוים, פאר זיין פּרינדשאַפט מיטן קייסער און פאר אַלע גרויסע לייט פון דער אימפּעריע!... אָבער דער וויין האָט נישט געקאַנט פאַרשכורן זיין אומרויאַקייט און שרעק. דאָס קלאַנגן און יאַמערן האָט אַלץ נישט אויפּגעהערט אַרבינדוריינגען צו אונז פון דעם הויף.

— דאָס זיינען זיינע נאַכפּאַלגער, די תּלמידים פון דעם יוחנן, זיי באַ־וויינען אים איצט אין הויף — רוימט מיר אַינן פּטאַלאַמעאָס אין אויער.

— פאַרוואָס טרעבט איר זיי נישט ארויס פון הויף?

— ער קלאַזט נישט — ווינקט ער צו מיר אויפן טעטראַרך.

באַד האָט זיך אינדרויסן דאָס קלאַנגן אַנצוגעשטיילט, עס איז גע־וואָרן פאַרדעכטיק שטייל. און מיטאַמאַל האָט זיך דערהערט איין איינ־ציקע שטימע, וואָס האָט געשאַלט, ווי עס וואָלט געווען געבאַזן מיט דעם אומהיימעכען קול פון זייערע שופרות. מען האָט עס קלאַר און דל־טלעך געהערט, ווי עס וואָלט מיט א שאַרפּער שווערד די ווענט דורכגע־

שניטן און אריינגעדרינגען צו אונז אויף דער ליג-האליע. דאָס קול האָט דעקלאַמירט א העברעאישן פערז פון זייערע נביאים, וועלכן זיי האָבן צוגעפאסט אויף דעם נאַרוואָס געקעפטן אויפדערער. איך האָב מיר פארשריבן דעם זאַץ, וואָס דאָס קול האָט אויסגערופן, ווייל עס האָט געמאכט אן אויסערגעוויינלעכן אינדרוק נישט נאָר אויפן טעטראַרך, נאָר דאָסמאָל אויך אויף דער אייביק-רואיקער און גוט-דערצויגענער טעטראַרכין. זי האָט אויפגעציטערט.

— „א שטימע רופט אין דער מדבר: מאכט א וועג פאר גאָט!“ ...
— פאריאָג זיי פון הויף! — האָט די טעטראַרכין זיך געווענדט צום טעטראַרך — זיי שטערן דעם באַנקעט!

— וועמען זאָל איך פאריאָגן? עס איז דאָך די שטימע, וואָס רופט פון דער מדבר, איך קאָן די שטימע נישט אינשטיין!
דאָס האָט דער טעטראַרך געזאָגט, פלוצלינג האָט ער זיך אויפגע-
הויבן און נישט געקוקט אויף די רוימישע געסט, וואָס ער האָט געהאט
ביים טיש, האָט ער פארלאָזט דעם באַנקעט.
מיר זיינען געבליבן זיצן דערשטוינט איבער דער האַנדלונג פון
טעטראַרך.

די טעטראַרכין האָט באַלד צוריקגעפונען איר רואיקייט, און כדי
אַפצוווישן דעם שלעכטן אינדרוק, וואָס איר מאן האָט געמאכט אויף
אונז, האָט זי זיך אָנגערופן צו מיר:
— וואָס איז דער חילוק? דער פארברעכער האָט זיין שטראַף בא-
קומען, דאָס געזעץ איז באַפרידיקט — און רויים קען רואיק זיין.
— איך וועל עס דעם פראַקאָנסול מיטטיילן. אינער קליינע טאַכטער
האָט זיך פאר רויים פארדינט געמאכט.

קאָפיטל זיבעצן

קאָרנעליום אין כפר-נחום.

נאָך דעם טויט פון יוחנן המטביל האָט דאָס וואַרטן אויף משיחן בני
די יידישע מאסן נישט אויפגעהערט, אדרבה — עס איז נאָך מער פאר-
שטאַרקט געוואָרן. זיי האָבן אויסגעטשטשט, אז וואָס ערגער די צייט
ווערט, אלץ געענטער רוקן זיך צו די טעג פון זיין קומען. זיי האָבן דאָס
אָנגערופן „משיחס צייטן“. און באַלד האָט זיך דערהערט, אז אין גליל —
ווי עס איז געווען צו דערוואַרטן — איז אויפגעשטאנען אן אנדערער,

וועלכער רופט צו תשובה און פאַרצוברייטן זיך צום מלכות שמים, וואָס דערנענטערט זיך. צום ערשט האָבן זיי אים געהאלטן פאר א תלמיד פון דעם געטייטעטן יוחנן המטביל. שפעטער האָבן זיי געזאָגט, אז ער איז יוחנן המטביל אליין, וועלכער איז אויפגעשטאנען פון טויט צוריק אין לעבן אריין. אנדערע ווידער האָבן געזאָגט, אז ער איז דער נביא אליהו, וועלכער האָט געלעבט מיט יאָרן-יאָרן צוריק און האָט בני זנין לעבן גרויסע וואונדער באוויזן. וואָרום אויך דער, וועלכער האָט זיך באוויזן אין גלייך, ביים ברעג פון ים כנרת, טוט אויך גרויסע וואונדער, ער היילט קראַנקע, ער רייניקט קרעציקע, טרייבט ארויס שלעכטע רוחות. און אזוי ווי דער נביא אליהו איז זייער באַליבט און געערט געווען, דעריבער האָבן זיי אים געהאלטן פאר דעם צוריקגעקומענעם אליהו, וועלכער וועט זיי פון זייער נויט ארויסהעלפן.

איך האָב צום ערשטן מאָל געהערט זיין נאָמען אַנרופן ביים אלטן כהן גדול חנן. איינמאָל אין א פריילינגס-נאַכמיטאָג בין איך ארומגע-גאנגען אין גאַרטן פון כהן גדול, צווישן די שוויים-בעדער, וואו איך האָב זיך צוגעקוקט צו די גימנאסטישע און די שווימערישע קונצן, וואָס די יוגנט — די קינדער פון עלטסטן כהן גדול מיט זייערע פריינד האָבן אויסגעפירט. טרעפט מיד דער אלטער חנן און זאָגט צו מיר, קוים אַיננ-געהאלטן פון געלעכטער:

— איר הערט, עס האָט זיך שוין ווידער אויסגעפונען א נביא בני זיי, וועלכער פּרעדיקט דאָס מלכות-שמים פאר די גראָבע יונגען אין גלייך. דאָסמאָל קומט דער נביא פון נצרת, כאָ, כאָ, כאָ — פון נצרת! — און דער אלטער חנן קאָן נישט אַיננהאלטן זיין לאַך-קראַמף, אזש טרערן שפּריצן פון זינע אויגן און פאלן אין דער שטייפער געקניפטער באַרד, וועלכע שפּרינגט אונטער איבער זיין באוועגעלעכער ברוסט — איר פארשטייט: פון דער שטאָט נצרת!

— וואָס איז נצרת? — פּרעג איך אים.

— „קאָן עפעס גוטס ארויסקומען פון נצרת?“, זאָגט דאָס שפּריכ-וואָרט, פון דער שטאָט פון עמי-הארצים, פון פעלד-ארבעטער און טיש-לעךס, וועלכע קאָנען נישט דאָס געזעץ און ווייסן זיך נישט אָפצוהיטן פון אומריינקייט.

זיי האָבן, נעמלעך, געהאט צוויי פארשידענע באַציאונגען צו זייערע לאַנזסלייט. די געביילדעטע, די וואָס האָבן זיך אויסגעקאָנט אין דער שריפט, האָבן זיך גערופן צווישן זיך „חבר“, דאָס הייסט קאָלעגע, א מענטש פון דער געזעלשאַפט, א גלייכבארעכטיקטער טיש-גענאָסע, מיט וועלכן מען האָט געקאָנט צוזאמען ברויט ברעכן, ווייל ער האָט געוואוסט

די געזעצן פון רייניקייט און אמרייניקייט. די אומגעבילדעטע, די אומ-
וויסנדיקע האָבן זיי גערופן „עמי הארצים“, דאָס הייסט: מענטשן פון
לאַנד, וועלכע זיינען אומפעאיק, אז מען זאָל מיט זיי פארקערן.
אין נצרת, ווי איברינקנס, אין גאנץ גליל, איז א גרויסער טייל פון
דער לאַנד-באפעלקערונג, ווי אויך פון דער שטאָטישער באפעלקערונג
באשטאנען פון די עמי-הארצים. איז דערפאר גליל בני די יידן אָנגע-
רופן געוואָרן: „אן אויסמישעכץ פון פעלקער“.

איז דעריבער א וואונדער געווען, אז פון דעם שטעטל, וואָס האָט
זיך מיט גאַרנישט אונטערשיידט פון אנדערע שטעטלעך, וועלכע זיינען
געלעגן אויפן וועג פון צעזאָריע קיין דמשק, זאָל ארויסקומען א געלערנ-
טער, וועלכן זיי האָבן געקרוינט אלס נביא. וואָרום אין דעם שטעטל,
ווי אין דער גאנצער געגנט, זיינען געווען קנאַפ געלערנטע לייט.

ווען איך בין געגאנגען קיין צפורן אָדער קיין טבריה צום טעטראַרך,
איז מיר אויסגעקומען פארבנצוגיין נצרת. דורך דעם שטעטל האָט גע-
פירט א קאַראָוואַנען-וועג פון דעם גרויסן ים, דורך דעם ריכטן טאָל פון
עמק-יזרעאל, קיין דמשק. דאָס שטעטל לייגט באהאַלטן צווישן די בערג,
אַבער מיטן פנים קוקט עס אראָפּ אין דעם ריכטן טאָל עמק-יזרעאל.
קוים איז מען נאָר א פאַר טריט ארויס דערפון, האָבן זיך שוין ווי א פליסנ-
דיקער טיפּן אויסגעפאַסן די כוואַליעס באאַרבעטע פעלדער-בייטן, וואָס
זיינען געלעגן ווי אַננגעפאַסט אין א ראָם צווישן די בערג תבור און
גלבוע. דאָס שטעטל איינ איז אַננגעבעט געווען אין גאַלדענע ווינגער-
טענער, אין טונקעלע ציפריסן-וועלדלעך, אין פעטע און אין האָניק-
טריפנדיקע פאַלמען און פּנגן-ביימער, אָבער דאָס פנים פון דער לאַנד-
שאפט איז דער גרוי-זילבערדיקער איילבירטן-בוים. די גרינס-פעלדער,
די גערטענער און די וועלדלעך זיינען גוט באאַרבעט געווען. א פליסיק
אַרבעטזאַם פאַלק פון אַרעמע פאַרמערס האָט זיך צווישן זינע גער-
טענער און פעלדער אויפגעהאַלטן. דאָס שטעטל איז געווען אן אַרעמס,
דויטער פויערים און בעלי-מלאכות, די הַנזלעך זיינען באשטאנען אויס
געטריקנטער ערד, מיט אויס פאַלמען-בלעטער געפלאַכטענע דעכער און
צוימען. דאָ און דאָרט האָט מען צווישן זיי געזען זיצן א בעל-מלאכה—א
זאָטל-מאַכער, א געצעלט-פלעכטער, א שפינער, א טעפער, א סנדלר
(שוסטער), נאָר וואָס מ'האַט צום מייסטן געזען, זיינען עס געווען טיש-
לער. דאָס שטעטל איז געלעגן אויפן וועג און האָט פארמאַגט א פאַר
טרינק-ברונעמער פאר די בהמות, א פאַר שאַטן-ביידלעך פאר די דורכ-
וואַנדערער אויף אַפצורוען זיך. די וועגענער-מאַכערס האָבן דורכדעם
געהאַט א סך צו טון, אַפּטמאַל האָט זיך א ראָד צעבראַכן פון א דורכציענ-

דיקן וואָגן; מערסטנס האָבן זיי אָבער געאַרבעט פאר די אַרטיקע פּויל-
ערים, וועלכע האָבן זיך גענייטיקט אין האַלצערנע אַקערס, אין גראַביעס,
אין האַקעס, מיט וועלכע זיי האָבן די פּרוכטן פון די ביימער אראָפּגע-
נומען, און אויך אין אַנדערע האַלצערנע כליים, וואָס די סטאַליאַרעס האָבן
אויסגעאַרבעט.

שפּעטער איז מיר אויסגעקומען צו באַגעגענען זיך מיט דעם נביא,
וועגן וועלכן דער אַלטער כהן גדול האָט מיר פאַרציילט אין ירושלים.
ניין, עס איז שוין גאַרנישט געווען אזא שפּאַס, ווי דער אַלטער חנן האָט
דעראויס געמאַכט, עס איז זיידער געווען א זייער ערנסטער ענין.
יא, עס איז מיר אויסגעקומען זיך צו באַגעגענען מיט אים, אָבער
נישט אין נצרת, נזיערט אין דער שטאָט כפר-נחום.

כפר נחום איז געלעגן ביים ברעג פון ים כנרת אָדער, ווי די יידן
האָבן אים גערופן: „ים גנוסר“, וואָס דאָס האָט געזאָלט הייסן — „דער
גאַרטן פון די פירשטן“, ווייל דער ים כנרת זיגט אויסגעבעט אין א טאָג,
וואָס איז איין בליענדיקער גאַרטן פון תבואות און רייכע פרוכטן. דאָס
כפר נחום איז געווען א גרעסערע פּראָווינץ-שטאָט, וואוהין די ארומיקע
פּויערים האָבן זייערע פּראָדוקטן געבראַכט צו פאַרקויפן. כפר נחום האָט
געהאַט א פישער-האַפן און א צאָל-אַמט, דאָרט האָט מען בערלינקעס
מיט תבואות און פרוכטן פון דער רייכער אומגעבונג אַנגעלאָדנט און
אָפּגעפירט צום פאַרקויפן צום ברעג פון יענער זייט ים כנרת, וואו עס
האָבן זיך שוין געפונען די מדינות פון טעטראַרד פּיזיפּוס, יטור, טרכונאַ
און די אַנדערע. אָבער געלעבט האָט דאָס שטעטל פון צוויי הויפט-קוואַלן:
פון די רייכע פרוכט-סעידעל, וואָס האָבן עס ארומגערינגלט, און אויך
פון די פיש, וואָס מ'האַט ארויסגעצויגן פון ים כנרת. עס איז געווען א
הערלעך בילד צו זען אין לבנה-אָונטן, ווען די פישער פון כפר-נחום
האָבן זיך איבער דעם בלויען, קריסטאַל-געשליפענעם ים כנרת, וואָס
האַט געפאַנגען געהאַלטן אין זינע כוואַליעס די לבנה מיט די שטערן,
ארויסגעלאָזט מיט אומציייליקע שיפלעך, וועלכע האָבן פאַרוואַרפן זיי-
ערע נעצן. פון דעם כנרת האָבן זיך געהערט געזאַנגען, אָפטמאָל זיבעס-
זיידער פון בארימטן „שיר השירים“ אָדער פרומע געזאַנגען פון תהילים.
דער קליינער פישער-האַפן איז בייטאָג פול געווען מיט זעגעלן, ווייבער
האָבן פישער-נעצן אויסגעלייגט צו טריקענען אָדער צו פאַריכטן. די
פישער ווי די פיש-טריקענערס זיינען מערסטנטייל געווען אַנגעשטעלט
בני רייכע אונטערנעמערס, וועלכע האָבן די געטרוקנטע פיש פון ים
כנרת פאַרשפּרייט צום פאַרקויפן איבער דער פּראָווינץ יהודה און גליל.
וואָרום די פישער-באַפעקערונג איז געווען זייער אַרעם. איין האָבן

זיי אזא אונטערנעמונג, צוליב די צאל־אָפּצאלונגען, נישט געקאָנט אויספירן, האָבן זיי זיך דעריבער פארדונגען צו גרעסערע אונטערנע־מונגען. ארבעטס־הענט זיינען אין גלייך זייער ביליק געווען. די פיש־טריקענער האָבן זיך באַנגוגענען געלאָזט מיט א פאָר פּנגן אָדער טייט־לען אָדער מיט מצות־פּלעצלעך געבאקענע אויפן פּינער. ווען נישט די גרויסע שטיצערן, וואָס מען האָט געריסן פון די פישערס און טריקענערס, וואָלט דאָס שטעטל געקאָנט גוט לעבן; נאָר ווי געזאָגט, זיינען ביים ברעג פון ים געווען א פאָר צאל־סטאנציעס אָדער צאל־בינדלעך... קודם כל האָט דאָרט געהאט, פארשטייט זיך, זינע צאל באַאָמטע דער טעראַרך פון גלייך, אונטער וועמענס רעגירונג כּפר נחום איז אַרונטערגעפּאַלן. דער פיש־פּאַנג איז געווען פאר דער שאַץ־קאָמער פון טעטראַרך פון גרויסער וויכטיקייט. און א חוץ דעם האָבן אויך מיר געהאט אונזערע שטיצער־פּאַכטערס, אונזערע שטיצער־אויפּמאָנערס. דאָס שטעטל האָט געווימלט פון פישערס, טריקענערס, פרוכט־הענדלער און שטיצער־אויפּ־מאָנערס. ווי דאָס שטעטל האָט נישט שווער געאַרבעט, האָט עס זיך נישט געקאָנט ארויפּאַרבעטן צו קאָנען בויען אן אייגענע שול, און אונזערס אן עלטסטער איבער הונדערט, וועלכער האָט דאָרט געוואוינט, האָט זיי געמוזט ארויסהעלפּן אין דעם, וואָרום וואָס די מוכסים האָבן נישט צוגע־נומען פון זיי כאַר פארשידענע אָפּצאלונגען, האָבן די שוּחים פון כּהן גדול אויפּגעמאָנט פאר בית־מקדש־אָפּצאלן.

איך האָב אָפּטמאָל דאָס שטעטל באזוכט. ווען איך האָב מיך געפונען צו גאָסט ביים טעטראַרך אין טבריה, האָב איך קיינמאָל נישט פארפּעלט, ביי א רואיקן וועטער אָדער ביי א שיינער לבנה־נאַכט צו נעמען א שיה־שפּאַציר איבער דעם ים כּנרת קיין כּפר נחום, כדי אַנצוקויפּן פאר זיך פריש־געפּאַנגענע פיש, וועלכע זיינען ביי דעם ברעג געווען באַרימט. אויך האָט מיך אָפּטמאָל דער וועג קיין סיריע צום לעגאַטוס אין אַנ־טיאַכיע געפירט איבער כּפר־נחום. טיילמאָל פּלעג איך אויך קיין דמשק גיין, מיט שטאַטלעכע ענינים צום טעטראַרך פּיליפּוס, — איך בין שטענ־דיק גערן געווען זיך אָפּצושטעלן אין דעם שטעטל.

מיר האָבן אין דעם שטעטל געהאט סטאַציאָנרן אן עלטסטן איבער הונדערט מיט זיין קאָהאַרטע; אָפיציעל איז ער געשטאַנען אין דינסט ביים טעטראַרך, אָבער באמת איז ער געווען פארשטייט זיך, מיט זיין קאָהאַרטע אונטער דער קאָמאַנדע פון דעם פּראָקאָנסול אין אַנטיאַכיע. דאָס אָרט איז געווען א וויכטיקער סטראטעגישער פונקט און איז גע־לעגן אויף דער גרענעץ פון צוויי טעטראַרכיעס; עס איז אויך געווען אן אַנצוקונפּט־פּלאַץ פאר אונזער מלוכה־אוצר. דער עלטסטער האָט גוט

געלעבט מיט די אַרטיקע יידן און גערן געהאט מיט זיי צו פארברענגען. יעדעס מאָל, ווען מיר איז אויסגעקומען פארבניצופאָרן דאָס שטעטל, האָב איך, פארשטענדלעך, גאַזשירט בני מנין פריינד, דעם עלטסטן. איינמאָל אין פריילינגס־צייט — די שענסטע צייט פון לאַנד און די הערלעכסטע פאר דער כנרת־געגנט, ווען די נאטור איז אין איר פולער בליאונג, — ווען איך בין געקומען צו מנין פריינד, האָט ער מיר פאר־ ציילט וועגן א וואונדערבארן אויסטערלישן מענטש, וועלכער האָט זיך באוויזן צווישן די יידן אין שטעטל. ער באזיצט די קראפט צו היילן קראנקע און ארויסצוטרייבן ביזע רוחות פון באזעסענע, און נאָך אַנ־ דערע וואונדער טוט ער אין שטעטל.

מיט וויזיאָנערן, כשופמאכערס, באפרייערס פון שלעכטע גייסטער האָב איך מיך גענוג אָנגעזעען אין ירושלים, דאָ האָט געווימלט מיט זיי. כשוף טרייבן האָבן זיי אַלע געקאָנט. די זיצערס אין סנהדרין אָדער זיי־ ערע שופטים האָבן געמוזט קענען כשוף, כדי זיך נישט צו לאָזן אָפּנאָרן פון כשוף־מאכערס, און דאָך זיינען זיי נישט געווען אזעלכע כשוף־ מאכער ווי די כאַדדעער. פונדעסטוועגן ווען מנין פריינד האָט מיר פאר־ ציילט, אז יעדער האָט מיט אים אַיין א וואונדער געטון, האָט עס מיך פאראינטערעסירט. ער זאָל, נעמלעך, האָבן זיין אייגענעם דינער, א זיב גריכיש יינגל פון אינזל ראָדאָס, וועלכן איך האָב גוט געקענט און וואָס איז פּרוּציינג געהאט געליימט געוואָרן אויף אַלע אברים — אויס־ געהיילט מיט אַיין איינציק וואָרט. דער אויבערשט, וועלכער איז, איב־ ריקנס, געווען נישט קיין קליינער ענטוואַסט, א פריינד פון די יידן און, ווי איך בין אים חושד, האָט ער געהאַט א געהיימע נייגונג צו זייער אמונה. האָט מיר פארציילט מיט אַלע איינצל־הייטן, ווי אזוי דאָס איז פאַרגעקומען:

„דאָס יינגל אנדרוס, וועלכן מיר האָבן אַלע גערן און דו ווייסט דאָך, אז ער איז בני מיר ווי אן אייגענער זון, איז פּרוּצלינג אוועקגע־ פאלן. איך ווייס נישט, וואָס עס איז געשען מיט אים, נאָר ער קאָן נישט מיט קיין אבר רירן. איך האָב זיך זייער דערשראָקן, דער גורל פון יינגל איז מיר שטארק אָנגעגאנגען, און אין מנין פארצווייפלונג האָב איך נישט געוואוסט צו וועמען זיך צו ווענדן. מיר האָבן דאָ נישט קיין דאָקטוירים און די באפעלקערונג ווענדט זיך דאָ אין אזעלכע פאלן צו נאטור־היילער, וועלכע מיר האָבן זייער פיל, וועלכע היילן די קראנקע מיט וואונדער־קרייטעכצער, אָפּשפרעכונגען, אמולעטן און דאָסגלייכן. דאָ הער איך מיטאמאָל וועגן א וואונדערלעכן מענטש, וועלכער האָט דאָ נישט לאנג אויסגעהיילט א קרעציקן, וואָס מיר אַלע האָבן געקענט און

זיך געהיטן פאר אים. אין דער שולִה האָבן זיי אים געהאלטן פון דרויסן, ביים פּאַליש, מורא געהאט, אז ער זאָל זיך צו זיי נישט צורירן. אָט דער קרעציקער האָט אנומלט אַליין אָנגעטראַפן דעם וואונדערלעכען מענטש און ער האָט זיך געבעטן ביי אים: „אז דו ווילסט, קאַנסטו מיך היילן?“ האָט זיך דער וואונדערלעכער מענטש אָנגערופן: „איך וויל, אז דו זאָלסט געהיילט ווערן!“. אין דעם ועלִבן אויגנבלִיק איז דער קרעציקער געוואָרן רייך, ווי מיט א ניער הויט איבערגעצויגן זיין לִיב. דער מאָן האָט אים געהייסן גיין צום כהן און ברענגען זיין קרבן, און אים אָנגעזאָגט קיינעם נישט צו דערציילן וועגן דעם. פארשטייט זיך, אז אויפן צווייטן טאָג האָט דאָס גאנצע שטעטל דערפון געוואוסט און אויך איד. גענוג, ווען איד זע, ווי מײַן אנדרוס ווארפט זיך אין קראַמפּן — צי האָט ער געגעסן עפעס אזעלכעס, אָדער א בייזע גיפטיקע מיק האָט אים א שטאָך געטון, מײַן האַרץ האָט מיר אויף אים זייער ווי געטון. בין איך אוועק צו די יידן און זיי געזאָגט: „איך בין שטענדיק גוט געווען צו אַיך, איך האָב אַיך אפילו געהאַפּן א שול בויען, איצט מוזט איר מיר העלפּן, גייט צו אַינער וואונדערלעכען מאַן, און זאָל ער געזונט מאַכן מײַן יינגל.“ זיי זיי נען אוועק צו אים. איך האָב נישט געווארט אויף זייער שלִיחות און איך בין זיי נאָכגעגאנגען און האָב אָנגעטראַפּן דעם מאַן. שוין זיין אויסער־לעכער אויסזען האָט אויף מיר א שטארקן אינדרוק געמאכט. איך האָב זיך געווענדעט צו אים מיט דער בקשה, אז ער זאָל מײַן יינגל היילן, וואָרום איך קאָן נישט צוקוקן זיין צער. דער מאַן האָט געקוקט אין מײַן פנים אריין און געזעען, אז איך מײַן עס ערנסט, איך גלויב טאקע, אז ער קאָן העלפּן דעם יינגל, האָט ער זיך אָנגערופן: „איך וועל גיין צו דיר אהיים און וועל אים היילן.“ איך בין גערירט געוואָרן פון זיין גוטסקייט, וואָס מיד, א פרעמדן, זאָל ער וועלן באזוכן, נישט געקוקט דערויף, וואָס לויט דעם דין טאָרן זיי זיך נישט געפינען ביי א הייד אין שטוב. האָב איך זיך אָנגערופן צו אים: „דו באדארפסט זיך נישט מטריח זיין אין מײַן הויז צו קומען, דו קאַנסט באפעלן די גייסטער מיט דינע ווערטער, ווי איך מײַנע זעלנער, איך ווייס דאָס!“ ער איז גערירט געוואָרן פון מײַנע רייד און אָנגערופן זיך צו די, וואָס האָבן אים באגלייט: „צווישן די יידן האָב איך נישט געפונען אזא גלויבן, ווי דער פרעמדער האָט.“ און ער האָט געזאָגט צו מיר: „גיי אהיים און אזוי ווי עס איז דיין גלויבן, אזוי וועט געשען!“ און איך מוז דיר זאָגן — האָט מיר דער עלטסטער פארזיכערט — אז ווען איך האָב אָנגעקוקט דעם מענטש, האָב איך גע־מוזט גלויבן אין אים, אז ער קאַמאנדירט איבער גייסטער, ווי מיר אי־בער זעלנער! און שטעל דיר פאַר, איך בין אהיימגעקומען און האָב גע־

פונען מײן אנדרוס גיין און רעדן און באוועגן זיך ווי דו און איך!
 געהערט פון דעם עלטסטן וועגן דעם דאָזיקן וואונדער, בין איך
 נגערעיק געווען דעם מאַן צו זען, און איך האָב געפרעגט:
 — צענטוריאַן, קאָן איך דיין וואונדער־טוער זען?
 — געוויס, ער איז יעדן טאָג ביים האַפּן, ער האַלט זיך דאָרט אויף
 צווישן די פישערס און די פיש־טריקענער. אויב דו ווילסט, קום מיט
 מיר, וועסטו אים טרעפן.

איך בין אוועק מיט מײן פריינד צום פישער־האַפּן. דאָס איז געווען
 אן אַרעמער האַפּן, וואָס האָט זיך אריינגעשניטן אין לאַנד און איז גע־
 ווען אָפּגעצוימט פון דער אַזערע דורך א דאמבע פון שטיינער־בלאָקן,
 וואָרום דער רואיקער שטילער כנרת קאָן זיך אמאָל אזוי צעבייזערן, אז
 די כוואַיעס שלאָגן אָן אויף די פונדאמענטן פון די הייזער. פישער־
 מענער זיינען געזעסן אין זייערע שיפלעך, און אויפן ברעג פארן האַפּן
 האָבן מיר געזען א רעדל מענטשן. וויכער האָבן איבער דעם לאַנגן
 זאַמדיקן ברעג אויסגעצויגן די נעצן פון זייערע מענער און זיי פאר־
 ראַכטן. די מענער — אין די האַלבע לייכער אריין אויפגעפראַלט, וואָרום
 עס איז שוין געווען דענסטמאָל גענוג הייס אין דעם וואַרעמען ים־כנרת
 קדימאָט — האָבן געטון זייער ארבעט, געשלעפט קערב, עמערס מיט
 פיש פון די בערדינקעס אויפן ברעג ארויס, אַנגעלייגט זיי אויף די
 טישן, אויף די שטיינערנע פלאַטן, וואָס זיינען דאָרט געווען, באַזאָצן
 זיי און אויסגעשפרייט צו טריקענען איבער דעם הייסן ברעג, וואָס
 איז געווען באַלייגט מיט פאלמען־בלעטער. ווידער אנדערע האַלב־נאָ־
 קעטע טרעגער און שלעפער האָבן אויף זייערע פון דער זון אָפּגעברענטע
 גלאַנציק־מעכטיקע רוקנס געטראָגן זעק מיט תבואות, פולע קערב מיט
 פרוכטן, בינטלעך פארשידענע גרינסן, וואָס די פאַרמערס פון עמק האָבן
 געבראכט אויף זייערע אייזעלעך צו פירן צום ברעג, און אַנגעלאַדנט עס
 אויף די בערדינקעס און זעגל־שיפן, וועלכע זיינען געשטאנען אין האַפּן.
 מס־אויפמאַנער האָבן אויפגעמאַנט די אָפּצאַלונגען, די אויפקויפער פון
 תבואות האָבן זיך געדונגען מיט די פאַרמערס, די אויפזעער האָבן אונ־
 טערגעיאָגט די פיש־טריקענערס צו זייער ארבעט. אָבער נישט געקוקט
 אויף זייער באשעפטיקונג, זעען מיר, ווי פון צייט צו צייט לויפט ווער
 אוועק פון דער ארבעט און שטעלט זיך אוועק אין א רעדל מענטשן,
 וועלכע האָבן ארומגערינגלט א געזעץ־אויסטייטשער, וואָס פּרעדיקט
 פאר זיי, אן אנדערער לויפט אָפּ פון רעדל און קומט צו צו די פישערס
 אָדער צו די טריקענערס אָדער צו די אויפלאַדניקע טרעגערס, זשעס־
 טיקולירט מיט די הענט אין גרויס ענטוואַזום, און פארציילט זיי, וואָס

עס קומט דאָרט פֿאַר אין דעם רעדל. מיר זיינען נײַגעריק געװאָרן צוצו־גיין צום רעדל מענטשן, אָבער מײַן פּרײַנד האָט מיך אױפּמערקזאַם גע־מאַכט, אז מיר מוזן זײַן פֿאַרזיכטיק, װאַרום װען זײ װעלן אױב דערזען, כאָטש מיר זײַנען אַנגעהײלט אין אױבזעע רױמישע טאַגעס, װעלן זײ זיך דערשרעקן און װעלן זיך פּונאָדערלױפּן, מײַנענדיק, אז מיר װײלן זײ אױבערפּאַרן.

מיר האָבן זיך ביידע אומבאמערקטערהייט צוגעגנבעט צום רעדל מענטשן, אָפּגעשטעלט זיך הינטער א פּײַנגבוים און באַאַבאכטעט, װאָס עס קומט דאָרטן פֿאַר.

בײַם ברעג, אביסל אָפּגערוקט פון האַפּן, זײַנען געשטאַנען א פֿאַר פּאַרלאָזטע פּײַנגביימער. עס האָט דאָרט געמוזט אמאָל זײַן א װעלדל פון פּײַנגביימער אָדער אן אַלעע אין א גאַרטן, װאָס די כװאַלעס פון דער אָזערע האָבן מיט דער צײַט אָפּגעשווענקט. איצט זענען נאָר אײַ-בערגעבליבן א דרײַפיר פּײַנגביימער, װאָס האָבן פּאַרבלאַנדזשעט אױפּן ברעג. אין דעם הױכן פּרײַנג, װען די נאַטור ארום האָט געבליט פון אונטער א שטיין און זאַמד אפּער, זײַנען די פּײַנגביימער געװען נאַקעט און לֵער, בלױז א פֿאַר אײַנצלנע צװײגן האָבן זיך באװיזן הױך אױבער זײַערע קעפּ. די װײַבער האָבן אָן זײ זײַערע נעצן אָנגעבונדן צום פּאַר-ריכטן, זײ האָבן אױף די צװײגן זײַערע פּישער־קערב אױסגעאָנגען צום טריקענען, פּישערס — קױנים, װעלכע זײַנען געקומען מיט לײַדיקע קערב, אָנגעלאָדן אױף אײַזעלעך, צום האַפּן פּיש צו קױפּן, האָבן זײַערע אײַזעלעך בײַ די בײַמער אָנגעבונדן. די אײַזעלעך האָבן די קאַרע גע־גריזשעט, און די פּײַנגבעטער זײַנען געװען מער באַדעקט מיט פּיש־שיפּן און זאַרץ־פּיכטקײט װי מיט בלעטער און פּײַנגן. עס איז נישטאָ קײַן מער טראַגישער אָנבליק, װי א נאַקעטער פּײַנגבוים, װען ער שפּרײַט אױס זײַנע גרױסע פּאַרקריפּטע צװײגן װי הענט פון א געקרייציקטן, װאָס פּאַלן אראָפּ פון האַרץ. אונטער אזא נאַקעטן בוים מיט אױסגע־שטרעקטע הײַפּלאָזע צװײגן האָב איך געזען שטיין א יונגענמאַן, ארומ־גערינגלט פון א קרײַז מיט פּישערס, טריקענערס, האַפּן־טרעגערס, אױך פּױעררים, װעלכע האָבן אױף זײַערע אײַזעלעך צוגעבראַכט זײַערע פּראָ־דוקטן צו פּאַרקױפּן בײַם האַפּן פון כּפּר־נחום. מען האָט באַדאַרפט זען די אײַנפּאַכע מענטשן, מיט די כלים פון זײַער מלאַכּה אין די הענט, די פּישערס מיט די האַקן, די טרעגערס מיט די קערב, די פּױעררים מיט די אײַזעלעך־שטעקנס, װי זײ האָבן ארומגערינגלט דעם מאַן. מיט װאָס פּאַרא פּרײַד און דאַנקבאַרקײט זײ האָבן זיך צוגעהערט צו זײַנע װערטער, צוגעשאַקלט מיט זײַערע קעפּ. פּאַר נחַת איז פון זײַערע שטערנס שװײס

גערונען, וועלכע זיי האָבן געווישט מיט די אַרבע פון זייערע קליידער. פאר נחת האָבן זיי זיך מיט די שטעקנס, מיט וועלכע זיי האָבן אָנגעטריבן זייערע בהמות, און מיט די האַקנס געקראַצט די פארשוויצטע רוקנס. איינער האָט צו דעם אנדערן צוגעוואונקען מיט די גלאַנצנדיקע שוואַרצע אויגן פון זייערע פארהאַרטעוועטע, פון זון און ווינט געשמיסענע פנימ־ער, און צוגעטאקעוועט אים מיט זייערע געדיכטע בערד. אממייסטנס האָט מיך געוואונדערט, וואָס אויך די שטיצער-אויפמאַנער זיינען גע־שטאַנען ארום אים. די מוכסים האָט מען דערקענט אין די בלייערנע בייטשן, וואָס זיי האָבן געהאַלטן אין די הענט; די טאַרבעלעך געלט אָנ־געבונדן ביי זייערע גאַרטלעך, מיט די בלעכן אויף זייער ברוסט — דעם סימן פון זייער אַמט. די שטיצער-אויפמאַנער זיינען געווען פארעכנט ביי די יידן פאר זינדיקע מענטשן, און מען איז זיך נישט גערן מיט זיי צוזאַמענגעקומען. דאָ זיינען זיי געשטאַנען אלע אין איין גרופע און ארומגערינגלט דעם יונגן מענטש ווי א קראַנץ פון ברידער. וואָס אמאָל איז דער קראַנץ ארום אים מער געוואַקסן, אנדערע אַרבעטער, וועלכע זיינען נאָך באשעפטיקט געווען ביי זייער אַרבעט, האָבן זיך אוועקגע־גנבעט, אויסבאהאַלטן זיך פאר די אויפזעערס און געקומען צוזולויפן צו דעם רעד־א וואָרט אויפצוכאַפן, ווי א דורשטיקער, וועלכער ריכט זיך צו אויף א מינוט צו א פרישן קוואַל א שלוק וואָסער צו נעמען. ביים ברעג טיפן האָט מען געזען אייניקע פישער־שיפלעך, אין וועלכע פישערס מיט אָפגעברענטע פנימער און אויפגעפראַטע העלדזער, האַרב־באַרוועסע זיינען געשטאַנען און האָבן זיך אויך צוגעהערט, וואָס דער מאַן זאָגט. אנדערע פישערס זיינען געזעסן פארטראַכט אין זייערע שיפ־לעך, אויף די דאָגניעס אָנגעלענט זייערע שוואַרץ־בערדיקע פנימער. זיי אלע זיינען אזוי פאַרכאַפט געווען פון דעם מאַנס ווערטער, אז זיי האָבן נישט באַמערקט, ווי מיר, מײַן פריינד און איד, האָבן זיך אינדער־שטיף דערנענטערט צו זיי און אויך זיך אוועקגעשטעלט מיט זיי צוזאָ־מען צוצוהערן זיך, וואָס דער מאַן האָט צו זאָגן.

איך מוז זיך מודה זײַן, אז דער ערשטער אַנבלייק פון דעם מאַן האָט אויף מיר געמאַכט אן אויסערגעוויינלעכן אַנצנדרוק, אן אַנצנדרוק, ווי איך וואָלט געזען עפעס רעאַלעס און דאָך נישט רעאַלעס. קודם כל, שוין זײַן פיגור אליין און די פּאַזע, ווי ער איז געשטאַנען מיט די הענט אויסגעשפּרייט אונטער דעם נאַקעטן פּינגנבוים מיט די נאַקעטע צווינגלן! ער האָט געקאַנט אַלט זײַן א יאָר דרייסיק, אויסערגעוויינלעך דין און אויסגעמאַגערט, אָבער נישט מוסקולירט ווי דער יוחנן, וועלכען איך האָב געזען אין תּפּיסה־קעלער ביים טעטראַרד און נישט אזוי מענלעך

ברייט. ניין, דער דאָזיקער יונגער מאַן דאָ האָט געהאט א פיגור פון א שוואַך קינד, און דאָך איז ער געווען העכער פון אלע. זיין קאָפּ איז גע־זעסן אויף א הויכן דינעם האַלדז, און דורך דער איידעלער הויט האָט מען ארויסגעזען די אָדערן פון זינע שלייפן. ער האָט ארויסגעשטאַרצט פון דעם גאַנצן רעד־האַלב־נאַקעטע מענטשן, וואָס האָבן אים אַרומגע־רינגלט, אזוי ווי ער וואָלט נישט געווען געשטאַנען אויף דער ערד, נאָר אויף אומגעזעענע טרעפן. זיין פנים איז געווען אויסערגעוויינלעך בלייך, אָבער דאָך באַלעבט, יונג און געמאַכט אן אַננדרוק, ווי די בלייכקייט וואָלט געווען די נאטירלעכע קאָליר פון זיין הויט. א יונגע שוואַרצע באַרד, וועלכע האָט זיך צוזאַמענגעגאַסן מיט זינע לאַנגע פּאות, וואָס ער האָט לויט דעם יידישן אַרט געטראָגן, האָט אַרומגענומען זיין לענגלעכ־דיק פנים און נאָך מער בולט אַרויסגעבראַכט די וויסס־קייט פון זיין גע־זיכט. זיין קלייד, וואָס האָט אים פאַרדעקט — לויט דער אַרט ווי די געלערנטע לייט האָבן געטראָגן — פון דער עפענונג בייס האַלדז ביז איבער די פיס, איז געווען טונקל. איבער דעם קלייד האָט ער, נאָכן יידישן מנהג, געטראָגן א מין טוניק אָן אַרבל מיט בלו־וויססע שטרייפן, אין וועלכע עס זיינען געווען אַנגעבונדן פיר לאַנגע טראָדן, „ציצית“, און זיי האָבן אים דערגרייכט ביז צו די פיס. אזוי איז ער געשטאַנען אונטער דעם נאַקעטן פּינגנבוים און ער האָט זיי עפעס אויפגעקלערט אויף זייער אַראַמעאַישן זשאַרגאָן.

איך האָב נישט גוט פאַרשטאַנען אַרדינג, נאָר איך האָב שוין דענסט־מאַל אויף אזוי פיל געקאַנט די לאַנדס־שפּראַך, אז איך האָב געוואוסט וועגן וואָס עס האַנדלט זיך. ווען ער וואָלט נישט מיט אזוי פיל פּסוקים פון דער שריפט זיך באנוצט, וואָס ער האָט זיי געזאָגט אין דעם אַלטן העברעאַיש, וואָלט איך אים נאָך בעסער געווען פאַרשטאַנען. דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט, איז געווען געווענדט צו די אַרעמע מענטשן, וועלכע האָבן אים אַרומגערינגלט, צו די פּיש־זאַלצער און פּיש־טרעגער, וועלכע זיינען געווען זינע צוהערער. ער האָט זיי געמוזט זאָגן טרייסט־ווערטער איבער זייער שווער לעבן, וואָרום מען האָט דערקענט אין זייערע באַ־גליקטע פּנימער, אין זייערע אָפענע מוילעך, אין זייערע פּריידיקע אויגן, אז ער זאָגט זיי עפעס גוטס. ווי איך האָב פאַרשטאַנען און ווי עס האָט מיר דערנאָך מיין פּריינד דערקלערט, האָט ער זינע אַרעמע צו־הערער געטרייסט, זאָגנדיק זיי, אז זיי זיינען דאָס זאַלץ פון דער ערד און פון זיי און דורך זיי וועט די הילף קומען. „וואויל איז צו די, וואָס האַלטן זיך קליין, וואָרום זיי וועלן האָבן דאָס הימל־רייך, וואויל איז צו די אַרעמע, וואָרום זיי וועלן ירשענען דאָס לאַנד!“ און דאן האָט ער

עפעס ציטירט פון דער שריפט: „דאָס פּאַלק, וואָס גייט אין דער פינצ-
טער, האָט דערזען א גרויסע ליכט, און די וואָס זיצן אין דעם לאַנד פון
טויט איז א ליכט געפאלן איבער זיי...“

פּרוּצלינג האָב איך באַמערקט אויף די פּנימער פון די צוהערער
אן אויפשטראַלנדיקע גליקזעליגקייט, ער האָט זיי געמוזט עפעס זייער
קלוגעס זאָגן, וואָרום זיי האָבן אים געקוקט אין אַפּענעם מויל אריין און
געשלאָנגען זינע ווערטער. „דאָס דערקלערט ער זיי מיט א משל, וואָס
זיי האָבן אזוי ליב“ — האָט מיר דער עלטסטער צו פארשטיין געגעבן.

מיט אמאָל האָבן מיר דערהערט א גרויס גערודער, א געשריי און
א געבייזער, און א רעגן פון קאנטשוגעס האָט אָנגעהויבן צו פאלן איבער
די קעפּ פון די צוהערער. עס איז געוואָרן א געלויף. מיר האָבן זיך
אומגעקוקט און געזען, ווי די אויפזעער איבער דער אַרבעט פון די
פּישרטיקענער, וואָס די אונטערנעמער האָבן אָנגעשטעלט, האָבן אָנ-
געהויבן צו קלאָפּן איבער די קעפּ פון די טאַג-לוינער, וועלכע זיינען
געשטאַנען מיט זייערע כלים אין די הענט — ארום דעם יונגענמאַן און
זיך צוגעהערט צו זינע רייד מיט דורשט. נאָך בלייט די פּרייד אויף
זייערע פּנימער פון זינע רייד, וואָס איז פאר זייערע אויערן זיס געווען
צו הערן, און דאָ מיטאַמאָל דערפילן זיי די קלעפּ פון די אויפזעערס אויף
זייערע קעפּ. פיל פון די טאַג-לוינער האָבן געכאַפט זייערע כלים, די
קאַרבן, די האַקעס, די זאַלץ-שאַפּלען און זיינען פלינק אוועקגעלאָפּן צו
זייער אַרבעט. אנדערע זיינען אָבער אזוי צוגעצויגן געוואָרן פון זינע
רייד, אז זיי האָבן זיך ווייטער אָפּגעשטעלט הערן, נאָר די אויפזעערס
זיינען איצט ארויס מיט א געוואָלד און א געשריי אויף דעם פּרעדיקער.
— וואָס איז ער געקומען אהער צו שטערן די אַרבעטער, ווייסט ער

דען נישט, אז זיי זיינען טאַג-לוינער?

— דער טאַג פון טאַג-לוינער געהער צו זיין האַר! — האָט דער
עלטסטער פון די אויפזעער געשריגן אויף דעם פּרעדיקער.

— יא, דו האָסט רעכט — האָט ער אָפּגעענטפערט דעם אויפזעער
מיט א שמייכל אויף זיין בלייך פנים — דער טאַג פון טאַג-לוינער גע-
הער צו זיין האַר, אָבער קיינער קאָן קיין האַר נישט אָנגערופן ווערן,
נאָר דער האַר פון דער וועלט און צו אים געהערן אונזערע טעג. צו וואָס
איז די זאַך געגליכן?

און ער האָט זיי געוואָלט פארציילן עפעס, אָבער די אויפזעער
האָבן אים איבערגעשריגן:

— ער וועט זינע שיינע דרשות האַלטן שבת אין דער שול און נישט

דאָ ביי דער אַרבעט!

— עס איז קעגן דעם געזעץ צו באלעמוטשען דעם טאג-לוינער אין זיין אַרבעט אפילו דורך תורה פרעדיקן — האָבן די אויפזעערס איצט באקומען א שטארקונג פון אן ערנסטן, טונקל-געקליידטן מאן, וועלכער איז צוגעקומען צו דער פארזאמלונג. איך האָב אים שוין פון לאנג געהאט באמערקט, ער איז געשטאנען פונדערווייטנס און זייער פאראינטערעסירט זיך צוגעקוקט צו דער גאַנצער סצענע; דאָס איז דער סגן פון דער שול, אין וועלכער דער יונגער פרעדיקער האָט געהאַט לעצטן שבת אין זיין דרשה א זכוח וועגן זייער געזעץ-אויסטימטשונג.

דערמוטיקט דורך די ווערטער פון דעם ווירדיגן סינאגאגע-פונק-ציאָנאר, האָבן די אויפזעער מער הוצפה באקומען קעגן דעם פרעדיקער. — מיר וועלן אים פון דאנען פארטרעבן, דעם געזעץ-צעשטערער, מיר וועלן אים צום בית-דין לאָדן, ער זאָל אונז געבן שאַדן-ערואַץ!

ווער ווייסט, מיט וואָס די סצענע וואָלט זיך געענדיקט, ווען עס וואָלט זיך פלוצלינג נישט באוויזן עטלעכע מענער און ארומגערינגלט מיט א וואַך דעם פרעדיקער. איינעם פון זיי האָב איך שוין פריער באמערקט, ער איז געזעסן ביים ברעג פון דער אָזערע אין זיין שיפּל. דאָס איז גע-ווען א שוואַרץ-בערדיקער ייד, מיט ברייטע פלייצעס, א נידעריקער איז ער געווען, נאָר א פעסטער, ווי איין גרויסער וואַרצל, ער האָט זינע אָדערדיקע מוסקולירטע הענט אויסגעשטרעקט, ווי ער וואָלט דעם יונגן מאַן געוואָלט באַשיצן אין זינע אַרעמס. נאָך א צוויי-דרײַ מענער, אויך פישער-יידן, מיט אויפגעפראַלטע האַריקע ברוסטן, צעפלאַשעטע בערד, פאות און האַר, האָבן געלאָזט ביים ברעג ליגן זייערע פישער-נעצן, מיט וועלכע זיי זיינען באשעפטיקט געווען, און ארומגעשטעלט זיך ארום דעם פרעדיקער צו באַשיצן אים קעגן די אַנגרייפנדיקע אויפזעער, וואָס האָבן שוין זייערע קאנטשוגעס געלאָזט פירן אין דער לופטן.

— דער האַפן איז א רשות הרבים און געהער צו אלעמען, נישט נאָר צו אַנזערע פאָדריאַטשיקעס! — האָט דער ערשטער פישער גע-שריגן — ווער עס וויל דאָ רעדן, קאָן רעדן!

אַבער דער מאַן, וועלכער איז געשטאנען אינמיטן דעם טומל פון די אויפזעערס, ווי ער וואָלט נישט געווען דערביי און נישט געזען, וואָס עס טוט זיך, האָט זיך נישט אומגעקוקט אויף די רייד און דעם געשריי ארום אים. ער האָט זיין גאַנצע אויפמערקזאַמקייט קאַנצענטרירט איצט אויף דעם פישער-ייד, וואָס איז אים געקומען צו הילף. איך האָב עס באמערקט, ווי ער האָט זינע גרויסע שוואַרצע אויגן ארײַנגעגעבערט אין דעם נאַיוון, פראַסטן פנים פון דעם פישער-ייד, וועלכער איז דער-שראָקן געוואָרן פאר זיין בליק, און די ביידע מענער האָבן זיך א ווילע

אַנגעקוקט אין די אויגן און געשוויגן. דאָן האָט דער פישער גענומען דעם פּרעדיקער בײַ דער האַנט, ווי א פּאָטער א קינד, און האָט אים ארויסגע- פירט פון דעם טומלדיקן עולם.

א דאָנגע ווײַלע האָבן נאָך די פישער-זאַלצער זיי ביידע נאַכגע- קוקט, ווי זיי האָבן זיך דערווײַטערט אין שאַטן פון דער גאַס. דאָן האָבן איך געהערט, ווי זיי האָבן גערעדט צווישן זיך:

— דאָס איז דערפאר, ווײַל ער חברט זיך מיט אונז, אָרעמע מענטשן, דעריבער האָבן אים די אנדערע פּײַנד.

— ער איז אונזער טרייסטער. ווער האָט נאָך צו אונז גערעדט אזעל- כע רייד — האָט אן אַנדערער אים נאַכגעקוקט.

— ער איז יחזן אליין, וועלכער איז פון קבר אויפגעשטאנען צו טרייסטן אונז.

— ער איז אליהו הנביא, ווי אליהו הנביא היילט ער די קראַנקע.

— נו, נו, איר וועט אָרץ אין שול שפּעטער פארציילן. איצט צו דער ארבעט צוריק! — האָבן די אויפזעער אַנגעטריבן די פארהלומטע אר- בעטער, וועלכע האָבן געהאלטן אין איין נאַכקוקן די אַפּגייענדיקע מיט פארבענקטע אויגן.

— אייגנטלעך האָבן זיי רעכט! — רוף איך זיך אָן צו מײַן פּרײַנד, דעם צענטוריאַן, וועלכער שטייט פארהלומט ווי די אַנדערע.
— ווער? — פרעגט ער מיך.

— די אויפזעערס. דאָס זיינען טאַג-לוינערס, זייער אונטערנעמער צאָלט זיי פאר דער צײַט, און ער רײַסט זיי אָפּ פון דער אַרבעט! אייגנטלעך, איז ער א געזעץ-שטערער!

דער צענטוריאַן האָט מיך אַנגעקוקט מיט ווייטאַג, און א טרויעריי קייט איז געלעגן אין זײַן בליק.

— יא, ער איז אן ארבעט-שטערער, ווי די זון און ווי דער פּרײַנג רעגן, אויך זיי באַלעמוטשען די מענטשן מיט פּרײַד און נחמה...

איך האָב נישט פארשטאנען מײַן פּרײַנד. יעדנפאלס, איז געווען די העכסטע צײַט זיך צו דערווײַטערן, וואָרום די ארבעטער האָבן אונז אָנגעהויבן צו באַמערקן. זיי האָבן זיך דערשראָקן אויף אונזער דערשיינונג, און זיי האָבן זיך שוין געוואָלט פונאנדערלויפן. ווען זיי האָבן אָבער מיך געזען לעבן זייער עלטסטן, וועלכער איז געווען מיט די יידן פון דער שטאָט אין גוטע באַציאונגען, האָבן זיי זיך באַראַיקט.

— קום, דאָמיר גיין—זאָג איך צו דעם צענטוריאַן—די יידן וועלן מיינען, אז מיר ווילן זיך באַקערן צו זייער גלויבן; ווען מיר וועלן בלייבן, וועלן זיי לויט דעם יידישן שטייגער באַלד מיט אונז צופיל נאָענט ווערן...

קאפיטל אכצן דער רבי פירט מיט.

איך מוז זיך מודה זיין, אז דער מאן האָט פון ערשטן אויגנבליק אָן, ווען איך האָב אים געזען ארומגערינגלט מיט די יידן — זינע אָנהענגער, וועלכע האָבן זיך מיט אזא דורשט צוגעהערט צו זינע רייד אונטער דעם פארטריקנטן פּינגבוים, מיך נישט רוען געלאָזט. שוין זיין אויסערלעך אויסזען אליין, זיין האַנדלונג, זיין אומגיין זיך מיט מענטשן רופט ארויס א טיפן גלויבן און אן אומבאגרענעצטן צוטרוי צו זיך. און איך מוז זיך מודה זיין, אז עס האָט געפעלט א האָר, וואָלט ער מיך אויך געווען מיט־ארנינגעצויגן אין זיין צויבערקרייז, וואָס ער האָט געשאפן ארום זיך. בלויז אדאָנק מײַן מענלעכן כאַראַקטער, אדאָנק מײַן דיסציפּלינירטער דערציאונג האָב איך אויסגעמיטן פון אראַפּצוגלייטשן זיך און פארפירט צו ווערן פון זיין אַזיאַטיש־מאַנגעטשיער קראַפט, ווי ער האָט עס ליידער מיט אנדערע רוימער געטון, ווי לַמשל, מיט מײַן פּרינדי, דעם הויפטמאן פון כפר נחום. אינדעראמתן אָבער בין איך געווען נאָענט דערצו און א געוויסע צייט האָב איך מיך נישט געקאָנט באַפּרייען פון אים.

און עס איז קיין וואונדער נישט. אָט בין איך אנומלט אליין געווען אן עדות דערפון, ווי ווייט עס קאָן דערגיין דער כח פון גלויבן. מיר ווייסן עס גארנישט. מיר, וועלכע שטייען אינדרויסן, קאָנען עס גאַרנישט באַגרייפן, ווי ווייט זיי, די ידן, זיינען פארנארט פון דעם גלויבן. מען האָט זיי נאָר באדאַרפט זען אין בית־מקדש־הויף, ווי זיי זיינען געשטאַנען אין א יום־טוב אַינגעפרעסט ווי די הערינג איינס לעבן דעם אנדערן, אז קיין פינגער האָט מען נישט געקאָנט אַרנישטעקן צווישן איין לייב און דעם אנדערן, און דאָך האָבן זיי זיך אַינגערעדט, אז ווען זיי ווארפן זיך אויף דער ערד צום מתודה זיין זיך, געשעט א נס און עס איז דאָ גענוג פּלאַץ פאר אַלע, אז איינער זאָל דעם אנדערנס ווידוי נישט הערן. און עס איז טאקע אזוי געווען. נאָר צי דער פּלאַץ האָט זיך טאקע אויסגע־רוקט פאר זיי, צי זיי האָבן זיך אַינגעקוועטשט און אַינגעשרענקט, אז איינער זאָל דעם אנדערן נישט אַנרירן, דאָס קאָן מען נישט וויסן. זיי האָבן, לַמשל, געגלויבט, אז אין גאַנצן בית־מקדש־הויף, וואו זיי האָבן טאַג־איינ, טאַג־אויס געהאַלטן אין איין שעכטן קרבנות, האָט זיך קיין איין פּליג נישט באוויזן. אמת, דער גלויבן איז דערצו דאָ, וואָרהאַפּטיק צו מאַכן אומוואַרהאַפּטע זאַכן, — אויך אונזערע געטער קענען אין דער

הינזיכט עפעס אויפטון. — צעאוס קאן זיך פארוואנדלען, ווען ער בא-
דארף, אין א שוואַן אָדער אין א גאַלדענעם וואַלקן; אָבער דעם כּח, וואָס
די יידעלעך האָבן זייער גאָט צוגעשריבן, דעם גלויבן, וואָס זיי האָבן
אים געשאַנקען — ניין, אין דער קונסט האָט זיי קיינער נישט געקאָנט
איבעריאָגן.

דער מאַן איז שוין דענסטמאַל אין כּפר נחום זייער באַליבט און באַ-
רימט געווען, ער איז געווען איינער פון די אַנגעזעענסטע רביס נישט
נאָר בלויז ביי די פישער-יידן פון קליינעם פּאַרט, נאָר אפילו ביי די
געבילדעטע און געלערנטע פון דער גאַנצער אומגעבונג; נאָכדעם ווי ער
האָט דערקלערט פּערלעך אנומל'ט שבת אין דער שו"ע, אז „ער איז נישט
געקומען צו. צעשטערן די תורה און די רייד פון די נביאים, נאָר זיי
צו דערפילן“, האָבן זיי מיט אים שלום געמאַכט. ער האָט אפילו געזאָלט
אין דער שו"ע פּענטלעך דערקלערן, אז „גיכער וועלן הימל און ערד אונ-
טערגיין איידער א „קצו של יוד“ פון זייער תורה“, צי עפעס אזעלכעס
ענלעכס. אזא אַנגערעדטע, חוצפהדיקע וויכטיקייט האָבן די יידן צו-
געשריבן צו זייערע הייליקע ביכער. אין דעם גרויסהאַלטן זיך מיט
זייער לערע האָט זיך דער רבי — ווי זינע מיינונגען זיינען זיך נישט
פונאנדערגעגאַנגען מיט די אַפיציעלע רביס — נישט אָפגעשיידט פון
די אנדערע. אלע זיינען זיי געווען איבערצייגט, אז זייער שריפט באַ-
זיצט א געטלעכע מאַכט, אז זי איז געגעבן געוואָרן צו זיי פון הימל.
יעדנפאַלס, נאָך דער דאָזיקער שאַוויניסטישער דערקלערונג, וואָס ער
האָט אָפגעגעבן אין זייער שו"ע, האָבן די שריפט-געלערנטע און די שרנ-
בער זיך מיט אים אויסגעגלייכט. זיין וואונדער-טון האָט ביי זיי קיין
פארדרוס נישט ארויסגערופן, פארקערט — עס איז געווען גאַנץ אין
אָרדענונג, אז געלערנטע און פרומע מענטשן זאָלן העלפן קראַנקע דורך
תפילות און ניסים. איך האָב דאָך שוין געזאָגט, אז וואונדער-טון האָבן
זיי אלע געקאָנט. אויך אנדערע רביס האָבן געהיילט קראַנקע אויף אזא
אופן.

ער האָט שוין זינען אייגענע תלמידים געהאַט, אמת טאקע, נישט
פון געלערנטן קלאַס, נאָר פון אַרעמען פּאַלק — א פּאַר פישער-יידן,
וועלכע האָבן געוואָרפן די פרנסה און זיינען אים נאָכגעגאַנגען. און ביי
איינעם פון זיי, ביי דעם טאקע, וועלכער האָט אים פון די אויפזעריס
אָפגעראטעוועט, האָט ער געוואוינט. ער איז געווען זיין ערשטער תלמיד.
איך האָב זיך דערנאָך מיט דעם דאָזיקן פישער-ייד באַקענט, שמעון האָט
מען אים נאָך דענסטמאַל גערופן. דאָס איז געווען אן איינפאַכער פישער,
מיט א געדיכטער שוואַרצער קאָלסטענעוואטער באַרד. זיין שקעלעטן-

ביין איז געווען ווי אויס שטאַל געגאַסן און האָט זיך אַרויסגעשניטן פון אונטער זיין אָפגעברענטער טונקעלער הויט. זינע הענט — איינזשטאַנ-גען, ער האָט געקאַנט מיט זיי א בויס מיטן וואַרצל אויסרייסן; זיין פנים, וואָס איז געשמיסן געווען פון טאַג-שטורמען און נאכט-ווינטן, בעת ער האָט אויף זיין שיפּל פאַרבראַכט, איז געווען ווי אויס קיזלשטיין געהע-מערט. דער דאָזיקער מעכטיקער מאַן האָט פאַרמאַגט אן אויסטערלישע ליבע און איבערגעגעבנהייט צו זיין רבין, ווען דאָס פאַלק האָט געדערענגט צו זיין רבין, ארומגערינגלט אים מיט מויערן פון קראַנקע און אַרעמע און געבעטן ביי אים היילן, האָט דער פישער-מאַן גענומען דעם שוואכן גוף פון זיין רבין אויף די הענט, ווי א טאטע נעמט זיין קליין קראַנק קינד, און אים אוועקגעטראָגן מיט זיך. דער דאָזיקער שמעון האָט נאָר געלעבט פאַר זיין האָר. עס איז געווען רירנדיק צו זען, ווי דער שטאַר-קער און מעכטיקער מאַן איז געשטאַנען הינטער דעם שוואכן דינעם ייד, בשעת יענער האָט גערעדט אין א קרייז פון זינע אָנהענגער, צו די פישערס ביים פאַרט אָדער צו די דאָווערס אין דער שול, און געקוקט אים אין מויל אריין מיט ציטערנדיקער פרייד. זיין טונקל באהאַריקט פנים האָט געלויבטן אינגאַנצן פאַר נחת. ער האָט תמעוואטע צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ אויף יעדן וואָרט, וואָס זיין רבי האָט געזאָגט, און די גרויסע הענט געהאַלטן גרייט זיין רבין צו באשיצן פון יעדן איינעם, וואָס קומט נאַענט צו צו אים. אין זינע אויגן האָבן געציטערט טרערן פון באגייס-טערונג, אזוי האָט ער געהויכט איבער אים. זיין רבי האָט שוין דענסט-מאַל פאַרמאַגט נאָך אנדערע תלמידים, טאקע א ברודער פון דעם זעלבן שמעון, וועלכער האָט אויך ווי דער שמעון אוועקגעוואָרפן די ארבעט ביי דעם פיש-פאַנגען און איז נאָך אים נאָכגעגאַנגען. געווען אזא מנהג ביי יידן, אז זייער רבין האָבן זיי טייערער געהאַלטן אפילו פון זייער אייגענער משפּחה. אָפטמאַל האָט זיך געטראָפן ביי זיי, אז זיי האָבן פאַר-לאָזט זייער הויז און פעלד, זייער ווייב און קינדער, געוואָרפן זייער בא-שעפטיקונג און זיינען נאָכגעגאַנגען נאָך א לערער, וועלכער האָט זיי צוגעצויגן מיט זיין לערע. א חוץ די צוויי ברידער זיינען דעם מאַן נאָכגע-גאַנגען נאָך אנדערע תלמידים, אויך צוויי אנדערע ברידער, יעקב און יוחנן, זיי זיינען אוועק פון זייער ריכטער מוטער פון בית-צדה, א קליין שטעטל נישט ווייט פון כפר-נחום. איבריקנס, זיינען דאָס געווען ביטערע יונגען, עכטע מאַקאַבער! ער האָט זיי גערופן „קינדער פון שטורעם“, זיי זיינען גרייט געווען יעדן איינעם צו דורסן, צו צעשניידן, אויב עס האָט ווער עפעס שלעכטס גערעדט אויף זייער רבין אָדער נישט גע-גרייבט אין אים. זיי האָבן זיך געהאַלטן אין איין ארומקריגן מיט די

אנדערע יידן, אזוי אז זייער רבי האָט זיי שטענדיק געמוזט האַלטן אין דער צוים, זיי זאָלן קיין גערודער נישט ארויסרופן. נאָר דער באַיבטס-טער און איבערגעגעבנסטער תלמיד פון זיי איז ביי אים געווען אַט דער שמעון, און ביי דעם דאָזיקן שמעון, ווי געזאָגט, האָט ער זיך אויך אויפֿ-געהאַלטן. — נישט ביי אים אייגנטלעך, נאָר ביי זיין שוויגער.

איך בין ננגערדיק געווען צו זען זיין קוואַרטיר, בין אנומלט צו-זאמען מיט נאָך אנדערע אים נאָכגעגאנגען אהיים. ווען ער האָט זיך באוויזן ביים פּאַרט אָדער אין דער שול, האָבן אים שטענדיק מענטשן ארומגערינגלט, אַרעמע און קראַנקע, און זיי פלעגן אים צובאַגלייטן אהיים, בעטנדיק זיך ביי אים, אז ער זאָל זיי היילן. איך בין אַזאָ מיט א חברה נאָכשלעפּער נאָכגעגאנגען נאָך אים ביז צו דעם הויף, וואו עס האָט געוואוינט שמעונס שוויגער. פארן טויער פון הויף האָט זיך דער פישער-ייד שמעון אוועקגעשטעלט מיט זיין ברייטער פיגור, פארשטעלט דעם איינגאַנג און נישט געלאָזט קיינעם אריינגיין.

— לאָזט אים אַפּרוען א וויילע, איר זעט דאָך, אז ער איז שוואַך! — האָט ער זיך געבעטן ביים צודרינגלעכן עולם.

ווען ער האָט מיך דערזען — ער האָט מיך שוין דענסטמאָל געקענט, איך האָב זיך מיט מיין פריינד, דעם הויפטמאַן פון כפר-נחום, אָפּט גע-וויזן אין זינע קרייזלעך, — האָט ער צוליב דרין-אַרץ פאַר א רוימישן אַפיציר מיך אריינגעלאָזט.

עס איז געווען אַן אַרעמער הויף, ארומגערינגלט מיט א צוים פון צווייגן און ארומגעפלאַכטן מיט פּאַלמען-בלעטער. אין הויף זיינען גע-שטאנען א פּאַר-דאַרע, האַלב-פאַרשטויבטע פּינגביימער און עטלעכע פּאַלמען, וואָס מען האָט געפונען אין יעדן אַרעמען יידישן הויף (אַן פּאַלמען-ביימער האָבן זיי זיך נישט געקאַנט רירן און זיי האָבן נוצן געצויגן פון די דאָזיקע ביימער פאַר אַזע זייערע באדערפענישן — זומער צו פאַרשטעלן זיך פאַר דער היץ און ווינטער צו באדעקן מיט זיי דעם דאָך פאַרן רעגן). די קאַרע פון די פּאַלמען און פון די פּאַר פּינגביימער איז אויפגעפרעסן געוואָרן פון די פיש-שיפן, וואָס די אויפגעהאַנגענע נעצן צום טריקענען האָבן אויף זיי איבערגעלאָזט. פאַרן הויז האָט זיך געפונען א גוט-באַאַרבעטער גרינס-גאַרטן, אַן וועלכן קיין יידישע שטוב האָט זיך נישט געקאַנט באגיין, דער גרינס-גאַרטן איז געווען זייער שפּיזער. אינמיטן הויף איז געשטאנען, אַנגעלענט אויף צוויי אַלטע אייבירטן-ביימער, א קליין הייזל, וואָס איז באשטאנען פון געטריקנ-טער ערד און ארומגעלייגט מיט ביימער-שטאַמען, ארומגעפלאַכטן מיט פּאַלמען-צווייגן. אויפן דאָך, צו וועלכן מען האָט דערגרייכט אויף א

לייטערע, איז געווען אויפגעשטעלט א בנידע, אויך געפלאכטן אויס אייבירטן-צווינגן. דאָס בנידע אויפן דאָך האָבן זיי אויפגעשטעלט פאר זייער רבין. אַרבעס-בלימלעך, וואָס זיינען געווען פארפלאַנצט בני דער זנט פון הויז, האָבן זיך איצט, אין פריען פריילינג, ארויפגעקריגן אויפן דאָך און געצויגן זייערע קראַנצן פון בלוי-ראַזע איידעלע בלימלעך אי-בער דעם בנידע. אין הויף בנים ערדענעם באַק-אויזן איז געשטאנען אן עלטערע פרוי אין א זאָק-קלייד, זי האָט אויף א פנערע פון גע-טריקנטע צווינגן געבאָקן פלעצלעך. די דאָזיקע פרוי זאָף האָבן מיט א פאָר טעג פריער פלוצלינג קראַנק געוואָרן, די גאנצע שטאָט האָט גע-וואוסט, אז זי האָט בני שטאַרבן, און דער רבי האָט זי געהיילט. אלע האָבן געוואוסט פון דעם וואונדער, וואָס דער רבי האָט געטון דער אלטער פרוי, שמעונס שוויגער, און מען איז זי געקומען אַנקוקן. אויף דער צוים ארום הויף האָבן זיך געטריקנט א פאָר פישער-נעצן, וואָס מען האָט זיי שוין זינט א געוויסער צייט נישט געברויכט, וואָרום די פישער-ברידער האָבן זייער מלאכה געוואָרפן און זיינען געווען פארנומען מיטן רבין. אין הויף האָבן זיך ארומגעדרייט אייניקע מענטשן — א פאָר יונגע מענער און פרויען, וועלכע האָבן די עלטערע ווייבער צוגעהאַפן בנים צוגרייטן דאָס אָונטברויט.

ווי איד בין געוואָר געוואָרן, האָט זיך צום אָונטברויט געזאָלט צוזאמענקומען א גרעסערע גרופע גלויביקע צו דער אלגעמיינער סעודה מיט זייער רבין, און די הויף-מענטשן האָבן מיט שטיין ערנסט צוגע-גרייט צו דער סעודה. די ווייבער האָבן געבאָקן מצה-פלעצלעך אין די אויוונס, די מענער האָבן די פישער-ברעטער צוזאמענגעלייגט פאר טישן, אין א ווינקל איז געשטאנען א פרוי און האָט אין א קריג געוואָשן דאָס קלייד פון זייער רבין, אָבער אלץ איז דאָ צוגעגאנגען זייער שטיף. זיי האָבן אנשטאָט צו רעדן איבערגעוואונקען זיך מיט די אויגן און מיט די הענט, וואָרום זיי האָבן נישט געוואָלט שטערן זייער רבין, וועלכער האָט זיך איצט געפונען אליין אויף זיין דאָך-שטיבל פארטיפט אין געבעט. איך האָב דערזען, אז איך האָב די מענטשן אריינגעבראכט אין שרעק מיט מײַן פלוצלינג דערשיינען, און איך האָב זיך דערווייטערט. אָבער אין אָונט האָט מיך מײַן פריינד באגלייט אין הויף פון שמעון דעם פישער. מיר האָבן איבער אונזערע רוימישע קליידער אריבערגע-וואָרפן אועלכע זאָק-צודעקן, ווי די אנדערע. ווען מיר זיינען אַנגעקומען צום הויף, איז שוין געווען א גרויס געשטיי פון מענטשן ארום דער צוים און בני דעם איינגאנג פון טויער, מען האָט אונז צוזאמען מיט די אנדערע אריינגעלאָזט. איבערווייניק, אין הויז פון שמעון, אין א גענוג גערוימיגער

שטוב, פון וועלכער מען האָט אַרץ אַרויסגענומען, נאָר איבערגעלאָזט
בדויז מאַטראַצן געפלאַכטן אויס גראָז, וואָס זיינען געווען אויסגעלייגט
אויף דער פּאָדלאָגע, זיינען אַרום אַ לאַנגן טיש, צונויפגעקלאַפט אויס
פישער-ברעטער, אַרומגעזעסן אַן ערך פּופצן-צוואַנציק מענער, אַנדערע
זיינען געשטאַנען אַרום דעם טיש. דער טיש איז געווען באַלויכטן מיט
אַ פּאַר ערדענע אייז-לעמפלעך, וואָס זיינען אַראָפּגעהאַנגען פּון די
צווייגן און בעלקעס איבער די טישן. איברינקס, איז אויך די נאַכט געווען
אַ פּיכטיקע, אַ פּריילינגס-נאַכט ביי דער כּנרת-אַזערע, און די גרויסע
שטערן האָבן זיך אַרענגעגנבעט און באַרענגט די שטוב מיט ציטערדיקן
הימל-ליכט.

אויבנאָן, האַרב-געלעגן און האַרב-געזעסן, האָט דער רבי פּון דעם
קראַנץ שוואַרץ-באַבערדיקטע און שוואַרץ-באַהאַרטע מענער אַרויסגע-
שניטט מיט דער פּיכטיקער וויסקייט פּון זיין קלייד און מיט דער בלייב-
קייט פּון זיין פּנים. דער מערסטער טייל לייט, וואָס האָבן אָנגעפּיזט
די שטוב, זיינען געווען פישער-פּאַק און פּויערים פּון טאַל, וועלכע
האָבן געבראַכט זייערע באַרימטע ווייצן אין שטאַט אַריין צו פאַרקויפּן,
זיי האָבן געהערט פּון דעם מערקווירדיקן מאַן, זיינען זיי געקומען צו
שמעונען אין הויף אַריין זען אים, הערן אים און אפּשר דורך אים גע-
האַפּן ווערן. די ווייבער האָבן געבראַכט דאָס געקעכץ, וואָס זיי האָבן
געקאַכט אין דער קיך אויפן הויף, מצות-פּלעצלעך און געבראַטענע
קליינע פּישלעך, געוויקלט אין טייג, וואָס מען האָט צוגעגרייט פאַרן
רבינס כּבוד וועגן, און אויך פּיל גרינוואַרג אין ערדענע טעלער פּונאַ-
דערגעשטעלט אויפן טיש. אַנדערע ווייבער האָבן פּון זייערע שטובן מיט-
געבראַכט מתנות און אוועקגעשטעלט פאַרן רבין — איינע אַ קריג וויין,
אַן אַנדערע אַ טעפּל האָניק, אויך פּיל פּרוכטן, געטריקנטע פּייגן און
טייטלעך.

אויך פּיל קינדער זיינען דאָרט מיט זיי מיטגעווען, די פאַרמערס
האָבן די קינדער אין די טליתים געבראַכט און דערלאַנגט זייערע קעפּ-
לעך אונטער דעם רבינס הענט, כּדי ער זאָל זיי בענטשן. ער האָט אָבער
גענומען די קינדער און אַרומגעזעצט זיי אַרום זיך ווי אַ קראַנץ.

די ווייבער האָבן פאַר אים די פּלעצלעך אויסגעלייגט, און איידער
ער האָט זיי געבראַכט, האָט ער זיך אָנגערופּן צום עולם:

— דאָמיר בעטן צו אונזער פּאָטער אין הימל!

האָט איינער פּון זיי געזאָגט:

— רבי, מיר זיינען אומוויסנדע לייט, מ'האָט אונז נישט געלערנט

ווי אזוי צו בעטן.

האָט ער געזאָגט צו זיי:

— שטייט דען נישט געשריבן: „תמימים זאָלט איר זײַן צו אַנזער גאָט“. איר זענט מער חשובים בײַ גאָט ווי די געלערנטע לײַט, וואָרום עס שטייט געשריבן: „די תמימות פון די גערעכטע וועלן מיך טרייסטן“.

האָט אן אנדערער געזאָגט פון א ווינקל ארויס:

— מיר זיינען זינדיקע, רבי!

דערויף האָט ער אָפגעענטפערט מיט א משל:

— צוויי מענטשן גייען ארויף אין בית־מקדש, איינער איז א זינ־

דיקער און דער צווייטער איז א צדיק. דער זינדיקער שטייט מיט א צעבראָכן האַרץ פאר דעם הייליקטום און ער וואָגט נישט די אויגן אויפ־צוהייבן, ער לָאָזט זײַן בליק זינקען צו דער ערד און זאָגט בײַ זיך אין האַרץ: „טאטע אין הימל, דו ווייסט דאָך, אז איך בין א זינדיקער מענטש, זײַ מיר מוחל און האָב רחמנות אויף מיר!“ דער צווייטער, דער צדיק, שטייט און זאָגט בײַ זיך אין האַרץ: „טאטע אין הימל, דו ווייסט דאָך און קענסט מיר, איך בין נישט ווי דער זינדיקער מענטש, וואָס שטייט דאָ לעבן מיר, נאָר איך גיי אין דינע וועגן און טו דיין געבאָט“. איך זאָג אַזײַך, אז דער זינדיקער גייט צוריק בײַגעבוירן, אומשוּלדיק ווי א קליין קינד, און דער צדיק איז באַשווערט מיט זינד!

ווען דער עולם האָט זיך באַרואיקט פון דער התלהבות, וואָס דאָס משל האָט ארויסגערוּפֿן בײַ זיי, — האָט זיך איינער פון זיי אָנגערופֿן, אויסשטרעקנדיק די הענט צו אים:

— לערן דו אונז, רבי, ווי אזוי מיר זאָלן בעטן צו גאָט!

האָט ער זיי אָפגעענטפערט:

— מיינט נישט, אז אַינער פּאָטער אין הימל ווייסט נישט אַנזערע

באדערפענישן נאָך איידער איר בעט צו אים. דעריבער זאָלט איר אזוי בעטן; זאָגט מיר נאָך איצט וואָרט בײַ וואָרט.

און דער רבי האָט פארדעקט דאָס ברויט מיט זינע הענט, פאר־מאכט זינע אויגן און געזאָגט וואָרט בײַ וואָרט, און די גאנצע עדה האָט אים נאָכגעזאָגט:

„אונזער פּאָטער אין הימל, דיין נאָמען זאָל געהייליקט ווערן, זאָל אויפשטיין דיין מלכות, און דיין ווילן זאָל געשען ווי אין הימל אזוי אויך אויף דער ערד. אונזער טעגלעך ברויט גיב אונז הינט, זײַ מוחל אונזערע זינד, ווי מיר זיינען מחויב אנדערע מוחל צו זײַן. ברענג אונז נישט צו קיין נסיון, נאָר באַשירעם אונז פון שלעכטס. צו דיר געהערט דאָס קעניג־רײַך, די גבורה און די שיינקייט אויף אַזע אייביקייטן“ ...

דערנאָך האָט ער גענומען די פּלעצלעך ברויט, געבראָכן זיי אין

שטיקלעך און ארומגעטיילט צווישן דעם עולם, אפילו די ווייבער און קינדער, יעדן האט ער א שטיקל פלעצל געגעבן. דאן האט ער גענומען זיין ברויט, אַזנגעטונקען עס אין זאַץ, פארמאכט די אויגן און עפעס געזאָגט. אָבער ווי נאָר דער רבי האָט געוואָלט דאָס ברויט צו זיין מויל נעמען, האָט זיך א שטימע דערהערט פון א ווינקל פון טיש:

— רבי, מיר האָבן פארגעסן צו וואַשן אונזערע הענט פארן עסן.

דער רבי האָט אים אָנגעקוקט און אָפגעענטפערט אים:

— פאר ריינע איז אַרץ ריין!

און ער האָט גענומען זיין ברויט אין מויל ארנין, און אזוי האָבן אויך געטון די אַנדערע.

איך האָב זיך אומגעקוקט, ווער עס האָט געוואָגט זיין רבין צו שטערן. און פלוצלינג איז מיר פון א ווינקל פון טיש, אין דער באַזיכטונג פון די איי-ראַמפן, אויפגעגאנגען א האַרב געזיכט פון א מאַן, וואָס איז גע-זעסן פארבאָרגן הינטער אן אַנדערנס רוקן און וואָס איך בין זיכער געווען, אז איך האָב עס ערגעץ-וואו געזען. איך האָב זיך אָבער נישט געקאָנט דערמאנען — ווען און וואו. ווען איך האָב זיך אָבער גוט צו-געקאָנט צו דעם געזיכט, געזען די שטיקער טראָדן געלע באַרד, וואָס זיינען געזעסן ווי אַנגעקלעפט צו זיינע לאַנגע באַקן — האָב איך זיך דערמאָנט, אז די באַרד פון דעם דאָזיקן מענטש איז מיר שטענדיק געווען אויפפאַלנד. איצט האָב איך געוואוסט ווער ער איז. יעדעס מאָל, ווען עס איז מיר אויסגעקומען פארבייצוגיין דעם קליינעם אינערלעכן הויף, וואָס האָט זיך געפונען ביים ארנינגאנג פון טויער צום כהן גדולס גערטענער, איז דאָרט געזעסן אויף א טרעפּלעבן דער וואָך א מאַן מיט אן אויסער-געוויינלעכער באַרד. זיין באַרד איז באשטאנען אויס שטיקער געלע טראָדן, וואָס זיינען געזעסן אָפגערוקט איינס פון אַנדערן אויף זיינע אומציידיקע בראַדעווקעס, ווי וועלדלעך פארקליבן אויף בערג-שפיצלעך. די באַרד זיינע האָט טאַקע געצויגן אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט, אָבער נאָך מער — זיינע אויגן. זיינע אויגן זיינען געווען ווי אויס דעם בלויסטן קרישטאָל געשליפן, קאַלט און טרוקן, ווי זיי וואָלטן זיך קיינ-מאָל נישט געווען אין טרערן געבאָדן, ווי זיי וואָלטן נישט אויס גערוון און מוסקעלן, אויס פלייש און אַדערן געוועבט געווען, נאָר אויס א גע-שליפענעם שטיין. דערביי האָבן זיי פארמאָגט אזא טיפן דורכדרינגלעכן בליק, אז עס האָט זיך געדאַכט, ווי שטאַכן פון געשארפטע שפיזן וואָלטן זיך אין שטראַלן פארוואנדלט און נעמען דיך דורך. דו האָסט געפילט זיינע בליקן אויף דיר, אויף דייַן קאַרק, אויף דייַן רוקן, ווי עס וואָלטן זיך נאָגנדיקע פיאַווקעס אין דייַן לייב אַזנגעזויגן. יעדעס מאָל, ווען עס

איז מיר אויסגעקומען פארביצוגיין דעם קאָרידאָר פון אינערלעכן הויף, וואו דער דאָזיקער מאַן פלעגט זיך אויפהאַלטן — צי ער איז יאָ אַנוועזנד געווען, צי נישט — האָב איך שטענדיק געהאט דאָס געפיל, אז איך גיי אדורך א געזעענער, א באַאָבאַכטעטער, אז פון ערגעץ הינטער א וואַנט, א טיר, א שפּאַלט באַטראַכט מיך עמיצער. איך האָב אָבער באַין אופן נישט געקאָנט זיכער זיין, צי איז דאָס דער זעלבער מאַן, וועלכן איך האָב אזוי אָפט געזען ביים כּהן גדול אין הויף־קאָרידאָר, צי איז דאָס אן אנדערער. ווי ער וואָלט זיך נישט געקאָנט באַפּרענען פון זיין נאַטור, זיצט ער דאָ ביים טיש פון זיין רבי, ווי אין הויף־קאָרידאָר ביים כּהן גדול, נישט מיטן פנים צו די מענטשן, נאָר אָן א זנט, באַהאַלטן הינטער יענעם רוקן, און איבער די פּלייצעס פון אן אנדערן לאַזט ער מיט זינע קאַלטע שטראַלן בליקן אדורכגעמען אַלץ, וואָס זיצט ארום אים. אָבער דאָך איז דאָס פנים זינס מיר גאַנץ ניי, ווי איך וואָלט עס צום ערשטן מאָל געזען. עס איז מיר אויפגעגאַנגען אין מין זכרון דאָס גע־שפרעך מיטן אַלטן חנן בני אים אינדערהיים, ווען ער האָט מיר פאַר־ציילט צום ערשטן מאָל וועגן דעם רבין פון גליל. זאָל ער האָבן וועמען דאָ פון זינע לייט אהערגעשיקט, אז ער זאָל דעם מאַן נאַכפּאַרשן?

— אַ, דו אַלטער כיטער פוקס, אומעטום האַסטו דינע אויגן און

דינע אויערן! ... — האָב איך מיר געטראַכט.

דערווייַל איז די סעודה ביים רבינס טיש ווייטער אָנגעגאַנגען. די וואָס זיינען דאָ געזעסן, זיינען געווען אַרעמעלייט, און דאָס עסן איז געווען אן אַרעמס, ווי בני פּויערים און פּישערס: פּלעצלעך און אַליוון, געשטאַנענע מילך, וואָס זיי האָבן פון א גרויסער ערדענער כּלי ארויס־גענומען שטיקלעכווייז מיט די הענט. זיי האָבן אויך געטונקען זייער ברויט אין שייסלען מיט האַניק. דער רבי האָט גענומען א פּישל אויס דער שייסל און געגעסן און דערנאָך די כּלי איבערגעגעבן צו די אנדערע. אזוי האָבן זיי איינער נאָכן אנדערן א פּישל מיט זייערע פינגער גענומען און געגעסן. אויך פון דעם באַרג מיט געטרוקנטע טייטלען האָט ער ארויסגענומען איינעם און געגעסן, דערנאָך די אנדערע איבערגעגעבן. צווישן איין עסן און דעם אנדערן האָבן זיי קאַפּיטלעך תּהילים געזונגען, וואָס איינער פון זיי האָט געקענט פון אויסנווייניק. נאָכן עסן האָט זיך דער רבי די הענט געוואָשן אין א כּלי, וואָס דער פּישער־לייד האָט אים דערלאַנגט, און די אנדערע האָבן אים נאַכגעטון. אַלץ איז שטיף געוואָרן, זייערע פּנימער און זייערע אָפענע מילעך ערבוּיגן צום וויסן פּלעק, וואָס איז געזעסן אויבנאָן ביים טיש, אויך די וויבער האָבן זיך ארומגעשטעלט ארום אים און אויך די קינדער. אַלע האָבן זיך איינגעמויערט איינער

אין דעם אנדערן און זיינען געוואָרן ווי איין קערפער, און אין דעם קער-
פער איז געווען איין נשמה — זייער רבי. דער רבי האָט זיי געמוזט
עפעס שיינס און עפעס גוטס זאָגן, ער האָט דאָס פארקליידט דורך א
משל. אויף וויפיל איך האָב געקאָנט ארויסנעמען פון זינע רייד און פון
זייער פרייד, האָב איך פארשטאנען, אז זינע ווערטער מוזן אויפגעפנען
פאר זיי א טיר, וואָס זיי האָבן געמיינט, אז זי איז פאר זיי אויף אייביק
פארשלאָסן. מען האָט באדאַרפט זען די פרייד אויף זייערע פנימער, וואָס
זינע ווערטער האָבן ביי זיי ארויסגערופן!

און ווי זיי שטייען אזוי מיט התפעלות ארום און הערן זיך צו צו
זינע רייד, דערהערן מיר א גערויש פון דער הויך, — ווי עס וואָלט
עפעס זיך אַנגעבראַכן און געקנאַקט. איך קוק זיך ארום, און וואָס זע
איך? פון באַלקן, וואָס באשטייט אויס פאַלמען-צווינגן, לאַזט זיך אראָפּ
אויף א שטריק אַנגעבונדן א בעט מיט א קראַנקן, ווי פון הימל אראָפּ-
געפאלן. צוויי פאַר מעכטיקע הענט לאַזן פון דעם דאָך אראָפּ דאָס בעט
און שטעלן עס אנדער פארן רבין. און וואָס עס האָט מיך אממערסטן
פארוואונדערט איז, וואָס די מענטשן, וועלכע האָבן זיך אין שטוב גע-
פונען, זיינען גאַרנישט איבעראַשט געוואָרן פון דער דאָזיקער סצענע,
זיי האָבן עס אַנגענומען פאַר א גאַנץ געוויינלעכע זאַך. זיי האָבן זיך אָפּ-
גערוקט אָן א זינט און פלאַץ געמאַכט פארן בעט מיטן קראַנקן. א מענטש
א סקעליעט באמיט זיך אויפצוזעצן אויפן בעט און שטרעקט אויס זינע
טויטע ביינערדיקע הענט צום רבין. דאָס פנים פון קראַנקן איז געווען
נאַקעט פון האַר, דער קאַפּ איז געווען אויסגעקראַכן, ער איז מער ענ-
לעך געווען צו א שעדל פון א טויטן ווי פון א לעבעדיקן מענטש, בלויז
וואָס זינע אויגן זיינען געזעסן אין דעם אויסגעטריקנטן בייך, און מיט
די אויגן און מיט די ביינערדיקע הענט האָט ער זיך אַנגעלענט אין זיין
רבין. זינע ווינטע ליפן האָבן זיך באוואויגן און ער האָט געשטאַמלט:

— העלף מיר, העלף מיר, געטלעכער מאַן!

די מענגע האָט די הענט אויסגעשטרעקט צום רבין, און מיט זייערע
ציטערדיקע בערד האָבן זיי צוגעשאַקלט:

— רבי, העלף אים! ...

דער רבי האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין אַרט — איך זע אים ווי
איצטער — ער גייט צו מיט זינע נאַקעטע פיס, וואָס שטאַרצן ארויס
פון זיין ווינטן קלייד, צו דעם בעט פון קראַנקן, בויגט צו זיין פנים נאַענט
צום פנים פונעם קראַנקן, זייערע אויגן טרעפן זיך און באהעפטן זיך
איינס צום אַנדערן, אזוי שטייט ער א לאַנגע וויילע און קוקט דעם קראַנקן
אין די אויגן אריין. דאָס פנים פון רבין איז בלייך, אַנגעשטרענגט, אזוי

אז מען האָט געזען, ווי די בלויע אָדערן שיסן אדורך די הויט פון זינע
שלייפן און זיי באַוועגן זיך ווי קופּעלעך קריכנדיקע שלאַנגען — אָט
וועלן זיי אדורכזעצן דורך דער אָנגעצויגענער הויט. אָנגעהעקלט אין
דעם קראַנקנס אויגן, שטייט דער רבי מיט זיינע הענט אויפן קראַנקנס
לייב און פרעגט אים מיט א הויך קול:

— מרדכי בין יוסף, גלויבסטו באמונה שלמה, אז איך באזיץ דעם
כח און דעם רשות פון אונזער פאָטער אין הימל דיר צו העלפן?
און דער קראַנקער האָט אים נאָכגעשטאַמלט וואָרט אין וואָרט:
— איך, מרדכי בן יוסף, גלויב באמונה שלמה, אז דו, אונזער רבי,
ישוע בן יוסף באזיצסט דעם כח און דעם רשות פון אונזער פאָטער אין
הימל מיר צו העלפן.

האָט דער רבי זיך אויסגעגלייכט. ווען ער האָט זיך אויסגעגלייכט,
האָב איך געמיינט, אז זיין הויכער קאָפּ איבער זיין הויכן האַלדז שטינגט
צו די שטערן, אזוי איז ער געשטאַנען שטייף און גלייך און אַרץ געהאַלטן
זינע אויגן אין די אויגן פון קראַנקן, און מיט א באפעלנדיקער שטימע
זיך אָנגערופן, וויזנדיק מיטן אויסגעשטרעקטן פינגער צום קראַנקן
אין בעט:

— מרדכי בן יוסף, איך באפעל דיר מיטן כח פון דער אמונה —
הייב דיך אויף פון דיין געלעגער!
דער קראַנקער האָט אים אָנגעקוקט א וויילע, ווי ער וואָלט נישט
פארשטאַנען, וואָס ער זאָגט צו אים. אָבער דער רבי האָט נישט אָפּגעטון
זיין בליק פון אים.

פּלוצלינג האָט דער קראַנקער גענומען זינע הענט, אונטערגע-
שטיצט זיך, געפרוּווט זיך אויפצוהייבן. צום ערשטן מאָל איז ער צוריק-
געפאַרן, האָט ער געפרוּווט א צווייט מאָל דאָס טון אונטער די שמייס-
דיקע בליקן פון זיין רבין. מיט מורא אין פנים האָט דער קראַנקער אויס-
געפירט דעם באפעל. דאָס צווייטע מאָל האָט ער זיך אונטערגעהויבן, דעם
קאָפּ געלאָזט פאַלן. אָבער דער רבי האָט אים געהאַלטן כסדר צוגעשמידט
צו זיין בליק, און מיט א ווייטאַגדיקן גרימאַס האָט דער קראַנקער ארויס-
געשטעלט איין דאַרן סקעלעטישן פוס נאָכן אנדערן אויף דער פּאָדלאָגע.
די פיס האָבן געציטערט אונטער אים, עס האָט זיך געדאַכט, אז זיי
ברעכן זיך, אָט פאַלן זיי. אָבער אונטער דעם רבינס אַנטרייבנדיקן בליק
האָט ער די פיס אויסגעגלייכט, אויפגעשטעלט זיך און געמאַכט צוויי-
דריי האַלצערנע טריט און געפאַלן אויף זיין רבינס ברוסט.

— הושענה! — איז דאָס פאַלק ארום ווילד געוואָרן פאר פרייד, גענו-
מען דעם קראַנקן מרדכי, ארופגעוואָרפן אויף זיין סקעלעטיש לייב א זאָק,

וואָרום ער איז געווען אינגאנצן נאָקעט, און אוועקגעלייגט אים לעבן טיש. מע האָט געהאלטן אין איין קומען אהער. מען האָט געהערט אין שטאָט, אז דער וואונדערלעכער רבי האָלט זיך אויף בני שמעון פישער אין הויז, איז באַלד דער גאַנצער הויף אָנגעפולט געוואָרן מיט קראַנקע; גרויסע, שטארקע מענער האָבן אריינגעפירט אין שטריק געפענטעטע ווייבער, וועלכע זיינען געווען באַזעסן פון שלעכטע גייסטער. די גייסטער האָבן ארויסגעשריגן פון די לייבער פון די באַזעסענע אין אַלערליי לשון נות, נאָכגעמאכט קולות פון שטוב־חיות. אנדערע קראַנקע — האָבן זיי ערע אָנגעהערליקע געשלעפט אויף די פלייצעס; עס איז נישט געווען מער אויסצוהאלטן פון די קולות, געבעט־אויסרופן, אָנסטיגע געשרייען, הייף־רופן, אויסגעמישט מיט די שטימען פון שטוב־חיות, פון בהמות, מיט א קלאָגן און מיאָוקען, אז מען האָט געקאָנט פארטויבט ווערן, כ'האָב געמיינט, אז איך בין פארבלאָנדזשעט געוואָרן אויף אן אינזל פון מכ־שפות, אז איך טרינק זיך אין א קאַליוזשע פון מענטשלעכע אָפּפאַל, קראַנק־הייט און באַזעסנייט. דאָס געשטאַנק פון פוילנדיקע לייבער, פון פאַר־לעגענע קראַנקע גופים איז נישט געווען איבערצוטראָגן, איך האָב מער נישט געוואוסט, צי איך בין משוגע אָדער זיי. און דאָס געשריי „הושענה! הושענה!“ האָט פארהייליכט די נאַכט.

איך האָב געוואָלט אוועקלויפן פון דעם דאָזיקן כשוף־קעסל און גע־רופן מיין פריינד, נאָר מיר האָבן זיך נישט געקאָנט ארויסקריגן פון דעם שרייענדיקן געדראַנג פון מענטשן, צווישן וועלכע מיר האָבן זיך גע־טרונקען. אָבער פון דעם אַלעם איז זייער רבי געוואָרן אזוי אויסגע־בלייבט און מיד, אז מען האָט געמיינט, אָט פאלט ער אוועק און ער ווערט א טייל פון דעם באַרג מענטשלעכע גופים, צווישן וועלכע ער איז גע־שטאנען אינגעטונקען ביז איבערן האַלבן לייב. ער האָט געוואָלט אוועק, אָבער דער ים פון קראַנקע האָט מיט זיינע כוואַליעס אים ארומגערינגלט ווי אן ענגע מויער. זיי זיינען געלעגן בני זיינע פיס, האָבן געקושט זיין קלייד, אויסגעשטרעקט די הענט צו אים מיט וויינענדיקע יללות:

— הושענה! הושענה!

ביז שמעון האָט זיך מיטאמאָל געפּעדערט, האָט זיך דורכגעשניטן א וועג מיט זיינע שטאַלערנע הענט צווישן די קראַנקע און באַזעסענע, און געכאַפט דעם רבין אויף זיינע מעכטיקע אַרעמס, באַדעקט אים מיט זיין ווייסן מאַנטל, און טרעטנדיק איבער גופים און איבער קעפ, האָט ער דעם רבין ארויסגעטראָגן פון דעם שטורעמדיקן ים פון צרות און פּינן, וואָס האָט אים ארומגערינגלט, ווי א פישער ראטעוועט א טרינקענדיקן, ער איז ארויס פון הויף און איז אוועק מיט אים ווייט אין פּעלד אריין.

*

בנים טויער, ווען איך האָב געוואָלט אַריבערטרעטן די שוועל, האָב
איך זיך אָנגעטראָפֿן אויף דעם מאַן מיט דער געלער טראָדן-באַרד און
טרויעריקן פנים. איך האָב אים אינגעהאַלטן.

— יהודה, מאַן פון קריות!
ער האָט זיך אומגעקוקט פארוואונדערט.
— ווער פּרעגט אויף מיר?
מיר האָבן זיך ביידע אין די פנימער אריינגעקוקט.
— דו דערקענסט מיך נישט?
— ווער ביסטו דען אועלכער?
— יהודה, דו דערקענסט נישט דיין הגמון?
ער האָט אויפגעהויבן זינע אייגן, און זיין בליק האָט מנין הויט
אדורכגעגעבערט ביז צו מנין אינערלעכן.
— הגמון? ווי קום איך, אַרעמער מענטש, צו קענען דעם הגמון?
— האָב איך דיך נישט געזען אין כהן גדולס הויף, יהודה?
— אין כהן גדולס הויף? געוויס, איך בין אונטערטעניק דעם כהן
גדול, ווי יעדער ערלעכער ייד.
— וואָס טוסטו דאָ, יהודה איש קריות?
— איך בין געקומען אָפגעבן כבוד א גרויסן רבין, ווי דער דין איז,
און צו זיצן ביי זינע פיס און צוהערן זיך צו גאַטס וואָרט. אָבער וואָס
טוט דאָ א הגמון צווישן יידן? — פאַרשט ער מיך.
איך מוז מודה זיין, אז איך האָב געמוזט בויגן מנין בליק פאר אים.
און איך האָב ווידער נישט געקאַנט אָפמאַכן ביי זיך, צי איז עס דער
יהודה, דער זעלבער מאַן, וועלכן איך האָב געזען בנים כהן גדול אין
הויף, צי איז זיין ענלעכקייט מיט יענעם בלויז א צופאַל? ...

קאַפיטל נייַנצן

די באַרג-פּרעדיקט

איך האָב זיך דעם פּרילינג אויפגעהאַלטן אין כפר-נחום לענגער,
ווי איך האָב פּריער בדעה געהאַט. איך מוז מודה זיין, אז דער מאַן האָט

מיך נישט געלאזט רוען. נאָר וואָס זאָל איך באהאלטן? עס איז געווען
 א נאַרעשקייט, איך האָב צוליב דעם פאַרנאַכלעסיקט מיינע אַמטלעכע
 ענינים, אָפּגעלייגט מײַן רייזע צום לעגאַטוס קיין אַנטיאַכיע אויף דעם
 וועג, אויף וועלכן איך האָב זיך געפונען, אויף וואָכן לאַנג אונטער דעם
 אויסרייד, אז איך בין נישט געזונט. אז דער שווערער קלימאַט אין ירו־
 שלים דורך דעם ווינטער האָט מיך אָנגעשטרענגט און איך באדאַרף מײַן
 געזונט צו פאַרבעסערן און אויפהאַלטן זיך צוליב דעם אינם וואַרעמען
 טאָל אויף א געוויסע צײַט. איך קאָן עס מיר נאָך ביז היינט נישט דער־
 קלערן, וואָס אזעלכעס עס איז געווען אין דעם מענטש, וועלכער גוטער
 אָדער שלעכטער רוח האָט געווירקט אין אים, וואָס ער האָט געהאַט אזא
 קראַפט איבער מענטשן, — נישט בלויז איבער אייגענע, דאָס איז צו
 פאַרשטיין, — נאָר אויך איבער פרעמדע, איבער מיר, לַמשׁלָה, איך בין
 דענסטמאַל געווען אזוי פאַרנאַרט אין אים, אז איך בין אים, פונקט ווי
 דער ייִדישער המון, נאָכגעגאַנגען נאָך יעדן שריט. איך מוז אפּילו צו־
 געבן, אז דאָס האָט אויך די ווירדע פון מײַן אַמט אָנגערירט, איך בין
 דורך דעם אין די אויגן פון די יידן אראַפּגעפאַלן, עס איז אָפּגעמקט
 געוואָרן יעדע דיסטאַנץ צווישן מיר און זיי און, ווי זייער שטייגער איז,
 האָבן זיי מיך באלד אָנגענומען אינגאַנצן פאַר א זייעריקן, ווי דעם
 הויפטמאַן פון דעם דאָזיקן אַרט. מיט די יידן מוז מען וויסן ווי זיך אומ־
 צוגיין, צו האַלטן זיי פון זיך א מײַל פונדערווייטנס. איך האָב זיך אָפּט־
 מאַל דערפאַר אַײַן פאַרוואָרפן געמאַכט און באשטימט אָפּצוהאַקן, צו
 פאַרלאָזן כּפּר־נחום. אָבער ווער עס האָט דעם מאַן נאָר איין מאַל געהערט
 און געזען, האָט שוין פאַרלוירן זײַן אייגענעם ווילן צוליב אים. יאָ, איך
 בין אָנגעשטעקט געוואָרן מיט דעם משוגעת, ווי אלע זײַנע נאָכלויפער.
 און נאָכלויפער האָט ער געהאַט זייער פּייל, ער איז דענסטמאַל
 געשטאַנען אויף דער הייך פון זײַן רום. נישט נאָר דאָס אַרעמע פּאָלק
 און די אומוויסנדע מאַסע איז אים געקומען הערן און זען זײַנע
 וואונדער, נאָר אויך די געלערנטע, די שריפט־אויסטטישער, די שרײַ־
 בער און אויך פּייל געבילדעטע מענטשן פון אונזערע לײַט. פון טבריה
 זײַנען יעדן טאָג אפּילו געבילדעטע גריכן אראַפּגעקומען. פון טעטראַרד
 פּיריפּוסעס מלוכה פֿון יענער זײַט כּנרת איז מען אריבערגעקומען מיט
 קראַנקע, לאַמע און באזעסענע, און אויך אזעלכע, וואָס האָבן קיין שום
 מום נישט געהאַט, נאָר זײַנען געקומען בלויז אים הערן. וואָרום איינס
 מוז מען צוגעבן, אז רעדן האָט ער געקאָנט. איך ווייס נישט פּונדאָנען
 דאָס האָט זיך צו אים גענומען, צו דעם איינפאַכן סטאַליאַר־יינגל פון
 נצרת. ער האָט צומאַל נישט פאַרמאַגט קיין גריכישע בילדונג, קיין רע־

טאָריק אויף אויסצודריקן זיך אין א פּרעציזן אופן פון געביילדעטע מענטשן דורך קנאַפּע פּאַסנדיקע ווערטער, מיט געטאַקטע אויסגעפּוּר רעמטע זאַצן, וועלכע ציילן דירעקט צום ענין און ווערן ווי פּערש געצויגן אויף א שוּר. זיין סטייל איז געווען א ריין יידישער, א שטאַבריקער, א לויזער און א צעוואַרפענער, דערפאַר האָט ער געהאַט א באַגאַבונג צו באַקליידן זינע געדאַנקען מיט ריכטע משלים, וועלכע האָבן ווי האַמערס געשלאָגן אין די מוחות פון זינע פּראַסטע צוהערער און זיינען ווי לעבע-דיקע בילדער געשטאַנען פאַר זייערע אויגן און וועלכע זיי האָבן שוין נישט געקאַנט פאַרגעסן. דאָס באַהאַלטן די געדאַנקען אונטער קליידער פון משלים, איז איבריגנס געווען א ריין יידישע רעדאַרט פון די געבילדעטע. צוליב דער שטענדיקער פּינדלעכער מאַכט, אונטער וועלכער זיי האָבן זיך געפונען, האָבן זיי נישט געהאַט די מעגלעכקייט פון דעם פּרינען מאַן אויסצודריקן זיך אָפּן אָן מורא, ווי מיר, רוימער, למשל. זייערע געלערנטע האָבן מיט ריין יידישער כיטרעקייט באהאַלטן זייערע געדאַנקען אונטער אַלעגאָרישע איבערגעטריבענע משלים. מער פון אַלע אנדערע האָט דער יידישער געלערנטער געהאַט די באַגאַבונג אויסצו-דריקן די טיפּסטע פּילאָזאָפּישע אידיען אין א משלים-שפּראַך, וועלכע איז פאַרשטענדלעך געוואָרן נישט דורך ווערטער, נאָר דורך דעם בילד, וואָס ער האָט געשיילדערט.

איבריגנס, איז גאַרנישט אזוי שלעכט געווען צו פאַרברענגען דעם פּרילינג ביים ברעג פון דער כּנרת-אַזערע. עס איז מיר טאַקע שווער געווען זיך אָפּצורייסן פון דער הערלעכער לאַנדשאַפּט און פון דעם ווא-רעמען קלימאַט. עס איז געווען די שענסטע צייט פון יאָר אין לאַנד און אויף דעם שענסטן פונקט פון דער מדינה. נאָך דעם אומעטיקן אַנבליק פון די בערג פון יהודה, וועלכע טריקענען אויס דען בליק און דען מוח מיט זייער טראַגישן אויסזען און האַלטן דען געדאַנק און דען געפיל שטענדיק אין מאַנענדיקער, דענקענדיקער שפּאַנונג, — איז ווירקלעך געווען אן אַפּרי צו באַדן דאָס אויג, דאָס געפיל, דען געדאַנק און דענע נערוון אין דער אידישער מנוחה, וואָס די זעטיקע גרינקייט פון ירדן טאַל שפּרייט אויס ארום זיך אין פּרילינג—אין אַנבליק פון די אומציייליקע ציפּריסן, פּאַלמען, אַליווין-וועלדלעך, פּינגביימער, ווינגערטענער און די לאַנגע זעטיקע בייטן מיט תּבואות, וואָס זיינען אזוי באַרימט איבערן לאַנד. אויסגעבעט אין א טאַל, וואָס ליגט נידעריקער פון ים-פּלאַך, ווערט דאָ אַלץ פּריער ציטיק ווי אין די אַנדערע פּראָווינצן. די פּלאַרע איז ריך, א מענגע בלומען און פּלאַנצונגען באַדעקן די גאַנצע אויבערפּלאַך

פון לאנד. דו האָסט דאָ נישט קיין איין שטיקל באַדן, קיין איין שטיין, קיין איין הויז, קיין בנידל, וואָס זאָל נישט ארומגערינגלט ווערן אין פריינג מיט די הערלעכסטע פעלד-בלומען און פלאנצונגען, וואָס שיסן ארויס פון אונטער דער ערד און שלענגלען זייערע וויאָלעטענע בלומען איבער די ווענט און מויערן, פלעכטן זיך אריין אין די ריטער און אין די פארטריקנטע פאַלמען-צווייגן. יעדעס פעלד-בנידל, יעדעס ווינגארטן-שטיבל איז באדעקט מיט בליענדיקע בליטן, רויטע מאָן-קעפלעך שיטן זיך אויס איבער די פעלדער, קריכן דורך די צוימען אין די אויסגעטרע-טענע היף אריין. אלע וועגן, אלע וואסער-קאַרעטעס זיינען באוואַקסן מיט בליענדיקע אַעאָנדרעס, צי מען פלאנצט זיי יאָ, צי מען פלאנצט זיי נישט — זיי שפרינגען פון דער ערד ארויס פון זיך אליין, און הננט דער בלויער געשליפענער כנרת, אויסגעבעט אין דעם גרינעם באבלימטן טעפיד, ארומגערינגלט מיט בערג, פון וועלכע דער העכסטער און ווינטטער פון זיי קוקט ארויס איבער זייערע רוקנס מיט זיין איביקן שניי-קאפעל, וואָס ער טראַגט אויף זיך. בניאַכט, ווען די לבנה שפיט איבער די כוואַליעס פון כנרת און די ליכטער פון זינע פישער-שיפלעך, מיט וועלכע ער איז פארפולט, טובלען זייערע פּענדיקע פלאמען אין די טיפסטע וואסערן, הערט זיך דאָס רופן פון די פישערס, דער רויש פון זייערע וויאַסלעס, וואָס שלאַגט אָפּ אין וואסער. אַפטמאָל דעהערט זיך פון דער אַזערע א געזאַנג אַדער א פרום געבעט פון א פישער-שיפל. ניין, עס איז גאַרנישט געווען אזוי שווער צו פארברענגען דעם פריינג אין כפר-נחום!

אין איינעם פון אזא פריינג-טאָג האָב איך געהאט די געלעגנהייט צו הערן דעם מאָן פרעדיקן אינדרויסן הינטער דער שטאָט. איך בין גע-וואָר געוואָרן דורך מנין פריינד דעם הויפטמאַן, אַז אין א געוויסן טאָג נאַכמיטאָג — עס איז געווען זייערס א יום-טוב, דאכט זיך, ווען זיי בעטן פאר די ביימער, עס איז ביי זיי דעמאָלט א האלבער יום-טוב — וועט דער מאָן הינטער דער שטאָט אויף א בערגל פרעדיקן. כדי נישט אויפ-פאַלנד צו זיין מיט אונזער לעגיאָנערישער קליידונג, האָבן מיר איבער די פאנצערס רוימישע טאַגעס פארוואַרפן און מיר זיינען מיטן עולם ארויסגעקומען הינטער דער שטאָט.

די בערגלעך אין ארץ ישראל זיינען אזוי געבילדעט ווי פאַטפאַר-מען. דאָס דאָזיקע בערגל האָט געקאַנט זיין נישט מער ווי א צוואנציק-דרייסיק מעטער הויך, אָבער עס איז געלעגן זייער משופעדיק אויס-געצויגן. מיר זיינען געווען סך הכל א פאַר הונדערט מאן, מערסטנס פון אַרעמען פאַלק, זינע שטענדיקע באגלייטער — פישער, פיש-טריקענער,

קליינע פויערים, שטאטישע בעלי-מלאכות, אבער עס איז אויך געווען א גרויסע צאל פון דעם געלערנטן קלאס. די שריפט-אויסטעלטער און די סופרים אין זייערע בכבודיקע שווארצע קליידער, מיט קעפ-באדע-קעכץ — וואָס איז געווען דער סימן פון זייער געלערנטקייט — זיינען געשטאנען אין א גרופע באזונדער. טייל פון זיי האָבן אויף פאַרמעט-ראָלן, אנדערע אויף פאַפירוסן געהאט מיט זיך ביכער פון די הייליקע שריפטן, אין וועלכע זיי האָבן נאָכגעקוקט און זייער ערנסט צווישן זיך דיסקוטירט. איך האָב נישט געוואוסט, אז אונז וועט אויסקומען בניצוי-וואוינען א זייער וויכטיקע געשעעניש, וואָרום אויף דער דאָזיקער פאר-זאמלונג האָט ער, אזוי צו זאָגן, צום ערשטן מאל פּעסטגעלייגט זיין לערע. וויזנט אויס, אז די געלערנטע האָבן געוואוסט דערפון און אפשר איז עס געווען באשטימט פאר זיי, און זיי זיינען געקומען נישט נאָר פון כפר-נחום, נאָר אויך פון די ארומיקע שטעטלעך, אזש פון נעים. עס זיינען געקומען די סגנים פון די שולן, די חזנים און די יושבי-ראש, וועלכע האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט די אַרטיקע בתי-דינים. די גע-לערנטע רבנים, ווי זיי וואָלטן מורא געהאט צו שטיין צוזאמען מיטן פּראָסטן פּאַלק, אז זיי זאָלן נישט אומריין ווערן, האָבן זיך גרופירט בא-זונדער. אין דער גרופע פון די געלערנטע זיינען געווען די אלע, וועלכע האָבן זיך טיטולירט „חבר“. דאָס געמיינע פּאַלק איז געשטאַנען אָפּגע-רוקט פון זיי אויף א געוויסער דיסטאַנץ, נישט געוואָגט אָדער נישט גע-וואָלט קומען אין זייער נאָענטקייט. אבער הונט האָט זיך דאָס געוויינ-לעכע פּאַלק געפילט צו זיין דער מורינז...

דער באַרג איז געווען באשאַטן, ווי דאָס גאַנצע פעלד ארום, מיט קעפלעך רויטן מאָן, וועלכע האָבן מיט זייערע רויטע לייכט-שוועבנדיקע קליידלעך געציטערט און געפלאַטערט איבער דער טיפער גרינקייט פון גראָז. אויפן שפיץ פון באַרג האָבן זיך פארקליבן א פּאַר ציפּריסן-ביימער, איינער פון זיי איז געווען העכער פון די איבעריקע מיט צוויי קעפ און ארויסגעשטאַרצט מיט זיין טונקל-גרינער קרוין פון די אנדערע. עס האָבן זיך צווישן זינען געדיכטע צווייגן געמוזט געפינען נעסטן פון שוואַצבן, וואָרום שוואַצבן-מוטערס האָבן געהאַלטן אין איין צוויטשערן און צוברענגען שפּיץ אין זייערע שנאָבלעך צו די קליינע, וואָס זיי האָבן געהאט אין די נעסטן. ווען דער עולם איז שוין געווען פּאַרוואַלט, האָבן מיר געזעען אים אָנקומען פון ברעג פון טיך — וואו אהין זינען תלמידים האָבן אים מיט א שיפל פון כפר-נחום צוגעפירט. זיין וויסער באציצית-דיקטער סדין האָט, ווי תמיד, ארויסגעשיינט פון דעם פרישן גרינעם גראָז, אויף וועלכן ער האָט געטרעטן מיט זינען באסאַנדלעכע פיס. פונקט

ווי די שריפט-געלערנטע איז ער אויך געווען ערנסט, דאס מאַל באַ-
וואַרפן מיט א שווארצער קאָפּע, א מין פּילץ, וואָס האָט מיט א באשליק
פארדעקט זיין קאָפּ. מיט געציילטע, פאמעלעכע טריט איז ער צוגעקו-
מען צום באַרג, באַגריסט זיך מיטן עולם און מיט די שריפט-געלערנטע
מיט זייער געוויינלעכער באַגריסונג: „שלום עליכם“, אויף וואָס די אַנ-
דערע האָבן אים געענטפערט: „עליכם שלום“. איינער פון די תלמידים
האָט אים דערלאָנגט א טלית, ער האָט דעם טלית אָנגעטון אויף זיין
קאָפּ און א ברכה געמאַכט. דערנאָך האָט ער זיך מיטן טלית ארומגע-
הילט, ארויפגעאנגען אויפן בערג, אוועקגעשטעלט זיך אונטער א ציפּ-
ריס-בוים און האָט אויפגעהויבן זינע הענט, ווי ער וואָלט געוואָלט מיט
זיי באַדעקן דאָס גאַנצע פּאַלק, און ער האָט אָנגעהויבן צו פרעדיקן.
לאַנג און ערנסט האָט ער גערעדט, טייל ווערטער האָט ער געציילט,
ווי ער וואָלט זיי אונטערגעשטראַכן, אזוי ווי ער וואָלט דאָס וואָרט נישט
אויף דער הוילדער לופט ארויסגעשיקט און עס וואָלט נישט באשטאַנען
אויס קלאַנגען, וואָס ווערן פארלאָשן אין דעם חלל פון דער לופט און
זיינען שוין מער נישטאַ, נאָר ער האָט ארויסגעשאַלט יעדעס וואָרט, ווי
ער וואָלט עס געווען איינגעקריצט מיט א נישט-אויסלעשטערער שריפט
אין דעם זכרון ארניין. און מיט וואָס פאר א כוח ער האָט גערעדט! דער
שוואַכער, ווי אויס דינע ביינדלעך געבויטער קערפער, איז אויסגע-
וואַקסן אויפן באַרג ווי א מעכטיקער מענטשלעכער פּראָמיד. עס האָט
זיך אויסגעדאַכט, אז ער און דער באַרג זיינען צוזאמענגעוואקסן, ער
האָט אזוי הויך און ברייט אויסגעזען, ווי דער באַרג וואָלט נאָר געווען
פאר אים א פונדאמענט. איך ווייס נישט, ווי אזוי די שמאַלע פיגור האָט
אָנגענומען אזא ברייטן פארנעם אין שטח, צי איז דאָס נאָר געווען אן
אַפגענאָר פון אויג צוליב דעם פארנאכטלעך-רויטן פּינער-ליכט, וואָס
האָט געגאָסן אויף אים? און אזוי ווי זיין פיגור, אזוי איז אויך געווען
זיין שטימע, וועלכע האָט אָנגעפילט דעם הוילן חלל ...

מען האָט באַדאַרפט זען די פארוואונדערטע פנימער פון די גע-
לערנטע און שרייבערס, וועלכע זיינען געשטאנען אין זייער אָפגעזונ-
דערטער גרופע, זיי האָבן זיך איינס דאָס אנדערע אָנגעקוקט מיט דער-
שטוינען און אויפגעצויגענע אַרעמס, באזונדערס, ווען ער האָט באטאַנט
געוויסע שטעלן פון זיין פרעדיקט מיט אן אקצענטירונג, ווי דעריבער
איז נישטאַ מער קיין צווייפל און קיין אַפּפּרעג. אנדערש האָבן אויפגע-
פאַסט זינע ווערטער די אומוויסנדיקע מאַסן, זיי האָבן נאָך פון פריער
מסכים געווען צו יעדן אויספיר זינעם און צוגעשאַקלט מיט די קעפּ.
זיי האָבן זיך איינגעבויהן, ווי זיי וואָלטן זייערע רוקנס ארונטערברענ-

גען אונטער דעם יאך פון זינע געזעצן, וואָס ער האָט אויסגעקריצט פאר זיי. מיט געלזנטעליקטע פנימער, מיט דערזייזטע אויגן האָבן זיי פאר-הלשטע געשזונגען די ווערטער און צוגעשטימט. אָבער די געלערנטע, קאַנצענטרירט אין זיך, אזוי אז זייערע אָדערן האָבן ווי אַנגעשוואַלענע מוסקולן ארויסגעשלאָגן אויף זייערע גרויסע שטערנס, פנימער און העל-זער, ווי זייער בלוט וואָלט געהארטעוועט געוואָרן אין זיי, — זיינען שווינגנדיקע געשטאנען און צוגעהערט זיך צו די ווערטער, געקנייטשט די שטערנס און פארביסן די ליפן. טיילמאָל האָבן זיי, נאָך אַ קליינעם ישוב-הדעת מיט זיך, צוגעשאַקלט מיט די קעפּ. למשל, ווען ער האָט געזאָגט: „ווען דו ווילסט מקריב זיין קרבן אויפן מזבח און דו וועסט זיך דאָרטן דערמאנען, אז דיין ברודער האָט עפעס קעגן דיר, אזוי לאַז איבער דיין קרבן פאר דעם מזבח און גיי איבערבעט דיך צום ערשט מיט דיין ברודער און דערנאָך זאָלסטו קומען מקריב זיין דיין קרבן!“ — ווען ער האָט דעם דאָזיקן זאָך ארויסגעזאָגט, האָט ער אַ סעקונדע ווי אַ הפסקה געמאכט, ווי ער וואָלט געוואָלט הערן דעם עכאָ ביי די געלערנטע. זיי האָבן זיך איינס דאָס אנדערע שטאַר אַנגעקוקט, ווי זיי וואָלטן גע-ווען שטילערייט אַנאַליזירט דעם געבאַט, דערנאָך האָבן זיי מיט צור-פרידנהייט מסכים געווען. אן אנדערש מאָל האָבן זיי אָן צו אַנאַליזירן מיט שטאַרקע זעשטן פון זייערע בערד און זייערע הענט באַטאַנט זייער איינשטימיגקייט. למשל, ווען ער האָט געזאָגט: „ווען דו גיסט צדקה, זאָל דיין לינקע האַנט נישט וויסן, וואָס דיין רעכטע האַנט טוט!“, און ביי נאָך אזעלכע שפּרוכן, וועלכע זעען זיך אויס אין אַינזאַנג צו זיין מיט דער לערע, — האָבן זיי מיט פרייד און מיט גרויס יראַת הכבוד מיטגעשאַקלט מיט די בערד. אן אנדערש מאָל האָט זיך באוויזן אויף זייערע פנימער ווי אן אומצופרידענע מינע. ווען ער האָט, למשל, זייער מחמיר געווען און באשווערט די געזעצן, האָבן זיך זייערע שטערנס מיט טרויעריקייט געקנייטשט און זיי האָבן געברומט איינער דעם אנ-דערן אין אויער ארײַן: „ער האָלט מיט דעם הויז פון שמאי“. אן אנדערש מאָל האָבן זיי געזאָגט: „ער האָלט מיט דעם הויז פון הלל“. דאָס זיינען געווען שולן פון זייער לערע, אין וועלכע זיי האָבן געוואָלט זינע געזעצן ארײַנפאַסן. בשעת ער האָט געזאָגט: „האָט ליב אייערע פּינד; בענטשט די וואָס שילטן אײַך; טוט גוטס יענע, וואָס האָסן אײַך; בעט פאר די, וואָס באַליידיקן און רודפן אײַך!“ — האָבן זיי איינער צום אנדערן אויסגעשטרעקט די הענט אין פאַרצווייפּלונג, ווי זיי וואָלטן שוין בא-דארפט מאָרגן נעמען און אויספירן דעם געבאַט. מיט שרעק האָבן זיי זיך געקוקט אין די אויגן ארײַן און געזאָגט איינער צום אנדערן, וויינדיק

מיט פארצווייפלטע האנט־זשעסטן: „אוודאי וואָלט עס באדארפט אזוי זיין אָבער ווער קאָן דאָס אויספירן? — א מלאַך פון הימל, נישט קיין פראַסטער בשר ודם!“ ...

אזוי האָבן זיי אויך אין שרעק אויפגעצייטערט, ווען ער האָט זיי געזאָגט: „אָבער איך זאָג אַיך, איר זאָלט אַיך נישט ווידערשטעלן דעם בייזן, נייַערט ווען איינער וועט דיך שלאָגן אויף דער רעכטער באַק, אזוי שטעל אים אונטער די אַנדערע באַק“ — ווי זיי וואָלטן עס שוין מאַרגן באדארפט גיין אויספירן, אזוי האָבן זיי זיך דערשראָקן פאר די ווערטער. אָבער אָפּטמאַל זיינען זייערע פּנימער אָנגעלאָדנט געוואָרן מיט פינצ־טערע וואָקנס, זייערע לאַנגע ברעמען האָבן זיך אויפגעשטעלט. יעדעס מאָל, ווען ער האָט דערמאנט דאָס וואָרט: „אָבער איך זאָג אַיך...“ האָבן זיי פארקרוםט זייערע פּנימער און בערד, מיט שאַקירטער דער־שטוינונג געהויבן די אַקסלען, און מיט די הענט פארוואונדערט געפרעגט איינער דעם אנדערן. אָבער די גרעסטע דערשטוינונג האָט ארויסגערוּפן די פּאָלגענדע שטעלע: „עס איז אַיך געזאָגט, אז ווער עס וויל זיך פון זיין ווייב שיידן, זאָל ער איר געבן א גט. אָבער איך זאָג אַיך, אז ווער עס וועט זיך פון זיין ווייב שיידן, א חוץ ווען עס האנדלט זיך וועגן זנות, אזוי מאכט ער זי פאר א זונה. און ווער עס נעמט א גרושה, דער איז א נואף!“ ...

— פּונדוואָנען דרינגט ער דאָס ארויס? — האָבן זיי געשאַקלט מיט די קעפּ פון פארוואונדערונג — דאָס איז דאָך קעגן תּורת משה. משה האָט דאָך דערלויבט דעם גט, און ער גייט פאַרביטן, איז ער דען גרעסער פון משה?

— אויך אונזערע חכמים האָבן געזאָגט: „ווער עס גט אָפּ זיין ערשטע פּרוי, אויף דעם פארגיסט דאָס מזבח טרערן“ — האָט אן אנדערער גע־פּרוווט אים פארענטפערן.

— יאָ, געוויס איז עס שלעכט, פּערציק טעג איידער דאָס קינד ווערט געבוירן, ווערט אין הימל אויסגערוּפן: בת־פּלוני פּלוני. דער רבּונו של עולם איז מזווג זווגים, און דו קומסט צעשטערן זיי? אָבער דאָס וואָס ער פּרעדיקט דאָ איז דאָך פאַרט קעגן תּורת משה! ...

א גוטע לאַנגע ווייַלע האָט געדויערט די הפּסקה. זיין אויספירונג וועגן גט האָט אויפגערוּדערט די געמיטער פון די געלערנטע, און עס האָט א ווייַל גענומען ביז דער עולם איז געקומען צו זיך. עס האָט זיך דערהערט א קנאַקעדיק גערויש פון אויפפראַלן די ראַלן פון זייערע שריפטן, וואָס זיי האָבן געהאַלטן אין די הענט, און איינער האָט דעם אנדערן געוויזן אויף דער שטעלע אין דער שריפט, וואו משה האָט מתיר

געווען גטיק, און מיט דערשטוינען האָבן זיי אויסגעשפּרייט די הענט, און מיט שאַקלען פון די קעפּ און בערד אויף „ניין“, האָבן זיי באַקרעפּ־טיקט מיט גרימאַסעדיקע אויסדרוקן אויף זייערע פּנימער דעם ווידער־שטאַנד זייערן. דערפאַר אָבער האָבן זיי אָפּגעטעמט פון דער שפּאַנונג, ווען ער האָט זיי דערמאַנט, אז זיי באַדארפּן האָבן בטחון אין זייער גאַט און נישט זאָרגן וועגן דעם מאַרגנדיקן טאַג. ער האָט זיי געהייסן פאַר־קוקן זיך אויף די פּייגל פון הימל, וועלכע זייען נישט און שננדיג נישט און זאַמלען נישט אָן אין קיין שפּעכערס ארען, און זייער פּאַטער אין הימל שפּינט זיי, — „זענט איר דען נישט בעסער פון זיי?“

„און פאַרוואָס זאָרגט איר פאַר קליידונג? קוקט אָן די רויזן אין פּעלד, ווי זיי וואַקסן, זיי אַרבעטן נישט און שפּינען נישט! און איך זאָג אַיך, אז אויך שלמה אין זײַן גאַנצער שיינקייט איז נישט געקליידט געווען ווי איינע פון זיי“ — האָט ער זיי געוויזן אויף די מאַן־קעפּלעך, וואָס זיינען געוואַקסן צו זײַנע פּיס. — „אויב גאַט באַדעקט אזוי דאָס גראַז פון פּעלד, וואָס הײַנט איז עס דאָ און מאַרגן ווערט עס אין פּניער אַריינגעוואָרפּן, וועט ער דען אַיך נישט פּיל מער קליידן? אוי, איר קליין־גלויביקע!“

— א שיינע אגדה! — האָט זיך געהערט א נחתדיקע צושטימונג, און מען האָט באַדארפּט זען די פּרייד אויף די פּנימער, דאָס גליק, וואָס האָט אַרויסגעשניטן פון די ענטוויאַסטישע אויגן צוליב דעם, וואָס זיי באַ־דארפּן נישט צו אַרבעטן, נישט זייען און שננדיג און נישט קלערן וועגן דעם רעגן און ווינטער, נאָר פאַרלאָזן זיך אויף זייער גאַט, אז ער וועט זיי זעטיקן ווי די פּייגל און באַקליידן ווי די בלומען.

טייל פון די געלערנטע און שריפט־אויסטניטשער האָבן אויך בײַ די ווערטער פאַרצויגן זייערע שטערנס אין א געוועב פון קנייטשן, אָבער בײַ די אנדערע האָט עס א שמייכל אַרויסגערופּן, איך גלויב, אז מער צוליב די שיינע מליצהדיקע פאַרגלײַכונגען, איידער איבער דעם קלוג־שאַפט, וואָס איז געלעגן אין דעם שיינעם לבוש פון זײַן משל.

נאָכדעם ווי ער האָט זײַן פּרעדיקט פאַרענדיקט, איז ער אַראַפּגע־גאַנגען פון באַרג. זײַן פנים איז בלייב געווען פון אַנגעשטרענגטקייט, אָבער זײַנע אויגן, וועלכע זיינען אויסערגעוויינדליך גרויס געווען, האָבן זײַן פנים באַלויבטן מיט א דערלייזנדיק ליכט. ער איז פאַר גליק טרויע־ריק געוואָרן און ער איז זייער שיינ געווען, מיט א מאַדער שיינקייט, וואָס איך האָב עס נאָך ביז איצט נישט געקענט. אן אויסגעלייטערטע רואיקייט האָט געהערשט איבער אים. און צום ערשטן מאָל איז מיר

עפעס געשען, וואָס איך קאָן עס נאָך ביזן היינטיקן טאָג נישט דער-
 קלערן: ווען ער איז אראָפּגעגאנגען פון באָרג, איז ער באַד אַרומגע-
 רינגלט געוואָרן פון די שוואַרץ-באַקליידטע רביס, וועלכע האָבן פאר-
 פירט א שמועס מיט אים מכות זיין דרשה. די רביס האָבן זיך אָנגעהויבן
 צו שפּאַרן מיט אים מכות זיין לערע, טייל האָבן אויפגעראָלט זייערע
 פאַרמעטענע מגילות און באוויזן אים די שטעלן אין זייערע שריפטן,
 וואָס זיינען געווען אין סתירה מיט זיין לערע, אַנדערע האָבן געפרוּווט
 פאַרענטפערן, נאָר איינער איז דאָרט געווען א גרויסער געדערנטער
 פון דער שטאָט נעים, וועלכער האָט זיך אממייסטן געשפּאַרט מיט זייער
 רבין און זיך געאַמפערט מיט אים.

כֵּן זמן די געדערנטע האָבן געהאט אַרומגערינגלט זייער רבין, איז
 דער פּראָסטער המון, צווישן וועלכן עס האָבן זיך געפונען מערסטנטיילס
 זינע אָנהענגער, געשטאַנען פונדערווייטנס און מיט יראת הכבוד געקוקט
 אויף די געדערנטע און נישט געוואָגט זיך צו דערנענטערן און צו שטערן
 די רביס אין זייער הייליקן וכות, אָבער זעט זיך אויס, אז שמעון האָט
 מורא געהאט עס זאָל צווישן זיין רבין און די אַנדערע רביס נישט אויס-
 ברעכן קיין מחלוקה, האָט ער זיין רבין אָפּגעפירט און געבעטן זיך ביי
 אים, אז ער זאָל זיך אָפרוען אביסל אויפן גראָז, וואָרום ער האָט מיט אן
 אמת בלייבן אויסגעזען און קוים זיך געהאַלטן אויף די פיס נאָך דער
 אָנגעשטרענגטער דרשה. קוים אָבער האָט דער שטאַרקער פישער-ייד
 מיט מוטערלעכער זאָרג אָפּגעפירט אים פון די רביס, אזוי האָט זיך דאָס
 פּאַלק באַד געוואָרפן אויף אים און אַרומגערינגלט אים ווי מיט אן אַזי-
 זערנער מויער. עס איז נישט געווען קיין ענדע צו די ענטזויאַסטישע
 אויסגעשרייען, צו דער ליבע און אַנטציקונג, וואָס זיי האָבן אים אַרויס-
 געוויזן, ווי צו א העלד זייערן, וועלכער וואָלט צוריקגעקומען פון שלאַכט-
 פעלד, אויף וועלכן ער האָט פאר זיי א האַלבע וועלט אַנגענומען. טייל
 האָבן אים דאָס קלייד געקושט, אַנדערע האָבן זיך געשאַרט אַרום אים, אז
 ער זאָל זיי נאָר באַרירן מיט זיין קלייד. מיטאַמאָל האָבן זיך אויך קיין
 דער באוויזן, וואָס די עלטערן, די פּאַטערס און מוטערס, האָבן צו אים
 די קעפּלעך אונטער די הענט גערוקט, אז ער זאָל זיי באַרירן און
 בענטשן, און מיטאַמאָל זיינען ווי פון דער הילדער היט אויסגעוואַקסן
 קראַנקע, וועלכע האָבן זיך געוואָרפן צו זינע פיס און פאַרשטעלט אים
 דעם וועג. בחינם האָבן די תלמידים, ספעציעל די קינדער פון דער
 מוטער זבדי, אויסגעקעמפט א וועג מיט זייערע אַרעמס צווישן דער
 ברויזנדיקער מאַסע, דער רבי האָט נישט געקאַנט קיין איין שריט מאַכן,
 ביז דער שטאַרקער שמעון האָט אים נישט געכאַפט אויף זינע אַרעמס

ווי אויף אינזערנע שטאַנגען און אים אוועקגעטראָגן. דאָס פאַלק האָט זיך אָבער, ווי אן ארויסגעזעצטער טיך דורך א פארצוימטער דאַמבע, נאָכ־געיאָגט נאָך אים.

און צו מײַן שאַנד מוז איך צוגעבן, אז אויך מיר, דער הויפטמאַן פון כפר־נחום און איך, דער כלי־אַרץ פון ירושלים, האָבן פארגעסן אונזער ווירדע און ווער מיר זיינען. אָנגעשטעקט פון דעם אַלגעמיינעם ענטו־זיאָם ווי פון א קרענק, האָבן מיר זיך אויסגעמישט מיט די יידן און אים נאָכגעלאָפֿן, אים אויך ארומגערינגלט, אזוי ווי מיר וואָלטן געווען א טייל פון זיי און די פרעמדע פֿערע, וואָס ער האָט דאָ געפרעדיקט — ווי ווייט איך האָב זי געקאָנט נאָכפֿאַלגן — איז אויך פאר אונז געגעבן. אזוי האָבן מיר זיך געהאט פארגעסן. אויף דעם הויפטמאַן איז קיין וואונ־דער נישט געווען, ער איז שוין פון לאַנג געהאט ארונטערגעפאלן אונטער דעם יידישן אינפֿלוס, אָבער איך? איך, דער כלי־אַרץ פון ירושלים, קאָמענדאַנט פון דער פעסטונג אנטאַניא אונטער דער פראַקוראַטור פון פֿאַנטיוס פֿילאָטוס! יא, יא, איך מוז מודה זײַן, אז דענסטמאַל נאָך דער באַרג־פרעדיקט בין איך זייער נאָענט געווען ארונטערצופאלן אונטער זײַן צויבער־קראפט. און עס איז געשען דאָס אוממעגלעכע: פארכשופט פון דער אָנגעלאָדענער אטמאָספֿערע, וואָס ער האָט געשאפֿן ארום זיך, בין איך צוגעגאַנגען צו אים און האָב זיך צום ערשטן מאָל פארבויגן פאר א ייד. ווען ער האָט מיך דערזען, האָט ער זיך אָפֿגעשטעלט און מיט א ווייטאַגדיקן רחמנות געקוקט מיר אין די אויגן אריין. איך קאָן מיר נישט דערקלערן ביז היינט, וואָס ער האָט געזען אין מיר. פון זײַן בליק איז ארויסגעגאַנגען א טראַגישער ווייטאַג און א רחמנות, וואָס האָט מיך צעבראַכן. צום ערשטן מאָל האָב איך נישט אויסגעהאַלטן דעם בליק פון א יידישן מאַן און האָב געמוזט אראָפֿבויגן מײַן קאָפּ צו דער ערד. דאָס מערקווירדיקסטע איז, וואָס איך האָב זיך דענסטמאַל גאַרנישט געשעמט אונטערטעניק צו ווערן אונטער אים. זײַן בלייך אויסגעשטראַלט פנים, זײַנע ציטערדיקע לײַפן, דער עיקר — זײַנע מיט אומענדלעכן רחמנות און לײַבע אויסדריקנדיקע אויגן, האָבן מיך אזוי גערירט, אז איך האָב זיך מיטאַמאַל נאָענט געפילט צו אים. זײַן אויסגעבלייכט פנים פון דעם שוואַרצן ראַנד ארויס, זײַן יינגלעשע שוואַכע פיגור, זײַן דינער האַלדז, בכלל זײַן גאַנצער קערפער האָט אויף מיר געמאַכט אן איינדרוק, ווי אי־בער דעם מאַן וואָלט געשוועבט עפעס אומפארשטענדלעכעס. און צום ערשטן מאָל האָט מיך א שרעק ארומגענומען פאר דעם אומבאקאַנטן, נישט נאָר א שרעק, נאָר אויך א רעספעקט פאר דעם אומבאוואוסטן, וואָס שטייט פאר מיר. ביז איך האָב זיך צוזאַמענגענומען און מיט כעס

זיך פאָרגעוואַרפן דעריבער, וואָס איך גיב זיך איבער די געפילן, און
איך האָב גערופן צו מײַן פּרײַנד:
— קום, לאַמיר גיין פּונדאָנען!
און איך האָב זיך טאַקע באַלד דערווייטערט, וואָרום איך האָב צום
ערשטן מאַל מורא געקריגן, אז עס זאָל נישט עפעס מיט מיר געשען ...

קאַפּיטל צוואַנציג

דער הויפטמאַן פון כּפר-נחום

איך האָב שוין פון לאַנג באַמערקט דעם שעדלעכן אַינפלוס, וואָס
דער ייִדישער רבי האָט אויסגעווירקט אויף מײַן פּרײַנד, דעם צענטוריאַן
פון כּפר-נחום. די געטער קומט א דאַנק, וואָס איך האָב זיך באַצײַטנס
געכאַפּט, איך קאָן זאָגן, אין דער לעצטער מינוט, איידער עס איז צו
שפעט געווען. איך בין שוין באַלד באַרייט געווען, ווי מײַן פּרײַנד, אויפֿ-
צוגעבן די אזוי שווער דערוואַרבענע רוימישע אייגנשאַפטן, וואָס האָבן
זיך בײַ אונז אויסגעאַרבעט דורך א שטרענגער דיסציפּלין, וועלכע פֿר-
רעמט אונזער מענדלעכן כאַראַקטער, און ווי מײַן פּרײַנד, אַרונטערצופאַן
אונטער דעם אַזיאַטישן אַינפלוס. ער איז געווען א וואַרנונג פאַר מיר.
דער הויפטמאַן פון כּפר-נחום איז צו לאַנג דערווייטערט געווען פון
א ריכטיקן רוימישן לאַגער, ער האָט זיך צו לאַנג געפונען אין א ייִדישער
סביבה. יא, מען קאָן צו אַזע אומפאַראַנטוואָרטלעכע משוגעתן דערגיין,
ווען אזא איינער פון אונז ווערט פאַרוואַרפן אויף יאָרן ווייט פון דער
רוימישער ציוויליזאַציע, אין א באַרבאַרישער קאַלאַניע. עס טרעפן זיך
בײַ אונז זייער אַפּט פאַרן אַזעלכע, די בעסטע מענטשן אונזערע, העלדן,
וועלכע האָבן זיך אויסגעצײַכנט פאַר דעם רוים פון רוים און פאַרן קײ-
סערס כבוד מיט גרויסע גבורות אויף די שלאַכטפּעלדער קעגן די באַר-
באַרן, — איז קוים ווערן זיי אַלס פאַרוואַלטער אַרײַנגעזעצט אין די איינ-
גענומענע שטעט, ווערן זיי אַנגעשטעקט מיט די ווילדע מנהגים פון די
באַרבאַרן און מיטן זיך אויס מיט זיי. מען מוז האָבן כאַראַקטער,
כדי אויסצוהאַלטן אין א פּרעמדער סביבה, אין דער איינזאַמקײט, און
נישט צו פאַרירן זיך. לײדער האָט דער הויפטמאַן פון כּפר-נחום אזא
כאַראַקטער נישט געהאַט. נאָך איידער דער וואונדערלעכער ייִדישער
רבי האָט זיך באַוווּזן אין כּפר-נחום, האָט דער הויפטמאַן שוין געהאַט
אַרויסגעוויזן א שטאַרקע נײַגונג צום יידנטום. ער האָט פאַרנאַכלעסיקט

דאָס קולטיווירן אין לאַנד אונזערע רעליגיעזע אינסטיטוציעס, שוין אָפֿ-
 גערעדט דערפון, אז ער האָט נישט געזאָרגט וועגן די טעאָטערן און
 גימנאַזיוםס, וואָס דאָס איז געווען זיין פֿליכט. ער האָט זיך ווייניק־וואָס
 באַוווּן אין די טעמפלען פון אונזערע געטער; אפילו אין טעמפל פון
 קייסער, וואָס דער טעטראַרך האָט אויפגעשטעלט אין דער נעדרע רעזי-
 דענץ, איז ער זעלטן געקומען, א חוץ צו די אָפיציעלע פֿערלעכקייטן.
 דערפאר אָבער איז ער געווען אַ גאַנצער אַנגלייך אין די יידישע סינאַג-
 גאַנעס. ער האָט זיך געלאָזט פארפירן פון זייערע מיסטישע דינסטן צו
 זייער אומגעזענעם גאַט, ער האָט זיך געלאָזט פון די געלערנטע זייערע
 אויפקלערן איבער די געזעצן פון זייער רעליגיע. ער האָט פאַרגלייבן
 די יידישע פֿילאָזאָפֿישע לערע צו אונזער אייגענער, און דער רעזולטאַט
 איז געווען, אז נאָך אייניקע יאָר איז ער אזוי אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין
 דער אַמונה פון דעם אומפאַרשטענדלעכן גאַט פון די יידן, אז אַנשטאַט
 א טעמפל פאר יופיטער, האָט ער פאר די יידן פון כפֿר־נחום אויסגעבויט
 א סינאַגאָגע, איך האָב זי געזען, ער האָט זי מיר מיט שטאַרץ געוווּן,
 זי איז געווען אין שענסטן גריכיש־אַלעקסאַנדרישן סטיל געהאַלטן, מיט
 א מאַרמאַר־פֿאַסאַדע, מיט הערלעכע זיילן אויס גראַניט, אויף וועלכע
 עס האָבן זיך געפונען אויסגעהאַקט יידישע אַרנאַמענטן, און עס האָט
 נישט געפֿעלט אין איר קיין מאָזאַיק־די, אויסגעזעצט מיט די יידישע
 רעליגיעזע סימבאָלן. די יידן, פאַרשטייט זיך, זיינען אים געווען דאַנק־
 באַר, און אונזערע סאַדאַטן האָבן אינדערשטיל געמורמלט.

ער איז געווען אַרומגערינגלט מיט יידישע געלערנטע, זיי זיינען
 געווען זינע בעסטע פֿרײַנד. אמת טאַקע, צו אים אין הויז אַרײַן זיינען
 זיי נישט אַרײַנגעקומען, ווייל די יידן קומען נישט צו א פֿרעמד־גלויביקן
 אין שטוב אַרײַן — צוליב זייערע געזעצן וועגן ריינלעכקייט. דערפאר
 אָבער האָט ער זיך באַגעגנט מיט זיי אויף דער גאַס און אָפֿטמאַל אויך
 אין זייערע סינאַגאָגעס און לערנהײַזער, וואו זיי האָבן אים געלערנט
 און אויסגעשטשט די שריפט פון זייערע הייליקע ביכער. פון די יידן
 איז ער אויך געוואָרן געוואָרן וועגן דעם וואונדערלעכן מאָן, וואָס האָט
 זיך באַוווּן אין זייער שטאָט.

און דאָן איז געקומען דער וואונדער מיט דעם יינגל אַנדרוס. דאָס
 איז געווען אַן אַלעקסאַנדריש־גריכישער שקלאָף, וואָס מײַן פֿרײַנד האָט
 געקויפט אויפן שקלאָפֿן־מאַרק. איך האָב אים גוט געקענט. דאָס יינגל,
 ער האָט אונז נישט איינמאַל באַדינט, ווען איך בין געזעסן מיט מײַן
 פֿרײַנד דעם הויפטמאַן אין זײַן ווילע, וואָס ער האָט געהאַט הינטער דער
 שטאָט אויפן וועג קיין טבריה, אין דער זײַל־האַלע, וואָס איז אַרויס־

געגאנגען אויף דער אָזערע כנרת. איך גלויב, אז ער האָט אנדרוסן גע-
 קויפט פאר לוסט-צוועקן, וואָרום דאָס יינגל איז אויסערגעוויינלעך שיין
 געווען, דיין געבויט, מיט א פיגור, וואָס מען געפינט זי נאָר אויסגעשניצט
 אויף די דענקמעלער פון די פרעהס אין מצרים. שפעטער אָבער, פאר-
 שטייט זיך, אז אונטער דעם פארדאָרבענעם אינפלוס פון דער יידישער
 לערע, וועלכע פאראַכטעט אזא אַרט ליבע, פונקט ווי יעדע פרייד אין
 לעבן — האָט ער זיך אָפגעזאָגט פון דעם דאָזיקן גענוס, און זינע גע-
 פילן צום יינגל פארוואַנדלט אין א פאַטערלעכער צערטלעכקייט. ער
 האָט דאָס יינגל באַפרינט און אדאָפטירט אים אלס זון, זיין ליבע צום
 יינגל האָט זיך אריבערגעטראָגן דערנאָך אויך אויפן יידישן רבין, וועל-
 כער האָט אויף אזא וואונדערלעכן אופן זיין אדאָפטירטן זון געהיילט.
 שפעטער אָבער, ווען ער האָט זיך נענטער באַקענט מיט דעם יידישן
 רבין, מיט זינע וואונדערלעכע מעשים, האָט זיין פארערונג פאר דעם
 מאָן אויפגעצערט זיין גאַנצע ליבע און צווייגונג פאר דעם יינגל.

ער איז געווען א מאָדער מענטש, דער הויפטמאָן, ער האָט שטענ-
 דיק געמוזט וועמען פארערן, זיין נשמה איז דורשטיק געווען און זי האָט
 שטענדיק געזוכט נאָרונג. עס איז געווען טאקע א בושא, אָבער גלייכציי-
 טיק אויך אינטערעסאַנט צוצווען, ווי דער מעכטיקער מאָן מיט זיין אוי-
 סערגעוויינלעכן שטארקן קערפער־בוי, מיט דער ברוסט, וואָס איז געווען
 אויסגעשטעלט צו די פּיילן פון מלחמה־מוז אויף די שלאַכטפעלדער,
 מיט די מעכטיקע קניען, וואָס האָבן גערעטן טיף אין די בלאַטעס, אין
 די אומבאקאנטע זומפן פון די דייטשע וועלדער, — אָט די ברוסט, וואָס
 איז באַקליידט געווען מיט א זילבערנעם מלחמה־פאַנצער, באצירט מיט
 געגלייזטע מעדאַל־קעפּלעך — די סימבאָלן פון זינע פאַרדינסטן און
 נצחונות אויף דעם מאָרס־פעלד — אָט די ברוסט האָט ער פארבאָרגן
 אין א יידישן ״סדין״ מיט ציצית־טראָלדן, כדי מען זאָל אים נישט דער-
 קענען, און געשטעלט זיך ביי די טויערן פון די יידישע סינאָגאָגעס אָדער
 פון זייערע לערנהױזער, אָדער גאָר אינגעהיילט אין זאָק־קליידער, ווי
 די אַרטיקע אַרעמע באַפעלקערונג, איז געשטאנען צווישן דעם אַרעמען
 ארבעטער־פּאָק, כדי צוצוהערן זיך צו דער לערע פון דעם יידישן רבי.
 ער האָט זיך אינטערעסירט מיט די רעליגיעזע ענינים פון א פרעמד
 אונטערטעניק פּאָק, איבער וועלכן ער איז געזעצט געוואָרן צו הערשן
 און רעגירן. ער האָט זיך אויפגעשטעלט מיט דרך־אֶרץ פאַר זייערע
 אלטע לייט, געשיקט קרבנות און מתנות פאר זייער טעמפל אין ירושלים.
 זינט אָבער ער האָט באַגענט דעם וואונדערלעכן רבי, איז ער שוין נישט
 מער אָפגעטרעטן פון אים. ער האָט זיך געפונען אויף אלע פארזאמלונג-

גען, וואו דער מאן האט גערעדט, שבת איז ער געשטאנען ביי דער טיר פון דער שול, כדי צוצוהערן זיך צו זיין פרעדיקט, געקראכן אין דעם אַרעמען הויף פון שמעון דעם פישער, כדי בניצוחין ביי די מאַלצייטן, וואָס דער רבי האָט געפראָוועט מיט די אַרעמע פישער און שטייער-אויפמאַנער.

זינט יענעם מערקווירדיקן נאַכמיטאַג, ווען דער מאן האָט געהאַלטן זיין פרעדיקט אויפן באַרג, האָט דער הויפטמאַן פון כפר-נחום מער נישט געפונען קיין ר. ער איז אָפט אליין געזעסן אין זיין געשלאָסענעם הויף-גאַרטן ביי די סטאַטוען פון די געטער אָדער אין איינזאַמקייט ארומגע-גאַנגען ביים ברעג פון כנרת פארזונקען אין געדאַנקען און נאַכגעטראַכט אין די ווערטער פון דעם יידישן רבי. ער האָט זיך געלאָזט מאַכן א קאַפּיע פון דער רעדע אויף א פאַפּירוס געשריבן, וואָס איינער פון די תלמידים פון דעם רבין האָט זי געהאַט פארצייכנט, און ער האָט זי געהאַלטן אין איין שטודירן. ער האָט געקאַנט יעדן זאַץ אויסנווייניק, און ווען ער איז געזעסן אליין, פלעגט ער איבערחזרן די ווערטער. אָפט-מאַל האָט ער אויך מיך געוואָלט געוויינען פאר זיין רבינס לערע, און פלעגט מיט מיר איינחזרן איינצלנע שטעלן פון זיינע רייד.

איינמאַל זיינען מיר געזעסן אין דער זיבן-האַלדע פון זיין הויז, וואָס איז ארויסגעגאַנגען אויף דער אָזערע. אַוונט איז עס געווען, און מיר האָבן זיך צוגעקוקט צום שפּיל פון די לבנה-שטראַלן מיט די כוואַלעס. די לבנה איז ווי א בלוטיקער באַלעם דורכגעשוואומען די הימל-וואַלקנס, צעריסן זיי, און אירע שטראַלן האָבן באַאומראַיקט די וועלן פון דער וויגנדיקער אָזערע. צווישן זיינע קניען האָט מײן פריינד געהאַלטן דאָס יינגל אַנדרוס, וועלכן ער האָט געגלעט מיט דער האנט איבער די גע-לאַקטע האַר און אַנלענענדיק זיין קאַפּ אויף דער האַנט, האָט ער גערעדט צו זיך אליין פראַזן אין דער פרעמדער אַרט-שפראַך.

— וואָס איז דאָס, וואָס דו זאָגסט? — האָב איך געפרעגט.

— איך חזר איבער די ווערטער פון דעם וואונדערלעכן מאן, וועלכן מיר האָבן געהערט פון באַרג אראָפּ פרעדיקן: „בעט און עס וועט אײך געגעבן ווערן, זוכט און איר וועט געפינען, קלאַפט אָן און מ'וועט אײך אויפמאַכן“.

— איך זע נישט אין דעם קיין באזונדערע פילאָזאָפיע, וועלכע זאָל באַגליקן אָדער באַרייכערן דעם דענקענדיקן מענטש. דער זאַץ רוט נישט אויפן פּיעדעסטאַל פון דערוואַרבענע דערפאַרונגען פון דער ווירק-לעכקייט אָדער פון דעראַבערטן וויסן — דאָס איז א געמיט-צושטאַנד

פון דעם אומדיסציפלינירטן יידיש-טרוימערישן גייסט, וואָס הייסט זוכן די גליקזעליקייט אין דעם ים פון גאַרנישט.

— דאָס איז דער אָנהייב פון אלע אמתן — ענטפערט מיר אָפּ דער הויפטמאַן מיט בענקשאפט פון א באַרבאַר, — אונזערע דעראַבערונגען באדארפן זיך נישט אַנשלאָגן אין דער ענגער מעטע פון אונזער באַ-וואוסטזיין; אונזער וועלט ענדיקט זיך נישט מיט דער כימערע פון הימל, שטערן און לבנה, וואָס עס דאכט זיך אונז אויס צו דערגרייכן מיט דער האנט, אָדער ביי יענעם מילך-וואַלקן, וואָס הילט אַזן די בערג פון יענער זינט כנרת; אונזער לעבן ענדיקט זיך נישט ביים ראַנד פון אונזער קבר, — איבער די וואַלקן און איבער די הימלען זיינען נאָך דאָ אנדערע וועלטן, ווי עס איז דאָ א צווייט לעבן נאָך אונזער טויט. דאָס איז דאָס אייביקע זיין, דאָס אומענדלעכע באוואוסטע אומבאוואוסטזיין, דאָס איי-ביקע זוכן און געפינען, און זינט איך האָב געהערט די ווערטער און איך טראַכט מיך אַרײַן אין זיי, פאַרנעם איך די שטים פון יענער זינט, נישט נאָר פון אונזער צינט און רוים, נאָר אויך פון דער אומענדלעכקייט, די וואָס וואוינט אין מײַן אייגן האַרץ. איך פיל ווי אן אָנהייב פון א גלויבן, אז עס זיינען דאָ טירן, אין וועלכע מען קאָן אַנקלאַפן און אז הינטער די טירן איז דאָ ווער — וואָס קאָן עפענען. זינט איך האָב גע-הערט די ווערטער, פיל איך, אז איך בין אַנגעקומען צו אן אייביקן קוואַל, וואָס שעפט זיך קיינמאַל נישט אויס. איך הייב אָן צו פאַרשטיין דעם גלויבן.

איך האָב אים אַנגעקוקט פאַרוואונדערט. איך האָב זינע ווערטער נישט פאַרשטאַנען.

— אָבער דאָס זיינען דאָך אַלץ פאַנטאַזיעס, וועלכע קאַנען נישט אויפגעפאַסט ווערן פון אונזער שכל הישר, וועלכער שטיצט זיך אויפן חוש פון דער ווירקלעכקייט. אזעלכע געמיט-שטימונגען פאַסן זיך פאַר דעם פאַטאַריסטישן מענטש, וועלכער האָט נישט די מעגלעכקייט און דעם כח צו פאַרעמען זיין אייגענעם מזל. ער האָט קיינמאַל נישט פאַר-זוכט די ברכות און קיינמאַל נישט געפילט די אייגנשאַפטן, וואָס זיינען באשערט פאַר דעם רוימישן מאַן, עס איז אים פרעמד גבורה, ער ווייסט נישט פון קיין מלחמה-גליק, ער האָט קיינמאַל נישט געהאט קיין מעג-לעכקייט צו געניסן פון דעם בעכער פון זיג, וואָס עס הייסט צו באהערשן די ערד מיט דעם שלאָג פון דיין שווערד. ער האָט קיינמאַל נישט גע-נאַסן פון אמתן גליק, זיין כאַראַקטער איז נישט דיסציפלינירט. ער קען נישט דעם אמתן ווילנס-דראַנג נאָך ליבע, נאָך הערשאַפט, נאָך נקמה, נאָך קאַמף. יואָס ווייסן זיי פון לעבן און וועלט, אז אזא איינער פון זיי

זאָל דעריבער משפטן זיי האָבן זיך באַגניגענען געלאָזט מיט די זאַמדן און שטיינער-בערג פון זייער קליינטשיק לאַנד. די ערד איז געווען צו זיי קאַרג, איז דעריבער נישט קיין וואונדער, וואָס זיי האָבן זייערע אויגן צו די הימלען אויפגעהויבן און געחלומט פון אַ לעבן איבער די וואַלקנס. דאָס פּאַנאַסטישע לעבן, ארויסגעדורנגען פון דער געמיט-שטימונג, איז צוגעפאַסט פאר די באַרבאַרן, וואָס האָבן עפעס אנדערש נישט. אָבער וואָס האָבן מיר, רוימער, דערמיט צו טון? מיר האָבן די וועלט איינצונעמען! זיינען דען דיר נישט גענוג אונזערע העלדן? ווילסטו אפשר אויסטוישן דעם גרויסן מאַריוס, סולאַ, צעזאַר, דעם גאָט אויגוסט, אונזער אייגענעם פעלד-פירער גערמאַניקוס, וועלכע האָבן די וועלט פאר רוים דעראַבערט, אויף די פאַטריאַרכן פון די יידן, כדי דו זאָלסט קאָנען זיצן מיט זיי אין קעניגרייך פון הימל? — פרעג איך אים אין שפאַס. אָבער ווי דערשטוינט בין איך געוואָרן, ווען ער האָט מיר מיט דעם גאַנצן ערנסט אָפגעענטפערט:

— די גבורות פון אונזערע העלדן? יא, ווער קאָן זיי דען איבער-צייילן? זיי האָבן רוימס שווערד געטראָגן איבער די פעלקער און איר ממשה אויסגעשפרייט איבער פיל לענדער. ווער קאָן דאָס לייקענען? אָבער צי האָבן זיי געקאָנט באפעלן איבער די גייסטער, ווי מיר איבער אונזערע סאָלדאַטן? האָבן זיי געקאָנט זייערע אייגענע מזלות איבעראַגן דערשן, באשטימען פאר זיך זייער באשערטקייט? האָבן זיי געקאָנט פאר זיך אַ נעץ אויסשפינען, וואָס זאָל זיי אויפפאַנגען, ווען זיי זיינען גע-פאלן אין דעם באַדנלאָזן אָפגרונד פון טויט? האָבן זיי מיט אלע זייערע הייליות און כחות געקאָנט שטומפיק מאכן די אומגעזעענע ציין פון דעם וואַרעם, וואָס הייסט „צייט“ — וועלכער פרעסט אזוי פּרעך דאָס ליב סײַ פון גרויסן און סײַ פון קליינעם? צי האָבן זיי געקאָנט, מיט אלע זייערע וואונדערבארע קאַמפן און גבורות, אויסקעמפן איין איינציקן טאַג, איין מינוט פון דער לענג פון זייער צייט, אָדער אלס מלחמה-מס אויפמאַנען איין איבעריקן אַטעם פון דער צאָל, וואָס איז באשטימט געוואָרן פאר זייער קיום? צי האָבן זיי מיט אלע זייערע נצחונות גע-וואונען פאר זיך איין סעקונדע פון פרייד, וועלכע זאָל נישט זיין אָנגע-שטעקט מיט דער קרענק פון סוף? וואָס איז זייער עשירות, אויב עס באשטייט פון רעאַליטעטן, וואָס ווערן געמאַסטן מיט דער מאָס פון פאַר-ניכטונג? וואָס זיינען זייערע זיגן, אז דער זיגער און באזיגטע טיילן איין גורל, ווערן געוואָרפן אין דעם זעלבן גרוב פון אייביקער נאַכט? וואָס זיינען זייערע מעשים, אז זיי ווערן געמאַלן דורך די מילשטיינער פון פארניכטונג און ווערן צעבלאָזן פון ווינט פון פאראנגענהייט און

אויסגעבלאָזן אין דער נישטיקייט פון אונזער באגרענעצטן זיין? זיג איז דאָס, וואָס עס שאפט אייביקע ווערטן, וואָס קיין צייט און קיין סם האָט נישט קיין שליטה איבער זיי. זיג איז דאָס, וואָס עס שאפט די אייביקע פרייד פון אומפארגענגלעכן באזיץ. גבורה איז דאָס, וואָס באקעמפט מאַמענטאלע ליידנשאפטן און וואונשן, וועלכע זעטיקן זיך אין זייער דערפילונג. דער זיג איבער דיר אליין מאַכט זיך פעיק אויפצונע- מען די גרויסע ברכה פון גלויבן אין אן אומפארגענגלעכער, איינציקער און אייביקער מאַכט, וועלכע האָט זיך מיט איר חסד ארונטערגענומען אונטער איר השגחה און וואָכט איבער דיר אין אלע וועלטן, אין אלע צייטן, אין אלע פאַרמען און אין אלע עקזיסטענצן, וואו דו געפינסט זיך. — אַ, דענסטמאָל קאַנען שוין מײנע ביינער צעריבן ווערן, קאָן זיך שוין מײן בלוט גיסן איבער אלע שלאַכטפעדער פון לעבן — גאָט וועט זאַמלען מײנע ביינער און אויפשעפן מײן פארגאַסן בלוט און צוזאַמען- וועבן עס צוריק אין איין גאַנציקייט. — וועלכע פּייערן קאַנען מיך פאַר- ניכטן? וועלכע מלחמות קאַנען מיך בנשטיין? איך בין די אייביקייט אין אים. די מאַכט און דער זיג קענען מיר געבן נאָר איין איינציקע גבורה: אויפגענומען צו ווערן אין דעם בונד, וואָס די איינציקע אייביקע געטלעכקייט האָט געשאַסן מיט דעם מענטש. די צוגעהעריקייט צו דעם דאָזיקן בונד פארזיכערט מיר קיינער נישט, נאָר דער גלויבן פון די באַרבאַרן איבער וועלכע מיר הערשן — די יידן! דאָס איז עס וואָס איך זוך בײַ זײ.

איך בין דערשטוינט געוואָרן פון זײנע רייד. כ'האָב אים אָנגענומען בײַ דער האַנט און געפרעגט:

— הויפטמאַן, וואָס איז מיט דיר? וואוהין געהערסטו?

— קאַרנעליוס, דו וועסט מיך נישט פארשטיין, דו ביסט בלינד און דו זעסט נישט. איך פיל, אז עס ווערט עפעס אין מיר געבוירן, א טיר עפנט זיך פאר מיר, דו קאַנסט דורך איר נישט אריינגיין, איר נאַמען איז — דער גלויבן.

איך האָב אים מער נישט אָפגעענטפערט, איך האָב געזען, אז דער מאַן איז פאַרפאַלן...

קאָפּיטל איינאונצוואַנציק.

קאַרנעליום דעשמעקט די געפאַר.

די נאַכט בין איך נישט געשלאָפּן. איך האָב מיר געלאָזט געבן פון
מײַן פּרײַנד, דעם הויפּטמאַן, די פּרעדיקט, וואָס דער מאַן האָט געהאַלטן
אויפן באַרג. דער הויפּטמאַן האָט זי איבערגעזעצט פאַר אייגענע נוצן
פון אראמעאיש אויף גריכיש. בשעת איך האָב זי געהערט, האָב איך
טיילווניז נישט פאַרשטאַנען אין דער אַריגינאַל־שפּראַך, פיל האָב איך
פאַרהערט, ווייל בשעת ער האָט גערעדט, האָט מיר מער אמוזירט צו באַ-
אַכטן די ווירקונג פון זײַנע רייז אויף די צוהערער, ווי די עצם קלוג-
שאפט זײַנע, איצט אָבער, האָבנדיק פאַר מיר די פּרעדיקט אין אַ מענטש-
לעכער שפּראַך, האָב איך זי אנאַליזירט פונקט נאָך פונקט און איך בין
געקומען צו דער מסקנא, אז די טעטיקייט פון דעם מאַן, אונטער וואָס
פאַרא אומשוואַכער פאַרעם ער זאָל זי נישט באהאַלטן (אז ער מיינט
בלויז די מענטשן צו ברענגען אויפן דרך הישר), קאָן אָבער אונז מיט
דער צײַט פיל אומאַנגענעמעלעכקייטן פאַרשאפן. איבריגנס, איז ער גאַר-
נישט אזא נעבעכל, ווי ער מאכט זיך, זײַן לערע קאָן זייער געפערלעך
ווערן פאַרן יידישן רעליגיעזן רעזשים (וואָס מיר זײַנען פאַראינטערע-
סירט, אז די איצטיקע מאַכטהאַבער זאָלן בלייבן הערשן איבער אים),
און אויך פאַר אונזער אייגענער הערשאפט. די גאַנצע פאַטערליכע ציווי-
ליזאַציע אין מזרח קאָן אפשר דורכדעם געשטעלט ווערן אין געפאַר.
אין אַרײַענט פאַרשפּרייטן זיך אזעלכע אידיען צווישן די אומוויסנדיקע
מאַסן, ווי פּניער־צונגען אין אן אויסגעטריקנטן וואָרד, דערצו נאָך אויף
דעם פאַנטאַסטיש־פאַנאַטישן באַדן, וואָס עס שטעלט מיט זיך פאַר דער
יידישער עלעמענט. צום ערשט הויבן זיך אָן אזעלכע זאַכן אומשוואַכיק,
בלויז מיט אינערלעכע רעליגיעזע ענינים, און ענדיקן זיך שטענדיק
מיט רעוואָלט, אויפשטאַנד און בונטן קעגן דעם הערשנדיקן רעזשים
און קעגן רויס. אַ, מיר קענען דאָס פון דערפאַרונגען! וואָרום ווי זיי באַ-
האַלטן זיך נישט אויס אלע אונטער דער מאַסקע פון זייער רעליגיע, אין
וועלכער מיר מישן זיך נישט, באצוועקן זיי אלע אָבער איינס און דאָס
זעלבע: אראַפּצוואַרפן פון זיך די פּרעמדע הערשאפט און מאַכט.

צו טײַער האָבן אונז די אויפשטאַנדן פון די יידן געקאַסט, אז מיר
זאָלן זײַן גלייכגילטיק צו זיי, מיר מוזן אַכטונג געבן און שטענדיק זײַן
אויף דער וואַך. וואָרום קוים נעמט זיך אָן בײַ זיי אַ לערע, האַלטן זיי

זיך דערבט ביז אין טויט אריין. איידער מיר זיינען געקומען אין לאנד
אריין, נאך ביי דעם ערשטן פראקוראטאר קאפאניוס, איז אויפגעשטאנען
ביי זיי א מאן, וועלכער האט ענלעכס געפרעדיקט. יהודה דער גלייער —
האט ער זיך גערופן. ער האט אנגעהויבן, דאכט זיך, ווי דער רבי, מיט
א ריין רעליגיעזן ענין זייערן, עס האט גארנישט געהאט מיט אונז צו
טון, ער האט אין די גלייער מאסן אריינגעווארפן א לאזונג, אין זייער
שפראך הייסט עס: „צו גאט אליין געהערט די הערשאפט“. דאס האט
זיך באלד אנגעצונדן ווי א פלאקער-פנייער, ווארום וויבאלד צו זייער
גאט אליין געהערט די הערשאפט, מוז מען זיך דאך קעגנשטעלן יעדער
פרעמדער מאכט! און באלד האבן זיי אויפגעהערט צו צאלן מס דעם
קייסער, זיי האבן פארשמיסן און ארויסגעיאגט די באזאמטע פון די
קליינע ערטער, עס האבן זיך אויפגעהויבן בונטן, מען האט זיך באהאלטן
אין די היילן, איבערגעפאלן רייזנדע אויף די וועגן און געקליבן זיך צו
פארטרעבן אונזערע לעגיאנען. פארשטייט זיך, אז מען האט זיך פלינק
מיט זיי אן עצה געגעבן, דער פראקוראטאר האט זיך ענערגיש גענומען צו
זיי, פיל פון זיי האט מען צום האלץ צוגעגעלט, א סך אויף די שקלאפן-
מערק פארקויפט, פאר דעם חיות-געראנגל קיין רוים און אין אנדערע
ערטער צעשיקט, מערערע פון זיי האט מען אויף די גאלערעס אנגע-
שפאנט, נאך יארן און יארן איז מיר אויסגעקומען אויף א רעגירונגס-
שיף, וואס האט מיך געפירט פון אלעקסאנדריע קיין צעזאריע, אונז-
טרעפן אויף איינעם פון די אנטייילנעמער, וואס איז נאך געבליבן בנים
לעבן פון דעם אויפשטאנד. דער קאפיטאן האט מיר פארציילט, אז ער
האט צווישן די שיף-שקלאפן איינעם א פענאמען, וואס נאך צוועלף יאר
האלט ער נאך אויס דאס שקלאפן-דינסט אויף דער שיף. איך בין פאר-
אינטערעסירט געווארן אים צו זען און האב זיך ארונטערגעלאזט אונטן
אין דעם שקלאפן-קערקער פון דער שיף, וואו די פארברעכער זיינען
צוגעשמידט צו די רודערס, דארט האב איך אנגעטראפן אויף א מעכטיקן
מאן. ער איז געווען א נאקעטער צוגעשמידט מיט זינע ביידע פיס צו די
קלעצער פון דער שיף, זינע הענט מיט רינגען צוגעפעסטיקט צו די
רודערס, ער האט נישט געקאנט קיין באוועגונג מאכן מיט זינע הענט,
אז ער זאל נישט מיטשלעפן מיט זיך די שווערע רודערס. זינע אויגן
זיינען געווען אויסגעברענט — צוויי רויטע פלישיקע וואונדן, פון וועל-
כע עס האט געטריפט בלוט און אייטער, ער איז געווען פארדעקט מיט
די לאנגע גרויע פאסן קאלטענעס האר, וועלכע זיינען פון שמוץ צווא-
מענגעקלעפט געווארן. לויט דער קאמאנדע פון שטבערמאן ביי דעם
לענקער פון דער שיף האט ער מיט דער מאכט פון זיין שטארקן ברוסט-

קאסטן און איינערנע אַרעמס באוואויגן די רודערס. קוים האָט ער נישט אָנגעהאלטן דעם טעמפּאָ מיט די אנדערע רודערערס, זיינען געפאלן אויף זײַן לײַב די בלײַערנע שמיץ פון דעם אויפזעערס קאַנטשוק. עס איז נישט געווען איבערצוטראַגן דעם געשטאַנק, וואָרום די צוגעשמידטע שײַשקלאַפּן זיינען באשטאַנען אויס די ערגסטע מערדערס, אויפֿרו־דערערס, האָבן מיר זיי געלאָזט דאָרט פּאַרפּוילט ווערן אין זייער נאָ-טירלעכן אָפּפּאַלעכץ, וואָס זיי האָבן ווי די חיות אָפּגעוואָרפּן פון זיך. צו עסן האָט מען זיי געגעבן נאָר אויף אזוי פּיל, כדי זיי צו דערהאַלטן בײַם לעבן און אויסנוצן זייערע כחות צו טרײַבן די שײַש. מיר האָבן זיך נישט גענויטיקט אין שקלאַפּן, כדי מיר זאָלן באדאַרפּן זאָרגן פאַר זייער לעבן, מיר האָבן נישט געוואוסט וואו אהינצוטון די אָן א שיעור קריגס-געפאַנגענע, בונטאַוויקעס, פאַרברעכער, וואָס אונזערע קאַלאָניעס האָבן אונז צוגעשטעלט (קייסער טיבעריוס איז נישט קיין פאַרשווענדער, אין זײַן קאַרגשאַפּט מאַכט ער נישט קאַליע די פּראָווינצן און דאָס פעבל פון רוים מיט צופּיל צירק-שפּילן, וואָרום נישט אין קיין מענטשן איז געגאַנגען, מענטשן פאַר די חיות צו ווארפן האָבן מיר געהאַט גענוג, נאָר די חיות קאסטן צו טייער). — האָבן מיר די מענטשן באַנוצט צו די גאַלערעס. „קיינער פון זיי — האָט מיר דער אויפזעער איבער די גע-פאַנגענע מיטגעטיילט — האָלט נישט אויס דאָ אין די גאַלערעס מער פון זעקס-אַכט חדשים. און דער בלינדער דאָרטן — האָט ער מיר אָנגע-וויזן אויף דעם בלינדן מאַקאַבעער — איז דער איינציקער, וואָס זיצט שוין דאָ איבער צוועלף יאָר. מיר פאַרשטייען נישט דעם סוד פון זײַן גבורה, וואָס דערהאַלט אים בײַם לעבן. ווען איך בין נענטער צוגע-קומען צו אים, האָב איך געהערט, ווי ער מורמלט עפעס מיט זינע ליפּן אין אן אומפאַרשטענדלעכן לשון. „דאָס איז דער מלחמה-געשריי פון זייער בונד! — האָט מיר דערקלערט דער אויפזעער — וואָס ער האָלט אין איין איבערחזרן אין זיך.“

— און וואָס באדייט דאָס? — פּרעג איך.

— אז „צו זייער גאָט אריין געהערט די הערשאַפט!... — האָט מען מיר געענטפערט.

און אָט אזוי זיצט ער א האַלב פאַרפּוילטער בלינדער אין דעם מיסט-קאסטן פון זײַן אָפּפּאַלעכץ, צוגעקייטלט צו די שײַש-קלעצער און מורמלט נאָך אלץ פאַר זיך זייער מלחמה-געשריי: „צו גאָט אריין געהערט די הערשאַפט!“. דאָס וועט זײַן זײַן לעצטער אַטעם-הויך. אזוי זיינען זיי די יידן, קוים נעמען זיי זיך עפעס אין קאַפּ ארײַן, וועסטו שוין מיט שמיץ נישט קאָנען פון זיי ארויסשמיסן. אויך דער רבי, וועמענס פּרעדיקט איך

האלט איצט אין דער האנט, איז פון דעם סאָרט מענטשן, אויך ער שטעלט די געטלעכקייט אלס דעם איינציקן הערשער און לאָזט נישט צו קיין אַנדערע מאַכט לעבן איר. „איינ מענטש קאָן נישט קיין צוויי האָרן דינען! — זאָגט ער. נאָך מער, ער גייט אין זײַן פּאַנאַטישן גלויבן אזוי ווייט, אז ער הייסט זײַנע אָנהענגער אוועקוואַרפן יעדן שכלדיקן איינשאַף פון ברויט און קליידער דורך אַרבעט און פּראַצע; „זאָרגט נישט פאַר אַינער לעבן, וואָס איר זאָלט עסן און וואָס איר זאָלט טרינקען, אויך נישט פאַר אַינער לעבן וואָס איר זאָלט אָנטון“...

אַבער דאָס הייסט דאָך דאָס פּאַלק באַלעמוטשען מיטן אַינריידן, אז זיי זאָלן נישט אַרבעטן, אז זיי זאָלן נישט זייען און נישט שניידן, נאָר פאַרלאָזן זיך, אז גאָט וועט זיי אלץ פון הימל אַראַפּשיקן.

„זאַמלט אַיך נישט אָן קיין אוצרות אויף דער ערד, וואו די מילד און דער ראָסט פאַרדאַרפט אלץ און וואו גנבים קאָנען זיך אַינברעכן און באַגנבענען, זאַמלט אַיך אַבער אָן אוצרות אין הימל, וואו די מילד און דער ראָסט פאַרדאַרפן נישט...“

דאָס הייסט דאָך אַבער בפירוש אויפּרודערונג, דאָס איז דאָך בונט! דאָס איז דאָך אַן אַטענטאַט אויף דער גאַנצער עקזיסטירנדיקער הער-שאַפט, דאָס איז דאָך פיל ערגער פון דעם, וואָס דער בונטאָוטשיק יהודה פון גליד האָט געפּרעדיקט. דאָס הייסט דאָך, גאַרנישט אַרבעטן, צע-שטערן אלע פאַרמען פון דעם עקזיסטירנדיקן סיסטעם, נאָר צו זיצן מיט פאַרלייגטע הענט און אויסצוואַרטן, ווי זייער אומגעזעענער גאָט וועט זיי א ברויט פון הימל אַראַפּוואַרפן. ווען זײַנע רייד זאָלן זיך חלילה אָן-נעמען בײַם פּאַלק, גייט דאָס לאַנד צו גרונד. פון וועמען וועלן מיר דאָן אונזער מס אויפּמאַנען, פון וואָס וועלן מיר אונזערע סאָלדאַטן אויס-האַלטן? דער דאָזיקער מאַן הייסט פאַרניכטן דאָס לעבן, כדי אונז צו פאַרניכטן. פאַרוואָס לאָזט מען אזא איינעם אויף דער פּרזי און מען דער-לויבט אים צו טון אומבאַשטראַפּט זײַן שעדלעכע טעטיקייט?

ער בענטשט די, וואָס ווערן גערודפּט פון דער גערעכטיקייט. ער פאַרניכטעט דאָס געריכט; „ווען איינער וועט זיך וועלן מיט דיר קריגן בײַם געריכט, כדי דײַן קלייד אוועקצונעמען, אזוי לאָז אויך איבער דײַן מאַנטל“. נישט לאָדענען זיך אין געריכט — הייסט דאָך דערמוטיקן אומגערעכטיקייט! נישט שווערן אפילו הייסט ער; „ווייץ דו קאַנסט נישט איין איינציקע האָר ווייט אָדער שוואַרץ מאַכן“. אַבער דאָס איז דאָך אַן אַטענטאַט אויף אלע געריכטס-אַנשטאַלטן, אויף אלע פאַרמען פון לעבן; ער מעקט אויס אלע קאָדעקסן, צעשטערט אלע געזעצן, ער הייסט נישט אַנטקעגנשטעלן זיך דעם שלעכטן, ווי דאָס געזעץ איז;

„אָבער איך זאָג אַז, איר זאָלט זיך נישט אנטקעגנשטעלן דעם ביזנז, נײַערט ווען איינער וועט דיך שלאָגן אויף דער רעכטער באַק, אזוי שטעל אים אויך די אנדערע באַק אונטער!“

— וואוהיך צילט דער דאָזיקער מענטש? — האָב איך זיך געפרעגט. דאָס וואָס ער פרעדיקט איז א פארניכטונג פון אַלדינג, וואָס עס איז דערוואָרבן געוואָרן דורכן מענטש פון זײַנע דערפאַרונגען, אויסגעפּינערט אין קאַמף פאַר הערשאפט און העכערקייט, אַזנגעפונדעוועט דורך טראַ-דיציע, גערעגלט און פעסטגעזעצט געוואָרן דורך מנהגים, מצוות און געזעצן, קאָנטראָלירט און קולטיווירט דורך אינסטיטוציעס, מאכטהאַבער און גייסטיקע פירער, — און דאָ הייסט דער מאַן באשאַפן א גאַנץ נײַע וועלט, אויף א גאַנץ נײַעם סדר-עולם, באַגרינדעט אויף גאַנץ אנדערע קעגנגעזעצטע פּרינציפּן. אַלץ וואָס איז בײַ אונז פאַרעכנט פאַר מעלות, פאַר די העכסטע דערווערבונגען פון דער מענטשלעכער אויסדערוויילט-קייט, ווערט בײַ אים פאַרעכנט פאַר חסרונות, וואָס מען באַדאַרף אויס-מײַדן, און פאַרקערט — חסרונות און פעלערן ווערן דורך אים ארויסגע-שטעלט אַלס די העכסטע מאָראַלישע געבאַטן, וואָס זיינען דאָס איינציקע ווירקלעכע גוטס פון מענטש, וואָס האָט די וועלט און חיה צו זײַנע פּיס געלייגט. נישט די מענטשלעכע ווירדע און שטאַלץ, וואָס האָט אויסגע-האַמערט דעם מענטשלעכן כאַראַקטער, נאָר שוואַכקייט און נאַכגעביי-קייט, נידעריקער געמיט, עניוּות און זאַנפּטקייט — די דאָזיקע וועלן די ערד ירשנען, און דאָס קעניגרייך פון הימל וועט זײַן זייערס. נישט רייכטום, געזאַמלט דורך פּלייס און דעראַבערונגען, נאָר אַרעמקייט, וואָס קומט פון אַפּגעלאָזנקייט און נאַכגעבייקייט — דאָס איז דער אידעאַל פון מענטש. נישט ביז זײַן און נישט פּינט האָבן, וואָס דאָס איז די מוטער פון קאַמף און די פּאַטערס פון זיג, נאָר נאַכגעבן, לייבן דעם פּינד, אַנטלויפן פון שלאַכטפעלד, איידער מען טרעט נאָך אויף אים ארויף, פאַרגעבן יענעמס פעלער, כדי דער פּאַטער אין הימל זאָל פאַרגעבן דײַנע פעלער. נישט געניסן דאָס לעבן אין דעם גאַנצן שלף פון רייכטימער, נישט פּרינציפּלן דײַנע נאַטירלעכע ליידנשאפטן, אז זיי זאָלן זיך אויס-לעבן מיט דער גאַנצער קראַפט פון זייערע אַנגעזעטיקטע זאַפטן, נאָר אונטערדריקן זיי און האַלטן אין דער צוים, אויסברענען די געפירן, ווען דײַן רעכט אויג שטרויכלט דיך, אזוי שטעך עס אויס און וואַרף עס אוועק פון דיר; ווען דײַן רעכטע האַנט שטרויכלט דיך, אזוי האַק זי אָפּ. טראַג דעם אייביקן טרויער אין דײַן האַרץ, און אויף דײַן פנים זאָל מען עס נישט אַנזען. ווען דו טוסט פאַסטן, אזוי זאַלב דײַן קאַפּ און וואָש דיר דײַן פנים ...

איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, אז גאָר אנדערש ווי די ביז-איצטיקע יידישע לערער, געזעץ-אויסטיטשער איז דער דאָזיקער. די לערע פון יענע האָט געטראָגן אירע געבאָטן בלויז פאר די אויסדער-וויילטע פון זייער פּאַלק, און דאָס איז געווען צוגעפּאַסט פאר זייער כאַ-ראַקטער און געמיט-צושטאנד, מיט אנדערע האָבן זיי זיך נישט געוואָלט מישן. דער רבי אָבער — אין זיין לערע געפינען זיך גענוג האטשיקעס אויפצוכאַפּן נאַווע גלויביקע פון די פרעמדע פעלקער, פון די היידן, קודם כל באגרענעצט ער זיך נישט אויף דעם ענגן גאַטעסדינסט פון זייער טעמפל און זייערע רעליגיעזע מנהגים, ווי דער כהן גדול און זיין קאַס, ער וואַרפט געדאנקען, ווי ער וואָלט אויסגעשפּרייט נעצן פאר אנדערע.

איך קען נייע רוימער, מיר זיינען ליכט אַנצונעמען זיך מיט דעם מיסטיציזם און ווילדקייטן פון אונזערע באזיגטע פּינד, מיר זיינען אַפט-מאַל געצוואונגען די קעפּ צו בייגן פאר די געטער און קרבנות צו ברענ-גען אין די טעמפלען פון די באזיגטע באַרבאַרן, שוין אָפּגערעדט פון די לויזיקע דורכגעטריבענע גריכן, וואָס האַלטן זיך העכער פון אונז מיט זייער קולטור, קונסט און פּילאָזאָפּיע, באַטראַכטן אונז פאר ניי-אויפגעקומענע, פאר מאַלפעדיקע נאַכמאַכער. נישט מיר איבער זיי, נאָר זיי איבער אונז רעגירן, וואַרפּן אונז אָן זייער געשמאַק, זייערע פּי-לָאָזאָפּישע שולן דורך די פּיל לערער און דערציער, וואָס מיר קויפּן אויף די שקלאַפּן-מערק.

אויך די עגיפטישע און כאַלדעאיש פריסטער וואַרפּן אונז אָן זייער כּשוף, זייער פּייער-שלינגען און שלאַנגען-באשווערן דורך זייערע וויי-בער, אז אין רוים אין דער העכסטער געזעלשאַפט האָט מען שטענדיק גערן געהאט א ביסל זיך צו „יידלעך“, דאָס איז דאָך פאר קיינעם קיין סוד נישט! אָבער צו וואָס דער שעדלעכער אינפּלוס פון דער יידישער אמונה קאָן דערפירן, האָב איך ערשט דאָ אין כּפר-נחום געזען: אַנגע-שטעקט פון כּשוף, וואָס א יידישער רבי פארשפּרייט, קאָן א רוימישער הויפטמאַן פארלייקענען זיין רוימישן כאַראַקטער און פארוואַנדלען זיך אין אַן אזיאטישן, ווייכן און סענטימענטאַלן טרוימער און וויזיאַנער!

און נישט איינער איז געווען אזעלכער. אין דער גרופּע מענטשן, וואָס גייען נאָך דעם יידישן רבי, האָב איך אַפטמאַל באַגעגנט צווישן די צעזאַרעער און אשקעלאַנער נישט איין הויפטמאַן. נאָך אים וועלן אַנ-דערע קומען און זיך אַנשטעקן מיט זיין לערע.

איך האָב דערזען אין דעם רבין זייערע אלע געפאַרן, אלע אויפ-שטאַנדן, דאָס גאַנצע צייך-קריצעניש און הענט-אויפהייבן, דעם גאַנצן

אָנמעכטיקן כעס, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמלט אין די ייִדישע הערצער אויף אונז. איך האָב געזען די גאַנצע פּאַרניכטונג, וואָס זיי ווילן ברענגען אויף אונז. ער איז פאַר אונז פיל געפערלעכער פאר קאַרטהאַנג, פיל געפערלעכער פאר אַלע שונאים פון רוים.

דאָס איז דער קאַמף, וואָס יהודה גייט פירן קעגן רוים, א קאַמף נישט מיט דער שווערד, נאָר ווי זיי רופן עס — מיטן גייסט פון גאָט. עס ווערט צו שפעט, מען וועט זיך קעגן דעם באצייטנס מוזן ווערן.

קאַפיטל צווייאַונצוואַנציק.

קאַרנעליום נעמט דעם ענין אין זיינע הענט אריין.

איך האָב איינגעזען, אז מען קאָן צו דעם מאָן, צו זיין לערע און צו זיין גאַנצער טעטיקייט באין אופן נישט זיין גלעכגילטיק. אָדער מען מוז זי אָבערקענען, און דענסטמאַל הייסט עס: אַרונטערפאלן אונטער דעם מאָנס גייסטיקער ממשלה, אזוי ווי דער הויפטמאַן; אָדער אָבערקען איך זי נישט, מוז איך אים באקעמפן מיט אַלע מיטלען, וואָרום זיין עקזיסטענץ איז די געפאַר פאר רוים. איך האָב דעריבער באשטימט צו נעמען די זאַך אין מיינע אייגענע הענט אריין.

קודם כל האָב איך געפרוווט אויסגעפינען, צי דער יהודה איש קריות איז דעם כהן גדולס מענטש, דורך וועלכן דער אַלטער חנן האָלט אן אויג אויף אים. איך האָב געפרוווט צו קומען אין פארבינדונג מיט יהודה איש קריות. איך האָב געוואוסט, אז אזוי ליכט וועט עס מיר נישט אָנקומען. די יידן, לויט זייער שטייגער, אפילו מיט די אָפגעפאַלנסטע פון צווישן זיי האלטן זיי זיך מיטאנאנדער, אָבער פאר א פרעמד אויג פארשטעלן זיי די זאַכן, וואָס קומען פאַר צווישן זיי. אָבער אז עס וועט מיר אָנקומען אזוי שווער, האָב איך נישט גערעכנט. קודם כל האָב איך דעם יהודה נישט געקאַנט געפינען, ער איז דעמאָלס, נאָך דער פרעדיקט אויפן באָרג, פארשוואונדן מיט זיין רבין אין די שכנותדיקע שטעטלעך, און עס האָט גענומען א געוויסע צייט, ביז זיי זיינען ווידער צוריקגע-קומען קיין כפר-נחום.

איינמאַל בין איך געוואָר געוואָרן, אז דער רבי ישוע איז ווידער צוריקגעקומען קיין כפר-נחום. אויב אזוי, מוז דאָך זיין תלמיד, דער יהודה איש קריות, אויך זיין — האָב איך געטראכט. איך האָב געשיקט צו אים א מס־אויפמאַנער, אונזערס א באגלויבטן מענטש, אז ער זאָל מיר

גיין אויפזוכן דעם יהודה איש קריות. פארשטייט זיך, אז איך האָב אים נישט פארטרויט וועגן וואָס עס האַנדלט זיך, וואָס איך באַצוועק מיט דעם דאָזיקן צוזאמענטרעפן, וואָרום אויף די מענטשן האָט מען זיך שוין אויך נישט געקאָנט פאַרלאָזן, דער רבי ישוע האָט געהאַט אויף די מוכסים און אַנגעשטעלטע א גרויסן איַנפֿלוס, צוליב דעם וואָס ער האָט פאַר זיי אויפגעפֿנט א טיר און זיי מקרב געווען, און מ'האַט נישט געקאָנט מער וויסן, ווי זיי שטייען לגבי אונז. יא, די לערע פון דעם מאָן איז זייער געפערלעך געוואָרן פאַר רויים, ער האָט אונז די בעסטע מענטשן ווידער־שפּעניק און פאַרדעכטיק געמאַכט. איך האָב געשפּילט די ראַלע פון א פרומען און האָב אים געזאָגט דעם מוכס, אז איך בין פאַראַינטערעסירט אין דער לערע און אין די וואונדערטאַטן פון דעם רבין און כ'וויל דורך זיין תלמיד יהודה, וועלכן איך קען נאָך פון ירושלים, זיך נענטער באַ־קענען מיט אים.

ווי דערשטוינט בין איך געוואָרן, ווען דער מס־אויפמאַנער האָט צו־ריקגעבראַכט דעם ענטפער פון יהודה, אז — ווער איז ער דאָס, וואָס ער זאָל קענען דעם הגמון פון ירושלים? ... נישט אנדערש, נאָר עס איז א טעות, און דער הגמון האָט אוודאי נישט געמיינט אים.

איך האָב איַנגעזען, אז לגבי זעם אדורכגעטריבענעם מאָן פון כהן גדול מוז מען גאַנץ אנדערע מעטאָדן אַנווענדן. איך האָב אים אפילו גע־קאָנט ברענגען צו שלעפּן צו מיר דורך צוויי אשקאַלאַנער אָדער דורך אונזערע בראַווע סאַמאַריטאַנער, איך האָב אָבער נישט געוואָלט אַנווענדן קיין געוואַלד. עס איז מיר געגאַנגען דעריין, אז איך זאָל געווינען דעם צוטרוי ביי דעם דאָזיקן מאָן און ער זאָל דינען אונזער זאָך. וואָרום ווי דער כהן גדול האָט זיך אונז נישט אויסגעוויזן צו זיין אונזערס א מענטש, אויף וועלכן מען קאָן זיך פאַרלאָזן, איז אָבער דאָך גוט, אז זיין באַגלוי־בונגסמאַן זאָל אויך זיין אונזערער און ער זאָל דינען דער בשותפותדיקער זאָך, כדי מיר זאָלן האָבן ידיעות דירעקט פון דער ערשטער קוועלע, נישט צו זיין בלויז אָפּהענגיק פון דעם אַלטן כיטרען חנן אַליין. איך האָב באַשאַסן נישט צו קוקן אויף מיין ראַנג און שטעלונג, איך מוז זיך זען מיט דעם מאָן און אדורכרעדן זיך מיט אים, כדי צו געווינען זיין צוטרוי און אַנשטעלן אים אין דינסט. איך בין געוואָר געוואָרן, וואו דער יהודה האַלט זיך אויף, איך בין געוואָר געוואָרן, אז ער האָט דאָ אין כפר נחום א פּריַנד א טעפּער, אויך א באַרימטער געזעץ־פאַרשער, צו וועלכן ער קומט אַפט ארויס און ער ארבעט ביי אים אין דער טעפּער־וואָס יענער האָט הינטער דער שטאַט, ער העלפט זיין פּריַנד דאָס לייים מישן, דעם אויזן אונטערהייצן, די טעפּ טריקענען און דערביי מיט אים איבער די

ענינים פון זייער רעליגיע, איבער דער אויסטייטשונג פון זייערע שריפטן און געזעצן זיך אדורכרעדן. דער טעפער איז געווען א געלערנטער מאן, ר' חנניה דער טעפער האט מען אים גערופן. ווי איך פארשטיי, האט זיך דער יהודה מיט דעם ר' חנניה אונטערגעהאלטן וועגן זיין רבין און זיין רבינס לערע, בשעת ער האט אים געהאלפן אין דער ארבעט בני זינע טעפ. איך האב זיך אינגעהילט אין א סדין איבער מיין רוימישן פאנצער און בין ארויסגעגאנגען הינטער דער שטאט אויפן וועג פון דער שטאט נעים, וואו ר' חנניה האט געהאט זיין טעפער. איך האב זיי טאקע ביידע באלד אָנגעטראָפן, ווי זיי זיינען געזעסן ביים ברעט מיט שווארצן ליים, פון וועלכן זיי האבן די טעפ געפורעמט און דערביי עפעס שטיי אינגעטענהט.

איך האב זיך אנדערגעשטעלט קעגנאיבער דעם יהודה און אים געקוקט אין רי אויגן אריין און געזאגט צו אים:

— קום מיט מיר, יהודה, איך האב עפעס מיט דיר צו רעדן.

אָבער דער יהודה איש קריות האט נישט אויפגעהויבן זיין בליק פון דעם טאָפּ, בני וועלכן ער האט געארבעט. ער האט מיך גארנישט אָנגעקוקט, נאָר אָפּגעענטפערט, ווי ער וואָלט גערעדט צום טאָפּ, בני וועלכן ער איז געווען באשעפטיקט און נישט צו מיר:

— איך האב נישט קיין סודות פאר דעם דאָזיקן מאן. וואָס דו האַסט מיר צו זאָגן, זאָג מיר דאָ.

אָבער איך האב אים אָפּגעענטפערט:

— דאָס וואָס איך האב מיט דיר צו רעדן, איז זייער וויכטיק און איז פון אזא נאטור, וואָס קיין דריטער מענטש קאָן נישט זיין דערביי. די זאך גייט אָן נאָר דורך דיר און מיך.

אָבער דער יהודה האט מיר ווידער נישט געשאַנקען זיין אויפמערק־זאמקייט, ער האט זיך נישט געלאָזט שטערן פון זיין ארבעט און ווידער מיר געענטפערט:

— איך בין א פארדונגענער אויפן טאָג און איך קאָן נישט פארלאָזן די ארבעט. אויב דו האַסט עפעס צו רעדן צו מיר, רעד דאָ. אנישט וואָרט צו ביז אַוונט, ווען איך וועל פריי ווערן.

איך האב נישט געהאט קיין אנדערע ברירה. דער יהודה האט גע־שפילט גיבני מיר דעם פרומען און באשיידענעם, און איך האב עס גע־מוזט מיטמאַכן. איך האב אים אָפּגעווארט פארנאכט, ווען ער האט די טעפער פארלאָזט, און בין צוגעגאנגען צו אים און האב אים אין אויער אינגרוימט:

— יהודה איש קריות, צי דערקענסטו מיך נישט? איך בין דאָך דער

הגמון פון ירושלים, וועלכן דו האַסט אַנגעטרעפן אין הויז פון שמעון דעם פישער, ווען דיין רבי האַט דאָרט וואונדער באוויזן און זיין תורה געלערנט.

— ווער בין איך דען, וואָס איך זאָל קענען דעם הגמון פון ירושלים? איך בין א געמיינער מאַן פון פאַלק און מיט געמיינע לייט גיי איך ארום. — יהודה, איך פאַר די טעג קיין ירושלים און וועל זען דיין האַר חנן דעם עלטסטן כהן גדול, האַסטו גאַרנישט מיטצובאפעלן צו דיין האַר חנן? — פרעג איך אים און באַמ? זיך צו קוקן אין זיין פנים אריין.

אַבער ער נידערט אראַפ זיין בליק צו דער ערד און ענטפערט מיר: — ווער בין איך דען, וואָס איך זאָל האַבן דעם כבוד צו קענען דעם האַר חנן, דעם עלטסטן כהן גדול? איך האָב דיר געזאָגט, אז איך בין א געמיינער מאַן, און דער האַר נעמט מיך אַן פאַר עמיצן אַנדערש. נישט אַנדערש, נאָר דער האַר איז זיך טועה, איך בין נישט דער, וועלכן ער זוכט. — דו ביסט דער, יהודה, דער דינער פון כהן גדול חנן, ער האַט דיך אהערגעשיקט, כדי דו זאָלסט האַלטן דיין אויג אויפן רבי ישוע פון נצרת, און דו זאָלסט אים אלץ צו וויסן געבן, וואָס דיין רבי טוט און זאָגט.

— דער כהן גדול איז מנין האַר און איך בין זיין דינער, ווי יעדער ייד איז עס, דאָס איבעריקע ווייס איך נישט, וואָס דער האַר זאָגט. איך בין געווען בנים ראַנד פון מנין געדולד. איך האָב זיך אַנגערופן צו אים:

— יהודה, איך בין דער פריינד פון דיין האַר, דיין האַר און איך זיינען מיר ביידע פאראינטערעסירט אין דער לערע און אין דעם טועכץ פון דיין רבי ישוע פון נצרת. איך וויל רעדן מיט דיר וועגן דעם, באהאלט דיך נישט מער פאר מיר.

אַבער ווי דערשטוינט בין איך געוואָרן, ווען ער האַט אויפגעהויבן זיין פנים און זינען אויגן, וועלכע האַבן תמיד געמאכט דעם איינדרוק, ווי זיי זעען און דאָך זעען זיי נישט, אַבער איצט זיינען זיי לעבעדיק גע- וואָרן, יידיש ווילד געוואָרן, ווי ער וואָלט מיך געוואָלט אדורכשניידן מיט זיי, און מיט דער גאַנצער יידישער חוצפה זיך אַנגערופן:

— דער האַר וויל רעדן מיט מיר וועגן דעם טועכץ און די רייד פון מנין רבי ר' ישוע פון נצרת? צי איז דער האַר א ייד? צי איז ער אויפ- גענומען געוואָרן אין בונד פון אברהם? צי דינט ער צו דעם איינציקן לעבעדיקן גאָט פון ישראל?

— איך בין א רוימער און איך דין צו מנינע היימישע געטער. — אויב אזוי, ווי קומט דער האַר דערצו צו רעדן מיט מיר וועגן די רייד און דאָס טועכץ פון מנין רבי? די רייד און דאָס טועכץ פון מנין

רבי ר' ישוע פון נצרת זיינען געווענדט און געריכטעט צו די קינדער פון ישראל, נישט צו קיין פרעמדע.

— איך בין דער הגמון פון ירושלים און איך בין פאראינטערעסירט אין אלעם, וואָס עס קומט פאַר אין דעם לאַנד!

— דער הגמון פון ירושלים איז געזעצט איבער דעם מס, וואָס מיר האָבן צו צאָלן דעם קייסער. ווי קומט דער הגמון פון ירושלים זיך אריינ-צומישן אין די ענינים, וואָס זיינען נוגע אונזער אמונה אין דעם איינציקן לעבעדיקן גאָט פון ישראל און זיין לערע?

— יהודה, דו גיסט נישט אָפּ דיין הגמון דעם רעספעקט, וואָס דו ביסט מחויב, איך וועל דיך פארקלאָגן פאר דיין האָר, דעם עלטסטן כהן גדול, מיין פריינד חנן.

— דעם הגמון פון ירושלים וועל איך באצאלן דעם מס, וואָס איך בין שולדיק דעם קייסער; מיט מיין האָר, דעם כהן גדול פון ירושלים, וועל איך רעדן וועגן די ענינים, וואָס זיינען נוגע אונזער אמונה! מיט די ווערטער האָט ער מיך געלאָזט שטיין, און איז זיך אוועק געגאנגען זיין וועג.

איך האָב פארשטאַנען, אז מיין מי? איז בחינם, איך וועל פון דעם יהודה איש קריות גאַרנישט ארויסקריגן. איך האָב זיך דעריבער גע-ווענדט דירעקט צו דער העכסטער אויטאָריטעט פון לאַנד. די גענעסטע טעג נאָך איז מיר אויסגעקומען אויף מיין וועג קיין ירושלים צו זיין אין טבריה, און איך האָב געהאט די געלעגנהייט צו רעדן מיטן טעטראַרך. איך האָב זיך צום ערשט געווענדט צו דער טעטראַרכין הורודיה, איך האָב געוואוסט, אז אלס וועלט-דאַמע וועט זי מיך בעסער פארשטיין און וועט אויסנוצן איר איינפלוס אויף איר מאָן.

— טעטראַרכין — האָב איך צו איר געזאָגט, נאָכדעם ווי איך האָב געהאט די געלעגנהייט זי צו באגריסן — אין די גאלערעס, וואָס שווימען איבער דעם מיטלענדישן ים, האלטן מיר נישט איינעם פון אייערע אונ-טערטאַנען צוגעשמידט צו דעם רודער, און אין די צירקן, אין די טע-אַטערן זענען נישט איינצולע, נאָר צענדליקער און הונדערטער פון אייערע אונטערטאַנען אריינגעלאָזן געוואָרן צו די חיות. אייער טעטראַר-כיע שטעלט אונז צו אויפשטענדלעך, בונטאָוויקעס, רעליגיעזע אויפרו-דערער און פירער פון רויבער-באַנדעס מער ווי די גאנצע פראַווינץ פון סיריע; אייערע אונטערטאַנען מאכן אונז אַן מער זאָרגן ווי גאנץ עגיפטן מיט דעם גרויסן צענטרום פון אלעקסאַנדריע; יעדע פאַר טעג הערט מען פון אַן אנדערן אויפרודערער אין גליף. ביים פראַקאַנסול אין אנטיאַכיע איז נישט איין מאָל גערעדט געוואָרן וועגן דעם, און אויך — אויפן הויף

פון קייסער. איך פארזיכער איך אלס פריינד, טעטרארכין, אז די אָפּטע איבערחזרונגען פון אומרוען אין אַנער לאנד טוען דעם טעטראַרַך נישט קיין טובה בנים קייסער, נאָך דערצו זינט אַנער ברודער, דער איינציג קער פרעטענדענט אויף דער קרוין פון יהודה, דער פריינד פון די פירשטן-קינדער, דער אינפלוסריכער אַגריפּא געפינט זיך גאַנץ נאָענט פון קייסער אויף דער אינזל קאַפּרי און אינטריגירט קעגן אַנך. איך קאָן אַנך נאָך פארזיכערן, אז דער קרעדיט פון פרעטענדענט אַגריפּא איז אין דער לעצטער צייט פיל בעסער געוואָרן, און ווי גרויס זינע אפּעטיטן זענען נישט, זענען שטענדיק בארייט נייע מלווים זיך צו געפינען פאַר אים און אויך די אַלטע זיינען צו אים פיל געדולדיגער געוואָרן. ווייסט איר פארוואָס? ווייל עס איז נישט אויסגעשלאָסן, אז די אויסזיכטן, ער זאָל ווערן קעניג איבער א פאראייניקט פּאָלעסטינע זאָלן זיך רעאַזירן, אפילו נאָך בנים לעבן פון קייסער טיבעריוס. איך דערלויב מיר אַנך אויפּמערקזאַם צו מאכן, טעטראַרכין, אז עס איז די העכסטע צייט, איר זאָלט באווייזן דעם קייסער אין רוים און דעם פּראַקאַנסול אין אנטיאַכיע, אז איר זענט גענוג שטארק און וויליג אונטערצודריקן יעדן אויפשטאַנד פון אַנהויב אָן און אויסצורייסן מיטן וואַרצל יעדן פארווך פון אומרוען און אויפרודער, וואָס פרוווט ווידער אויפהייבן דעם קאַפּ אויף אַנער טעריטאָריע.

זי האָט מיך אָנגענומען פאר דער האנט און גלייך אוועקגעפירט צום טעטראַרַך און אים געזאָגט:

— הער, וואָס דער הגמון האָט צו זאָגן!

— אָבער, הגמון, וואָס איז געשען? — פּרעגט מיך דער טעטראַרַך

באַאומראַיקט און זיין פנים ווערט בלייך.

— איך קום איצט פון כפר־נחום, טעטראַרַך, — ענטפער איך אים —

וואו איך האָב פארוויילט א געוויסע צייט אלס גאַסט פון הויפטמאַן, וועלכן אַנער טעטראַרכישע מאַכט האָט דאָרט סטאַציאָנירט. עס איז שוין געוויס דערגאַנגען צו די אויערן פון טעטראַרכישער מאכט, אז דאָרט האָט זיך באוויזן אן אויסטערלישער מענטש, וועלכער האָט געוואונען גרויס אָנ־הענגערשאפט אין פּאַלק דורך זינע וואונדער. איך האָב געהאט די גע־לעגנהייט צו באקענען זיך מיט דער טעטיקייט פון דעם דאָזיקן מאַן ביי די ברעגן פון כנרת, צוצוהערן זיך צו זיין לערע, וואָס ער לערנט אין פּאַלק און איך בין געקומען צו דער פולער איבערצייגונג, אז דער מאַן איז געפערעך פאר דער מלוכה און פאר דער הערשנדיקער אָרדענונג. און וואָס שנעלער אַנער טעטראַרכישע מאכט וועט א סוף מאכן צו דער שעדלעכער טעטיקייט פון דעם דאָזיקן מענטש, אַלץ בעסער וועט זיין

פאר אַנך. ווי איך פארשטיי, איז זײַן לערע, וואָס ער פארשפרייט, אויך געווענדט קעגן די אָנגענומענע געזעצן, מנהגים און טראַדיציעס פון אַנער אַמונה. ער האָט, ווי איך פארשטיי, מיט זײַנע אויטאָריטעטע אויס־פירונגען ארויסגערופן די קעגנערשאפט און די פארביטערטקייט פון אַנערע געלערנטע און אויסטײַטשער פון געזעץ. איך וואָלט אַנך ערנסט געראטן, טעטראַרך, אז איר זאָלט מאַכן א סוף צו דער שעדלעכער טע־טיקייט פון דעם דאָזיקן העכסט געפערלעכן מענטש, וואָרום ער רעדט אָפּ דאָס פּאָלק פון אַרבעט און געהאַרכזאמקייט, ער באַלעמוטשעט זיי דורך פארשפּרעכונגען פון א קעניגרייך אין הימל. און ווי איך האָב זיך איבערצייגט, איז זײַן מאַכט נישט נאָר גרויס בײַם אומגעבילדעטן פּאָלק, נאָר ליידער הויבט ער אויך אָן אויסצווירקן אן אַנפּלוס אויף געוויסע הויכגעשטעלטע מענער, וועלכע זיינען גענויגט לויט זייערע נאַטורן צו אַנבײַדונגען און חלומות. און עס קאָן אַמאָל ווערן צו שפעט.

דער טעטראַרך איז נאָך בלייכער געוואָרן. ער האָט זיך געמוזט אוועקזעצן אויף אַ לייג־שול, וואָס די קנעכט האָבן ארויסגעברענגט פאר אים אין גאַרטן אַרײַן, וואו דאָס געשפּרעך איז צווישן אונז פאַרגעקומען. ער האָט דעם קאַפּ אַרײַנגענומען צווישן זײַנע הענט און געטראַכט אַ לענגערע ווײַל, דערנאָך האָט ער אים ארויסגענומען, געקוקט אויף מיר מיט זײַנע שוואַרצע אויגן און זיך אָנגערופן:

— איבער דעם מאַן האָב איך קיין ממשלה נישט און קיינער פון אונז האָט איבער אים קיין ממשלה נישט, הגמון.

— ווי אזוי מיינט דאָס זײַן טעטראַרכישע מאַכט? — פּרעג איך דערשטוינט.

— איך זאָב דאָך אים שוין געקעפט, און דאָך איז ער צוריקגעקומען אין לעבן אַרײַן — האָט ער זיך אָנגערופן, און מ'האַט אָנגעזען, ווי אַלע זײַנע גלידער ציטערן פאר אימה.

— איך פארשטיי נישט זײַן טעטראַרכישע מאַכט! — האָב איך זיך אָנגערופן און געקוקט מיט דערשטוינען אויף דער טעטראַרכין, וועלכע איז בײַ די ווערטער פון טעטראַרך אויך זייער בלייך געוואָרן. וואָרום דער טעטראַרך האָט געמאַכט אן אַננדרוק, ווי ער וואָלט נישט געווען בײַם קלאָרן שכל. ער האָט געקוקט אין דעם ווייניג לערן חלל פאר זיך, און זײַן מעכטיקער קערפּער האָט געציטערט פאר פחד און זײַן פנים איז בלאָס געווען.

— איר זענט דאָך געווען דערבײַ, הגמון, ווי די גערמאַנער האָבן פון קעלער־געפענגניש ארויפגעבראַכט זײַן געקעפטן קאַפּ אויף אַ זיבער־נער שיסל און דערלאָנגט דער קליינער שוומית—דערמאַנט ער און קוקט

אויף דער טעטראַרכין.

— איר מיינט דעם יוחנן, וואָס די יידן רופן „המטביל“?

— יאָ. דאָס איז דאָך יוחנן המטביל, וואָס איז אויפגעשטאנען פון טויט און טראַגט זײַן וואָרט פון תשובה און פון מלכות שמים צווישן פאָלק. איך האָב זײַן מויל שטום געמאכט, און עס איז צוריק רעדעוודיק געוואָרן. איך דאָב נישט קיין ממשלה איבער אים, הגמון! איך קאָן דאָך נישט קעפן קיין געקעפטן מענטש.

— אָבער, טעטראַרץ, דאָס זיינען דאָך פוסטע אינרעדענישן, פאנ-טאסטישע חלומות, וואָס דאָס פאָלק האָט אויסגעטראכט, ווי אזוי קאָנט איר דערין גלויבן?

— הגמון, אונזער פאָלק פארמאָגט נישט מער ווי נאָר חלומות און אינרעדענישן, דאָס איבעריקע האָט מען אים צוגענומען. וואָס קאָנט אַנך שוין שאַדענען אין אַנזער רעאַלער הערשאפט די פאנטאזיעס און חלומות, וואָס דער מאַן פארטיילט צווישן די אַרעמע? און איך זע נישט איין, וואָס עס קאָן שאַדן צו רוימס גלאַריע און הערשאפט א קעניגרייך, וואָס הערשט אין הימל? אויף רייכטימער אין הימל איז רוימ נישט איי-פערזיכטיק! — האָט ער מיר אָפגעענטפערט און מיך פארלאָזט.

— לאָזט עס איבער פאר מיר, הגמון! — האָט מיך די טעטראַרכין באַרואיקט — מיר וועלן שוין די זאך אין אַרדענונג ברענגען. דער טעט-ראַרץ איז אביסל אָפגעשראָקן דורך די מעשיות, וואָס גייען ארום אין פאָלק וועגן דעם מאַן, עס שטערט אים דעם שלאָף ביינאכט. ער וועט זיך באַרואיקן, וועלן מיר דעם ענין דערפרידיקן צו אונזער אלעמענס צו-פרידנהייט.

אן אויער פאר מײַנע רייד האָב איך ערשט געפונען אין ירושלים בנים עלטסטן כהן גדול חנן.—וועלכער האָט מיך פולשטענדיק באַרואיקט. אויף דער זײַלן האַלדע אין זײַן פרעכטיקן הויז מיט דער שטאַט ירושלים צו אונזער צופיסנס, בנים געשמאַקן וויין, אויסגעקוועטשט פון יריחו'ער טייטלעך, וואָס מען האָט נאָר בנים כהן גדול אין ירושלים גע-קאָנט באַקומען, — האָב איך אים דערציילט וועגן מײַנע באַגעגענישן מיט דעם אויסטעררישן מענטש אין כפר-נחום, וועגן די וואונדער, וואָס ער טוט דאָרט. צוליב וועלכע ער באַקומט א מאכט איבערן פאָלק, וועגן דער שעדלעכער דערע, צווישן דער אומוויסנדיקער מאַסע. איך האָב אויך נישט פארפעלט צו געבן אַנצוגעהערן דעם אַלטן כהן גדול, אז ווען מען וועט געוואָר ווערן אין אַנטיאַכיע אָדער אין רוימ וועגן דעם אידעאישן אינפארס, וואָס די דערע פון דעם מאַן הויבט אָן אויסצווירקן אויך אויף אונזערע מענטשן, קאָן עס ווערן פארן כהן גדול און די מעכ-

טיקע פון ירושלים אומאנגענעם. אָבער וואָס מיך וואונדערט אממערסטן איז דאָס, וואָס איר, יידן, וועלכע זענט אזוי אייפערזיכטיק אויף דעם קלענסטן און אומבאדייטנדסטן געברויך און מנהג פון אַזער רעליגיע, אויב מיר, פרעמדע, ווילן עס אַנרירן, לאָזט צו אומבאשטראַפט פאר- שידענע פרעדיקער און אויסטייטשער, זיי זאָלן אויסאיבן זייער איינ- פלוס אויפן פאָלק אפילו קעגן דער טראדיציע פון אַזער אַנגענומענער לערע?

דער אלטער האָט די האָר פון זיין ווייטער לאַנגער באַרד אדורכגע- נומען צווישן זיינע פינגער, אויסגעצויגן זיך זיינע פאות, געגלעט זיינע ברייטע גרויע מאיעסעטישע באַקנבערד, און ווי זיין געוואוינהייט — זייער רואיק, בנעימותדיק, מיט קוים אן אַנובעאַרן ביטולדיקן שמיכל, וועלכער האָט געשפילט אין די ווינקלען פון זיין מויל, וואָס איז געווען האַלב פארדעקט מיט זיינע שיינע געפלעגטע וואַנסעס, זיך אַנגערופן:

— לויטער חלומות, הגמון, לויטער חלומות. און איבער חלומות ליינט זיך אסור נישט דאָס בלוט קאַליע צו מאכן און זאָר זיך צו פאר- שאפן, ווען די געפאר איז נאָך אזוי ווייט. אונזער פאָלק קאָן אָן חלומות נישט לעבן, הגמון, און מוז האָבן אין יעדן דור זיין בעל-חלומות, אין יעדער צייט האָט עס געמוזט האָבן עמיצן, וואָס זאָל אים אויף דעם פלייטל א מאַטיוו שפילן און וואָס זאָל אים אין שלאָף איינזיגן, פון אברהם אבינו אָן לעבט אונזער פאָלק מער מיט הבטחות ווי מיט פאר- ווירקלעכונגען, עס וויל גאַרנישט וואָר מאכן זיינע חלומות, אזוי ווי עס וואָלט מורא געהאט, אז די פליגל פון זיין חלום זאָלן נישט אָפגעפליקט ווערן דורך דער שער פון רעאַלייט. און יעדער איינער, וואָס וועט קומען, וואָס וועט ווי צום ווייטסטן פארלייגן די מעטע פון זיין דערליי- זונג, יעדער איינער, וואָס וועט קומען און וועט פארטראַגן דאָס גליק פון פאָלק אין די ווייטסטע הימלען, צו דעם וועלן זיי זיך צוהערן. וואָס אַנ- באַטרעפט דער לערע, וואָס איר דערציילט — זעט איר, הגמון, מיר זיינען א מאַדנע פאָלק: יעדער איינער פון אונז איז פאר זיך זיין אייגע- נער משה רבינו. אין דער הינזיכט זיינען מיר גאַרנישט געגלייכן צו אַנ- דערע דיסציפלינירטע, דורך קאָנסטיטוציעס געבונדענע נאַציעס. אין פונקט פון אויסטייטשן דאָס געזעץ זענען מיר זייער זעלבשטענדיק, יעדער איינער פון אונז האָט א רעכט אויסצוטייטשן די שריפט לויט זיין אייגענעם איינזען, אַבי נאָר עס זאָל זיין אין די ראַמען פון געזעץ, אין דעם גייסט פון דער לערע. די ראָם איז אזעלכע, אז זי האָט איינגטלעך קיין גרענעצן נישט און קאָן אין זיך אַלץ אנטהאַלטן, ווייל דער דאָזיקער גייסט איז נישט דער גייסט פון דער וועלט. פון דער העלער הויט קאָן

אויפשטיין ביי אונז א מאן פון פעלד־אַקער, פון פאַשען די שאַף, פון קלעפן טעפ אָדער פון דער עבודה אין בית־מקדש און קומען צו אונז און זאָגן, אז גאָט האָט אים געשיקט. נעכטן נאָך האָט אים קיינער נישט געקענט, און היינט איז ער דער אָנערקענטער נביא, צו וועמענס וואָרט מיר מוזן זיך צוהערן. אונזער אויפגאבע איז צו פרווון און צו פאָרשן, צי ער איז טאקע פון גאָט געשיקט. דערפאר האָבן מיר סימנים, אלגעמיינע רעגעלן, וועלכע זיינען אונז אָנגעוויזן אין אונזערע שריפטן, צי זיין וואָרט איז אין גייסט פון אונזער לערע, צי זיין וואָרט שטאַרקט אונזערע הענט און אונזער גלויבן אין גאָט אָדער עס שוואכט אָפּ. און אויך אויף דעם מאָן, וועגן וועלכן איר פארציילט, האָלטן מיר וואָך אונזער אויג, מיר פאָרשן אים איצט, מיר פרווון זיין וואָרט און זיין טאָט, און איך פארזיכער אַיך, אז פאָרלויפיק איז קיין אורזאָך נישטאָ צו באַ־אומרואיקן זיך. אַלץ, וואָס איך האָב געהערט וועגן אים ביז איצט, זיינען — ווי איך האָב געזאָגט — חלומות. און זאָל ער ווירקלעך ווערן א געפאָר פאר אונזער לערע — וואָס איך גלויב עס נישט. — קאָן איך אַיך פאר־זיכערן, הגמון, אז פונקט ווי אין אנדערע פּאַלן, וועלן מיר אויך אין דעם פּאַל וויסן ווי אזוי צו האַנדלען.

— יא, איך ווייס, אז איר האלט אויף אים אַינער וואַכזאָם אויג, איך האָב דאָרט באגעגנט אַינער פארטרויאונגסמאַן, כהן גדול, ער ציילט זיך אפילו צווישן זינע תלמידים, און אויב איך בין זיך נישט טועה, איז ער אַינער פון די אָנגעזעענע, ער איז דער, וועלכער האלט דעם בייטל מיט געלט.

— מנינעם א מאן? איך קען אזעלכן גאַרנישט.

איך האָב אָנגעקוקט דעם כהן גדול און בין דערשטוינט געוואָרן. אין די ווינקלען פון זינע געפּלעגטע ווייסע וואַנסעס האָט זיך א ספקדיק שמייכעלע באַהאַלטן. איך האָב נישט געוואוסט, וואָס ער מיינט מיט דעם שמייכעלע, צי מיינט ער צו לאַכן אויס מיר, צי דאָס איז א שמייכעלע אן אלוויסנדיקס, אן אַפּפארשטייענדיקס.

— יהודה איש קריות, דעם מאָן, וועלכן איך פלעג אזוי אָפט טרעפן זיצן אויף דער באַנק, ווען מען גייט אדורך דעם שמאַלן קאַרידאַר צו אַינער גאַרטן.

— יהודה איש קריות? ניין, איך קען גאַרנישט אזעלכן — האָט דער כהן גדול געהאַלטן אין איין אַפּלייקענען — איר זענט זיך טועה, הגמון. און וואָס אַנבאטרעפט דעם בעל־חלומות, וועלן מיר שיקן פון ירושלים א פּאַר סופרים און געלערנטע, כדי אויסצוגעפינען וואָס פארא געפאָרן עס טראַגט מיט זיך זיין לערע, וועלכע באַאומרואיקט אַיך אזוי, הגמון.

— איך וואָלט געוואָלט וויסן דעם רעזולטאַט פון דער אויספאַרשונג פון אַנערע געלערנטע און סופרים, כהן גדול.

— אַ, דאָס, זעט איר, הגמון, איז אן איבערלעכע יידישע אָנגעלעגנ- הייט פון אונזער אמונה, און איר ווייסט דאָך, הגמון, ווי אייפערזיכטיק אונזער פאַסק איז איבער ענינים, וואָס זיינען נוגע זיין אמונה.

— זעט זיך אויס, אז דער נביא פון נצרת מוז עפעס זייער וויכטיקס פאַרברייטן קעגן רויב, ווען אפילו איר, כהן גדול, וועלכן מיר האַלטן פאַר א פריינד פון רויב, געפינט אויך פאַר גייטיק צו פאַרהוילן עס פאר אונז.

— אַ, הגמון, גלויבט מיר, אז דער גאנצער ענין מיט דעם נביא פון נצרת לוינט זיך נישט, אז איר זאָלט אַנער געזונט דעריבער פטרן. ווען מיר וואָלטן ערנסט גענומען די אלע נביאים און משיחים, לערער און בעלי-חלומות, וואָס שטייען אויף בני אונז יעדע וויילע, וואָלטן מיר גאַרנישט עפעס אנדערש באדארפט טון, נאָר ארומשלאָגן זיך מיט שאַטנס. דער בעסטער מיטל אויף „משיחים“ און „נביאים“ איז — מען לאָזט זיי זיך אויסשרייען, אויסראַנגלען מיט זיך אליין דעם משוגעת, ביז זיי ווערן מיד אָדער מען ווערט מיד פון זיי. קוים הייבט איר אָן אזא איינעם צו פארפאַלגן, מאכט איר אויס אים א מאַרטירער, און ער ווערט אין דעם פאַלקס אויגן פאַרוואַנדלט אין א הייליקן. פארלאָזט זיך אויף אונז, הגמון, מיר האָבן שוין גענוג דערפאַרונגען אין די ענינים, ארץ ישראל איז א לאַנד פון נביאים און משיחים, און דאָס בעסטע מיטל איז פאר זיי — מען לאָזט זיי לויפן. וואָס אַנבאטרעפט דעם נביא פון גליה, פאר וועלכן איר שרעקט זיך אזוי, זאָג איך אַיך נאָכאמאָל צו, אז איך וועל איבעררעדן די זאך מיט א פאַר פאַרשטייער פון דער אַפאָזיציע, איך מיינן פון די פרושים, און מיר וועלן שיקן א פאַר געלערנטע קיין גליה אויסצופאַרשן דעם גאנצן ענין, און קוים וועלן מיר אויסגעפינען, אז זיין לערע אָדער זינע טאַטן זיינען געפערלעך פאר דער מלוכה אָדער פאר דער אמונה, וועלן מיר זיך שוין מיט אים די ריכטיקע עצה געבן, און אַיך אין דער זעלבער צייט לאָזן וויסן וועגן דעם. איר ווייסט דאָך וואויל, אז עפעס ערנסטעס אונטערצונעמען דאָ אין לאַנד קאָנען מיר נישט אליין אָן אַיך און מיר דארפן אָנקומען צו אַנער באשטעטיקונג. דערווייל לאָזט דעם ענין שלאָפן און באַרוואַיקט אַיך, וואָרום מיט די זאָכן — וואָס מער מען אינטערע- סירט זיך מיט זיי, מאכט מען זיי וויכטיקער און דערפאר געפערלעכער... איך האָב זיך באַרוואַיקט, ווען אפילו איך האָב געוואוסט, אז וואָס נוגע זייערע רעליגיעזע ענינים קאָן מען זיך אויף קיינעם פון די יידן נישט פארלאָזן, און ווען אפילו איך האָב געהאַט א חשד, אז דער כיטרער

חנן באהאָרט עפּעס פון מיר און פאררעדט מיר די ציין מיט זינע קלוגע
רייד. איך האָב באשטימט צו נעמען די זאך אין מיינע הענט, און צו
וואַכן איבער איר.

*

דאָ האָט פאָן וויאָדאַמסקי אָפּגעהאַקט פאַרצוועצן זינע פאַסירונגען
אלס כּיִיאָרד איבער דער פעסטונג אנטאַניא אין ירושלים אין דער צייט
פון פאַנטיזוס פּיִיאָטוס, וואָס ער האָט מיר פאַרציידט פון זיין זכרון און
אויך פון נאַטיצן, וואָס ער האָט געהאט פאר זיך. איך האָב אויפגענומען
דאָס פאַרציידטע און געבראכט אויפן פאַפּיר אין ווינטער פון ניינצנהונד-
דערט ... די אונטערברעכונג פון אונזערע צוזאַמענקונפטן איז פאַרגע-
קומען איבער א סיבה וואָס איז נישט געווען אָפּהענגיק פון מיר.

צווייטער טייל

קאפיטל איינס

דער מאנוסקריפט

עס האָבן זיך ביי אונז ווידער פארערגערט די באציאונגען, פאָן וויאָ-
דאָמסקי איז מיר אומטריי געוואָרן, ווען עס האָט ווער ביי טאָג באזוכט
אים, וואָס דאָס איז איצט אָפט פאָרגעקומען, האָט ער נישט געוואוסט
וואו מיר אהינצוטון, כאָטש נעמען און פארשטעקן מיר אונטערן בעט.
איך בין אים זייער אומבאָקוועם געוואָרן, ער האָט מיר אפילו אייניקע
מאָל נישט עמפאָנגען. אנומלט האָט ער מיר נישט אָפגעענטפערט אויף
א באַגריסונג אין דער גאַס, וואו ער איז געגאנגען מיט איינעם פון זינע
תלמידים. ער האָט געמאכט א דערשטוינטע און עמפערטע מינע, ווי ער
וואָלט זיך גאָרנישט געקאָנט אָפּוואונדערן איבער מיין חוצפה, איך האָב
שוין טאקע אויסגעמיטן אן אַנדערש מאָל אים צו באַגריסן אין גאַס.
די רעאַקציע אין לאַנד האָט זיך געשטארקט און צוזאמען מיט איר
אויך די שנאה צו יידן. פאָן וויאָדאָמסקי איז אריין אין דער מאָדע, א
פאָר אַנטיסעמיטישע צייטשריפטן האָבן זיך דערמאָנט אין דעם לאַגמרי
פאָרגעסענעם געלערנטן און זיי האָבן אים אַנגעלאָדן צו שרייבן פאר
זיי טעאַרעטישע אַרטיקלען. פאָן וויאָדאָמסקיס שטערן האָט אַנגעהויבן
צוריק צו לייכטן אויף די שפאַלטן פון די צייטונגען, אפילו זיין מאָ-
טעריעלע לאַגע האָט זיך דורכדעם פארבעסערט און צוזאמען דערמיט
אויך זיין געזונט און — וואָס וויכטיקער — זיין געמיט-צושטאַנד. ער איז
פעסטער געוואָרן ביי זיך, און ער האָט צוריקגעוואונען זיין האַפערדיקייט,
זיין גאָוהדיקע גרויסקייט, ער האָט זיך אפילו אויך אויסערלעך גע-
ענדערט. ער איז קרעפטיקער געוואָרן, עס האָט געמאכט דעם אַינדרוק,
אז זינט ער האָט באקומען די מעגלעכקייט אַנצוזעטיקן זיך מיטן ברויט
פון שנאה דורך די צייטונגען, איז ער אויך פיזיש שטארקער געוואָרן,
ער האָט באקומען דעם אַנבליק פון א גוט דערנערטן, מען קאָן זאָגן —
ער האָט אויף זיין קערפער פֿריש אַנגענומען פון דער גוטער שפּיז . . .
איך האָב שוין געמיינט, אז אדאָ איז אויס צווישן אונז. אָבער פאָן
וויאָדאָמסקי האָט מיר נישט אָפגעלאָזט, ער האָט ווידער אַנגעהויבן צו

זיין אן אַפּטער גאַסט בײַ מיר אין בוידעם־שטיבל. פאַרשטייט זיך, אז שטרענג געהיים. ער האָט זיך פאַרענטפּערט:

— אַזעלכע צײַטן ... איר פאַרשטייט דאָך ... און דאָס האָט גאָר־ נישט צו טון מיט אונזער היסטאָרישער ארבעט, מיט אונזער „מיסיע“ ... אין נאָמען פון יענע גרויסע געשעענישן מוזן מיר ווידער אָנהאַלטן די באַציאונגען און צוריק אויפנעמען די ארבעט ...

בײַ טאָג האָט ער מיך נישט געקענט, האָבן מיר זיך אויסגעמיטן. אז איך האָב אים צופּעליק געטראָפּן אויף דער גאַס, בין איך אריבערגעלאָפּן אויף דער צווייטער זײַט, כדי איך זאָל אים נישט ארײַנברענגען אין א פאַרלעגנהייט. אָבער בײַנאַכט? בײַנאַכט האָבן מיר אָנגעהאַלטן אונזערע געהיימע צוזאַמענקונפּטן, וואָס זײַנען איצט, אלס פאַרבאָטענע פּרוכט, געוואָרן נאָך זיסער ...

אָבער עס איז נישט געווען מיט אים מער אויסצוהאַלטן. זײַן שװאַר צו ייִדן האָט זיך געשטייגערט ביז צו א מאַניע, ביז צו משוגעת, קאָן מען זאָגן, שוין אָפּגערעדט דערפּון, וואָס אין זײַנע ארטיקלען האָט ער געשאָטן פּעך און שוועבל נישט נאָר אויף ייִדן, נאָר אויך אויף אַלץ, וואָס איז פּראַגרעסיוו און וואָס ער האָט געשטעמפּלט, לויט דעם אַלטן אָנגענומענ־ נעם כּלל, פאַר ייִדיש. ער איז אויך פּערזענלעך געוואָרן אומדערטרעג־ לעך. עס האָט געבלאָזן פון אים א געפּערלעכע איבערנעמערישקייט, ער האָט געהאַלטן אין איין רעדן וועגן דעם, אז ענדלעך, ענדלעך איז געקור־ מען די צײַט, ווען זײַן זײַמען — פאַרזײט מיט אזוי פּיל טרערן — הייבט אָן אויפצוגײן אין פּאָלק, ערשט איצט וועט ער אויסשפּרייטן זײַנע פּליג־ לען און ערשט איצט וועט ער געבן א פּלִי אינדערהױך, און די וועלט וועט זען — ווער ער איז ... דערמיט האָט ער געמיינט, אז ער וועט פאַרעפּנטלעכן זײַנע ווערק, וואָס האָבן ביז איצט נישט געקאָנט זען די לײַכטיקע שײַן.

פאַרשטייט זיך, אז אונטער אַזעלכע אומשטענדן איז אוממעגלעך געווען מיט אים אומצוגײן. וויפּיל איך האָב בײַ זיך נישט אָפּגעמאַכט נישט צו רעאַגירן אויף קיין באַידיקונג און אַלץ צו דולדן, אבי בכוח צו זײַן ווינטער אָנצוגײן מיט אונזער ארבעט, האָט עס זיך ארויסגעוויזן פאַר נישט אויספירבאַר. די גאווה האָט געבלאָזן פון אים, ער איז געוואָרן ווי א קאַפּריזנע, נערוועזע דאַמע — נישט אָנצורירן. איך האָב שוין טאַקע בדעה געהאַט אים צו פאַרלאָזן. אָבער מיטאַמאָל האָט ער אָנגעהויבן צו רעדן מיט מיר וועגן יענער טעמע, וואָס ער האָט לעצטנס אויסגעמיטן, און דאָס ווידער מיט יענער אָפּנהאַרציקייט און זעלבסטפאַרשטענדלעכ־ קייט, ווי צווישן אונז וואָרט קיין היינטיק לעבן און היינטיקע געשעענישן

נישט אין וועג געשטאנען. אבער גערעדט האט ער שוין נישט מער אין א היפנאָטישן צושטאנד, נאָר גאנץ נאַרמאַל. ער האָט זיך שוין נישט באהאלטן פאר מיר אונטער דעם מאַנטל פון א סוד. יענץ לעבן איז ווידער אויפגעשטאַנען צו תּחית המתים. פארפאַלן! איך האָב אים געמוזט נעמען אזוי ווי ער איז געווען.

און דערביי איז עס טאקע געבליבן.

עס איז געווען אין א שטילער נאַכט, ווען ער האָט מיך ארענגער נומען אין דעם גרויסן סוד, וואָס ער האָט געטראָגן מיט זיך, ער האָט מיר פארטרויט זיין געהיימען אוצר...

„... אַ שטיק צייט איז מיר דעם מאַנס טעטיקייט אין גליל געווען אומבאַקאַנט—הויבט אָן פאַן וויאַדאַמסקי צו ציען דעם איבערגעריסער נעם פאַדעם פון זיין דערציילונג—און אויך היינט איז מיר נאָך נישט אַלץ אויפגעקלערט. וויפיל איך האָב זיך נישט באַמיט אויסצוגעפינען אינפאַר מאַציעס בני דעם עלטסטן פון די כּהנים, איז עס מיר נישט געלונגען. ווי פארשידן זייערע מיינונגען זיינען נישט געווען בנוגע זייערע רע-ליגיעזע מנהגים, האָבן זיך די יידן אָבער אויסגעהיטן צו דיסקוטירן וועגן זיי מיט איינעם, וואָס באַלאַנגט נישט אין זייערע רייען.

וועגן דעם רבינס ווייטערדיקער טעטיקייט אין גליל ביז צו זיין אָנ-קומען קיין ירושלים, וואו עס איז מיר אויסגעקומען א געוויסע ראָל צו שפילן אין זיין משפט, ביך איך ערשט שפעטער געוואָר געוואָרן. איינגוט לעך, נאָכנישט אינגאַנצן, איך האָב נאָר אַן אויבערפלעכלעכע ידיעה וועגן דעם, וואָס האָט דערגרייכט צו מיינע אויערן פון דאָ און דאָרט, וואָס מענטשן, וועלכע זיינען געווען דערביי, האָבן דערציילט וועגן איינצלנע עפיזאָדן. וועגן דעם גאַנצן גאַנג פון זיין טעטיקייט דערוואַרט איך ערשט געוואָר צו ווערן דורך דיר.“

— דורך מיר? — פרעג איך דערשטוינט.

— יאָ, דורך דיר, דורך זיין היף, יאַזעפּוס! דאָס איז די סיבה, וואָס איך האָב זיך פארבונדן מיט א מיטגליד פון זיין ראַסע און אמונה.

— איך דאנק אייך פאר איינער קאַמפּלימענט, פאַן קאַרנעליוס!

— וואָס איז דאָס? אזוי טיטולירסטו זיין הגמון??

א פאַר שפּיזן־שטעכיקע וואַנסעס, ווי גרוי זיי זיינען נישט געווען, האָבן געציילט אין מיין פנים.

— זייט מוזהל, הגמון קאַרנעליוס!

— איך האָב דיר געזאָגט, או צווישן אונז איז דאָס היינטיקע לעבן

טויט.

— דײַן ווײַלן געשעט! אָבער דו מאכסט דורשטיק מײַן נײַגעריקייט.

הגמון!

— דאָס איז דאָך די סיבה, וואָס איך האָב דיך אזוי לאַנג געזוכט, יאָזעפּוס, ביז איך האָב דיך געפונען. אָבער צוליב דער ערנסטקייט און דער דיסקרעציע, וואָס דער ענין פאַרלאַנגט, וועל איך פּאָדערן פון דיר א ספּעציעלע פאַרזיכערונג, אז דער גאַנצער ענין זאָל בלייבן צווישן אונז קאָנספּיראַטיוו אויף לעבן און טויט, און אויף דערויף מוזסטו מיר שווערן בײַ שוואַרצע לײַכט און בײַ א ספּר תּורה, ווי עס איז בײַ אײַך יידן דער מנהג.

— הגמון, האָב איך דיר דען שוין נישט געשוואוירן בײַ די הייליקע קליידער פון כהן גדול, אז איך פאַרבינד זיך מיט דיר בנוגע דעם דאָ-זיקן ענין אויף טויט און אויף לעבן און איך וועל דינען דער זאך פון דער וויסנשאפט לײַט דעם בעסטן ווײַלן פון מײַן אײַנזען! וואָס פאַראַ שבועה פאַרלאַנגסטו דאָס פון מיר בײַ שוואַרצע לײַכט און אונטער דער קלדה פון חרם, דאָס טוען דאָך נאָר הײַנטיקע יידן; מיר, פון די דעמאָלסטיקע צײַטן, שווערן בײַ די קליידער פון כהן גדול...

— יא, יוחנן, איצט וועל איך דיר פאַרטרויען עפעס אזעלכעס, וואָס קיין מענטש פון הײַנט און אויך נישט פון דענסטמאָל האָט עס נאָכנישט געזען.

פאַן וויאָדאַמסקי האָט זיך אויפגעשטעלט און איבערגעבויגן זיך איבער איינעם פון די פיל געהיימע שופלאָדן פון זײַן אומהיימלעך גרויסן טיש, און פון דער טיפעניש פון שופלאָד ארויסגענומען א פעקל, וואָס איז געווען אײַנגעוויקלט אין א הײַנטיקן צײַטונגס-פאַפּיר פון זײַן אנט-סעמיטישן בלאַט. אויפגעוויקלט דאָס פאַפּיר, האָט זיך באַוויזן א גע-היימניספולע אינדישע ברוין-רויטלעכע מיט פליטערלעך באנייטע פאַ-טשיללע, פון דאָרט האָט ער ארויסגענומען עפעס אזעלכעס, וואָס איז געווען ארומגעוויקלט מיט פאַרלעגענע פאַפּירן פון פאַפּירוס-קאָליר, פון וועלכע עס האָט זיך געשפּירט א פליכטער און טוכלער גערוד. דאָס האָט זיך געטראָגן פון דער האַלב-פאַרפּוילטער מומיע-לײַוונט, מיט וועלכער עס זײַנען געווען אײַנגעהיילט די שריפטן, געשריבן אין אַל-העברעאישן כתב, וואָס מיר רופן שומרוניש. די שריפטן זײַנען נישט געווען צונויפ-געוויקלט אין מגילות ווי בײַ אונז, נאָר צוזאַמענגעלייגט, ווי די שומרונים האלטן זייערע כתבים.

מײַן האַרץ האָט געקלאַפט אין מיר און איך האָב אײַנגעגעבערט מײַן בליק אין פאַן וויאָדאַמסקיס אויסטערליש-בלייכן פנים, וואָס האָט פונקט

ווי זינען הענט, וועלכע האָבן געהאלטן דעם מאָנוסקריפט, געציטערט און באוואויגן זיך. ער האָט מיר אויך אָפגעענטפערט מיט א טיפן, שטעכע-דיקן בלייך פון זינען גערייצטע אויגן און געזאָגט צו מיר: — פאָרש מיך נישט, יוחנן, דו וועסט קיינמאָל נישט דערגיין אויף וואָס פאר אן אופן די שריפטן זיינען אריינגעפאלן אין מנינע הענט. דאָס איז א סוד, וואָס וועט מיטגיין מיט מיר אין קבר, דאָס זיינען די אויטענ-טישע כתבים, וואָס יהודה איש קריות האָט איבערגעלאָזט אין א הייל באגראָבן הינטער דער שטאָט צפורן.

ער האָט מיר צוגערוקט דעם מאנוסקריפט פאר מנינע אויגן, ווי ער וואָלט נישט געטרויט איבערצוענטפערן דעם טייערן אוצר אין דער האנט אריין. איך האָב צום ערשט געזען געקינצלטע, געדרייטע גריכישע בוכשטאָבן, אייניקע גריכישע זאָצן, — זעט זיך אויס, עס האָט ווער גע-פרוווט די שריפט איבערזעצן אויף גריכיש. איך האָב באמערקט אזעלכע זאָצן: „דאָס עוואַנגעליום לויט יהודה איש קריות“, און נאָך אזעלכע ענ-לעכע אויפשריפטן. ערשט אויף דער צווייטער זייט פון פארמעט האָט זיך אָנגעהויבן דער ריכטיקער טעקסט פון דער שריפט, וואָס איז געווען געשריבן דייטלעך מיט קאָליגראַפישע ציקלען.

— קאַנסטו לעזן די דאָזיקע שריפטן?

— יאָ, איך קען די שריפט, דאָס איז די אלטע יידישע שריפט, וועל-כע מיר רופן היינט — די שומרנישע, און וועלכע מיר געפינען אויף די יידישע מטבעות פון דער צייט פון צווייטן בית-מקדש און אויך אין די אלטע דאָקומענטן פון יענער צייט. איך קען דעם א"ב פון דער שריפט, עס וועט בני מיר נעמען א שטיקל צייט, ביז איך וועל זיך אַננחזרן דעם דאָזיקן א"ב, כדי געניט צו זיין צו לעזן אים פליסיק.

— גוט, איצט קומסט דו צו מיר אריין יעדן אָוונט, און דו וועסט מיר די שריפט פארטייטשן געטרעג אין גייסט און אין בוכשטאָב וואָרט בני וואָרט, ווי דו האָסט עס מיר צוגעשוואוירן.

— דען ווילן זאל געשען, הגמון! נאָר איידער איך גיי, דערלויב מיר איין פראגע: צי האָסטו אַליין, הגמון, די כתבים פון יהודה איש קריות אַנטדעקט אין דער הייל, וואו זיי זיינען געווען באַגראָבן?

— איך האָב דאָך דיר געזאָגט: פאָרש מיך נישט, מנין צייט איז נאָך נישט געקומען.

מיר האָבן אָפגעהאַקט דאָס געשפרעך.

ערשט שפעטער, ווען איך האָב געהאט די מעגלעכקייט דעם מא-נוסקריפט צו שטודירן, האָב איך אַננגעזען, אז עס איז נאָר א פראַג-

מענט. דאָס ערשטע זינט אָדער די פּאַר ערשטע זינטעך זיינען געווען אזוי פארווישט און פארשריבן מיט גריכישע בוכשטאַבן, אז עס איז אומ- מעגלעך געווען זיי צו אנטציפערן. זיי האָבן געטראָגן שפורן פון פאר- שידענע שריפטן, געשריבן אין פארשידענע פּעריאָדן. עס האָבן זיך אויך געפונען גריכישע זאַצן, וואָס עס איז שווער געווען צו דערקענען, צי זיי זיינען געשריבן אויף דעם העברעאישן כתב, צי דאָס העברעאישע כתב אויף זיי. אויך האָט געמוזט פּעלן א גרויסער טייל פון דער ענדע. דער כתב-יד האָט געמאכט אן איינדרוק, ווי עס וואָלטן זיך געווען געריסן און געשלאָגן איבער אים צוויי צדדים, זיי האָבן עס צעטיילט אויף צוויי און איינגעטיילט צווישן זיך.

אונזערע געשיכטלעכע קוועלן, וועלכע האָבן א שייכות צו דער ביבעל־פאַרשונג, זיינען לחלוטין נישט אויסגעשעפט, פארקערט — דוקא אין אונזערע טעג זיינען נייע וויכטיקע אנטדעקונגען געמאכט געוואָרן דורך אויסגראַבונגען פון גניזות בני אלטע שולן. דאָס זיינען קוועלן פון אומדערהערטער וויכטיקייט, וואָס האָבן באַרעכטיקט געוויסע השערות, וואָס מיר האָבן געמיינט ביז איצט, אז זיי שטיצן זיך אויף שפּעקולאַ- טיווע יסודות. ביים אנאליזירן עגיפטישע מומיעס זיינען אויך צווישן איין וויק־זיינונג און דעם אנדערן געפונען געוואָרן פּאַפּירוסן, מיט וועלכע די חרטומי מצרים האָבן געוויקלט די הייליקע קראַקאָדילן. נאָך גענויע אונטערזוכונגען האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז די פּאַפּירוסן אנט- האלטן ברוכטיילן אָדער גאַנצע אָפּשניטן פון אַנטיקע ביבלישע שריפטן, וועלכע דער טרוקענער באַדן פון עגיפטן האָט אויפבאוואָרט. מיר קענען אויס איבערזעצונגען אין סירישע אָדער עטיאָפּישע שפראַכן אויך אזעל- כע שריפטן, וואָס זיינען ביז איצט אומבאַקאַנט געווען. דער באַדן פון מצרים ברענגט אונז פון צייט צו צייט ארויס דאָקומענטן, וואָס די פאר- צייטיקע דורות האָבן אָנפארטרויט די טויטע, זיי האָבן זיי באַגראָבן אין היילן, אויפבאוואָרט אין גניזות פון שולן און בתי-הכנסת, און זיי אַנט- דעקן פאַר אונז סודות און חידות און קלערן אויף ספקות, וואָס מיר האָבן געמיינט, אז מיר וועלן זיי קיינמאָל נישט דערגיין.

פון דעם זעלבן מין איז געווען וויאָדאַמסקיס כתב-יד:

אויף די פּיל פּראַצעסן, וואָס עס זיינען פארפירט געוואָרן קעגן דעם פּאַן וויאָדאַמסקיס פּאַלסיפיקאַטן, איז פעסטגעשטעלט געוואָרן, אז דער געלערנטער פּאַן האָט זיך יאַרנלאַנג אַרומגעטריבן אין עגיפטן אין דער באַגלייטונג פון א באַרימטן פּראַפעסאָר. ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויס- געוויזן, האָט דער פּראַפעסאָר צוזאַמען מיט דעם פּאַן וויאָדאַמסקי (מיט וועלכן ער האָט זיך צוזאַמענגעטראָפּן אין א קלויסטער אויפן באַרג סיני),

געמאכט גניבהשע אויסגראַבונגען אין עגיפטן, ווי אויך אין פאַרעסטניע, אָן דעם וויסן פון דער מאַכט — פאַר אן אונטערנעמונג פון לעוואַנטינישע אַנטיקן־הענדלער. איבער די צייטונגען איז דענסטמאַל אדורכגעגאַנגען א ידיעה, אז דער פּראָפּעסאָר האָט אין א קברים־הייל אין צפּורן אין גליף אַנטדעקט אן אַלטן כתב־יד פון גרויסער געשיכטלעכער באַדעייטונג. שפּעטער איז ווידער געקומען א ידיעה, אז דער כתב־יד שטאַמט פון איינעם פון די אַפּאָסטאָלן פון ישוע הנוצרי, עס איז, אזוי צו זאָגן, דער ערשטער געשיכטלעכער דאָקומענט אויס יענער צייט, וואָס ברענגט אונז דירעקטע ידיעות וועגן דעם לעבן פון ישוע. די פּאַרשער־וועלט האָט געוואָרט אויף דעם דערשיינען פון דעם כתב־יד. נאָר מיטאַמאַל איז מען געוואָר געוואָרן, אז דער באַרימטער פּראָפּעסאָר איז געפונען געוואָרן טויט אין א קליינעם האָטעל אין דמשק, דעם סולטאַנס פּאַליציי האָט זיך אינטערעסירט מיט דעם באַגלייטער, מיט וועלכן דער פּראָפּעסאָר האָט צוזאַמען די אויסגראַבונגען געמאַכט, אָבער יענער איז פאַר־שוואַנדן געוואָרן באַד נאָכן פּראָפּעסאָרס טויט, און צוזאַמען מיט אים — אויך דער באַרימטער כתב־יד, אויף וועלכן די געבילדעטע וועלט האָט אזוי אומגעדולדיק געוואָרט. די לעוואַנטינישע סוחרים אָבער, וועלכע האָבן פּינאַנסירט דעם פּראָפּעסאָרס גניבהשע עקספּעדיציע, האָבן מורא געהאַט צו געבן דער זאָך א גרויסן פּירסום, כדי די מאַכט זאָלן נישט קומען אויף די שפורן פון זייער געהיימען שמוגל־האַנדל פון אַנטיקן, פאַר וועלכן מען קען שטרענג באַשטראַפּט ווערן. זיי האָבן דעם גאַנצן ענין פון פאַרשוואַנדענעם באַגלייטער דערשטיקט אין געהיים, און עס האָט געהייסן, אז דער פּראָפּעסאָר איז געשטאַרבן פון כּשוף, מיט וואָס די אַלטע עגיפּטישע חרטומים האָבן, אויס נקמה דעריבער וואָס ער האָט אַנטדעקט זייערע סודות, אים אָנגעשטעקט. וואָס מיט דעם כתב־יד איז געוואָרן, ווייסט מען נישט.

פאַרשטייט זיך, אז איך האָלט זיך צוריק פון צו מאַכן יעדע השערה און צוצושרייבן דעם געלערנטן פּאַן וויאַדאַמסקי וועלכע ס'איז שייכות מיט יענער גרויזאַמער טראַגעדיע, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין דעם קליינעם פּאַרוואַרפענעם כּאָן פון דמשק, כאַטש נישט נאָר אזא אַמאַטאָר ווי דער פּאַן וויאַדאַמסקי, נאָר אויך יעדער געלערנטער וואָלט פעיק גע־ווען אויף אזא טאַט, ווען עס וואָלט זיך געווען געהאַנדלט פאַר דער זאָך פון דער וויסנשאַפּט. צוליב דער וויכטיקייט אָבער פון דעם ענין מוז דער מחבר מודה זיין, אז יעדעס מאָל, ווען ער האָט די פאַרטונקלע סודות פּולע פאַרמעט־בלעטער גענומען אין זיינע הענט אַריין, כדי זיי צו אַנטציפּערן, איז אים א ציטער אדורכגעגאַנגען דורך אלע זיינע גלידער.

אן איבערלעך קול האָט אים געזאָגט: „דו האַלטסט אין דינע הענט א טייל פון כתב־יד, וואָס יהודה איש קריות האָט באהאלטן אין דער קברים־הייל פון צפורן“, און איך האָב זיך באצויגן מיט דעם דאָזיקן געפיל דערצו...

ווי אזוי איז דער מאַנסקריפט אַרײַנגעפאלן אין פאַן וויאַדאַמסקי הענט און וואָס איז געוואָרן מיטן אנדערן טייל דערפון? — דאָס בלייבט א סוד, וועלכן פאַן וויאַדאַמסקי וועט מיטנעמען מיט זיך אין קבר אַרײַן און וועט באַדאַרפן אָפּגעבן אַ דיין וחשבון פאַרן העכסטן ריכטער. צו אונזער ענין האָט עס קיין שייכות נישט און מיר וועלן זאָגן מיט דעם קלוגסטן פון אַלע מענטשן: „דאָס וואָס איז פאַרהוילן פון דיר, פאַרש נישט נאָך“... עס איז אָבער צייט צו זאָגן רעדן דעם כתב־יד אַליין.

קאַפיטל צוויי

די רייד פון יהודה איש קריות.

I

עס שטייט געשריבן: „און דו זאָלסט פאַרשן, אויסשפירן און נאָכ־פרעגן גוט...“ — איז געדרינגען, אז אויך ביים אמתן נביא מוז מען פאַרשן, אויסשפירן און נאָכ־פרעגן גוט. און דאָס טו איך, אַנזער חבר און מאַן פון איין מהשבה, יהודה איש קריות... איך גיי נאָך מנין רבינס טריט און איך זיך צו זינע פיס און וועג און מעסט יעדעס וואָרט זינס און שפיר נאָך יעדע טואונג זינע, און איך האָב נישט געפונען קיין שלעכטס אין זינע הענט, נאָר זיין האַרץ איז אין פרידן מיט זיין גאָט, און אַלע זינע טראַכטונגען און טואונגען זיינען פאַר גאָט וועגן. ווי עס שטייט געשריבן: „נאָך גאָט, אַנזער גאָט זאָלט איר נאָכגיין, פאַר אים זאָלט איר מורא האָבן, זינע מצוות זאָלט איר אָפהיטן, זיין קול זאָלט איר הערן, אים זאָלט איר דינען און אין אים זאָלט איר זיך באהעפטן...“

און אזוי ווי איך האָב אַנך שוין מיטגעטיילט, האָט אונזער רבי צונויפגערופן פיל פאָלק אויף א באַרג הינטער דער שטאָט און האָט פאַר זיי דערקלערט די מצוות און מעשים טובים, וואָס זיי האָבן צו טון, כדי זיי זאָלן ווערן אָנגערופן „קינדער פון גאָט“, און זיי זאָלן האָבן א חלק אין דעם קעניגרייך פון הימל. זייער פיל געלערנטע און שריפט־אויס־טיטשער און געזעץ־שרייבער זיינען אויך געקומען הערן מנין רבינס

רייד. זיי זיינען געקומען פון מגדל און פון דער גרויסער שטאָט צפורן און אפילו פון דער שטאָט נעים, וואָס איז באַקאנט מיט אירע חכמים, מיט שמעון דעם פרוש און נאָך זייער פיל פרושים פון דאָרטן און חנניה דער טעפער און חנן דער גארבער און ר' יונה דער געצעלשטן-וועבער פון די תלמידים פון יוחנן, וועלכן מען רופט „המטבילי“, מיט אלע גע-
 לערנטע און שריפט-אויסטעטשער פון כפר-נחום — און זייער פיל פאָלק איז געווען פאָרזאמלט צופוסנס פון באַרג. און מנין רבי ר' ישוע בן יוסף פון דער שטאָט נצרת האָט פאר זיי אויסגעלייגט די שריפט און האָט געענטער געבראכט אונזערע הערצער צו אונזער פאָטער אין הימל. די רבנים און געלערנטע האָבן נהנה געווען פון זינע רייד, עס איז געוואָרן אָפגעטון יעדער חשד פון זייער האַרץ, וואָס זיי האָבן געהאט חליטה אויף מנין רבין. זיי האָבן געזען, אז ער גייט אין גאָטס וועג, און אַרץ, וואָס ער לערנט און טוט, איז פון גאָטס וועגן.

און איר זאָלט וויסן זיין, אז אין פיל זאכן גייט מנין רבי נאָך דעם הויז פון שמאי, ער איז א גרויסער מחמיר און לייגט, לויט דעם דרך פון די רבנים, איין סיג (צוים) אויף דעם אנדערן איבער דעם גאָרטן פון גאָט, אזוי, למשף, איז ער אין אלע זאכן, וואָס זיינען נוגע צווישן מאַן און ווייב, א גרויסער מחמיר. ער גייט אזוי ווייט, אז ער איז אפילו מבטל דעם גט-כריתות צווישן מאַן און ווייב, וואָס משה רבינו האָט אונז גע-
 געבן, און ער זאָגט, אז צוליב דער פארשטאָפונג פון אונזער האַרץ האָט דאָס משה רבינו געטון, — פאר וועלכן די רבנים און געזעץ-אויסטע-
 טשער זיינען מחולק מיט אים אין דער דאָזיקער זאך. אָבער זיי האָבן עס אויסגעטעטשט, אז דאָס איז א מנהג בני די חסידים, צווישן וועלכע מנין רבי האָט זיך לאנג אויפגעהאלטן און האָט דאָרט געלערנט תורה פון ר' יוחנן המטבילי. זיי זיינען, ווי באקאנט, זייער אָפגעהיטן אין הלכות טהרה, פיל פון זיי גייען אזוי ווייט, אז זיי צעשטערן די מצווה פון פריה ורביה און האָבן גארנישט חתונה — וואָס די חכמים רופן זיי צוליב דעם אָן „חסידים שוטים“. די „טינא“, וואָס זיי האָבן געהאט אין זייער האַרץ אויף מנין רבין צוליב דעם דאָזיקן ענין, איז באַד אויסגעלאָשן געוואָרן דורך זיין גרויסער צדקות און תמימות און איבער דעם גרויסן בטחון, וואָס ער האָט צום פאָטער אין הימל. זיין בטחון איז רבונז שף עולם איז גאָר אין לשער, — אזוי ווי דוד המלך עליו השלום האָט געזאָגט: „גאָט איז מנין פעלד...“, „און אפילו ווען איך וועל גיין אין שאַטן פון טויט, האָב איך נישט קיין מורא פאר שלעכטס, ווייל דו ביסט מיט מיר“, און ווי משה רבינו האָט אונז באפוילן, הייסט ער אונז אויך זיין: „קינדער צו אונזער פאָטער אין הימל“, און „מיר זאָלן זיך באהעפטן אין זינע

מעשים און אזוי ווי ער איז דערבארעמדיק און נאָכגיביק און לאָזט שנינען זיין זון אויף די שעכטע און גוטע און לאָזט רעגענען איבער די גערעכטע און אומגערעכטע. אזוי זאָלן מיר ליבן אונזערע פּיננ, בענטשן די, וואָס שעלטן אונז, גוטס טון צו די, וואָס האָסן אונז, און בעטן פאר די, וואָס באַדיידיקן אונז און רודפן אונז. — ווער האָט עס געהערט אזא צדקות? ווי די מלאכים אין הימל הייסט ער אונז זיין און ווי די קינדער אויף דער ערד, — ווי אין פּסוק שטייט: „מפי עוללים ויונקים יסדת עוז“. און ווען אפילו ער האָט אָנגערירט אין זינע רייד דעם כבוד פון די פרושים און געזאָגט: „אויב אַנער צדקות וועט נישט בעסער זיין ווי די צדקות פון די סופרים און פרושים, אזוי וועט איר געוויס נישט אריינקומען אין דעם מלכות שמים“, — האָבן זיי עס אלע אים מוחל געווען, ווייל ער האָט נאָר געמיינט די פאלשע פרושים, וואָס טוען די מעשים פון זמרי און פארלאנגען שכר ווי פּנחס און וועלכע פארשיטן מענטשנס אויגן מיט זייער פרומקייט. אליין שטייט ער אויך, ווי די פרושים, אויפן יסוד פון דער תורה, ווי ער האָט עס שוין פיל מאל איבערגעזאָרט: „ביו דער הימל און די ערד וועלן נישט פארגיין, וועט קיין איין „יוד“ אָדער א קליינער פונקט פון דער תורה נישט פארגיין“. אין פיל זאכן איז ער א מקיל, אין אַנדערע איז ער מחמיר, נאָר דער עיקר איז ביי אים דאָס גוטע האַרץ. אָבער די גאנצע תורה, לערנט ער ווי הלל הזקן, איז נאָר בין אדם לחברו — „דאָס וואָס איר ווילט, אז די מענטשן זאָלן אַיך טון, טוט אויך דאָס זעלבע צו זיי“. וואָרעם דאָס איז דער עיקר. וואָס שייך בין אדם למקום, מוז עס זיין אין גרויס צניעות, אין באהאלטנקייט, אז קיינער זאָל נישט וויסן דערפון. „ווען דו טוסט פאַסטן, אזוי זאָל דיר דין קאָפּ און וואָש דיין פנים, כדי מענטשן זאָלן נישט אָנווען, אז דו פאַסט, נעיערט דיין פאַטער אין הימל, וואָס זעט אין פארבאָרגעניש, וועט דיר באַזאָלן עפענטלעך.“

וואויל צו דעם מויל, וואָס האָט גערעדט די דאָזיקע רייד, און וואויל איז צו די אויערן, וואָס האָבן זיי געהערט. וואויל איז צו ישראל, וואָס א לערער און א נביא איז אויפגעשטאנען צווישן אים אין אונזערע טעג, כדי אים צוריקצוברענגען צו זיין פאַטער אין הימל.

איך וועל לאנג נישט מאריך זיין מיט זיין לערע. איך האָב זינע רייד געלאָזט אָפּשרייבן פון זיין מויל ארויס דורך דעם שרייבער חנינה דעם קריצער, און איר וועט פון דעם זען, ווי שלום עס איז דאָס האַרץ פון מנין רבין מיט זיין גאָט. איך וויל אַיך נאָר צווייטן געבן, אז נאָך אינמיטן פון רבינס רייד זיינען געקומען צו אים אלע חכמים, געלערנטע און שרייבערס, יועלכע זיינען געווען דאָרט פארזאמלט און האָבן מנין רבין גרויס כבוד אָפּגעגעבן, אזוי ווי דער דין איז זיך צו באגיין מיט א גרויסן

תלמיד חכם און א לערער, און האָבן געפאַרשט נאָך זיין שלום. און אויך מיר, זינע תלמידים, וואָס מיר זיצן צו זינע פיס און טרינקען די ווער-טער, וואָס גייען ארויס פון זיין מויל, זיינען מיר דורך דער גדולה פון אונזער רבין זייער דערהויבן געוואָרן אין די אויגן פון אלע חכמים און געלערנטע, און זיין כבוד איז אויך געפאלן אויף אונז. און ר' שמעון דער פרוש און אלע חכמים און סופרים פון נעים, וועלכע זיינען געווען מיט אים, האָבן אונזער רבין געבעטן, אז ער זאָל קומען אין דער שטאָט נעים, כדי ער זאָל זיצן מיט זיי צוזאמען אין דעם געצעלט פון תורה און ער זאָל פארשפרייטן זיין קוואַל פון וויסן און ער זאָל קומען אונטער זייער באַלקן און ברעכן מיט זיי דאָס ברויט, — וואָס אונזער רבי האָט עס אויך זיי צוגעזאָגט. און זיי האָבן זיך אָפגעשיידט פון אונזער רבין מיט גרויס ליבע און האַרציקייט, דערפאַר וויל זיי זיינען אין איין גייסט מיט אים, און ר' שמעון דער פרוש און די געלערנטע, וואָס זיינען געווען מיט אים, זיינען צוריקגעגאנגען אין שטאָט ארנין.

און עס איז געווען, ווען אונזער רבי האָט פארלאָזט דעם באַרג, וואו ער האָט דאָס וואָרט פון גאָט געפרעדיקט, און געוואַלט צוריקגיין אין שטאָט ארנין, אזוי האָט אים פיל פאַלק ארומגערינגלט און מיט אים מיט געגאנגען אין הויז פון שמעון דעם פישער, וואו אונזער רבי וואוינט. און עס זיינען אויך געווען צווישן פאַלק פיל קראַנקע, פיל אזעלכע, וואָס זיינען געווען באזעסן פון שלעכטע גייסטער. פאר דעם הויז פון שמעון האָבן אים שוין אָפגעווארט קראַנקע ליט — און מענטשן מיט צעבראָ-כענע געמיטער, וואָס האָבן געהערט פון זינע וואונדער, און זיי האָבן אין גרויס אָנגסט אויסגעשטרעקט צו אים די הענט און גערופן צו אים: „הושענה, העלף אונז!“ און די קראַנקע מיט די באזעסענע האָבן זיך געמערט וואָס אמאָל מער, אזוי אז אונזער רבי האָט נישט געקאָנט מאַכן קיין איין טריט, וואָרעם די יסורים האָבן אים ארומגערינגלט ווי א שטור-רעמדיקער ים, וואָס האָט געשווימט צו זינע פיס. וואָרעם עס איז געווען זייער פיל פאַלק און זייער פיל געשלאַגענע מיט יסורים, וואָס זיינען געקומען קיין כפר-נחום, הערנדיק די וואונדער, וואָס ער טוט. און א גרויס רחמנות האָט ארומגענומען זיין האַרץ צוליב די פנין פון די מענטשן, וואָס זיי זיינען אזוי פיל, און פיל פון זיי האָט ער געהיילט, טייל פון זיי האָט ער געטרייסט, ביז ער איז אָפגעשוואַכט געוואָרן פון די רייד, וואָס ער האָט גערעדט און ער האָט נישט געקאָנט צוליב דעם געדראַנג פון פאַלק זיך אוועקצעצן און רוען א וויל אָדער תפילה טון אינדערשטייל, אָדער אפילו עסן זיין ברויט במנוחה, וואָרעם דאָס פאַלק האָט נישט גע-וואַלט אָפטרעטן פון אים. אזוי האָט שמעון דער פישער אים אוועקגענו-

מען פון פאָלק און געבראכט אים צום ברעג פון ים גנוסר, וואו ער האָט געהאט זיין פישער־שיף.

מיר, זינע תלמידים, זיינען געווען מיט אים, און דאָרט אויף דער שיף האָט ער זיין אַוונט־תפילה אָפגעריכט און געגעסן מיט אונז זיין אַוונט־ברויט. און שמעון האָט אים אוועקגעלייגט אויף דעם באַרטן פון דער שיף און צוגעדעקט אים מיט דעם קלייד פאר דער קעלט פון דער נאַכט. און אונזער רבי האָט גערוט די נאַכט ווי א טאָג־לוינער נאָך א שווערן טאָג ארבעט, און מיר, זינע תלמידים, זיינען געזעסן ארום אים און מיר האָבן געהיטן דעם אַטעם פון זיין ברוסט אין דער טיפעניש פון דער נאַכט. און עס איז געווען, ווען דער מאַרגנשטערן האָט אָנגעהויבן צו גרויען, האָט זיך אונזער רבי געפעדערט פון שלאָף און שמעון האָט אונז צוגעפירט צו א ברעג, וואו עס איז געווען א פעלד פון אייל־בירטן־ביימער, וואָס מען האָט גערופן „דער אַקער פון קעניג“, וויל עס האָט געהערט צו מלכות. דאָרטן זיינען מיר ארויסגעגאנגען אויפן ברעג און מיר האָבן אונזער מאַרגן־טבילה גענומען אין ים גנוסר און מיר האָבן געזאָגט קריאת־שמע. און די תלמידים האָבן ארויסגענומען דאָס ברויט, וואָס איז געווען אין בינטל, מיר האָבן געזאָגט אונזער געבעט און גע־געסן אונזער מאַרגן־ברויט.

און דאָס פירעכץ פון אונזער רבי איז אזוי: ער איז נישט ווי די אנ־דערע געלערנטע, וועלכע לעבן נאָר אין די פיר אייזן פון דער הלכה און פארשפרייטן זייער תורה אין די בתי־מדרשים צווישן זייערע תלמי־דים, וואָס זיצן צו זייערע פיס, נאָר מנין רבי איז ווי א שלאָגנדיקער קוואַל, וואָס איז ארויסגעשטעלט אויף די וועגן, און יעדער איינער, וואָס גייט אדורך, קאָן צוקומען צו אים און שעפן פון זינע לעבעדיקע וואַסערן. מנין רבי גייט ארום צווישן פראַסטן פאָלק און איז זיי מדריך אויפן גוטן וועג. אין די וואַכנטעג גייט ער ארויס צום פאָרט, וואו עס ברענגען אריין די פישערס די נעצן מיט די געפאנגענע פיש, און עס לאָדן אָן די טרע־גער די סחורות אויף די שיפן. פיל פאָלק איז שטענדיק דאָרט פארזאמלט, וויל דאָס פאָלק פון לאַנד קומט זיך דאָרט אהין צונויף צו פארקויפן די סחורים די ארבעט פון זייערע הענט. און דאָרט שטייט אונזער רבי צווישן די לייט און לערנט זיי פון מלכות שמים דורך שיינע משלים, וואָס ער פארציילט זיי, און וועמען ער טרייסט מיט א גוט וואָרט און וועמען ער הייסט פון א קרענק. שבת קומט ער אין בית הכנסת, אמאָל דרשנט ער אויף א פסוק פון דער תורה און אמאָל נישט. אָבער נישט בלויז אין דער שטאָט כפר־נחום אריין פארשפרייט דער רבי זיין תורה, נאָר ער נעמט

אונג אויך ארויס און פירט אונג איבער די דערפער און שטעטלעך ארום
און באווייזט אונג, ווי עס לעבט דער צניעותדיקער מענטש און הייסט
זיך אונג א מוסר אראפגעמען פון זיי. אפטמאל, ווען מיר קומען אין שטאט
ארנין, קומט אונג שוין די נאכט אנטקעגן און דער הימל לאזט זיך אראפ
מיט גרויס בטחון איבער דער ערד, און פון די הייזער גייט אויף דער
רויך, וואו עס באקט זיך דאס פארדינטע ברויט פון ארבעטס-מאן. און
דער מענטש קומט אהיים פון פעלד אדער פון זיין ארבעט צו זיין הויז,
און עס ווארט אים אפ דאס ווייב מיט דעם לאמפ אין דער האנט אויף
דער שוועל פון זיין הויז. און אז דער רבי קומט אין שטאט ארנין, גייט ער
נישט אין בית המדרש צו די געלערנטע לייט, נבערט ער גייט צו די לייט
אין די שטובן ארנין, ער שטעלט זיך אוועק ווי אן ארעמאן ביי דער טיר,
ביז מען בעט אים אין שטוב ארנין. און ער ברענגט דעם שלום מיט זיך,
ער בענטשט דאס הויז און זעצט זיך אוועק מיט די לייט דאס ברויט פון
דעם ארעמאן צו עסן, זאגט דעריבער א ברכה און לויבט דאס ווייב פארן
מאן. און נאכן עסן רופט ער די קינדער צונויף צו זיך און פרעגט זיי פון
דעם לערנען, און יעדער קינד זאגט אים זיין פסוק. ער בענטשט די קינד-
דער און ווינטשט זיי: „עס זאלן זיך מערן אזעלכע ווי איר אין ישראל!“.
און די מוטערס זיצן אויף דער שוועל פון דער טיר, און ווען זיי הערן,
ווי דער רבי רימט די פרוכט פון זייער בויך און מאכט זיי באליבט פאר
די מענער, אזוי זאגט איינע צו דער אנדערער, אז נישט אנדערש, נאר
דאס איז א געטלעכער מאן, ער ברענגט מיט זיך דעם שלום מיט אין
שטוב. און אויך מיט די מענער זיצט ער ביז שפעט אין דער נאכט און
פרעגט זיך אויס אויף זייערע ענינים. ער ווייסט פון זייערע זארגן און
זייער נויט גייט אים זייער אן, און איינעם היילט ער מיט א רפואה דעם
גוף און אן אנדערן מיט א גוט ווארט די נשמה. און ער טרייסט זיי אלע
מען און פארציילט זיי, אז די ישועה איז גאענט, די טויערן פון מלכות-
שמים זיינען שוין אפן און שטייען גרייט צו עמפאנגען די, וואס ווילן אין
זיי אריינקומען. און ער באגלויבט זינע רייד מיט משלים און שיינע
ווערטער. און מיר נעכטיקן מיט די דאזיקע לייט אין איין בעט, אויף
איין געלעגער, נישט ווי די אנדערע געלערנטע, וואס האלטן דאס בעט
פון עס-הארץ פאר אומריין. און צומארגנס פעדערט זיך מיין רבי מיט
די לייט אין פעלד ארנין, און טיילמאל העלפט ער אין דער ארבעט מיט
און טיילמאל דאנקט ער בלויז אפ מיט א ברכה פאר דעם ברויט און
נאכטלעגער. און עס איז, ווען מיר קומען א צווייט מאל אויף דעם ארט,
אזוי גייען אונג שוין די לייט אנטקעגן און די ווייבער שטייען אויף די
שוועלן פון זייערע טירן און רופן צום רבין: „צו אונג זאל דער רבי אפ-

קערן, אונטער מײן באַקן זאָל דער רבי זײן קאָפּ אנדערלײגן, כדי מײן הויז זאָל געבענטשט ווערן פון זענעטוועגן". און אויך די קינדער קומען אונז אנטקעגנצולויפן און רינגלען ארום אונזער רבין און כאַפּן זיך אָן בײַ זײן קלייד און זאָגן אים די פּסוקים, וואָס זײ האָבן געלערנט היינט אין בית-מדרש. און עס איז ווען מיר ווילן אויף די קינדער אָנשרײען און זײ אָפּטרײבן פון אונזער רבין, לאַזט ער נישט און זאָגט צו אונז: "לאַזט די קינדער קומען צו מיר, וואָרעם צו זײ געהער דאָס מלכות פון גאָט". און אזוי באהאַנגען מיט די קינדער פון אַרט, קומט ער אין שטאַט ארײַן, און די מענער קומען אים אנטקעגן און רופן:

— קום, קום, געבענטשטער פון גאָט!

אין אַוונט קומען זיך אלע לײט פון אַרט צונויף בײַ איינעם פון זײ אין הויז אָדער אין הויף און ברענגען די לאַמפּן מיט זיך. און דער רבי זעצט זיך מיט זײ און ברעכט ברויט מיט זײ און דערציילט זײ פון מלכות שמים, און די לײט קערן זיך צוריק צו גאָט. און דעם רבינס נאָמען ווערט ווי גוטער בוימאייַל איבערן לאַנד פארשפרייט.

II

אין כפר נחום, אין דער שטאַט, האָט מײן רבי באווייליקט צו זיצן אין שטוב פון שמעון בר-יונהס שוויגער אויפן דאָך-שטיבל. בײַטאָג גײט ער ארויס צום האַפּן פון דער שטאַט, כדי צו לערנען די רייד, ווי איך האָב עס אײַך שוין אויפגעשריבן.

בײַם האַפּן פון כפר-נחום שטייט א בײַדל פון א מוכס בײַם בריקל, וואָס פירט צום ברעג. אין דעם בײַדל זיצט לוי דער מוכס, און יעדער איינער וואָס ברענגט די פרוכט פון זײן ערד אין דעם האַפּן ארײַן אָדער פירט ארויס פון האַפּן די פרוכטן, מוז דורך דעם בריקל אדורכגיין. דער מוכס שטעקט ארויס זײן קאָפּ און שטעלט אויס די האנט, און דאָס שילדל פון מלכות איז אויף זײן ברוסט. דאָס דאָזיקע שילדל דערציילט, אז ער איז א נאָמן אויף מס. דער בײַטל שטעקט אין זײן גארטל, און יעדער איינער באצאָלט אים זײן מס, דאָן עפנט ער דאָס טירל צום בריקל און לאַזט דורך דעם מאָן מיט דער סחורה. אויב מען באצאָלט נישט דעם מס, לאַזט ער נישט אדורכגיין.

און די מוכסים ווערן געהאלטן פאר זינדיקע מענטשן אין ישראל. דער מוכס לוי איז אַבער אנדערש ווי די אנדערע מוכסים. יעדעס

מאָל, ווען אונזער רבי גייט אדורך דאָס בריקל, כדי צוצוקומען צום האַפן
און צו רעדן צו די לײַט, שטעלט ער זיך אויף פון זײַן אָרט און פארבייגט
זיך פאר אים, שעמט זיך דעם רבין אין פנים אריין צו קוקן. און דער
אַנבליק פון מוכס האָט עדות געזאָגט, אז ער האָט חרטה אויף זײַנע מע-
שים און ער טראַכט מחשבות אין זײַן האַרץ אומצוקערן זיך אויפן יידישן
וועג. וואָרעם יעדער מאָל, ווען דער רבי האָט גערעדט צו די לײַט פון
האַפן, איז דער מוכס געזעסן אין זײַן בנידל, אָנגעלענט מיט זײַן קאַפּ
אויף דער האנט, און מיט דער צווייטער האנט זיך געצויגן די האַר פון
זײַן גרויסער באַרד און געטראַכט פיל מחשבות. און איינמאָל, ווען דער
רבי איז פארבייגעגאנגען זײַן בנידל, אזוי האָט ער זיך אויפגעשטעלט און
אַנגעקוקט דעם רבין מיט א בליק פון חרטה און בקשה און ער האָט גע-
זאָגט צו אים:

— איך ווייס, אז דער גרויסער, פורכטבארער טאָג, וואָס דו זאָגסט
אַן, דערנענטערט זיך און קומט אָן און איך וועל פונדרויסן בלײַבן,
ווי א שאַף ארויסגעשטויסן פון דער סטאַדע ...

האַט דער רבי ארויפגעלייגט אויף אים די האנט און געזאָגט:

— עס שטייט געשריבן: „גאַט איז נאָענט צו די הכנעהדיקע הער-
צער“, און אין זײַן פנים דערקען איך, אז דו האָסט חרטה אויף דינע
מעשים. הייב דיך אויף און קום מיט מיר!

און דער מוכס האָט פארלאָזט זײַן בנידל און אויפגעהויבן זיך און
איז נאָכגעגאנגען אונזער רבין.

האַט דער רבי געפרעגט לוי דעם מוכס:

— זיינען דאָ פיל אועלכע ווי דו בײַ יידן?

און דער מוכס האָט געזאָגט צום רבין:

— עס זיינען דאָ פיל לײַט אין שטאָט, וועלכע זיינען ארויסגעשטויסן
פון ישראל ווי איך, ווייל מען האַלט אונז פאר זינדיקע. איך בעט דיך,
קום און איך וועל דיך פירן צו זיי, כדי זיי זאָלן געטרייסט ווערן, ווי איך
בין געטרייסט געוואָרן פון דיר.

האַט דער רבי געזאָגט:

— ברענג מיך צו זיי!

ווען עס איז צוגעפלאָן דער אָונט, האָט לוי דער מוכס פאר דעם
רבין א סעודה געמאַכט, און ער האָט אַינגעזאַמלט פיל מוכסים און זײַ-
דיקע לײַט אין זײַן שטוב אריין, אועלכע וואָס קומען נישט אין קהל-
ישראל. עס זיינען געווען צווישן זיי לײַט, וואָס זיינען געווען ספקיידן
און אויך אועלכע, וואָס מען איז זיך נישט משדך מיט זיי, ווייל זיי שטייען
אין פארדאַכט צו זײַן ממזרים, און אויך אנדערע, וואָס זיינען געווען

גזרנים אויף די וועגן, טויבן־כאָפּער, וואָס זיינען פּסול־לעדות, און אפילו אזעלכע, וואָס פארמסרן יידן צו מלכות, וועלכע מען באדארף צערניסן ווי א פיש, און פארדעכטיקע פרויען, זונות, וואָס פירן אראָפּ מענער פון דרך הישר. און דער רבי האָט זיך געזעצט מיט זיי בני איין טיש און געהייסן אויך אונז זיך זעצן מיט זיי און זיך מיט זיי חברן. עס איז מיר געווען שווער אויסצופירן די זאך ווי קריעת ים־סוף, און מיר, די תלמידי־חכמים, האָבן געפילט דערבני, ווי מיר וואָלטן ביים עגל הזהב געווען. אָבער די האַנט פון רבין איז שווער געלעגן אויף אונז און מיר האָבן אלע זינע געבאָטן אויסגעפירט, און מיר האָבן מיט די לייט געבראָכן דאָס ברויט און געגעסן אומגעוואָשענערהייט, ניערעט בלויז וואָס דער רבי האָט געזאָגט זיך געבעט און איבער דעם ברויט א ברכה געמאכט. שמעון בר יונה איז געשטאנען און האָט משמש געווען די מוכסים, אזוי אויך די ברודער זבדי. פאר זיי איז נישט שווער געווען די זאך.

און דער רבי האָט גערעדט צו זיי און יעדן איינעם באזונדער פון זיי געטרייסט און מחזיר למוטב געווען, געזאָגט זיי וואָס זיי האָבן צו טון, כדי צו געוויינען דאָס אייביקע לעבן. און זיי האָבן זיך צוגעהערט צו זינע רייד און האָבן געזאָגט: „נעשה ונשמע!“
און די לייט האָבן געזאָגט איינער צום אנדערן:

— ווער האָט נאָך צו אונז אזעלכע טרייסט־ווערטער גערעדט? פאר־טוויסן האָבן אונז געהאט די געלערנטע פון זיך — און ארויסגעוואָרפן פון דער מחנה ווי מצורעים פון א שטאָט. און זעט, דער דאָ קומט און נעמט אונז צו זיך בוזעם צו — ווי א פּאָטער זיך געלייבטן זון.
און דער רבי האָט גענומען לוי דעם מוכס און האָט אים געשטעלט צווישן אונז און האָט סומך געווען אויף אים זינע הענט, און ער האָט געזאָגט צו אונז: „פון היינט מאַל אָן זאָל ער זיך א ברודער צו אייך און א זון צו זיך פּאָטער אין הימל!“

און אונז איז געווען קשה די זאך: א ברודער זאָלן מיר זיך צו א מוכס? און מיט זונות זאָלן מיר זיך חברן? וואָרעם ביז איצט איז נאָכנישט געהערט געוואָרן אין ישראל, אז א זינדיקער זאָל א תלמיד זיך פון א רבין. ווען דער רבי האָט געזען, ווי מיר וואונדערן זיך אזוי, האָט ער צו אונז געזאָגט:

— פארוואָס רופט איר מיר: „האַר! האַר!“ און איר טוט נישט ווי איך הייס אייך? א תלמיד באדארף נישט זיך העכער פון זיך רבין און עס איז גענוג פאר יעדן תלמיד, אז ער זאָל זיך צופרידן ווי זיך רבי. פארוואָס זעסטו דעם שפּאַן אין זיך חברים אויג און נישט דעם באַלדן אין זיך אייגענעם אויג? די מענטשן זיינען נאָענט צו גאָט. גאָט האָט געזען זייער

צעבראכן הארץ און ער האָט זיי דענענטערט צו זיך, און איר זאָלט נישט דערווונטערן דאָס, וואָס גאָט האָט דערנענטערט!

און ער האָט אונז דערויף א שיינעם משל פארציילט: „צו וואָס איז דאָס מלכות שמים געגליכן? דאָס מלכות שמים איז געגליכן צו א מענטש, וואָס פארזייט זימען אין דער ערד!“ און נאָך משלים האָט ער אונז געזאָגט, ביז ער האָט אַנגענומען אונזערע געמיטער און מיר זיינען אונז-טערטעניק געוואָרן צו אים. וואָרעם מיר האָבן געזען, אז גאָט איז מיט אים. צומאָרגנס אָבער, ווען מיר זיינען אין בית הכנסת געקומען מתפלל זיין, האָבן אונז ארומגערינגלט די געלערנטע לייט, די פרושים און די תלמידים פון יוחנן המטביל, און זיי האָבן געזאָגט צו אונז:

— וואָס זענען דאָס פאר א זאָכן, וואָס ווערן פון אַנער רבין פאַר-ציילט? און וואָס איז דאָס פאר א וועג, וואָס אַנער רבי האָט זיך אויסגע-קליבן צו גיין אין אים? איז דען ווייניק דאָ וואָס אין ישראל מתקן צו זיין, אז ער מוז צו די מוכסים און זינדיקע אַנקומען? ווער האָט דאָס גע-הערט, אז א רבי זאָל מיט מוכסים זיך זעצן ביי אים טיש און עסן מיט זיי ברויט אומגעוואָשענערהייט? ווער האָט דאָס געהערט, אז א רבי זאָל מיט זונות אומגיין? דער הויך פון זייער מויל איז דאָך מטמא און דער בליק פון זייערע אויגן איז פול מיט זינד! און דאָס קול פון אן אישה איז ערוה און די באַרירונג פון איר האַנט איז זנות. דאָס ברויט פון אן עס-הארץ איז טרפה, זייל ער נעמט קיין חלה נישט דערפון און גיט קיין תרומות ומעשרות נישט אָפּ, און זיין בעט איז אומריין, וואָס א חב ר טאָר זיך נישט לייגן אין דערין, ווייל זיי ווייסן נישט ווי מיט ריינקייט זיך אומצוגיין. און זיין טיש איז אומוירדיק, אַנגעשטעלט מיט טעפּ, און דאָס עסן מיט אים איז ווי דאָס עסן ביי א מאַלצייט פון מתים. און מוכסים זיינען פּסול לעדות און זיי קומען נישט אין קהל פון ישראל, — און מיט אזעלכע לייט גייט אַנער רבי ארום און עסט מיט זיי און זויפט מיט זיי? האָט נישט די פידל פון ישראל געזונגען: „וואויל איז צו דעם מענטש, וואָס גייט נישט אין דער עצה פון די רשעים, אויף דעם וועג פון די זינד-דיקע לאַזט ער זיך נישט און זיצן מיט לצים זיצט ער נישט!“ און אַנער רבי טוט פונקט קאָפּויער!

מיר האָבן געבראכט די רייד פון די לייט צו די אויערן פון אונזער רבין און מיר האָבן צו אים געזאָגט:

— די חכמים מורמלען אויף אונז, וואָס מיר זיצן מיט די מוכסים ביי אים טיש, און מיר האָבן זיי נישט וואָס צו ענטפערן.

האָט אונז דער רבי אַנגעזאמלט אין אַוונט צו זיך אויפן בוידעם-שטיבל און אונז צונויפגעדרענגט ארום זיך ביים ליכט פון לאַמפּ און

האָט אונז דערקלערט די זאך און געזאָגט אזוי:

— וועלכער מענטש פון אַינך, וואָס פארמאָגט הונדערט שאַף און ער פארלירט איינס פון זיי, לאָזט נישט איבער די נַפּן און נַפּציק אין דער וויסטעניש און גייט נישט נאָך דעם פארלוירענעם, ביז ער געפינט עס? און ווען ער האָט עס געפונען, אזוי נעמט ער עס אויף זינע אַקסל און פרייט זיך דערמיט, און ווען ער קומט אהיים, רופט ער צונויף זינע פריינד און שכנים און זאָגט צו זיי: „פרייט אַינך מיט מיר, וואָרעם איך האָב געפונען מיין שאַף, וואָס איך האָב געהאט פארלוירן“. איך זאָג אַינך: אזוי וועט אויך זיין אַנער שמחה איבער איין זינדיקן, וואָס טוט תשובה, מער ווי איבער נַפּן און נַפּציק צדיקים, וואָס באדארפן נישט קיין תשובה.

און ער האָט אונז דערביי דערציילט א שיינעם משל פון א מאן, וואָס האָט געהאט צוויי זין . . . און עס איז געווען, ווי ער האָט דעם משל פאר- ציילט, אזוי איז שמעון, דער זון פון יונה, געשטאנען דערביי און זיין פנים האָט געלויכטן פאר פרייך, נאָר פון זינע פולע אויגן האָבן זיך געגאָסן טרערן און זיינען גערינען איבער זינע לויכטנדיקע באַקן אין זיין געדיכטער באַרד אריין. און ער האָט געזאָגט: „אלץ וואָס ער וועט מיך הייסן טון — וועל איך טון, אפילו מוכסים משמש צו זיין, וואָרעם אַלדינג וואָס ער טוט איז פארן הימלס וועגן. אזוי האָבן אויך די אַנדערע תלמידים געזאָגט.

און די ווייבער, וואָס זיינען געשטאנען ביי דער טיר און צוגעהערט זיך צו די רייד פון רבין, האָבן זיך געקנאָקט אין די פינגער, אָנגעבלאָזן די באַקן און געשלאָגן אין זיי ווי אין א פויק און ארויסגעגעבן פון זיך יאָכצן פון פרייך און יובל־רופן איבער דער שמחה, וואָס האָט אָנגעפילט זייערע ברוסטן, ווי דער וויין א רייפע טרויב. און מיר האָבן גאָט גע- דאנקט און געלויבט פאר דעם חסד, וואָס ער האָט געטון מיט אונז — צו ברענגען אונז אין דער נאָענטקייט פון געטלעכן מאן.

און דער שעת הכושר איז דענסטמאָל געווען מיטן רבין און דער גייסט פון גאָט איז געקומען איבער אים און ער האָט אונז דענסטמאָל געלערנט, ווי אזוי דעם פאָטער אין הימל צו דינען און ווי מיר זאָלן זיך אויפפירן, כדי מיר זאָלן ראוי זיין אין דעם מלכות שמים צו קומען. און פיל משלים האָט ער אונז פארציילט דעם אָוונט, וואָס קיין שום אויער האָט נאָך אזעלכעס נישט געהערט זינט די וועלט שטייט, און וועלכע האָבן אונזערע הערצער דערנענטערט צום פאָטער אין הימל. און די תלמידים האָבן זיי אלע פארשריבן, כדי די שפעטערדיקע דורות זאָלן וויסן פון זיי. ננערט קיין קראנקע האָט ער נישט געהיילט און קיין וואונדער האָט ער נישט באוויזן, וואָרעם עס איז געקומען אויף אונז א

געבאָט פון רבין זייער שטארק, קיינעם נישט צוצולאָזן צו זיך, ער האָט געוואָלט זיין מיט אונז, זינע אויסדערוויילטע, אליין.

און זייער גרויס איז דענסטמאָל די שמחה געווען. מיר האָבן זיך געפרייט מיט אונזער רבי, און ער מיט אונז — אין דעם זעלבן אָונט.

און עס איז געווען אויפן צווייטן טאָג, אזוי האָב איך געאנילט אין בית הכנסת, און איך האָב דאָרט אָנגעטראָפן צדוק דעם טעפער זיין מיט די סגנים פון שול, וואָרעם זיי האָבן געלערנט מיט די תנוקות של בית-רבן אין בית הכנסת צו זייענען און צו געדענקען די הייליקע שריפט. און איך האָב געזאָגט צו זיי:

— זינט נישט חושד קיין ריינע, א זינד זענט איר באגאנגען, וואָס איר האָט געמורמלט אויף מיין רבין. זינט וויסן, אז אלץ וואָס ער טוט, איז עס פארן הימלס וועגן! — און איך האָב זיי איבערגעגעבן דעם רבינס רייד, וואָס ער האָט גערעדט צו אונז וועגן דער גרויסקייט פון דער מצווה — זינדיקע אויפן ריכטיקן וועג צוריקצוברענגען.

און צדוק דער טעפער האָט מיר געענטפערט און געזאָגט:

— עס איז אלץ זייער גוט און פֿיין און אויך אונזערע חכמים האָבן געלערנט, אז אויף דער מדרגה וואו א בעל-תשובה שטייט, קאָנען קיין ריכטיקע צדיקים נישט שטיין, און נאָך האָבן זיי געזאָגט: „ווער עס שטעלט אויף איין נשמה בני יידן, איז ווי ער וואָלט די גאנצע וועלט אויפֿ-געריכט.“ אָבער מוחל זיין די זינד האָט ער קיין רעכט נישט, וואָרעם מיר ווייסן נישט און מיר האָבן נישט געהערט דערפון, אז איין בשר ודם קאָן מוחל זיין די זינד, וואָס א צווייטער באגייט — נישט בין אדם לחברו, נאָר בין אדם למקום, — נאָר גאָט ברוך הוא אליין קען דאָס, ווי ער האָט אונז אין די דינים וחוקים דורך משה רבינו געגעבן, וואָס א זינדי-קער מענטש האָט צו טון, כדי מיט זיין גאָט זיך איבערצובעטן, און אויך די אנדערע חכמים זיינען איינשטימיק געווען מיט אים, נאָר זיי האָבן פארשוויגן די זאך מחמת דעם, וואָס מיין רבי האָט עס פארן הימלס וועגן געטון, און עס זיינען דאָ פֿיר וועגן דעם רבונו של עולם צו דינען.

און מיר זענען שוין דענסטמאָל געווען צוועלף תלמידים, וואָס האָבן פאַרלאָזט זייער הויזגעזינד, ווייב און קינד, הויז און פּעלד, און אַלץ גע-וואָרפן הינטער זיך, און מיר זיינען אים נאָכגעגאנגען. מיר זיינען אָנגע-שטעקט געוואָרן מיט זיין גייסט. ער האָט אונז איבערגערעדט און מיר האָבן זיך צו אים צוגעהאַרט, און איצט זיינען מיר געוואָרן זיין אייגנ-טום — די נפשות, וואָס ער האָט געמאכט. און מיר זיינען געווען אין

זיין האנט, ווי דאָס ליים אין דער האנט פון טעפער, און ער האָט געקאָנט
טון מיט אונז, וואָס ער האָט געוואָלט, וואָרעם מיר האָבן געגלויבט אין
זיינע רייד.

און איינמאָל א טאָג זיינען מיר מיט אונזער רבין אויפן וועג געגאנגן
גען, און די נאָכט איז אָנגעפאלן אויף אונז, און מיר האָבן דאָרט אָנגע-
טראָפן אויף א גאָסטטהויז, און מיר זיינען דאָרט אהין אריינגעגאנגען. אין
דעם גאָסטטהויז זיינען געזעסן א חברה לצים מיט איינעם א זקן ממרא
בראש, און זיי האָבן געטרונקען ביר געמישט מיט האָניק און האָבן גע-
לאָכט און געשפּאַט און גערעדט לַצנות פיל. און איבער זיי איז געשטא-
נען דער קנעכט און האָט זיי משמש געווען, און דער קנעכט איז געווען
א תלמיד-חכם, וואָס איז פארקויפט געוואָרן פאר א חוב אין דער קנעכט-
שאַפט. און עס איז געווען, ווען די חברה לצים זיינען לוסטיק געוואָרן,
אזוי האָבן זיי געגאָסן די רעשט געטראַנק אין דעם פנים פון זייער
משמש, און אנדערע האָבן צעבראַכן זייערע כלים אין זיין קאַפּ, און דער
דינער איז געשטאנען און האָט סובל געווען אויף זיך די חרפות און
בושות, וואָס זיי האָבן אים אָנגעטון און ער האָט זיי גאַרנישט געענט-
פערט. און דער זקן ממרא האָט זייער הויך געלאָכט, אז זיינע באַקן זיינען
אזש רויט געוואָרן און זיינע ווייסע טראָלדן אויף זיין קאַפּ האָבן זיך גע-
שאַקלט, און ער האָט געזאָגט:

— זאָג מיר דיין פּסוק, דו בן חמור!

און דער תלמיד חכם, דער דינער, האָט אים דערויף געענטפערט:
„אנוש כחציר ימיו, כציץ השדה כן יצוץ.“ און עס איז געווען, ווען דער זקן
ממרא האָט געהערט דעם פּסוק, אזוי האָט ער דעם קנעכט געשלאָגן מיט
דער פּויסט אין ער האָט צו אים געזאָגט:

— איך בין ארויסגעגאנגען מיט מיינע פריינד פריייד צו האָבן,
קומסטו און צעשטערסט מיר די פריייד, א שלעכטער דינער ביסטו!
און ווי מיר האָבן געזען די זאַך, אזוי האָט זיך אָנגערופן יוחנן פון די
ברידער זבדי:

— רבי, פאָרוואָס לאָזסטו אים געוועלטיקן? זאָל איך אים שטייל מאַכן?
האָט דער רבי געזאָגט:

— איך בין נישט געקומען צו פארטיליקן א נפש, נאָר אויפצובויען!
און ער איז צוגעגאנגען צום זקן ממרא און ער האָט אים געזאָגט:
— איך וועל דיר געבן א שמחה, וואָס קיינער קאָן דיר נישט שטערן.
און קיינער קאָן זי דיר נישט צונעמען.

אזוי האָט דער זקן ממרא געזאָגט:

— דאָס איז אודאי דערווייל דער ווייץ, וואָרעם עס שטייט געשריבן:

„יין ישמח לבב אנוש“ ...

הָאָט דער רבי אים געענטפערט:

— א שמחה, וואָס די ענדע אירע איז טרויער, איז קיין שמחה נישט.
קום און איך וועל דיר געבן א שמחה, וואָס איז ווי א קוואַל, וואָס שטאַרקט
זיך כסדר און ענדיקט זיך קיינמאָל נישט.

הָאָט דער אַלטער געפרעגט:

— וואָס איז דאָס פארא שמחה, וואָס ענדיקט זיך קיינמאָל נישט?

הָאָט דער רבי אים אָפגעענטפערט:

— דאָס איז די פרייד, וואָס דער מענטש האָט אין זיין פאָטער, דעם
באשעפער פון דער וועלט, די דאָזיקע פרייד האָט קיין ענדע נישט, און
די פרייד פון מלכות שמים קאָן דיר קיינער נישט צונעמען, וואָרעם זי
איז נישט אויסער דיר, נאָר אין דיר.

הָאָט זיך דער אַלטער אָנגערופן:

— די פרייד איז פאר מיר פארבאָרגן, וואָרעם דער וועג צום פאָטער
אין הימל איז פארשטעלט פאר מיר דורך די פיל זינד, וואָס איך בין
באגאנגען אין מיין לעבן.

הָאָט אים דער רבי געזאָגט:

— דען קייין מאַכן זיך מאַכט דיר גרויס. די טויערן שטייען שטענ-
דיק אָפן פאר די וואָס ווילן צוריקקומען.

הָאָט דער זקן געפרעגט:

— איז נאָך דאָ פאר מיר א האַפענונג? און איך האָב עס גאַרנישט
געוואוסט.

און ער איז צוגעגאנגען צום דינער און איז געפאָרן צו זינע פיס
און האָט אים געבעטן מחילה. און דער רבי האָט זיך אָנגערופן צו אונז:

— קומט און זעט: מיט איין וואָרט קאָנסטו דיין חבר ארינשלידערען
אין כף הקדע און מיט איין וואָרט קאָנסטו אים ארונטערברענגען אונטער
די פליגל פון דער שכינה. דעריבער לאָזט אַנך נישט פאַרפירן פון דעם,
וואָס אַנזערע אויגן זעען, נאָר פרוווט צו זען אין דעם מענטשנס האַרץ.
— און צום דינער האָט ער געזאָגט: ווען דיין ברודער זינדיקט צו דיר,
שטראָף אים, און ווען ער וועט חרטה האָבן, אזוי פאַרגיב אים!

און ער האָט שלום געמאכט צווישן זיי.

און צום אַלטן האָט ער געזאָגט:

— שטיי אויף, ביסט געטרייסט!

און ער האָט זיך אוועקגעזעצט מיט זיי און האָט געטרונקען מיט
זיי ווייניג, און ער האָט דאָס זיצן מיט די לצים פארוואנדלט אין א זיצן פון
ברידער. ווי עס שטייט געשריבן: „ברידער זיצן צוזאמען“ ...

און דער רבי איז ארינגעקומען אומעטום וואו מענטשן געפינען זיך, אין הויז צי אויף דער גאס. אין פעלד אָדער אין דער שטאָט, אין די גאַסטהיזער אויפן וועג, און ער איז געזעסן מיט אַלע לַיַט, מיט גערעכטע און זינדיקע, און ער איז אויך ארינגעקומען אין ערטער, וואו תלמידי חכמים גייען נישט, און איז זיך צונויפגעקומען מיט לַיַט, וואָס תלמידי חכמים מַיַדן אויס, און ער האָט געגעסן מיט זיי און געטרונקען מיט זיי ווי און גערעדט מיט זיי און זיי מחזיר למוטב געווען.

און יוחנן המטביל האָט געהאט א תלמיד אין שטאָט, וואָס האָט גע- פּניקט זיין לַיַט מיט סיגופים און תעניתים, אָפּגעהאַלטן זיך פון עסן פלייש און נישט געטרונקען קיין וויין, ווי דער שטייגער פון די תלמידים פון יוחנן. און ער איז געווען זייער פרום און איז געווען פון די ערשטע, וואָס האָבן זיך געפּעדערט אין בית הכנסת און פון די לעצטע, וואָס האָבן דאָס בית הכנסת פארלאָזט. און עס איז געווען, ווען ער האָט געפּאַסט, האָט ער אַש געשיט אויף זיין קאַפּ און געטראָגן א קלייד פון א זאַק און איז שטענדיק ארומגעגאנגען צו די לַיַט און זיי דערמאנט, אז דאָס מלכות חשמים קומט אָן און זיי זאָלן תשובה טון. ער איז ארומגעגאנגען אין דער שטאָט און געהאַלטן די לַיַט אין איין מוסר זאָגן און רופן צו תשובה. און ער האָט געזען, ווי אונזער רבי זיצט מיט די מוכסים און עסט מיט זיי פלייש און טרינקט מיט זיי וויין, פלעגט ער אָפט צו אונזער רבין קומען און אים דערמאָנען: „יוחנן האָט זיך נישט אזוי אויפגעפירט, יוחנן האָט נישט געגעסן קיין פלייש און נישט געטרונקען קיין וויין, נוצערט געפּאַ- ניקט זיין לַיַט, און דו פרעסט מיט די מוכסים און דו זויפט מיט זיי וויין“.

האָט דער רבי אויף אים אָנגעשריגן און געזאָגט: „איך בין נישט געקומען לייגן קיין נעע לאַטעס אויף אן אַלטן מלבוש און איך האָב מיר מיין אייגענעם וועג. גאָט האָט געזאָגט: חסד וויל איך פון אַיך און נישט קיין שעכטונג! איך בין נישט געקומען רופן די צדיקים צו תשובה, נאָר די זינדיקע, און נישט נאָר דורך פּניקן זיך און פּאַסטן קאָן מען דינען גאָט. איך זאָג אַיך, אז דערנענטערן קאָן מען זיך צו אים נאָר דורך פרייד, וואָרעם דער גוטער מענטש, ווי דער גוטער בוים, גיט ארויס פון זיך גוטס און נישט קיין שלעכטס. און האָט מען דען אַיך נישט אָנגעזאָגט ושמרתם את נפשותיכם?! איך זאָג אַיך, אז אויך דאָס לַיַט איז נישט אַנזערס, נאָר עס געהערט צו גאָט“.

און צו אונז האָט ער זיך געווענדעט און געזאָגט: — „היט אַיך פון די צו פיל גערעכטע, זיי וואָס פּאַסטן צופיל, זיינען פיל קראַנקער ווי די קראַנקע, וואָרעם דער קראַנקער ווייסט, אז ער באדארף דעם רופא.

עס זיינען פאראן אזעלכע, וואָס זאָמלען אַזן געלט-אוצרות, און אויך אזעלכע, וואָס זאָמלען אַזן מצוות-אוצרות, אָבער זייערע אוצרות וועלן אויפגעפרעסן ווערן פון מילבן און שטויב, וואָרעם נישט פארן פאָטער אין הימל, נאָר פאר זיך זאָמלען זיי אַזן די אוצרות. דורך דעם היט אַזן צו טון אַזערע מעשים טובים, כדי מענטשן צו באַווייזן, וואָרעם איר האָט נישט צו דערוואַרטן קיין שכר פון פאָטער אין הימל. אז איר טוט צדקה, זאָלט איר עס נישט אויסבלאָזן מיט קיין שופרות, ווי עס טוען די בעלי-חונפים אין די שולן און אין די גאסן, כדי מענטשן זאָלן דאָס זען און זיי דערפאר רימען. איך זאָג אַזן, אז זיי נעמען שוין דערמיט אַפּ זייער שכר. נאָר ווען איר טוט צדקה, זאָל די לייקע האָנט נישט וויסן וואָס די רעכטע טוט, כדי אַזער צדקה זאָל זיך בותר, און דער פאָטער, וואָס זעט עס אין דער באהעלטעניש, ער וועט אַזן פארגיטיקן אין דער עפנטלעכקייט. און אז איר וועט בעטן, זאָלט איר נישט זיך ווי די חונפים, וועלכע האָבן ליב צו בעטן אין די שולן און אויף די ווינקלעך פון די גאָסן און זיי שרייבן און פלאַפלען ווי די גויים, כדי מענטשן זאָלן זיי זען און רימען. אז איר פאָסט, זאָלט איר נישט זיך ווי די פאלשע חונפים, וואָס פארענדערן זייערע פנימער, כדי אלע מענטשן זאָלן זען, אז זיי פאָסטן; אז איר ווילט פאָסטן, קעמט אויס אַזערע האָר און וואָשט אַזערע פנימער און באווייזט נישט פאר מענטשן, אז איר פאָסט, נאָר צו דיין פאָטער בותר זאָלסטו פאָסטן, און דער פאָטער, וואָס זעט אין די פארבאָרגענישן, וועט עס פארגיטיגן אין דער עפנטלעכקייט."

און עס איז געווען, ווען איך האָב דערנאָך איבערגעגעבן די רייד פון מײַן רבין פאר די חכמים אין בית הכנסת, האָבן זיי געזאָגט אויף אים: "עס איז א מויל, וואָס שיט פערל, וואויל איז צו די אויערן, וואָס הערן זיי! אויך אנטויגנס איש סוכו, וואָס האָט מקבל געווען פון שמעון הצדיק האָט געזאָגט: איר זאָלט נישט זיך ווי קנעכט, וואָס דינען דעם האָר, כדי צו באקומען לויך, נאָר איר זאָלט זיך ווי קנעכט, וואָס דינען דעם האָר אָן לויך. און צדקה בותר איז א גרויסע מידה, ווי אונזערע חכמים האָבן געלערנט; און אוודאי ווערט א תפילה, וואָס מען איז מתפלל פאר דיין חבר, פריער אָנגענומען, ווי א תפילה פאר זיך; און אוודאי איז דאָס דינען צו גאָט מתוך שמחה א גרויסע מידה, וואָרעם שמחה איז אהבה, און די שכינה רוט נאָר מתוך שמחה. דאָס זיינען געטלעכע ווערטער, וואָס דיין רבי לערנט. אָבער יראת שמים איז די ערשטע חכמה, ווי עס שטייט געשריבן: די ערשטע חכמה איז דאָס מורא האָבן פאר גאָט. דורכ- דעם איז אלע ווערטער, וואָס ווערן געזאָגט, און זאָכן, וואָס ווערן גע- טון מיט דער מורא פאר גאָט, האָבן א קיום; אָן דער מורא פאר גאָט

זיינען נישטאָ קיין שיינע ווערטער און קיין גוטע מעשים, זיי זיינען ווי פוסטע קלאַנגען! — און מיט די לעצטע ווערטער האָבן זיי אונזער רבין געמיינט, וואָרעם עס זיינען שוין דענטסמאָל אַרומגעאנגען שלעכטע רייד וועגן דעם טועכץ פון אונזער רבי.

אין יענער צייט האָט אונז דער רבי געפירט איבער די פעלדער אַרום און האָט אונז געוויזן די וואונדער פון גאָט און געהייסן אונז א מוסר אַראַפּלערנען פון זיין באַשאַף. און ער האָט אונז געלערנט די וועגן און די מצוות, וואָס מיר האָבן צו טון בין אדם לחברו. און ער האָט געזאָגט: „איר זאָלט נישט משפטן, כדי איר זאָלט נישט געמשפט זיין, וואָרעם מיט דעם משפט, וואָס איר טוט משפטן, וועט איר געמשפט ווערן. און מיט דער מאַס, וואָס איר מעסט, וועט מען אייך מעסטן.“ — און נאָך האָט ער געזאָגט: „ווען זיין ברודער האָט קעגן דיר געזינדיקט, גיי און שטראַף אים צווישן דיר און אים אַליין. וועט ער זיך צוהערן צו דיר, אזוי האָסטו א ברודער געפונען, און אויב ער וועט זיך נישט צוהערן, נעם דיר מיט איינעם אָדער צוויי, וואָרעם דורך צוויי אָדער דריי עדות זאָל יעדע זאָך ווערן באשטימט. און ווען ער וועט דאָך נישט צוהערן, זאָג עס דער קהילה. און ווען ער וועט זיך צו דער קהילה אויך נישט צוהערן, אזוי זאָל ער ביי דיר זיין ווי א גוי אָדער א מוכס. אָבער לאָזט נישט איבער-נעכטיקן אין איינער האַרץ קיין עוולה, פאַריאַגט זי פון דאָרטן, זינט קיין דער צו איינער פּאָטער אין הימל, און ווי ער איז אונז מוחל די זינד, אזוי זאָלט איר מוחל זיין.“

און שמעון האָט אים געפרעגט:

— וויפיל מאָל זאָל איך מיין ברודער מוחל זיין, זיבן מאָל ?

און דער רבי האָט צו אים געזאָגט:

— נישט זיבן מאָל, נאָר זיבן און זיבציג מאָל. וואָרעם אזוי ווי איר וועט האַנדלען אויף דער ערד איינער קעגן אנדערן, אזוי וועט דער פּאָטער אין הימל האַנדלען קעגן אייך.

און ער האָט א שיינעם משל פאַרציילט. וואָרעם ער האָט באַגלייט זיינע רייד מיט משלים, און אָן משלים האָט ער נישט גערעדט. און עס איז געווען, ווען איך בין אָנגעקומען אין בית הכנסת אַרפּין און דאָרט זיינען געזעסן די חכמים אויף זייערע שטולן, און די תלמידים ווי א קראַנץ פון איילבירטן זיינען געזעסן צו זייערע פיס. האָב איך זיי נאָך פאַרציילט די רייד פון מיין רבי, און די חכמים האָבן מיט דורשט גע-טרונקען זיין חכמה און זיי האָבן הנאה געהאט און זיי האָבן געזאָגט:

— מיר פאַרשטייען נישט זיין רבי, רעדן רעדט ער ווי איינער פון די תלמידים פון הַלֵל הַזֶּה, וואָס איז געקומען פאַרשפּרייטן שׁוֹם אויף

דער וועלט, און טוען טוט ער מעשים, וואָס דערצערנען די תלמידי חכמים, וואָרעם זיי זיינען קעגן דער תורה, וואָס איז איבערגעגעבן גע- וואָרן בקבלה אין אונזערע הענט דורך די חכמים און זקנים פון משה רבינו אויפן באַרג סיני. זאָלן מיר פארשטעלן אונזערע אויגן פון צו זען די מעשים און בלויו הערן זינען רייד?

און אנדערע האָבן געזאָגט: אויב זינען רייד און מעשים ווערן געטון פארן הימלס וועגן, וועלן זיי האָבן א האַפט, אויב נישט — וועלן זיי קיין האַפט נישט האָבן.

און זיי האָבן אַפגעווארט די זאך.

און וואָס אמאָל האָבן זיך די תלמידי חכמים מער דערווייטערט פון אונז, וואָרעם זיי האָבן נישט פארשטאנען די וועגן פון מנין רבי. און אויך די צייט פון שטאַט האָבן אָנגעהויבן צו מורמלען אויף אונז און מיר זיינען געוואָרן אַפגעזונדערט פון זיי, וואָרעם קיינער האָט אונז אין שטוב נישט אריינגענומען און צו קיינעם טיש זיינען מיר נישט געווען אַבנ- געלאָדן. נאָר מיר זיינען מיט אונזער רבין אליין, און ער האָט אונז איבער די פעלדער געפירט. און עס איז געווען א מאָל א טאָג און דער טאָג איז געווען שבת, און מיר האָבן זיך געפונען אויף א פעלד פון שטייענדיקע ווייצן, וואָרעם עס איז שוין באלד געווען די צייט פון שניט, און די בע- זעמלעך זיינען געווען אַינגעבויגן צו דער ערד פון דעם שווערן געוויכט פון זייערע פיל קערנער און זיי זיינען געווען גלוסטיק צו די אויגן מיט דער גאָלדענער רייפקייט, וואָס האָט געפינקלט אויף דער זון, און די תלמידים זיינען געווען הונגעריק, אזוי האָבן א טייל פון די תלמידים אַפגעריסן פון די רייפע זאָגען און זיי געגעסן. און דער רבי האָט עס געזען און זיי גארנישט געווערט דערין.

און דאָס קול האָט זיך ארומגעטראָגן אין דער שטאַט, אז די תלמי- דים פון רבין האָבן מחלל שבת געווען, און דער רבי האָט עס געזען און נישט געווערט. און דאָס געמורמל איז אויפגעגאנגען זייער גרויס צווישן די תלמידי חכמים און די ראשי העיר, און זיי האָבן געזאָגט:

— מיר פארשטייען נישט דעם מענטש און זינען רייד. מיט דעם מויל רעדט ער איינס און טוען טוט ער עפעס אנדערש. נישט אנדערש נאָר ער איז געקומען צו צעשטערן די תורה און די חוקים ומשפטים, וואָס משה האָט אונז געגעבן.

און עס איז געווען דערנאָך, ווען דער רבי איז געקומען אין שול אריין דרשענען און ער האָט געוואָלט ארויפגיין אויפן בעלעמער, אזוי האָבן זיי אים מער נישט געלאָזט, און זיי האָבן געזאָגט צו אים:

— זע, דינע תלמידים טוען דאָס, וואָס מען טאָר נישט אין שבת!

און זיי האָבן געמיינט, אז ער וועט זיך פארענטפערן פאר זיי, אָבער ער האָט זיי אזא תשובה געגעבן:

— די לַיַט זיינען הונגעריק געווען. און האָט איר נישט געלייענט, וואָס דוד האָט געטון צוזאמען מיט זינע לַיַט, וואָס זיינען געווען מיט אים, ווען ער איז הונגעריק געווען? ווי נאָר ער איז אריינגעקומען אין דעם הויז פון גאַט, אזוי האָט ער געגעסן דעם לחם הפנים, וואָס איז נישט דערלויבט געווען צו עסן נישט צו אים און נישט צו לַיַט, וואָס זיינען געווען מיט אים, ניערט פאר די כהנים אריין, אָדער האָט איר נישט געלייענט אין דער תורה, אז די כהנים זיינען בני די קרבנות אין בית־מקדש מחלל שבת? איז מה דאָך א קרבן צו ברענגען מעג מען מחלל שבת זיין, מכל שכן פאר א הונגעריק נפש, וואָרעם גאַט האָט געזאָגט דורך דעם נביא: „חסד וייל אידך, נישט קיין קרבן“ ...

דער ראש הקהל, וואָס איז געווען זיין פריינד, האָט געהערט זינע רייד, האָט ער זיך געפרייט מיט זיי און ער האָט געזאָגט צו די טובי עיר: — נישט אנדערש, נאָר די רבנים האָבן די זאך מתקן געווען. וואָרעם דער רבי פאררופט זיך אויף דער תורה און טייטשט אויס דעם דין לויט דער קבלה.

און די טובי־העיר און די תלמידי־חכמים האָבן גוט אריינגעקלערט אין דעם ענין און זיי זיינען געקומען צו אונזער רבין און האָבן צו אים געזאָגט מיט גרויס ליבע:

— לערן אונז, רבי, אין וועלכן בית מדרש האָט מען מתקן געווען די זאך, אז פיקוח נפש איז דוחה שבת? צי איז עס א תקנה, וואָס די חכמים האָבן מתקן געווען און דער דין באשטייט שוין אזוי, אָדער איז עס א דעה פון א יחיד? וואָרעם דער ענין איז פון גרויס וויכטיקייט פאר אונז, באַ־דאָרף מען וויסן אויף וועמען דער רבי איז זיך סומך!

און דער רבי האָט זיי אָפגעענטפערט:

— דער בודאָם איז אויך דער האָר איבער דעם שבת!

און עס איז געווען, ווי ער האָט ארויסגעזאָגט די ווערטער, איז דער גאַנצער עולם דערשראָקן געוואָרן, און א גרויסע שטיקלייט האָט גע־הערשט אין דער שול, און איינער האָט דעם אנדערן אָנגעקוקט מיט דער־שטוינען און געפרעגט: „וואָס מיינט דער רבי מיט די דאָזיקע רייד? ווער איז האָר איבער גאַטס תורה, א חוץ ער, ברוך הוא אריין אָדער זיין שליח, וואָס ער וועט שיקן אונז צו באַפרייען, ווען מיר וועלן זוכה זיין און דער רשות וועט זיין אין זינע הענט?“ און זיי האָבן זיך געווענדט צום רבין און האָבן אים געפרעגט מיט שרעקנדיקע הערצער: „זאָג אונז, ווער ביסטו דאָס אזעלכער, וואָס דו שטעלסט דיך אונטער צו רעדן אזעלכע רייד?“

אַבער דער רבי האָט זיי נישט געענטפערט קיין וואָרט, נאָר ער
האָט פארלאָזט די שול, דער עולם האָט זיך זייער געוואונדערט, וואָרעם
אזעלכע ווערטער האָט מען נאָך נישט געהערט אין ישראל.

III

אויפן צווייטן טאָג האָט דער רבי זיך אָנגערופן צו אונז און געזאָגט:
— קומט, לאָמיר אויפשטיין און גיין אין דער שטאָט נעים.
און די שטאָט נעים איז געלעגן פון דעם אָרט, וואו מיר האָבן גערוט,
דריי טעג גאָנג. אזוי האָט אונז שמעון און זיין ברודער אנדרעי ארזינגער-
נומען אין דער שיף און מיר זיינען אָפגעשוואומען קיין מגדל, אַבער אין
דער שטאָט זיינען מיר נישט אראָפגעגאנגען, אויך טבריה האָבן מיר
אויסגעמיטן, ווייל אונזער לערער האָט געזאָגט, אז די שטאָט איז טמא.
און געמיינט האָט ער דערמיט דאָס מלכות פון הורדוס, וואָס געפינט זיך
אין דער שטאָט. פון דאָרט האָבן מיר זיך ווינטער געשיפט ביזן האלבן
טאָג און מיר זיינען אָנגעקומען אויף אן אָרט, וואו מיר האָבן געלאַנדעט.
פון דאָרט זיינען מיר אויפגעשטיגן אויפן באַרג תבור, און פון באַרג
תבורי זעט מען דאָס גאַנצע לאַנד אויסגעשפרייט ווי אויף דער האַנט,
דעם גאַנצן בעקן פון ים גנוסר און דעם גרינעם טאָל פון יורעאל, מיט
אלע שטעט און דערפער, וואָס זיינען אינגעבעט צווישן די ווייצן-
פעלדער און ווינגערטענער, צווישן די פאַלמען און איילבירטן-ביימער.
און אונזער רבי האָט געזען די געצעלטן פון ישראל רוען אין שלום, אזוי
האָט זיך האַרץ גרויס רחמנות געקריגן איבער זיי. און ער האָט אויפגע-
הויבן זיינע הענט איבער דעם גאַנצן טאָל און אויסגערופן: „ווי גוט זיינען
דיינע געצעלטן, יעקב, און דיינע וואוינונגען, ישראל!“
און נאָך האָט ער געזאָגט: „דער שניט איז גרויס און שניטערס זיינען
דאָ ווייניק.“ און מיר האָבן דענסטמאָל נישט פארשטאנען זיינע ווערטער,
נאָר ערשט שפעטער האָבן מיר זיי באַגריפן. און נאָך פיל משלים האָט
ער אונז געזאָגט אויפן וועג, און ער האָט דערנענטערט אונזערע הערצער
צום פאָטער אין הימל.

אונזער רבי האָט באווייליקט, און מיר האָבן איבערגענעכטיקט אויף
דעם אָרט די נאכט אונטערן פרייען הימל. צומאָרגנס נאָך קריאת-שמע
האָבן מיר אראָפגענידערט פון באַרג און מיר זיינען ארזינגעקומען אין
דער שטאָט עין-דוד, וואָס ליגט נאָר א תחום-שבת פון דעם צופיסנס

פון באַרג. נאָר דאָס אָרט איז אומריין, ווייל דער בעל־פּעור הערשט נאָך דאָרט ווי אין די טעג, ווען שאול המלך איז געגאַנגען צו דער כּשוף־מאָכ־כּערין בעלת־אוב, זי זאָל אים דעם גייסט פון שמואל הנביא אויפברענגען. און פון דאָרט איז שוין נישט ווייט אריינצוקומען אין דער שטאָט נעים. און אזוי ווי דער נאָמען פון דער שטאָט, אזוי איז טאקע דאָס אָרט. און אזוי ווי עס שטייט אין פּסוק: „און יששכר האָט געזען, דאָס לאַנד איז אַנגעגעבן.“ ... וואָרעם דער טייל פון יששכר איז ווי דער גאָרטן פון גאָט איידער אדם האָט געזינדיקט מיטן עץ־הדעת. דאָס לאַנד איז איין גרויסער גאָרטן, די פעלדער זענען מעוברת מיט זאָנגען און תבואות, און די גערטענער מיט פרוכט־ביימער און בלומען. און פיל מענטשן האָבן מיר אַנגעטראַפֿן אַרבעטן אויף די פעלדער. טייל פון זיי האָבן שוין גע־שניטן מיט געזאַנג, וואָס זיי האָבן פארזיט מיט טרערן, און אונזער רבי האָט געבענטשט די אַרבעט פון די טאָג־לוינער און פיל משלים און קלוגע גלײכענישן האָט ער אונז דאָרט געלערנט.

און עס איז געווען, ווען אונזער רבי האָט געזען די פעלדער, ווי זיי זיינען שיין באַזיט פון מענטשנס אַרבעט און די ווייניגשאַקן זיינען באַ־וואַקסן פיל מיט גרינס און די ביימער בליען, האָט אונזער רבי אויפגע־עפנט זיין מויל און געזאָגט זיין משל:

„די הימלען, די הימלען — צו גאָט און די ערד איז געגעבן גע־וואָרן צו מענטשן; און אזוי ווי די הימלען פארציילן דעם כבוד פון גאָט, אזוי פארציילט די ערד וועגן דער אַרבעט פון מענטש. ווי וואָר איך זאָג אַיך: די חיות ווערן נישט אזוי געציילט פונם פעלדהאַר, ווי די גרעזער פון זייער באשעפער, פאר יעדן איינעם פון זיי האָט ער באשטימט זיין מלאך, וואָס זאָל אים היטן. לויט דעם אַנזאַמלען פון גאָרן דערקענט מען די אַרבעט פון אַקערמאַן, — לויט דעם גוטס, וואָס איר וועט שנידן פון דעם פעלד און אַנזאַמלען אין גאָרן פון גאָט, וועלן געמשפט ווערן אייערע מעשים. נישט מיט קיין אנדערער מאָס וועלן זיי געמאַסטן ווערן, נישט מיט קיין אַנדער וואָג געוואויגן ווערן און נישט מיט קיין אַנדערער צאָל געציילט, נאָר לויט דעם גוטס, וואָס אייערע מעשים האָבן געשאפן. דאָס פעלד איז נישט אייערס, עס איז נאָר אויסגעבאָרגט צו אַיך, איר זענט נאָר די טאָג־לוינער, דעריבער זעט פון אייער אַקער וואָס מער פרוכטן צו שנידן, וואָרעם איר ווייסט נישט, ווען דאָס פעלד וועט פון אַיך צוגענומען ווערן“ ...

און נאָך פיל משלים און קלוגע גלײכענישן האָט ער אונז געלערנט אויפן וועג, ווען ער איז געגאַנגען מיט אונז צווישן די שיינע פעלדער, וואָס פירן קיין נעים, איבער דעם אַקער און דעם אַקערמאַן, איבער די

גערטענער און סעדער, וואָס מיר האָבן אָנגערטראָפן אויפן וועג, — און זינט דעם קריגסטן פון אלע מענטשן, שלמה המלך, און זינט דעם חכם בך סירא האָט מען אזעלכעס נישט געהערט אין לאַנד. און אלע זינע ווער-טער זיינען געווען געווענדט צו איינאיינציקן ציל — כדי אַנצופלאַנצן די אימה און די ליבע צום פאָטער אין הימל, כדי אונזערע הערצער זאָלן זיין אָנגעבונדן אין אים.

וואוּי צו די אויערן, וואָס האָבן דאָס געהערט! איך האָב מיר די ווערטער אַנגעלערנט, טיף אַנגעקריצט אין מנין זכרון, כדי איך זאָל זיי שפעטער ברענגען אין כתב פאר די קינפטיקע דורות.

און ווען די זון האָט געהאלטן אין אָפנייגן אויפן ראַנד פון הימל און באַגאַסן מיט ליכט דאָס קלייד פון רבין, זיינען מיר אָנגעקומען צום טויער פון דער שטאָט.

און ביים טויער פון דער שטאָט נעים איז געווען א גרויס געדראַנג. זייער פיל פאָלק איז אהיימגעקומען פון די פעלדער, מיט זיי — אויך פיל איינזען באַלאַדענע מיט תבואות, אויך קאַראָוואַנען קעמלען, באַלאַדנטע מיט קריגן אייל, מיט האַניק, מיט פלאַקסענע און וואַלענע קליידער און אנדערע סחורות, האָבן אָנגעצויגן פון וועג. וואָרעם דאָס נעים איז געווען א שטאָט פון ריכטן באַזיך און די ריכטע ליכט האָבן זיך נישט באַגונגענען געלאָזט מיט די פראַדוקטן פון זייער ערד, נאָר האָבן באַצויגן אויך פיל סחורות פון דער ווינט. דאָך האָבן אייניקע אין דעם געדראַנג פון מענטשן און בהמות דערקענט, אז עס קומט אין שטאָט א רבי מיט זינע תלמידים (וואָרעם מיר האָבן אונזער רבין ארומגערינגלט, כדי זיין קלייד זאָל נישט פאראַמרייניקט ווערן), און זיי האָבן גערופן איינער צום אנדערן: „פנו דרך!“ — מאַכט א וועג, וואָרעם א רבי קומט אין אונזער שטאָט. און ווען עס האָט שוין אָנגעהויבן צו טונקלען, האָט איינער פון זיי — דאָס איז געווען א ינגל, וואָס האָט געפירט זיין אייזל — זיך אָפגעשטעלט, געקוקט אויף אונז און אויף אונזער רבין און אויסגערופן: „זעט, דער וואונדערלעכער מאַן פון דער שטאָט כפר-נחום קומט צו אונז אריין!“

און באלד האָבן אונז אָנגעהויבן ארומצוריינגלען זייער א סך מענטשן, וואָרעם דער גוטער שם פון מנין רבין גייט פאר אים, ווי א גוטער אייל שיקט פאַראויס פאר זיך זינע געשמאַקן. בעלי-מלאכות האָבן אוועקגע-וואָרפן זייער ארבעט, די קרעמער זייערע קראַמען, און מיט אָנגעצונדענע לעמפלעך אין די הענט זיינען זיי אויף די שוועלן פון זייערע הַנזער ארויסגעקומען, כדי צו באַליכטן אונז דעם וועג און האָבן גערופן צו אונז: — זייט געבענטשט, אַנקומענדיקע, אין גאָטס נאָמען!

אָבער מיר האָבן געאַזלט אין דעם בית הכנסת פון דער שטאָט צו קומען, וואָרעם די נאַכט איז צוגעפאַלן און עס איז שוין צייט געווען דאָס אַונט־געבעט צו זאָגן.

אין דער שטאָט נעים איז געווען א פרומער מאָן, וועלכן מ'האַט גערופן: שמעון דער פרוש. און דער מאָן איז געווען אין כפר־נחום און האָט דאָרט געהערט אונזער רבינס רייד אויף דעם באָרג און זיי זיינען אים געפּעלן. אזוי האָבן א טייל פון די תלמידים געזאָגט, אז אונזער רבי זאָל אַנשטיין ביי שמעון דעם פרוש אין הויז, וואָס איז אן אָרט פון תורה און די געלערנטע און סופרים קומען זיך צוזאַמען ביי אים. און איך האָב געוואָלט אוועקגיין צו שמעון דעם פרוש און אים צווייסן געבן פון אונזער רבינס אַנקומען. דער תלמיד לוי דער מוכס האָט דאָרט געהאַט אין שטאָט א פרענד, וואָס איז אויך געווען א מוכס און זיין נאָמען איז געווען יוחנן, און דער דאָזיקער יוחנן איז געווען א ריכער מענטש; אזוי האָבן א טייל פון די תלמידים מיט שמעון דעם פישער און די ברידער זבדי, וועלכע זיינען אלע דריי געווען אין איין דעה, געזאָגט, אז אונזער רבי זאָל אָפּשטינגן אין הויז פון דעם מוכס, וואָרעם דאָרט וועט זיך צונויפ־קומען דאָס פּאָלק פון לאַנד און אלע פארשטויסענע און פארשעמעטע, וועלכע נויטיקן זיך אין אונזער רבינס הויף און טרייסט. אָבער אונזער רבי האָט געזאָגט: „מיר וועלן גיין אין בית הכנסת, וואו אלע קומען זיך צונויף און מיר וועלן זיך דאָרט אָפּשטעלן, און ווער עס וועט קומען דער ערשטער נאָך אונז און אונז בעטן אונטער דעם באַלקן פון זיין שטוב צו קומען, צו דעם וועלן מיר גיין, וואָרעם די ווערטער פון גאָט זיינען צו אַלע יידן געשיקט, און קיינער ווערט נישט אויסגעשלאָסן פון זיי.“ און אזוי ווי דער רבי האָט געזאָגט, אזוי האָבן מיר געטון.

און עס איז געווען, ווי מיר זיינען געגאַנגען אין בית הכנסת אריין, אזוי איז נאָך אונז פיל פּאָלק נאָכגעגאַנגען, וואָרעם עס האָט זיך פאַר־שפּרייט דער קלאַנג אין שטאָט, אז דער מאָן, וואָס טוט וואונדער, איז אַנגעקומען.

און ווען שמעון דער פרוש האָט געהערט, אז אונזער רבי איז אין שטאָט געקומען, אזוי האָט ער אַנגעטון זיין שייך קלייד און געלאָזט צו־נויפרופן אייניקע פון די פרושים און די סופרים, און זיי האָבן אַנגעטון זייערע שיינע קליידער און זיינען געקומען אין בית הכנסת אריין אונזער רבין מקבל פנים צו זיין. און שמעון דער פרוש האָט זיך אַנגערופן און געזאָגט צו אונזער רבין:

— די חכמים פון אונזער שטאָט זיינען געקומען דיך מקבל פנים זיין, אזוי ווי דער דין איז, און איך בין געקומען דיך בעטן, אז דו זאָלסט אָפ־

קערן אין מײן הויז און דו זאָלסט זיצן מיט אונז בײַ איין טיש און עסן מיט אונז ברויט, כדי מיר זאָל קאָנען מקיים זײַן אין דיר די מצוה פון הכנסת אורחים.

האַט אונזער רבי געפרעגט:

— איז עס בלויז, כדי מקיים צו זײַן די מצוה פון הכנסת אורחים, וואָס דו ביסט געקומען בעטן מיך אין דײַן הויז ארײַן?

— כדי מיר זאָלן קאָנען זיצן בײַ איין טיש און עסן ברויט און רעדן איבער דער לערע פון גאַט, אזוי ווי דער דין איז! — האָט שמעון געזאָגט. וואָרעם דער שמעון האָט שוין געהאט געהערט פון דער פרעמדער אויפפירונג פון אונזער רבין, וואָס איז נישט אין דרך פון די תלמידי חכמים און וואָס האָט דערצערנט די געלערנטע לײַט פון דער שטאָט כפר-נחום, דעריבער האָט ער געוואָלט אויספאַרשן דעם רבין, כדי צו דערגיין די זאַך און צו וויסן וואָס צו טון, און צוליב דעם האָט ער אים געבעטן אין שטוב ארײַן און אויך די חכמים פון נעים גערופן צו זיך.

און דער רבי האָט געוואוסט פון דער זאַך, אָבער ער האָט זי פאר-שוויגן, און כאַטש ער האָט געוואוסט, דאַך האָט ער אַזינגעווייליקט צו גיין צו שמעון אין שטוב ארײַן און צו זיצן מיט די חכמים.

און שמעון מיט די חכמים האָבן אים באַגלייט אין זײַן הויז ארײַן און זייער פיל פאָלק איז נאָך אונזער רבין נאָכגעגאַנגען אין הויז פון שמעון, ווייל עס האָט זיך שוין געהערט אין שטאָט דער קלאַנג, אז דער רבי ישוע בן יוסף איז געקומען קיין נעים און ער וועט זיצן מיט די חכמים אין הויז פון רײַכן שמעון דעם פרוש און זיי וועלן צוזאמען פאַרשן די לערע פון גאַט.

און ווען מיר זיינען אַנגעקומען צו דעם הויז פון שמעון, אזוי האָט שוין דאָרט אויך פאר די טויערן פון הויז פיל פאָלק אָפגעוואָרט און גע-וואָלט מיטארײַנגיין אין הויז, כדי צו הערן די רייד פון גאַט. נאָר פאר דעם טויער פון שמעון זיינען געשטאַנען זינע דינער, אַנגעפירט פון שמשים, און האָבן דאָס פאָלק נישט ארײַנגעלאָזט אין הויז און אוועקגע-טריבן זיי מיט שטעקנס און מיט ריטער, נײַערט די חכמים און יעדן איינעם, וועלכער איז געווען א ח ב ר, האָבן זיי ארײַנגעלאָזט אין בא-גלייט פון אונזער רבין אין דעם הויז. און ווען מײַן רבי האָט געזען, ווי די דינער און שמשים טרײַבן דאָס פאָלק אוועק פון טויער פון שמעון און לאָזן זיי נישט מיטארײַנקומען, אזוי האָט ער געפרעגט שמעון:

— פארוואָס לאָזן דינער און דינער קנעכט נישט דאָס פאָלק מיטארײַנקומען אין דײַן שטוב?
אזוי האָט שמעון אָפגעענטפערט:

— דאָס פּאַלק פון לאַנד איז אומגעבילדעט, דאָס געזעץ איז נישט שטאַרק אין זייערע הענט און זיי ווייסן נישט אָפצוהיטן די דינים פון ריין און אומריין, און עס איז דאָ אַ מורא, אז זיי קאָנען מטמא זיין דאָס הויז, די כלים אָדער דאָס ברויט.

אזוי האָט אונזער רבי געקוקט אויפן אַרעמען פּאַלק מיט גרויס רחמנות און האָט זיך אָנגערופן און האָט געזאָגט:

— דאָס פּאַלק איז ווי אַ פּאַרלאָזטע טשערעדע שאַף, וואָס האָט קיין פּאַסטוך נישט.

דאָך איז ער אַרבינגעאנגען מיט דעם שמעון און האָט אויך אונז מיטגענומען. נאָר שמעון בריינה און די צוויי ברידער זבדי זיינען גע- בליבן אינדרויסן מיטן פּאַלק און אָפּגעוואָרט דעם רבין.

שמעון דער פּרוש איז אַ ריכער מאַן, און זיין הויז איז זייער גרויס און איז אָנגעשטעלט מיט פיל שיינע כלים אויס זיכער און גאָלד און העלפּאַנטבליין, און באוואוינט מיט זייער פיל דינער. און די דינער האָבן געבראַכט זיכערנע שישען מיט קריגן וואסער און סדינס, און זיי האָבן געוואָשן די הענט פון שמעון און די חכמים, וואָס זיינען געווען מיט אים. אָבער זיי האָבן נישט אָפּגעוואָשן די הענט און די פיס פון אונזער רבין און נישט פון זיינע תלמידים, וואָרעם דאָס קול איז שוין געהאַט פּונאַם- דערגעאנגען, אז אונזער רבי פּאַרוואָרפט די מצוה פון נטילת ידים און ער עסט מיט די מוכסים ברויט אומגעוואָשן.

און דער רבי האָט דאָס צוגעזען און פּאַרשוויגן די זאך. און איך האָב געטראכט אין מײַן מחשבה: ווער ווייסט, וואָס עס וועט דערויס ווערן, וואָרעם מען האָט געזען, אז נאָר צו פּרווון דעם רבין האָט שמעון אים פּאַרבעטן צו זיך אין שטוב אריין צו זיצן מיט די חכמים.

און עס איז געווען דערנאָך, ווי די דינער האָבן דערלאָנגט דאָס ברויט צום רבין אַינגעוויקלט אין אַ טוך, כדי עס נישט מטמא צו זיין, האָט ער עס גענומען און זיין געבעט געזאָגט און געבראַכט דאָס ברויט און אַינגעטייט צווישן אונז, זיינע תלמידים, און מיר האָבן עס געגעסן אומגעוואָשענערהייט.

און די חכמים האָבן זיך געוואונדערט איבער דער זאך, וואָרעם נאָר כדי צו פּרווון דעם רבין, צי ער וועט עסן ברויט אָן נטילת ידים, האָבן די דינער אויף זייער האַרס באפעל נישט געוואָשן דעם רבינס הענט. האָט זיך אויפגעשטעלט אַינער פון די חכמים און געפרעגט אונזער רבין: — די חכמים האָבן מתקן געווען אַ גרויסע תקנה צו וואָשן די הענט פאַרן עסן און מיר האָבן דאָס בקבֿלה פון אַלטע צנטן, און איצט זעען מיר, אז אַ רבי, וואָס פּאַרשפּרייט זיין תורה אין ישראל, עסט ברויט אָן

גטילת ידים, דורכדעם פרעגן מיר דעם רבין: לערן אונז, צי זיינען דינען רייד, וואָס דו לערנסט און די מעשים, וואָס דו טוסט, בקבלה צו דיר פון דינע רביס אָדער פון אַטע חסידים? וואָרעם דו זאָגסט רייד און טוסט מעשים, און די ביסט זיך נישט סומך אויף א פסוק פון דער תורה און דו זאָגסט אויך נישט, פון וועמען דו האָסט עס בקבלה!

אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן און געענטפערט:

— דאָס וואָס דער בן-אדם זאָגט און דאָס וואָס דער בן-אדם טוט,

האָט ער עס בקבלה פון זיין פאָטער אין הימל.

זענען די חכמים נשתומם געוואָרן און איינער האָט געקוקט אויף דעם אנדערן און אַלע האָבן געקוקט אויף זייער בעל-הבית, אויף שמעון דעם פרוש, וואָרעם ער איז געווען דער גרעסטער פון זיי אין לערנען און עשירות.

האָט שמעון דער פרוש אָנגענומען זיין לאַנגע שוואַרצע באָרד מיט דער האַנט און ער האָט געקנייטשט זיין הויכן שטערן און געזאָגט:

— פון די רייד פון רבין זיינען געדרינגען דריי זאַכן, צוויי זיינען

מיר קלאָר, איינע איז מיר א ספק. די ערשטע זאַך, וואָס דער רבי האַלט זיך, אז ער איז געשיקט פון גאָט. וואָרעם עס שטייט אין פסוק: „ויאמר אֵלֵי — בן-אדם, שולח אני אותך אל בית ישראל“. איז פונדאנען געדרייני-גען, אז ווער עס זאָגט אויף זיך „בן-אדם“, גלויבט ער, אז ער איז גע-שיקט פון גאָט. די צווייטע זאַך, אז יעדער בן-ישראל האָט דאָס רעכט אָנצורופן גאָט אַלס זיין פאָטער, וואָרעם עס שטייט געשריבן: „בנים אתם לה' אֱלֹהֵיכֶם!“ אָבער פונדאנען לערנען מיר, אז דאָס וואָס דער רבי זאָגט, האָט ער עס בקבלה מפי הגבורה?

— די פייגל אויף די צוויינגן זאָגן דאָס אָן — האָט דער רבי אָפּגע-ענטפערט.

— מיר נעמען נישט קיין ראיה פון די פייגל אויף די צוויינגן — האָט שמעון אָפּגעפרעגט.

— די שטיינער אויף די גאָסן פארציילן עס.

— מיר נעמען נישט קיין ראיה פון די שטיינער אויף די גאָסן.

— די טויטע, די קרעציקע, די באזעסענע זיינען עדות דערויף.

— באזעסענע און זינדיקע, קרעציקע און טויטע זיינען פסול לעדות.

— אויב אזוי, זאָל קומען דער בעל-דבר אַליין און עס באשטעטיקן.

און ווי די חכמים זיינען אזוי געזעסן און איך האָב אויף זיי געלייענט

דעם פסוק: „מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד“, דערהערט מען דורך

דעם פאָדערצימער פון פאָר דעם אינגאָנג — א גרויס גערודער, און

איידער מיר האָבן נאָך צייט געהאט צו פרעגן וואָס עס איז געשען, האָט

זיך דורך די טויער-היטער דורכגעריסן א פרוי און איז ארנץ מיט גרויס אימפעט און שרעק אין דעם גרויסן חדר, וואו די חכמים זיינען געלעגן אויסגעלייגט ביי דער סעודה. די קנעכט זיינען איר נאָכגעלאָפֿן און גע- וואָלט זי צוריקהאלטן, אָבער דער בעל-הבית פון הויז האָט געגעבן א וואונק צו זיי, אז זיי זאָלן זי אָפֿלאָזן. און די פרוי איז געווען אַנגעהיילט אין אַן איידעלן געוועב פון צידון-טוך מיט רינער פאַרב באַפּוצט, ווי עס טראָגן די ווינער פון א שלעכטן שם, און אירע האָר זיינען געווען נישט לויט דעם מנהג פון די יידישע פרויען — פארהוילן, נאָר אָפֿן און צעלאָזן איבער איר לייב, און אויף איר האַלדז — צוגעקייטלט צו א גאַלדענער קייט — האָט זי געהאט הענגען אַן אַבאַסטער-קריגל מיט אויסגע- איידלטן שמעקעדיקן אייל, וואָס זיין געשמאַק האָט זיך געהערט אין דער גאַנצער שטוב, — וואָס דאָס איז דער אופן פון רינער פרויען, וועלכע טראָגן אַזעלכע קריגלעך אויף די העלדזער; בלויז אירע פיס זיינען גע- ווען באַרוועט, און זי האָט אויסגעשטרעקט אירע הענט און געפרעגט:

— ווער איז דאָס צווישן אַיך דער וואונדערלעכער מאַן, וועלכער האָט גערופֿן: „קומט צו מיר, איר אַלע, וואָס איר זענט שווער באַלאָדנטע, איר וועט געפינען רו אין מיר“?

און ווען עס איז געווען, אז קיינער האָט איר נישט געענטפערט, האָט זי זיך אַרומגעקוקט איבער די חכמים און פרושים, וואָס זיינען גע- לעגן אויסגעלייגט בנים טיש, און געזוכט מיט אירע דורשטיקע אויגן דעם מאַן, ביז זי האָט דערזען אונזער רבין. אזוי איז זי געקומען פאר אים און איז געפאַלן צו זינע פיס און האָט זייער שטאַרק געוויינט, אזוי אז אירע טרערן האָבן זיך געגאַסן פון אירע אויגן און זיינען גערונען אויף מײַן רבינס פיס און זיי געוואָשן. ווי זי האָט געזען, אז זי באַנעצט דעם רבינס פיס מיט אירע טרערן, אזוי האָט זי גענומען אירע האָר און מיט זיי געטרונקנט אירע טרערן, און זי האָט די פיס געקושט מיט די לייפן פון איר מויל. דערנאָך האָט זי גענומען דאָס אַבאַסטער-קריגל, וואָס איז געהאַנגען אויף איר האַלדז און אין וועלכן עס האָט זיך געפונען דער טײַערסטער שמעקעדיקער אייל, וואָס רופט זיך מור, און אויסגעגאַסן אויף דעם רבינס פיס און מיט דעם אייל זיי געזאַבלט.

און ווי די סופרים און די חכמים, וואָס זיינען געזעסן אַרום טיש, האָבן דאָס געזען, אזוי האָבן זיי געשמייכלט און געזאַגט איינער צום אַנדערן: „ווען ער וואָלט געווען א נביא, וואָלט ער געוואוסט, וואָס פאר א שטייגער פרוי דאָס איז...“ וואָרעם די פרוי איז געווען א זינדיקע און מען האָט זי געקענט אין דער גאַנצער געגנט, און זי איז געקומען פון דער שטאָט מגדל. און די חכמים האָבן געמיינט, אז זי איז געקומען אין

דער שטאָט ארנין, כדי איר נעץ פון זינד צו פארשפרייטן צווישן די ריכטע מענער פון נעים. און דער שמעקעדיקער אייז, מיט וועלכן זי האָט גע- זאָלט דעם רבינס פיס, איז געווען געמאַלן פון טייערע געווירצן, — האָבן די חכמים געמיינט, אז דאָס זאָלט זי די פיס פון דעם רבין מיט דעם שמעקעדיקן אייז, דורך וועלכן זי דערוועקט די תאוה אין די הער- צער פון אירע ליבהאבער. און די חכמים האָבן זיך געזאָגט: „ווען דער רבי וואָלט געווען א נביא, וואָלט ער געווען געוואוסט, וואָס פאר א פרוי דאָס איז“... אָבער די חכמים האָבן נישט געוואוסט, אז די פרוי האָט שוין חוזר בתשובה געווען און, אז זי איז געקומען מיט דעם בלינדן בר- תלמי, וועלכער האָט זי דאָ אהער געבראַכט נאָך דעם רבינס טריט; זיי זיינען געקומען אין כפר-נחום אונזער רבי אויפצוזוכן, — און ווען זיי האָבן אים דאָרט נישט געפונען, אזוי זיינען זיי אויפגעגאנגען קיין נעים, וואָרעם זיי האָבן געהערט, אז אונזער רבי האָלט זיך דאָרט אויף. און די טייערע קליידער, וואָס זי האָט אָנגעטון, האָט זי עס נישט געטון פאר שיינקייט וועגן, נאָר פאר דעם כבוד פון אונזער רבין, אזוי אויך — דעם טייערן אייז. אָבער אונטער אירע זינדענע קליידער האָט זי געטראָגן א האָרץ פול מיט חרטה...

אָבער אונזער רבי האָט דערפון געוואוסט און האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:

— שמעון, איך וועל דיך פרעגן א שאלה: עס איז געווען א מאָנער, וואָס האָט געהאט צוויי בעלי-חובות. איינער איז אים שולדיק געווען פינף הונדערט דינרס און דער אנדערער פופציק, און ווען זיי האָבן נישט געהאַט צו צאָלן, אזוי האָט ער זיי ביידע געשאַנקען די חובות. זאָג-זשע מיר נאָר, וועלכער פון זיי וועט דעם מאָנער מער דאַנקבאַר זיין און ליב האָבן?

אזוי האָט שמעון געענטפערט:

— געוויס דער, וועלכן ער האָט דעם גרעסערן חוב געשאַנקען?

אזוי האָט מײַן רבי זיך אָנגערופן און געזאָגט:

— דו האָסט גוט געפסקנט, שמעון, — און ער האָט זיך געווענדעט צו שמעונען און צו אים געזאָגט: — איך בין אין דיני הויז אריינגעקומען און דו האָסט מיר קיין וואסער נישט געגעבן צו וואַשן מײַנע פיס, זי האָט געוואַשן מײַנע פיס מיט טרערן און אָפגעווישט זיי מיט די האָר פון איר קאַפּ. דו האָסט מיר קיין קוש נישט געגעבן, אָבער זינט זי איז אריינגע- געקומען, הערט זי נישט אויף מײַנע פיס צו קושן. דו האָסט נישט גע- זאָלט מײַן קאַפּ מיט אייז, אָבער זי האָט געזאָלט מײַנע פיס מיט טײַ- ערן אייז. דעריבער זאָג איך צו דיר: אירע חטאים זיינען איר פאראגעבן,

וואָרעם זי האָט פֿיף גע׳יבט. — און צו דער פרוי האָט ער געזאָגט:
— דײַנע זינד זײַנען דיר פארגעבן, דײַן גלױבן האָט דיר געהאַלפֿן, גיי
אין פֿרידן!

און ווי די פרושים און די חכמים האָבן דאָס געהערט, אזוי איז א
גרויסע אויפֿרעגונג צווישן זיי געוואָרן. זיי האָבן זיך אויפֿגעשטעלט
פֿון דער סעודה, בײַ וועלכער זיי זײַנען געזעסן, און געפרעגט איינער
דעם אנדערן: „ווער איז ער דאָס, וואָס ער קאָן זינד פארגעבן? היתכן,
צוליב דעם יואָס די פרוי האָט זײַנע פֿיס געקושט און געזאָלֶבט מיט איר
זינדיקן אייז, זײַנען איר די זינד פארגעבן געוואָרן?“ און אנדערע האָבן
געזאָגט: „צײַ איז ער א נביא, געשיקט פֿון גאָט, וואָס ער קאָן זינד
פארגעבן?“

אַבער מײַן רבי האָט זיי גאַרנישט אָפֿגעענטפֿערט, נאָר ער האָט זיך
געווענדט צו שמעון דעם פרוש, וועלכער איז געבליבן ליגן אויף זײַן
ליג-בעטל פֿון העלפֿאַנטנביין און זײַן פנים איז זייער בלייך געווען פֿון
זיטער אויפֿרעגונג און זײַן שוואַרצע באַרד האָט געציטערט און זײַנע
אויגן האָבן יעשיט מיט פֿונקן:

— שמעון, דו האָסט געזען, דער בעל־דבר איז אליין געקומען און
האָט איבערגעגעבן דאָס חפֿץ אין מײַנע הענט?
אַבער שמעון האָט אים אָפֿגעענטפֿערט:

— מען ברענגט נישט קיין ראיה פֿון קיין זינדיקע, זינדיקע זײַנען
פסול לעדות.

האָט אים מײַן רבי געענטפֿערט:

— די געזונטע באדארפֿן נישט קיין דאָקטאָר, נאָר די קראַנקע בא-
דארפֿן, און איך זאָג אײַך, אז די קראַנקע זײַנען געזונטער ווי די געזונטע,
וואָרעם דער געזונטער ווייסט נישט, אז ער איז קראַנק, נאָר דער קראַנק-
קער ווייסט עס.

און צו די חכמים און די פרושים האָט ער זיך געווענדט און געזאָגט:
— גאָט איז נאָענט צו די צעבראַכענע הערצער. און האָט דען נישט
ישעיה געזאָגט: „איך, וואָס וואוין אין דעם הויכן און הייליקן אָרט, וואוין
מיט דעם, וואָס איז פארשטויסן און פֿון נידעריקן געמיט, כדי צו דער-
קוויקן דאָס געמיט פֿון די נידעריקע און צו באַלעבן דאָס האַרץ פֿון די
פארשטויסענע.“ וואָס האָט איר געטון, כדי וואָר צו מאַכן די דאָזיקע
רייד? וויי איז צו אײַך, פרושים, איר האָט ליב אויבנאָן צו זיצן אין די
שולן און געגריסט צו ווערן אין די גאַסן. וויי צו אײַך, סופרים, איר
צוועקעס, איר זענט ווי פארדעקטע קברים.

און ווי די חכמים און די געלערנטע האָבן דאָס געהערט, זײַנען זיי

אלע בלייך געוואָרן און אויפגעשטעלט זיך פון זייערע ערטער און גע-
פרעגט זיך: „ווער איז דאָס דער מאַן, וועלכער נעמט זיך דאָס רעכט
אזעלכע ווערטער צו זאָגן?“. און איינער פון די געדערנטע לייט האָט זיך
געווענדט צו מײַן רבין און געזאָגט: „רבי, אז דו זאָגסט דאָס, אזוי טוסטו
דאָך אונז באַידיקן!“

אַבער אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:
— וויי איז צו אײַך, איר געדערנטע לייט, וואָרעם איר טוט דאָס
פאַלק באַלאַדן מיט לאַסטן, וואָס זיינען שווער צו דערטראַגן, און אַליין
טוט איר די לאַסטן נישט אָנרירן מיט קיין איינעם פון אַנערע פינגער!
אַבער די חכמים און געדערנטע האָבן געזאָגט:

— דאָס איז נישט אמת, אויך מיר טוען היטן די געזעצן און דינים.
— איר טוט זיי היטן ווי אן אויסגעלערנטע מלאכה, כדי איר זאָלט
זיך קאַנען באַרימען מיט זיי. איר קומט פרי און זיצט לאַנג אין די גע-
בעטהיזער, כדי מען זאָל קאַנען אָנווייזן אויף אײַך מיטן פינגער. איר
שיט אַש אויף די קעפּ און צערניסט אַנערע קליידער, כדי אַלע זאָלן וויסן,
אז איר פאַסט! אַבער דאָס פאַלק לאָזט איר נישט צו צו אַנערע טישן, איר
טרעבט זיי פון אַנערע היזער, כדי זיי זאָלן נישט מטמא זײַן אַנערע
כלים. איר רייניקט דעם בעכער און די שיסל פון אויסנווייניק, אַבער
איבערווייניק זיינען זיי פול מיט שטויב, דעריבער זיינען אַנערע היזער
און כלים אומריין, דאָס עסן פון אַנערע טישן איז ווי דאָס געשאַכטענע
פון טויטע — כזבחי מתים, ווייל איר האָט פארטריבן דאָס פאַלק פון זיי.
און ווער עס זיצט מיט אײַך, איז אויף דעם דאָזיקן געזאָגט: „און מיט
לצים זאָלט איר זיך נישט זעצן...“

און מיט די ווערטער האָט זיך אונזער רבי אויפגעהויבן און פאר-
לאָזט דאָס הויז פון פרוש, און דער טיש פון די חכמים, אויף וועלכע איך
האָב געמיינט, אז עס וועט זײַן ווי אין פּסוק שטייט: „מה טוב ומה נעים
שבת אחים גם יחד“, — איז פארוואַנדלט געוואָרן אין א שטיין פון
מחלוקת...“

IV

מײַנע קניען ציטערן, מײַנע לענדן שניידן זיך אונטער מיר, מײַן
האַרץ פאַכעט און אַלע מײַנע גלידער האָט אָנגעכאַפט א ציטערניש און א
טרייסלעניש, ווי עס וואָלט מיך ווער אָנגענומען בײַ די האָר פון מײַן קאַפּ

און מיך אויפגעהויבן אינדערלופטן. איך ווייס נישט, ווער עס שטייט פאַר מיר, ווער עס גייט פאַר מיר און וועמענס טריט איך פאַלג נאָך.

מזן רבי איז מער ווי א רבי, ער איז עפעס אזעלכעס, וואָס איך פאר- שטיי נישט. איך ווייס נישט, אויס וואָס פארא קוועלן ער שעפט זינע כוחות. וואָס זיינען די רשותן, וואָס זיינען אים איבערגעגעבן. ווער איז ער? צי שטיי איך אין דער נאָענט פון הייליקן ישראל? אוי, וויי איז מיר, און איך בין דאָך א מענטש מיט טמאדיקע לייפן און מיט א שלעכט האַרץ! נאָכדעם ווי מזן רבי האָט פארלאָזט דאָס הויז פון שמעון דעם פרוש און מיט אלע תלמידי חכמים, וואָס זיינען דאָרט געזעסן, אזוי איז ער ארויסגעגאנגען אינדרויסן און איך און שמעון דער קנאי און די אי- בעריקע תלמידים, וואָס זיינען מיטגעווען מיט אים אין הויז, זיינען אים נאָכגעגאנגען. און ווען מיר זיינען די פיל וואָכן און דינערשאַפטן אדורכ- געגאנגען און מיר זיינען ארויסגעקומען פון טויער, אזוי האָבן מיר גע- זען א גרויס געשטיי פון מענטשן, וועלכע האָבן געהיטן דאָס טויער פון דעם פרוש, און זיי האָבן געהאלטן אין דער האנט אַנגעצונדענע איי- לעמפלעך, און שמעון בר-יונה, דער תלמיד, איז געווען מיט זיי און אויך יעקב און יוחנן, די זבדים, און די דריי זיינען געווען אין איין דעה. און זיי האָבן אלע צווישן זיך אָפגעמאכט אינדערשטיי, אויסצוהאלטן פון די איבעריקע תלמידים איין זאך, און שמעון בר-יונה איז צוגעקומען צום רבין, און דאָס פאַלק הינטער אים האָט די איי-לאַמפן אויפגעהויבן און גענייגט דאָס לייכט אויף אונזער רבין און באַרויכטן זיין ווייס קלייד אין דער נאַכט און גערופן צו אים: „רבי, הושענה, רבי, העלף אונז!“, און שמעון בר-יונה האָט זיך אָנגערופן:

— לערער, האָב רחמנות אויף דעם פאַלק פון דער שטאָט נעים, עס איז ארויסגעקומען אנטקעגן דיר מיט אַנגעצונדענע לאַמפן און עס גאָרט צו זען דיינ אַנגעזיכט און צו פרייען זיך מיט דיר, צו טרינקען דאָס וואַסער פון דיינ קוואַל און געהיילט צו ווערן דורך דיר.

און יעקב פון דער פאמיליע זבדי מיט זיין ברודער יוחנן האָבן אונ- טערגעהאַלפן שמעון בר-יונה, ווייל זיי זיינען געווען אלע דריי אין איין דעה, און יעקב האָט זיך אָנגערופן און אזוי געזאָגט:

— רבי, די געלערנטע גלויבן נישט אין דיר און זיי ווילן נאָר רעדן מיט דיר פון תורה, כדי צו באווייזן זייער געלערטזאַמקייט, אָבער דאָס פאַלק האָט דייך לייב און גלויבט אין דיר. און צי האַסטו דען נישט געזאָגט: „געלויבט זיינען די, וואָס האָבן אן אַרעם געמיט“? און זיי קומען צו דיר מיט אן אַרעם געמיט און ברענגען דיר די לייבע פון זייער האַרץ, גיי מיט זיי, וואַרעם דיינ אַרט איז צווישן זיי!

און זײַן ברודער יוחנן האָט אויך צוגערעדט דעם רבין און געזאָגט:
— איז דען נישט דאָס פּאַלק די, וועלכע די געלערנטע רופן אָן עס-
הארצים? זיך אליין רופן זיי חברים און זיי פּאַראַכטן דאָס פּאַלק און
לאָזן עס נישט צו צו זייערע טישן, אָבער דו דערנענטערסט דיך דאָך
צום צעבראַכענעם האַרץ! קום, רבי, מיט אונז צום הויז פון יוחנן דעם
מוכס, ער האָט ריין געמאַכט זײַן שטוב דיך צו עמפּאַנגען, און ער וויל
דאָס גאַנצע פּאַלק זאַמלען אונטער זײַן דאָך, כדי זיי זאָלן זיך פּרייען
מיט דיר.

אָבער איך האָב זיך צוגעבויגן צום אויער פון מײַן רבין און האָב
געזאָגט:

— רבי, איצט, ווען די געלערנטע וועלן זען, אז דו האָסט זייער הויז
פּאַרלאָזט און דו ביסט געגאַנגען מיט די זינדיקע לייט און דו האָסט
פּאַרטוישט דעם טיש פון די געלערנטע אויף דעם טיש פונעם מוכס, אזוי
וועלן זיי גרויס פּאַראיבל האָבן אויף דיר און זיי וועלן ברענגען שלעכטע
רייד אויף דיר פאר די עלטסטע פון ישראל.

אָבער אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן:

— יהודה, מען צינדט נישט אָן קיין לייט און מען שטעלט עס
ארונטער אונטערן בעט, נײַערט מען צינדט עס אָן און מען שטעלט עס
איבער די הויכ, אז אַלע זאָלן עס זען...

און דער מוכס איז שוין געווען דערבײַ און ער האָט זיך געבוקט
פאר אונזער רבי און געזאָגט:

— קום, געבענטשטער פון גאָט, אונטער מײַן באַלקן און זאָל מײַן
הויז געבענטשט זײַן פאר דײַנעטוועגן!

און ער האָט באַגלייט מיט זײַן לאַמפּ דעם רבין דעם וועג. און שמעון
בר־יונה איז געווען לעבן אים, און יעקב און יוחנן צוזאמען מיט דעם
פּאַלק האָבן מיט די פּאַקעלן אין די הענט באַגלייט אונזער רבין דורך
די גאַסן פון דער שטאָט נעים צום הויז פון מוכס.

נון, איז דער מוכס יוחנן אויך א ריכער מאַן, און זײַן הויז איז ברייט
און גרויס און קאָן זייער פיל פּאַלק אויפנעמען. דאָרט זיינען שוין געווען
פּאַרזאַמלט פיל מענטשן, רייכע און אַרעמע, און כּוּזא, דער באַאַמטער
פון הורדוס, איז אויך דאָרט געווען מיט זײַן ווייב יוחנה און מיט א פרוי,
וואָס האָט געהייסן שושנה, און זיי זיינען געווען פון די רייכע פרויען
אין שטאָט, און דאָס ווייב, וועלכע האָט געהייסן מרים מאַגדאַלענא און
וועלכע האָט געוואָשן און געזאַלבת די פיס פון אונזער רבין אין שמעון
דעם פרושס הויז, איז שוין נאָך אים נאָכגעגאַנגען.

און ווי דער רבי איז ארינגעקומען אין הויז פון דעם מוכס, אזוי

האָט אים דאָס פּאָלק אַרומגערינגלט און פאַרשטעלט די טריט פון זינען פּיס. די קראַנקע האָבן זיך אויסגעלייגט פאַר אים און עס זיינען געווען בלינדע, וואָס האָבן געטאַפט מיט זייערע הענט און געוואָלט זיין קלייד דערגרייכן, און די באַזעסענע האָבן אָנגעהויבן צו רופן צו אים נאָך הייל, און די זינדיקע האָבן געבויגן זייערע קעפּ טיף צו דער ערד, און אנדערע האָבן באהאלטן זייערע פּנימער אין די הענט פאַר שאַנד, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט צו קוקן אין זיין פנים ארײַן, או ער זאָל נישט דערקענען די זינד, וואָס שטייט אויפגעשריבן אויף זייער שטערן און פאַרדאַרבט אין זיי דעם צלם אלקים. און אלע האָבן די הענט צו אים אויסגעשטרעקט אין גרויס באַזער און האָבן גערופן: „רבי, העלף אונז!“

ווי דער רבי האָט געזען אזוי פיל אמונה ארום זיך, אזוי איז ער פול געוואָרן מיט גבורה, זיין פנים איז געוואָרן ווי ברענענדיק פּייער און אזוי אויך זינען הענט.

מען האָט ממש געזען, ווי פונקען שפּריצן פון דער הויט פון זיין פנים און פון זיין באָרד, און זינען אויגן זיינען געווען צו חשמל גלייך, ווי עס וואָלטן אין זיי געווען די הימלען אָפּן, און מען האָט געזען אין זיי די טיפעניש פון דעם הימלישן ליכט. און זיין קלייד, וואָס איז ווייניג געווען, האָט געוואָרפן פון זיך בלענדנדיקע שטראַלן, ווי עס וואָלט געווען אויס לויטער פּייער.

און ווי דאָס פּאָלק האָט געזען דאָס ליכט, וואָס שאַלט פון דעם רבינס פנים, דאָס ליכט פון זיין הויט און האָר, דאָס ליכט פון זיין קלייד, אזוי האָט א גרויס ציטערניש אַלעמען אַרומגענומען, און זיי האָבן זיך פאַר שרעק אָפּגערוקט פאַר אים און געמאַכט ארום אים א צירקל, אינמיטן קרייז איז דער רבי געשטאנען ווי א ברענענדיק ליכט.

נאָר איין פרוי האָט זיך געפונען דאָרט, וואָס האָט געוואָלט ארויס-צוגיין פון דער געדיכטעניש פון פּאָלק און איז ארײַנגעגאַנגען אין קרייז. אירע פיס האָבן זיך געשניטן אונטער איר, און איר פנים איז בלייב געווען און אירע אויגן ווי בלינד, און זי האָט זיך געבויגן צו דער ערד, און אָנגערירט מיט איר האַנט דעם זויס פון רבינס קלייד.

און דער רבי האָט א ציטער געגעבן, ווי עס וואָלט זיך צוגערירט פּייער צו פּייער. ער האָט זיך אומגעקוקט און געפרעגט: „ווער האָט זיך צוגערירט צו מײַן קלייד, וואָרעם איך האָב געפילט, אז גבורה איז ארויס-געגאַנגען פון מיר.“ און ווען ער האָט דערזען די פרוי, וואָס איז געלעגן מיט איר פנים אויף דער ערד פאַר אים און האָט געציטערט ווי דער צעטער בלאָט פון בוים אין די טעג פון רעגן, האָט ער זי אויפגעשטעלט און געזאָגט:

— גיי, דיין אמונה האָט דיך געראַטעוועט!

און נאָך איר האָבן שוין אויך אַנדערע געוואָגט אַרײַנצוקומען אין דעם פּײַערדיקן צירקל פון רבין. עס איז געווען אַ בלינדער, וואָס איז מיט אויסגעשטרעקטע הענט דערגאנגען אין פּײַער אַרײַן און האָט נישט געוואוסט, וואוהיין ער גייט. אָבער דער רבי האָט אים אָנגענומען בײַ דער האַנט. ווי דער בלינדער האָט דערפילט דעם רבינס האַנט, אזוי איז ער אויפגעשפרונגען, ווי עס וואָלט אים אָנגערירט אַ ברענענדיק פּײַער. און דער בלינדער האָט אויסגערופן:

— אַ פּײַער האָט מיך אָנגעצונדן, נישט אַנדערש נאָר דעם רבינס האנט האָט מיך אָנגערירט!

און דאָס ווייב, וואָס איז געקומען פון מגדל, האָט זיך אויסגעצויגן אין איר גאַנצער לענג פאַר זינע פיס. זי איז געגלייכן געווען צו די סטרונעס, וואָס זיינען אָנגעצויגן אויף אַ האַרפע, אזוי האָט זי איר לעב אויסגעגלייכט מיטן דיל. אַ ווייב איז זי געלעגן שטיי. באַד האָבן אָבער די רוחות אין איר בויך זיך אָנגעהויבן צו באוועגן און האָבן זי אויפגע- שטורעמט ווי די ווינטן — די וועלן פון ים, און זי האָט זיך אָנגעהויבן צו וואַרפן, ווי די רוחות וואָלטן געוואָלט ארויס פון איר לעב און וואָלטן נישט געקאָנט. און די רוחות האָבן זי גענומען און האָבן זי אויפגעהויבן, און זי האָט זיך אָנגעהויבן צו דרייען ארום זיך מיט אירע הענט און אירע האַר, ווי דער ווינט האַלדזט זיך אַרום מיט אַ ציפּריס אין פעלד, און זי האָט געזוכט זיך אַרײַן. שוים האָט געזעצט פון איר מויל, און גרויס און פּלאַמיק זיינען געווען אירע אויגן, און אירע האַר זיינען געווען ווי פּײַער- דיקע צונגען, וואָס פּלאַקערן ארום איר. און זי האָט אָנגעהויבן צו געבן פון זיך קולות און יללות. אין אָנהויב איז עס געווען ווי אַ געזאַנג פון אַ קינד, מיט אַ דיין בעטנדיק קול זינגט עס פאַר זיך אָן ווערטער, נאָר אַ בלוזער ניגון. באַד זיינען די קולות איבערגעגאנגען אין אַ ילדהדיק ליד, און זי האָט אָנגעהויבן אויסצושטרעקן די הענט, ווי זי וואָלט וועמען געזען פאַר זיך און האָט אָנגעהויבן צו זינגען פון „שיר השירים“:— „ווער איז דאָס דער, וואָס גייט אויף דער מדבר?“, און זי איז אים אנטקעגנגע- גאַנגען מיט טאַנצנדיקע טריט און מיט אַן אויסגעלעבטער פנים, ווי זי וואָלט געזען איר באַשערטן. און באַד האָט זי זיך דערשראָקן פאַר אים, און זי האָט געציטערט און געפּלאַטערט אויפן גאַנצן לעב און אַנצן געקורטשעט זיך אין דרייען. און זי האָט אָנגעהויבן צו קלאַנג און צו וויינען, אז די זינד האָבן דערצויגן שדים און רוחות אין איר בויך און איצט בינדן זיי זי מיט שטריק און טענהן, אז זי באַלאַנגט צו זיי, און זיי פּאַזן זי נישט צו אים צו. און ווי אַ מענטש, וואָס פאַרט אין אַ כּף-הקלע

אריינן און ווערט דארט ארומגערינגלט פון שלאנגען און עגדישן, וואָס באַאַנגסטיקן זיין נפש, אזוי האָט זי זיך אָנגעהויבן צו בעטן ביים רבין און אויסגעשטרעקט צו אים די האַנט:

— ראַטעווע מיך, דו אויסדערוויילטער, פון די אָנגסטן, וואָס באַ-
וואוינען מיין לייב! מיין איינציקע הילף ביסטו!

און זי איז געפאלן ווי זי איז געשטאנען און האָט אַנגעגראָבן איר פנים אין אירע הענט, און האָט לאַנג און ביטער געוויינט. און דער רבי איז צוגעגאנגען צו איר און האָט ארויפגעלייגט די הענט אויף איר קאָפּ און האָט געזאָגט:

— ריין! ריין! ריין ביסטו!

און די שדים און רוחות האָט ער באפוילן, אז זיי זאָלן זי פארלאָזן, וואָרעם עס איז איר פארגעבן געוואָרן די זינד. און ער האָט זי אָנגענומען ביי דער האַנט און אויפגעהויבן זי פון איר אָרט, און האָט געזאָגט צו אונז: „אונזער שוועסטער איז זיין, און אוועקגעזעצט זי צו זינע פיס. אָבער זי האָט זיך אויסגעצויגן אויף דער ערד אין איר גאנצער לענג, און זי האָט מיט איר פנים און אירע האַר באַדעקט דעם רבינס נאָקעטע פיס, און אזוי איז זי געלעגן רואיק און שטיל, ווי אַ נייגעבוירן קינד, ביי זינע פיס.

און ווי דאָס פאָלק האָט געזען די נסים, וואָס אונזער רבי האָט געטון מיט די קראַנקע און שווער-באַלאַדנטע, אזוי האָבן זיי אויסגעשטרעקט צו אים די הענט און האָבן זיך געבעטן ביי אים:

— רבי, לערן אונז, וואָס מיר זאָלן טון, כדי מיר זאָלן ווערן אויסגע-
לייזט און מיר זאָלן ירשענען דאָס קעניגרייך פון הימל!
אזוי האָט אונזער רבי אויסגעשטרעקט צו זיי די הענט און זיי אזוי געזאָגט:

— דאָס קעניגרייך פון הימל קאָן מען נאָר דערגרייכן דורך דעם עול, וואָס מען נעמט אויף זיך. וואָרעם נאָענט איז די צייט, די גאולה קלאַפט שוין אין דער טיר, און די, וואָס וועלן זיין פאָרגעברייט, וועלן אריינגיין אין דער טיר, די אנדערע וועלן בלייבן אינדרויסן.

— אָבער וואָס זאָלן מיר טון, רבי?

— גיט אָפּ אַלע ערדישע רייכטימער, וואָס איר האָט אָנגעזאָמלט, וואָרעם נאָר די, וואָס פארלאָזן זיך אויפן פאָטער אין הימל, נישט אויף דעם איבעריקן ברויט, וואָס זיי האָבן פארבאָרגן אין די באַהעלטענישן, קאָנען ירשענען דאָס קעניגרייך פון הימל. ווען איינער האָט צוויי ברויט, זאָל ער איין ברויט אָפגעבן זיין ברודער, און ווער פון אַינען עס האָט צוויי קליידער, זאָל איין קלייד אָפגעבן זיין חבר. וואָרעם דאָס טויער פון קע-

ניגרייך פון הימל איז ענג, און נאָר די נאַקעטע און הונגעריקע קאָנען אדורכגיין דורך אים, איר קאָנט נישט דינען גאָט און מאמאָן, און ווער עס וויל מיר נאָכגיין, דער מוז צום ערשט זיין ערדיש ריכטום אראָפֿ וואַרפֿן פון זיך און זיין בטחון בויען אויפֿן פּאָטער אין הימל, נישט אויף זיין געלט.

אויף א לאנגער ווייל איז דער עולם שטיל געוואָרן און קיינער האָט נישט געוואָלט קיין וואָרט ארויסצורעדן. פיל האָבן געהאלטן די קעפֿ אראָפֿגעבויען צו דער ערד, וואָרעם עס זיינען דאָרט געווען פיל ריכע מענטשן, וועלכע האָבן זיך נישט געוואָלט שיידן מיט זייער אָנגעזאַמלטן גוטס. נאָר פון די הינטערשטע רייען האָט זיך אויפֿגעהויבן א פרוי, אדורכגעשאַגן זיך דורך דעם געדראַנג פון עולם, איז צוגעגאַנגען צום רבין און זי האָט אראָפֿגענומען דעם גאַלדענעם האַלד-באַנד, וואָס זי האָט געטראָגן אויף זיך, און דעם נאָז-רינג און די האַנט-רינגען, און דאָס אלץ אוועקגעלייגט צום רבינס פּיס. און אויך דעם ריכען געוועבטן מאַנטל האָט זי אוועקגעלייגט צו די פּיס פון רבין, און אויך איר אַלבאַסטער-קריגל מיט שמעקעדיקן אייז, וואָס זי האָט געהאַט אויף זיך, — זי איז געבליבן בלויז ארומגעהילט אין אַ לייבונטענעם טוניק, כדי צו באַדעקן איר שאַנד, און זי האָט געזאָגט:

— דערער, נעם מיך צו אזוי ווי איך קום צו דיר!
און דאָס איז געווען יחנה, דאָס ווייב פון כוזא, דעם באַאָמטן פון הורדוס.

דער רבי האָט צו איר געזאָגט:

— יחנה, דו ביסט א שוועסטער צו אונז אין קעניגרייך פון הימל, גיי און שטעל דיך הינטער מיר!
און נאָך איר האָט זיך אויפֿגעהויבן א צווייטע פרוי, וואָס האָט נאָכ-געטון דער ערשטער, און איר נאָמען איז געווען שושנה, פון די טעכטער פון דעם אָרט.

און אויך די פרוי, וואָס ער האָט גערייניקט פון די זינד, און איר נאָמען איז געווען מרים, איז צוגעקומען פאר אים און געוואַרפֿן זיך צו זיינע פּיס און געזאָגט:

— רבי, איך האָב דיר נישט מער צו ברענגען, נאָר מײַן נשמה, וואָס דו האָסט גערייניקט. אַלץ וואָס איך האָב געהאַט, האָב איך אוועקגעגעבן אַלס כפרה פאר מײַנע זינד, און איך ברענג דיר מײַן נשמה צו דינע פּיס, און מײַן רבי האָט געזאָגט צו איר:

— אויך דו ביסט אונזער שוועסטער אין קעניגרייך פון הימל, גיי און שטעל זיך הינטער מיר.

און אייניקע פון די מוכסים, וואָס זיינען דאָרט געווען, זיינען גע-
קומען פאר אים און געזאָגט:

— מיר האָבן גאַרנישט אין אונזערע הענט, נאָר אונזער אָמט, און
אונזער אָמט איז א זינדיקער. וואָס זאָלן מיר טון, אז מיר זאָלן אויסגע-
לייזט ווערן?

— נעמט נישט מער פון אַינער בעל־חוב נאָר וויפיל עס קומט אַנך
לויטן געזעץ, און אַרעמעלייט דריקט נישט, דאָס איבעריקע וועט אַנך
באליינט ווערן לויט אַינער פארדינסטן, וואָרעם גאָט קוקט אין האַרץ
פון מענטש און משפט זינע מעשים לויט זינע מחשבות.

אזוי האָט זיך אַינער נאָכן אנדערן פון די מוכסים מתוודה געווען
פאַר אים די זינד, און ער האָט זיי פאַרגעבן און ער האָט געזאָגט צו זיי:
„דינט אַינער פאַטער אין הימל, ווי איר דינט אַינער קעניג“.

און דער רבי האָט געהייסן, אז איך זאָל נעמען דאָס געלט און זי-
בער צירונג און די רייכע קליידער, וואָס די ווייבער האָבן אוועקגעלייגט
צו זינע פיס, און פאַרקויפן און דאָס געלט פונאנדערטיילן צווישן די
אַרעמעלייט. אָבער פיל האָט זיך נישט אָנגעזאַמלט, ס'איז געווען בלויז
דאָס, וואָס די ווייבער האָבן אוועקגעלייגט, וואָרעם די מענער, וואָס זיי-
נען דאָרט געווען, האָבן געזאָגט: „ער פאַרשווערט דעם יאָך פון דעם
קעניגרייך פון הימל איבער אונז נאָך מער ווי די פרושים. די פרושים
הייסן אונז נאָר געבן מעשר, און ער הייסט אונז אוועקגעבן דאָס קרן.
ווען מיר וועלן אוועקגעבן דאָס קרן, ביי וואָס וועלן מיר בלייבן?“. אזוי
האָבן זיי פאַרזאָגט דאָס הויז פון דעם מוכס און זיינען אוועק. און דער
רבי האָט געזאָגט אויף זיי:

— קומט און זעט! עס איז ליכטער פאר א קעמל דורכצוגיין דורך
דעם אויער פון א נאָדל איידער א רייכן אריינצונעמען אין קעניגרייך
פון הימל.

און דער רבי האָט גענומען די אַרעמעלייט און די זינדיקע מוכסים,
וואָס זיינען דאָרט געווען, און די קראַנקע ווייבער, וועלכע זיינען אויסגע-
היילט געוואָרן, און ער האָט זיך אוועקגעזעצט מיט זיי ביי איין טיש און
האָט געגעסן מיט זיי ברויט. און עס איז געווען, ווי דער רבי האָט געזען,
אז די פשוטע ליט, וואָס זיינען פאַרזאַמלט ארום אים, וואָשן נישט די
הענט פאַר דעם עסן דערפאַר, ווייל דאָס געזעץ איז נישט שטאַרק ביי
זיי און זיי ווייסן זיך נישט ווי אזוי דערמיט אומצוגיין, איז כדי זיי נישט
צו פאַרשעמען, האָט ער אויך נישט געוואָשן די הענט פאר דעם עסן, נאָר
געזאָגט פאר זיי זיין געוויינלעך געבעט, וואָס ער זאָגט יעדעס מאָל פאַרן
עסן. ער האָט געבענטשט דאָס ברויט, וואָס מען האָט אים דערלאנגט און

געבראָכן עס און צעטיילט דעם עולם ארום, און ער האָט געהייסן דער-
 פֿאַנגען ווען און צוגערעדט דאָס פּאַרע צו עסן און צו טרינקען און משמח
 זיך זיך דעריבער, וואָס עס איז זיי זייערע זינד פאַרגעבן און זיי זיינען
 גרייט צו עמפּאנגען דאָס קעניגרייך פון הימל, און ער האָט זיי געטרייסט
 מיט שיינע טרייסטווערטער און געזאָגט זיי, אז זיי זאָלן נישט זאָרגן און
 נישט טרויעריק זיך צווייב דעם, וואָס זיי ווייסן נישט און קענען נישט
 דאָס געזען, נישט דאָס אויסגעלערנטע געזען וויל גאָט, נאָר דאָס ריינע
 האַרץ, דאָס נידעריקע געמיט איז דער אָנגענעמסטער קרבן פאַר גאָט, און
 משה רבינו האָט געזאָגט אין זיך תורה: „דאָס געזען, וואָס איך גיב דיר,
 איז נישט אין הימל, נישט אונטער דעם ים, נאָר אין דין האַרץ.“ נישט
 די חוקים געקריצט אויף זיחות האָט משה געבראכט צו די יידן פון באָרג
 סיני, נאָר די עשרת הדברות אויסגעקריצט אין האַרץ פון מענטש, און
 ווי דער נביא זאָגט: „איך וועל אויפשטעלן דאָס בית-מקדש אין האַרץ.“

און ווי זיי האָבן געזען, אז דער רבי איז וויליק און דער שעת-הכּושר
 איז דאָ ביי אים, אזוי האָבן זיי זיך זייער משמח געווען מיט אים דערי-
 בער, וואָס ער איז דאָ מיט זיי, און די שמחה דאָרט צווישן עולם איז גע-
 ווען אין לשער, אזוי אז אין דער גאַנצער שטאָט האָט מען געזען די ליכט,
 וואָס ברענען זיך אין יוחנן דעם מוכס הויז, און מען האָט געהערט די
 געזאַנגען, וואָס גייען אויף פון דאָרט.

ווען שמעון בר-יונה, זיך תלמיד, האָט געזען, אז דער רבי איז וויליק
 און דער שעת הכּושר איז דאָ ביי אים, אזוי האָט ער גענומען אן איי-
 פֿאַמפּ אין דער האנט און איז ארויסגעגאַנגען אין גאַס, וואו עס הערשט
 די פינצטערניש און עס וואוינען אין איר די קינדער פון דער נאַכט, און
 האָט צו זיי געזאָגט אזוי:

— אין הויז פון יוחנן דעם מוכס זיצט דער מאָן, צו וועמען דער
 רשות איז איבערגעגעבן און די מאַכט איז דאָ אין זיך האַנט צו פאַרגעבן
 אַייערע זינד און אויפצונעמען אַיך אין דעם מלכות פון הימל.
 און עס זיינען געקומען אין הויז אַרײַן פון יוחנן דעם מוכס מענטשן
 פון דער נאַכט, אזעלכע וואָס קומען נישט אין קהל פון ישראל, מענטשן,
 וואָס זייערע פּנימער זאָגן עדות אויף זיי, אז זייערע נשמות זיינען קראַנק
 און פאַרדאַרבן, מענטשן, וועלכע זיינען באַשווערט מיט זינד, טייל פון
 זיי זיינען געווען אַפּגעשליסן און אַפּגעשליסן, זייערע נאַקעטע לייבער
 האָבן ארויסגעשטאַרצט פון זייערע פאַרפּוילטע קליידער און זייערע
 גופים זיינען געווען געשלאָגן מיט כּלעריי מיני שדעק, קרענק און
 צרעתן, פּונקט ווי זייערע נשמות אין זיי, אנדערע זיינען געווען געצירט
 און געשמיינקט, אַבער זייערע נשמות זיינען געווען שמוציק און ברודיק,

וואָרעם פיל זונות זיינען געווען צווישן זיי, וואָס דרייען זיך ארום ביי נאכט אין די גאַסן און פארשפרייטן זייערע נעצן פאר די פארבייגייער. און אנדערע זיינען געווען, וואָס זיינען אנטלאָפן פאר דער אימה פון דין אָדער באהאלטן זיך אויס פאר מלכות. אָט די אלע האָט שמעון זיין תלמיד ארבינגעבראכט אין דעם הויז פון יוחנן דעם מוכס. און ווי דער רבי האָט זיי דערזען, און דאָס געשטאַנק פון זייערע לייבער איז דערגאנגען צו אונז, האָט דער רבי אויסגעשטרעקט זינע הענט צו זיי און גערופן:

— קומט, איר אלע, וואָס איר זענט שווער באַלאָדנט, צו מיר! — און ער האָט זיך אויפגעשטעלט פאר זיי און גענומען זיי צו זיין טיש און געזעצט זיי לעבן זיך, און געזאָגט: — איר אלע, פארלאָזענע און ארויס-געוואָרפענע, צו וואָס זאָ איר אינך גלייכ? איר וועל אינך גלייכן צו דעם גאָרטן פון ישעיה הנביא. אָבער נישט צו דעם גאָרטן, וואָס מען האָט פארפלאַנצט און אָפּגעהיטן, נאָר פארקערט: איינער גאָרטן האָט קיינער נישט פארקערט און פארזיט, קיינער האָט נישט געוואָסערט צו דער צייט, זיין צוים איז אויפגעבראַכן געווען, און יעדער איינער האָט געקאָנט אין אים ארבינגיין און צעטרעטן די יונגע פלאַנצונגען, און אלע האָבן גע-מיינט, אז פון דעם גאָרטן וועלן ארויסקומען זייערע און ווילדע וויינ-טרויבן, און זעט—דער גאָרטן האָט ארויסגעגעבן זיסע און גוטע וויינ-טרויבן!

און דער רבי האָט גענומען דאָס ברויט, וואָס איז געלעגן לעבן אים, געבראַכן עס, און געטיילט זיך מיט זיי און געזאָגט:

— קומט און עסט מיט מיר, מיינע ברידער און שוועסטער אין קע-ניגרייך פון הימל! וואָרעם דער פאָטער אין הימל האָט געזען די פליין פון אייערע נשמות און האָט פארגעבן אייערע זינד.

און עס זיינען דאָרט געווען טייל פון זיי, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו וויינען און געזאָגט: „ווער ביסטו, געבענטשטער מענטש, ווער האָט צו אונז די טרייסט פון הימל געשיקט?“

און עס זיינען דאָרט געווען ביים טיש אזעלכע לייט, וואָס האָבן זיך אויפגעהויבן און געזאָגט: „מיר זיינען טאקע אומוויסנדע לייט און דאָס געזעץ איז נישט שטארק אין אונזערע הענט, אָבער אונזערע הערצער זיינען שלום מיט אונזער גאָט און מיר ווילן גיין אין זינע וועגן, און כאָטש מיר זיינען אָרעמעלייט, דאָך פארדינען מיר ערליך אונזער שטיקל ברויט מיט דעם שווייס פון אונזער געזיכט, און עס פאָסט אונז נישט און עס שטייט אונז נישט אָן צו זיצן מיט גנבים און זונות בני איין טיש!“ — און זיי האָבן זיך אויפגעהויבן און פארלאָזט דעם טיש פון רבין.

און אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:

— פאר די פרושים און געלערנטע זענט איר זינדיקע און געפאלענע, און פאר אייך זיינען זיי די זינדיקע און געפאלענע; און איך זאג אייך, אז וואָס געשלאָגענער דער מענטש איז, אלץ געזונטער איז ער, וואָס גערפאלענער ער איז, אלץ דערהויבענער איז ער בני גאָט. און צי האָט דען נישט דוד המלך עליהו השלום געזאָגט: „ממעמקים קראתיך ה'“ — פון דער טיפעניש רוף איך דיר, גאָט! און ווער שטייט דען נאָך אזוי טיף ווי זיי דאָ? און איך זאָג אייך, אז זיי זיינען נענטער צו גאָט ווי איר און זיי דאָרט, און ווער עס טוט זיי גוטס, טוט ער גוטס מײַן פאָטער אין הימל, און ווער עס דערווייטערט זיך, דערווייטערט מײַן פאָטער אין הימל. און איך האָב זיך איינגעבויגן צו מײַן רבין און געפרעגט אים אויפן אויער:

— רבי, וואו איז די גרענעץ, ביז ווי ווייט גייט דער חסד און עס הייבט זיך אָן דער דין?

און דער רבי האָט מיר אָפגעענטפערט און געזאָגט:

— עס איז נישטאָ קיין גרענעץ. באגלייט דיין חבר ביז צום ראַנד פון אָפגרוינט און נאָך ווייטער!

און איך האָב געוואָגט און דערמאָנט מײַן רבי און געזאָגט:

— שטייט דען נישט געשריבן: „אלהים שופט צדק“? און נאָך שטייט געשריבן: „יצדיק ה' בכל דרכיו“!

אָבער מײַן רבי האָט מיך אָנגעקוקט און מיר אָפגעענטפערט:

— עס שטייט אויך געשריבן: „ושקר מדבר צדק“.

און אז איך האָב זיך געוואָלט דערווייטערן פון אים, האָט ער מיר געזאָגט: „יהודה, יהודה, בין איך דען געקומען נייע לאַטעס אויפן אלטן מלבוש זייגן? איך בין די לעצטע טיר, און ווען אויך די טיר וועט זײַן פאַרשלאָסן, אין וועלכער וועלן זיי אָנקלאַפן?“ און איך האָב אים פאַרשטאַנען און געשוויגן.

V

שמעון איז ארויסגעגאנגען און האָט געזוכט און געפונען א נאָכט-לעגער פאר אונזער רבין אין א וויינגארטן הינטער דער שטאָט. וואָרעם אונזער רבי נעכטיקט נישט אונטער א באַלקן, נאָר אונטער דעם פרייען הימל. דער וואָס נעכטיקט אינדרויסן, דער האָט דעם הימל פאר זײַן דאָך, און ער געפינט זיך אין דער היים פון זײַן פאָטער. דער וואָס נעכטיקט

אונטער א דאך, דער באגרענעצט זיך אין זינע ענגע ד' אמות און שטיסט זיך אָפּ אין זיין אייגענעם רשות. און ער האָט גענעכטיקט די נאכט אין דעם וועכטער-בנידל פון א גאַרטן, וואָס האָט געהערט צו יוחנא, דאָס ווייב פון ריבן באַאַמטן פון הורדוס.

און עס איז געווען אויפן צווייטן טאָג, צומאָרגנס, ווען דער רבי האָט געזאָגט „שמע“, האָט ער באפוילן איינעם פון די תלמידים, שמעוּנען, אז ער זאָל אויפגעפנען דאָס בינטל מיט ברויט, כדי מיר זאָלן עסן איידער מיר הייבן אָן דעם טאָג אַרבעט. וואָרעם אין דעם טאָג האָט דער רבי פיל מיט אונז געהאט צו טון. „די צייט איז קורץ און די ארבעט איז א סך, די תבואות זיינען פארטיק און שניטערס זיינען דאָ ווייניק“ — האָט ער צו אונז געזאָגט. און עס איז געווען, ווען שמעון האָט פאר אונז פאַרגעלייגט דאָס ברויט, אזוי האָט דער רבי געזען דעם גאַרטן-וועכטער, וואָס איז געשטאנען פונדערווייטנס און האָט זיך צוגעקוקט צו אונזערע מעשים, אָבער דערנענטערן צו אונז האָט ער זיך נישט געטון, וואָרעם ער איז געווען פון די עמיהאָרצים, — און זיי דערנענטערן זיך נישט צו רבנים, כדי זיי זאָלן זיי נישט מטמא זיין. דער רבי האָט אָבער געזאָגט צום גאַרטן-וועכטער:

— וואָס שטייטו פונדערווייטנס, קום אהער נענטער צו אונז און זעץ דיך מיט אונז און עס מיט אונז ברויט!

אָבער דער וועכטער האָט געענטפערט:

— ווי אזוי קאָן איך זיך דערנענטערן צו אַיך און עסן מיט אַיך ברויט, אז איר זענט דאָך געלערנטע לייט און איך בין פון די עמיהאָרצים. האָט דער רבי געזאָגט:

— עס שטייט געשריבן: „איר אלע זענט קינדער צו אַינער פאַטער

אין הימל“.

האָט דער וועכטער געענטפערט:

— יא, אָבער איך בין דאָך נישט געלערנט, און דאָס געזעץ איז נישט שטארק אין מיינע הענט, און איך ווייס נישט אָפצוהיטן די דינים פון ריין און אומריין, און איך וועל נאָך אומריין מאַכן אַינער ברויט מיט מיינע הענט.

האָט דער רבי אויפגעהויבן זינע אויגן צום הימל און געזאָגט:

וואָס איז אין האַרץ, אין דיין האַרץ, מתתיהו, ביסטו מקיים די גאַנצע תורה. — זע, מײַן פאַטער אין הימל, ווי זיי האָבן צעטיילט דינע קינדער אויף ריין און אומריין, — און צום וועכטער האָט ער געזאָגט: — קום, מתתיהו, און זעץ דיך מיט אונז און עס מיט אונז ברויט; נישט די לערע, וואָס איז אויסערלעך, הייבט אויף דעם מענטש און מאַכט אים ריין, נאָר די לערע,

און דער גארטן-וועכטער האָט דאָס געטון, אָבער מיט גרויס מורא און פחד. און ווען ער האָט גענומען אין דער האַנט אריין דאָס ברויט, וואָס דער רבי האָט אים דערפֿאַנגט, אזוי זיינען זינען אויגן פול געוואָרן מיט טרערן, און די טרערן זיינען געפֿאַלן אויף זיין ברויט, און ער האָט געזאָגט:

— וויי צו מיר, רבי, איך ווייס, אז איך וועל פֿאַרפֿאַלן ווערן אין גיהנום, וועל איך האָב דאָס געזען נישט געהיטן און איך ווייס נישט, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר נישט.
אָבער דער רבי האָט אָפּגעווישט די טרערן פון זיינע באַקן און האָט געזאָגט:

— איך זאָג דיר, מתתיהו, אז נישט דו, נאָר יענע, וואָס פֿאַרמסרן דיך פֿאַרן פֿאַטער אין הימל און רעדן אויס אויף דיר די שלעכטע רייד, וועלן זיך פֿיניקן אין גיהנום. זיין האַרץ האָסטו געבראַכט פֿאַר גאָט, און אַ צעבראַכן האַרץ און אַ דערנידעריקט געמיט זיינען די אָנגענעמסטע קרבנות פֿאַר גאָט. — און צו דער שטאָט נעים געווענדט, האָט ער אויפֿ-געהויבן די הענט און האָט געזאָגט: — „וויי צו אַיך, פֿרושים, וויי צו אַיך, סופֿרים, וואָס איר פֿאַרט ארום איבער יבשות און ימים, כדי מגייר צו זיין א נפש, און ווען איר האָט אים שוין מגייר געווען, מאַכט איר פון אים א זון פון גיהנום“.

און דער רבי האָט גענומען מתתיהו דעם וועכטער און געזאָגט צו אים:

— פֿיר מיך ארויס אין זיין גאָרטן, וואָרעם איך וויל אָנקוועלן מינע אויגן מיט דעם אָנבליק פון גאָטס באשעפענישן.

און אזוי ווי דער רבי איז געזעסן אין גרינס-גאָרטן פון יוחנה, דאָס ווייב פון הורדיסעס באַאַמטן, האָט ער געקוקט אויף די ריכטע שפֿראַצונג-גען, וואָס האָבן אָנגעהויבן ארויסצושפֿאַגן פון דער ערד, און אויף דעם פֿרישן בליעכץ, וואָס האָט אָנגעהויבן צו בליען פון די קנאַספֿן. וואָרעם עס איז געווען די שענסטע צייט פון יאָר — אין פֿרילינג, און גאָט האָט געלאָזט שיינען די זון, זיין ליבע און חסד איבער דעם גאַנצן לאַנד. דער נאַכט-טוי איז נאָך געלאָפֿן אויף די צווינגן און בלעטער, און די זון-שטראַלן האָבן זיי שוין געוואַרעמט מיט זייער חסד פון דער קאַלטקייט פון דער נאַכט. און די פֿייגל צווישן די צווינגן זיינען געווען זייער טעטיק צוצוטראַגן שפֿיץ צו זייערע יונגע אין די נעסטן, וואָס זיי האָבן געבויט צווישן די צווינגן. און דער גאַנצער גאָרטן איז פול געווען מיט לעבן און שאַפֿן, אזוי ווי די פֿייגל וואַלטן זיך געפֿרייט מקיים צו זיין גאָטס מצוה פון זיין אויף דער וועלט, און די פֿרייד פון שלום איז געווען אויסגעגאַסן

איבער דער לענג און ברייט, וואָרעם גאָט האָט געלאָזט רוען זיין שלום
איבער דעם גאנצן דאָזיקן לאַנד.

ווי אונזער רבי האָט געזען די פרייד פון שלום, וואָס גיסט זיך פון
פאָטער אין הימל אויף זיין ערד, אזוי איז זיין האַרץ פול געוואָרן מיט
ליבע צו דער ערד, צו די מענטשן און צו אדע באשעפענישן, און ער
האָט ליב געהאט און געבענטשט אדעס שאַפנדיקע און בויענדיקע. האָט
ער גענומען דעם שפאָדל פון דער האנט פון מתתיהו דעם גערטנער און
האָט אים געהאָלפן אין זיין אַרבעט. און זיין האַרץ איז פול געוואָרן מיט
פרייד איבער דעם, וואָס דער פאָטער אין הימל זאָרגט איבער אדע זינע
באָשעפענישן. און ער האָט געעפנט זיין מויל און האָט אונז געלערנט אזוי:
„גאָט איז מײַן שעפער, גאַרנישט וועט מיר פעלן...“ דערפאר זאָג
איד אַיך: מאכט זיך נישט קיין זאָרגן איבער אַינער לעבן, וואָס איר
וועט עסן, און נישט איבער אַינערע גופים — אין וואָס וועט איר זיי
אַנקליידן? דאָס לעבן איז טייערער פון שפּיט, און דער קערפער טייערער
פון קלייד. קוקט זיך צו די שוואַלבען און נעמט זיך אראָפּ א מוסר פון זיי.
זיי זיינען נישט און שניידן נישט און האָבן נישט קיין גאַרטנס און נישט
קיין שפּיטלעכערס, און גאָט שפּיט זיי. ווי טייערער זענט איר פון די
פייגל! ווער פון אַיך קאָן מיט זיין זאָרגן פארלענגערן איין טאָג פון זיין
לעבן? אויב איר קאָנט נישט אזא קלייניקייט שאַפן, וואָס זשע זאָרגט
איר איבער אַדעם אַנדערן? קוקט זיך צו די רויזן — זיי וועבן נישט
און זיי שפּינען נישט, און איד זאָג אַיך, אז אפילו שלמה אין זיין גאנצער
פראַכט איז נישט געווען געקליידט אזוי ווי איינע פון זיי. ווען גאָט באַ-
קליידט אזוי דאָס גראַז פון פעלד, וואָס הענט איז עס דאָ און מאַרגן
ווערט עס אין אויוון פארברענט. ערשט ווי באקליידט ער נאָך אַיך, איר
קליינ-גלויביקע! זינט נישט אזוי פארנומען מיט די זאָרגן, וואָס איר
וועט עסן און וואָס איר וועט טרינקען, און זינט נישט שטאַלץ (ווען
איר זענט עס). וועגן עסן און טרינקען קלערן בלויז די היידן, דער פאָ-
טער אין הימל ווייסט וואָס איר באדארפט.

און פון וועג זיינען אָנגעקומען שליחים פון בית-דין, און צווישן זיי
איז געווען א מאַן, וואָס האָט געהאט באדעקט זיין לייב מיט א פעל פון א
קעמל און ער איז געווען דין און דאָר פון תעניתים און סיגופים, אזוי
אז מען האָט די ביינער ארויסגעזען פון זיין לייב, און זינען פיס זיינען
געווען ווי שטעקנס צוויי, און זינען האָר זיינען געווען ווילד און פאר-
לאָזט. דער דאָזיקער מאַן איז געווען איינער פון די תלמידים פון יוחנן
המטביל, וואָס זיין נאָמען איז געווען צדוק. ער איז געווען זייער א פרו-

מער מאַן, און דאָס פּאַלק האָט געגלויבט אין אים. און די אנדערע זיינען געווען די סגנים פון בית הכנסת אין נעים. און זיי האָבן זיך געווענדט צו אונז, זינע תלמידים, און נישט צו אונזער רבין, און זיי האָבן געזאָגט: — תלמידים פון רבי ישוע, איר זענט אויפגעפאָדערט געוואָרן פון בית-דין צדק פון דער שטאָט נעים צו קומען פאר אים און אָפצוגעבן דאָס עדות-זאָגן איבער די מעשים און די ווערטער פון אַזער רבין, וואָרעם זייער שלעכטע רייד זיינען געקומען אין די אויערן פון די פרומע און געלערנטע איבער דער לערע פון אַזער רבין, און איר טראַגט פאר אַזער רבין די אחריות, פונקט ווי ער אליין.

אזוי האָט אונזער רבי געזאָגט צו אונז, זינע תלמידים:

— גייט און שטעלט זיך פאר דעם בית-דין פון דער שטאָט נעים און זאָגט עדות איבער אַלעם, וואָס איר האָט געהערט און איר האָט געזען. זעט, אין אַזערע הענט גיב איך איבער אַזער זאָך. האָט זיך אָנגערופן שמעון בר-יונה, וועלכער איז זייער דערשראָקן געוואָרן פון די רייד פון די שליחים פון בית-דין, און ער האָט געזאָגט: — רבי, איך בין נישט קיין געבילדעטער מאַן און די שריפט איז נישט שטאַרק אין מיין מויל. ווי אזוי וועל איך זיך קאָנען אויסטענהן מיט די געלערנטע און די שריפט-אויסטיטשער?

אזוי האָט דער רבי געזאָגט:

— אויך דו, שמעון בר-יונה, גיי און זאָג עדות. און דאָס, וואָס גאָט מיין פאָטער וועט דיר געבן אין דיין מויל אריין, דאָס זאָלסטו זאָגן, וואָס רעם מיין זאָך איז אויך דיין זאָך.

אזוי איז שמעון בר-יונה געגאָנגען מיט אונז, בלויז די ברידער זבד' זיינען געבליבן מיטן רבין, וואָרעם דער רבי האָט געזאָגט, אז זיי זיינען ביינע זייט, און די רייד פון חכמים הערן זיך נאָר אין רואיקייט צו.

און דאָס בית-דין פון דער שטאָט נעים איז שוין געווען פארזאַמלט, און דער אב-בית-דין און די סגנים און די געלערנטע און שריפט-אויס-טיטשער, און אויך פיל פון די תלמידים פון יוחנן זיינען געווען צווישן זיי.

און ווען מיר, די תלמידים פון אונזער רבי ישוע, זיינען אָנגעקומען פארן בית-דין, אזוי האָט זיך אָנגערופן שמעון דער פרוש צו אונז:

— תלמידים פון ישוע, מיר האָבן אַיך גערופן צום בית-דין צדק, כדי איר זאָלט עדות זאָגן איבער אַזער רבין — וואָס איז דאָס די לערע, וואָס ער לערנט און די מעשים, וואָס ער טוט? וואָרעם אומפארשטענדלעך זיינען זינע מעשים פאר אונז. ער פארגיט די זינד פון די רשעים. עס איז אָבער צווישן אונז נישט באקאנט, אז איין בשר ודם זאָל קאָנען פאַר-

געבן די זינד פון א צווייטן בשר ודם, — דאָס קאָן נאָר דער פּאָטער אין הימל אליין, ווי עס שטייט געשריבן: „ויתפלל אל ה' ויעתר לו“. אפשר ווייסט איר, סופרים, — צי איז ווער געווען אין די פריערדיקע דורות פון די געלערנטע און צדיקים, וועלכע האָבן פאָרגעבן די זינד פון אַנ-דערע מענטשן אין זייער אייגענעם נאָמען, און אויף וואָס זיי האָבן זיך סומך געווען?

יוחנן, דער עלטסטער פון די סופרים, וועלכער האָט געקאָנט די שריפט, און די מסורה איז געווען שטאַרק אין זיין האַנט, האָט פארמאָכט זינע אויגן מיט די גרויסע ברעמען, וואָס האָבן באַשיצט זיין פנים, און ער האָט געזאָגט:

— עס איז נישט באוואוסט און אויך נישט באקאנט פון די פריערדיקע דורות, אז איין בשר ודם זאָל דעם אַנדערן מוחל זיין די זינד, דאָס קאָן בלויז דער פּאָטער אין הימל, און אלע נביאים האָבן נאָר אויפגעפאָר-דערט דאָס פּאָלק, עס זאָל תשובה טון צו גאָט זיין פּאָטער, ווי עס שטייט געשריבן: „שיבה ישראל אל ה' אלהיך“. און ווי עס שטייט אויסגעריכט אין דער תורה, אויף וואָס אַלץ פארא זינד, וואָס דער מענטש באַגייט — בשוגג אָדער במזיד — ער מוז ברענגען זיין קרבן און מתוודה זיין זיך דערויף, אָבער אַ מענטש האָט קיין רעכט נישט צו פאָרגעבן די זינד, אַ חוץ די בלויז, וואָס זיינען באַגאַנגען געוואָרן קעגן אים אליין, און דער אב-בית-דין האָט זיך געווענדעט צו די תלמידים פון יוחנן המטביל און זיי געפרעגט:

— צי האָט אַנער רבי פאָרגעבן אַיך די זינד, ווען איר זענט געקו-מען צו אים זיך טובל זיין אין דער מדבר פון יהודה?
— יוחנן המטביל האָט אונז געהייסן תשובה טון צום פּאָטער אין הימל, צו רייניקן אונזערע נשמות דורך תעניתים און סיגופים און תפילה טון, און אונזערע לייבער — דורך טבילה, וואָרעם דאָס מלכות-השמים איז נאָענט.

און שמעון דער פרוש, וואָס איז געווען צווישן זיי, האָט זיך אַנגערופן:
— און אז מיר האָבן געפרעגט אַנער רבי, אויף וואָס פאר אַ סמך ער פאָרגיט די זינדיקע זייערע זינד, דאָס וואָס קיין בשר ודם האָט נישט געטון פאר אים, נישט משה און נישט די נביאים, און עס איז אויך נישט באקאנט, צי די עלטסטע חסידים האָבן דאָס געטון, און אפילו יוחנן המטביל האָט נאָר געהייסן תשובה טון צום פּאָטער אין הימל, — אזוי האָט ער צו אונז און צו אלע חכמים און סופרים, וואָס זיינען דאָרט דער-בני געווען, גערעדט זייער שאַרפע רייד און האָט פאָרלאָזט אונזער מסיבה און איז געגאַנגען אין הויז פון יוחנן דעם מוכס, וואָס קיין שום ייד גייט

דאָרט נישט אַרײַן, ווײַל דאָס הויז פון א רשע איז טמא. און ער האָט איבערגעטוישט דעם טיש פון געלערנטע און סופרים, וואָס איז געגליכן צום מזבח פון גאָט, אויף דעם טיש פון מוכסים, זינדיקע ווייבער און עמיר-הארצים, וואָס זייערע הענט זיינען מטמא, ווײַל זיי ווייסן נישט ווי אומ-צוגיין זיך מיטן געזעץ, און ער האָט פאר זיי באוויזן ניסים, ארויסגעיאָגט רוחות און פארגעבן זינד און גערעדט מיט תקיפות, ווי דאָס געזעץ וואָלט איבערגעגעבן געוואָרן צו אים אַרײַן און ער קאָן טון דערמיט וואָס ער וויל. אומפארשטענדלעך זיינען פאר אונז די וועגן פון אַינער רבי, און מיר האָבן אַינך גערופן פארן בית-דין צדק; איר, זיינע תלמידים, זענט פאראנטוואָרטלעך פאר אַינער רבין, ווי דער רבי פאר אַינך. זאָגט אונז באַשייד: ווער איז דאָס אַינער רבי? אין וועלכן בית-מדרש האָט ער געלערנט? ווער זיינען געווען זיינע רביים? אויף וואָס איז ער סומך זיינע רייד? און מיט וואָס פאר א כוח טוט ער די וואונדער? — כדי מיר זאָלן וויסן ווי זיך צו באַגיין מיט אים.

און עס האָט זיך אויפגעשטעלט צדוק, דער תלמיד פון יוחנן, און זײַן קוץ איז געווען דין און שוואַך, וואָרעם זײַן לײַב איז געווען אויסגע-טריקנט פון תעניתים און סיגופים, און ער האָט געזאָגט:

— יוחנן המטביל האָט אונז גערופן אין דער מדבר ארויס און האָט געהייסן פּיניקן אונזערע לײַבער מיט הונגער און דורשט, כדי אונזערע נשמות זאָלן שטאַרק ווערן, וואָרעם די צײַט פון מלכות השמים דערנעבן טערט זיך, די טריט פון אויסדערווייטן הערן זיך שוין הינטער דער טיר, ער וואָרט אויף אונז, אז מיר זאָלן זײַן רייף און ווערט-זײַן זײַן קומען, אונזערע הערצער זאָלן זײַן אָנגעבונדן אין זײַן האַרץ און אונזערע נשמות זאָלן זיך צעפלאַקערן אין זײַן לײַב, — דורכדעם האָט אונז יוחנן געטובלט. אונזערע לײַבער זיינען געהייטיקט געוואָרן דורך דער טבילה און זיי זיינען געוואָרן ווירדיקע דירות, אז אונזערע נשמות זאָלן זיך אין זיי אויפהאַלטן. אָבער ווער איז דער, וואָס עסט און טרינקט און גייט מיט זינדיקע אַרום? זײַנע רייד הערן מיר, זײַנע מעשים זעען מיר, אָבער זײַנע וועגן זיינען פאר אונז אומפארשטענדלעך! וואָרעם ער גייט נישט אין די טריט פון יוחנן!

און מיר, זײַנע תלמידים, האָבן געקוקט איינער אויפן אַנדערן, און מיר האָבן געוואָרט, אז איינער פון אונז זאָל זיך אויפהויבן און עדות זאָגן פאר זײַן רבין. אָבער מיר האָבן אַלע געשוויגן. און ווען איך האָב געזען, אז עס איז נישטאָ קיין מענטש, האָב איך, יהודה איש קריות, דער גרינגסטער פון זײַנע תלמידים, זיך אויפגעשטעלט און עדות געזאָגט פאר מײַן רבין, און איך האָב געזאָגט אזוי:

— גערעכטער בית-דין, האַרכט אויס די רייד פון דעם קלענסטן פון מנין רבינס תלמידים. א מאַן פון יהודה בין איך, אין ירושלים בין איך געזעסן אלע טעג אין הויף פון בית-מקדש און האָב געפאַרשט דאָס וואָרט פון גאָט. דער רבי — איז מנין רבי, און יוסף הרמתי און שמעון דער קירונער זענען מנינע חברים. מיר האָבן גערעדט צווישן זיך: וועל-כער איז דער וועג פון גאָט, אין וועלכן מיר זאָלן גיין. אַלץ, וואָס מיר האָבן געהערט פון די רביס, איז געווען בלויז דין, די תורה איז צעשניטן געוואָרן אין מצוות עשה'ס און לאו'ן, און דורך דער דאָזיקער וואָנט האָט מען נישט געקאָנט זען דאָס גאנצע און דאָס גרויסע, וואָס איז כולל אַלץ. און א מאַן איז געקומען פון גליל און האָט פארציילט פון א רבי, וואָס האָט זיך דאָרט באַוויזן און פארשפרייט דאָרט די תורה פון הלל הזקן; וואָס איר ווילט, אז מענטשן זאָלן צו אַנדן טון, טוט צו זיי, און „האָט רחמנות, ווי אַינער פאַטער אין הימל“, און מיר האָבן געטראַכט שלעכט און מבטל געווען דעם דאָזיקן רבין אין אונזער האַרץ, וועל ער קומט פון גליל, און ווער האָט דאָס געהערט, אז פון גליל זאָל עפעס גוטס ארויסקומען? אָבער באַד זיינען דערגאַנגען צו אונזערע אויערן די נסים ונפלאות, וואָס ער טוט, און די הייליקע תורה, וואָס ער פארשפרייט צווישן פאָלק. און עס האָט זיך אָנגערופן נקדימון דער רבי: „עס איז כדאי די זאך אויסצופאַרשן“, און מען האָט מיך געשיקט קיין גליל, כדי איך זאָל אַיינ זען מיט מיינע אויגן און הערן מיט מיינע אויערן, און איך בין געגאַנגען אויספאַרשן די זאך, און מיט שאַלן צוזאַמען קאָן איך זאָגן: „אייזען בין איך געגאַנגען זוכן און א מלוכה האָב איך געפונען...“ אין בית הכנסת פון כפר נחום איז ער געשטאַנען, א בלייכער יידישער יונגערמאַן אין זיין טלית אַנגעהילט, און האָט געדרשנט פאר דעם עולם שבת צו קריאת התורה: „עס איז נישטאָ קיין זאך, וואָס קאָן זיך אנט-קעגנשטעלן דער אמונה“, „גיט, און עס וועט אַיך געגעבן ווערן“, „מיט דער זעלבער מאָס, וואָס איר מעסט, וועט איר געמאַסטן ווערן“, פארוואָס זוכסטו דעם שפאָן אין דיין חברים אויג, נישט דעם באַלען אין דינע אויגן“, „משפט נישט, כדי איר זאָלט נישט געמשפט ווערן“, און נאָך אזעלכע זאַכן, לכתחילה האָב איך געמיינט, אז הלל הזקן האָט פון קבר זיין באַייבטסטן תלמיד געשיקט, אז ער זאָל באַניצען זיין לערע אויף דער וועלט. אָבער ווען איך האָב מיך צוגעקוקט צו דער זאך און איך האָב זי גוט אויסגעפאַרשט, האָב איך עפעס אַנדערס דערזען. מנין האַרץ ווערט צעגאַנגען פאר פחד, מנינע קניען ציטערן, און דער פחד פון גאָט איז מיך באַפאַלן פאר די מעשים, וואָס איך האָב געזען און פאר די ווערטער, וואָס איך האָב געהערט פון מנין רבינס מויל. גערעכטער בית-דין, — שטייט

נישט דאָס הויז פון יעקב פארלאָזט, פארשעמט אין די אויגן פון די גוים
 אדום האָט געמאַכט זיין געסט אויף דעם הייליקן באַרג פון ציון, זינע
 פיס טרעטן מיט חוצפה אין גאַטס הויז, זיין יאָך איז פארוואַרפן איבער
 אונזער רוקן, און זיין בנשט פאַלט אויף אונזער נאַקן. דאָס וואָרט איז
 פארשניטן פון אונז, עס באווייזט זיך נישט צו אונז קיין נביא, עס זעט
 זיך נישט קיין צייכן, זיינען דען מיר נישט אזוי גוט ווי אונזערע על-
 טערן? פארוואָס האָט גאָט אָפגעטון זיין פנים פון אונז? מיט אַנגעהאַל-
 טענעם אַטעם שיקן מיר אויס אונזער געהער, צי עס פארנעמען זיך שוין
 זינע טריט, צי עס ווייזט זיך שוין דאָס ליכט אויף די בערג, צי הערן זיך
 שוין די שטימען אין דער מדבר, ווי מען האָט אונז צוגעזאָגט, אז עס
 וועט קומען דער געזאַבטער פון גאָט און וועט בארעכטיקן אונזער
 וואָרטן, ער וועט אַטעם געבן צו אונזערע ליידן און וועט וואַרהאַפטיק
 מאַכן דאָס פארשפרעכן פון אונזערע נביאים. און איך בין געקומען און
 איך האָב געזען, וואָס האָב איך געזען? — עס זיינען מקוים געוואָרן די
 ווערטער, וואָס דער נביא האָט אַנגעזאָגט: „די טויבע הערן און די בלינדע
 האָבן אַנגעהויבן זען.“ מיט דעם אַטעם פון זיין מויל באפעלט ער די
 רוחות, זינע ווערטער זיינען ווי שאַרפע שניידמעסערס, ער נעמט צונויף
 די מענטשן, ווי דער שניטער די זאַנגען, און ער שניידט זיין שניט פאר
 גאָט. ווער האָט אונז אזוי פיל הערצער דערנענטערט צום פאַטער אין
 הימל? ווער האָט צווישן די אַרעמע און פארלאָזטע אזא ציטערדיקע דער-
 וואָרטונג פון פרייד און האַפענונג ארינגעבראַכט? ווער האָט צוריקגע-
 בראַכט צום הימל אזוי פיל פארבלאַנדזשעטע און פארשוטטענע? — ווער
 ווייסט זינע וועגן? ווער קען זינע ציילן? רירט נישט אָן אין דער פלאַנ-
 צונג, וואָס גאָט האָט געפלאַנצט! זאָלן מיר אַלע מיט ציטערדיקע הערצער
 און מיט געבעט אויף אונזערע לייפן אַפּוואַרטן און באטראַכטן דאָס ליכט,
 וואָס האָט זיך אַנגעצונדן אין ישראל פאר ישראלס דערלייזונג.

און עס האָט זיך אויפגעהויבן נאָך מיר שמעון דער קנאי, און ער
 האָט אַנגעהויבן צו זאָגן:
 — בית־דין צדק, מיט די קנאים בין איך אין די בערג געגאנגען,
 נישט געקאַנט צווען, ווי אדום טרעט מיט זינע פיס יעקבס נאַקן, פאר
 קיין בשר ודם האָבן מיר נישט געוואָלט קיין קני ברעכן, קיין קאַפּ בויגן,
 קיינעם האָבן מיר נישט געוואָלט פאר קיין האַר אַנערקענען אויסער דעם
 רבונו של עולם אליין. מיר זיינען היילות איבערגעפאַלן, געמיינט, אז
 גאָט וועט אונז העלפן דעם יאָך פון אדום צו צעברעכן, אָבער אַפּגענאַרט
 זיינען געוואָרן אונזערע האַפענונגען, ווי א היה רעה האָב איך זיך אין די
 היילן אויסבאהאַלטן, ריינדע איבערגעפאַלן, וועגן אומזיכער געמאַכט

און געמיינט, אז אזוי וועט עס שוין אייביק זיין. דאָס האַרץ איז פול גע-
וואָרן מיט ספקות, און אויף די לייפן איז געלעגן די אייביקע טענה: נו,
וואָס איז, אז אונזערע עלטערן האָבן געזינדיקט? ווי לאַנג איז דער שיעור,
אז אדום זאָל הערשן איבער אונז? זיינען די גויים דען בעסער פון אונז?
און צי ווילן מיר די דערלייזונג נאָר פאר אונז אליין? איז נישט דער
כבוד פון גאָט גערופן אויף אונז? וואו איז די הבטחה, וואָס איז געגעבן
געוואָרן צו אונזערע עלטערן? פארוואָס פארזאמט ער זיך אזוי לאַנג? —
קיינ הייליג, קיינ רוף, קיינ צייכן, ווי חיליה פארן ווינט זיינען פארזייט
געוואָרן די ווערטער פון אונזערע נביאים! וו אַ שאַקאַל אין דער מדבר
האָב אין אליין מנין ביטערקייט אויסגעקלאַגט, איך בין ארויס לתרבות
רעות, ווי אַ חיה רעה האָב איך מענטשן פארציקט. אין שאול תחתיה
וואָלט איך פארפאלן געוואָרן — ווען נישט די הייליג פון גאָט, וואָס האָט
מנין וועג צו מנין רבין געפירט. אין כפר-נחום, אין פאָרט, וואו די פי-
שערס האַלטן זייערע שיפלעך, האָב איך אים אָנגעטראַפן, ער האָט גע-
רופן צום אַרעמען פאָלק: „קומט צו מיר, איר אלע, וואָס איר זענט שווער
באָלאַדנט!“ און איך האָב געזען, ווי די לייט זיינען צוגעגאנגען צו אים.
— צום ערשט מיט חזק, מיט שפאָט — דערנאָך זיינען זיי ערנסט גע-
וואָרן און זיך פארטרויט. גליקלעך זיינען זיי געוואָרן, זייערע פנימער
האָבן געלויבט, זייערע רוקנס זיינען אויסגעגליכן געוואָרן, זייערע גע-
מיטער שטאַרק, אויפגעריכט זיינען זיי געוואָרן פון זינע ווערטער. אויך
איך האָב זיך געוואונדערט און בין צוגעגאנגען צו אים און איך האָב אים
געפרעגט: — „רבי, ווען וועט אונז גאָט אויסלייזן פון אדומס הענט?“,
און דער רבי האָט מיר געענטפערט: „די זיינען פריי, די וואָס נעמען
אויף זיך מיט ליבע דעם עול מלכות-שמים; די זיינען נאָר אויסגעלייזט,
וועלכע באַפרייען זיך פון די שטריק פון די זינד, און די פרייהייט איז
דעמאָלט אין דינן האַנט, קיינער קאָן זי ביי דיר נישט צונעמען!“, און
איך האָב זיך פארוואונדערט אויף זינע רייד, איך האָב זיי נישט פאר-
שטאנען. אָבער איך בין נאָכגעגאנגען זינע טריט, צוגעקוקט זיך צו זינע
מעשים טאָג ביי טאָג, געהערט זינע רייד, — און אַ לייט איז געפאלן
אויף זינע אויגן, און איך האָב אַינגעזען, אז אין זוכן די פרייהייט האָב
איך מיין נשמה ווי אַן עבד כנעני צום שטן געהאַט פארקויפט. איך האָב
געוואָלט באַפרייע זיין, און איך בין צוגעגאנגען צו מנין רבין און געבעטן
אים: „רבי, דערלייז מיך!“, און דער רבי האָט גענומען און געבונדן מיך
ווי אַ קאַלב און אריינגעבראכט מיך אונטערן יאָך פון פאָטער אין הימל,
און איך האָב געפונען די אייביקע, די אמתע פרייהייט, וואָס קיינ בשר
ודם קאָן זי נישט ביי מיר אָפנעמען, וואָרעם איך בין דער קנעכט פון גאָט!

און נאך אונז האָט זיך אויפגעוויבן שמעון בריינה און ער האָט
עדות געזאָגט:

— איך בין אן אַרעמער פישער־ייד פון דער שטאָט כפר־נחום, נישט
געלערנט אין דער שריפט, מנן האַרץ אָבער בענקט נאָך מיין פאָטער
דעם באשעפער, אָן אים פיל איך זיך ווי אן אָפגעוואַרפענער בלאַט פון
בוים, ווי א פארבלאָנדזשעטע שאַף פון דער סטאָדע. מנן האַרץ האָט גע-
בענקט צו זיין אָנגעבונדן צו גאָט, אָבער פארדרייט און פארצווינגט זיינען
די וועגן דורך וועלכע די חכמים האָבן געפירט צום באַשאַפער פון דער
וועלט. — ווער קען זיך אויס אין זיי? — אין טויזנטער טיילן האָט איר
גאָטס תורה צעטיילט, — ווער קען זיי אַלע אין דער האַנט האַלטן, א חוץ
די געלערנטע זענט, וואָס געבן זיך אָפ מיט איר בניטאָג און בניטאָט?
פאר אונז אומוויסנדע און שווער באַליידיקטע איז גאָטס וואָרט אויף זיבן
שעסער פארמאָכט, מען ווייסט נישט, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר
נישט! פארבלאָנדזשעטע דרייען מיר זיך אין דער פינצטער ארום; ווי
בלינדע שלאָגן מיר זיך אָן אין די אומציייליקע ווענט, וואָס איר האָט
אויפגעשטעלט ארום דעם פאָטער אין הימל, — און מיר הערן נאָר פון
איך דאָס מאָגענדיקע וואָרט: „טמא הענט, רירט זיך נישט צו צו אונז.“
אָבער אויך אונזערע הערצער זוכן דעם פאָדעם צו גאָט, אונזערע נשמות
בענקען נאָך אים, זיך אָנצוקניפן אָן אים, צו געפינען דעם וועג צו זיין
כסא הכבוד נאָך אונזער טויט, און מיר האָבן אויסגעקוקט אונזערע אויגן
אויף דעם, וואָס וועט קומען; ווער וועט אונזערע נשמות באַפרייען, ווער
וועט דערנענטערן אונזערע הערצער צו אונזער פאָטער אין הימל, ווער
וועט זי אָנקניפן מיט דער אייביקער הערלעכקייט, אז מיר זאָלן א טייל
האָבן אין דעם אייביקן לעבן און נישט אריינפאָלן אין כּף־הקלע פון דער
שוואַרצער נאָכט, וואוהין איר האָט אונז פארשיקט? ווי הונגערליק און
דורשטיקע זיינען מיר געזעסן ביי די שוועלן פון אייערע שולן און בתי־
מדרשים און אויפגענאַשט די קרישעלעך פון לערע, וואָס זיינען אראָפֿ-
געפאָלן אונטער אייער טיש, צו וועלכן איר האָט אונז נישט צוגעלאָזט.
ביז ער איז געקומען צו גיין און האָט אונז בלינדע, די האַנט אויסגע-
שטרעקט, אין כפר־נחום, אין פישער־פאָרט, האָב איך אים דערזען פון
מנן פישער־שיפּל ארויס, — ווי ער איז געשטאַנען צווישן אַרעמען פאָלק,
און ער האָט גערופן צו זיי: „קומט, איר אַלע, וואָס איר זענט שווער באַ-
לאָדנט!“ און דאָס פאָלק האָט זיך געזאַמלט ארום אים, ווי הינדעלעך
אונטער די פעדערן פון זייער מוטער אין טאָג פון שטורעם, האָט ער
זיי ארונטערגענומען אונטער זינע פליגלען, און צו מיר, צו מנן שיפּל,
איז ער אויך צוגעקומען און האָט געזאָגט: — „שמעון בריינה, קום

מיט מיר, איך וועל דיך מאכן פאר א פישער פון מענטשן אנשטאט פון פיש". און פון דענסטמאל אן גיי איך אים נאך. איך זע זינע מעשים א גאנצן טאג, איך הער זינע ווערטער. איך ווייס נישט, ווער ער איז. ער איז אבער א ליכט אין אונזער פינצטערניש, דאס ווארט פאר אונז, שטומע, דער פירער פאר אונז פארוואגלטע און פארלאזענע. ער ווייזט אונז דעם גאנענטסטן און פשוטן וועג צו אונזער פאטער אין הימל. ער לערנט אונז בעטן צו אים און ער ווייזט אונז, ווי צו האבן בטחון אין אים. און פון דענסטמאל אן, זינט ער האט זיך באוויזן צו אונז, פילן מיר, אז מיר האבן א דאך איבערן קאפ, מיר זיינען א טייל פון ישראל, קינדער פון אברהם, יצחק און יעקב. גאט איז אונזער פאטער, פון אים זיינען מיר געקומען און צו אים גייען מיר צוריק, ער וואכט איבער אונז אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט, און קיין שלעכטס קאן אונז נישט געשען!

ווען שמעון בר-יונה האט פארענדיקט זיין עדות זאגן, איז א גרויסע שטיקקייט געווארן צווישן די רבנים און געלערנטע לייט, ביז דער אב בית-דין האט זיך אנגערופן און געזאגט:

— איז נאך ווער דא פון די תלמידים פון ישוע, וועלכע ווילן קומען פארן בית-דין און עדות זאגן אויף זייער רבין?

און ווען עס האט זיך אויפגעשטעלט יוחנן דער מוכס און געוואלט עדות זאגן אויף זיין רבין, אזוי האבן די רבנים געזאגט: «ער איז פסול לעדות, ווייל ער איז א מוכס!», און נאכדעם האט זיך דאס בית-דין מיישב געווען צווישן זיך, און איינער האט געזאגט:

— איך זע נישט איין קיין זינד אין דעם רבין.

און דער אנדערער האט געזאגט:

— ווי עס זאגן עדות זינע תלמידים, איז ער מקרב די הערצער פון יידן צו גאט, דערפאר זאלן זיין געבענטשט זינע הענט!

און צדוק, דער תלמיד פון יוחנן המטביל, האט געזאגט:

— ווער ווייסט, אפשר האט זיך גאט מרחם געווען אויף זיין פאלק, לאמיר אפוארטן מיט דער זאך און זען. — איז זי פון גאט, אזוי וועט איר קיין בשר ודם נישט קאנען צעשטערן, איז זי חלידה נישט פון גאט, וועט זי קיין קיום נישט האבן, ווי עס שטייט אין פסוק: «אויב גאט בויט נישט דאס הויז, איז בחינם באמיען זיך זינע בויערס...»

און דערביי איז עס געבליבן.

VI

עס שטייט געשריבן: „שיק דײַן ברויט אויפן וואַסער, מיט דער צײַט וועסטו עס געפינען.“ אזוי האָבן מיר פאַרלאָזט אונזער הויזגעזינד, אַלץ געוואָרפֿן הינטער זיך, און מיר זיינען געגאַנגען נאָך אונזער רבין אין אומבאַקאַנטן לאַנד, ווי דער פּסוק זאָגט: „מיטן חסד פון דײַן יוגנט ביסטו געגאַנגען נאָך מיר אין דער מדבר, אין אַ לאַנד, וואָס איז נישט געזײַט.“ און געלויבט צו גאָט, אונזער האַפענונג איז נישט אָפּגענאַרט געוואָרן... אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:

— לאַמיר זיך אויפהויבן און גיין קיין נצרת, די שטאָט פון מנן היימאָט, וואָרעם מיר זיינען נאָענט פון דעם אָרט!
און מיר האָבן גענומען אונזערע זעק מיט ברויט צידה לדרך און איין אָדער צוויי קליידער לכבוד אונזער רבין. און איידער אונזער רבי האָט פאַרלאָזט דאָס אָרט, האָט ער געבענטשט דעם וועכטער פון גאָרטן און געזאָגט אזוי:

— וויי איז צו די, וואָס זיינען מטמא דאָס, וואָס גאָט האָט גערייניקט. מתתיהו, אונזער ברודער אין ישראל ביסטו, זיי געטרייסט! דאָס געזעץ איז נישט שטאַרק אין דײַן האַרץ, אָבער דאָס געזעץ פון גאָט איז אין דײַן האַרץ און אין דײַן דערנידעריקטן געמיט.

און ער האָט פאַרלאָזט דאָס אָרט און איז געגאַנגען פאַרויס פאַר אונז, און מיר, זינע תלמידים, נאָך אים. און די מנוחה פון גאָט איז געלעגן אויסגעגאַסן איבער די פעלדער, דורך וועלכע מיר זיינען געגאַנגען. און ווי דער רבי האָט געזען די מנוחה פון גאָט ליגט אויסגעגאַסן איבער דער וועלט, אזוי איז ער פריילעך געוואָרן, און די שכינה האָט גערוט אויף אים, וואָרעם די שכינה רוט נאָר דורך פרייד. און ער האָט אונז פיל משלים פאַרציילט, און גוטע ווערטער האָט ער אונז געזאָגט, וועלכע האָבן אָנגעקניפט אונזערע הערצער צו אונזער פאַטער אין הימל. פיל פון זיי האָבן די תלמידים געלערנט צו געדענקען פאַר די שפעטער־דיקע דורות, כדי זיי זאָלן הערן און זאָלן זיך פון זיי א מוסר אראָפּנעמען, אַנדערע אָבער זיינען מיט דער צײַט פאַרלוירן געגאַנגען.

אין וואָרעםקייט פון טאָג זיינען מיר אָנגעקומען צום ראַנד פון טאָל, און פון דאָרט הייבט זיך אויף דער וועג איבער בערג. און ווען מיר זיינען אָנגעקומען אויפן באַרג ארויף, האָבן מיר אָנגעטראָפֿן אויף פאַסטוכער, וואָס האָבן געזיידעט דאָרט זייערע שאַף. און די פאַסטוכער האָבן אונזער רבין געקענט, וואָרעם זייער אָפּט איז ער ארויסגעקומען צו זיי, בשעת ער האָט נאָך אין דער שטאָט נצרת געוואוינט. און די שאַף האָבן אים ארומגערינגלט און געלעקט זינע נאַקעטע פיס מיט זייערע צונגען, — וואָרעם זיי האָבן אים דערקענט.

און אויפן הימל האָט זיך באוויזן א קליינער שוואַרצער וואַלקן. אזוי גרויס ווי די פויסט פון א האַנט, און די פויסט האָט זיך אויפגעעפנט און האָט אריינגענומען דעם גאַנצן הימל אין זיין האַנט, און דער הימל איז באַלאָדנט געוואָרן שווער מיט וואַלקנס און צוגעדעקט די שיין פון דער זון. איבער דער ערד זיינען אדורכגעגאנגען שאַטנס און פארשפרייט טונקלהייט ארום. און איינער פון די תלמידים האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:

— דאָמיר זיך באהאַלטן אין א הייל אָדער קומען אין דעם שוין פון א שטיין, וואָרעם א שטורעם־רעגן וועט באַד אדורכגיין די ערד. עס איז געווען די צייט פון מלְקוּש אין לאַנד, און דער מלְקוּש קומט מיט ווינט און שטורעם באַגלייט. אָבער אונזער רבי האָט געזאָגט: — וואו וועסטו זיך אויסבאהאַלטן פאר גאָט? — אין האַרץ פון א שטיין וועט ער זיך געפינען, אין דער הייל וועט ער זיך אויפזוכן, דאָס זיכערסטע אָרט איז אונטער דעם הימל פון גאָט. קוקט אַיך צו צו די שאַף און לערנט אַיך פון זיי — זיי זוכן נישט קיין הייל און זיי באַ־האַלטן זיך נישט אין קיין שטיין, זיי קומען זיך צונויף צוזאַמען און שטעקן זייערע קעפּ איינער אין אנדערן און געבן איבער זייערע לייבער אויפן רחמים פון גאָט. זייט ווי זיי, אין דער צייט פון שטורעם באהאַלט זיך נישט איינער פון אַנדערן, נאָר קומט אַיך צונויף צוזאַמען, שטעקט צוזאַמען די קעפּ, גיט איבער אַייערע לייבער אויפן רחמים פון גאָט, און פארלאָזט אַיך אויפן שעפּער ווי זיי, ער וועט קומען אין דער צייט און ראַטעווען אַיך.

און ווי דער רבי רעדט אזוי, איז געקומען א שטורעמווינט, און האָט אָנגענומען די וועלט ביי אַלע פיר זייטן און מיט איר איין גרויסן טרייסל געגעבן, און ער איז אדורכגעגאנגען מיט גרויס רעיש און געשריי. מיט דונער און בליץ באַגלייט, און האָט מיט זינע ווינטיקע קאַמען אדורכ־געקעמט יעדעס גרעזל און יעדן שפּראַך, ער האָט אָנגענומען די ביימער און האָט די קרוינען פון זייערע קעפּ געבויגן צו דער ערד, איינמאַל אהין און איינמאַל צוריק, און ער איז אריין צווישן די צווינגן און גע־טראַכט זיי צעברעכן. באַד איז דער שטורעם אויפגעלייזט געוואָרן דורך א שלאָסרעגן, און מיר האָבן געזוכט שוין, וואו יעדער האָט געקאָנט, אזוי אויך די פּאַסטוכער פון די שאַף. און די סטאַדע שאַף האָט ארומגע־רינגלט אונזער רבין און געדריקט זיך צו זינע פיס, אזוי ווי זיי וואַרטן שוין געזוכט ביי אים, וואָרעם זייערע שעפּער האָבן זיי פארלאָזט. און עס איז געווען, ווי זיי זיינען געשטאנען אויפן רוקן פון באַרג, אזוי איז דער שטורעמווינט אריין אין זיי און האָט אָנגעכאַפט איינס אָדער צוויי פון עק פון דער סטאַדע, און דאָס איינע און דאָס אנדערע שעפּעלע איז געטראָגן געוואָרן ביי זייער רוקן דורך די ציינ פון ווינט, ווי די חייה־רעה טראָגט איר קרבן, — האָבן זיי זיך מיט די קלאַען אַנגעגראָבן אין די שפּאַלטן פון שטיין. אָבער די אַרעמס פון שטורעמווינט זיינען שטארקער געווען

ווי די שוואַכע פיס פון די שאַף, און ער האָט זיי געשלינדערט אין זיין
כעס פון רוקן פון באַרג אראָפּ אין אָפּגרונט אריין. און עס איז געווען,
ווי די שעפעליעך האָבן זיך געטראָגן צום אָפּגרונט, אזוי האָבן זיי מיט
זייער שטימע גערופן נאָך הייליך צום שעפער מיט דעם געשריי פון דער
בהמה. אָבער דער שעפער האָט נישט דערהערט דאָס רופן פון די פּאַלנ-
דיקע שעפעליעך, וואָרעם ער האָט זיך באַהאַלטן פארן כעס פון ווינט אין
לאַך פון שטיין.

און עס איז געווען, ווען דער רעגן האָט אויפגעהערט, האָבן מיר
געזוכט אונזער רבין, און מיר האָבן אים נישט געפונען. וואָרעם יעדער
איינער פון אונז האָט אויסגעפונען א באַהעלטעניש פארן רעגן-שטורעם
אונטער דעם שוץ פון א שטיין אָדער אין לאַך פון א הייל, און מיר האָבן
נישט געזען, ווי אונזער רבי איז נאָך א פּאַלנדיקן שעפעלע אין אָפּגרונט
געגאנגען. מיר האָבן אים געזוכט דאָ און דאָרט, און מיר האָבן אים נישט
געפונען. מיר האָבן גערופן: „רבי! רבי!“ — און ער האָט נישט געענט-
פערט. אין א ווילד ארום האָבן מיר געזען אונזער רבי אויפשטיגן פון
אָפּגרונט, און זיין קלייד איז געווען אדורכגעווייקט פון רעגן, און דאָס
וואַסער איז גערונען איבער זינע פיס, און זינע האָר זיינען געווען נאַס,
אזוי אויך זיין פנים, זינע פיס זיינען געווען באַרוועס און האָבן געבלאָ-
טיקט פון דעם אַנקלאַפּן זיך אין די שטיינער, און א שעפעלע האָט ער
געטראָגן אויף זינע פלייצעס און האָט עס צוריקגעבראַכט צו דער
סטאָדע, און ווי מיר האָבן אים דערזען, ווי ער שטינגט אויף פון אָפּגרונט
מיטן שעפעלע אויף די פלייצעס, אזוי האָבן מיר זיך אַלע פאַרשעמט פאַר
אים, און איך האָב זיך דערמאַנט אין אונזערע אבות, וואָס זיינען אַלע
געווען שאַף-פּאַסטוכער, און איך האָב געלערנט אויף אים דאָס, וואָס אונ-
זערע רבנים האָבן געלערנט אויף משה רבינו.

עס שטייט געשריבן: „משה איז געווען א פּאַסטוך, דאָס מיינט מען
— גאָט האָט אויסגעפרוווט משה רבינו דורך די שאַף, זאָגן אונזערע
רבנים. ווען משה האָט געפּיטערט די שאַף פון יתרו אין דער מדבר, איז
פון דער טשערעדע אוועקגעלאָפּן א שעפעלע, האָט ער זיך דערנאָך נאָכ-
געיאָגט, ביז עס האָט דערגרייכט א שיצונג. ווען עס האָט געהאט דער-
גרייכט די שיצונג, האָט גאָט צוגעשיקט א קוואַץ וואַסער, און דאָס שע-
פעלע האָט זיך אוועקגעשטעלט טרינקען. ווען משה איז אָנגעקומען צום
שעפעלע, האָט ער זיך געטראַכט: „איך האָב נישט געוואוסט, אז דו ביסט
אַנטלאָפּן פון דער סטאָדע, ווילד דו ביסט דורשטיק, ביסטו ראַך אוודאי
איצט מיד“... און ער האָט גענומען דאָס שעפעלע אויף די פלייצעס
און דערמיט צוריקגעגאנגען. האָט גאָט געזאָגט: „דו האָסט גענוג רחמנות
אויף צו פּיטערן די שאַף פון בשר ודמס, איך שווער, אז דו וועסט פּיטערן
די שאַף פון ישראל!“

באַלד האָט גאָט ארויסגעצויגן די זון פון איר פוטערפאַס, די וואַלקנס
זיינען צערונען אין דער זון. מיר האָבן זיך געזעצט אַפרוען אויף די

שטיינער פון באַרג און אויסגעטון די קליידער צו טריקענען. די תלמידים האָבן אויפגעעפנט די בינטלעך מיט ברויט, און מיר האָבן זיך געזעצט עסן, וואָרעם די מיטאָג־שעה האָט דערגרייכט. און עס איז געווען, ווען אונזער רבי איז געזעסן אויפן שטיין און געטריקנט זיין קלייד, אזוי זיינען געקומען די שאַף און געלייגט זיך צו זינע פיס.

און מיר זיינען געווען א תחום שבת אריינצוקומען אין דער שטאָט חנה, וואו אונזער רבי האָט דאָס ערשטע וואונדער באוויזן — צו פאר־וואַנדלען וויסער אין ווייץ אויף א חתונה פון אַרעמעלייט. דאָך זיינען מיר נישט אריינגעגאנגען אין דער שטאָט, וואָרעם עס איז געווען דאָנערש־טאָג, און אונזער רבי האָט געזאָגט, אז ער וויל קומען קיין נצרת, אין דער שטאָט פון זיין געבוירן, דאָרט שבת צו האַלטן און מקיים זיין די מצוה פון כיבוד אב; און זיין פאָטער האָט שוין דענסטמאָל נישט געלעבט.

און מיר האָבן זיך אויפגעהויבן און מיר זיינען געגאנגען אויפן וועג, און ביים זעצן זיך פון דער זון זיינען מיר אָנגעקומען צום טויער פון דער שטאָט. די שטאָט רויט, ווי א קינד אויפן רוקן פון א קעמל, צווישן די בערג, און איר נאָמען איז נצרת. און די שטאָט איז געלעגן אויפן טראַקט, וואָס פירט פון באַרטן פון גרויסן ים קיין דמשק, און די אַיננוואוינער פון דער שטאָט האָבן זיך דערנערט פון זייערע פעלדער און אויך פון דער סטאָליער־מלאכה, וואָרעם דורך דער שטאָט זיינען אדורכגעגאנגען די וועגן, וואָס פירן קיין דמשק, און אויך אונזער רבי איז געווען א סטאָליער און א זון פון א סטאָליער, אָבער קיין תלמידי חכמים וואוינען נישט אין נצרת, נבערט דער ראש פון בית הכנסת און זינע סגנים, וועלכע זיינען אויך דאָס בית־דין פון אָרט.

און עס איז געווען, ווען מיר זיינען צוגעקומען צום טויער פון דער שטאָט, אזוי איז שוין די זון געהאט אונטערגעגאנגען, און עס האָט דער־גרייכט די צייט צו זאָגן דאָס אָונט־געבעט. האָבן מיר זיך אָפגעשטעלט אינמיטן פעלד אין דער שטיקייט פון דער נאָכט, ווען די שטערן האָבן אָנגהויבן צו לייכטן איבער די בערג און איבער דעם טאָל, און אונזער רבי האָט געזאָגט „שמע“. און אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט: — עס איז נישט גוט, אז מיר זאָלן אלע צוזאָמען אריינגיין אין שטאָט, וואָרעם די שטאָט איז קליין, און אירע אַיננוואוינער זיינען פון איינפאַכן פאָלק, ווען זיי וועלן זען א רבי אָנקומען מיט תלמידים, וועלן זיי זיך דערשרעקן, זאָל יעדער גיין אין שטאָט אריין באזונדער און זוכן זיך זיין נאכטלעגער, און מאַרגן וועלן מיר זיך טרעפן אלע ביי מײַן מוטער אין שטוב, כדי מקדש צו זיין שבת, איך וועל אָבער גיין צו מײַן מוטער אהיים, כדי מקיים צו זיין די מצוה פון כיבוד אב.

און דער רבי האָט נאָר מיטגענומען שמעון ברי־יונה און די בני־זבדי, יעקב און יוחנן, וועלכע זיינען געווען זינע געליבטע תלמידים, און אויך מרים, דאָס ווייב, וואָס איז נאָכגעגאנגען נאָך אונז. וואָרעם די אנדערע נשמות, וואָס דער רבי האָט געמאַכט אין דער שטאָט נעים, יוחנה און שור

שנה, זיינען געבליבן אין דער שטאָט נעים, כדי פון דאָרט צו קומען קיין
כפר-נחום צו דער שוויגער פון שמעון, ביי וועלכער דער רבי האָט
געוואוינט.

אז איך האָב געזען, ווי דער רבי פארלאָזט אונז, אזוי האָב איך זיך
געשטאַרקט און צוגעטרעטן פאר אים און געבעטן:

— עס שטייט געשריבן: „מלך ביפיו תחזינה עיניך“ — און ווער איז
א גרעסערער קעניג פון רבי? לאָז אונז מיטקומען מיט דיר צו זיין מו-
טערס שטוב, כדי מיר זאָלן זען, ווי דו ביסט מקיים די מצוה פון כיבוד
אם, און מיר זאָלן זיך אָפלערנען פון דיר.
און דער רבי האָט באַויליקט.

און דאָס הויז פון דער מוטער פון מנחם רבין איז געשטאַנען ביים
וועג, וואו מען קומט ארויס פון דער שטאָט, וואו עס גייען דורך די פוס-
גייער און עס פאָרן אדורך די וועגענער, כדי זי זאָל די ערשטע מקיים
זיין די מצוה פון הכנסת אורחים, ווען א פרעמדער קומט אין שטאָט אריין,
וואָרעם די מוטער פון מנחם רבי איז א גאָטספאָרכטיקע פרוי.

און עס איז געווען, ווען מיר זיינען צווישן קרומע געסלעך אדורכ-
געגאנגען, זיינען מיר ארויסגעקומען אויפן פרייען פעדל אינדרויסן,
האָבן מיר ביים ראַנד פון באַרג דערזען א ליכט אַרויסשניצען דורך דער
עפענונג פון א טיר, און דער רבי האָט געזאָגט:

— דאָס איז דאָס הויז פון מנחם מוטער!

אונזער רבי האָט גענומען אונז ביידע, שמען בר-יונה און מיר, זיין
קלענסטן תלמיד, און אריינגעשיקט צו זיין מוטער אין הויז, אַנצוזאָגן די
בשורה פון זיין אַנקומען, וואָרעם מען באַדאַרף נישט איבעראַשן פלוז-
זינג, נאָר מען באַדאַרף אַנזאָגן דאָס קומען. מיר זיינען אריין אינעווייניג
אין שטוב, זיין מיר האָבן אַנגעטראָפן די מוטער מיט אירע זין און
טעכטער זיצן ארום טיש, און זיי האָבן געגעסן דאָס גערעכטע ברויט פון
אַרבעטער. עס איז געווען די שעה, ווען דער טאָג-אַרבעטער עסט זיין
אַונטברויט. און מיר האָבן זיך פארבויגן און מיר האָבן געזאָגט:

— שלום צו אַיך!

און די מענטשן האָבן געקוקט אויף אונז מיט פארוואונדערונג און
געפרעגט נאָך אונזער קומען. און מיר האָבן געזאָגט:

— געשיקט זיינען מיר פון אַינער זון און ברודער, ער זאָגט אָן דורך
אונז זיין אַנקומען, און ער אַליין שטייט אינדרויסן הינטער אַינער טיר.
צום ערשט זיינען אַלע געבליבן זיצן ביי זייער ברויט און נישט גע-
וואוסט וואָס צו ענטפערן פאר איבעראַשונג. נאָר עס האָט זיך אַנגערופן
איינער פון זינע שוואַגערס: „נאָכוואָס איז ער געקומען? כדי ווידער צו
פארפּיצטערן אונזער פנים אין די אויגן פון די מענטשן פון דער שטאָט?“
אַבער די מוטער האָט זיך אויפגעהויבן און האָט אויסגעשטרעקט
אירע הענט און האָט געזאָגט:

— וואו איז מנחם געליבט קינד, אז איך זאָל אים קאַנען ארומנעמען?

און זי האָט גענומען דעם אייִל־לאַמפּ פון טיש, און האָט זיך גע-
שטעלט אויף דער שוועל פון דער שטוב און גערופן אין דער נאַכט ארנבן:
— תנוקי, תנוקי!

און דער רבי האָט איר אָפּגעענטפערט:
— אמי, אמי! — און ער איז געגאנגען צו איר און געבויגן זיך פאר
איר און געזאָגט: — מוטער, קרוין פון מיין קאַפּ, שלום צו דיר!
און זי האָט אים אָפּגעענטפערט:

— מיין ערשט־געבוירענער, שלום זאָל זיין צו דיין אהיימקומען!
און ער האָט זיין מוטער מהבּק ומנשק געווען און איז ארנבגעגאנגען
אין שטוב, און מיר, זינע תלמידים, נאָך אים.

און דאָס הויז פון זיין מוטער איז געווען נישט גרויס און נישט
גרוימיק, וואָרעם עס האָט זיך געפונען אין אים די ווערקשטעל פון דער
סטאַליערני. און עס איז געווען, ווען אונזער רבי האָט פאַרלאָזט די שטוב
אַנצוהויבן דאָס ווערק פון גאָט, אזוי האָט זיין ברודער יעקב איבערגע-
נומען פאַר אים די מלאכה פון סטאַליערני, כדי מפרנס צו זיין דאָס הויז
געזינד. ווי עס ווערט געזאָגט: „גרויס איז די מלאכה, זי באַערט דעם,
וואָס פירט זי אויס“.

און יעקב האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין אָרט און האָט זיך געבויגן
פאר זיין ברודער און האָט געזאָגט:

— זי געגריסט צו דיין אהיימקומען, מיין רבי און מיין עלטסטער
ברודער! איז נאָר שלום מיט דיר!

און אונזער רבי האָט אָפּגעענטפערט:

— שלום איז מיט מיר, מיין פאָטער אין הימל איז געווען מיט מיר
די גאנצע צייט. איז נאָר שלום מיט אַיך, מינע ברידער?

יעקב און די איבעריקע ברידער האָבן אים אָפּגעענטפערט: „שלום!“
נאָר די שוואַגערס, די מענער פון זייערע שוועסטער, האָבן זיך אויפֿ-
געהויבן און פאַרלאָזט דאָס הויז, וואָרעם זיי זיינען געווען ביז אויף אים.

און די מוטער האָט געזאָגט צו אירע זין:

— גייט און ברענגט וואַסער, און וואַשט די אורחים זייערע הענט

און פיס, איך וועל גיין פאַרברייטן פון דעם בעסטן, וואָס געפינט זיך אין
מיין שטוב, א געריכט פאר דיר און פאר די אורחים, וועלכע זיינען גע-
קומען מיט דיר, וואָרעם איר מוזט זיין הונגעריק און דורשטיק און מיד
פון וועג.

מיין רבי האָט געענטפערט און געזאָגט:

— איך בעט דיך, פאַרלאָז אונז נישט, ניערט בלייב דאָ מיט אונז,
זאָלן מינע אויגן זיך אָנוועטיקן מיט דיין אַנבליק, וואָרעם לאַנג איז שוין
זוי איך האָב ריין פנים נישט געזען, זאָלן די ברידער אַנגרייטן דאָס אָוונט־
ברויט, אויך די מענטשן, וועלכע זיינען מיט מיר, וועלן זיי צוהעלפן אין
קאַמער בנייט פּייער, וואָרעם מינע תלמידים זיינען זיי, און עס איז א
מצוה פון תלמידים משמש צו זיין זייער רבין, און זיי זיינען געבליבן דערין.

און די מוטער האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:
— זאָל מען אָנצינדן אַלע אייף־לאַמפּן, וואָרעם ווי שבת איז הַנּוּמ
בני מיר. איך האָב אויפבאוואָרט אין דער קאַמער, אין דער קירביס־פּלאַש,
גוטן אייף, וואָס כ'האָב באהאַלטן ביז מײַן זון וועט צוריק קומען. גייט
און ברענגט אויך דאָס קריגל מיט האַניק, און גייט אין שטאַל און מעדקט
אויס די שאַף, און זאָל מען מאַכן א געריכט פון אַרבעס און גרינס, און
דערלאַנגט פּלעצער צום טיש, וואָרעם עס איז א גרויסער יום־טוב בני
מיר הַנּוּמ, מײַן זון איז געקומען אהיים!

און מיר זיינען געגאנגען אויספירן דער מוטערס געבאָט, און מיר
האַבן אָנגעצונדן א פּנער אין דעם אויוון, וואָס איז געווען אויפן הויף,
און געשטעלט זיך אָפּקאַכן א געריכט. און די ברידער האָבן זיך אויפגע־
הויבן און איבערגעלאָזט די מוטער מיט איר עלטסטן זון אליין, וואָרעם
לאַנג איז די צייט, וואָס ער האָט פאַרלאָזט דער מוטערס הויז, און זיי
האַבן געגאָרט צו זיין אליין און צו רעדן צווישן זיך.

אַבער איך בין געשטאַנען און האָב אריינגעקוקט דורך א שפאַט פון
דער טיר, און בנים שפּן פון לעמפל האָב איך געזען, ווי דאָס פנים פון
דער מוטער האָט געשניט פון גרויס גליק, אַבער אירע אויגן זיינען גע־
ווען טרויעריק און פּיכט פון טרערן, און זי האָט געקוקט אויף איר
קינד מיט א ווייטאַנדיקן בליק. די הויט פון איר פנים איז געווען גע־
רונצלט ווי א בלאַט אין האַרבסט, און פויל מיט קנייטשן פון זאָרג און
פּינן; איר פנים איז געגליכן געווען צום ספר „איוב“, בלויז אירע אויגן
האַבן ארויסגעשניט דערפון מיט דעם געזאַנג פון „שיר השירים“, ווען
זי האָט געקוקט אויף איר ערשט־געבוירענעם, און אירע ליפּן האָבן גע־
ציטערט, אזוי אויך די אַדערן אויף איר דאַרן האַלדן, און זי האָט זיך
אָנגערופן און געזאָגט:

— מײַן זון, איך בין געווען מיט דיר אין אַלע נויטן.
און ער האָט געהאַלטן איר אויסגעאַרבעטע רעכטע האַנט אין זינער
און האָט געזאָגט:

— מײַן מוטער, איך האָב עס געוואוסט.
און זי האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:
— מײַן האַרץ איז שטענדיק אומרויק וועגן דיר. מענטשן זיינען
געקומען פון כפר־נחום און פון אנדערע ערטער, און האָבן פאַרציילט
וואונדערליכע זאַכן פון דיר. מײַן האַרץ האָט געצאַפּלט צווישן האַפּענונג
און שרעק; ביסט אַפּטמאַל אין גרויס נויט געווען, מײַן קינד.
— גאַט, מײַן פּאַטער, איז געווען מיט מיר.

און די מוטער האָט זיך אָנגערופן:
— געפערלעך איז דער וועג, אויף וועלכן דו גייסט, מײַן זון. מײַן
האַרץ איז שווער. אַפּטמאַל ווערסטו פאַרשוואונדן פון מיר און איך זע
נישט, וואוהיין דו גייסט, גאַט זאָל זיך מרחם זיין אויף דיר און זאָל נישט
אַפּטאָן פון דיר זיין חסד.

און מײן רבי האָט געהאַלטן די רעכטע האַנט פון זײן מוטער אין זײנער און געזאַגט:

— זײ רואיק, מוטער, אַלץ איז פון גאָט און פאַר זײן כבוד וועגן.
— מײן קינד, איך ווייס, אז דער חסד פון גאָט רויט אויף דיר, באַ-
וואַכט דיך טאָג און נאַכט, און דאָס איז מײן שטאַרקייט און מײן טרייסט.
אַבער מײן רבי האָט זיך אָנגערופן:
— אַבער זאָג מיר, וואָס איז מיט דיר, מוטער? ווי גייט עס בײַ דיר
אין שטוב?

— איך בין אן אַלטע פרוי. דײן פאָטער איז טויט, דײן ברודער יעקב
האָט איבערגענומען די מלאכה און איז מפרנס דאָס הויזגעזינד מיט נויט
און שפּאַרזאַמקייט. די קינדער זיינען אַבער קליין און באדאַרפן א ברור
דערס האַנט, וואָס זאָל זיי פירן אין רעכטפאַרטיקן וועג, און דו ביסט דער
עלטסטער, דו באַדאַרפט זיי מדריך זײן אין יידישן וועג, און דו האַסט
פאַרלאָזט דאָס הויז, מײן קינד!

און מײן רבי האָט אָפּגעענטפערט און געזאַגט:
— מײן ערדישער פאָטער איז טויט, אַבער מײן הימלישער פאָטער
לעבט, און ער האָט מיך גערופן צו פאַרהיכטן זײן ווערק און צו פירן
זײנע קינדער אין רעכטפאַרטיקן וועג. יעקב קאָן מיך פאַרטעטן אין
דער שטוב, ער איז א פרומער ייד!

— מײן קינד, ווען איך הער דיך רעדן אזוי, ווערט מײן האַרץ צע-
גאַסן פאַר שרעק, ווער ביסטו דאָס, אייגנטלעך, מײן קינד? איך קען
דיך אַליין נישט!
און מײן רבי האָט געהאַלטן דער מוטערס רעכטע האַנט אין זײנער
און געזאַגט:

— זײ רואיק, מײן מוטער! און זאָל דײן האַרץ אָנגעפילט ווערן מיט
פרייד, ווי א טרויב מיט ווייץ אין האַרבסט-צײַט. עס וועלן זיך בענטשן
מיט דיר די פעלקער פון דער וועלט, צו רחל וועסטו זײן געגליכ, און
מיט שרה און רבקה, די הייליקע אמהות, וועט דײן טײל זײן...
און די מוטער האָט געווישט די טרערן פון אירע אויגן מיט איר
שירן און געזאַגט:

— גאָט זאָל דיך אזוי טרייסטן, ווי דו האַסט דײן מוטער געטרייסט.
אַבער איצט לאָז מיך, מײן קינד, זיי באדאַרפן מײן הייליגן אין דער קאַמער
און בנים פניער. גיי צו די כלים, וואָש דײַנע הענט און פיס, און זאָלן
דײַנע לײַט, וואָס זיינען מיט דיר, וואָשן זייערע הענט און קומען צום
טיש, וואָרעם הונגעריק און דורשטיק מוזט איר זײן.

און ווי זי האָט געזאַגט די דאָזיקע רייד, אזוי האָט זי פאַרלאָזט דעם
זון, און איז געגאַנגען צו די כלים אין שטוב. אַבער אויפן וועג האָט זי
פאַר לויער פרייד פאַרלוירן איין סאַנדאַל פון אירע פיס. און ווי מײן
רבי האָט דאָס געזען, אזוי האָט ער געאַנליט צו איר, געבויגן זיך צו דער
ערד פאַר איר און אויסגעשפּרייט זײַנע הענט און געזאַגט:

— מוטער, טרעט אויף מינע הענט, און שטעל נישט דיין נאקעטן פוס אויף דער ערד.

אַבער די מוטער האָט געזאָגט:

— מיין קינד, איך וועל נישט טון צו דערנידעריקן דיין כבוד אזוי פאר מיר!

אַבער מיין רבי האָט געזאָגט:

— מוטער, לאָז מיך מקיים זיין די מצוה פון כיבוד אם, ווי דמיה

בן נתינה פון אשקלון האָט דאָס מיט זיין מוטער געטון.

וואָרעם עס איז, נעמלעך, פאראן געווען אין דער שטאָט אשקלון א כושי מיט דעם נאָמען דמיה בן נתינה, וועלכער איז זייער גרויס געווען אין דער מצוה פון כבוד אב ואם — און די חכמים האָבן אים נישט גע- קאָנט נאָכטון און האָבן זיך אין אים זייער מתקנא געווען. און ווי ווייט איז דער גאנגען דער כיבוד אם פון דמיה בן נתינה? אזוי ווייט איז ער דערגאנגען: אנומלט איז ער געזעסן ביי א סעודה מיט די גרויסע לייט פון זיין שטאָט, איז זיין מוטער געקומען פאר אים און האָט אים מחרף ומגדף געווען און האָט אויסגעטון איר סאַנדאַל און געשלאָגן איר זון מיט אים, וואָרעם זי איז חסר דעה געווען. דער זון האָט אַבער נישט געוואָלט פאר די גרויסע לייט זיין מוטער פארשעמען, האָט ער זיך געלאָזט פון איר שלאָגן און געזאָגט: „מיין מוטער, איז מיין שטראָף שוין גענוג“, און עס איז געווען, ווען דער סאַנדאַל, מיט וועלכן זי האָט געשלאָגן איר זון, איז איר פון דער האַנט אַרויסגעפאַלן, האָט דמיה בן נתינה פון דער ערד דעם סאַנדאַל אויפגעהויבן און זיין מוטער אים דערלאָנגט, כדי זי זאָל זיך נישט באדאַרפן אראָפּביגן צו דער ערד אים אליין אויפצוהייבן. ווען איך האָב געזען, ווי מיין רבי האָט זיין מוטער כבוד אָפּגעגעבן, האָב איך מיך זייער דערפרייט, וואָס מיין רבי האָט אין דער מצוה פון כיבוד אם איבערגעשטיגן דעם כושי דמיה בן נתינה פון אשקלון.

VII

מיר האָבן געוואָשן אונזערע הענט און געזעצט זיך ארום טיש. דער טיש, וואָס איז געגליכן צום מזבח פון גאָט, איז ביי מיין רבינס מוטער אָפּגעהיטן געוואָרן מיט גרויס ריינקייט און אויפגעפאַסט געוואָרן מיט אלע דינים. לויט די יאָרן האָבן זיך אלע אויסגעזעצט ארום טיש, די מו- טער אויבנאָן, לעבן איר דער עלטסטער זון, און די איבעריקע ברידער לויט די יאָרן נאָך. אויך מיר, די אורחים, זיינען באהאנדלט געוואָרן מיט גרויס כבוד, און מיר זיינען געזעסן אויף דער צווייטער זייט פון דער מוטער. דער רבי האָט געבענטשט איבערן ברויט און אַנגעטונקען זיין

ברויט אין זאָלץ. נאָך אים האָבן מיר אַלע אינגעטונקען אונזער ברויט אין זאָלץ, אזוי ווי דער דין איז; צום ערשט דער עלטסטער און דערנאָך די איבעריקע לויט די יאָרן. און אזוי איז אויך געווען מיט דער קערה. צום ערשט האָט דער עלטסטער אינגעטונקען זינע פּינגער אין דער קערה מיט געקעכץ, וואָס איז געשטאַנען אויפן טיש, און אַלע לויט די יאָרן — נאָך אים. נאָכדעם ווי מיר האָבן אָפּגעגעסן און אָפּגעוואָשן אונזערע הענט אין וואַסער, האָבן מיר גאָט געבענטשט, וואָס ער האָט אונז גע- זעטיקט און מיר האָבן נאָך איבערגעלאָזן שפּיז.

און די מוטער האָט פאר אונזער רבי פאָרגעברייט א געלעגער אויפן דאָך-שטיבל, דאָרט וואו ער פלעגט נעכטיקן בשעת ער איז נאָך געווען אינדערהיים. דער רבי האָט גענומען זיין נאָכטאַמפ און האָט געזאָגט צו זיין מוטער „שלום“, אזוי אויך צו זינע ברידער און צו אונז, זינע תלמידים, און ער איז ארויפגעגאנגען אין זיין דאָך-שטיבל, וואָרעם ער איז מיד געווען פון וועג און פון דער עבודה. און מיר זיינען איבערגע- בליבן מיט זיין מוטער און זינע ברידער אין שטוב.

און עס איז געווען, ווען מיר זיינען געבליבן מיט זיין מוטער און זינע ברידער אליין, אזוי זיינען מיר, שמעון בריינה און איך, צוגעגאנגן גען צו זיין מוטער און מיר האָבן זיך געבויגן פאר איר, און מיר האָבן צו איר אזוי געזאָגט:

— געבענטשטע פון די פרויען, געבענטשט זאָל זיין בויך, פון ווערן עס איז געבוירן געוואָרן דאָס ליכט פון ישראל. אויך אונזער מו- טער ביסטו. די מוטער פון רבין איז אויך די מוטער פון זינע תלמידים. ווי עס ווערט געזאָגט: „דער וואָס לערנט מיט וועמען תורה, איז געלייכן, ווי ער וואָלט אים געבוירן“. פארצייל אונז פון דער טואונג פון דיין זון ביז איצט, כדי מיר זאָלן וויסן ווער אונזער רבי איז.

און די מוטער האָט זיך געזעצט מיט אונז אויף דער שוועל פון דער טיר, און ביים ליכט פון די שטערן האָט זי אונז פארציילט:

— „וואָס זאָל איך אַנד זאָגן און וואָס זאָל איך אַנד פארציילן. תלמי- דים פון מנין זון? געלויבט צו גאָט, וואָס איך האָב זוכה געווען דערצו! פון אַרעמען פאַלק קומען מיר און מיט דעם געמיינעם מאָן זיצן מיר, פון בעל- מלאכה-שטאַנד שטאַמען מיר אָפּ. און עס איז געווען, ווען איך בין טראָג געדיק געוואָרן מיט מנין זון, האָט א פרייד אָנגעפילט מיניע ברוסטן, איך האָב געוואוסט, אז עפעס גרויסעס האָט גאָט מיט מיר פאַר, און איך האָב געבעטן צום פאָטער אין הימל און געזאָגט: „ווען דו וועסט באווייליקן און דיין דינסטמויד וועט א זון געבוירן, דיר שענק איך אים, ווי חנה האָט מיט שמואל געטון.“ און ווען עס איז געקומען די צייט, אז איך זאָל גע- בוירן, האָט מנין מאָן גענומען מיך, זיין ווייב, און זינע גרינגע הויז-זאָכן, און מיר האָבן געצויגן קיין בית-לחם אין אפרת, וואָס איז אין יהודה, וואָרעם פון דאָרט קומען מיר צו גיין. און ווען מען האָט געפירט די ציילונג אין לאַנד, האָבן מיר זיך געמוזט שטעלן יעדער איינער אויף זיין

צוגעשריבן אָרט. און די שטאָט בית-לחם איז געווען איבערפּוֹרט מיט
 לַיִט, וואָרעם אַלע, וואָס האָבן באַלאַנגט צו דער שטאָט, האָבן זיך געמוזט
 שטעלן אויפן אָרט. קיינער האָט אונז אין דער שטוב נישט אַרענגענומען,
 און מיר האָבן זיך אויפגעהאַלטן מיט אנדערע אַרעמעלעכע אין אַ הויף
 פון אַ גאַסט-הויז. מײַן מאַן איז געגאַנגען פאַרדינען בײַ אַ סטאַלער דאָס
 טעגלעכע ברויט. אָבער ווען עס איז געקומען די צײַט פאַר מיר צו גיין
 אויף דער בראַכשטול, אזוי האָט מײַן מאַן גערעדט מיט די שעפּער-לײַט,
 וואָס האָבן געפּיטערט די שאַף הינטער דער שטאָט, אז זײ זאָלן מיך לאָזן
 אַפּלײַגן מײַן קינד אין שטאָל, וואו זײ האַלטן די יונגע שאַף. וואָרעם עס
 איז געווען ווינטער אין לאַנד, און אַ גרויסע קעלט האָט געהערשט, און
 מיר האָבן זיך געפונען אויף דער גאַס, נישט געהאַט וואו דעם קאַפּ אַני-
 דערצולײַגן. די שעפּער-לײַט האָבן רחמנות געקריגן אויף אונז, זײ זײנען
 געווען גוטע לײַט און מוראַ געהאַט פאַר גאַט. און זײ האָבן געמאַכט אַ
 ווינקל פאַר מיר אין שטאָל צווישן די שאַף, אויסגעשפּרייט אַ ביסל
 טרוקן שטרוי און היי, עס זאָל מיר וואָרעם זײַן. מען קאַן זיך פאַרשטעלן
 מײַן געמיט און ווי עס איז מיר געווען אויף דער נשמה, איך האָב דענסט-
 מאַל אויסגעלײַגט מײַן צעבראַכן האַרץ פאַר גאַט און געזאָגט: „דו אַלײַן
 זעסט מײַן שאַנד — צווישן שאַף אין שטאָל זאָל איך מײַן ערשט-געבוי-
 רענעם אַפּלײַגן, ווי אַ בהמה.“ און מײַן מאַן איז געזעסן לעבן מיר און
 האָט מיך געטרייסט: „זײ נישט באטריבט, ווייב, אויך אין שטאָל צווישן
 שאַף קאַן געבוירן ווערן אַ העלפּער אין ישראל. איז דען נישט אונזער
 קעניג און פּאָטער דוד המלך אַ שעפּער געווען און איז געבוירן געוואָרן
 אין דער דאָזיקער שטאָט, און האָט נישט גאַט אים פון אונטער די שאַף
 אַפּערגענומען, אז ער זאָל אַ קעניג זײַן אין ישראל? ווער ווייסט, מײַן
 ווייב, אפּשר וועט דײַן קינד אויך אַ קעניג זײַן — פון דוד המלך קומט ער
 ארויס!..“ און נאָך אזעלכע ענדלעכע טרייסט-ווערטער האָט מיר מײַן
 גוטער מאַן געזאָגט. און עס איז געקומען די צײַט פאַר מיר, אז איך זאָל
 גיין אויף דער בראַכשטול, אזוי איז קיינער נישט געווען מיר צו העלפּן,
 נאָר מײַן מאַן אַלײַן. אָבער גאַט האָט געזען מײַן נויט, און איז מיר געקור-
 מען צוהיילף. אַ גרויס ליכט איז אויפגעגאַנגען אין מײַנע אויגן, איך האָב
 באַשניפּערלעך געזען, ווי גאַט האָט געוואָלט מײַן פינצטערניש באַליכטן
 און מײַן געפּאָלקייט דערהויבן, האָט ער גרויסע לײַכטער אַנגעצונדן
 איבער מײַן געלעגער, די ליכטיקע לבנה און גרויסע שטערן האָבן אַרײַג-
 געקוקט צו מיר דורך דעם אַפענעם דאַך, און עס איז געווען, ווי זײ וואָלטן
 מיך געטרייסט. און אַ שטיקלײַט איז געווען אַרום מיר, אזוי אז מײַן
 האַרץ האָט אזש געצײטערט אין מיר, און אַ גרויסע אימה איז מיך בא-
 פּאַלן. מען איז דאָך נאָר אַ זינדיק ווייב און גאַטס תורה נישט געלערנט,
 נאָר עס איז מיר פאַרגעקומען, ווי די הימלען האָבן זיך באַדעקט מיט
 גרויס כבוד, און דער שלום און דער גוטער ווײַלן האָט אַראַפּגענידערט
 און געקומען צו די מענטשן מיט מײַן קינדס געבוירן, און איך האָב זיך

אָנגערופן צו מײַן מאַן: „איך ווײס נישט, וואָס עס איז מיט מיר, נאָר איך זע אזוי פיל לײכט, און איך הער א געזאַנג דערגײט צו מיר, און גוטע געשמאַקן, ווי פון גן־עדן ארויס, נעמען מיך ארום.“ און מײַן מאַן האָט געזאָגט: „דאָס איז דערפאַר, ווײל דײַן האַרץ איז שווער געווען, און גאַט האָט געזען אונזער שאַנד און האָט דײַך געטרייסט — דו האָסט גע־בוירן א זון!“ — „אַבער פאַרוואָס איז אזוי לײכטיק ארום מיר, עס זעט זיך מיר אויס, ווי די לבנה און די שטערן וואָלטן געקומען צו מיר אין שטאַל ארײַן מיך צו באַגריסן?“ — זאָג איך נאָך צו מײַן מאַן, וועלכער העלפט מיר נעבעך אויף דער בראַכשטול אָפּצונעמען דאָס קינד. „עס איז א גוטער סימן, מײַן ווייב, וואָס דו זעסט לײכט. דאָס באַדייט — א לײכט איז געבוירן געוואָרן אין ישראל!“ — און ער טוט מײַן ערשט־געבויר־רענעם אין מײַנע אַרעמס לײַגן און דעקט מיך צו מיט א האָר־מאַנטל, און די יונגע שאָף און די רינדער טוען זיך דריקן ארום מײַן געלעגער און לעקן מיר מיטן קינד מיט זייערע צונגען די פיס און די הענט, און דעקן אונז צו מיט זייער פעל, ווי זיי וואָלטן אונז וואַרעמען געוואָלט, וואַרעם קאַלט איז בײַ מיר אין שטאַל געווען. און מײַן מאַן זאָגט צו מיר: „זע, מײַן ווייב, אפילו דאָס פּוֹ קומט זיך פרייען מיט דיר!“ און ער מאַכט מיר באַקוועם און טרייסט מיך און שטימט מיך אַײַן און זאָגט צו מיר: „איך אונזערע אבות זיינען געווען שעפּער־לײַט, און פון די שאָף אוועק האָט גאַט גערופן משה, אז ער זאָל ארויספירן די יידן פון מצרים, דורכ־דעם, מײַן ווייב, זאָלסטו גאַרנישט זײַן געפאַלן בײַ דיר, וואָס דו האָסט געבוירן דײַן זון צווישן די שאָף!“ . . . אזעלכע מין טרייסט־ווערטער האָט דענסטמאַל גערעדט צו מיר מײַן מאַן.

„און אויך די גוטע שעפּער־לײַט, וואָס זענען געווען בײַ זייערע טשע־רעדעס, זיינען געקומען פון פעלד אראָפּ מיך צו באַגריסן און באַקוועם מיר צו מאַכן, און זיי האָבן מיר געבראַכט א קריגל מיִלך און א שטיקל ברויט, און געשטעלט עס פאר מיר. און זיי האָבן צו מיר געזאָגט: „שלום צו דיר, מוטער אין ישראל, גאַט מוז מיינען מיט דיר גוט, וואַרעם עס איז זייער א לײכטיקע נאַכט אינדרויסן, וואָס אזעלכעס האָבן מיר נאַכנישט געזען. די שטערן שײַנען גרויס, און די לבנה איז אין פּוֹלן לײכט, און פון די בערג קוקן אראָפּ די קאפּלען מיט שניי, נישט אַנדערש, נאָר א לײכט האָט זיך אָנגעצונדן אין ישראל!“

און איך האָב זיי געזאָגט:

— פיל דאַנק אַײַך, שעפּער־לײַט, פאר די גוטע רייד.

זיי האָבן צוגעדעקט מײַנע פיס מיט שעפּסן־פעל, וואַרעם עס איז געווען קאַלט בײַ מיר אין שטאַל. עס איז געווען ווינטער אין לאַנד, און די שעה פון נויט האָט זיך פאַרוואַנדלט פאַר מיר אין א גרויס גליק. — „און מיר זענען געזעסן דאָרט מיט די גוטע שעפּער־לײַט, ביז עס איז געקומען די צײַט איך זאָל אריינברענגען מײַן קינד אין דעם ברית פון אברהם אבינו, און מיר האָבן גערופן זײַן נאָמען ישוע אין ישראל,

דאָס הייסט — א היילף צו ישראל זאלסטו זיין. און מײן מאַן האָט גענומען מיך, זיין ווייב, זיין ערשט־געבוירענעם, און אַלץ, וואָס האָט באַלאַנגט צו אים, און מיר זיינען אויפגעגאנגען קיין ירושלים דער הייליקער שטאָט אויף אונזער וועג אהיים, וואָרעם עס איז געקומען די צייט צו ברענגען מײן קרבן פון רייניקייט און צושטעלן מײן קינד פארן כהן פון גאָט, צו געבן פאר אים אן אויסלייז.

„איך האָב געבראכט דעם קרבן פון אן אַרעמאָן אויפן מזבח פאר מײן רייניקייט, טירסקטויבן צוויי, און מײן מאַן האָט גענומען זיין ערשט־געבוירענעם זון אין איין האַנט און פינף שקלים זיבעער, אין דער וואָג פון צדוק, אין דער צווייטער האַנט, און האָט זיך געשטעלט פארן כהן. און דער כהן האָט אים געפרעגט: „וואָס ווילסטו אָפגעבן צו גאָט, דײן זון אָדער די פינף שקלים — פאר אן אויסלייז פון דײן בכור, וואָס געהער צו גאָט, ווי משה האָט אונז געלערנט?“. און עס איז געווען, ווי מײן מאַן האָט דעם כהן איבערגעגעבן די פינף שקלים אלס אויסלייז, אזוי האָט דער כהן גענומען דאָס אויסלייז־געלט. אָבער דערביי איז געשטאַנען א פרומער מאַן, און שמעון איז געווען זיין נאָמען, און מען האָט אים גע־קענט אין גאַנץ ירושלים פאר א גערעכטן, אז דער רוח הקודש רוט אויף אים. און דער פרומער מאַן האָט גענומען דאָס קינד פון זיין פאָטערס הענט און עס אויפגעהויבן אינדערהויך און געזאָגט: „אפשר איז דאָס משיח? איך דאַנק דיר גאָט, וואָס איך האָב געזען דעם העלפער פון ישראל!“ — און אונז האָט געוואונדערט זינען רייד. און עס איז געווען דערנאָך, ווען איך האָב דאָס פארציילט די מוטערס, וואָס זיינען געווען פארזאַמלט אין הויף פון די ווייבער, וועלכע זיינען געקומען אויסלייזן זייערע ערשט־געבוירענע בנים כהן, וואָס דער וואונדערלעכער מאַן האָט געזאָגט אויף מײן זון, אזוי האָבן זיי געזאָגט: „ער האָט עס אויך מיט אונזערע ערשט־געבוירענע זין געטון!“ — וואָרעם דער מאַן וואָרט אויף דעם דערלייזער פון די יידן, און ער האָט גאָט געבעטן, אז ער זאָל נישט זען דעם טויט, ביז ער וועט נישט זען פריער דעם משיח פון די יידן, און ער שטייט און וואָרט אָפ א גאנצן טאָג בנים כהן, און יעדעס נײַ־געבוירענע קינד, וואָס מען ברענגט פארן פדיון הבן צום כהן, הייבט ער אויף אין זינע הענט און פרעגט: „אפשר איז דאָס משיח?“ — וואָרעם פון די יידן יידישער מוטער קאָן געבוירן ווערן משיח, דער דערלייזער פון די יידן.

„און מײן מאַן האָט גענומען דאָס הויזגעזינד, און מיר האָבן אוועק־געצויגן אין אונזער היים.

„און מײן קינד איז געוואַקסן מיט גאָט. און קוים האָט ער נאָר גע־קאָנט שטאַמלען, אזוי האָב איך אים געלערנט „שמע“ זאָגן, כדי מקיים צו זיין וואָס עס שטייט געשריבן: „פון מויל פון שטאַמלענדיקע און זייגן־דיקע (מפי עולדים ויונקים) לויבן דײך, גאָט“. און ווען ער איז נאָך געווען בײַ דער מוטערס ברוסט, האָב איך אים געוויזן די הייליקע שריפט, כדי

מקיים צו זיין דעם פסוק: „מיט דער מילך פון דער ברוסט...“ און דאס קינד איז געוואקסן אין דעם חסד פון גאט, און עס האבן זיך געבענטשט מיט אים די מוטערס פון שטאט, וואָרעם ער איז געווען שייך צום אַנזען, די שכינה פון גאט האָט גערוט אויף אים און ער האָט געפונען ליטטע-לייקייט אין די אויגן פון גאט און ליטט.

„און ווען מ׳זען זון איז אַלט געוואָרן זעקס יאָר, אזוי האָט אים זײַן פֿאָטער אַנזגעוויקלט אין א טלית און געטראָגן אים צום חזן פון בית הכנסת צו לערנען מיט אים, ווי מיט די אנדערע קינדער פון שטאט, תורה. יעדן טאָג האָט ער אונז אהיימגעבראַכט זײַן פסוק, און עס איז גע-ווען, ווען מיר האָבן זיך געזעצט צום טיש עסן, אזוי האָט דער פֿאָטער געזאָגט: „זאָג מיר דײַן פסוק, תנוקי, וואָס דו האָסט געלערנט הײַנט אין בית הכנסת.“ און ער האָט געזאָגט זײַן פסוק: „דער אָנהויב פון דער חכמה איז די פורכט פאר גאט.“ און דער פֿאָטער האָט געלערנט מיט אים אין די אַוונטן און אין די שבתים, כדי מקיים צו זײַן וואָס עס שטייט גע-שריבן: „איר זאָלט זי לערנען אַנערע קינדער.“ ער האָט געקאָנט ליייע-נען אין דער הייִדיקער שריפט און געוואוסט פיל פסוקים פון אויסנוויי-ניק. און עס איז געווען, אז עס האָט אים ווער געטראָפן אין גאס און גע-זאָגט צו אים: „ינגל, זאָג מיר דײַן פסוק!“ — אזוי האָט ער אים געזאָגט דעם פסוק, וואָס ער האָט געלערנט דעם טאָג.

„איינמאָל איז געווען א גרויס טריקעניש אין לאַנד, די תבואות אויף די פעלדער זיינען פארברענט געוואָרן, און מענטש און בהמה האָבן גע-לעכצט נאָך וואָסער, וואָרעם אלע ברונעמער זיינען אויסגעטריקנט גע-ווען, אזוי זיינען געגאנגען די עלטסטע פון שטאט צו א תלמיד חכם, וואָס האָט געוואוינט אין פעלד, און דער תלמיד חכם איז געווען בארימט פאר א פרומען און גערעכטן מאָן, און זײַן וואָרט טראָגט געוויכט בײַ גאט. און עס איז געווען, ווען דער תלמיד חכם איז אין די פארנאָכטן פון דער אַרבעט אין פעלד אהיימגעקומען, אזוי זיינען אים די עלטסטע פון דער שטאט נאָכגעגאַנגען און אים געבעטן: „זײַ מתפלל פֿאַר אונז אויף רעגן, וואָרעם אונזערע תבואות ווערן פארברענט אויפן פעלד, און מיר וועלן נישט האָבן וואָס אַנצוזאַמלען אין אונזערע שנייערס אויפן ווינטער, און אונזערע בהמות גייען אויס פאר דורשט און ווערן פארשמאַכט.“ אָבער דער תלמיד חכם האָט זיי געענטפערט און געזאָגט: „איבער אַנערע זינד שטראַפט אַנך גאט אזוי, ווייל איר האָט אָפגעקערט פון גערעכטן וועג.“ און ער האָט נישט געוואָלט בעטן, כדי זיי זאָלן תשובה טון. מ׳זען יינגל איז פון בית הכנסת געקומען, און ווי ער האָט געזען, אז דער תלמיד חכם ווייל נישט בעטן אויף רעגן, אזוי האָט זיך מ׳זען יינגל געטראַכט: שטייט דען נישט געשריבן — „ווען ס'איז מיר ענג, רוף איך צו גאט“, און שטייט דען אויך נישט געשריבן: „ווי א פֿאָטער איז זיך מרחם אויף זײַ-נע קינדער, אזוי איז זיך גאט מרחם אויף די, וואָס האָבן פאר אים מורא“... און ווייל ער נישט בעטן, וועל איך עס טון.

און ער האָט זיך אוועקגעשטעלט בעטן צו גאָט, און גאָט האָט גע-
הערט מנן יינגלס געבעט, און די הימלען האָבן זיך באַדעקט מיט וואַל-
קנס, און דער רעגן איז געקומען אין זיין צייט. און ווען מנן זון האָט גע-
זען, אז גאָט האָט דערהערט זיין געבעט, אזוי האָט ער זיך דערשראָקן
פאר דער זאך, און ער איז געקומען אהיים און האָט עס מיר פארציילט.
און איך האָב אויף אים אָנגעשריגן און געזאָגט: „וואָס רעדסטו דיר אַינ, און
מנן קינד? גאָט האָט עס געטון אין זכות פון די אַרעמעלעכט.“ אָבער אין
האַרץ האָב איך אָפּגעהיטן די זאך.

„און עס איז געווען, ווען אונזער עלטסטער זון איז אַלט געוואָרן
צוועלף יאָר, אזוי האָט מנן מאַן געזאָגט: עס איז צייט, אז דאָס יינגל זאָל
אויפגיין מיט אונז קיין ירושלים עולה־רגל זיין, כדי זיינע אויגן זאָלן
זען די פּראַכט פון ישראל — דאָס בית מקדש פון גאָט. — ווי אין פּסוק
שטייט. און מיר האָבן גענומען א שפּסל פון אונזער אַרעמער סטאַדע.
באקראַנצט עס מיט איילבירטן־צווינגל, און מיר זיינען אויפגעגאנגען
צוזאַמען מיט אנדערע לאַנדסלעכט פון אונזער שטאָט אויף פּסח קיין ירו-
שלים. אויפן וועג האָבן מיר זיך אָנגעשלאָסן מיט די לאַנדסלעכט פון אַנ-
דערע שטאָט, און מיר זיינען געגאנגען מיט געזאָנג אין אונזער טאַג
אין דער שיינער פּריילינגס־צייט. און מיר האָבן געזאָגט הלל און אנדערע
געזאָנגען פון תהילים, און מיר האָבן זיך זייער געפרייט און דאָס יינגל
— מיט אונז, איבער דעם וואָס מיר וועלן באַלד זוכה זיין צו זען די היי-
ליקייט. און ווען מיר האָבן זיך דערנענטערט צו דער שטאָט, האָבן מיר
געזען די פּראַכט פון ישראל פון די בערג אראָפּ — דאָס בית מקדש שיינט
ווי א זון אויפן הר־הבית; איז דאָס יינגל גאַר פּריילעך געוואָרן, ווי ער
וואַלט פּליגל באקומען, און ער האָט געוואַלט פליען אהין. אויפן הר־הבית
האָט ער זיך געקענט אויס־און־אין, ווי ער וואַלט געווען איינער פון די
פּרחי־כהונה, ווי דאָס בית המקדש וואַלט זיין היים געווען. ער האָט גע-
קענט אלע לשכות, וואו עס זיצן די געלערנטע לייט און משפטן דאָס
פּאַק, וואו עס האַלטן זיך אויף די כהנים בעת זייער רה, וואו עס זיינען
די קאַמערן פון אייל, די בגדי־כהונה און די אומציייליקע זינטן־גענג
און די געוועלבונגען אין די קאַמערן אונטער די דעכער. אויך האָט ער
זיך אויפגעהאַלטן צווישן די זינלן הינטער דעם בית־מקדש, וואו עס גע-
פינען זיך אַן א שיעור לייט, וואָס קומען אויף יום־טוב קיין ירושלים. אין
יעדער גרופע איז ער געווען, ביי יעדער משפּחה איז ער געזעסן, צוגע-
הערט זיך צו די רייד, וואָס דאָס פּאַק רעדט. זיין אויער איז אָפּן געווען
פאר יעדער קרעכץ, דורך זיין האַרץ איז אדורכגעגאנגען יעדער וויי און
יעדע פּינן, וואָס דאָס פּאַק האָט אין ירושלים מיטגעמאַכט. עס איז
דענסטמאַל געווען א שווערע צייט פאר ישראל. רוים האָט יהודה באַזעצט,
און דאָס פּאַק האָט געמורמלט אויף דעם נייעם כהן גדול, וועלכן רוים
האָט באשטימט. ער האָט געהאַלפּן באַשווערן ישראל מיט כלערליי שטיי-
ערן. מען האָט גערעדט דענסטמאַל, אז עס איז משיח צייט, עס הערן

זיך שוין זינען טריט, וואָרעם דאָס וואַסער איז שוין דערגאַנגען ביז צום האַלדז. דאָס פּאַלק האָט מער נישט געקאַנט אויסהאַלטן דעם שווערן יאָך, וואָס רויס און דער נייער כהן גדול האָבן ארויפגעלייגט אויף אים. א גרויס ביטערניש האָט זיך געטראָגן פון מויל צו מויל. און דער קליינער איז אומעטום געווען, פון אַלעם האָט ער געוואוסט, צו אַלעם זיך צוגע- הערט. ביים שיינעם טויער איז געווען א גרויס אַנגעלויף. די רוימישע סאַדאטן, וועלכע זיינען געשטאַנען אויסגעשטעלט צווישן די זינן, אין דעם הויף פון די היידן, האָבן זיך געוואָרפן אויף די לייט, וואָרעם מען האָט געזאָגט, אז זיי בונטעווען זיך קעגן כהן גדול, וואָס איז א פריינד פון רויס. און די רוימער מיט די שווערדן אין די הענט האָבן געיאָגט דאָס פּאַלק פון טויער ביז איבער דער בריק אין שטאָט ארנין. פיל זיינען פון דער שווערד אומגעקומען, נאָך מער זיינען אומגעקומען אין געדראַנג, זיי זיינען פון דער בריק אין טאַל געפאַלן. מנין האַרץ איז צעגאַנגען פאר אַנגסט; אויך מנין קינד איז אין דער מענגע געווען, ווער ווייסט, וואָס עס איז געשען מיט אים! און איך האָב געבעטן אין מנין האַרץ צו גאָט: „אונטער דיין השגחה גיב איך אים איבער, דו וועסט אים פאר א היטער זיין!“ באַד איז מנין יינגל געקומען צו גיין צו אונזער פאַמיליע- שטאַנד, וואָס מיר האָבן אין די קעלערן געהאַט. ביים משפּחה-קרובן זיינען פאַרזאַמלט געווען אונזערע לאַנדסלייט, לויטער נצרת'ער לייט — מיר האָבן זיך דאָ באהאַלטן פארן צאָרן פון פינד. איך האָב מנין קינד נישט דערקענט; זינען אויגן האָבן געפלאַמט, זיין פנים איז בלייב געווען. איך געדענק זיין געשפּרעך מיט מיר ביזן היינטיקן טאָג: „פרעמדע זיינען אין דיין געקומען...“ — האָט ער געהאַלטן אין איין איבערחזרן. — „מנין זון, וואָס איז מיט דיר?“ — ענטפערט ער מיר: „פאַרוואָס פאַרשפּע- טיקט זיך משיח אזוי?“ — „זיי רואיק, מנין קינד, עס הערן זיך שוין זינען טריט, משיחס צייטן זיינען געקומען, אונזערע צרות ווערן גע- ציילט, אונזערע טרערן געזאַמלט, באַד וועט די מאַס זיין פול!“ — ווען וועט ער קומען, מוטער?“ — „ווען מיר וועלן זוכה זיין, אפשר איז ער שוין דאָ מיט אונז און וואָרט, ביז מיר וועלן צו דער ישועה זיין גרייט, ביז מיר וועלן זיך צוריקקערן צו אונזער גאָט מיט אונזער גאַנץ האַרץ און מיר וועלן ווערן דערלייזט.“ — וואו איז ער, דער דערלייזער, מר- טער?“ — „אפשר ביסטו עס, מנין קינד, ווער ווייסט? פון יעדן ייד קאָן די ישועה קומען.“

„מיר זיינען ביידע דערשראָקן געוואָרן פאר די רייד, וואָס זיינען ארויסגעגאַנגען פון מנין מויל.

„און עס איז געווען, ווען מיר זיינען נאָך יום טוב צוריקגעגאַנגען אהיים, איז מנין זון אונז פארלוירן געגאַנגען אויפן וועג. איך האָב גע- מיינט, אז מנין עלטסטער זון איז מיט די לאַנדסלייט, ווי זיין געוואוינ- הייט איז געווען, אומעטום צו זיין, וואָרעם דורך דער צייט, ווען מיר זיינען עולה קיין ירושלים, ווערן יידן איין משפּחה, די קינדער זיינען

אויסגעמישט צוזאמען — און איך האָב נישט באַמערקט, אז ער פעלט מיר, ביז מיר זיינען אָפּגעגאַנגען א טאָג גאַנג. איך האָב אים געזוכט צווישן די באַקאַנטע און לאַנדסלייט, און מיר האָבן אים נישט געפונען. און מיר האָבן פאַרלאָזט די חברותא און זיך אומגעקערט קיין ירושלים צו זוכן מײַן פאַרלוירענעם זון. ערשט, מיר האָבן אים געפונען זיצן אין דער לשכה פון די געשליפענע שטייגער, וואו עס זיינען געווען אויסגעזעצט די געלערנטע לײַט. ער איז געזעסן צווישן זיי און זיך איינגעהערט צו זייערע רייד. ער איז געזעסן צופוסנס פון אן אַלטן מאַן און געפרעגט אים פּראַגן פון דער הייליקער שריפט, און דער אַלטער האָט אים אָפּגעענטפערט, ווי דער מנהג איז געווען — צו ענטפערן יעדן קינד, וואָס האָט געפרעגט אן אויסטייטשט אין דער שריפט. און דער אַלטער מאַן האָט זיך זייער געפרייט מיט דער חכמה פון מײַן זון און געזאָגט: „עס זאָלן זיך מערן א סך ווי דו אין ישראל!“. און ווי איך האָב געזען מײַן קינד בײַ די פיס פון די גרויסע לײַט, אזוי האָב איך אים גערופן און געזאָגט: „וואָס האַסטו צו אונז אָפּגעטון, איך און דער פּאָטער האָבן באַשווערט אונזערע הערצער מיט אומרויאיקייט פון דײַנעטוועגן“. האָט ער מיר געענטפערט: „מוטער, אַמבעסטן לאָזט מײַך דאָ אין גאַטס הויז, האַסטו מיר דען נישט געזאָגט, דו האַסט מײַך פון מײַן געבורט אָן צו גאָט געשאַנקען — איך זאָל די תורה פאַרשן!“.

„ער האָט דערנאָך די גאַנצע צײַט קיין ירושלים געבענקט. ווערן האָבן מיר געוואָלט אים איבערלאָזן אין ירושלים צו לערנען תורה בײַ די פיס פון די גרויסע תלמידי חכמים, נאָך וואָס זײַן נשמה האָט אזוי געלעכצט. אָבער מיר זיינען פון פּראַסטן פּאָלק, און מײַן מאַן, עליו השלום, האָט געזאָגט, אז תורה איז גוט, ווען זי גייט האַנט בײַ האַנט מיט אַ מלאכה, נישט אזוי ווי יענע תלמידי חכמים, וואָס מאַכן אויס דער תורה אַ שפּאַדל צו גראַבן מיט איר. און ווער עס לערנט נישט זײַן זון אַ מלאכה — זאָגט דאָס שפּריכוואָרט — איז ווי ער וואָלט אים געלערנט א גולן צו זײַן. און ווי מײַן זון איז אַלט געוואָרן דרייצן יאָר, און מײַן מאַן האָט אים מחנך געווען אין דער מצוה פון תפילין לייגן, האָט ער אים אין ווערק שטעל אריינגענומען און געלערנט אים די מלאכה פון זינע אבות, ווי עס איז דער מנהג, אז דער טאָטע לערנט דעם זון די מלאכה, וואָס ער פירט אליין. גאָט האָט געהאט געבענטשט מײַן בויך, און איך האָב געוואונען צו מײַן מאַן פיל זין און טעכטער, און ער איז שוין נישט מער געווען דער איינאנאיינציקער. די משפּחה איז אָן עין הרע געוואַקסן, און שווער ווי קריעת ים־סוף קומט אָן דעם בעל־מלאכה זײַן שטיקל ברויט, האָבן מײַן בײַטאָג געאַרבעט און, ווי דער שטייגער, פסוקים פון תהילים געזאָגט דערבײַ. אין די אַונטן האָט מײַן מאַן געלערנט מײַן זון דאָס, וואָס ער האָט אליין געקאַנט. אין דער שטיקלייט פון דער נאַכט, בײַ דעם לייכט פון די שטערן, האָט ער אים איבערגעגעבן די פסוקים, וואָס ער האָט אליין געוואוסט פון אויסנווייניק. מיר באזיצן אויך אין דער משפּחה אַ מגילה

ראָלע, א טײל פון דער תורה, דאָס איז דער טבערסטער אוצר, וואָס מײן
 מאַן האָט פון זײנע אבות געירשנט, פון דור צו דור ווערט די מגילה אײ-
 בערגגעבען צום עלטסטן זון. אויפבאוואָרט איז זי אין אונזער שטוב אין
 דער גרעסטער רייניקייט אין א טוך אײנגעהילט, כדי מיר זאָלן זי נישט מיט
 אונזערע אומריינע הענט אַנרירן. און ווען זיי האָבן נאָר צײט געהאַט אין
 די ימים טובים בײטאָג און אינדערוואַכנס בײם שײן פון די שטערן, האָבן
 זיי דערינען געלערנט, כדי מקיים צו זײן, וואָס עס שטייט געשריבן:
 „און זאָלסט זיך ארײנטראַכטן אין דער לַעֲרַע בײטאָג און בײנאַכט“. מײן
 מאַן האָט דעם זון געקאַנט נאָר איבערגעבן די תורה שבתב, פון דער
 מסורה האָבן מיר אַליין פיל נישט געוואוסט, בלויז וואָס מען האָט אונז
 אמאָל מיטגעבראַכט פון ירושלים א דין, א הלכה. אַזער אן אגדה, וואָס
 די מאנספארשינען האָבן געהערט פון די חכמים מײלער אין בית-
 מקדש-הויף, — איבערגעגעבן פון הלל און די אנדערע אַטע לײט; אמאָל
 קומט אויף שבת א רבי אראָפּ פון דער שטאָט נעים און דרשנט בײ קריאת
 התורה אין דער שויל. מײן זון האָט אָבער געגאַרט צו וויסן, אזוי ווי עס
 שטייט געשריבן: „ווי אן אינד צום קוואַל וואָסער, אזוי בענקט מײן נשמה
 נאָך גאַט“. און ער איז געזעסן אין בית הכנסת און געלערנט פון סגן און
 פון חזן און פון ראש הקהל. און ווען עס איז אין שטאָט געקומען א רבי
 דרשענען, איז ער געזעסן צו זײנע פיס און געגאַרט צו פארנעמען פון זײן
 מויל גאַטס וואָרט. און ער האָט צוניפגעזאַמלט די תנוקת של בית רבן
 און געפירט זיי אין בית הכנסת ארײן און געלערנט זיי נאָכזאַגן דעם
 חזן „אמן“ און „יהי שמה רבא“, פאַר וועלכן דער ראש הקהל האָט אים
 זייער געלויבט. דאָס יינגל איז זייער באַליבט געוואָרן, וואָרעם ער איז
 געגאַנגען אין גאַטס וועגן און אויפגעפירט זיך פרום. בשעת ער האָט
 געבעטן, האָט אויסגעזען, ווי מלאכים וואָלטן ארום אים געשטאַנען און
 זײנע ווערטער געטראָגן צו דער פמליה של מעלה. איך זאָג דאָס נישט,
 ווייל עס איז מײן קינד, נאָר די לײט פון שטאָט קענען עדות זאָגן דערויף.
 און ער האָט געוואוסט אין דער שריפט ווי א געלערנטער מאַן. און ווען
 מען האָט אים שבת אין שויל אמאָל צו קריאת התורה גערופן, האָט ער
 זיך אוועקגעשטעלט דרשנען, האָבן די לײט מויל און אויערן אויפגע-
 עפנט, וואָרעם אזעלכעס האָבן זיי נאָך נישט פון א יינגל געהערט. און
 זיי האָבן איינער דעם אַנדערן געפרעגט מיט דערשטוינען: פּונוואָנען
 קומט עס צו אים? — איז ער דען נישט יוסף דעם דישלמאַכערס זון? וואו
 האָט ער דאָס אַלין געלערנט?

„אָבער אזוי ווי דער רבנו של עולם וואָלט געווען געלייגט זײן
 האַנט אויף אים, ער האָט געפונען חן אין גאַטס און אין לײטס אויגן.
 ווען ער האָט געבעטן וועגן עפעס, אזוי האָט מען געקאַנט באשניפערלעך
 זען, ווי זײן תפילה ווערט אַנגענומען. אמאָל האָט ער געזען אן אַלטן
 קראַנקן מאַן זיצן אויף דער שוועל פון דער שויל און ער האָט נישט גע-
 קאַנט גיין, וואָרעם זײנע פיס זײנען געווען געליימט, און מײן זון האָט

געקוקט אויף אים מיט גרויס רחמנות. ווי דער מאן האָט געזען, אז דאָס קינד קוקט אויף אים מיט רחמנות און צער, אזוי האָט ער זיך אָנגערופן צו אים: „וואָס קוקסטו אויף מיר מיט אזעלכע אויגן, ווי דו וואָלסט מיך געוואָלט היילן?“. האָט זיך מײַן זון אָנגערופן: „אויב דו גלויבסט, אז איך קאָן דיך היילן, קאָן איך דיך געזונט מאַכן!“. און דער מאָן האָט צו אים געזאָגט: „איך זע אין דיין פנים די גרויסע קראַפט פון רחמנות. איך גלויב באַמונה שלימה, אז ווען גאָט וויל, קאָן ער מיך היילן דורך דיר“. אזוי האָט זיך מײַן זון אָנגערופן: „דו האָסט עס געזאָגט! אין נאָמען פון גאָט באַפעל איך דיר: הייב דיך אויף אויף דייןע פיס, דו ביסט געהיילט!“. און דער מאָן האָט גענומען און אויפגעשטעלט זיך אויף זיינע פיס. און דער מאָן, זייט וויסן, איז געווען געליימט א לאַנגע צייט. די זאך האָט זיך אַרומגעֶרעדט אין דער שטאָט, און מען האָט געזאָגט אויף מײַן קינד, אז ער באַזיצט א געהיימען כוח, מיט וועלכן גאָט האָט אים באַשאַנקען. און די לײַט האָבן אָנגעהויבן צו קומען צו אים מיט אלע זייערע זאָרגן און קרענק. און ווען מיר, זײַן פאָטער און מוטער, האָבן געזען, ווי ווייט די זאכן דערגייען, האָבן מיר זיך דערשראָקן, און מיר האָבן גערעדט צווישן זיך: „ווער ווייסט, וואָס גאָט האָט פאַר מיט אונזער קינד? וואָרעם דער חסד פון גאָט רוט אויף אים“.

„און איינמאָל איז ער געקומען צו אונז און האָט אונז געפרעגט: „צי עס איז אמת, אז מיר שטאַמען פון דוד המלך?״ — וואָרעם עס איז געווען א קבלה אין אונזער משפּחה, אז מיר קומען אַרויס פון דודס הויז, וואָרעם פון בית לחם אין אפרת שטאַמען מיר אָפּ; און אזוי שטייט פארשריבן אין ספר היחסין פון די משפחות אין ישראל. נאָר בשעת הורדוס הרשע האָט אָנגעהויבן צו רודפן אלע, וואָס קומען אַרויס פון דודס הויז, אזוי איז די זאך פארשוויגן געוואָרן, און דאָס ספר היחסין איז אונטערגעגאָנגען, אָבער די קבלה איז געווען אין מײַן מאַנס משפּחה פון דור צו דור פאַרצייכנט און אויפבאוואָרט. און ווי מײַן מאָן האָט דאָס דערהערט, אזוי האָט ער אָנגעהויבן אויף אים צו שרײַען און האָט געזאָגט: „וויילסטו ווי יוסף דער בעל החלומות זײַן און אויפהויבן זיך איבער אלע דייןע ברייִ דער? גאָט האָט לײַב די דערנידעריקטע געמיטער“. אָבער מיר האָבן אָפּגעהיטן די זאך אין אונזער האַרץ.

„און דענסטמאָל איז א גרויס ענדערונג אין דעם טון פון מײַן זון אריינגעקומען. מיר האָבן אים נישט דערקענט. זײַן אויפפירונג איז נישט געווען ווי נעכטן און אייערנעכטן, אויף גאַנצע טעג ווערט ער פארפאַלן, האָלט זיך אין די וועדער אויף, נעכטיקט אין פעלד און קומט אינדער־פרי אהיים, מיט טוי באַדעקט דעם קאַפּ; אָדער ער גייט אַרויס אין פעלד און העלפט דעם פעלד־אַרבעטער אין זײַן אַרבעט, זיצט מיט די בעל־מלאכות בײַ דער טיר פון דער שול, לערנט מיט זיי פון דער הייליקער שריפט, זאָגט זיי פסוקים פון תהילים און טרייסט זיי אין זייער נויט. מען זעט אים נאָר אין דער געזעלשאַפט פון געדריקטע און אַרויסגע־

שטויסענע, פארלאזענע פון גאט און פון לייט. ער איז מבקר חולה די קראנקע און טרייסט די שוואכע. און וואו עס איז דא פנין און נויט, גע- פינט ער זיך, ווי ער וואלט געוואלט יעדן איינעם העלפן טראגן זיין שווער געמיט. אפטמאל האב איך אים געהערט רעדן ביטערע רייד קעגן די ריכע און געבילדעטע, וואס דריקן דעם ארעמאן און נעמען זיך נישט אן די עוולה פון יתומים. דאס הארץ פון מנין קינד ווערט געפלאגט פון די עוולות, וואס די ריכע און געלערנטע באגייען קעגן דעם ארעמאן און פראסטן מאן. אונזער שטאט ליגט אויפן פעלד, אירע אנוואוינער זיינען מערסטנטיילס אקערלייט, אומגעבילדעט אין דער שריפט, פיל זיינען ספקיידיג, קעגן וועלכע די ריכע האבן געבונדן איין באנד צו מאכן זיי ענג. זיי באלייגן די ארעמעלייט מיט פיל שטיצען און אפצאלן פארן קייסער, פארן בית מקדש, פארן כהן גדול, און די גבאים מיט די מוכסים מאנען אויף די אפצאלונגען מיט א שטארקער האנט פונעם ארע- מאן. און ווי ס'איז בעוונותיג הרבים דער מנהג ביי אונז, נעמען זיי אים צו זיין ביסל ארעם האב און גוטס, זיין אקער און אייזל — קעגן דעם געבאט פון דער שריפט, זיי לאזן אים ביינאכט אן א קלייד. אפטמאל ווארפט מען אים נעבעך אין תפיסה אריין, אדער מען מאכט אים פאר א קנעכט צו ארבעטן פאר זיי אויף זיין אייגן שטיקל פעלד. פיל עוולות ווערן ביי אונז באגאנגען קעגן דעם פאלק פון לאנד, און די שנאה צווישן די געבילדעטע און די עמי-הארצים איז זייער גרויס ביי אונז. מנין זון זעט די עוולות און שרייט נאך דער גערעכטיקייט פון גאט. — ״ווי צו דעם דור, וואס האט אזעלכע פירערס! — רופט ער צו זיי — זיי זיינען ווי שעפערס, וואס שערן די שאף אין דעם ווינטער און רעגן, כדי צו ווא- רעמען זיך אין ארעמאנס פעל. גאטס צארן וועט זיך אויסגיסן אויף זיי!״ און אויך מיט די געלערנטע לייט, מיטן ראש הקהל און מיט די סגנים איז ער נישט געווען שוה בשוה דערפאר. ווייל זיי לאזן רוען די עוולה אין זייער שטאט און זיי שיידן זיך אפ פון פראסטן מאן און האלטן זיך גרויס מיט זייער לערע און פרומקייט, ווארעם בעוונותיג הרבים מאכן אונזערע געלערנטע לייט א חילוק צווישן זיך און דעם רעשט פאלק און טוען זיך גרויסן מיט זייער געלערנטקייט, און דעם פראסטן מענטש טוען זיי פאראכטן און דערקלערן אים פאר טמא. און מנין זון האט נישט געקאנט פארטראגן די עוולות, וואס עס ווערן באגאנגען קעגן געמיינעם מאן, און ער האט געהאלטן אין איין קריגן זיך מיט די לייט פון דער שטאט און גערעדט אויף זיי הארטע רייד. אמאל איז ער צו קריאת התורה אויפגערופן: ״ווארן, האט ער גענומען דאס ספר ישעיה און האט ארויס- געלייענט פון דער שריפט: ״זיי טוען דערנענטערן גרענעץ צו גרענעץ.״ און ער האט געדרשנט דעם פסוק אויף די ריכע לייט פון דער שטאט און ער האט געזאגט: ״ווי צו אייך, איר ריכע, וואס איר טוט באענגען דעם ארעמאן... און נאך אזעלכע ביטערע רייד. און עס איז געווארן א געמורמל צווישן די מתפללים און זיי האבן געפרעגט: ״וער איז דער,

וואָס קומט צו אונז מוסר זאָגן? איז עס נישט אמאָל יוסף דעם סטאַליערס זון? און זיי האָבן אים אָנגענומען און האָבן אים הינטער דער שטאַט ארויסגעפירט און אים געשלאָגן און געוואָלט אים פון א פעלזשטיין אין אַפגרונט אראָפּוואַרפן, ווי זיי האָבן אמאָל מיטן נביא זכריה געטון. אָבער גאָט האָט אים געראטעוועט פון זייערע הענט, און זיי האָבן אים גע-לאָזט גיין.

„און דאָס געמיט פון מײַן זון איז געוואָרן שווערער פון טאָג צו טאָג. ער האָט געזוכט די גערעכטיקייט פון גאָט צווישן די מענטשן, און האָט זי נישט געפונען. און איך האָב געזען, ווי יעדע עוולד בלוטיקט זיך האַרץ, ווי דער דאָרן שטעכט זיך אריין אין א רויז. עס איז דענסטמאָל געווען א שווערע צייט מיט אים. איך האָב געמיינט חלילה, אז מײַן קינד גייט צוגרונד. ער האָט עפעס געזוכט, וואָס מיר האָבן נישט געוואוסט. ביז איינמאָל איז געקומען א מאָן אין אונזער שטאַט אריין, איינער פון די נזירים, וועלכע זיצן אין דער מדבר און פאַרשן גאָטס וועגן. ער האָט זיך געשטעלט אין מאַרק פון דער שטאַט און גערופן צו די מענטשן, זיי זאָלן תשובה טון, וואַרעם דאָס קעניגרייך פון גאָט דערנענטערט זיך און עס הערן זיך שוין די טריט פון משיח, מײַן זון האָט זיך באהאַפטן צום נזיר. און ער איז געקומען צו זיך פאַטער און מוטער און גענומען רשות פון אונז אַפּשוויידן זיך, כדי צו גיין מיטן נזיר אין דער מדבר אריין צו פאַרשן גאָטס וועגן; ער האָט געזאָגט: „א נדר האָב איך אויף מיר גענומען צו גיין אין דער מדבר און צו פאַרשן גאָטס וועגן, וואַרעם מײַן נשמה בענקט צו קענען גאָט.“ און מײַן מאָן האָט געזאָגט: „ווען זיך נשמה בענקט צו קענען גאָט, זאָל ער גיין אין גאָטס נאָמען און זיצן מיט די נזירים אין דער מדבר, ווייל ער האָט א נדר געטון און ער איז שוין א בר-עושה.“ און איך האָב זיך צעשיידט מיט מײַן קינד מיט א שווער האַרץ. וואַרעם ווען אפילו גאָט האָט מיר געגעבן אויך אַנדערע זין און טעכטער, איז דאָך מײַן ערשט-געבוירענער געווען פאַר מײַן מאָן און מיר דאָס, וואָס יוסף — פאַר יעקב אבינו, דער געליבטסטער זון, די ערשטע פרוכט פון אונזער ליבע. און איך האָב גענומען ברויט און א געטריקנט קעזל און א העמד, און געשיקט אים אין וועג אריין מיטן נזיר אין גאָטס נאָמען.

„און עס זענען אדורכגעאַנגען טעג און יאָרן, און איך האָב נישט געהערט און נישט געזען אים. אָבער מײַן האַרץ האָט נישט אויפגעהערט צו בענקען נאָך אים, וואַרעם מײַן נשמה איז געווען אָנגעבונדן אין זינער. און עס איז געווען נאָך א לאַנגער צייט, האָט גאָט צוגענומען די קרוין פון מײַן קאַפּ, מײַן מאָן איז אַינגעגאַנגען מיט זינע עלטערן, און איך בין איבערגעבליבן אן אלמנה און מײַנע קינדער יתומים, און איך האָב נישט געוואוסט אויס-און-אַיך, וואַרעם איך האָב נישט געהאַט קיין גואַל אין שטאַט, און די קינדער זיינען נאָך געווען קליין און צאַרט, און עס איז נישט געווען קיינער, וואָס זאָל מיך מפרנס זיין, און ס'איז נישטאָ, ווער עס זאָל מיר זאָגן א טרייסטוואָרט. און עס איז געווען א מאָל אין א מאָרגן

און איך האָב געזען א מאָן קומט צו גיין, זינע האָר זיינען געוואַקסן
לאַנג און זינע פיס באַרוועט, און ער איז געווען געקליידט אין א פעל
פון א לעמפערט, ער איז געווען דאָר און דין, פארברענט פון דער זון
אין דער מדבר, ער האָט אַנגעקלאַפט אין מײן טיר, און איך האָב געזען
מײן זון פאר מיר, און ער האָט צו מיר געזאָגט: „הערן האָב איך געהערט,
אַז דײן מאָן איז אַנגעגאַנגען מיט זינע עלטערן און דו ביסט איבערגע-
בליבן מיט די קינדער אַליין, און איך בין געקומען צוהעלפן דיר אין
דײן נויט.“ און ער האָט זיך אוועקגעשטעלט בײ דער אַרבעט פון זײן
פאָטער ביים ווערקשטעל און האָט מפרנס געווען דאָס הויז און האָט מחנך
געווען זינע ברידער און אויפגעצויגן זיי אין יידישן דת. נאָר איך האָב
נישט דערקענט די וועגן פון מײן זון, ער האָט געמאַכט זינע נעכט צו
טעג, אין זײן קאַמער איז ער געזעסן ביים שײן פון אייִלאַמפ אין די
ווינטער-נעכט, בײ דער לבנה און שטערן אין די זומער-נעכט, און ער
האָט אַרענגעטראַכט זיך אין די שריפטן, וואָס ער האָט געבראַכט מיט
זיך, און אויך בײ דער אַרבעט האָט ער גערעדט אַליין צו זיך פסוקים,
וואָס זיינען מיר נישט געווען באַקאַנט. פון ספר „חנוך“ האָט ער מיר
פאַרציילט וועגן די ריזן, וואָס זיינען אַראָפּגעפאַלן פון הימל און אויסגע-
מישט זיך מיט די טעכטער פון לאַנד, און דער שלעכטער דור, וואָס עס
איז ארויסגעקומען פון זיי, און וועגן די שלעכטע צייטן, אין וועלכע מיר
לעבן, נאָר באַלד — האָט ער געזאָגט — וועט אַנקומען די ישועה, א זון
וועט אויפגיין אין ישראל און וועט שײנען אויף דער וועלט, און מיט
פסוקים און משלים האָט ער מיר פאַרציילט וועגן דער מפלה פון די
רשעים און דעם ליכט פון די צדיקים, די הילף פאר די אַרעמליכע און
די בראַך צו די גבירים, וואָס דער בן־דוד וועט ברענגען אויף דער וועלט,
און ער האָט זיך אַפּגעשיידט פון אַלע, געהאַטן זיך אין איין רייניקן
זײן לעבן, נישט אַנגערירט קיין דבר טמא און אויסגעמיטן צו עסן פלייש
און צו טרינקען וויין, נאָר דערנערט זיך פון גרעזער, בלוזי פאר עונג-
שבת — א ביסל האַניק גענומען אויף זײן ברויט, איך האָב געזאָגט צו
מײן זון: „עס איז צייט, אז דו זאָלסט לאָזן פון א חכם דײן נדר מתיר זײן,
עס איז שוין צייט איך זאָל אויך פון דיר נחת דערלעבן, און צי האָבן
דען די חכמים נישט געזאָגט: „בן שמונה עשרה לחופה!“ — און נאָך
אזעלכע רייד, ווי דער שטייגער איז, וואָס א מוטער רעדט צו א קינד,
„האַסטו מיך דען נישט צו גאָט געשאַנקען איידער איך בין נאָך געבוירן
געוואָרן, האָסט עס מיר דען נישט אַליין פאַרציילט?“ — האָט ער מיר
אַפּגעענטפערט, און איך האָב רחמנות געקריגן אויף מײן קינד, און איך
האָב אים געזאָגט: „מײן זון, איך האָב אזוי נישט געמיינט.“ אָבער ער
האָט מיר געענטפערט: „מײן נדר בלייבט שטיין, מוטער!“ — און מער
האָט ער נישט גערעדט דערפון. ער איז געגאַנגען זײן וועג, און זײן וועג
איז געווען אנדערש ווי ביו איצט — ער האָט נישט געשטראַפט די ריכטע
און נישט אנטקעגנגעשטעלט זיך דאָס שלעכט, און ער האָט מיר גע-

זאָגט: „דאָס שלעכטס איז אויך פון גאָט, פונקט ווי דאָס גוטע, אזוי ווי עס שטייט — יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה — דאָס שלעכטס איז דאָ, כדי אונז בעסער צו מאַכן, און מיר באַדאַרפן זיך גישט אים אנטקעגנשטעלן, וואָרעם עס איז פון גאָט געשיקט, נאָר מקבל צו זיין די יסורים אויף זיך מיט ליבע און אונטער-טעניקייט. דער מענטש איז באשאַפן געוואָרן מיט שלעכטס, נאָר צו טון גוטס“. און ער האָט מבקר-חולה געווען די קראַנקע און געהיילט זיי מיט קרייטעכצער און גראָזן, וואָס ער האָט פון דער מדבר געבראַכט. ער האָט געוואוינט צווישן די אַרעמע און געטרייסט זיי, אז אין קעניג-רײַך פון גאָט וועלן זיי זיין די ערשטע. ער האָט אויסגעמיטן די חברותא פון די רייכע און געלערנטע, אין בית-הכנסת איז ער בײַ דער טיר גע-שטאַנען מיט יי ארויסגעשטויסענע און פארשעמטע. אין זײַן דאָך-שטיבל, וואָס איך האָב פאר אים געמאַכט אין דעם הויז, האָב איך אָפטמאָל בײַ נאַכט געזען א גרויס ליכט שײַנען, איך האָב געהערט שטימען רעדן, ווי עס וואָלטן פון אים פרעמדע געקומען. ער האָט צו עמיצן מיט פסוקים גערעדט און פרעמדע קולות האָבן אים אָפגעענטפערט. איך בין דער-שראַקן און דערציטערט געוואָרן פאר די זאַכן, וואָס ווערן אין זײַן שטיבל געטון, און איך האָב געזאָגט צו מײַן זון: „מײַן זון, איך דערקען דײַך גישט, איך ווייס גישט, ווער דו ביסט, די מעשים, וואָס דו טוסט!“ און ער האָט מיר געענטפערט: „זײַ געטרייסט, מוטער, אַלץ וואָס ווערט געטון און גערעדט, איז פארן כבוד פון מײַן פאָטער אין הימל“.

„און איינמאָל בין איך געלעגן אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט און געטראַכט וועגן דעם גורל פון מײַן קינד, און א שטורעמויגט איז געקומען צו גיין און האָט אָנגענומען די פיר זײַטן פון מײַן שטיבל און האָט זיי געגעבן איין גרויסן טרייסל, אז איך האָב געמיינט, די ווענט פאַלן אויף מיר. איך בין געלעגן און געציטערט, און מײַן זון איז געקומען און געפרעגט: „מוטער, האָסטו מיך גערופֿן?“ און איך האָב געענטפערט: „ניין!“ אזוי האָט עס זיך איבערגעזעצט דרײַ מאָל. אויפן דריטן מאָל האָט מײַן זון געזאָגט: „גישט אַנדערש, נאָר מײַן צײַט איז געקומען!“ און איך האָב גישט פאַרשטאַנען, וואָס ער מיינט, און איך האָב אים געפרעגט: „וואָס האָסטו פאַר, מײַן קינד?“ און ער האָט מיר געענטפערט: „איך, מוז גיין אין דעם שליחות, וואוהיין דער הימלישער פאָטער שיקט מיך!“ און איך בין דערשטויגט געוואָרן פון זײַנע רייד און האָב אים געפרעגט: „און אויף וועמען זאָסטו מיך?“ און ער האָט מיר געענטפערט: „מײַן ברודער יעקב איז דערוואַקסן, ער וועט פארנעמען מײַן אָרט בײַם ווערק-שטעל, און ער וועט דערציען די קינדער אין יידישן וועג. איך מוז גיין, וואוהיין איך ווער געשיקט!“ און ער האָט מיך פאַרזאָגט און איז ארויס-געגאַנגען אין דער נאַכט אריין. איך האָב אים נאַכגעשריגן: „תנוקי, גאָט זאָל זײַן מיט דיר!“ — און ער האָט מיר נאָר אָפגעענטפערט: „אמי, זײַ געטרייסט!“ און ער איז פאַרשוואונדן געוואָרן אין דער פינצטערניש פון

דער נאכט. טעג און יארן האָב איך אויף אים געוואָרט, און איך האָב נישט געהערט פון אים און נישט געזען אים, ביז די לייט זיינען געקומען פון כפר-נחום און האָבן פארציילט פון די וואונדער, וואָס ער האָט בנים ים כנרת געטון. און די לייט זיינען געקומען צו מיר פון אנדערע שטעט און האָבן מיר פארציילט פון דער תורה, וואָס ער פארשפרייט אין ישראל. איך ווייס נישט, וואָס גאָט האָט געטון מיט מיר, מנין האָרץ פלאַטערט צווישן האַפענונג און שרעק. גאָר גרויסעס האָט גאָט פאַר מיט אים, נאָר איך ווייס נישט, פארוואָס מנין האָרץ שרעקט זיך אזוי, איך ווייס נישט זיינע וועגן, איך בין נאָר א פראַסט ווייב. זאָגט איר מיר, זיינע תלמידים, ווער מנין קינד איז?"

און איך האָב זיך אויפגעהויבן און געבוקט זיך פאר דער מוטער פון מנין רבין און געזאָגט:

— וואויל איז דיר, גליקלעכע פון די פרויען, עס וועלן זיך בענטשן מיט דיר די פעלקער פון דער וועלט. געבענטשט זאָל זיין דער בויך, פון וועלכן עס איז ארויסגעקומען דער צדיק.

און עס איז געווען דערנאָך, אזוי האָב איך געזאָגט צו שמעון בר-יונה: — שמעון בר-יונה, שמעון בר-יונה, גליקלעך זיינען מיר, וואָס מיר האָבן זוכה געווען דערצו, גרויסע זאָכן טוט מיט אונז גאָט! און שמעון בר-יונה האָט נישט פארשטאַנען מנין מייך און ער האָט זיך אָנגערופן צו מיר: — איך בין אין דער שריפט נישט שטאַרק, זאָג מיר באַשייד, וואָס דו מיינסט!

און איך האָב אים געענטפערט: — שמעון בר-יונה, די מוטער זאָגט עדות אויף אים, אין בית-לחם אין אפרת איז ער געבוירן, און פון דודס הויז קומט ער ארויס... מער האָב איך אים נישט געזאָגט, נאָר אָפגעהיטן די זאך אין מנין

האַרץ. און מיר זיינען געשטאַנען אין דער נאכט, און מיר האָבן געקוקט אויף דעם הויז, אין וועלכן עס רוט דער הייליקער פון ישראל. דאָס הניזל, אַינגעוועבט אין געדיכטע שאַטנס, איז געוואָרן באַגאַסן מיט דעם לייכט פון די שטערן און לבנה, און עס האָט גערויט אין זיין זיכערקייט און אין שוץ פון גאָט.

VIII

גרויס איז דער שבת, ער איז געגליכן צו דעם משיח פון גאט, און פונקט ווי משיח איז ער געווען מיט דעם האר אין הימל איידער די וועלט איז נאך באשאפן געווארן. דאס מיינט צו זאגן, אז די רב איז געווען פאר דער באוועגונג און די גאולה פאר דער עבדות.

צומארגנס איז געווען פרייטאָג, ערב שבת, און מוזן רבי האָט זיך געפעדערט גאַנץ פרי, און איידער ער האָט זיך גענומען מכין זיין פאר שבת, האָט ער נאָכגעקוקט, צי זינען ברידער טוען זייער מלאכה בשלי-מות, ווי זיין פאָטער עליו השלום און ער אליין האָבן זיך אויפגעפירט, און מיט וועלכן זיין משפחה איז באַרימט געווען פאר דור-דורות.

ער האָט גערופן זיין ברודער יעקב, וועלכער האָט איבערגענומען די מלאכה פון אים, כדי דאָס הויז מפרנס צו זיין, און איז געגאנגען מיט אים אין ווערקשטעל ארין, און ער האָט געפרוּווט, צי דאָס האָלץ-מאטעריאַל, פון וועלכן די ברידער אַרבעטן אויס זייערע וועגענער, איז נישט פריש און לייכט צו צעברעכן, נאָר עס איז אַלט און אויסגעטריקנט, צי די רעדער זיינען שטאַרק און די לייסטן גוט ארינגעפאַסט איינער אין אַנדערן און גוט געלאָמט, און צי די דישלעס זיינען אויסגעבויגן און די כאַמעטן גענוג ברייט, אז זיי זאָלן נישט דריקן און ענג מאַכן דער בהמה אין איר שלעפּן די משא, און צי די באַנדן זיינען גענוג לויז, אז זיי זאָלן נישט פארשליסן דעם מויל פון אייזל אָדער קו, בשעת זיי דרעשן אין פעלד, כדי זיי זאָלן קענען עסן פון די גראָזן — אזוי ווי די תורה זאָגט אָן. און ער האָט אַינגעפונען, אז די ברידער טוען זייער מלאכה בשלימות, ווי דער דין איז און לויטן גוטן שם פון זייער משפחה, וואָרעם די כלים וואָס זיין פאָטער און דער רבי האָבן אויסגעאַרבעט זיינען באַ-רימט געווען אין דער געגנט, און ער האָט זיי דערפאַר געלויבט.

דערנאָך האָט ער גענומען זיין ברודער שמעון און איז געגאנגען מיט אים אין גאַרטן און אין פעלד ארויס, וואָרעם זיין ברודער שמעון איז געווען דער ממונה איבער דער קליינער בחלה, וואָס האָט געהערט צו דער משפחה, און ער האָט באַאַרבעט דעם גאַרטן און דאָס פעלד, וואָס איז געווען ארום הויז; און דער רבי האָט נאָכגעזען, צי זיין ברודער היט אָפּ די מצוות פון דער תורה, וואָס זיינען נוגע די פעלד-אַרבעט, צי ער לאָזט איבער די עקן פון פעלד פארן אַרעמאָן און דעם פרעמדן, וואָס וואוינט אין דער שטאַט, און ער האָט געפרעגט און נאָכגעפאַרשט, צי דער ברודער דער נעמט אראָפּ דאָס צענטל פון דעם שניט פאר דעם כהן, ווי דער דין איז. ער האָט אויך נאָכגעפאַרשט, צי דער ברודער לאָזט איבער דעם צווייטן נאָכוואוקס פון די טרויבן אין דעם קליינעם ווינגאַרטן פאר די אַרעמעלייט און ער זאָמלט זיי נישט אין זיין קעלטער ארין, און אזוי

אויך דאָס, וואָס פאַלט אונטער דעם שנודמעסער אראַפּ און עס גייט
נישט אין בינטל אריין. און די צינט איז געווען פריילינג, און דאָס פעלד
האַט געבלִיט און דער ווייץ איז שוין געווען גרויס. נאָר נאָך גרין און
האַריק און געבויגן זיך מיט פרומקייט פאר דעם ווינט — און ער האָט
זיי געבענטשט.

און ער האָט גענומען זיין ברודער און איז געגאַנגען מיט אים אין
קליינעם גערטנדל, וואָס איז געווען ארום זייער הויז, און געזען, ווי
יעדער פּינג, וואָס האָט אויסגעקוקט שוין ציטיק צו ווערן אויפן בוים,
איז אָנגעצייכנט מיט אַן ארומגעוויקלט גרעזל. מקודש געווען פאר ביכור
רים צו ברענגען אין בית־מקדש אריין. און דער גאַרטן איז פול געווען מיט
בלעכץ, און זיין מוטער איז דאָרט געשטאַנען און געמיט זיך אין גרינס־
גאַרטן און האָט אויסגעגראָבן ציבעלעס און מייערן, כדי פאַרצוברייטן
דאָס געריכט אויף שבת, און ער האָט געזאָגט צו איר:

— מוטער, מי דין נישט, מנינע תלמידים וועלן באַד קומען צו גיין
פון שטאָט, און זיי וועלן פאר זייער רבין פאַרברייטן די סעודה פון שבת,
אזוי ווי דער דין איז, אז דער תלמיד גרייט אָן דאָס געריכט פארן רבין.
און זי האָט אים געענטפערט:

— די מצווה פון שבת איז זייער גרויס, און וואָס מער מען מיט
זיך דערבין, אַלץ גרעסער איז די מצוה, און איך פיר מיך פון דיין פאָר־
טערס ציטן אָן — יעדע שיינע פרוכט און יעדעס רייפע גרינס, וואָס איך
טרעף אָן אין מיין סאָד אָדער אין גאַרטן א גאנצע וואָך, צו באהאַלטן אויף
שבת, און פרינטאָג קלויב איך זיי אויף.

און ער האָט גענומען זיין יינגסטן ברודער יהודה און איז געגאַנגען
מיט אים אין שטאָל אריין. דער יינגסטער איז נאָך געווען א קינד ביי
זיין פאָטערס טויט, און דער רבי האָט אים ליבער געהאט פון אלע זינע
ברידער, ווייל ייגעררהייט איז ער א יתום געבליבן, און מיין רבי איז אים
א פאָטער געווען, און ער האָט צו אים גערופן:

— יהודה, תנוקי — וואָס איז דער טייטש: יהודה, מיין קינד — קום
און פיר מיך צו דיין סטאָדע!

וואָרעם דעם יינגסטן האָט מען איבערגעגעבן די קליינע משפּחה־
טשערעדע צו פיטערן. די מוטער האָט פון איר דאָס ביסל מילכיקס אין
שטוב געהאט, און פון דער וואָל האָט זי פאר אירע קינדער אין די ווינ־
טער־נעכט ווארעמע קליידער געוועבט. די סטאָדע איז געווען צו קליין,
בלויז א פאָר שעפּסעלעך און געציילטע ציגעלעך. און עס איז געווען,
ווי מיר זיינען צו דער סטאָדע אָנגעקומען, אזוי האָבן די שאָף אונזער
רבין ארומגערינגלט, ווי זיי וואָלטן אים דערקענט, און האָבן די פיס און
די הענט אים געלעקט. און ער האָט זיך נאָכגעפרעגט נאָך דעם שלום
פון די שאָף און צי דער ברודער הערט דאָס שטומע געשריי פון דער
בהמה, ווען זי רופט נאָך וואָסער? און דער ברודער יהודה האָט אים
אָפּגעענטפערט:

— די מלאכה איז געניט אין אונזערע הענט, וואָרעם אונזערע על-
טערן זיינען געווען שעפער־לייט פון אברהם אבינו אָן!
— האָסט גוט געזאָגט, מײן זון — האָט דער רבי אים אָפגעענטפערט.
און ווי ער האָט אזוי גערעדט, זיינען אָנגעקומען די תלמידים פון
דער שטאָט, און עס איז אויך מיטגעווען די פרוי מיט זיי, וועלכע איז
נאָכגעגאנגען נאָך אונזער רבין פון נעים אָן, מיט דעם נאָמען מרים. און
ווי די מוטער פון רבין האָט דערזען דאָס פאָרק אָנקומען פון דער שטאָט,
אזוי האָט זי געפרעגט דעם זון:

— ווער זיינען עס די לייט?

און דער רבי האָט אָפגעענטפערט:

— דאָס זיינען די נשמות, וואָס איך האָב מיר געשאַפן, זיי זיינען
דערוויל איינצלענע, אָבער הינטער זיי שטייען לעגיאָנען!

און דער רבי האָט די פרוי, וואָס איז געקומען מיט די תלמידים צו
גיין, אָנגענומען בײַ דער האַנט און זי צוגעבראַכט צו זיין מוטער און
האָט געזאָגט:

— אונטער דיין חסד גיב איך זי איבער, נעם זי אריין, וואָרעם
פארשטויסן איז זי געווען ביז הינט. לערן זי די דינים, ווי א יידישע
טאָכטער צו זיין.

און די פרוי האָט זיך געבויגן פאר דער מוטער און געפאָלן צו אירע
פיס, און געזאָגט:

— איך בין נישט ווערט אָנצורירן מיט מײנע הענט דעם זוים פון
דיין קלייד, וואָרעם אומריין בין איך!

אָבער די מוטער האָט זי אויפגעהויבן און געזאָגט:

— שטיי אויף, מײן טאָכטער, עס איז נישט מער אומריין, וואָס מײן
זון האָט גערייניקט! — און זי האָט ווײַטער געזאָגט: — א גרויסער טאָג
איז בײַ מיר הינט, גאָט האָט מיך נישט בלוז געלאָזט זען דעם אָנגעזיכט
פון מײן זון, נאָר אויך די תלמידים, וואָס ער האָט אויפגעשטעלט, און די
נשמות, וואָס ער האָט געוואונען. וועלכע מוטער איז אזוי גליקלעך אין
ישראל, ווי איך! זאָל מען גיין אין שטאָל אריין און אויסזוכן דאָס גע-
דריטלע קאָלן און שעכטן לויטן דין און פאַרברייטן פאר דעם שבת,
וואָס קומט אָן. און דו, מײן טאָכטער, קום מיט מיר צום אויוון צו באַקן
דאָס ברויט און אָנצוגרייטן די לאַמפן אויף שבת!

און זי האָט גענומען מיט זיך די פרוי, וואָס איז געקומען מיט די
תלמידים, און איז געגאנגען אין קאָמער אריין און גענומען ווייס-
מעל און האָט געקנעטן מיט אייל, וואָס זי האָט פון א קירביס־פלאַש
געגאָסן. זי האָט גענומען א שטיקל פון טייג און געוואָרפן אין פּייער
אריין, מקדיש עס געווען פאר גאָט מיט דעם חלה־נעמען פון טייג, און
זי האָט געבאָקן חלות.

און די תלמידים זיינען געגאנגען אין שטאָל אריין מיט יהודה דעם
יונג, און האָבן אויסגעזוכט א שאָף און געשאַכטן עס לויטן דין, און יעקב

און יוהנן, די זין פון זבדי, האָבן עס אָפגעשוונדן און האָבן געגראָבן א גרוב אין דער ערד און אָנגעצונדן א פֿינער מיט שטרוי און האָלץ, און געבראַטן עס אויף די ברענענדיקע קוילן אויף א שפיז. וואָרעם די מצווה איז טאָפֿלט גרויס, אז יעדער תלמיד זאָל פֿאַרברייטן דאָס מאַלצייט פארן רבין און יעדער איינער אליין זאָל זיך מתעסק זיין מיט דעם שבת. אזוי האָבן די ברידער זבדי דעם שעפס אויף א שפיז איבערן פֿינער געדרייט. פֿיליפּוס האָט זיך מיט דעם גרינס פארנומען, געריבן רויטע בוראקעס. די אנדערע האָבן פיש פון מארק געבראכט. אין אייל געטונקען, אין טייג געוויקלט און געבאַקן אויפן פֿינער. תימא און חדי האָבן געוואָשן די סדינס. די אויבערקליידער פון די תלמידים, וואָס זיי האָבן ביי דער אָר־בעט אויסגעטון, כדי נישט צו באדינען דעם רבין ביים טיש אין די זעלבע קליידער, אין וועלכע זיי האָבן געקאכט פאר אים דאָס געקעכץ; די קליידער האָבן זיי געטרוקנט אויף דער זון, כדי זיי דערנאָך איבערצוטון לכבוד שבת. איך האָב פֿאַרגעברייט די לאַמפּן, געצויגן קנויטן אויס דינעם איידעלן פֿאַדעם, וואָס רויכערט נישט, און אויסגעזוכט די איילן, וואָס מען מעג אויף שבת אין די לאַמפּן באנוצן, כדי זיי זאָלן נישט ארויסגעבן קיין שלעכטן ריח. אַנדערע האָט זיך באשעפטיקט מיט דעם ווייץ, מיר ביידע זיינען געווען געלערנטע לַנט און געוואוסט די דינים, ווי אומצוגיין זיך מיט ווייץ און אייל, און וועלכע מינים צו נוצן אויף שבת. שמעון הקנאי האָט וואָסער פון ברונעם געשעפט. נאָר שמעון בר־יונה האָט זיך מיט דעם רבין מתעסק געווען, פֿאַרגעברייט פאר אים דאָס שבת־באָד, אָנגעוואָרעמט וואָסער און אָנגעגאַסן אין דער גרויסער קריג, וואָס איז געשטאַנען אין א ווינקל פון הויף און מיט ריטער פון פֿאַלמען צווינגן פארשטעלט מחמת צניעות. ער האָט דעם רבין אהינגעבראַכט, געוואָשן זיין לַיב און געזאַבט אים מיט אייל און אָנגעטון אים ווייטע קליידער, און ארומגעהיט אים מיט א ציצית־געמאַכטן סדין און אָנגע־טון אים אין סאָנדאַלן, אויסגעלייגט אים אויף א ליג־שטול, און אונזער רבי האָט אויסגעזען ווי א מלאך פון הימל, וואָס איז אראָפגעקומען בענטשן דעם שבת...

און ווען דער רבי איז געווען אויסגעלייגט אויף זיין ליג־שטול און געקוויקט זיך מיט דעם אַנבליק פון דער וועלט, וואָס איז געווען באגאַסן מיט די שטראָלן פון דער זון, און געזען, ווי זינע תלמידים זיינען זיך מתעסק מיט דעם שבת און זיך זייער געפרייט, זיינען פיל פון זינע לַאָנסלייט פון שטאָט געקומען צו גיין. עס זיינען געווען צווישן זיי אזעלכע, וואָס זיינען רייך אין באזיץ, וועלכע זיינען געקומען אויס נֶיִי־געריקייט; עס זיינען אויך געווען אַרעמעלייט צווישן זיי, וואָס זיינען געקומען צו גיין נאָך נדבות, ווייל זיי האָבן געהערט, אז דער רבי צע־טיילט צווישן די אַרעמע דאָס געלט, וואָס ער נעמט פון די רייכע, און אויך בלינדע און לאַמע זיינען געווען, זיי זיינען נישט געקומען געהיילט צו ווערן פון אים, וואָרעם זיי האָבן אים נישט געגלויבט, נאָר בלויז אויס

לויטער נגערקייט. נאָר קיין געלערנטע זיינען נישט געווען צווישן זיי, וואָרעם געלערנטע לײַט זיינען ווייניק אין שטאָט געווען, א חוץ דעם ראש־הכנסת מיטן חזן, דעם סגן און די רבנים און דער אויפזעער פון בית מקדש־מס, וועלכע האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם קליינעם סגן־הדרין. זיי האָבן זיך געשטעלט פונדערווייטנס און האָבן באטראַכט דאָס טועכץ פון רבין און זינע תלמידים, און געשפּאַט אויס זיי. און זיי האָבן געזאָגט איינער צום אַנדערן: „זעט, ער האָט תלמידים געבראַכט מיט זיך!“ און די בלינדע מיט די לאַמע האָבן זיך צונויפגעטון, — די לאַמע האָבן געפירט די בלינדע, און זיי האָבן זיך געשטעלט ארום אונז און חוזק געמאַכט אויס דעם רבין און אויס זינע תלמידים. און די בלינדע האָבן געפרעגט די לאַמע: „זאָגט אונז, האָט ער אויך געבראַכט קעמלען אָנגעלאָדנט מיט קריגן אייל פון דער פרעמד פאר זיין מוטער?“ און די לאַמע האָבן אָפגעענטפערט: „ניין, מיר זעען נישט קיין קעמלען באַלאָדנט מיט קריגן אייל.“ האָבן די בלינדע ווייטער געפרעגט: „אפשר האָט ער מיטגעבראַכט זעק מיט דינרס פון דער פרעמד?“ און די לאַמע האָבן אָפֿ־געענטפערט: „ניין, מיר זעען נישט קיין זעק מיט דינרס, וואָס ער זאָל האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך.“ און די בלינדע האָבן געזאָגט: „קוקט גוט!“ און די לאַמע האָבן אָפגעענטפערט: „מיר זעען נאָר לויטער אָרעמעלײַט, ווי ער איז — וואָס ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך. דאָרט זיינען זינע תלמידים — און א פרוי איז אויך דאָ מיט זיי...“ און די בלינדע האָבן ווייטער געפרעגט: „אפשר האָט ער דעם קעניגס פּאַלאַץ פון ירושלים אהערעכשופט פאר זיין מוטער צו וואוינען?“ און די לאַמע האָבן גע־ענטפערט: „ניין, מיר זעען נאָך אַלץ דאָס קליינע חרובדיקע הײַז, אין וועלכן זיין משפּחה זיצט.“ און די בלינדע האָבן ווייטער געפרעגט: „אפשר האָט ער א גאָלדענעם טיש, סערווירט מיט כל־טוב, פון הימל אראָפּגע־כשופט פאר דער שבת־סעודה?“ און די לאַמע האָבן געענטפערט: „ניין, נישט קיין גאָלדענעם טיש און נישט סערווירט מיט כל־טוב, נאָר די תלמידים פרעגלען קליינע פישלעך אין אייל, וואָס די אָרעמע עסן פאר דער שבת־סעודה.“ און די בלינדע האָבן געזאָגט: „אַבער אפשר האָט ער זיין מוטער אין בגדי מלכות אויסגעפּוצט און באַצירט זי מיט צירונג פיל?“ „ניין, זיין מוטער גייט נאָך אַלץ אָנגעטון אין דעם זאַק־קלייד פון אָרעמאַנס ווייב...“

און שמעון בר־יונה האָט זיך צו זיי אָנגערופן: „איר בלינדע לײַט, וואָס שטייט איר און טוט שפּאַט טרייבן, איר וואָלט זיך ליבער פאר אים צו דער ערד געוואָרפן און די הענט אויסגעשטרעקט אין געבעט. אז ער זאָל אײַך זעעוודיק מאַכן. די ישועה ליגט אין זיין האַנט אײַך צו העלפן, ווי ער האָט עס מיט אַנדערע בלינדע געטון!“ און די בלינדע האָבן גע־ענטפערט: „אַ, מיר זיינען נישט אזעלכע נאַראַנים, ווי די לײַט פון די אַנדערע שטעט. וואָלט ער געקאַנט העלפן, וואָלט ער זיך און זינע איי־גענע צום ערשט געהאַלפן. זיצן מיר דען נישט דאָ צווישן זינע ברידער,

און זעען מיר דען נישט, ווי זיי אַרבעטן שווער ביים ווערקשטעל און אין פעלד און זיינען אזעלכע אַרעמעלייט ווי מיר! פארוואָס שטאַפט ער זיי נישט אָן מיט קיין געלט? פארוואָס כּשוּפּט ער פאר זיי נישט ארויס קיין אוצרות?" און די בלינדע און די לאַמע האָבן אָנגעהויבן צו שפּאַטן און צו לאַכן און צו רופן צו אונזער רבין: "רופּא, העלף דיר אליין!". און איינער פון די בלינדע איז ארויס פון דער ריי פון די בלינדע, צווישן וועלכע ער איז געשטאַנען און האָט אָנגעהויבן צו טאַפּן מיט זינע הענט און גע-רופן: "וואו איז דער מאַן, וואָס טוט אזעלכע וואונדער, פארוואָס באווייזט ער זיי נישט פאר אונז, ווי ער האָט עס צו אנדערע געטון?". און ווי ער האָט גערעדט אזוי, האָט ער אָפּגעלאָזט די האַנט פון זיין פירער און צו-געטרעטן א פאַר טריט צום רבין. אָבער די אַנדערע האָבן צו אים גערופן מיט שפּאַט און געלעכטער: "אַ, בלינדער, אַנטלויף, אַט האָט ער אויף דיר אָנגעשיקט א שלאַנג, אַט עפנט זיך פאר דיר א גרוב!". און דער בלינדער איז געבליבן אין שרעק שטיין און געפרעגט: "וואו? וואו? ...". און ווי די ברידער זבדי האָבן דאָס געזען, האָבן זיי זיך אויפגעהויבן פון דעם אַרט, וואו זיי זיינען געווען פארנומען מיטן אָנגרייטן דאָס עסן, און האָבן געפרעגט:

— רבי, זאָלן מיר זיי אוועקטרייבן פונדאָנען? פארוואָס לאָזסטו זיי שפּאַט טרייבן?

און דער רבי האָט אָפּגעענטפערט:

— איך בין ניט געקומען קיין לעבנס צו צעשטערן, נאָר אויפצובויען! און ער האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין אַרט און איז צוגעגאנגען צו דעם בלינדן מאַן, וואָס איז געבליבן צעמישט אין דעם ראַד שטיין, און ער האָט אים אָנגענומען ביי דער האַנט. און מיר אלע האָבן געמיינט, אז ער וועט אים פארוואַנדלען אין א באַרג אַש. אָבער דער רבי האָט אים גאַרנישט געטון, נאָר געזאָגט:

— וואָס איז די פעולה, אז דו וועסט זעעוודיק ווערן מיט די אויגן, ווען דיין האַרץ איז בלינד! — און ער האָט אים אָנגענומען און צוגעפירט צו די בלינדע לייט און אים געזאָגט: — בלינדער, האַלט דיך ביי די בלינדע!

און ער איז געגאנגען און האָט גענומען געלט פונעם בייטל, און האָט צעטיילט צווישן די אַרעמעלייט, און האָט ארויפגעלייגט די הענט דאָ אויף דעם, דאָ אויף יענעם קאַפּ, און זיי געבענטשט און געזאָגט, אז גאָט זאָל געבן — די אמונה זאָל באוואוינען זייערע הערצער, וואָרעם מיט אמונה איז דער מענטש קיינמאָל נישט אַרעם.

באַלד האָט מען געהערט דאָס שופר-בלאָזן פון דעם שויל-דאָך אראַפּ, וואָס האָט אָנגעזאָגט, אז דער שבת דערנענטערט זיך און מען מוז אויפ-הערן צו אַרבעטן. און די לייט האָבן פאַרלאָזט דאָס אַרט און געאַלשט צוריק אין שטאַט אריין, אויך די תלמידים האָבן פארענדיקט די אַרבעט, און די ברידער פון רבין האָבן איבערגעלאָזט די מלאכה און פארשטעלט

די כלים און די פארענדיקטע אַרבעט, כדי נישט צו שטערן דעם שבת מיט דעם אַנבליק פון דער מלאכה פון דער וואַכנס, און די תלמידים האָבן געוואָשן זייערע הענט, זייערע פיס און זייערע פנימער אין די קריגן מיט וואַסער, וואָס זיינען געשטאַנען אין הויף, און האָבן זיך איי-בערטן אין זייערע געוואָשענע און אויסגעטריקנע מאַנטלען. און אזוי האָבן אויך געטון די ברידער פון רבין. און זינע שוועסטער מיט די מע-נער זיינען געקומען פון שטאָט, און האָבן מיטגעבראַכט זייערע קינדער, כדי צו באַגריסן די מוטער מיטן שבת און צו עסן בנן איין טיש. און די תלמידים האָבן פאַרגעריכט די טישן, און האָבן געלייגט ברעטער אויף דער ערד אין שטוב, און האָבן זיי באדעקט מיט א סדין. און די מוטער פון רבין מיט די ווייבער, וועלכע זיינען דאָרט געווען, האָבן גע-וואָשן זייערע פנימער, פארקעמט זייערע האָר און אָנגעטון זיך אין בגדי-שבת, און האָבן גענומען און פאַרגעברייט די לאַמפן, אָנגעגאַסן זיי מיט אייז, וואָרעם עס איז די מצוה געווען זייער גרויס מיט וואָס מער לאַמפן צו באַליכטן דעם שבת. און ווען עס האָט זיך געהערט דאָס שופר-בלאָזן פון שול-דאָך צום צווייטן מאָל, אזוי האָבן זיי אָנגעצונדן די לאַמפן. און די מוטער האָט גענומען בלומען און בלעטער פון אייבירטן-ביימער און האָט באַקראַנצט איר שטוב און איר טיש, און זי האָט געאַנצט אין איר קאַמער און האָט פון דאָרט ארויסגעבראַכט א קירביס-פלאַש מיט טייטל-ווייץ, וואָס זי האָט געהאַט באַהאַלטן פאַרן קידוש, מיט א כוס, און עס געשטעלט אויפן טיש פאַרן רבין, וואו עס זיינען שוין געווען די חלות פון שבת אויסגעשטעלט.

די זון האָט זיך געזעצט, האָט מען דערהערט דאָס שופר-בלאָזן צום דריטן מאָל. האָט דער רבי גענומען זינע תלמידים און געשטעלט זיך אינדרויסן אויפן הויף און האָט מקבל-שבת געווען. און ווען די ערשטע שטערן האָבן זיך באוויזן, האָט ער געזאָגט דעם „שמע“ פון אָוונט, און אַלע האָבן אים גענטפערט „אמן“.

און מיר זיינען אריינגעטרעטן אין שטוב, וואָס איז באַלויכטן גע-ווען מיט אייז-לאַמפן און באַקראַנצט מיט בלומען און אייבירטן-צוויינגן. און מײַן רבי אין דעם וויסן קלייד האָט געשיינט אין דעם ליכט און אין די בלומען ווי א מלאך פון גאָט. נאָכדעם, ווי ער האָט באַגריסט די מלאכים, וועלכע זיינען געקומען מיט אים אין שטוב אריין, האָט ער גע-נומען זיין מוטער און האָט זי אוועקגעזעצט אויבנאָן בנן זיין זיט און די ברידער — לויט זייער עלטער, דעם עלטערן זון פריער און דעם יונגערן — דערנאָך. און אזוי אויך די תלמידים יעדן לויט זיין עלטער, און די שוועסטערן מיט זייערע מענער. נאָר די קינדער פון די שוועסטערן האָט ער געהאַלטן ארום זיך. ער האָט זיך אויפגעהויבן און האָט גענומען דעם כוס מיט וויין אין זיין האַנט און האָט מקדש געווען דעם שבת און גע-טרונקען פון דעם וויין, און ער האָט געגעבן צו טרינקען די קינדער, וועלכע זיינען געווען ארום אים, און מיר האָבן אַלע אָפגעענטפערט

„אמן“. און מיר האָבן געטרונקען נאָך די קינדער פון רבינס כוס. דערנאָך האָט ער זיך געוואָשן, און אזוי האָבן מיר אויך געטון. און ער האָט געזאָגט דאָס געבעט פון טעגלעכן ברויט, ווי עס איז זיין מנהג געווען בני יעדער עסן, און ער האָט עס צעטיילט צום ערשט צווישן די קינדער, דערנאָך געגעבן דער מוטער, דערנאָך זינע תלמידים און זינע ברידער און שוועסטער.

און מיר, זינע תלמידים, האָבן זיך אויפגעשטעלט, און יעדער איינער לויט דער ריי נאָך באַדינט דעם רבין, ווייל עס איז די מצוה זייער גרויס יעדער זאָל זיין רבין באַדינען, נאָך מער ווי זיין פאָטער און מוטער. און דער רבי האָט זיין מוטער באַדינט. און מיר האָבן אויפגעגעבן דאָס עסן אויפן טיש. צום ערשט האָט ער געלאָזט די קינדער אריינגעשטעקן זייערע פינגער אין ערדענעם טאָפּ, ווייל מען פירט זיך, אז מען גיט צום ערשט די קלענערע קינדער צו עסן פאר די עלטערע. און דערנאָך האָט דער רבי אריינגעטון זינע פינגער, און דערנאָך יעדער איינער פון אונז און דער ריי, לויט די יאָרן נאָך.

און מיר האָבן געזונגען פסוקים פון תהילים צווישן איין שפניו און דעם אַנדערן, און אונזער רבי האָט פאַר אונז די שריפט אויסגעטייטשט, און גרויס פרייד האָט דאָרט געהערשט ביים טיש. גליקלעך איז געווען דאָס אויג, וואָס האָט דאָס געזען. און ווען איך האָב געקוקט און געזען, ווי די מוטער זיצט צווישן אירע קינדער, און די לאַמפּן ברענען מיט דער ליכטיקייט פון שבת, און די שטוב איז אויפגעראַמט, און דער טיש איז געדעקט און דער גייסט פון גאָט שוועבט איבערן טיש, ווייל מען האָט פון דער שריפט גערעדט, — האָב איך געלייענט אויף איר דעם פסוק: „אם הבנים שמחה הללויה!“.

אין דער נאַכט האָבן מיר אלע תלמידים גענעכטיקט ביים רבין אויפן הויף, יעדער איינער וואו ער האָט געקאָנט, ווייל מיר האָבן געוואָלט אלע צוזאַמען מיט אונזער רבין צומאָרגנס, שבת אינדערפרי, אין בית הכנסת אויפגיין, ווייל עס שטייט אין פסוק: „ברוב עם הדרת מלך“. א רבי איז געגליכן צו א מלך, און עס איז פאר דעם כבוד פון רבין, ווען זינע תלמידים באַגלייטן אים אויף זיין וועג.

צומאָרגנס גאנץ פרי האָבן מיר זיך געפעדערט אין בית הכנסת. פון אלע הנילוּעך איז מען ארויסגעקומען און ארויפגעגאנגען אויפן הויכן אָרט, וואו דאָס בית הכנסת איז געשטאַנען, וועלכעס מען האָט ארויס געזען פון אלע הנילוּעך פון שטאָט. דאָס בית הכנסת איז שוין פול געווען, וואָרעם אלע האָבן געוואוסט, אז דער רבי מיט די תלמידים וועלן קומען צום געבעט, און זיי האָבן געוואָרט, אז ער זאָל א נס באַווייזן, ווי ער האָט עס אין אנדערע שטעט געטון. אויף דער מזרח־וואַנט אויפן הויכן שטאַנד, אין דער זינט פון ארון קודש, וואו עס שטייט די הייליקע שריפט, זענען שוין אלע געזעסן — דער ראש־הכנסת און די חשוב־העיר. דער ראש הכנסת — אן אַטער מאַן, באוואַקסן מיט א ווייטער באַרד, וואָס

הָאָט אַרויסגעשטאַרט איבער זיין ווינט שבתדיק קלייד. פון איין זינט פון אים איז געזעסן דער חזן, וואָס איז געווען דער מלמד פון די קליינע קינדער אין שטאָט, א מאַן אין די בעסטע יאָרן, א כהן איז ער געווען, באַרוואַקסן מיט פיל האָר, און זיין שוואַרצע באַרד איז געקעמט און געקניפט געווען לויטן מנהג פון די כהנים. אויף דער צווייטער זינט — דער סגן, זיין באהעלפער, נאָך א יונגערמאַן. הינטער זיי — די זקנים, אלע אין ווינטע בגדי־שבת, מיט ציצית־באַקליידטע טליתים ארומגעהילט, פון וועלכע מען האָט נאָר געזען די ווינטע בערד פון די פנימער ארויסקוקן. דאָס פּאַלק, פארשפרייט איבער דער שול, יעדער לויט זיין שטאַנד — די ריכטע און אָנגעזעענע אויף די ערשטע פּלעצער ארום דעם עמוד, און די אַרעמעלענט ארום דער טיר, — ווי עס שטייט געשריבן: „כעני בפתח — ווי אן אַרעמאַן ביי דער טיר“. די ווייבער זיינען אריינגעגאַנגען צו דער עזרת־נשים, וואָס איז געווען אין א זינט פון דער שול, מחמת צניעות אָפּ־געזונדערט פון די מענער דורך טאַפּלטע זינגלן, וועלכע זיינען מיט דינע פאַרהאַנגען פאַרהאַנגען געווען, כדי זיי זאָלן הערן דאָס געבעט און נישט זען די מענער. דער רבי האָט זיך געשטעלט, ווי זיין געוואוינהייט איז געווען, ביי דער טיר, און מיר — זינע תלמידים — הינטער אים. און ווען דאָס בית הכנסת איז פול געוואָרן מיט מתפללים, האָט געפרעגט דער ראש הכנסת:

— צי איז געקומען אין שטאָט אן אורח הגון, וועלכן מען זאָל מיט עליית התורה מכבד זיין?

און טייל פון די מתפללים האָבן געענטפערט:

— עס איז געקומען צוריק אין שטאָט אריין ר' ישוע בן יוסף, וואָס האָט זוכה געווען א רבי אין ישראל צו ווערן, ער איז געקומען כדי מקיים צו זיין כיבוד אדם, ער געפינט זיך אין בית הכנסת מיט זינע תלמידים.

אזוי האָט דער ראש הכנסת געזאָגט:

— ר' ישוע בן יוסף זאָל דער שליח־ציבור פאר דעם שבת זיין!

און א מנהג איז געווען אין ישראל, ווען מען האָט עמיצן אלס שליח־ציבור געמאַכט, האָט ער זיך באדאַרפט דריי מאָל אָפּזאָגן, כדי דערמיט צו באווייזן זיין עניוּת, און ער איז נישט ראוי צו זיין דער שליח־ציבור פאר ישראל, און ערשט צום פערטן מאָל דאַרף ער פאַלגן דאָס געבאָט פון ראש הכנסת. אָבער אינווער רבי האָט דאָס נישט געטון, אזוי ווי דער ראש־הכנסת האָט אים אויפגעפאָדערט דער שליח־ציבור צו זיין, אזוי האָט ער זיך אויפגעהויבן און איז צוגעגאַנגען צום בעלעמער, וואו דער עמוד איז געווען. ער האָט זיך ארומגעוויקלט אין א טלית, א ברכה גע־מאַכט, און ער האָט אָנגעהויבן צו זאָגן מיט א הויך קול די תפילה:

„געלויבט ביסטו, גאָט, מליך פון דער וועלט, באַשאַפער פון ליכט און באַשאַפער פון פינצטערניש, ברענגער פון שלום, שעפער פון אַלעמען!“
און דאָס פּאַלק איז געפאַלן אויף די קניען און באדעקט זייערע פנימער מיט די טליתים.

און ווען עס איז געקומען צו דער שטעלע, וואו דער שליח-ציבור בענטשט דעם שבת, האָט דער רבי געזאָגט די ווערטער מיט גרויס קראַפֿט: „באַשענק זיין פּאַלק מיט דעם אייביקן גרויסן פּרידן, ווייל דו ביסט קעניג און פּירשט פון שׂוֹם“ ...

דאָ האָט דער רבי איבערגעריסן, און ווי ס'איז דער מנהג געווען פון גרויסע רביים, האָט ער אַלײן זײַן אייגענע תּפּיִלָּה געזאָגט, און אז עס איז געווען, ווען זײ האָבן אלע אויסגעהערט, וואָס ער זאָגט פּאַראַ געבעט, אזוי האָבן זײ געהערט דאָס געבעט פון אַרעמאַן, וואָס דער רבי האָט געזאָגט פּאַר יעדער מאַל צײַט. און זײ האָבן געזאָגט איינער צום אנדערן: „דאָס געבעט איז דאָס געבעט פון אַרעמאַן און עס איז גוט!“, און זײ האָבן עס נאָכגעזאָגט.

און די מוטער פון רבין איז געשטאַנען צווישן די פּרויען אין עזרת-נשים, און ווען זי האָט דערהערט איר זונס קול מיט גרויס קראַפֿט, ווי ער בעט פּאַר דער עדה, אזוי איז זי פול געוואָרן מיט פּיל פּרייד און שטאַרק, און די פּרויען האָבן צו איר געזאָגט: „וואויל איז צו זײַן בויך, וואָס האָט די דאָזיקע פּרוכט ארויסגעגעבן, דו געבענטשטע צווישן די פּרויען!“.

באַד האָט דער רבי, באַגלייט פון ראש-הכנסת, פון חזן און סגן, פּאַרדאָט דעם בעלעמער, און די אַלטע לײַט הינטער זײ, און זײ זײַנען אויפגעגאַנגען אויף די שטיגלעך, וואו עס איז געווען אַנגעמויערט אין דער וואַנט דער ארון קודש, און דער רבי האָט ארויסגענומען דאָס ספר-תורה פון ארון, און עס איז געווען, ווי ער איז געשטאַנען אויף די טרעפּ-לעך בײַם ארון, אַנגעהילט אין זײַן טלית, און אויפגעהויבן דאָס ספר-תורה איבער די קעפּ פון פּאַלק, — האָט ער אויסגעזען ווי משה רבינו אויפן באַרג סיני, און דאָס גאַנצע פּאַלק איז געפאַן אויף זײַערע קניען און געזונגען די שיר-המעלות, — ווי זײ גייען אין בית-מקדש-הויף.

און דער רבי, אין באַגלייטונג פון ראש הכנסת, פון חזן און סגן, האָט די ספר-תורה געבראַכט אויפן בעלעמער און אַפּגעוויקלט די ראַלן צו דער סדרה, וואָס איז געגאַנגען די וואַך, און זײ האָבן אויפגערופן עולה צו זײַן צו דער תורה די נכבדים פון דער שטאַט, יעדער איינער האָט זײַן אַפּשניט פּאַרגעלעזן פון דער הייליקער שריפט, און דער מתרגם האָט עס מתרגם געווען פארן עולם.

און עס איז געקומען די צײַט, און אונזער רבי איז געוואָרן אויפגע-רופן צו דער תורה, וואָס דאָס איז געווען מפּטיר, אזוי האָט ער אויך זײַן אַפּשניט פּאַרגעלעזן מיט גרויס כוח, און ווי ער האָט געענדיקט דעם אַפּ-שניט צו לעזן, אזוי האָט אים דער סגן אויפגעוויקלט די מגילה פון די נביאים און האָט אים אַנגעוויזן אויף דעם אַפּשניט פון דעם נביא, וואָס איז געווען באשטימט פאר דעם שבת.

אַבער אונזער רבי האָט גענומען די ראַלע פון די נביאים און האָט זי איבערגעדריקט, און אויפגעוויקלט די שטעלע פון נביא ישעיה, וואו ער זאָגט אָן זײַן פּאַלק די בשורה פון משיח, און אַנגעוויקלט אין זײַן טלית,

הָאָט ער אויפגעוויבן די שריפט איבער אלעמענס קעפּ און ארויסגע-
לייענען מיט גרויס גבורה; „דער גייסט פון גאָט רוט אויף מיר, וויל ער
האָט מיך געזאָבט די בשורה אַנצוזאָגן די אַרעמעלייט. ער האָט מיך גע-
שיקט צו היילן די געבראַכענע הערצער, רופן די געפאַנגענע פּרנז...“
אַבער יוען דער ראשי־הכנסת האָט געהערט די ווערטער, אזוי האָט
ער געציטערט איבער זײַן גאַנץ לײַב, און איז צוגעגאַנגען צו אים און ער
האָט געזאָגט:

— נישט דעם נביא לייענען מיר היינט צו דער הפטורה, נאָר אן
אַנדערן. און ער האָט אַנגעטייטלט אויף דעם אָרט צו לייענען פון דער
הפטורה, וואָס איז געגאַנגען די וואָך. אַבער אונזער רבי האָט גענומען
דאָס ספר און האָט עס פאַרמאַכט, און עס איבערגעגעבן אין דער האַנט
פון סגן, און ער האָט ווייטער געזאָגט בעל־פה פון דער בשורה פון משיחן,
ווי עס שטייט אין ישעיה:

„ער האָט מיך געשיקט צו באַפּרײַען די געבונדענע, אויסצורופן א
יאָר פון ווײַן צו גאָט, דאָס פּאָלק, וואָס גייט אין דער פינצטערניש, האָט
דערזען א גרויס ליכט“...
אַבער דער ראשי־הכנסת און דער חזן און דער סגן און אלע זקנים

זיינען זייער בלייך געוואָרן און דערשראָקן זיך פאַר זײַנע ווערטער, און
זיי האָבן זיך צו אים צוגעדּרונגען און געזאָגט:

— וואָס זיינען דאָס פאַרא ווערטער, וואָס דו זאָגסט און אויף וועמען
מיינסטו עס? ביסטו נישט דער זון פון יוסף, און מרים איז דיין מוטער,
און דינע ברידער און דינע שוועסטער זיצן מיט אונז? אויף וועמען
ריכטעסטו די ווערטער און וואָס מיינסטו מיט זיי?
אַבער ער האָט זיך נישט צוגעהערט צו זייערע רייד און אויסגערופן
מיט א הויך און שטאַרק קול:

— דער האָר יהוה האָט מיר געגעבן א לשון פון די געלערנטע, כדי
צו וויסן א וואָרט צו דעם מידן צו רעדן. דער האָר יהוה האָט אויפגעמאַכט
מײַן אויער און איך האָב נישט ווידערשפעניקט און איך האָב מיך נישט
צוריקגעצויגן. איך האָב געגעבן מײַן רוקן צו די שלעגערס און מײַנע
באַקן צו די, וואָס רײַסן אויס די באַרד, מײַן פנים האָב איך נישט בא-
האַלטן פון שאַנד און אַנשפּײַען. אַבער דער האָר יהוה וועט מיר העלפן,
דעריבער בין איך נישט פאַרשעמט געוואָרן, דעריבער האָב איך געמאַכט
מײַן פנים ווי א שטאַרקן שטיין, און איך ווייס, אן איך וועל נישט פאַר-
שעמט ווערן.

און דער ראשי־הכנסת האָט גערופן מיט גרויס צאָרן צום פּאָלק:

— ציט אים ארויס פונדאָנען, וואָרעם ער לעסטערט גאָט!
אַבער דאָס פּאָלק איז געבליבן דערשטוינט און דערשראָקן, און
האָט געקוקט מיט גרויס אימה אויף דעם רבינס פנים. וואָרעם זײַן פנים
איז געווען בלייך, און דאָך האָט עס געלויכטן ווי א זון, און זײַן קול איז
געווען שטאַרק, ווי דאָס קול פון א דונער, וואָס גייט פון דעם באַרג אין

דעם טאָר אַראָפּ, און זײַנע ווערטער זיינען געווען מיט חן און שיינקייט. און דאָס פּאָלק האָט געזאָגט איינער צום אנדערן מיט פּאַרוואַנדערונג: „דאָס איז דאָך דער זון פון יוסף, ווער האָט אים געלערנט צו רעדן אזוי פון דער שריפט?“

און שמעון בר־יונה איז געקומען צווישן זיי און צו זיי געזאָגט: — האָט איר דען נישט געהערט, וואָס ער האָט געטון צו די לײַט פון כּפּר־נחום, ווי ער האָט קראַנקע געהיילט, בלינדע זעעוודיק געמאַכט, שלעכטע גייסטער פּאַרטריבן? און האָט איר דען נישט געהערט דאָס, וואָס ער האָט געטון אין נעים? און האָט איר דען נישט געהערט, וואָס די לײַט רעדן אויף אים, אז ער איז א הייליקער אין ישראל? נאָר איר האָט פּאַרשטאַפּטע הערצער. גייט דאָך צו צו אים און שטרעקט אויס צו אים די הענט, וואָרעם אַנער הייליך איז אין זײַן האַנט!

און אייניקע פון זיי, וואָס האָבן געזען זײַן פנים און דערשראָקן גע־וואָרן פון זײַן קול, זיינען געפּאָלן צו זײַנע פיס און אויסגעשטרעקט צו אים די הענט און גערופן: „רבי, העלף אונז! באווייז אונז די נסים, וואָס דו האָסט אין כּפּר־נחום געטון?“. אָבער ער האָט זיי געענטפּערט: „האָט איר דען נישט אויף מיר דאָס משל געלייענט: „רופּא, העלף דיר אלייז?“. ווי וואָר איר זאָג אַיך — עס איז נישטאָ קיין נביא אין דעם אייגענעם לאַנד. פיל אַלמנות זיינען געווען אין ישראל אין די טעג פון אליהו, ווען ער האָט אויפּגעהאַלטן די וואַקנס אין הימל דרײַ יאָר מיט זעקס חדשים און עס איז געווען א גרויס הונגער אין לאַנד, און אליהו איז נישט גע־וואָרן געשיקט אפילו צו איינער פון זיי, נאָר קיין צרפים, וואָס איז אין צידון צו א ווייב אן אַלמנה, און פיל מצורעים זיינען געווען אין די טעג פון אליהו הנביא, און ער האָט נישט קיינעם גערייניקט, נאָר נעמן האַרמי!“

ווי זיי האָבן דאָס דערהערט, אזוי איז דאָרט א גרויס גערודער גע־וואָרן, א גרויסער כּעס האָט זיי אַרומגענומען איבער די דאָזיקע רייד, און זיי האָבן אים געוואַלט שלאָגן און באַליידיקן. נאָר מיר, זײַנע תלמידי דים, האָבן אים אַרומגערינגלט און נישט געלאָזט אים קיין שלעכטס טון. און מיר האָבן פּאַרלאָזט דאָס בית הכנסת און איבערגעלאָזט די מתפללים אין גרויס אויפרודערונג.

און עס איז געווען דערנאָך, אזוי איז געקומען צו זײַן מוטער אהיים זײַן משפּחה, די שוועסטערן מיט זייערע מענער, וועלכע האָבן געוואוינט אין שטאָט, און האָבן געקריגט אויף אים און געזאָגט: „ווי אזוי וועלן מיר איצט קענען אויפהויבן אונזערע אויגן פאר די לײַט? ביסטו געקומען אונזער לעבן ענג צו מאַכן אין שטאָט? איצט וועלן זיי אונז מקפּח־פּרנסה זײַן איבער דעם שלעכטס, וואָס דו האָסט גערעדט אויף זיי“. און אויך א טייל פון זײַנע ברידער האָבן געטראָגן פינצטערע פּנימער אויף אים, און זיי האָבן געזאָגט איינער צום אנדערן: „די שטאָט־מענטשן וועלן זיך איצט נוקם זײַן אונז“. נאָר די מוטער איז געזעסן אין א ווינקל מיטן

זון; ווען אפילו איר הארץ איז געווען באטריבט, האט זי זיך נישט צוגע-
לאזט קיין צער, ווייל עס איז געווען שבת הננט. נאך זי האט געזאגט
צום זון:

— עס טוט מיר באנג אויף דיר, מײן קינד, גאט זאל דײן אָפּהיטער זײן!
און ווען עס איז אַוונט געוואָרן, און דער ערשטער שטערן האָט זיך
אויפן הימל באוויזן, אזוי האָט דער רבי צונויפגענומען זײנע תלמידים
און האָט געזאָגט:

— איצט בין איך פטור פון זיי, קומט, לאַמיר אויפגיין קיין כפר-נחום!
און אנדערע האָבן געפרעגט:

— ווילסטו דען נישט איבערנעכטיקן אין שטאָט?

און ער האָט געזאָגט:

— א שטאָט, וואָס פארציקט אירע קינדער, איז ערגער פון א חיה-
רעה. לאַמיר אָפּוואַשן איר שטויב פון אונזערע פיס.

און ווען ער איז געגאנגען צו זײן מוטער צו נעמען רשות פון איר
אָפּצושיידן זיך, אזוי האָט זי אָנגעכאַפט זײן קלייד, זי האָט געוויינט און
האָט געזאָגט:

— מײן קינד, איך וועל דיך נישט לאָזן גיין, איצט זע איך, ווי גע-
פערלעך עס איז דער וועג, אויף וועלכן דו גייסט! איך האָב מורא פאר
דײן לעבן.

אַבער ער האָט געזאָגט:

— דער וועג איז אויסגעלייגט פון מײן פאָטער אין הימל און דער
גאַנג האָט זיך שוין אָנגעהויבן. דו זאָלסט אָבער פריער נישט זען דאָס
געזיכט פון זון, ביז דער ציל וועט זײן דערגרייכט.

און ער האָט געלאָזט זײן מוטער אין געווייך, און פארלאָזט זײן מו-
טער אין שטוב, און מיר — נאָך אים. און עס איז געווען, ווען מיר זיינען
שוין אינדרויסן געווען אין דער שטיקייט פון דער נאַכט, אזוי האָבן
מיר דערהערט זײן מוטערס קול נאַכרופן נאָך אים: „תנוקי, תנוקי! ...
און ער האָט איר אָפּגעענטפערט: „אמי ... אמי! ...“

און ווען מיר זיינען שוין געווען ווייט אויפן וועג, אזוי האָבן מיר
געהערט טריט הינטער אונז, וואָס זיינען נאָך אונז פון דער שטאָט גע-
קומען. און ווען מיר האָבן זיך אומגעקוקט צו זען, ווער עס גייט, אזוי איז
עס געווען יעקב, דער ברודער פון רבין. און דער רבי האָט אים געפרעגט:
— יעקב, מײן ברודער, וואָס טוסטו דאָ?

האָט אים יעקב געענטפערט:

— איך גיי נאָך דינע טריט.

אזוי האָט אים דער רבי געזאָגט:

— יעקב, קער דיך אום צוריק, דײן צײט איז נאַכנישט געקומען.

און די ברידער זיינען געפאָרן איינער דעם אַנדערן אויפן האַלדז
און זיך געקושט. און יעקב האָט זיך צוריקגעקערט אהיים, און מיר זיינען
געגאַנגען אונזער וועג ווינטער.

IX

מיר זיינען דורכגעגאַנגען די נאַכט, און מיר זיינען אָנגעקומען מיטן
פרימאָרגן קיין מגדל, די שטאָט פון פאַרבערס. און מיר האָבן זיך אָפגע-
שטעלט אין אַ הויז, וואָס עס האָט אונז אָנגעוויזן מרים — די פרוי, פון
וועלכער אונזער רבי האָט די רוהות פאַרטריבן, וואָרעם זי איז ארויסגע-
קומען פון דעם אָרט. און די שטאָט איז געווען ריניך און פול באַזעצט
מיט מענטשן, וואָרעם דאָרט האָט מען אין ים געפונען דעם מושל־פיש,
וואָס הייסט חלזין, פון וועמענס גאַל מען האָט געצויגן די תכלת־פאַרב.
אויך האָבן דאָרט די מענטשן דערצויגן טויבן צו ברענגען אלס קרבנות
אויפן מזבח פון בית־מקדש — איז דעריבער די שטאָט באַפֿעקט געווען
מיט דער פאַרב פון דעם תכלת און מיט די שאַטנס פון די טויבן. און דער
רבי איז דאָרט געזעסן אין בית מדרש, וואו עס זיצן די תלמידי חכמים,
און האָט פאַרשפרייט זיין תורה צווישן אונז, זינען תלמידים. און אויך
פיל פון די שטאָט־לײַט זיינען געקומען הערן, און די תלמידי־חכמים,
וואָס האָבן זיך צוגעהערט צו זיין תורה, האָבן גערימט זינען ווערטער און
געזאָגט אויף אים, אז ער האָט אַ מויל, וואָס שיט מיט פערץ. און עס איז
אים געפעלן דאָרט צו זיצן, וואָרעם די לײַט האָבן אונז גרויס כבוד אָפגע-
געבן. מער קיין וואונדער האָט דער רבי אין דער שטאָט נישט באַוויזן.
אין עטלעכע טעג ארום האָט דער רבי באַפויִלן, און מיר האָבן גע-
נומען אַ שיף און מיר זיינען אָפגעפאָרן פון מגדל קיין כפר־נחום. און
שמעון האָט געבראַכט דעם רבין אין דעם הויז פון זיין שוויגער, און ער
האָט באוואוינט דאָס בוידעם־שטיבל, וואָס זי האָט צוגעגרייט פאר אים.
אין כפר נחום זיינען אויך געקומען די פרויען פון דער שטאָט נעים,
יחנה, דאָס ווייב פון הורדוסעס באַאַמטן, און שושנה, און יחנה איז
געווען אַ פרוי פון אַ ריכטיגן מאַן, און זי האָט אויך פאַרמאַגט נחלאות, און
זי האָט גענומען איר געלט און אריינגעגעבן אין דער קופה, און מיר האָבן
דערפאַר געקויפט ברויט, כדי צו שפּיזן די אַרעמע־לײַט, וועלכע זאַמלען
זיך ארום דעם רבין, און זי און שושנה האָבן זיך באַהאַפּטן מיט דער
שוויגער פון שמעון און מיט די אנדערע נשים צדקניות, וועלכע זיינען
דאָרט געווען ביים רבין, און האָבן באַזאָרגט דעם רבין מיט זינען תלמי-
דים און דאָס גאַנצע הויזגעזינד מיט אַלעם נייטיקן, און זיי האָבן אויך
געזאָרגט וועגן די סעודות, וואָס דער רבי פּראָוועט פאר די אַרעמע־לײַט.

וואָס קומען זוכן א ישוועה בני אים. נאָר מרים, דאָס ווייב פון מגדל, האָט זיך אָפגעטיילט פון זיי, זי האָט זיך נישט אָפגעגעבן מיט דער ווירטשאַפּט ווי די אַנדערע ווייבער, נוצערט זי האָט זיך געווידמעט משמש צו זיין דעם רבין אליין. זי האָט געוואָשן זיין קלייד און זי האָט געהיטן די איילן, מיט וועלכע זי האָט געזאַלבת זינע פיס. און עס איז געווען אין אַוונט, ווען דער רבי איז אין זיין דאַכשטיבל געקומען זיך אָפרוען פון זיין הייליקער עבודה בנטאָג, אין די שעהן פון חסד, ווען עס איז געקומען דער שעת־הכושר אויפן רבין, פלעגט זי פאַרן אויף דעם דיל פאר אים אין גרויס דבקות, א שוים האָט געזעצט פון איר מויל, און א הייליקער גייסט איז זי באַפאַרן, און זי האָט אין גרויס עקסטאַז פארן רבין מנבאת געווען. אָבער אונז, די פון די תלמידים, וועלכע האָבן זיך אויסגעקענט אין דער שריפט, איז נישט געפּעלן די זאך, וואָס די מרים טיילט זיך אויס פון אלע אַנדערע פרומע ווייבער, און מיר האָבן געמורמלט צווישן זיך אויף איר פירונג, ווי אויך דערויף, וואָס זי ברענגט דעם רבין אין דער חברה פון זינדיקע.

מיר האָבן געזען, אז דאָס געזיכט פון אונזער רבין איז צו א טייל פון זינע תלמידים נישט ווי נעכטן און אייערנעכטן. מיך, דעם קלענסטן, ווי אויך אַנדערע און שמעון קנאי האָט ער דערווייטערט פון זיך, און ער האָט זיך וואָס אמאָל מער דערנענטערט צו שמעון בר־יונה, דעם ברודער פון אַנדערע, און יעקב מיט יוחנן, די ברידער זבדי; זיי זיינען אַפּן־און־אויסגעגאַנגען ביים רבין. און דער רבי האָט זיך אָפּטמאַל פאַרמאַכט מיט זיי אין זיין שטיבל, און האָט זיי געזאָגט זאַכן, וואָס מיר האָבן נישט געוואוסט. און די אַנדערע תלמידים האָבן זיי מקנא געווען און געקריגט אויף זיי.

שמעון בר־יונה איז געווען פון די גרויס־גלויביקע, ער איז געווען ווי א פאַרליבטער. ער איז געשטאַנען בדחילי ורחימא הינטער דער טיר פון רבינס שטיבל. ער האָט געגלויבט, אז ער הערט קולות פון מלאכים און נביאים, וואָס זיינען מיטן רבין אין שטוב. ווי די ברידער זבדי, האָט ער געגלויבט, אז די ישועה וועט נאָר קומען דורך די אומוויסנדיקע און תמימים. וואָרעם נאָר די אמונה און נישט די חכמה איז דער שליטה, וואָס עפנט אויף די טיר צום מלכות שמים. די ברידער זבדי זיינען געווען שטאַרקע און ריכע זייט. זיי האָבן געהאַט פיל שיפן, און זיי האָבן פאַר־לאָזט די שיפן פון זייער מוטער, כדי נאָענט צו זיין פון רבין. יעקב, דער עלטערער ברודער, איז געווען דעם רבינס געליבטער תלמיד, וואָרעם יעקב איז געווען שטאַרק אין גלויבן, ווי שמעון, און אפשר נאָך מער ווי ער. און אַנמאַלט זיינען מיר אָנגעקומען צום ים כנרת און מיר האָבן גע־וואָלט אריבערפאַרן אויף דער צווייטער זייט, און קיין שיף איז נישט געווען ביים ברעג, אזוי האָט יעקב געזאָגט צום רבין:

— רבי און לערער, ווען דו ווילסט, קאַנסטו דאָך שפּאַלטן דעם ים, ווי משה רבינו האָט עס אין זיין צייט געטון, ווען די יידן זיינען ארויס

פון מצרים, און מיר וועלן קאָנען אדורכגיין דורך דער טריקעניש.

און דער רבי האָט אים געענטפערט:

— וואָלט איך געווען מיט דיר אליין, וואָלט איך עס געטון, וואָרעם קיין שום מניעה איז נישטאָ פארן גלויבן; אָבער דער אומגלויבן פון די אַנדערע שטערט עס.

און געמיינט האָט ער דאָס מיך, ווייל ער האָט געזען, אז איך גלויב נישט אין דערין. און יעקב איז שטענדיק געזעסן בני זינע פיס, און ער האָט דעם רבין באַדינט ווי שמעון. און יוחנן זיין ברודער איז געווען מיט זינע אַקסלען און הייך ברייטער און העכער פון אלע, ער איז געווען א גבור, און א קול האָט ער געהאַט ווי א רין, און ער איז געווען צוגעלאָזט צום פראַסטן פאַלק, וואָרעם ער איז געווען איינער פון זיי. דער רבי האָט געגעבן סימנים אויף זינע דריי תלמידים: אויף שמעון האָט ער געזאָגט: „דאָס איז דער פעלז, אויף וועלכן איך שטיי, יעקב איז דער שטעקן, אויך וועלכן איך לען זיך אָן, און יוחנן איז דער שופר, דורך וועלכן איך רוף!“ ...

און ווען מיר זיינען צוריקגעקומען קיין כפר-נחום, אזוי איז יוחנן ארויסגעגאנגען צום באַרטן פון ים, וואו עס זיצן די פישערס, און אויף די מאַרק-פלעצער, און אוועקגעזעצט זיך אין טויער פון די טויבן, וואָס איז דער אריינגאנג אין דער שטאָט, און האָט גערופן צום איינפאַכן פאַלק: „דער וואונדערלעכער מאַן איז דאָ אין שטאָט, קומט אהער, איר אַלע, וואָס זיינען דורשטיק נאָך היילף!“.

און ווי דאָס פאַלק האָט געהערט, אז דער רבי איז צוריק אין שטאָט, אזוי האָבן זיך ווידער געשאַרט די מאַסן צום שמאַלן אַנגאַנג פון שמעוןס הויז, און אלע האָבן געוואָלט אריינגיין צו אים. און זיי האָבן אויסגעזשטרעקט די הענט נאָך אים און האָבן גערופן: „רבי, העלף אונז!“ און ווי דער רבי האָט געזען די דורשטיקע מאַסן, וואָס רינגלען אים ארום, אזוי האָבן זיך זינע כוחות באַניט און דער רוח הקודש האָט גערוט אויף אים. ער איז געוואָרן ווי א ברוסט, וואָס זייגט אָן ישראל מיט ישועות און נחמות. ער האָט אָנגעטון זיין ווייס קלייד מיט ציצית, און איז געווען באַגלייט פון זינע תלמידים. ער איז ארויסגעגאַנגען צום דורשטיקן עולם און האָט אויסגעשטרעקט זינע הענט צו זיי, און ווי זיי האָבן אים געזען אין זיין ליכטיק קלייד, באַגלייט פון זינע תלמידים, אזוי האָבן זיי זיך געוואָרפן פאר אים צו די פיס און אויסגעשטרעקט צו אים די הענט און גערופן: „הייליקער אין ישראל, העלף אונז!“—און דער רבי האָט געזאָגט: — דאָס רחמנות נידערט נישט פריער אראָפּ פון הימל, ביז עס ווערט נישט אויפגעפאָדערט פון אונטן.

און ער איז אריינגעטרעטן צווישן זיי און געטרייסט די דערשלאַג גענע און געהיילט די קראַנקע און מוהל געווען די זינד. אין דער שטאָט כפר-נחום איז געווען א בכבודיקער מאַן, געלערנט און אָנגעזעען אין שטאָט, וואָרעם ער איז געווען דער ראש פון בית

הכנסת, וואו דער רבי האָט געדרשנט יעדן שבת פארן קהל, און ער האָט געגלויבט אין רבין. און ער איז געקומען פאר אים און איז געפאָלן פאר זינע פיס און האָט אים געבעטן, אז ער זאָל קומען אין זיין הויז אריין, וואָרעם זיין איינציקע טאָכטער, א מיידל פון צוועלף יאָר, האָלט ביים שטאַרבן. אָבער דאָס פאָלק האָט דעם רבין ארומגערינגלט און האָט אים אַנגעשלאָסן ווי א מויער, און ער האָט נישט געקאָנט ארויסגיין פון צווישן זיי. און ווי ער רעדט נאָך אזוי, קומט אַנצולויפן א מאַן פון דעם ראש פון דער שול, און האָט געזאָגט צום ראש פון בית-הכנסת:

— דיין טאָכטער איז געשטאַרבן, האָסט נישט מער וואָס מטריח צו

זיין דעם רבין!

אָבער ווען דער רבי האָט דאָס געהערט, האָט ער געזאָגט:

— האָב נישט קיין מורא, נבערט גלויב נאָר, און די אמונה וועט

דיר העלפן.

און ער איז געגאַנגען אין שטוב אריין צום ראש פון בית הכנסת, און ער האָט קיינעם מיט זיך נישט אריינגעלאָזט, נבערט זינע דריי תלמידים: שמעון, יעקב און יוחנן און דעם פאָטער מיט דער מוטער פון קינד, און ער האָט געזאָגט:

— וויינט נישט, דאָס קינד איז נישט געשטאַרבן, זי שלאָפט בלויז,

— און ער האָט זי אַנגענומען ביי דער האַנט און געזאָגט: — ידדה, הייב דיך אויף!

און דאָס קינד האָט זיך אויפגעהויבן און איז געווען ווי איינע פון אונז. מיר, די תלמידים פון רבין, וואָס זיינען נישט געווען דערבני, האָבן געמורמלט צווישן זיך: „פארוואָס האָבן מיר נישט די זכיה צו זיין דער ביי, ווען דער רבי טוט זיין נס?“ — און מיר האָבן פארדרוס געהאט און מקנא געווען שמעזנען און די ברידער זנדי, וועלכע דער רבי האָט מקרב געווען צו זיך.

און דאָס פירעכץ פון אונזער רבי איז געווען אזוי: אונזער רבי איז צוגעפאָרן מיט א שיפל, וואָס זינע צוויי באַליבטע תלמידים, שמעון און יעקב, האָבן געפירט, צו א ברעג פון א שטאָט ביים ים כנרת, און דאָס פאָלק האָט זיך געזאַמלט אויפן ברעג, און אונזער רבי האָט גערעדט צו זיי פון שיפל אראָפּ פיל קלוגע רייד. דורך משלים און גלייכענישן האָט ער זיי געלערנט ארונטערצוקומען אונטער דעם עול פון מלכות שמים. „דאָס מלכות פון גאָט — האָט ער געזאָגט — איז געגלייבן צו א מענטש, וואָס וואָרפט זוימען אין דער ערד אריין, און נאָכן איבערשלאָפן זיך ביינאָכט — ער שטייט אויף אינדערפרי, און דאָס זייעכץ בלייבט, און ער ווייסט נישט דערפון. וואָרעם די ערד אליין ציט ארויס פון זיך איר פרוכט און איר גראַז.“ און נאָך אועלכע גלייכענישן האָט ער דערציילט. דער קלוגער האָט עס געהערט און פארשטאנען דעם טיפן מיין דערפון, און דעם פראַסטן האָט ער געצויגן דאָס האַרץ מיט דעם שיינעם משל. אָן א משל האָט ער נישט גערעדט. וואָרעם הורדוס אנטפאסט האָט שוין

געהאט געהערט וועגן אונזער רבין, און ער האָט זייער מורא געהאט פאר אים, און ער האָט אים געוואָלט זען, ווייל דאָס פאָלק האָט געזאָגט אויף אונזער רבין, אז ער איז יוחנן המטביל, וואָס הורדוס האָט געלאָזט קעפּן אין זײַן פעסטונג. און הורדוס אנטפּאס האָט זיך אין האַרץ געשראַקן און געזאָגט: „ווי אזוי איז צוריקגעקומען אין לעבן דער, וועמען איך האָב געקעפּט?“. און אויך די חכמים זיינען נישט צופרידן געווען פון אונזער רבין, וואָס ער פירט זיך נישט אויף, ווי א תלמיד חכם באדארף זיך אויפֿ־פירן, און אפילו די תלמידים פון יוחנן האָבן מהרהר געווען אויף אים דעריבער, וואָס ער גייט נישט אין די וועגן פון יוחנן המטביל, וועלכער האָט געהייסן פּניניקן דאָס נפש און פּאַסטן. אויך האָבן פיל בעלי־בתים, בעלי־נכסים מהרהר געווען אויף אים, ווייל זיי האָבן געזאָגט, אז ער באַלעמוטשעט די שכיר־יוֹם פון זייער אַרבעט.

און עס איז געווען, ווען די שוטר־ים האָבן זיך דערנענטערט צום ברעג, אזוי האָט שמעון און יעקב, וועלכע זיינען שטענדיק געווען מיט אים אין שיפֿל, גלייך אָנגעהויבן מיט שטאַרקע שלעג די רודערס צו שלאָגן אין וואַסער, און אונזער רבין אָפּגעפירט אין האַרץ פון ים, וואָס דאָרט האָבן די שוטר־ים אים שוין נישט געקאָנט דערגרייכן. אויך האָבן די בני זבדי, וועלכע האָבן פארמאָגט פיל שיפֿן, אויפגענומען אויף זיי פיל פאָלק און זיי אָפּגעפירט אין ים אריין נאָך אונזער רבין. און מיר האָבן אָנגעגרייט אויף די שיפֿן ברויט און שפּיז, וואָס מיר האָבן אָנגע־קויפט פאר דאָס געלט, וואָס דאָס ווייב יוחנה און אנדערע נשים צדקניות, וועלכע האָבן געגלויבט אין רבין, האָבן אין אונזער קופּה אריינגעלייגט. און דער רבי מיט דעם פאָלק הינטער אים זיינען אויף די שיפֿלעך צוגע־שוואומען צו א ברעג ביים אָנהויב פון ים כנרת, אין דער נאָענט פון בית צידה אָדער צו אן אנדערן ברעג, וואָס איז לער פון מענטשן, און דאָרט זיינען מיר אלע אויסגעשטיגן, און מיר אלע האָבן זיך אויסגעצויגן איבערן ברעג אויף די גרינע פעלדער. טיילמאָל זיינען מיר אריינגעגאַנגען אין א חורבה אריין אָדער מיר האָבן זיך באהאלטן צווישן די וויינ־גערטענער, וואָס וואָסן דאָרט אויפן ברעג, וואָרעם די טעג זיינען געווען זומער־טעג. און דער רבי האָט זיך געזעצט אינמיטן פון פאָלק און האָט געבראַכן מיט זיי ברויט, און זיי געלערנט די וועגן פון גאָט, און מבשר געווען פאר זיי דאָס אָנקומען פון מלכות־שמים. ער האָט זיי געלערנט, וואָס זיי האָבן צו טון, כדי צו ירשענען יענע וועלט און זיי זאָלן זוכה זײַן צו האָבן א חלק אין דעם מלכות־שמים. און אמאָל האָט ער געהייילט א קראַנקן מיט קרייטעכצער אָדער מיט א באַרירונג פון זײַן האַנט. ער האָט באַרואיקט די אויפגעשטורעמטע געמיטער און געטרייסט די גע־פאלענע און מוחל געווען די זינד פון די זינדיקע. און דאָס פאָלק האָט זיך באהאַפּטן צו אים, און ער איז געוואָרן מיט זיי צו איין לייב און איין נשמה.

און די אמונה פון שמעון ברי־יונה אין אונזער רבין האָט זיך גע־

שטאַרקט וואָס אמאָל מער. ער האָט געגלויבט, אז אונזער רבי איז ביכולת צו טון דאָס, וואָס קיין שום בשר ודם האָט פאר אים נישט געטון, אז די רשותן זיינען אים איבערגעגעבן אין זיין האַנט נישט נאָר איבער מענטשן, נאָר אויך איבער רוחות און עלעמענטן, און די מלאכים שטייען גרייט אויסצופירן זינע שליחותן, און ער האָט געהערט שטימען און געזען בילדער, וואָס קיינער פון אונז האָט נישט געזען, און איינמאָל איז געשען אזוי: מיר האָבן אונזער רבין אליין איבערגעלאָזט אויפן ברעג, ווייל ער האָט געזאָגט, אז ער וויל מתפלל זיין ביחודות. מיר זיינען אָפגעפאָרן מיט די שיפלעך אין ים אריין, מיר האָבן געזאָלט שפעטער נאָך אים צו ריקומען. דערווייל איז פארנאָכט געוואָרן, דער ים האָט זיך איינגעהילט אין אַ וואַלקן פון טוי, וואָס האָט זיך געלייגט געדיכט איבער אים. דער וואַלקן האָט פארשטעלט דאָס ליכט פון הימל, און עס האָט זיך אויסגע- דאַכט, אז הימל און ערד זיינען צוזאמענגעוועבט געוואָרן און זיך בא- האַפטן צוזאַמען אין איין נפש. און פינצטער איז געוואָרן איבער דער וועלט, אז מיר האָבן נישט געזען דעם עק פון אונזער שיף. אונזערע רב- דערס האָבן געטאַפט אין דער געדיכטעניש. די בני זבדי, וועלכע האָבן געפירט דאָס שיפל, האָבן געזאָגט: «קומט, לאַמיר זיך צוריקקערן צום ברעג, וואו מיר האָבן אונזער לערער פארלאָזט, וואָרעם עס ווערט שפעט, דער הימל איז פארוואַלקנט». און שמעון בר-יונה און די אנדערע תלמי- דים זיינען געווען אין דער שיף, און מיר זיינען אלע געווען באזאָרגט וועגן אונזער רבין, וואָרעם דער ים האָט גלענדערט זיין געזיכט. אָבער פלוצלינג הערן מיר, ווי שמעון בר-יונה רופט אויס מיט גרויס אַנגסט: «קוקט און זעט!». מיר האָבן געקוקט אין דער נאַכט אריין, אָבער די פינצטערניש האָט אַלץ פארשטעלט פאר אונז, ווי א געדיכטע נעץ וואַלט געהאַנגען פאר אונזערע אויגן, און מיר האָבן גאַרנישט געזען, נאָר גע- דיכטעניש ארום אונז, ווי מיר וואַלטן זיך אין אַ וואַלקן פארלוירן. און מיר פרעגן אין אַנגסט: «בר-יונה, וואָס זעסטו? זאָג!» — און שמעון בר- יונה האָט געוויזן אויף דעם געדיכטן טוי-וואַלקן, וואָס האָט פאַרדעקט דעם שטח וועלט, און האָט אויסגערופן: «איך זע מײן רבין, ווי ער פירט אַן דעם חלל פון דער וועלט, זיין קאַפּ דערגרייכט אין הימל אריין, און מיט זיינע נאַקעטע פיס שפּרייזט ער איבער די וועלן פון ים! ער באַרירט זיי מיט זיינע פיס און זיי לייגן זיך ווי אונטערטעניקע שאַף אונטער אים און לאָזן אים טרעטן איבער זיך!». מיר האָבן אונזערע אויגן איינגע- שטאַכן אין דער טיפער נאַכט אריין, אָבער די פינצטערניש איז געלעגן ווי אַ פאַנצער פון שטאַל ארום אונז, און מיר האָבן נישט געזען איינער דעם אַנדערן, נאָר מיר האָבן געהערט בר-יונהס קול, וואָס האָט געהאַלטן אַלץ אין איין רופן: «ער גייט, ער גייט פאַראויס פאר אונז!» און מיר האָבן געגלויבט אין זיינע רייד, וואָרעם דער פחד פון גאָט איז געפאַלן איבער אונז...

און עס איז געווען א טאָג, און אונזער רבי איז ארויסגעפאָרן מיט

די תלמידים און פיל פאָלק איבערן ים צו א ברעג, ווי זיין געוואוינהייט
איז געווען, כדי צו ברעכן מיט זיי ברויט. עס איז געווען שפעט אין דער
נאַכט, און זיי זיינען נישט צוריקגעקומען. און אייניקע פון די תלמידים,
און צווישן זיי אויך איך, יהודה, זיינען איבערגעבליבן אינדערהיים היטן
די כלים. און ווי מיר האָבן געזען, אז עס פינצטערט זיך דער ים און דער
רבי מיט די תלמידים קערן זיך נישט אום צוריק, זיינען מיר ארויס צום
ברעג פון ים זיי אַפּוואַרטן. וואָרעם א גרויסער שטורעם האָט זיך אָנגעהויבן צו
שלאָגן מיט ריטער פון כעס. און זיי האָבן זיך אויפגעהויבן מיט גרויס רעש ווי
בערג און זיינען שטיין געבליבן. פון דער שוואַרצקייט פון דער נאַכט
האָבן מיר דערהערט אויפן ברעג דאָס שלעכטע געברום פון די וועלן,
וואָס זיינען אויפגעשטאַנען איינער אויפן אַנדערן ווי די גרויסע וואַלפיש,
און זיי האָבן זיך געשלאָגן מיט זייערע עקן. אונזערע הערצער זיינען צע-
גאַנגען פאר אַנגסט איבער דעם גורל פון רבין מיט די תלמידים. די וויי-
בער האָבן ארויסגעבראַכט די לאַמפן פון די הַנזער צום ברעג, און מיר
אלע האָבן אַפּגעוואַרט דאָס אַנקומען פון די שיפן. נאָר מען זעט גאַרנישט
און מען הערט גאַרנישט, נניערט דאָס ברויזנדיקע געבייזער פון ים.
מיטאַמאָל דערהערן מיר מענטשלעכע שטימען רופן פון דער נאַכט ארויס:
„הושענה, העלף אונז“ — און מיט איין מאָל ווערט אלץ שטיף, ווי א
שווערד וואָלט די קעפ פון די ווילדע וועלן אַפּגעהאַקט און זיי רואיק
אוועקגעלייגט. פון דער נאַכט שווימט ארויס אויפן ים די שיף, רואיק
אין זיין וויסן קלייד שפּריינט ארויס פון דער שיף דער רבי, נאָך אים
שמעון בריינהאָר און יעקב בן זבדי, זייערע קליידער צעריסן אויף זייער
לייב פון די פּיילן פון שטורעם, זייערע האָר צעשוויבערט, זייערע בערד
צעוואַרפן, באַגאַסן פון קאַפּ ביז די פיס מיט וואַסער. און שמעון מיט
אויסגעשטרעקטע הענט און פּייערדיקע אויגן זאָגט צו אונז, און מיר הערן
דאָס פּראַטערן פון זיין האַרץ אין זיין קול: „הערט און זעט, וואָס גאָט
האָט געטון מיט אונז! א גרויס נס איז געשען: מיר זיינען געפאַרן אויף
שטורעם אויסגעבראַכן, פּלוצלינג איז ער געקומען, פּלוצלינג זיינען מיר
פון הויכע וועלן אַרומגערינגלט געוואָרן ווי פון חיות־רעות, שדים און
רוחות זיינען געזעסן אין זיי און געוואַרפן זיי ווי אין גרויס קדחת.
און די וועלן האָבן די מַללער אויפגעפּנט אויף אונז צו פאַרשלינגען.
מיר קוקן זיך ארום אויף אונזער רבין, אז ער זאָל אונז ראַטעווען פון די
הענט פון משחית, און מיר זעען אונזער רבי שלאָפט רואיק אויף דעם
באַרטן פון דער שיף. מיד פון זיין הייליקער אַרבעט, האָט ער זיך צו-
געלעגט, זיין קאַפּ אויף זיין רעכטער האַנט, זיין לייב מיט טוך און קלייד
פאַרדעקט, און מיר היטן דעם אַטעם זינעם. אָבער דאָ קומט א כוואַליע
אָן, גרויס ווי א לויט, און שלאָגט אָן די שיף מיט איר עק, די שיף
שטעלט זיך קאַפּויר, דער רודער איז צעבראַכן, די ברעטער קרעכצן אונ-

טער די שלעג פון די וועלן, באלד קראַכן זיי צונויף. און מיר האָבן גע-
 רופן: „רבי, רבי, הערסטו נישט אונזער געשריי, זעסטו נישט אונזער
 אַנגסט? האָב רהמנות אויף דעם פּאָלק, וואָס פּאָלגט נאָך זינע טריט
 און איז מיט דיר אין א שטורמישן ים ארויס!“. ער האָט אונז אָנגעקוקט
 מיט זיין דערוואַכנדיקן בליק: „קליינגלויביקע, וואָס איר זענט!“ — און
 ווי א האָר אויף זינע שלעכטע הינט, וואָס באפּאָלן זיין ליבן גאַסט, האָט
 ער אָנגעשריגן אויף די וועלן, און ווי אונטערטעניקע הינט האָבן זיי די
 קעפּ געבויגן צו דער ערד און אונטער זינע פּיס זיך געלייגט. מיר זיינען
 ווי די יידן אין מצרים אדורך דעם געשפּאַלטענעם ים“.

ווען מיר האָבן דערהערט, וואָס ברייזונג האָט אונז פארציילט, האָבן
 מיר אויפגעוהויבן די הענט צום הימל און געלויבט דעם פּאָטער פאר דעם
 חסד, וואָס ער האָט געטון מיט אונז, און דער פּחד פון רבין איז געפּאָלן
 אויף אונז. און די פון אונז, וואָס זיינען געווען פון די קליינגלויביקע,
 זיינען זייערע הערצער צעגאנגען געוואָרן פאר שרעק. מיר זיינען אָנ-
 געקומען פאר אונזער רבין בדחילי ורחימא, מיט אַש באַשיט די קעפּ
 און אין באַרוועס זיך געוואָרפן צום רבינס פּיס און געזאָגט: „הייליקער
 אין ישראל, וויי צו אונז, מיר האָבן געזינדיקט אין אונזערע הערצער
 קעגן דיר! זיי אונז מוחל און פארשטויס אונז נישט פון דיין אָנגעזיכט!“
 און דער רבי האָט געלייגט זיין האַנט אויף אונזערע רוקנס און
 האָט געזאָגט:

— הייבט אַיך אויף און זינט געטרייסט, די זינד איז אַיך פארגעבן,
 זייערע גלויבט, וואָרעם קיין זאָך טוט נישט בנישטיין דעם גלויבן!
 און מיר זיינען געטרייסט געוואָרן, און אונזערע הערצער זיינען אָנ-
 געפליט געוואָרן מיט בטחון. און מיר האָבן געזאָגט איינער צום אַנדערן:
 — די ישועה שטייט הינטער אונזער טיר. וואויל איז צו דעם, וואָס
 האָט דאָס דערלעבט!
 און צווישן די, וואָס האָבן מחילה געבעטן ביי זייער רבין, בין איך,
 יהודה איש קריות, געווען.

X

אין יענע טעג זיינען אָנגעקומען די שליחים פון ירושלים, וואָס חנן,
 דער עלטסטער פון די כהנים גדולים, האָט געשיקט, כדי אויסצופאַרשן
 אונזער רבין און נאָכצופאַרשן זינע מעשים, וואָרעם עס איז דערגאָנגען
 צו די סנהדרין אין ירושלים דאָס געהער וועגן אונזער רבין, וועגן די
 וואונדערלעכע זאָכן, וואָס דער רבי ישוע בן יוסף טוט, די פרעמדע תורה,
 וואָס ער פארשפרייט, און זיין אויפפירונג, וואָס איז נישט אין רוח פון

דער קבלה, — האָבן זיי געוואָלט דערגיין, צי עס איז עפעס דאָ אין דער זאך, וואָס די זייט רעדן אויף אים.

און די גאַל פון די שליחים איז געווען זיבן, לויטער געלערנטע אין דער שריפט, די וואָס קאָנען אויסטייטשן און די וואָס ציילן יעדעס וואָרט. און צווישן זיי איז געווען א מאַן, וועלכן איך האָב געקענט פון ירוֹ-שלים, און נקדימון איז געווען זיין נאָמען. דאָס איז געווען מנין רבי און מנין חבר, א מאַן מיט מיר אין איין דעה, א פרומער און גערעכטער, וועלכער האָט געוואָרט אויף דעם געזאָלטן פון גאָט, ער זאָל קומען יעדן טאָג און אויסלייזן ישראל. און איך, דער קנעכט פון זיין האַר, האָב זיך געפּעדערט און אוועקגעגאנגען צו נקדימון און האָב אים געזאָגט:

— ריר נישט אָן דעם הייליקן פון ישראל!

און איך האָב אים פארציילט פון אלע וואונדער, וואָס דער רבי האָט געטון ביז הַזְנַת, און פון דער תורה, וואָס ער פארשפרייט. און איך האָב אים אויך פארטויט פון די רייד, וואָס עס האָט גערעדט צו מיר זיין מוטער אין נצרת, אז ער איז געבוירן אין בית־לחם אין אפרת, וואָס איז אין יהודה, ווי דער נביא האָט נביאות געזאָגט.

און ווי נקדימון האָט דאָס געהערט, אזוי האָט ער געזאָגט:

— עס מוז עפעס זיין אין דער זאך! ...

און עס זיינען אויך געקומען די תלמידים פון יוחנן, וואָס נאָך דעם טויט פון זייער רבי זיינען זיי געווען פארשפרייט ווי די שאַף אָן א פאַסטוך און זיי האָבן געוואָרט אויף דעם, וואָס וועט קומען, ווי יוחנן האָט נביאות געזאָגט.

און איך בין געגאנגען צו זיי און האָב זיי פארציילט פון די מעשים פון מנין רבין און פון די וואונדערלעכע זאכן, וואָס ער טוט. און נקדימון און די תלמידים פון יוחנן זיינען געקומען בנינאכט צו גיין אין שמעונס שטוב אין געהיים, און זיי זיינען געקומען פאר אונזער רבינס געזיכט ... און נקדימון האָט זיך אָנגערופן:

— זאָג אונז, ווער דו ביסט, גיב אונז א צייכן, א באַווייז — ביסטו

דאָס דער, אויף וועמען מיר וואָרטן אָדער נישט?

און די תלמידים פון יוחנן האָבן זיך אָנגערופן און האָבן געזאָגט:
— ווען אונזער רבי האָט נאָך געלעבט, האָט ער אונז געשיקט צו דיר, און מיר האָבן זיך געפרעגט אין זיין נאָמען: ביסטו עס, אָדער מיר זאָלן וואָרטן אויף אן אנדערן? — און דו האָסט אונז געזאָגט: „גייט צוריק און זאָגט יוחנן, וואָס איר האָט געהערט. און געזויבט איז דער מענטש, ער וועט נישט געשטרויכלט ווערן אין מיר!“ — און מיר זיינען צוריק געגאנגען און מיר האָבן שוין געפונען אונזער רבין טויט, א געקעפטן דורך הורדוסן, נאָכדעם ווי זיין ווייב האָט אים אָנגערעדט דערצו. און מיר שטייען איצט פאר דיר ווי פארבלאָנדזשעטע שאַף, וואָרעם אַנדערש זיינען דינע וועגן פון די, אויף וועלכע יוחנן האָט אונז געפירט, און אַנ־דערש זיינען דינע אויפפירונגען. אונזער רבי האָט אונז געלערנט צו

האַלטן ריין אונזער גוף, און דו זיצסט מיט חוטאים, מוכסים און זינדיקע פרויען! ביסטו דאָס דער, אויף וועלכן די נביאים האָבן נביאות געזאָגט, — אזוי לאָזן מיר בלאָזן מיט די גרויסע שופרות און פונאַנדערטראָגן דינן בשורה אין ישראל! — און זיי האָבן אויסגעשטרעקט צו אים די הענט און זיך געבעטן בני אים: האָב רחמנות אויף דינע קנעכט און פני-ניק אונז נישט מיט אמוויסנהייט.

אַבער דער רבי האָט זיי געענטפערט נישט „יא“ און נישט „ניין“. און ער האָט גערעדט צו זיי מיט משלים, און ער האָט צו זיי געזאָגט: — איצט צו וועמען זאָל איך גלייבן די מענטשן פון דעם דור און צו וועמען זאָל איך זיי שטעלן? זיי זיינען געגלייבן צו קינדער, וואָס זיצן אויף דער גאָס און רופן איינער צום אַנדערן און זאָגן: „מיר האָבן פאר אייך געפליגט און איר האָט נישט געטאַנצט, מיר האָבן צו אייך געקלאָגט און איר האָט נישט געוויינט“. וואָרעם יוחנן המטביל איז צו אייך געקומען און נישט געגעסן קיין פלייש און נישט געטרונקען קיין וויינ, האָט איר געזאָגט — ער איז א שד, און דער בן־אדם איז געקומען און עסט און טרינקט, זאָגט איר — זעט, דער מענטש איז א זולל וסובא, א פריינד פון מוכסים און זינדער. אַבער די קלאַגשאַפט ווערט גערעכטפאַרטיקט פון אלע אירע קינדער.

און מער האָט ער צו זיי נישט געזאָגט. און זיי זיינען ארויסגעגאנגען אזוי אמוויסנד, ווי זיי זיינען געקומען צו אים. און נקדימון האָט געזאָגט: — איצט איז אונז גאַרנישט מער איבערגעבליבן, נאָר דאָס געזעץ, וואָס איז אין אונזערע הענט. דאָס איז די שנור, אין וועלכער מיר האַלטן זיך, וואָרעם זי איז געגעבן געוואָרן צו אונז פון גאָט, און נאָך איר וועלן מיר גיין. און גאָט זאָל טון דאָס, וואָס עס איז רעכטפאַרטיק אין זיינע אויגן, און צומאַרגנס זיינען געווען אויסגעזעצט די שליחים פון די סנהדרין-רין, וואָס זיינען געקומען פון ירושלים, און זיי האָבן אויפגערופן דעם רבין צום משפט, אז ער זאָל קומען און עדות-זאָגן איבער דער פירונג פון זיינע תלמידים. וואָרעם דער רבי איז פאראנטוואָרטליך פאר זיינע תלמידים, ווי די תלמידים פאר זייער רבין.

זיי האָבן זיך אויסגעזעצט, די שליחים פון די סנהדרין, אין דער לשכה, וואָס איז בני דעם בית-הכנסת אין כפר-נחום. דריי זיינען געקומען פון ירושלים: אליעזר דער זון פון יהודה, וועלכער האָט געהערט צו דער כת פון די כהנים גדולים; נקדימון דער זון פון נקדימון, וועלכער איז געווען פון די תלמידים פון הלל און ער איז געווען דער היטער פון דער מסורה, און נתן דער זון פון ישמעאל, וואָס איז געווען שטאַרק אין דער שריפט, פון די תלמידים פון שמאי. און זיי האָבן גערופן, און עס איז געקומען שמעון דער פרוש פון דער שטאָט נעים, וועלכער איז געווען דער גאַסטגעבער פון אונזער רבין, און ער האָט געהאט די ערשטע מח-לוקה מיט אונזער רבין איבער פארגעבן די זינד. און דער ראש פון בית

הכנסת, ר' יהודה, דער זון פון חנן, איז געווען דער יושב ראש פון בית-דין, ווייל ער איז געווען פון אַרט, און דער סגן, און דער חזן פון דער שול זיינען געזעסן לעבן אים, און זיי האָבן אָפּגענומען גבית-עדות פון די מענטשן וועגן די מעשים פון אונזער רבין, און עס זיינען געקומען טייל פון די לייט פון דער שטאָט און האָבן עדות געזאָגט: „מיר האָבן געזען דעם רבין יהושע בן יוסף זיצן מיט זינדיקע לייט בנ איין טיש. מיר האָבן אים געזען ארומגיין מיט מוכסים, וועלכע זיינען געגליכן צו גזלנים, און לעבן אים געפינען זיך פרויען פון שלעכטן שם“. האָבן זיי געשיקט און געפרעגט אונזער רבי: „ישוע בן יוסף, פארוואָס גייסטו ארום מיט זינדיקע און מוכסים און פרויען, וועלכע האָבן א שלעכטן שם? — און ער האָט זיי געשיקט אן ענטפער: „דער רופא היילט נישט קיין געזונטע, ניערט קראנקע“. און דאָס בית-דין האָט אָנגענומען זיין ענטפער. און עס זיינען געקומען אַנדערע און האָבן געזאָגט: „מיר האָבן געזען דעם רבין ישוע מיט זינע תלמידים זיינען אדורכגעגאנגען א באוואקסן פעלד מיט תבואה אום שבת, און טייל פון זינע תלמידים האָבן אָפּגעריסן זאָנגען פון פעלד אום שבת און געגעסן, און זייער רבי האָט זיי דערפאר גאַרנישט געזאָגט“. האָט דאָס בית-דין געשיקט און גערופן אונזער רבין, און זיי האָבן צו אים געזאָגט: „ישוע, דער זון פון יוסף, ווייסטו נישט, וואָס עס שטייט געשריבן, אז דער שבת אין אן „אות בני ובני ישראל, אות הוא לעולם? און היינט, אז זינע תלמידים האָבן מחלל געווען דעם שבת, ביסטו שולדיק דערפאר, ווייל מען פאָדערט אויף פון רבין דאָס, וואָס זינע תלמידים האָבן פארוינדיקט!“. און אונזער רבי האָט זיי געענטפערט און געזאָגט: „איר האָט געלייענט, וואָס דוד האָט געטון, יוען ער מיט זינע מענטשן זיינען הונגעריק געווען? ער איז געקומען אין גאַטס הויז אריין און געגעסן פון לחם הפנים, וואָס איז נישט מותר פאר אים און פאר זינע מענטשן צו עסן, ניערט צו די כהנים אריין. איר האָט דאָך געלערנט אין דער תורה: די כהנים אין בית מקדש זיינען מחלל דעם שבת, און עס ווערט זיי נישט גערעכנט פאר א זינד, און איך זאָג אײַך, אז עס איז דאָ עפעס, וואָס איז גרעסער פארן בית-מקדש! איר ווייסט דאָך, וואָס עס שטייט געשריבן: „חסד וויל איך, נישט קיין שעכ-טונג! — און איר זאָלט נישט באשולדיקן די ריינע, וואָרעם דער מענטשן זון איז אויך דער האָר איבערן שבת!...“

ווי דאָס בית-דין האָט דאָס דערהערט, זיינען זיי שטייל געוואָרן, און עס האָט געפרעגט אליעזר דער זון פון יהודה: „וועמען מיינט ער דאָס — דער מענטשן-זון?“. אזוי האָט זיך אָנגערופן נתן, דער זון פון ישמעאל: „דאָס מיינט ער משיח, ווי עס שטייט אין דניאל“. האָט זיך אויפגעהויבן שמעון דער פרוש און האָט געזאָגט: „האָבן שוין די חכמים אָנגענומען דעם דין, אז פיקוח נפש איז דוחה שבת?“. האָט דערויף נקדימון בן נקדימון אָפּגעענטפערט: „מיר האָבן עס בקבלה פון הלל הזקן, און די חכמים האָבן עס געדורנגען פון דער תורה, וואָרעם עס שטייט געשריבן:

„כי קודש הוא לכם“, הייסט עס, אז דער שבת איז איבערגעגעבן צו אייך, נישט איר צום שבת“. און נתן, דער זון פון ישמעאל, האָט עס באשטעטיקט פון די נביאים, וואָרעם דער נביא ישעיה האָט געזאָגט: „וקראת לשבת עונג“, הייסט עס, אז דער שבת איז אן עונג און נישט קיין עול“. האָט דער יושב ראש געזאָגט: „דער רבי ישוע בן יוסף האָט געבראַכט אַראַיה פון דוד המלך, — ער שטייט אויפן יסוד פון דער תורה און זיין ענטפער איז אָנגענומען“.

און אנדערע זיינען געקומען און האָבן עדות געזאָגט: „מיר האָבן געזען דעם רבין ישוע בן יוסף זיצן מיט זינע תלמידים בני איין טיש מיט מוכסים און עמי־הארצים, און ער האָט געבראַכן מיט זיי ברויט, און זיי האָבן נישט געוואָשן זייערע הענט פריער, ווי דער דין איז, נישט זינע תלמידים און נישט דאָס פאַלק“. אזוי איז דאָס בית־דין אויפ־געבראַכט געוואָרן, און זיי האָבן געשיקט דעם סגן און דעם חזן, אז זיי זאָלן אויפפאַדערן אונזער רבין, ער זאָל קומען און שטעלן זיך פארן דין, וואָרעם די לעצטע עבירה האָט איבערגעוואויגן אַלע אנדערע.

און דער רבי האָט זיך ארומגעהילט אין אַ שוואַרצן מאָנטל, ווי דער דין איז, און איז געקומען און זיך געשטעלט פארן בית־דין, און ווי די לייט פון דער שטאָט האָבן געהערט, אז אונזער רבי קומט פארן בית־דין, אזוי האָט דער בעל־מלאכה געזאָגט זיין ווערקשטעל, דער פישער זיין נעץ, דער אַקערמאַן זיין אַקער, און זיי זיינען מיטגעקומען מיטן רבין צום בית־דין.

און די לייט ביי דעם בית־הכנסת איז געווען צו קליין אריינצונעמען דאָס גאַנצע פאַלק, און דאָס פאַלק האָט זיך געשטעלט אינדרויסן, און האָט אריינגעקוקט אין דער בית־דין־שטוב דורך דער אָפּענער טיר, וואָרעם דאָס בית־דין איז געווען אויסגעזעצט ביי אָפּענע טירן און פענצ־טער, כדי אַלע זאָלן קאָנען הערן און זען, אז דאָס בית־דין איז גערעכט אין זיין משפט, און דער יושב־ראש פון בית־הכנסת האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:

„ישוע בן יוסף, שלעכטע רייד זיינען געוואָרן געבראַכט וועגן דיר פארן בית־דין, און מיר האָבן געשיקט און דיך גערופן, זאָסט קומען פארן בית־דין צדק און זאָסט מתודה זיין אויף דיר אַליין, צי איז נישט פאַלש די זאך, וואָס די עדות האָבן געזאָגט אויף דיר, אז דו, ישוע בן יוסף, וואָס דאָס געזעץ איז שטאַרק אין דיין האַנט, ביסט חליה געזעסן צוואַמען מיט זינדיקע און עמי־הארצים, און דו האָסט געבראַכן מיט זיי ברויט, און דו האָסט נישט געוואָשן פריער דינע הענט, ווי דער דין איז, און דו האָסט נישט דינע תלמידים און נישט די אַלע, וואָס זיינען געזעסן מיט דיר בני איין טיש, אויפגעפאַדערט, אז זיי זאָלן מקיים זיין דעם דין, דו ווייסט וואוּ, אז וואָשן די הענט איז אַלס מסורה אונז איבערגעגעבן פון אַלע צייטן, און עס איז אזוי גילטיק ווי אַ געזעץ פון משה רבינו געגעבן אויפן באַרג סיני, און נאָך שטאַרקער — ווייל דאָס געזעץ, וואָס

שטייט אין דער תורה, באדארף נישט קיין חיזוק, די מסורה אבער בא-
דארף יא א חיזוק! און הענט, דו ביסט געזעסן דערבני, ווי זינע תלמידים
און דאס פאלק האבן געגעסן ברויט און נישט געוואשן זייערע הענט
פריער, און דו האסט זיי גארנישט געזאגט, ביסטו דער בעד-אחריות. —
ווייל אַלץ, וואָס עס טוען די תלמידים, טראָגט די אחריות דער רבי
אויף זיך.

אנשטאָט זיי אָפּצוּענטפּערן מיט באַשיידנדיקייט און שטילקייט, צו
באפּעסטיקן זינע רייד מיט א חיזוק פון דער תורה, ווי עס איז דער וועג
פון די תלמידי חכמים, האָט אונזער רבי אויף זייערע רייד אָפּגעענט-
פּערט מיט כּעס און האָט צו זיי אזוי געזאָגט:

„און פּאַרוואָס פּאַרשוועכט איר דאָס געזעץ, ווען עס גייט וועגן
אַינער קבלה? גאָט האָט באפוילן אזוי צו זאָגן: „ערט אַינער פּאַטער און
אַינער מוטער, און ווער עס שעלט זיין פּאַטער און מוטער, דער זאָל גע-
טייט ווערן.“ און איר זאָגט: „דער, וואָס טוט א נדר אויף זיין פּאַטער
און מוטער און זאָגט צו זיי — א קרבן זאָל זיין דאָס, וואָס איר זאָלט פון
מיר הנאה האָבן, באדארף ער נישט ערן זיין פּאַטער און מוטער.“ צע-
שטערט איר דאָך גאָטס וואָרט פאַר אַינער קבלה. איר צבועים! גוט האָט
איבער אַיך דער נביא ישעיה נביאות געזאָגט: „נאָענט איז דאָס פּאַלק
צו מיר מיט זיין מויל, זינע ליפּן ערן מיך, אַבער זייער האַרץ איז ווייט
פון מיר. בחינם איז זייער כבוד פאַר מיר, עס איז נאָר א מענטשלעכע
אויסגעלערנטקייט!“ — און דערויף האָט ער זיך געווענדט צום פּאַלק,
וואָס איז געשטאַנען אין בית-דין שטוב און אויך צו די, וואָס האָבן גע-
וואָרט אויף דער גאַס, און ער האָט געזאָגט: „הערט און פאַרשטייט: נישט
דאָס, וואָס עס קומט אין מויל אריין, מאַכט דעם מענטש אומריין, נאָר
דאָס, וואָס גייט ארויס פון מויל, פאַראומרייניקט דעם מענטש!“ און ער
האָט איבערגעלאָזט דאָס בית-דין און איז אוועקגעגאַנגען.

און דאָס גערעכטע בית-דין איז פאַרשעמט געוואָרן דעם טאָג פאַרן
גאַנצן פּאַלק, וואָס איז געווען דערבני. און די חכמים האָבן אויסגעהערט
זייער שטראַף, און זיי האָבן געשוויגן.

עס איז געווען דערנאָך, ווען דער רבי האָט פאַרלאָזט דאָס בית-דין,
בין איך נישט נאָכגעגאַנגען נאָך מיין רבין ווי די אנדערע תלמידים האָבן
געטון, נאָר איך בין געבליבן בנים בית-דין אויסצוהערן זייער פּסק-דין
און וואָס זיי האָבן צו זאָגן.

און עס האָט זיך אויפגעשטעלט אליעזר, דער זון פון יהודה, וואָס
איז פון די קרובים פון כהן גדול, און האָט זיך אָנגערופן:

— מיר אַלע זיינען געווען עדות און געהערט די רייד פון דעם מאַן.
נישט פאַר זינע מעשים קומט אים אן עונש, נאָר פאַר זינע רייד, וואָרעם
ער האָט נאָר מחדש געווען א מסורה, וואָס איז נישט געשריבן אין דער
תורה, און מיר ווייסן נישט, וואָס פאַרא עונש עס קומט דערפאַר. אַבער
דערפאַר, וואָס ער האָט פאַרשוועכט דעם כבוד פון חכמים און געטרעטן

דעם אָנזען פון די פאַרשערס פון דער תורה, איז אזוי גוט, ווי ער וואָלט
מבוזה געווען די גאנצע תורה, אזוי ווי אונזערע חכמים האָבן געלעדנט:
„דער כבוד פון א חכם איז גרעסער ווי דער כבוד פון א מלאך“ — ווייל
איך וויסן, וואָס פארא עונש דאָס גערעכטע בית-דין וועט ארויפלייגן
אויף דעם מאָן, וואָס האָט פארשעמט די חכמים?

האָט זיך אויפגעשטעלט שמעון דער פרוש און האָט אזוי געזאָגט:
— דער כבוד פון די חכמים רוט אויף זיין אָרט, גאָט איז אונזער
עדות, אז נישט וועגן אונזער כבוד און נישט וועגן דעם כבוד פון אונזערע
פאָטערס היינט, נאָר וועגן דעם כבוד פון גאָט דעם איינציקן
און פון זיין גערעכטער תורה. מיר קאָנען נישט באשטראַפן דעם רבין
דערפאַר, וואָס ער האָט געזאָגט די חכמים דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט,
ווייל עס איז א מצוה צו זאָגן דעם אמת אין פנים אריין און אודאי נאָך
א בית-דין, וואָס זיצט ביים משפט, און עס איז א מצוה די חכמים, וועלכע
טוען נישט דאָס, וואָס זיי דרשנען און שפּיץ אויס זייער פּרומקייט פאר
דער וועלט, אָנצורופן „צבועים“, ווי אונזערע חכמים האָבן עס אַליין גע-
טון און ווי עס שטייט געשריבן: „ובערת את הרע מקרבך“, מיינט מען
אפילו פון תלמידי חכמים. דורך דעם קאָן מען דעם רבין נישט באשטראַפן
פאר זיינע רייד, ווייל ער האָט געזאָגט דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגן,
איך וויל אָבער וויסן, וואָס פארא פסק וועט דער גערעכטער בית-דין
ארויסטראַגן פאר זיינע מעשים? בית-דין צדק, מיר האָבן א חזקה, אז
משה רבינו האָט מקבל געווען די תורה פון באַרג סיני און זי איבערגע-
ענטפערט צו יהושוע, יהושוע האָט זי איבערגעענטפערט צו די זקנים,
די זקנים צו די נביאים, די נביאים צו די אנשי כנסת הגדולה, פון די
אנשי כנסת הגדולה איז זי געקומען אין די הענט פון די חכמים, ביז צו
שמעיה ואבטליון. הלאַ האָט משמש געווען שמעיה ואבטליון און געלערנט
די תורה פון זיי, און פון הלאַ הזקן האָבן מיר די מסורה און די קבלה,
אז נטילת ידים איז א הלכה פון משה מסיני, און דאָס איז איינע פון די
אכצן הלכות, אויף וועלכע די בית הלאַ און בית שמאי האָבן צוזאָמען
מסכים געווען. און פון אונזערע עלטערן איז עס איבערגעגאנגען צו אונז,
און מיר היטן אָפּ די מצוה פון נטילת ידים מיט גרויס מסירת נפש, און
מיר האָבן ארומגעצויגן צוימען איבער צוימען ארום זיך, מיר האָבן
אויסגעשפּרייט די געפאָר פון אומריין אויף אונזערע כלים, אויף אונזער
עסן, אויף אונזער קליידונג, אפילו א ספר אין היכל פאלט אונטער דער
געפאָר פון אומרייד, און מיר מוזן וואַשן די הענט, ווען מען באַרירט עס.
און פארוואָס טראַגן מיר אויף זיך דעם עול פון מלכות שמים מיט אזוי
פיל מסירת נפש? און פארוואָס האָבן מיר אזוי ענג געמאַכט אונזער לעבן
און אזוי באַשווערט אונזער יאָך און אזוי ארומגעצויגן זיך מיט צוימען
איבער צוימען? פאר אונזער הנאה וועגן? פאר אונזער כבוד וועגן אָדער
פאר דעם כבוד פון אונזערע פאָטערס? ניין! מיר האָבן דאָס געטון דער-
פאַר, כדי מיר זאָלן זיין אָפּגעשיידט פון די גוים, כדי מיר זאָלן בלייבן

א הייליק פאָלק און אויפהאַלטן דאָס ליכט פון גאָט. מיר זיינען א קליי-
נער אינזל אין א ים פון טומאה, שלעכטס און געצנדינעריי. קוקט זיך
צו די פעלקער פון דער וועלט, די וועלכע הערשן איבער אונז, זיי
דינען צו האָרץ און צו שטיין און רופן צו געטער, וואָס הערן נישט און
זענען נישט. זיי רופן צו דער חיה: דו ביסט מײַן פאָטער, וואָס האָסט מיך
געבוירן, און צו דער בהמה: דו ביסט מײַן גאָט, וואָס דו קאָנסט מיך באַ-
שיצן פון אַלעם שלעכטן! און זיי זיינען מקריב פאר זיי זייערע קינדער,
און זייערע ווייבער זיינען מזנה אין זייערע טעמפלען, און זייערע מענער
טרענבן אַלעס אומווירדיקע און גאָטס גערעכטיקייט הערשט נישט צווישן
זיי, זיי ווייסן נישט פון גאָטס געזעצן און דריקן אונטער אלמנות און
פארקויפן יתומים פאר קנעכט, און פארשקלאָפן זייערע פעלקער פאר
אייביקע קנעכט פאר די פארגעניגנס פון זייערע הערשער. זיי פילן אָן
די וועלט מיט א ים פון זינד און זנות, אזוי אז דאָס געשריי פון דער
ערד גייט אויף צום הימל. און זיי איז וואויל און גוט און זיי באַהערשן
די וועלט, און מיר — די היטער פון גאָטס ליכט, זיינען אונטערטעניק
אונטער זיי און מיר ווערן גערעטן פון זייערע פיס. אזוי קאָנען מיר זיך
חליטה פארזען אין די נאַרישקייטן פון דער וועלט און זיך טראַכטן:
אפשר איז חליטה דער אמת מיט זיי, און מיר וועלן נאָכטון זייערע מע-
שים, און גאָטס גערעכטיקייט זאָל חליטה פארשווינדן פון דער ערד, ווי
עס איז געווען אין די צייטן פון אונזערע עלטערן, וואָס צוליב זייער
זינד האָט גאָט חרוב געמאַכט דאָס בית מקדש און פארטריבן זיי פון דער
ערד. אָבער צו אונזערע עלטערן זיינען אויפגעשטאַנען נביאים, און די
נביאים האָבן זיי געשטראַפט און דערמאנט זיי אין דעם איינציקן לע-
בעדיקן גאָט, און האָבן נישט געלאָזט זיי זיך אויסמישן מיט די פעלקער
פון דער וועלט, כדי דאָס ליכט פון גאָטס לערע זאָל נישט ווערן אויס-
געלאָשן. היינט האָבן מיר נישט קיין נביאים, צוליב אונזערע זינד איז
דער גייסט פון די נביאים געוואָרן אָפגעטון פון אונז, און ער איז געגעבן
געוואָרן אין מויל פון אונזערע חכמים און געלערנטע, און לויט די רייד
פון זייער מויל לעבן מיר. און זיי האָבן אונז אָפגעשיידט מיט צוימען
און צוימען פון די פעלקער ארום, און האָבן געמאַכט א גרויסן צווישן-
שייד צווישן ריין און אומריין, און אויף אונז ארויפגעלייגט דעם עול פון
נטיילת ידים, כדי אין יעדן אויגנבליק פון אונזער לעבן זאָלן מיר גע-
דענקען און וויסן, אז מיר זיינען יידן, אז מיר זיינען א געהייליקט פאָלק
פון גאָט, אויסגעקליבן מקיים צו זיין זיינע מצוות, אָפצוהיטן זיין תורה
און אויפצוהאלטן דעם נאָמען פון גאָט, — ביז זיין אויסדערווילטער
משיח וועט קומען און אָנפילן די ערד מיט גערעכטיקייט, און אַלע וועלן
דערקענען דעם איינציקן לעבעדיקן גאָט, ווי דער נביא האָט נביאות גע-
זאָגט: „און עס וועט זיין באחרית הימים“, דענסטמאָל, באחרית הימים,
ווען אַלע פעלקער וועלן אָננעמען דעם גאָט פון ישראל — ווי דער נביא
זאָגט: ונהרו אליו עמים והלכו גוים רבים ונעלה אל בית ה' אלהנו —

וועט אויפגעהויבן ווערן די מחיצה צווישן אונז און זיי. ווי דער נביא זאָגט: „לא יוסיף לבוא עוד ערל וטמא“. אָבער ביז דענסטמאָל מוזן מיר זיין אָפגעשיידט, וויל מיר זיינען געהייליקט צו גאָט אָפצוהייטן זיין ליכט, אזוי ווי עס שטייט געשריבן: „ואתם תהיו קדושים ליי“ — דער פאַר האָבן אונזערע חכמים איבער אונז די צויען געצויגן. און יעדער איינער, וועלכער קומט צעברעכן די צויען, איז פונקט אזוי גוט, ווי ער וואָלט צעבראָכן אַלע געזעצן פון דער תורה. איבער דעם האָבן די חכמים פיל מער געוויכט געלייגט אויף דער מסורה, ווי אויף דעם געשריבענעם וואָרט. די קבלה איז אונז ליבער דערפאר, וויל מיר אליין האָבן אויף זיך דעם ערל באשווערט, און מיר טראָגן אים מיט ליבע פאר זיין הייליקן נאָמען וועגן, אָן דעם מען זאָל אונז האָבן געהייסן. וועלן מיר לאָזן יעדן איינעם אומבאַשטראַפט אריינרעיסן זיך אין אונזער גאַרטן און צעטרעטן אונזערע בייטן? ווער איז ער דאָס, וואָס איז געקומען אויפהויבן די מחיצה צווישן אונז און זיי? ער רופט זיך „בן-אדם“. בן אדם הייסט דער נביא, ווי עס שטייט אין יחזקאל, בן-אדם מיינט מען אויך משיח. איז ער משיח, וואו זיינען די צייכנס? אזוי ווי עס איז אָנגעזאָגט געוואָרן: „הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא? און קולות פון פאַלק האָבן זיך געהערט: „ער טוט וואונדער! בלינדע ווערן זעענדיק, און געליימטע הויבן זיך אויף פון די בעטן!“, און אַנ-דערע פון פאַלק האָבן גערופן: „מיט איין וואָרט האָט ער מיין פאַטער פון צרעת געהיילט!“. און נאָך איינער האָט געזאָגט: „ער האָט מיין שוועסטער געטרייסט און איר די זינד פארגעבן!“

אָבער שמעון דער פרוש האָט זיי אָפגעענטפערט:

— מיר קוקן נישט אויף קיין נסים, נישט קיין נסים זיינען א באוויזן פאר משיח. עס זיינען דאָ שוואַרצע כוחות פון טומאה, וואָס דער רבונז של עולם האָט געשאַפן, כדי די מענטשן צו פרווון, ווי דער נביא האָט געזאָגט: „יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא רע“. — צו די דאָזיקע כוחות דינען די אומות העולם, פון נחש הקדמוני אָן, פון דער ערשטער שלאַנג, וואָס האָט געבראַכט אויף אונז דעם חטא פון אדם, ביז צו דעם עקלדיקן בעל-זבוב — דער גאָט פון די פליגן — צו וועלכן די לייט פון עקרון דינען. זיי האָבן זייערע נביאי שקר, און מיט זייער כוח טוען די נביאי שקר נסים.

אָבער דאָס פאַלק האָט ווינטער גערופן: „נאָר וואָס דען איז דער באוויזן פון משיח? זאָגט אונז, אויף וואָס זאָלן מיר וואָרטן! מיר זיינען מיד פון אויסקוקן מיט די אויגן אויף אים, אונזערע פאַטערס האָבן מיט שאַנד און שמאַכט גענידערט אין זייערע גריבער אריין מיט דער האַפּע-נונג, אז דער משיח וועט קומען, איצט דעקט זיי צו דער אייביקער גרוב, און מיר גייען אויס אין נויט און אונטערדריקונג. — און משיח באוויזט זיך נישט. זאָגט אונז, אויף וואָס זאָלן מיר וואָרטן, וואָס איז דער צייכן פון משיח?“

און שמעון דער פרוש האָט אָפּגעענטפּערט:

— עס שטייט אין דער תורה: „עס וועט אויפשטיין צווישן דיר א נביא אָדער א חוֹלֵם־חַלּוּמוֹת און וועט דיר געבן א צייכן אָדער ער וועט טון א וואונדער, און דער צייכן וועט דערפילט ווערן, און ער וועט זאָגן צו דיר: — לאָמיר גיין נאָך אנדערע געטער, וואָס מיר קענען נישט, און זיי דינען, — זאָלט איר נישט הערן די רייד פון דעם נביא אָדער פון דעם חוֹלֵם־חַלּוּמוֹת!“

— ער הייסט אונז נישט דינען קיין אַנדערע געטער, נאָר דעם איינ־צייקן לעבעדיקן גאָט פון ישראל! — האָט דאָס פּאָלק זיך אָנגערופן.
— אָבער ער הייסט אַנך נישט מקיים די מצוות, ווי עס איז אין דער תורה, וואָס דער איינציקער לעבעדיקער גאָט פון ישראל האָט איבער־געגעבן צו משה; און ער הייסט אַנך נישט קוקן אויף דער מסורה פון די חכמים, אין וועמענס הענט עס איז איבערגעגעבן געוואָרן דער רשות אויסצוטוישטן די תורה. דער, וואָס צעשטערט די תורה, דער צעשטערט דעם ברית וואָס איז צווישן גאָט און ישראל. דער, וואָס פאַרלייקנט די תורה, דער פאַרלייקנט דעם גאָט פון ישראל. נאָר דער קאָן עס טון, ווער עס וועט אונז באווייזן, אז ער איז משיח פון גאָט געשיקט. נאָר ער האָט דעם רשות און נישט קיין בשר ודם! איז ער משיח, פארוואָס באווייזט זיך נישט צו אונז אליהו הנביא און זאָגט נישט אָן זיין קומען? פארוואָס זאָמלט ער נישט די חיליות פון הימל און צעברעכט נישט די ממשלה פון אדום און ברענגט נישט אלע גוים אויפן הייליקן באָרג, ווי דער נביא האָט נביאות געזאָגט? פארוואָס זאָגט ער דאָס אונז נישט? איז ער דען נישט צו אונז און פאַר אונז געשיקט?

אָבער נקדימון האָט זיך אָנגערופן:

— ווער זאָגט, אז רבי ישוע בן יוסף איז משיח? מיר האָבן עס קיינ־מאָל פון זיין מויל נישט געהערט, אויך זינע תלמידים האָבן עס קיינמאָל נישט באשטעטיקט.

— אויב ער איז ווידער נישט משיח און נישט קיין מלאך פון גאָט, וואָס איז געקומען אויפהייבן דאָס געזעץ און די מחיצה צווישן אונז און די פעלקער, נאָר א געוויינלעכער בשר ודם, פאָדער איך אויף דעם בית־דין צדק, אז עס זאָל ארויסטראָגן א האַרבן פסק־דין קעגן דעם רבי ישוע בן יוסף, וואָס איז געקומען צו צעשטערן די מסורה, וואָס איז אין אונזערע הענט איבערגעגעבן געוואָרן פון אונזערע עלטערן, אָן יעדן יסוד פון דער תורה אָדער פון דער קבלה! — האָט געפאָדערט דער פרוש שמעון.

אָבער נקדימון בן נקדימון האָט אים אָפּגעענטפּערט:

— עס איז נישט געגעבן געוואָרן אין אונזערע הענט די מאַכט צו משפטן, וואָרעם דאָס בית־דין איז איינגעזעצט געוואָרן נאָר אויף הקירה ודרישה, אָבער נישט אויף ארויסצוטראָגן א פסק־דין!
און דער יושב ראש און אלע אנדערע דיינים האָבן צוגעשטימט צו

די רייד פון נקדימון בן נקדימון, און זיי האָבן געזאָגט:
— דאָס סנהדרין פון ירושלים האָט אונז נישט געגעבן קיין רשות

צו משפטן דעם רבין ישוע בן יוסף, נאָר חוקר ודורש צו זיין?

אַבער שמעון דער פרוש האָט ווידער געטענהט און געזאָגט:

— נישט קיין פסק־דין פארלאַנג איך פון דעם בית־דין צדק פאר
דעם רבי ישוע בן יוסף און נישט קיין עונש פאָדער איך, וואָס דאָס איז
נישט אין אונזער האַנט ארויסצוגעבן, נאָר איך פאָדער פון דעם בית־דין
צדק, וואָס האָט אויסגעהערט די גבית־עדות וועגן די מעשים און רייד
פון דעם רבין, און אויך אויסגעהערט, ווי דער רבי ישוע בן יוסף האָט
מזלזל געווען די הייליקע מסורה פון גטילת ידים, וואָס איז אונז איבער־
געגעבן געוואָרן אָפצוהיטן פון שלמה המלכס צייטן אָן און ווערט פאר־
רעכנט ווי א געזעץ פון משה רבינו, — ארויסצוגעבן א וואַרונג צום
פאָלק קעגן דעם רבין ישוע בן יוסף, אז דער ישוע בן יוסף טוט נישט
זינע נסים, היילט נישט די קראַנקע מיט דעם ריינעם כוח פון דער תורה
און גאָט ברוך הוא, נאָר ער טוט זינע נסים און היילט די קראַנקע מיטן
כוח פון דער טומאה פון בעל־זבוב.

און ווידער איז דאָס בית־דין צדק געטיילט געוואָרן אין זיין דעה,
טייל האָבן געזאָגט, אז די וואַרונג צום פאָלק איז שוין א פסק־דין, צו
וועלכן דער בית־דין צדק איז נישט באַרעכטיקט ארויסצוגעבן. אַנדערע
ווידער האָבן געזאָגט, אז אזוי ווי דאָס בית־דין צדק גיט נישט ארויס
קיין עונש פאר דעם ישוע בן יוסף, נאָר באַשרענקט זיך בלויז צו וואַ־
רענען דאָס פאָלק קעגן אים, איז עס נישט קיין פסק־דין, נאָר א וויכטיקע
תקנה, וואָס איז נייטיק, כדי אָפצוהיטן דאָס פאָלק פון צו ווערן גע־
שטרויכלט, און צו דעם איז דאָס בית־דין צדק באַרעכטיקט, ווייל עס
איז פאָראַן א סכנה.

און דאָס בית־דין צדק האָט נוטה געווען צו דעם צד, און האָט
ארויסגעגעבן די תקנה צום פאָלק.

און ווי די לייט, וועלכע זיינען דערבני געווען, האָבן דערהערט די
וואַרונג, וואָס איז ארויסגעגאַנגען פון בית־דין צדק קעגן דעם רבין
ישוע בן יוסף, אז ער טוט וואונדער און היילט קראַנקע מיטן כוח פון
בעל־זבוב, אזוי איז א שרעק אַרעמען באַפאָלן, און זיי האָבן געזאָגט:
„וויי איז צו אונז, מיר האָבן באַרירט אומריינס!“ — און זיי האָבן אויס־
געמיטן זינע טריט. און פיל פאָלק איז דענסטמאָ אָפגעפאָלן פון מזין
רבין, בלויז א טייל פון פאָלק האָט נאָך געגלויבט אין אים, וואַרעם זיין
כוח איבערן פאָלק איז געווען זייער גרויס דורך זינע רייד און דורך
זינע גוטע מעשים, וואָס ער האָט געטון צום פאָלק. און ווידער אַנדערע
זיינען געווען, וואָס האָבן נישט געוואוסט וועמען צו גלויבן — דעם בית־
דין צדק אָדער די רייד פון אונזער רבין, און זיי האָבן ספקות געהאט
אין זייערע הערצער. פון איין זייט האָבן זיי מורא געהאט פארן בית־
דין, וואַרעם דער פסק־דין פון בית־דין צדק איז אויף זיי שווער געפאָלן,

און פון דער צווייטער זייט האָבן זיי מורא געהאט פאר דעם כוח פון מײַן רבין. און ווען קיינער האָט נישט געזען, זיינען זיי געקומען צו אים נאָך הידף און ברכה. און צווישן זיי בין איך אויך געווען, איך — זײַן תלמיד יהודה איש קריות. מײַן האַרץ האָט געצויגן צו אים מיט ליבשאַפט, און מײַנע געדערעם האָבן געציטערט אין מיר פאר דער שרעק פון פסק־דין, וואָס איז געפאלן אויף מיר. וואָרעם דער פסק־דין פון בית־דין צדק איז א דין, און די אמונה אין מײַן האַרץ צו מײַן רבין איז שוואַך געוואָרן, און איך האָב באַשטימט צו ברענגען מײַנע ספקות פאר דעם אויער פון מײַן רבין.

XI

ווען איך בין צוריקגעקומען פון בית־דין, האָב איך געפונען מײַן רבין אין דעם הויף פון שמעון בר־יונה, און עס איז געווען מנחה־צייט, ווען בית־המקדש ברענגען די כהנים דעם אָונט־קרובן, און דער פעלד־אַרבעטער קומט צוריק פון פעלד צו זײַן ווייב און קינדער. מיט דעם אונטערגיין פון דער זון האָב איך געפונען מײַן רבין זיצן אין דעם אויבערשטן דאָך־שטיבל פון שמעון בר־יונהס הויז, און די תלמידים זיינען געווען פארזאמלט אין הויף, און זיי האָבן גערעדט צווישן זיך וועגן דער זאך, וואָס איז הײַנט פאַרגעפאַלן. זייערע הערצער זיינען גע־ווען באַשווערט פון זאָרג, וואָרעם זיי האָבן נישט פארשטאַנען די רייד וואָס דער רבי האָט געזאָגט פארן בית־דין און זיי האָבן נישט געוואוסט מער, וואָס עס איז ריין און וואָס עס איז אומריין. און ווען זיי האָבן דער־הערט פון מיר דעם גור־דין וואָס דאָס בית־דין האָט ארויסגעגעבן, אז אונזער רבי טוט זײַנע ניסים מיט דעם כוח פון שטן, דעם בעל־יבוב, זיינען זייערע הערצער צעגאַנגען ווי וואָסער פאר פחד, און זיי האָבן נישט געוואוסט, וואָס עס וועט ווײַטער זײַן מיט זיי. — און ווי מיר שטייען נאָך און ריידן צווישן זיך, איינער זאָגט אזוי און דער אַנדערער אזוי, דערשײַנט פּלוצלינג פאר אונז דער רבי, — און קיינער האָט נישט געזען זײַן אָנקומען. אזוי ווי א ליכט פון הימל, וואָס פאַלט אויף דער ערד, אזוי איז ער געשטאַנען פאר אונז, און איידער מיר האָבן נאָך אים געזאָגט א וואָרט וועגן דעם פסק־דין, האָט ער זיך אָנגערופן צו אונז אזוי:

— ווי אזוי קאָן דער שטן פארטרייבן דעם שטן? און ווען א קעניג־רײַך שפאַרט זיך, אזוי קאָן דאָס דאָזיקע קעניגרייך נישט בנשטיין; און ווען דער שטן שטייט אויף קעגן זיך אליין און צעטיילט זיך, אזוי קאָן ער נישט בנשטיין, זײַן ענדע קומט. קיין שום מענטש קאָן נישט ארײַבן־קומען אין דעם הויז פון גבור און צוגלענען זײַנע כלים, איידער ער בינדט נישט פריער דעם שטאַרק; דערנאָך פיידיקט ער ערשט אויס זײַן הויז!...

אָבער די תלמידים זיינען שטום געבליבן און האָבן געהאַלטן די קעפּ אראָפּגעבויגן צו דער ערד... נאָר שמעון בר־יונה איז געטרעטן פאר אים. און ער האָט זיך גענייגט פארן רבין און פאָרגעבראַכט אונזערע רייד פאר אים אזוי:

— פֿערן אונז, רבי, וואָס דו האָסט געמיינט הננט מיט דינע רייד, וואָס דו האָסט גערעדט פארן בית־דין צדק. אומפארשטענדלעך זיינען זיי פאר אונז. אונזערע עלטערן האָבן אונז געלערנט וועגן די זאַכן, וואָס זיינען ריין און וועגן זאַכן, וואָס זיינען אומריין. איצט ווייסן מיר נישט מער נאָך דינע רייד, וואָס איז ריין און וואָס איז אומריין. האָט אונזער רבי געענטפערט אזוי:

— זענט איר אויך אזוי חסר־דעה? פארשטייט איר דען נישט, אז דאָס אַלץ, וואָס קומט פון דרויסן אין מענטש אריין, קאָן אים נישט אומ־ריין מאַכן? וואָרעם עס קומט נישט אין זיין האַרץ אריין, נבערט אין זיין בויך און עס גייט צוריק ארויס פון אים, אָבער דאָס וואָס קומט ארויס פון מענטשן — דאָס מאַכט אים אומריין! וואָרעם פון אינעווייניק, פון האַרץ פון מענטש, קומען ארויס ביזע געדאַנקען; ניאוף, זנות, רציחה, גנבה, גלוסטיקייט, רשעות, תאוה, יצר־הרע, א ביז־אויג, פֿעסטערונג, גאוה, נאַרעשקייטן — די אַלע שלעכטיקייטן קומען ארויס פון אינע־ווייניק און מאַכן דעם מענטש אומריין.

די תלמידים, וואָס זייער אמונה אין רבין איז געווען זייער שטאַרק, האָבן זיך צופרידנגעשטעלט פון זינע רייד. אָבער די תלמידים, וועלכע האָבן געקענט די שריפט און דאָס געזעץ איז געווען שטאַרק אין זייערע הענט, זיינען געשטאַנען געבראַכן נאָך מער אין זייער צווייפּל און האָבן געשוויגן מיט שווערע הערצער און פארשלאָסענע מנללער, און אזוי אויך — שמעון בר־יונה.

און ווען דער רבי האָט געזען אונזערע געזיכטער, האָט ער זיך אָנגערופן:

— האָב איך אייך דען נישט געזאַגט, אז קיינער פאַרריכט נישט קיין אַלט קלייד מיט אַ לאַטע פון ננעם טוך, וואָרעם דאָס שטיק ריכט זיך אָפּ פון דעם קלייד און דער ריס ווערט נאָך גרעסער. מען גיסט אויך נישט קיין ננעם וויין אין אן אלטן לאַגל אריין, וואָרעם דער לאַגל וועט ווערן צעריסן און דער וויין וועט זיך אויסגיסן, נבערט מען גיסט ננעם וויין אין אַ ננעם לאַגל אריין.

און ווען מיר האָבן דאָס דערהערט, אזוי זיינען מיר נאָך מער פאר־שטומט געוואָרן, און שמעון בר־יונה האָט זיך אָנגערופן:

— איצט, ווען די פרושים און די געלערנטע וועלן דאָס דערהערן, אזוי וועלן זיי זייער ביין ווערן, און מיר וועלן נאָך מער דערוועקן זייער צאָרן אויף דיר און אויף אונז, דינע תלמידים.

אָבער אונזער רבי האָט אים דערויף געענטפערט: — א מענטש צינדט נישט אָן קיין ליכט און דעקט עס צו מיט אַ כלי אָדער שטעלט עס

אונטערן בעט ארונטער, נצערט די מנורה ווערט אָנגעצונדן, כדי דאָס גאַנצע הויז זאָל זען דאָס לייכט.

און דער רבי האָט זיך אָנגערופן צו אונז:

— מיינט נישט, אז איך בין געקומען ארײַנצוברענגען שלום אין דער וועלט. איך בין נישט געקומען ברענגען קיין שלום, נאָר א שווערד! איך בין געקומען אָפשיידן מאַן פון פּאַטער, טאַכטער פון מוטער, שנור פון שוויגער. דער וואָס לייבט זײַן פּאַטער און מוטער מער פון מיר, דער איז מיך נישט ווערט; אזוי אויך איטלעכער פון אײַך, וואָס פּאַרזאָט נישט אַרץ וואָס ער האָט, קאָן נישט זײַן מײַן תּלמיד! זאָרץ איז גוט, אָבער ווען דאָס זאָרץ פּאַרלירט דעם טעם, מיט וואָס זאָל עס געזאָצן ווערן? עס קומט נישט מער צונאָך פאר דעם לאַנד און נישט פאר דעם מיסט, נצערט מען וואַרפט עס ארויס. דער וואָס האָט אויערן צו הערן, זאָל עס הערן! און ער האָט אונז איבערגעלאָזט, און איז צוריקגעגאנגען אין זײַן בידעם־שטיבל, וואָרעם די נאַכט איז צוגעפּאַלן און האָט צוגעדעקט די ערד מיט פינצטערניש.

און איך, יהודה איש קריות, דער מאַן מיטן שווערן געמיט, בין גע־לעגן די נאַכט אַננגעוויקלט אין מײַן מאַנטל. ארום מיר איז געווען פינצ־טערניש, און מײַן האַרץ איז באשווערט געווען פון ספּקות, ווי די בערג פון גלעד וואָלטן זיך געווען געלייגט אויף מיר — און איך האָב געפילט, ווי איך וואָלט געוואָרן ארויסגעטריבן פון איין הויז און בין נישט ארײַנגענומען געוואָרן אין צווייטן הויז, און די גאַס איז מײַן היים. און איך האָב געפילט, ווי איך בין אראָפּגעפּאַלן פון הימל און האָב די ערד נישט דערגרייכט, און איך בין געהאַנגען צווישן הימל און ערד. און קיינער איז דאָ נישט געווען, וועלכער זאָל אונטער מיר א נעץ אויסשפּרייטן, און איך האָב געפילט, ווי איך פּאַל אין א הויזן שאול־תּחתיה, און עס איז נישטאָ קיין ענדע צו מײַן פּאַלן, — וואָרעם איך בין ארויס פון איין רשות און בין נישט ארײַן אין א צווייטן.

און איך האָב זיך געפרעגט צום טויזנטסטן מאָל: ווער איז עס דער, אין וועמענס טריט איך גיי, וועמען איך קען און איך קען נישט, וועמען איך זע מיט מײַנע אויגן יעדן טאָג, איך זע זײַנע מעשים, און דאָך ווייס איך נישט, ווער ער איז. דער, צו וועמענס קול עס הערן זיך צו די שטור־רעמס פון ים און די ווידע רוחות, און ער געביט איבער סמאָלן און בינדט אשמדאין — אונטערטעניק צו זײַנע פיס — ווער איז ער? דער וואָס טרייסט אזוי מיט זײַן וואָרט די אַרעמע און ווישט אָפּ די טרערן פון די אומגליקלעכע און פּאַרפּאַלגטע — ווער איז ער? און איך האָב זיך דערמאנט אין אַלע זײַנע מעשים, וואָס ער האָט געטון דורך דער גאַנצער צײַט, וואָס איך בין מיט אים, און איך האָב זיך צוגעהערט צו די אַלע ווערטער, וואָס ער האָט גערעדט דורך דער גאַנצער צײַט, וואָס איך זע זײַן אָנגעזיכט, און א דערציטערניש און א שרעק האָט מיך ארומגע־נומען, און איך האָב צו זיך געזאָגט אַליין: עס מוז דאָך עפעס זײַן אין

דעם מאן, וואָס רעדט מיט דער קראַפט פון נבואה און ווירקט מיט אַט דער מאַכט פון איינעם, וואָס וואָלט געהאַט רשות דערויף פון הימל. ער פאררופט זיך נישט אויף דער תורה אָדער אויף די נביאים און נישט אויף דער מסורה און נישט אויף די זקנים, נאָר ווי דאָס וואָרט וואָלט צו אים אַליין איבערגעגעבן געוואָרן מן השמים, ער קומט און הייבט אויף, ווי יעקב, דעם שטיין פון ברונעם. — זאָל ער זיין טאַקע דער, אויף וועמען אונזערע אויגן קוקן אויס? — דער, וואָס וועט אויפהויבן די לעצטע מחיצה צווישן אונז און גאָט? דער, אויף וועמען די נביאים האָבן נביאות געזאָגט, די האַפענונג פון ישׂראל?

און א ציטערניש און א פלאַמעניש האָט מיך ארומגענומען — ווי דער שטורעם וואָלט מיך אויפגעהויבן און אדורכגעטרייסלט ווי א שטויבל פון דר'ערד. און איך האָב צו זיך אַליין געזאָגט: יהודה, יהודה! וואָס זיי נען דאָס פארא געדאַנקען, וואָס דו קלערסט? און וואָס זיינען דאָס פארא ווערטער, וואָס קומען אויף דינע ליפן? דו ביסט א מאַן פון טמא ליפן און א שלעכט האַרץ!

און לעבן מיר איז געלעגן דער מאַן פון ביטערניש, און ווי איך האָט ער אויסגעוואָרט אויף דער היף פון גאָט, אז זי זאָל קומען ווי א בליץ פון הימל. דאָס איז געווען שמעון, דער מאַן פון אייפער. זיין פאַטער האָט הורדוס דער אדומי צעפערטלט, ווען ער האָט מיט אנדערע יידן די שאַנד פון דעם רויס-אָדער, מיט וועלכן דער אדומי האָט דעם בית-המקדש באשמוצט, אַפגעווישט פון דעם הייליקטום. זינע ברידער זיינען געקריג ציקט געוואָרן דורך דעם רשע ורוס, ווען ער האָט די שטאַט צפורן מיט דער ערד אויסגעגליכט, נאָר ער, שמעון אַליין, איז אנטרונען געוואָרן, און ווי א פארלאָזטע חיה אין פעלד, ווי א שאַקאַל אין די היילן געהוירט. שפּאַנגען און עקדישן זענען געווען זינע ברידער, דער ווילדער בינ-שטאַק — זיין ווינגאַרטן. ער האָט געזוכט דאָס וואָרט פון גאָט. אין דער וויסטע, ביי די תלמידים פון יוחנן, האָט ער נישט געפונען די טרייסט, ביז ער האָט געפונען אונזער רבין, און ער האָט זיך שוין באהאַפטן אין אים. וואָרעם, ווי מיר, האָט ער געגלויבט, אז א שפּאַלט האָט זיך אויפ-געעפנט אין פעלד פון אונזער געפאַנגענשאַפט. ווער ווייסט, אפשר שפּלי-טערט זיך א טיר אויס, דורך וועלכער די ישועה וועט אריינקומען?

און ער איז געלעגן לעבן מיר אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט, גאָט האָט זיין פנים פארהיילן דורך א שטאַלערנעם הימל, און די ערד אין דעם אונטערגרונט פון אומוויסנהייט און ספק געוואָרפן, איז ער גע-לעגן, ווי א פלאַנץ, ארויסגעריסן דורך דעם ווינט און אוועקגעוואָרפן איבער די וועגן. האָב איך זיך אָנגערופן צו אים און האָב געזאָגט: — שמעון, דו אייפריגער! האָסטו געהערט די רייד פון אונזער רבי און האַר? האָסטו געזען די האַנט, וואָס הייבט זיך אויף ווי א האַק אונ-טערצוהאַקן די וואָרצלען מיט וועלכע ישׂראל איז אָנגעבונדן צום נאַפל פון זיין פאַטער? האָסטו געהערט און פארשטאַנען? וואָס-זשע זיינען דינע

רייד און וואָס טראַכסטו פאר א געדאַנקען?

און ער האָט מיר געענטפערט און געזאָגט:

— איך בין א שקלאַף צו גאָט. און עס האָט דער קנעכט קיין רעכט נישט צו פרעגן וועגן דעם טועכץ פון זיין האַר, נאָר צו טון און צו גע- האַרכן, ווי עס איז דער ווילן פון דעם האַר פון דער וועלט, וואָס דער רבי ברענגט צו אונז.

— אָבער ווער ברענגט אונז דעם ווילן פון האַר פון דער וועלט — דאָס אַלטע, וואָס די חכמים האָבן געלערנט, אָדער דאָס נײַע, וואָס מיר האָבן הננט געהערט פון דעם מויל פון אונזער רבין? און שמעון, דער מאַן פון אייפער, איז דערשראָקן געוואָרן און אויפ־ געריסן זיך פון זיין געלעגער מיט גרויס אימפעט — ווי א שלאַנג וואַלט אים א ביס געטון, אָנגעכאַפט מיך מיט זײַנע שטעכעדיקע פינגער און אויסגערופן:

— יהודה איש קריות, חלילה, עס איז נישטאָ קיין אַלטעס און קיין נײַעס, עס איז נאָר איינס און אייביקס, פון אָנהויב ביזן סוף!

אָבער איך האָב מײַנע לײַפן צוגענויגט צו זיין אויער און געזאָגט: — שמעון, מאַן פון אייפער, הננט האָבן מיר געהערט עפעס נײַעס פון דעם מויל פון אונזער רבין? עפעס, וואָס די אַלטע האָבן נישט גע- לערנט.

און ער האָט אָנגענומען מײַן האַנט און אָנגעהאַלטן זיך אין מיר, וואָרעם ער איז גענויגט געווען צו פאַלן. — און ער האָט גערעדט מיט גרויס ציטערניש: „יהודה איש קריות, וואו אהין צילסט דו? דערקלער מיר, וואָס דו מיינסט. איך פארשטיי נישט.“ און איך האָב אים אָפגעענט- פערט: — „האַסטו דען זיך נישט צוגעהערט צו דיין רבינס רייד?“ — און שמעון, דער מאַן פון אייפער האָט געשוויגן.

און לעבן אונז איז געלעגן שמעון, דער זון פון יונה, א מאַן, וואָס זיין האַרץ איז געווען גאַנץ מיט גאָט און ער איז געווען פול מיט גלויבן, ווי די רייפע ווינטרויב מיט וויין, און ער איז געשלאָפן מיט דעם שלאָף פון די גערעכטע, און איך האָב אים געוועקט און געזאָגט צו אים: „שמעון בר יונה, ווי אזוי קענסטו שלאָפן, ווען די תלמידים ציטערן ווי די בלע- טער פון בוים אין א שטורעם־ווינט — איבער די רייד, וואָס מיר האָבן געהערט הננט פון אונזער רבינס מויל?“ און שמעון בר־יונה האָט זיך אָנגערופן: „מײַן האַרץ איז שטיל און מײַן געמיט איז רואיק, וואָרעם איך האָב צוטרויען, אז ער וועט נישט פארלייקענען, דער הייליקער פון ישראל.“

אָבער איך האָב אים געפרעגט: „זאָג מיר, שמעון בר־יונה, וואָס ברענגט דעם ווילן פון גאָט, צו וועלכן מיר זאָלן זיך צוהערן, — דאָס אַלטע אָדער דאָס נײַע?“

און שמעון בר־יונה האָט אָפגעענטפערט: „חלילה, עס איז נישטאָ קיין אַלטעס, און עס איז נישטאָ קיין נײַעס, עס איז נאָר דאָ איין

גאַנצעס פון אָנהויב ביזן סוף. ווי עס ווערט געזאָגט: די און די זיינען די ווערטער פון לעבעדיקן גאָט. האָט נישט דוד המלך געזאָגט: „דורך דער אמונה ווייס איך צו היטן די משפּטים“ — אזוי ווי עס שטייט געשריבן: „דער צדיק לעבט אין זיין גלויבן“.

אַבער איך האָב אים נישט אָפּגעלאָזט — און איך בין באַשטאַנען דערויף, אז ער זאָל מיר אויפקלערן, אין וואָס זאָל איך גלויבן; אין די דינים און די משפּטים, וואָס אונזערע חכמים האָבן אונז געלערנט פון משה רבינו דורך די נביאים ביז צו עזרא הסופר, און פון עזרא הסופר דורך די זקנים און די חכמים — ביז צו די רבנים פון אונזערע טעג, אין וועמענס טריט מיר גייען; אָדער זאָל איך גלויבן אין דאָס נניע, וואָס מיר האָבן געהערט הננט פון אונזער רבינס מויל? וואָרעם ווען דער רבי האָט דאָס געזאָגט, איז נישט אַנדערש — נאָר ער האָט רשות אויף דעם. אויב אזוי, ווער ווייס, ווי וויינט די זאַכן דערגייען? ...

ווען די תלמידים האָבן דאָס דערהערט, אזוי איז א רעש אדורכגע- גאַנגען צווישן זיי אין דער פינצטערניש. און א שטים האָט זיך געהערט, וואָס האָט געפרעגט: זאָג אונז וואָס טוט זיך דאָ? גייען מיר נאָך אויפן וועג פון אונזערע אבות, אָדער האָבן מיר חלילה אָן אונזער וויסן שוין באַטראַטן א נניעם וועג? אויב אזוי, וואָס טוען מיר דאָ ביי דעם מאָן? שמעון בר־יונה האָט זיך אָנגערופּן: תלמידים פון מנין רבין, וואָס רעדט איר? חלילה! עס וועט נישט אָפּגענאַרט ווערן די האַפענונג פון ישראל.

און א גרויסער רעש איז דאָרט געוואָרן, און די תלמידים האָבן זיך געזאַמלט ארום שמעון בר־יונה, און זיי האָבן געזאָגט צו אים: דו, שמעון בר־יונה, גיי און ברענג אונזערע ספקות פארן רבין, וואָרעם דו ביסט פון אונז דער נאָענטסטער צו אים, און ער וועט נישט פארהוילן פון דיר די זאַך.

האָט שמעון בר־יונה אָפּגעענטפערט און געזאָגט: „אליין וועל איך נישט גיין, נניערט שיקט מיט מיר צוויי פון די תלמידים, וועלכע קענען זיך אויס אין דער הייליקער שריפט, און דאָן קומט, לאָמיר אויפגיין צום רבין אין זיין דאָך־שטיבל, און לאָמיר זיך וואָרפן צו זיינע פיס און זאָגן: רבי, אזוי און אזוי שטייט די זאַך — און גאָט וועט זיין אונזער הייליך און וועט אונז אויפקלערן די זאַך. וואָרעם אַלץ וואָס אונזער רבי טוט — טוט ער פארן הימלס וועגן“.

און שמעון בר־יונה האָט גענומען שמעון דעם אייפריגן און אויך מיך, דעם קלענסטן און גרינגסטן פון די תלמידים, און מיר זיינען ארויפ־ געגאַנגען מיטן לייטער אויפן דאָך און מיר זיינען אָנגעקומען פאר דער טיר פון דעם באשיידן בנדל און געזען דורך א שפּאַלט פון דער טיר, אז דאָס שטיבל איז פול מיט ליכט, ווי דאָס ליכט פון הימל וואָלט געווען מיט אים אין זיין שטיבל. און א שטידקיט און אן אימהקיט האָט ארויס־ געדרונגען פון זיין געצעלט צו אונז, אזוי אז אונזערע הערצער זיינען

צעגאנגען ווי וואסער, ווארעם דאס אנגסט פון גאט איז געפאלן אויף אונז.
און שמעון בריינה האט גערופן צו אים דורך דער שפאלט פוד דער
טיר: „רבי, רבי, האב רחמנות אויף אונז!“

און עס האט זיך געהערט דעם רבינס קול: „שמעון!“
און שמעון איז געקומען פאר אים, און מיר הינטער אים, און זיין
פנים איז בלייב געווען, און ער האט זיך געווארפן פאר דעם רבין אויף
דר'ערד, און די האר פון שמעונס בארד האבן אָנגערירט דעם רבינס
נאָקעטע פיס — און שמעון האט זיך אָנגערופן צום רבין אזוי:

— מײן האָר און רבי! דו האָסט געטון דעם חסד מיט דײַנע קנעכט.
דו האָסט געזאַמלט אונז פון דער גאַס, און מיר האָבן די זכיה צו זיצן צו
דײַנע פיס און צו טרײַנקען די רײד פון דײַן מויל. האָר און רבי, מיר
ווייסן, אז עפעס גרויסעס האָט גאַט אָנגעברײט פאר דיר, מיר זעען
ווי דער אײפער פון גאַט ברענט אין דיר ווי א פּנער, און דײַן נשמה
ווערט פארצערט פון דורשט נאָך אויסלייזן און באַפּרײאַונג. מיר זעען
דײַנע מעשים, און מיר ווערן דערשטוינט פון זײ. גאַט האָט געלייגט די
מאַכט אין דײַן האַנט — צו בינדן און אויסצולײזן. דו געוועלטיקסט איך
בער די רוחות און משחיתים, דו שרײַסט אָן אויף זײ און זײ געהאַרען.
אונזערע הערצער ווערן איבערגעגאַסן מיט פּרײד און האַפּענונג, ווײל
מיר זעען, ווי די גאולה ווערט רײף אין דיר, ווי דאָס קינד אין מוטערס
בויד. אָבער דאָך ווערן אונזערע הערצער באשווערט מיט שטיינער פון
זאַרגן, וואָקנס לײגן זיך איבער אונזערע אויגן. מיר זעען מעשים, און
מיר קענען זײ זיך נישט אויסטייטשן. מיר הערן ווערטער פון דיר — און
מיר פארשטייען זײ נישט, ווי דאָרשטיקע שאַף שטייען מיר בײַ דעם
ברונעם, דער שטייץ איז אראַפּגעקוילערט — און דאָך דאָס וואָסער קומט
נישט אין דער רײנע ארײַן אונז אַנצוטרינקען. רבי און האַר! באַהאַלט
דיך נישט פון אונז. פאַרשטויס אונז נישט. נעם אונז צו צו דײַן האַרץ,
טרייסט אונז מיט דײַן וואָרט, און שטיץ אײַן אונזערע צערודערטע
געמיטער.

האָט דער רבי זיך אָנגערופן און געפרעגט בנחת רוח: „שמעון בר־
יונה, וואָס איז דאָס, וואָס באַשווערט דײַן האַרץ?“ —

— די רײד, וואָס דו האָסט גערעדט היינט, רבי, פארן בית־דין צדק,
— מיר האָבן קיינמאַל נישט אזעלכעס געהערט. איז דאָס נאָך דאָס אַלטע,
וואָס מיר האַלטן אין דער האַנט פון באַרג סיני אָן, אָדער פּירסטו אונז
שוין אויף א נײַעם וועג, וועלכן אונזערע אבות האָבן קיינמאַל נישט באַ־
טראָטן? דאָס איז, וואָס די תּלמידים ווײַלן וויסן.

האָט זיך דער רבי אָנגערופן: „אָ, איר קליינגלויביקע, וויפיל מאַל
האָב איך אײַך געזאָגט, אז איר זאָלט נישט מײנען, אז איך בין געקומען
צעשטערן די תורה. אויך די רײד פון די נביאים בין איך נישט געקומען
צעשטערן, נאָר צו דערפילן, וואָרעם אזוי זאָג איך צו אײַך — הימל און
ערד וועלן פריער צעשטערט ווערן, אײדער אן אײנציקער יוד, אָדער

אפילו איין שטריכעלע פון דער תורה — ביז עס וועט נישט אלץ מקוים ווערן... —

האָט שמעון זיך געוואָרפן צו זינע פיס, אויסגעשטרעקט צו אים זינע הענט, און אויסגערופן אין גרויס פרייד: „האָר און רבי! דו ביסט אונזער טרייסט און אונזער אַנלענונג!“ און גרויסע טרערן זיינען גערונען ווי פערל פון זינע אויגן און זיינען געפאלן אין די קנייטשן פון זיין אָפֿ-געברענט פנים. און צו אונז האָט ער זיך געווענדט און געזאָגט: „האָב איך אייך דען נישט געזאָגט, אז עס וועט נישט אָפּגאָרן אונזער האָפֿע-נונג דער הייליקער אין ישראל“.

און דער רבי האָט זיך אראָפּגעבויגן און אויפגעהויבן שמעון בר-יונה, און האָט צו אים געזאָגט: —

„זי געטרייסט, שמעון, גיי און צינד אָן די לאַמפּ, און זאָג די נשים, אז זיי זאלן פאַרברייטן, וואָס עס איז דאָ אין שטוב, וואָרעם איך וויל מיט די תלמידים ברעכן ברויט, און איך וועל אייך זאָגן, וואָס איר האָט צו טון“.

און די ווייבער האָבן געטון, וואָס דער רבי האָט געהייסן, און מיר זיינען אלע צוזאַמען געקומען צו שמעונס שוויגער אין שטוב. און זיי האָבן געלייגט דאָס ברויט פאר אים אויפן שלחן, און דאָס ווייב וואָס איז געקומען מיט אונז פון מגדל איז געלעגן צו זינע פיס, און די תלמידים זיינען געווען ארום אים, און די ווייבער זיינען געשטאַנען אין שפּאַלט פון דער טיר.

און דער רבי האָט געזאָגט זיין געבעט, און געבראַכן דאָס ברויט, און צעטיילט צווישן אונז.

און ווי ער האָט געטיילט אונז דאָס ברויט, האָט ער צו אונז גערעדט רייד, וועלכע מיר האָבן געהערט מיט אונזערע אויערן און מיר האָבן זיי נישט פארשטאַנען. — דאָך זיינען זיי געקומען ווי צעגאַסענער פּייער אין אונזערע אינגעוויידס ארניין און אונז צוזאַמענגעגלייט אין איין משפּחה. און ער האָט געזאָגט צו אונז אזוי:

— „זינט וויסן, אז שווערע נסיונות קומען אָן פאר דעם בן-אדם — פּאַטער אין הימל, עפן אויף די אויגן פון דינע גלויביקע, אז זיי זאלן דערזען דיין ליכט, עס איז גלוי וידוע פאר דיר, אז נישט פאר מיין כבוד וועגן, און נישט פאר דעם כבוד פון מיין פּאַטערס הויז טו איך די אַלע מעשים און רעד די רייד, נאָר פאר דעם כבוד פון דיין ליבן נאָמען? כדי דיין אמונה זאל ווערן פארשפּרייט אין די הערצער פון די מענטשן, וועלכע זיינען ווי שאָף, וואָס האָבן פארלוירן דעם פּאַסטוך, און ווייסן נישט וואו אייך און וואו אויס!“ ...

און מיר זיינען געזעסן ארום און געשוויגן, און דער רבי האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט:

„זינט וויסן, נישט דאָס גליק פון דער וועלט איז דער סימן פון גאָטס חסד, און נישט דעם, וואָס גאָט האָט ליב, באשענקט ער מיט הצלחה

און גליק. די גיטער פון דער וועלט זיינען נישט דער פרייז, וואָס גאָט טיילט פונאַנדער זינע אויסדערוויילטע. מיט די גיטער פון דער וועלט באצאָלט ער די רשעים פאר זייער ביסל זכויות. אָפּטמאָל מאַכט ער זיין אויסדערוויילטן פאר דעם צייל-ברעט פון די פּינן; זינע געליבטסטע באַ-שענקט ער מיט יסורים, ער פּלאַסטערט אויס דעם וועג פון די גערעכט-טע צו אים — מיט שטעכעדיקע דערנער, ווייל די יסורים פון מענטשן דערנענטערן אים צו גאָט.

„האָט גאָט נישט אברהמען געהייסן זיין איינציקן זון אלס קרבן אויף דער עקדה ברענגען? און האָט ער נישט זינע קינדער פיר הונדערט יאָר אין מצרים אין קנעכטשאַפט געהאַלטן? קוקט אַנך ארום און זעט — דאָס שלעכטע טרונזומפּירט, עס שאַלן די רשעים, זיי טרעטן מיט חוצפה אויף די קעפּ פון די גערעכטע. נישט די מאָס פון דער וועלט איז די מאָס פון דער אייביקייט, גאָט מעסט מיט אַן אנדערער מאָס, און אויך דעם בן-אדם וועט דער גורל נישט פארמיידן, און ער וועט באצאָלן זיין פּוּן פּרייז.“

און דאָ האָט דער רבי אָפּגעהאַקט, און איז שטייל געוואָרן, און אויבן האָט אַ גרויסע שרעק ארומגענומען, און מיר האָבן נישט געוואוסט וואָס ער מיינט.

און שמעון בריינה האָט אים געפרעגט: „רבי און האָר, דערקלער אונז, ווי אזוי זאָלן מיר פאַרשטיין דינע ווערטער?“

און דער רבי האָט אים געענטפּערט:

— „שמעון בריינה, אויך דער, וואָס גייט מיט מיר, מוז זיין בארייט

צו באַצאָלן דעם פּוּן פּרייז, זענט איר בארייט?“

און שמעון האָט זיך אָנגערופן:

— רבי, צי האָבן מיר דען נישט אַלץ פארלאָזט הינטער זיך און מיר

זיינען דיר נאָכגעגאַנגען?

אַבער דער רבי האָט זינע אויגן אויפגעהויבן און געזאָגט צו אונז:

„וואויל איז אַנך, אַרעמע, וואָרעם דאָס קעניגרייך פון גאָט איז

אַנער; וואויל איז אַנך, וואָס איר טוט איצט וויינען, ווייל איר וועט שפּע-

טער זיך פרייען; וואויל איז אַנך דאָן, ווען די לייט וועלן אַנך האַסן, און

וועלן אַנך אָפּשיידן פון זיך, און וועלן אַנך פארשעמען, און וועלן אַנער

נאָמען פארוואָרפן ווי די שלעכטע זאָך פון דעם בן-אדם. פרייט אַנך אין

דעם טאָג, שפּרינגט פאר פרייד, וואָרעם זעט — אַנער שכר איז גרויס

אין הימל. וואָרעם אזוי האָבן אויך זייערע אבות געטון צו די נביאים.

און עס איז גענוג פאר דעם תלמיד, אז ער זאָל זיין ווי דער רבי, און

דער קנעכט ווי זיין האָר. און ווען זיי האָבן דעם בעל-הבית גערופן בעל-

זבוב, איז וויפיל מער וועלן זיי זיין הויגעזינד אזוי רופן? דעריבער

פּורכט אַנך נישט פאר זיי, וואָס איר זאָג אַנך אין דער פינצטער, זאָלט

איר זאָגן אין דער פּיכטיקייט. און דאָס וואָס איר הערט אין דעם אויער

אַנגערוימט, זאָלט איר אויסרופן אויף די דעכער.

„ווי גאָט האָט געזאָגט צום נביא: „און זע, איך האָב דיך הינט גע- מאַכט ווי א פעסטע שטאַט און ווי אן איינערנעם זיץ און ווי קופערנע מויערן איבער דעם גאַנצן לאַנד קעגן די קעניגן פון יהודה, קעגן אירע פירשטן, קעגן אירע כהנים און קעגן דאָס פאָלק פון לאַנד!“. דעריבער זאָג איך אַיך: פאַר אַיך נישט פאַר די, וואָס טוען אומברענגען דעם גוף, אָבער וואָס קאַנען נישט אומברענגען די נשמה. פאַרקויפט מען דען נישט צוויי פייגל פאַר איין פרוטה? און קיין איינס פון זיי פאַלט נישט צו דער ערד אָן אַנער פאַטערס וויסן. אפילו די האָר פון אַנער קאַפ זיינען געצייילט, דעריבער האָט נישט קיין מורא!

און דער רבי האָט גענומען זיינע הענט און געלייגט איבער אונזערע קעפ, איינעם נאָכן אַנדערן, און ער האָט אונז מסמיך געווען. צוועלף זיינען מיר געווען אין צאָל. און ער האָט אונז געגעבן כוח ארויסצוטרעטן די שלעכטע רוחות פון מענטשן און צו היילן יעדן קראַנקן און ווייטאַגדיקן, און ער האָט אונז אָנגעזאָגט: „צו דעם וועג פון די גוים גייט נישט, אין די שטעט פון די שומרונים קומט נישט, ניערט גייט צו די פאַרלירענע שאַף פון הויז ישראל, און אין אַנער גיין זאָלט איר רופן: דאָס קעניגרייך פון הימל דערנענטערט זיך צו קומען! — איר זאָלט נישט נעמען קיין גאָלד און נישט קיין זילבער און נישט קיין קו- פער אין די זעקלעך פון אַנערע גאַרטלעך, און נישט קיין שפיץ אויפן וועג, נישט קיין צוויי העמדער און נישט קיין שיד און נישט קיין שטעקן, וואָרעם דער אַרבעטער פאַרדינט זיך כשר זיין שטיקל ברויט. דער וואָס וויל נאָכגיין נאָך מיר, דער מוז פאַרלייקענען זיין נפש. ער מוז נעמען דעם עול פון גאָט און גיין נאָך מיר. וואָרעם דער, וואָס וויל ראַטעווען זיין נפש דער וועט עס פאַרלירן, און דער, וואָס וועט פאַרלירן זיין נפש פאַר מיר צוליב דער בשורה, וואָס איך זאָג אָן, דער וועט זי ראַטע- ווען. וואָרעם וואָס איז די פעולה, וואָס דער מענטש געווינט די גאַנצע וועלט — און פאַרלירט די נשמה, אָבער וואָס קאָן דער מענטש געבן אַלט פדיון פאַר זיין נשמה!“.

און די נאָכט פון פינצטערניש איז צו אונז איבערגעקערט געוואָרן צו א גרויס ליכט, און די שעה פון טרויער צו פרייד. אין דער דאָזיקער נאָכט האָט אונז דער רבי ענג פאַרבונדן און האָט אונז צו איין משפחה געמאַכט. — מיר זיינען געווען ווי ליבט, וועלכע זיינען די נאָכט געשטאַרבן און אויפסניג געבוירן.

XII

נאכדעם ווי מען איז געוואָר געוואָרן אין שטאָט און אין דער גאַנצער אומגעגנט וועגן דעם פסק־דין, וואָס די שלִיחים פון די סני־הדרין האָבן ארויסגעגעבן אויף אונזער רבין, אזוי האָט זיך פיל פאַלק, וואָס איז נאָכגעגאַנגען אונזער רבינס טריט, דערווייטערט פון אים. אויך פיל נשמות, וואָס ער האָט געמאַכט אין גדרה, אין בית צידה, אין מגדל און אין אלע אנדערע שטעט, וואו אונזער רבי איז נאָר געקומען; זיינען אָפגעפאַלן פון אים. און אויך פיל ריכע פרויען, וואָס האָבן בני־געשטייערט אין דער קופה פון אונזער רבין, האָבן אויפגעהערט צו צאָלן, און זיינען אוועק צוריק אין זייערע היימען, און עס זיינען נאָר איבער־געבליבן אזעלכע, וועלכע האָבן נישט געהאט וואו צו גיין, זיי האָבן זיך געהאַטן אין אים.

און ווען איך, יהודה איש קריות, האָב דערזען דאָס אָרעמע פאַלק, וואָס איז איבערגעבליבן זיצן אין הויף פון שמעון ב־ר־יונה, אזוי איז מיין האַרץ אויסגעגאַנגען פאר אַנגסט, וואָרעם איך, יהודה איש קריות, בין געווען דער מאַן, וואָס האָט געהאַלטן אין זיין גאַרטל דעם בני־טל פון דער קופה, און דער בני־טל, נאָכדעם ווי די ריכע האָבן פארלאָזט דעם רבין, האָט זיך באַד אַנגעהויבן אויסצוליידיקן, און איך האָב מיר אין מיין האַרץ געטראַכט; וואָס וועט איצט זיין? ווער וועט באשפּיזן די אָרעמע לַינט? וואָרעם מיט דער באשפּיזונג פון די אָרעמע־ליינט ביז איצט איז געווען אזוי: יחנה, דאָס ווייב פון הורדוסעס באַאמטן כוזה, און שושנה, די יונגע פרוי — אָט די נשמות, וואָס דער רבי האָט געמאַכט אין דער שטאָט נעים, זיינען געווען פון ריכע הייזער און האָבן געהאַט פיל נכסים. זיי האָבן פארקויפט די נכסים און אריינגעגעבן דאָס געלט אין דער קופה פאר אָרעמע־ליינט, ווי דער רבי האָט זיי באפוילן, און אזוי האָבן אויך גער־טון די אנדערע ריכע לַינט, וועלכע זיינען געקומען צום רבין, וואָרעם דער רבי האָט זיי נישט געוואָלט ארייננעמען אין דער עדה, ביז זיי האָבן נישט פארקויפט זייערע נכסים און דאָס געלט אריינגעגעבן אין דער קופה. פאר דעם געלט האָבן מיר געקויפט ברויט און אַנדערע שפּיז, און מיר האָבן געשפּיזט די אָרעמע־ליינט, וועלכע האָבן זיך תמיד אויפגע־האַלטן אַרום דעם רבין. איצט אָבער, ווען עס האָט זיך דערהערט דער פסק־דין פון די שלוחי־סנהדרין, איז געקומען דער מאַן פון דער יחנה, און האָט זי געוואָלט מיטנעמען אהיים; אזוי אויך דער ריכער צדוק, דער פאַטער פון שושנה, און עס איז געווען, אז זיי האָבן נישט געוואָלט פאַרלאָזן אונזער רבין, האָבן זיי די צוויי פרויען מעביר נחלה געווען. און מיט דער מרים פון דער שטאָט מגדל איז די זאך געווען אזוי:

צום רבין האָט איר געבראַכט ב־תלמי, דער בלינדער אייל־מישער,

וועלכער איז געווען פון די תלמידים פון יוחנן המטביל, און ער האָט זי געלערנט גיין אין זינע וועגן, ווי די תלמידים פון יוחנן המטביל, האָט זי געפנינקט איר לייב, געפאָסט און איז געגאָנגען אָנגעטון אין א זאָק, כדי צו רייניקן זיך פון אירע זינד און חוזר בתשובה זיין פון איר שלעכטן וועג. אָבער דער רבי האָט איר געזאָגט, אז זי באדאַרף זיך נישט פנינקן און באדאַרף נישט גיין אָנגעטון אין א זאָק, כדי דערמיט חוזר בתשובה צו זיין, וואָרעם גאָט קוקט אין האַרץ פון מענטש און נישט אויף זינע קליידער, און אויך קומט נישט דער גייסט פון דער שכינה סנידן נאָר דורך פרייד, און די אמתע בעלי־תשובה טראָגן אויף זייער לייב דעם זאָק, און איבער דעם קאָפּ קליידן זיי זיך אָן פּורפּורנע קליידער און פאַרבן זייערע פנימער און באשמירן זיך מיט גוטע איילן, כדי די מענטשן זאָלן נישט וויסן, אז זיי פאָסטן און פנינקן זיך. אזוי האָט מרים באַד געענדערט איר קליידונג, און האָט געטון איר לייב ווימער שמירן מיט די איילן, און געטראָגן געפאַרבטע זינדענע קליידער, און געפּוצט זיך אין צירונג יעדעס מאָל, ווען זי איז געקומען פאַרן רבין, און מער פאַר אלע אַנדערע וויבער האָט זי משמש געווען דעם רבין, זי האָט געוואָשן זינע ווייסע סדינים און גענייט פאַר אים העמדער פון איידעלן לייבונט, וועלכע זי האָט באדופטעט מיט אויסדערוויילטע איילן, וואָס זי האָט מיטגע־בראַכט מיט זיך און וואָס זי פלעגט שטענדיק טראָגן אין פלעשלעך פון איידעלע מאַטעריאַלן, אָנגעבונדן אויף קייטעלעך אויף איר האַלדז. אלע אַנדערע וויבער האָבן געמוזט אַלץ אָפּגעבן אין דער קופּה אריין, טייל פון זיי האָבן אפילו זייערע האָר אָפּגעשניטן און פאַרקויפט צו די שייטל־מאַכערס און בערד־פלעכטערס, אָבער מרים האָט אירע טייערע איילן, וואָס מען האָט געקאָנט פאַר זייער פרייז פיל אַרעמעלייבט באַשפּיזן, באַ־האַלטן, אַלע אַנדערע וויבער האָבן שווער געאַרבעט אין הויז און אין הויף, ביים שפינראָד און ביי די וועש, כדי צו באַזאָרגן אלע באדערפענישן פון די פיל אַרעמעלייבט און תלמידים, וואָס האָבן זיך געקליבן ארום רבין, זי אָבער, מרים פון דער שטאָט מגדל, האָט געהיטן איר לייב און גע־פלעגט אירע הענט, אז זיי זאָלן נישט גראָב ווערן פון דער שווערער אַרבעט, כדי זי זאָל קאָנען מיט זיי משמש זיין דעם רבין, וואָרעם זי האָט געזאָגט, אז זי האָט איר נשמה און לייב אוועקגעשאַנקען פאַר אן עולה תמימה צום רבין; און די הענט וואָס האָבן די זכיה צו באַרירן די פיס פון האָר, קאָנען נישט גראָב ווערן פון שווערער אַרבעט. אזוי פלעגט זי גאַרנישט טון קיין הויז־אַרבעט מיט די אַנדערע וויבער צוגלייך, נאָר זי האָט זיך מקדיש געווען אלס דעם רבינס משרתע. זי האָט זיין קליין דאָך־שטיבל געהאַלטן אין גרויס ציכטיקייט. זי האָט אויסגעפּוצט און באַצירט עס מיט פיל פעלד־בלימלעך און גוטע שמעקעוודיקע געווירצן, וואָס זי האָט געוואוסט וואו זיי וואַקסן אין פעלד, כדי זיין שטיבל זאָל שטענדיק זיין אָנגעפילט מיט גוטע ריחות, און זיין געלעגער האָט זי באַ־שפּרינקלט מיט די בעסטע בשמים־איילן, וואָס זי האָט געהאַט אזוי פיל

אין אירע פעניקישע פלעשלעך.

יעדעס מאָל, ווען דער רבי איז אהיימגעקומען פון דער עבודה קדושה, האָט זיך אויסגעדאַכט, אז ער האָט איבערגענומען אויף זיך אַלע קרענק און שרעק, פֿינן און צער, פון וועלכע ער האָט די מענטשן געהיילט, און ער איז דעריבער זייער מיד געווען. זײַן קערפער האָט זיך געבראַכן פון דער שווערער לאַסט, וואָס ער האָט געטראָגן אויף זיך, און זײַן פנים איז בלייב געווען און פול מיט צער. ווען ער איז אהיימגעקומען, אזוי האָט זיך מרים ארײַנגעשלאַכט אין שטיבל, וואו ער איז געזעסן בײַ שמעון בר־יונה, און האָט גענומען זײַנע פיס און געוואָשן און געאײלט מיט די אײלן, וואָס זי האָט געטראָגן אויף איר האַלדז, און זיי געטריקנט מיט אירע האַר. און דער רבי האָט עס איר געלאָזט טון. און טיילמאָל איז געװען דער רוח הקודש איבער איר, און זי האָט זיך געוואָרפן אויף דער ערד, און א שוים האָט געזעצט פון אירע לײפן, און זי האָט אָנגעהויבן מבשר צו זײַן בשורות, און א נביאות האָט ארויסגעערעדט פון איר — פון גרויס לײבשאַפט און איבערגעבנהייט צו אונזער רבין.

האַבן די אַנדערע וויבער מקנא געווען, וואָס זי געפינט זיך אין אזא נאַענטשאַפט צו אונזער רבין, און זיי האַבן געקריגט אויף איר דעריבער, וואָס זי טוט גאַרנישט אין די הויזלעכע זאַכן, נאָר איז זיך אינגאַנצן מקדיש פארן רבין און זי קליידט זיך און צירט זיך אין פאַרביקע קלייידער און אין צירונג. און פיל פון די וויבער, וועלכע האַבן בײַגעשטײערט צו דער קופה פון שפּײַזן די אַרעמעלײט, האַבן זיך דערווייטערט און געװאָגט, „זאָל מרים פון מגדל פארקויפן אירע טבערע אײלן און שפּײַזן די אַרעמעלײט.“ און אונזער קופה איז דורך דעם זייער לער געוואָרן, און אונזער עדה איז זייער אַננגעשרענקט געוואָרן.

דער הויף פון שמעון בר־יונהס שוויגער איז איבערגעפילט געווען מיט אַרעמע מענטשן, וועלכע האַבן נישט געהאַט קיין אייגענע היים, און אזעלכע קראַנקע, וועלכע האַבן נישט געקאַנט גיין, און א טייל—באַװערטע מיט זינד. און זיי זײַנען געלעגן אויסגעצויגן אין הויף פון שמעון ווי אָנגעוואַרפענע הויפנס מיסט, וואָס מען וואַרפט ארויס פון שטוב, און זיי האַבן געבלאַנדזשעט ארום דער שטאַט און געבעטלט בײַ דער באַפעלקערונג ברויט. און די לײט פון דער שטאַט האַבן געמורמלט אויף אונזער רבין, און זיי האַבן געזאָגט: „אַט האָט ער דאָס פאַלק גערופן צו זיך, און ער קאַן זיי נישט העלפן מער; נישט אַנדערש, נאָר דער כוח האָט זיך אָפגעטון פון אים.“ און אויך די אַרעמעלײט האַבן געזאָגט: „וואו איז דער, וועגן וועלכען איר האָט אונז דערצײלט? פארוואָס העלפט ער אונז נישט? צי זײַנען אונזערע האַפענונגען ווידער אָפגענאַרט געוואָרן?“

וואָרעם דער רבי האָט זיך אין בוידעם־שטיבל אָפגעשטאַסן, און אויסבאהאַלטן זיך, און קיינעם נישט געוואָלט זען. דאָן איז שמעון ארײַנגעגאַנגען צו אים און האָט אים געזאָגט: „די אַרעמעלײט זײַנען פאר־

זאמלט ארום דיר אין הויף און ווארטן אויס אויף דיין ישועה! וואס זאל איך טון מיט זיי?"

אבער דער רבי האט געענטפערט: „איך וויל זיין מיט אונך א ווילדע אריין. קומט, לאמיר גיין פונדאנען, ווארעם איך בין מיד פון זיי. איך קען א חורבה אין דער נאענט פון דער שטאט בית-צידה, קומט, לאמיר דארט אהינגיין און באהאלטן זיך פון דעם המון, וואס האלט אין איין שרייען: „הב! הב!“ וואס דאס איז דער טיטש — גיב, גיב! איך וויל מכוון זיין אנערע הערצער צו אונזער פאטער אין הימל!"

און איך בין געגאנגען און האב געקויפט צידה דורך פאר דאס ביסל געלט וואס איך האב געהאט. פינף ברויטן און פיש צוויי, און מיר האבן זיך ארויפגעזעצט אויף א שיפל און אפגעשוואמען קיין בית-צידה, וואס איז ביים ברעג פון ים כנרת. אבער ווי דאס פאלק אין הויף האט אונז געזען פארלאזן דאס ארט, אזוי האט עס נאך אונז נאכגעאנילט ווי א פליי-צנדיקער טיף. טייל פון די ארעמעלייט האבן שיפלעך געכאפט און נאך אונז נאכגעשוואמען, און אנדערע זיינען געגאנגען צופוס לענגאויס ביים ברעג פון דער אזערע. און ווי די מענטשן פון ארט האבן געזען, ווי אונז זע רבי גייט אוועק, אזוי האבן זיי געלאכט און געזאגט: „ דער בעל-זבוב ציט אפ פון ארט, און די רוחות גייען נאך אים!"

מיר זיינען אנגעקומען צום ברעג אין דער נאענט פון שטעטל בית-צידה, און מיר זיינען אריינגעגאנגען אין א חורבה, וואס איז דארט גע-שטאנען, און מיר האבן זיך אויסבאהאלטן פון דעם נאכפאלגנדיקן עולם, ווארעם אונזער רבי איז מיד געווארן און האט געוואלט זיין נאר מיט אונז אריין.

אבער די ארעמע און קראנקע האבן ארומגעבלאנדזשעט איבער די פעלדער און האבן געפרעגט איינער דעם אנדערן: האבן זיי נישט געזען דעם, וועגן וועלכן מ'האט אונז מגלה געווען? פארוואס באהאלט ער זיך אויס פון אונז?

און אויך די לייט פון בית-צידה, ווען זיי האבן דערהערט, אז דער רבי געפינט זיך אין דער נאענט פון זייער שטעטל, אין דער חורבה אין פעלד, אזוי האבן זיי גענומען זייערע קראנקע און זיינען אויך ארויס-געקומען און האבן אים געזוכט. און די מענטשן, געזונטע און קראנקע, האבן ארומגערינגלט די חורבה. בלינדע האבן געטאפט מיט זייערע פינגער, און קרובים האבן געשעפט אויף די פלייצעס זייערע חוליים; און די אלע האבן גערופן: „רבי, רבי, קום ארויס צו אונז! פארוואס בא-האלטסטו דיין פנים פון אונז?"

און ווי דער רבי האט געהערט דאס געשריי און דאס געוויין פון פאלק דורך דער חורבה, אזוי איז זיין הארץ פול געווארן מיט רחמנות אויף זיי, אין זיין פנים האט זיך אנצונדן דאס געטלעכע פייער, און ער איז מיט אויסגעשטרעקטע הענט ארויסגעגאנגען צום פאלק און האט צו זיי אויסגערופן: „קומט אהער, איר פארלאזטע און פארשטיסענע, צו מיר!"

און זיי שכינה איז צוריקגעקומען צו אים, און ער איז געווען אין גרויס חסד, און דאס פאָלק האָט זיך זייער געפרייט מיט אים און געטרונגן קען מיט דורשט זינען רייד. די בלינדע האָבן געטאַפּט מיט די הענט און גערוקט זיך נענטער צו אים — בלויז נאָר אַנצורירן זיין קלייד, וואָס זיי האָבן גיריק געקושט; אזוי אויך די קראַנקע, וועלכע האָבן זיך גע- שאַרט אויף אַלע פיר, כדי נענטער צו זיין צו אים. באַלד איז דער רבי אַנגעמויערט געוואָרן ווי אַ ווינקלשטיין אין אַ געביידע פון אַרעמקייט און קראַנקהייט, וואָס האָט אים אַרומגערינגלט.

דעם האָט ער אַנגערירט מיט דער האַנט, אַן אַנדערן האָט ער צוגע- שאַקלט מיטן קאַפּ, און אַ דריטן האָט ער געזאָגט אַ גוט וואָרט. און דאָס פאָלק האָט ליב געהאַט צו זיצן מיט אים און צוצוהערן זיך צו זינען נחמה-ווערטער, וואָרעם ער האָט אַלעמען געטרייסט. און איך זע מיט שרעק, ווי די זון נייגט זיך אונטערצוגיין און עס ווערט שפעט. וואָס וועט ער טון מיט די פיר אַרעמעלעך? אין מײַן קאַרב זיינען נאָר פאַראַן פינף ברויטן און צוויי פישלעך, וואָס זיינען פאַר די תלמידים אַנגעגרייט. און איך האָב צונויפגערופן אַלע צוועלף תלמידים און געזאָגט צו זיי: — וואָס וועלן מיר טון מיט די אַלע לײַט? מײַן קופּה איז לער, איך האָב נישט פאַר וואָס ברויט צו קויפן. לאַמיר רעדן צו אונזער רבין, אז ער זאָל זיי שיקן אהיים.

און מיר זיינען אַלע צוועלף צוגעגאַנגען צו אונזער רבין דורך די לייבער פון די אַרעמעלעך, און מיר האָבן צו זינען אויערן דערגרייכט, און מיר האָבן אַלע גערעדט צו אים, כדי קיינער פון אונז זאָל פון די קליינגלויביקע נישט זיין, און מיר האָבן אים געזאָגט:

— דער טאָג נייגט צו זיין אונטערגאַנג, און דאָס אַרט איז לער און פוסט, און דאָס פאָלק האָט נישט קיין ברויט מיט זיך. שיק זיי אהיים, זאָלן זיי זיך אין די דערפער פונאַנדערשפריטן, אין די הייף קומען, און זיך אַינשאַפן שפּיז און נאַכטלעגער.

אַבער אונזער רבי האָט געזאָגט:

— צי גיט איר זיי עסן?

און ווי איך האָב דערהערט די רייד פון מײַן רבינס מויל, איז מײַן האַרץ אויסגעגאַנגען פאַר אַנגסט, און איך האָב געפרעגט:

— זאָל איך גיין קויפן פאַר צוויי הונדערט דינר ברויט? — אַבער איך האָב אים נישט געזאָגט, אז מײַן בייטל איז לער און איך האָב נישט קיין געלט.

אַבער דער רבי האָט זיך אַנגערופן און געפרעגט מיט פאַרוואַנדערונג: — האַסטו דען נישט אַנגעגרייט? גייט און זעצט אויס דאָס פאָלק אויפן גראָז, שורותווייז, קיינער זאָל נישט פעלן צו דער סעודה, און שטעלט פאַר מיר די קאַרבן מיט ברויט, וואָס איר האָט אַנגעגרייט, כדי איך זאָל איבער זיי אַ ברכה מאַכן און אונזער פאַטער אין הימל דאַנקען פאַר זיין שפּיז.

און ווי איך האָב געהערט דעם רבינס באפעל, אזוי האָט מײן האַרץ אין מיר אָנגעהויבן צו קלאַפּן, און איך האָב אָנגעהויבן מורא צו קריגן, און זען רבי זאָל נישט פארשעמט ווערן, און איך האָב מיר געטראַכט: וואָס וועט איצט זײַן? און איך בין צוגעגאַנגען צו שמעווען און געזאָגט: — שמעוון בריינה, איך מוז איצט אין דער שטאָט אריינגיין און איינקויפן ברויט, עס געפינט זיך נאָך אין מײן קופּה א פּאַר לעצטע ציי- רונג-שטיקער, וועל איך זיי אויסטוישן אויף ברויט, וואָרעם דאָס פּאַק איז גרויס, און אין מײן קאַרב געפינען זיך נאָר צוויי פישלעך און פינף ברויט, און דער רבי האָט אַלעמען געבעטן צו דער סעודה. און שמעוון האָט געזאָגט צו מיר: גיי!

און איך האָב זיך געאַנצט מיט פּיניקע טריט און בין געקומען קיין בית-צידה, און בין אריינגעגאַנגען צו א בעקער. און גאָט האָט באַגליקט מײן שליחות, און איך האָב געפונען ביי אים פיר קאַרבן מיט ברויט, וואָס ער האָט נאָר-וואָס געהאַט אָפגעכאַקן פאַר די שטאַט-לײט. און איך האָב אויסגעטוישט א צירונג-שטיק, געדונגען אייזעלעך צוויי און מיטגענומען אַ שליח און געאַנצט פאַרנאַכט צוריק צו דער חורבה אין פעלד, וואָרעם איך האָב נישט געוואָלט, אז מײן רבי זאָל פארשעמט ווערן.

דערווייַל איז שוין נאַכט געוואָרן, און די שטערן האָבן זיך אין הימל אָנגעצונדן, און איך טרייב אונטער די אייזעלעך — זיי זאָלן פּיניקער צום אָרט קומען. און עס איז געווען, ווען איך האָב זיך דערנענטערט צום אָרט, וואו איך האָב מײן רבין מיט דעם פּאַק איבערגעלאָזן אויסגעזעצט שורותווייזן אויפן נאַקעטן פעלד, האָב איך געהערט פונדערווייטס א גרויס יובל-געשריי, און דאָס גאַנצע אָרט איז באַלויכטן געווען מיט אַנ- געצונדענע פּינערן, וואָס די מענטשן האָבן אויפן פעלד געברענגט, און אז איך האָב זיך דערנענטערט צו דעם המון מיט מײנע אייזעלעך אָנגע- לאָדנט מיט ברויט, האָב איך געזען, ווי אונזער רבי אין זײַן ווייסן סדין זיצט אין א קראַנץ פון קינדער, און די שכינה רוט אויף אים.

און דאָס גאַנצע פּאַק, מאַן, קינד און ווייב, געזונטע און קראַנקע, אָנגעפילט מיט פרייד, טאַנצן אין גרויס עקסטאַז ארום אונזער רבין און פּאַטשן מיט די הענט און רופן הויך: „הושענה! הושענה! — ער האָט אונז געשפּיזט!“

און איך בין געשטאַנען פאַרוואונדערט און דערשטוינט און נישט געוואוסט, וואָס עס באַדייט. און עס איז געווען, ווי איך האָב זיי באַוויזן דאָס אָנגעלאָדענע אויף מײנע אייזעלעך ברויט, אזוי איז א גרויס גע- לעכטער אויסגעבראַכן צווישן זיי, און זיי האָבן מיר אָנגעוויזן אויף די קרישקעלעך ברויט, וואָס האָבן זיך ארומגעוואַלאַגערט און אָנגעפילט ווי א דיקער שניי די ערד, אזוי אז מען האָט געקאַנט אויפשעפן פיל קאַרבן מיט ברויט, און זיי האָבן געזאָגט: „דו ביסט געגאַנגען אונז ברענגען ברויט, אָבער א פיל נענטערער האָט אונז געשפּיזט, געגעסן האָבן מיר

צו זאָט, און דאָס האָבן מיר איבערגעלאָזט! אָבער איך בין נשתומם געוואָרן און איך האָב געפרעגט מיט שרעק: „ווי אזוי איז דאָס געשען? דאָס אָרט איז דאָך לער און עס איז ווייט פון א ישוב, פּונוואַנען האָט איר גענומען ברויט?“

און שמעון בר־יונה האָט מיר געזאָגט: „די אויגן האָט ער צום הימל אויפגעהויבן, בשעת ער האָט איבער דעם ברויט א ברכה געמאַכט, און ער האָט געבראַכן דאָס ברויט, און עס האָט פאר אַלעמען געקלעקט, און דאָס האָבן מיר נאָך איבערגעלאָזט“. און איך האָב מנינע אויגן גענידערט צו דער ערד, די אייזעלעך זיינען געשטאַנען לעבן מיר, און איך האָב זיך געשעמט מיט מנין קליינער אמונה אין אונזער רבין.

און דאָס פאַלק האָט נישט אויפגעהערט צו שאַלן און צו זינגען און צו פרייען זיך ביז שפעט אין דער נאַכט אריין, און זיי האָבן געטאַנצט ארום אונזער רבין און געפרייט זיך מיט אים. און אויך דאָס פרויענ־ צימער מרים פון מגדל, וואָס איז דאָרט געווען מיט אונז, איז געפאַלן צו דער ערד פאר אונזער רבינס פיס, און זי האָט פארגלייזט די אויגן, און שוים האָט זיך געזעצט אויף אירע ליפן, און איר לַיב האָט זיך גע־וואָרפן, ווי עס וואָלט פול מיט גייסטער געווען, און זי האָט זיך אויפגע־הויבן ווי אין א שטורעמווינט, און אַנגעהויבן זיך צו דרייען אין א קאַ־ראהאָד, און עס האָט ארויסגעשריגן פון איר מיט א זינגעוודיק קול א נביאות: „ער איז ווי א חתן אין טאַג פון זיין חופה, באשטראַלט מיט דעם ליכט פון דערלייזונג! זעט, עס נידערן אראַפּ די וואַלקנס צו דער ערד און זיי שפרייטן זיך אויס אונטער זיינע פיס. פון דאָרט באפעלט ער די גייסטער צו טון זיין ווילן, ווי משה ברענגט ער דעם מן פון הימל אראַפּ צו אונז. מיט זיין גאַנצער הערלעכקייט איז ער געקומען אין אונזער נויט אריין... מער פאר אונז בלוטיקט ער פון אונזערע וואונדן, ער הונ־גערט מיט אַלע הונגעריקע און דורשט מיט אַלע דורשטיקע. דורך די לעכער פון די נעכט גייט ער מיט די בלינדע און טראַגט פאר זיי דאָס ליכט פון זייערע אויגן, דורך דער פינצטערניש פירט ער די זינדליקע און ער טראַגט פאר זיי די פנין פון זייערע זינד אויף זיינע אַקסלען“.

און די קולות זיינען געוואָרן וואָס אמאָל העכער און גרעסער, און דאָס געזאַנג און דאָס געשריי האָבן ווי פלאַקער־פּייערן זיך געהויבן אין הימל אריין. און דאָס פאַלק האָט אַנגעהויבן צו רופן איינער צום אַנדערן: „פארוואָס זאָל ער איבער אונז נישט קיין קעניג זיין?“. און א מאַן איז דאָרט געווען מיט א בלינד אויג, און זיין לַיב איז געווען באַלייגט מיט פיל אייטערדיקע מכות, נאָר דער רבי האָט אים פון זיי געהיילט. האָט ער געשריגן: „ברענגט די קרוין פון דוד, און זאָלן מיר אים קרוינען פאר א קעניג איבער אונז. דער, וואָס שפּייזט אונז, דער הערשט איבער אונז, ווער פאַסט נאָך צו זיין א מלך פון די אַרעמעלייט ווי ער?“

און ווען די ווייבער, וועלכע זיינען דאָרט געווען, האָבן געהערט פון וואָרט קעניג, אזוי זיינען פיל פון זיי געפאַלן צו דער ערד, אז שוים האָט

געזעצט פון זייערע ליפן, און זיי האָבן נביאות געזאָגט. און אפילו קינ-
דער זיינען באזעסן געוואָרן פון הייליקן גייסט, און זיי האָבן זיך גע-
דרייט אין משוגעת פון נביאות און ארויסגעשריגן די פסוקים, וואָס זיי
האָבן געלערנט אין די חדרים ביי זייערע רביים, און זיי האָבן אונזער
רבינס חכמה צו דניאל, און זינע וואונדער געגליכן צו די נסים,
וואָס אליהו הנביא האָט באוויזן. און טייל האָבן געזאָגט, אז ער איז יוחנן
המטביל, וואָס איז צוריק-געקומען אויף דער ערד.

און איך האָב זיך אומגעקוקט און געזוכט מניע חברים, די תלמידים
פון רבין, און איך האָב געפונען שמעון בר-יונה. ער איז געשטאנען פונ-
דערווייטנס און האָט גארנישט געזאָגט, ער האָט נישט געשריגן, נישט
געטאָנצט, נאָר זינע אויגן האָבן פון זינע שוואַרצע האָר און באַרד, וואָס
די עלטער איז שוין געפאַלן אויף זיי, געלויכטן ווי צוויי שטערן, און
זיי האָבן געקוקט אויף אונזער רבין, ווי ער זיצט אינמיטן קראַנץ פון
די קינדער אין זיין ווייס קלייד, און פון שמעונס אויגן האָבן זיך געגאַסן
טרערן ווי אויס צוויי קוואַלן.

נאָר איינציקווייז האָט דאָס פאַלק זיך דערווייטערט און איז צוריק
געגאַנגען אויף די ערטער, פונדאָנען עס איז געקומען, וואָרעם דער רבי
איז מיד געווען פון דער שווערער עבודה און האָט געהייסן דאָס פאַלק
אהיימגיין. טייל פון זיי האָבן זיך פונדאָדערגעשפרייט איבער די נאַענט-
סטע דערפער, כדי צו זוכן שוין אין די הויפן אין דער פינצטערניש פון
דער נאַכט, אַנדערע זיינען קיין בית-צידה געגאַנגען, וואָס דאָס איז
געווען זייער היים. די אַזערע כנרת, וואָס איז געשלאָפן צוגעדעקט מיט
דעם חסד פון די שטערן-ליכטער, איז אויפגעוואַכט געוואָרן פון די פיל
שיפּלעך, וואָס האָבן דאָס פאַלק צוריקגעפירט קיין כפר-נחום און אין די
אַנדערע ערטער, פון וואָנען זיי זיינען זיך צונויפגעקומען. איבערגעבליבן
זיינען נאָר מיר אליין, דער רבי מיט זינע תלמידים.

דער רבי האָט געזאָגט צו אונז: „גייט, באַהאַלט זיך אונטער דעם
שוץ פון דער חורבה, וואָס שטייט דאָ, איך וועל נאָר גיין אויף דעם
בערגל דאָרט און מתפלל זיין ביחידות, דערנאָך וועל איך קומען צו
אנדן!“ און שמעון האָט אים געפרעגט: „זאָל איך דיך נישט באַגלייטן,
רבי?“ — און דער רבי האָט געענטפערט: „ניין, גיי מיט די אַנדערע!“

און די תלמידים זיינען אריין אין דער חורבה, האָבן זיך אוועקגע-
פּייגט אויף דער רצפה און זיך צוגעדעקט מיט זייערע הילעס, אזוי איז
באַרד געפאַלן אויף זיי א שטארקער שלאָף, וואָרעם זיי זיינען מיד גע-
ווען פון דער אַרבעט פון טאָג צו באַדינען אזוי פיל פאַלק; בלויז פון
מניע אויגן איז דער שלאָף פארוואַגלט געוואָרן און איך האָב נישט גע-
קאָנט געפינען קיין רב.

און מיין האַרץ איז פיל געווען מיט זאָרגן און איך האָב זיך געפרעגט:
„פארוואָס מיר אליין פון אלע אַנדערע תלמידים פון מיין רבין האָט גאָט
פאַרדעקט די אויגן מיט א באַדעקעכץ, אז איך זאָל נישט זען די מעשים

און די וואונדער פון אונזער רבין, נבערט איך זאל פון זיי הערן? און
 איך אליין פון אלע אנדערע תלמידים שטיי פון דרויסן, איך קלאפ
 אין דער טיר, און זי ווערט פאר מיר נישט געעפנט. פארוואס ווערט זי
 נישט געעפנט? א פאנצער פון זינד הענגט ארום מנן נשמה, וואס האלט
 אויף די שטראלן פון ליכט, וואס פאלן אויף מיר? בין איך אויף שטענדיק
 פארשאלטן אינדרויסן צו שטיין? אויב אזוי, וואס טו איך דא? און מנן
 הארץ האט געוויינט אין מיר. און איך האב מיר געזאגט: די אלטע האבן
 געלערנט: „אלץ ווערט געגעבן פון הימל, אחוץ די פורכט פארן הימל.“ איז
 פון דאנען געדרונגען, אז אמונה מוז מען זיך אליין דערווערבן ווי דעם
 ביסן פארן מויל און ווי דאס קלייד אויפן ליב. און איך האב געבעטן
 צום פאטער אין הימל: „עפן אויף מנינע אויגן און מאך פארשטענדלעך
 מנן הארץ, אז איך זאל דערזען און פילן ווי די אנדערע.“ און איך האב
 זיך געשטארקט און געזאגט: „שטייט דען נישט געשריבן, אז די תורה
 איז נישט אין הימל, נאר זי איז געגעבן געווארן צו מענטשן? איז דען
 דאס וואס מנן רבי לערנט און טוט. נישט די פארזעצונג פון דער תורה?
 אזוי איז זי פאר מיר איבערגעגעבן, ווי פאר די אנדערע פון הויז ישראל!“
 און איך בין ארויסגעגאנגען אין דער נאכט און איך האב געזען פונ-
 דערווייטנס, ווי מנן רבי שטייט איינער אליין אויפן הויכן בערגל אין
 זיין ווייס קלייד און איז באגאסן מיט ליכט, ער האלט די הענט אויסגע-
 שפרייט און איז מתפלל ביחידות. און מיר איז געווען, ווי דער שאטן
 וואלט געפאלן פון מנינע אויגן, און איך האב געזען מנן רבין, ווי א מלאך
 פון הימל, און מנן הארץ איז פול געווארן מיט גאטספארטיקייט, און
 איך האב זיך געווארפן צופוסנס דעם בארג, און האב אויסגעשטרעקט
 מנינע הענט צו אים און האב אויסגערופן: „רבי, רבי, העלף מיר!“ און
 דער רבי האט זיך אנגערופן: „יהודה, קום ארויף צו מיר אויפן בארג,
 ווארעם פאר דיר שיק איך איצט מנינע תפילות אין הימל.“ און איך האב
 זיך אויפגעהויבן און בין געגאנגען אויפן בארג. אבער דער בארג האט
 זיך געשענעלט צווישן קושאקעס און דערנער, און ער איז פול געווארן
 מיט שטרויכלונגען, איך האב פארבלאנדזשעט, און איך האב צו מנן רבין
 נישט געקאנט דערגרייכן; ער איז פארלוירן געגאנגען פון מנינע אויגן,
 און איך בין איבערגעבליבן אינמיטן דער נאכט אין א וואלד פון דערנער,
 וועלכע האבן אויסגעשטרעקט די שטעכעדיקע הענט צו מיר און האבן
 מיך געטראכט צו פארשלינגען. און איך האב גערופן: „רבי, וואו ביסטו?“
 און איך האב געהערט דעם רבינס קול, אבער זיין געזיכט האב איך נישט
 געזען, און עס איז געווען אין א ווילע ארום, איז ער געקומען פאר מיר,
 און האט מיך אנגענומען ביי דער האנט און מיך ארויפגעבראכט צו זיך,
 און איך בין געשטאנען לעבן מנן רבין אויפן בארג, און דער הימל איז
 איבער אויבן געווען ברייט און פול מיט ליכט פארגאסן. און דער רבי
 האט זיך אנגערופן:

— יהודה, דין הארץ איז אומרואיך, ווי א פארלוירענע שיק איין

מיטן פון א שטורעמדיקן ים. פארוואס קאנסטו נישט געפינען קיין רוי ווי די אַנדערע תלמידים מ'זען?

און איך האָב אים אָפּגעענטפּערט:

— רבי, טו א וואונדער און שטאַרק מ'זען אמונה אין דיר.

און דער רבי האָט אָפּגעענטפּערט: — „אויף דעם האָב איך איצט מתפלל געווען, וואָרעם מ'זען געליבטער תלמיד האָסטו געקאָנט זיין!“ און ער האָט מיך אָנגענומען ב'ן דער האַנט און מיך צוגעפירט צו דער חורבה, און מיר זיינען ארינגעגאַנגען אין איר, און מיר האָבן געזען, ווי די תלמידים פון רבין זיינען געלעגן אין א ווינקל, אָנגעלענט די קעפּ אויף די שטיינער פון דער חורבה, צוגעדעקט מיט זייערע קלייידער, און דאָס ליכט פון די שטערן איז געפאַלן איבער זייערע פנימער און בערד, און באַגאַסן זיי מיט הימלישן חסד, און זיי זיינען געשלאָפּן דעם שלאָף פון די גערעכטע, ווי יעקב אבינו אין בית-אל.

און דער רבי האָט זיך אָנגערופן און געזאָגט: „איך דאַנק דיר, מ'זען פאַטער אין הימל, וואָס דו האָסט פאַרהוירן די זאַך פון די קלוגע און פאַרשטענדיקע און דו האָסט זי אנטפּלעקט צו די קינדער און אומשולדיקע.“ אָבער איך האָב געוואָגט און געזאָגט צו מ'ן רבין: „די וואָס האָלטן די שוור אין דער האַנט, וואָס די אבות האָבן זיי איבערגעגעבן, קאָנען נישט שלאָפּן, זיי זיינען אומרואיק, ווייל זיי האָבן מורא די שוור פון האַנט ארויסצולאָזן. וואָס וועט זיין? די שוור וועלן זיי פאַרלירן און קיין אַנדערע וועט נישט זיין, אין וואָס וועלן מיר זיך אָנהאַלטן אין אונזער בלאַנדזשען דורך דער נאַכט פון אינווער לעבן?“

דערויף האָט מיר דער רבי אָפּגעענטפּערט:

— יהודה, דו ביסט געגליכן צו איינעם, וואָס האָלט דעם חפץ אין דער האַנט; אָבער נישט די, וואָס האָלטן דעם חפץ, האָבן טאקע דעם חפץ, נאָר די וואָס מיינען, אז זיי האָבן עס פאַרלירן און האָלטן עס אין איין זוכן...

— „איך פאַרשטיי דיך נישט, רבי!“

און ער האָט מיר דערויף געענטפּערט: „דער וואָס וויל ראַטעווען זיין נפש פון מיר, דער וועט עס פאַרלירן; דער אָבער, וואָס פאַרירט זיין נפש פאַר מיר, ער וועט עס געפינען!“

און איך האָב מיך געבויגן פאַר אים און געזאָגט:

— „פיל פאַרלאַנגסטו פון אונז, רבי, איך לאָז דיך נישט אָפּ, רבי,

ביז דו וועסט מיר נישט זאָגן, ווער דו ביסט!“

אָבער מ'זען רבי האָט מיר געענטפּערט און געזאָגט:

— „יהודה, איך בין נאָר דער, וועלכער זיצט אין זיין האַרץ. איך

בין דער גלויבן; איך באַוואוין יעדעס האַרץ אויף אזוי פיל, אויף וויפיל עס קאָן מיך באַזיצן!“

אָבער איך האָב זיך געוואָרפן צו זיינע פיס און געזאָגט:

— „רבי, איך ווייס, איך ווייס, ווער דו ביסט! אזוי רעדן קאָן נאָר

איינער, וואָס האָט רשות דערויף! אָבער דער רבי האָט מיך אָנגענומען
 בײַ דער האַנט און געוויזן מיר אויף די תּלמידים: „גיי, יהודה, און לייג
 זיך צווישן זיי, זאָל דיין האַרץ געפינען רו!“
 און איך האָב זיך געלייגט און בין אינגעשלאָפּן, ווי די אַנדערע
 אין דער חורבה פון בית־צידה.

XIII

צומאָרגנס, ווען די לײַט אין כּפר־נחום און אין דער גאַנצער אומ־
 געבונג האָבן דערהערט פון די יסים ונפּלאות, וואָס דער רבי האָט גע־
 טאָן מיט די הונגעריקע לײַט דרויסן אין פעלד, אזוי איז זייער האַרץ
 צעגאַנגען פאר פחד און פרייד, און איינער האָט געזאָגט צום אַנדערן:
 „נישט אַנדערש נאָר עפעס גרויסעס מיינט גאָט מיט אונז.“
 און אַנדערע האָבן געזאָגט: „זײַן קראַפט נעמט ער פון שטן. א גרויס
 אומגליק וועט ער ברענגען אויף אונז.“

און ווען זיי האָבן דערהערט, אז די לײַט, וועלכע ער האָט געשפּיזט,
 האָבן אים פאר א קעניג געוואָלט אויסרופן און פארלאַנגט נאָך דער קרוין
 פון דוד, און ער האָט עס זיי נישט פארווערט, אזוי איז זיי א גרויס שרעק
 באַפאַלן. און די שטאָט־לײַט האָבן געזאָגט: „איצט, אז דאָס מלכות וועט
 דערהערן, אז די יידן האָבן אן אַנדער קעניג געוואָלט אויסרופן, אזוי
 וועט די שולד אויף אונז אַלעמען פאַלן, און מען וועט אונז פארלאַנט־
 וואַרטלעך מאַכן פאר די נאַרישע רייד פון די אַרעמע מענטשן, און מיר
 וועלן באדאַרפן באַצאָלן די שולד.“

און זיי זיינען געקומען פאר אונזער רבין און זיי האָבן געזאָגט צו
 אים: „הייב זיך אויף און פאַרלאָז אונזער שטאָט, וואַרעם דאָס מלכות
 האָט געהערט פון די מעשים, וואָס דו טוסט, און אז דו ווילסט א מלך
 ווערן איבער יידן, און זיי זיינען הינטער דיר דיך צו פאַנגען, און עס
 וועט זײַן, אז מיר וועלן דיך נישט ארויסגעבן, אזוי וועלן זיי זאָגן, אז מיר
 זיינען מיט דיר אין איין בונד א נײַעם מלך אויסצורופן איבער די יידן,
 און א גרויס אומגליק וועט קומען איבער אונז צוליב דינעטוועגן.“

אזוי האָט דער רבי זיך אָנגערופן צו אונז און געזאָגט: „קומט, לאַמיר
 פאַרלאָזן דאָס אָרט. מיר וועלן אויפגיין קיין צור און צידון. האָט דען
 גאָט נישט געזאָגט צו אליהו התּשבי: „קום און שטיי אויף און גיי קיין
 צפורן אין צידון.“ פארוואָס זאָלן מיר אַנדערש זײַן ווי אליהו? די לײַט
 פון היינט זיינען נישט בעסער פון די לײַט פון דענסטמאָל, און ווי אחאב
 האָט געהאַט זײַנע פאַלשע נביאים, אזוי האָבן זיי אויך זייערע פאַלשע
 נביאים.“

און מײן האַרץ איז אויסגעגאַנגען פון שרעק צו זען, ווי אונזער רבי גייט פאַרלאָזן די שטעט פון ארץ־ישׂראל, וואָס דער גייסט פון הייליקייט רוט אויף זיי, און גייט אוועק אין די אומוירדיקע שטעט פון די געצנ־דינער, וואָס זיינען אין דער חזקה פון אומריין. אָבער מיר האָבן אים נישט געוואָגט מער צו זאָגן קיין וואָרט, וואָרעם זײן מאַכט איז געווען איבער אונז ווי די מאַכט פון האַר איבער זײן קנעכט, און זײן עול איז געלעגן אויף אונז ווי דער כאַמעט אויף דער אַרבעט־חיה, און מיר האָבן געבויגן די קעפּ אין שטיל־שווינגן, און מיר זיינען געגאַנגען נאָך אים.

און עס איז געווען, ווי דער רבי וואָלט געוואוסט מײנע געדאַנקען, וואָרעם איך האָב געקלערט פון דער שפּיט, וואָס מיר וועלן עסן אין דעם טמא לאַנד, האָט ער זיך אָנגערופן: „דו קליינגלויביקער! צי האָט נישט גאָט געשפּיט אַליהן דורך ראָבן און ווילדע בינען?“

און מיר האָבן גענומען אונדזערע זעק־הילעס אויף צוצודעקן זיך בניאַכט, און מיר האָבן געריט פון דעם אָרט, ווען דער מאַרגנשטערן איז נאָך רויט געווען. מיר זיינען שוין געווען צוועלף זײנע תלמידים. און די וויבער און אונזערע פּרײַנד האָבן אונז באַגלייט ביז ארויס פון דער שטאָט. און די וויבער האָבן זיך צוריקגעקערט אין דעם הויז פון שמעון און זײן שוויגער צו היטן די כלים. וואָרעם דער רבי האָט גזאַגט, אַז נישט גאָטס וואָרט וויל ער פּרעדיקן, נײערט זיך אַפּרוען פון דעם גע־טומל פון מענטשן, און בײ זײן אייגן האַרץ פאַרשן דעם וועג פון גאָט, אין וועלכן ער האָט צו גיין.

מיר האָבן זיך געטובלט אין ים־כנרת איידער מיר האָבן אים פאַר־לאָזט, און מיר האָבן דאָרט „שמע“ געזאַגט, האָבן פאַרצערט דאָס ברויט, וואָס די וויבער האָבן אונז מיטגעגעבן צדה לדרך, און מיר האָבן זיך אויפגעהויבן און מיר זיינען אויפגעשטיגן אויף די בערג, וואָס ליגן צווישן דעם לאַנד פון ישׂראל און דעם לאַנד פון צור און צידון, און ווען אפילו די בערג זיינען פול געווען מיט ישובים ווי א מילגראָם מיט קערנדלעך, דאָך זיינען מיר נישט אריינגעקומען אונטער קיין דאָך, נאָר מײן רבי האָט געווייליקט צו נעכטיקן אין דעם שאַטן פון די צווינגן פון די גרויסע צעדערן, וואָס זיינען דאָרט געוואַקסן, און מיר זיינען גע־גאַנגען צוויי טעג, ביז מיר זיינען אָנגעקומען אויף אן אָרט, וואָס הייסט כדר־בירים, און מיר האָבן דאָרט גענעכטיקט הינטער דער שטאָט.

און עס איז געווען אויפן דריטן טאָג מיט דעם אויפגאַנג פון דער זון, האָט זיך פאַר אונז אויפגעדעקט די גאַנצע ערד־פלאַך, וואָס גיסט זיך אריין אין באָרטן פון ים־הגדול, און דער גאַנצער ים־ברעג, באזייט מיט ריזן־באפעלקערטע שטעט, וואָס זיינען געווען איינגעבעט אין גרינע גערטענער און ארומגערינגלט מיט לאַנקעס. די שטעט האָבן נישט נאָר זיך אויסגעשפּרייט איבער די ברעגעס פון ים, נאָר האָבן זיך ווייט ארויס־גערוקט אין ים אריין מיט זייערע באַלעבטע האַפּנס און האַרב־אינוועלן, אפילו דאָ, פון דער הויך אראַפּ, האָט מען געקאָנט באַמערקן ווי די ים־

ברעגן זיינען באפעלקערט מיט פיל שיפן. מיר זיינען נשתומם געווארן פאר דער מעכטיקייט פון דער מדינה, די הנוער זיינען גארנישט ענדלעך צו אונזערע. זיי זיינען געזעסן אין שטארקע מויערן, געבויעט אויס שטיינער און ציגל. און זיי האבן זיך באהאלטן פאר דער זון אין שאטן פון געהילטע זילדן האלעס. ערשט אז מיר זיינען ארינגעטראטן אין דער גרענעץ פון צידון, האבן מיר דערזען די סיבה פון זייער ריכטום. שוין אויף די ערשטע פעלדער, וואס מיר האבן אנגעטראפן, האבן מיר באַ מערקט, אז אנשטאט דעם אַקס און אייזל, האבן זיי צו זייערע אַקעראַניזנס געהאלטן אינגעשפּאַנט דעם מענטש.

צידונים ערד איז באפעטיקט מיט דעם בלוט און מיט דעם געביין פון פאַלנדיקע שקלאַפּן. דאָס געשריי פון נויט הייבט זיך אויף ווי א וואַלקן איבער צור און לייזט זיך אויף אין דער לופטן און פאַלט צוריק אין א רעגן פון טרערן און אַנגסטן, וואָס רינען פון מענטשעכע לייבער. שוין בני דעם ערשטן טריט אויף צידונס פעלדער האָט אונזער רבי אָנגעטראַפּן א מאָן, וואָס האָט געאַקערט דאָס פעלד, און צו זיין אַקער האָט ער געהאַט אינגעשפּאַנט צוויי מענער — איינעם א יונגן און איינעם אן אַלטן. וואָרעם עס איז בני זיי א מנהג איינצושפּאַנען אן עלטערן, אויסגעשעפּטן מאָן צוזאַמען מיט א יונגן, א קרעפטיקן, כדי דער עלטערער זאָל מוזן נאָכיאָגן דעם יינגערן. ביידע זיינען זיי געווען נאָקעט. ווען דער עלטערער האָט נישט געקאַנט ארויסשלעפּן געשווינד, מיט דעם זעלבן אימפעט, ווי דער יינגערער, דעם אַקעראַניזן פון דעם זאַמדיקן באַדן און זינע מידע פיס זיינען שטעקן געבליבן אין די זאַמדיכעכער, אזוי זיינען אויף זיין אינגעשרומפּט, אַלט לייב געפאַלן די בליענע שמיץ פון דעם אַקערמאַנס בייטש, ווען אונזער רבי האָט דאָס געזען, האָט ער געוואָרט אויפּהאַלטן דעם רשע און ער האָט אויסגערופּן: „פארוואָס שלאָגסטו דיין ברודער? דו זעסט דאָך, אז ער איז אַלט און שוואַך און קאָן נישט טאָן די אַרבעט, וואָס דער יינגערער פון אים טוט.“ אָבער דער פויער, וועלכער האָט געהאַלטן דעם אַקער, האָט אָפּגעענטפּערט: „מיין ברודער רופסטו אים אָן? מיין שקלאַפּ איז ער, וואָס איך האָב אים געקויפט פאר גוט געלט. פופציק זילבערנע דראַכמעס אין טירה שער, וואו האָב איך אָפּגעוואויגן פאר אים אין דעם שקלאַפּן־פאַרט אין טירה, וואו אונזערע שיפן האָבן א לאַדונג שקלאַפּן פון די גאַלישע לענדער געבראַכט. צוויי יאָר דינט ער קוים בני מיר, און זעט, וואָס איך האָב פון אים! לויט זיין אַרבעט, טייל איך אים זיין ברויט אויס, אָבער ווי ווייניק איך גיב אים נישט צו עסן, זיינען נאָך ווינציקער די נוצן, וואָס איך צי פון אים. אָבער ווער ביסטו, וואָס דו קומסט שטערן די געזעצן פון אונזער לאַנד? לויט דיין קלייד און לויט דיין לשון, דערקען איך, אז דו ביסט א פרעמדער און אן עברי דערצו! האָסט נאָך נישט אָפּגעשאַקלט דעם שטויב פון דינע שיד, וויילסטו שוין א שופט זיין איבער אונז?“

די בני־זבדי האָבן זיך אָנגערופּן: „רבי, וואָס מורמלט דאָרט דער

רשע? זאלן מיר אים שטיף מאכן? — און דער רבי האט אָפּגעענטפּערט: „איך בין נישט געקומען צו צעשטערן מענטשלעכע לעבנס, נאָר צו היילן“. און מיר האָבן אים נישט געענטפּערט, נאָר מיר זענען ווינטער געגאַנגען אונזער וועג. און וואָס מער מיר האָבן זיך דערנענטערט צו דער שטאָט, אלץ מער האָבן מיר אָנגעטראָפּן אויף אַרבעט פון שקלאָפּן, וואו אין אונזער מדינה טוען מיר די אַרבעט מיט בהמות, וועלכע רוען אויך אום שבת, טוען זיי דאָ אַרבעט מיט מענטשן. אלע וואָס ער-רעדער, וואָס מיר האָבן אָנגעטראָפּן אויפן וועג, וואָס בני אונז באַנוצט מען דאָס אייזל און דאָס קעמל אויף צו דרייען דאָס ראָד, באשפּאַנען זיי מיט שקלאָפּן, וואָס זיי שטעכן זיי אויס די אויגן, וואָרעם דער מענטש איז בני זיי ביי זייער ווי די בהמה אין פעלד.

אַבער דאָס איז גאַרנישט קעגן דעם, וואָס אונזערע אויגן האָבן זיך אָנגעזען, ווען מיר האָבן זיך דערנענטערט אין דער שטאָט אריין; דער גאַנצער פּלאַץ מיט זאַמד, וואָס שפּרייט זיך בנים גאַרטן פון גרויסן ים, איז געווען באשטאָן מיט גרויסע אויפגעבויטע הויזער, וועלכע האָבן פארשטעלט דעם אָנבליק פון ים און באפעלקערט דעם האַרב-אינזל, וואָס שניידט זיך טיף אין האַרץ פון ים.

וואָס מער מיר האָבן זיך דערנענטערט צו דער שטאָט, אלץ מער האָט זיך אויסגעשפּרייט די זינד פון צידונס פארשקלאָפּערן.

מיר האָבן שוין איצט אָנגעטראָפּן אויף שקלאָפּן-אַרבעטער אויף יעדן טראָט. מיר זיינען אריינגעקומען אין די גאַסן פון די וועבשטולן, וועלכע זיינען געווען צוזאַמענגענומען מחוץ דער שטאָט. וואָרעם עס וועבט נישט אין צידון, ווי בני אונז, דאָס קלייד די פרוי פון הויז פאר איר אייגענעם געברויך אין מינוטן פון מנוחה, בנים ליכט פון פּנער פון שטוב, ארומגערינגלט מיט איר הויזגעזינד, בנים קלאָנג פון פרומע גע-זאַנגען. אַנדערש איז עס אין צידון. אירע אַננוואוינער לאָזן וועבן זייערע טיכער, קליידער, היילעס און שאַלן דורך קנעכט, וואָס זיי קויפּן אויף די שקלאָפּן-מערק. נישט אויף איין וועבשטול פאר יעדן איינציקנס גע-ברויך וועבן זיי זייערע קליידער, נאָר כדי ארויסצושיקן זייערע גע-וועבטע סדיגס אויף שיפּן צו די פעלקער פון דער וועלט. דורכדעם נעמען זיי צוזאַמען זייערע וועבער-שקלאָפּן אויף גרויסע פּלעצער, וואָס זיי באַ-דעקן מיט זעק און צווינגן אויף שטאַנגען. דאָרט שטעלן זיי אויף פיל וועבשטולן, און די וועבער-שקלאָפּן זיינען ווי די אייזען צום כאַמעט אָנגעקייטלט צו זייערע וועבשטולן. און אן עלצטער איז געזעצט איבער זיי, וועלכער זיצט מיט א שטעקן אין דער האַנט אויף א הויך אָרט און ציילט, און בני יעדן מאָל ציילן מוזן די שקלאָפּן אדורכוואַרפּן די וועבער-שיפּלעך דורך די פּאַכן, און אויפזעערס מיט ריטער שטייען איבער זיי, און קוים פארפעלט ווער אַנצוהאַלטן מיט דעם טאַקט פון דעם ציילער, אזוי פּאַלן איבער זיין נאַקעט ליב די שמיץ פון דעם שמייסער.

אומציייליק זיינען געווען די וועבשטולן, וואָס האָבן אָנגעפילט די

גרויסע, מיט צווייגן באַדעקטע פּלעצער. אומצייַדיק זיינען געווען די ווע-
בער-שקלאַפן, וועלכע זיינען ווי שפינען אינגעוועבט געווען צו זייערע
וועבשטויבן. ס'רוב זיינען זיי געווען אַלטע, אָפגעלעבטע מענטשן, מאַן און
וויב, וועלכע טויגן שוין נישט צו קיין שווערער אַרבעט, וואָרעם די ייִ-
גערע און די קרעפטיקע נוצן זיי פאר די אייִ-טרעטערס אין די פאַרב-
מילן. און ווי צעטראַטענע ווערעם זיינען געזעסן די שפּולערינס צו די
פיס פון די וועבערס, ווי פאַרגעסענע פון גאַט, ווי ארויסגעוואָרפן גראַז.
ס'רוב שפינערינס זיינען קינדער, מיט פאַרראַפיעטע אויגן, אויסגעקראַ-
כענע האָר, אַדער אזעלכע, וואָס עס שלאַגט פון זיי מיט חוֹלאתן און פון
זייערע נעזער און אויערן רינט מיט אייטער. וואָרעם די געזונטע און
שיינע קינדער, מיידלעך און יינגלעך, באנוצן די צידונער פאר משרתים,
האַלטן זיי פאר זייערע דוסט-צוועקן צו זינדיקן מיט זיי, נאָר די קראַנקע
און מיאוסע שיקן זיי צו די וועבשטויבן. פון אַלע לענדער אין דער וועלט,
פון די אינזלען און די קאָלאָניעס, וואוהיין די שיפן פון צור און צידון
דערגרייכן נאָר מיט זייערע סחורות, קויפן זיי אויף שקלאַפן; אויך ווי
די קראַנען גייען זיי נאָך די מלחמה-פירער אויף די שלאַכט-פעלדער און
קויפן אויף די קריגס-געפאַנגענע.

און מיר האָבן דאָרט געזען מענטשן, וועלכע האָבן נישט פאַרשטאַ-
נען איינער דעם אַנדערנס לשון, צוזאַמענגעקייטלטע ביי די וועבשטויבן.
און עס איז אין צור און צידון אזוי: ווען אַ שקלאַף ווערט אַלט און טויג
נישט מער צו דער אַרבעט, נעמען זיי אים נישט אריין אין דער משפּחה
ווי עס איז דער מנהג אין די לענדער פון אדום און יון, וועלכע האַלטן
זייערע שקלאַפן אין ספּעציעלע קוואַרטירן, ביז וואָנען זיי שטאַרבן; וואָ-
רעם נישט פארן אייגענעם געברויך, צו לאָזן זיך באדינען פון זיי, ווי עס
טוען די פעלקער פון אדום און יון, האַלטן צור און צידון זייערע קנעכט,
נאָר כדי מיט זיי אויסצואַרבעטן די פיל פאַרשיידענע סחורות אויף אַנ-
צופילן זייערע שיפן פאר די פיל מערק; און עס איז, אויב אַן עבד ווערט
קראַנק און שוואַך און טויג שוין נישט מער צו דער אַרבעט, וואָרפן זיי
אים ארויס פון דער שקלאַפן-קוואַרטיר און געבן אים מער נישט צו עסן.
דעריבער האָבן מיר אָנגעטראַפן אויף מענטשן, וועלכע זיינען געלעגן
צוזאַמענגעוואָרפן ווי בערגער מיסט ארום די וועבער-בינדלעך און האָבן
מיט די לעצטע כוחות געבעטלט אַ שטיקל ברויט אַדער דעם טויט, נאָר
קיינער האָט זיך אויף זיי נישט דערבאַרעמט. אין צור און צידון ווייס
מען נישט, וואָס עס איז אזעלכעס רחמנות, וואָס איז אַ מידה פון רבונו
ש' עולם, מיט וועלכער ער האָט באשאַנקען אונזער פאַטער אברהם. עס
איז דאָרט נישטאָ קיין סוף צו דער אַרבעט, און קיינער האַפט נישט אויף
דעם שאַטן פון דער נאַכט צו געפינען רו. קייטן יונגע, שטאַרקע שקלאַפן,
אינגעשפּאַנטע צו ש'עפּ-וועגענער, האַלטן אין איין צוברענגען צו די
וועבער-האַלעס שטויסן מיט קאָלירטן בנינוול, פאַדעם און וואָל פון די
פאַרב-מילן, וואָס שטייען בנים ברעג פון ים. זיי זיינען שפּיץ פאר דער

היה־רעה פון פארקנעכטונג. ווי דאָס אייביקע גיסן זיך פון א טיפּ, אזוי גיסט זיך די פארשקלאַפונג אין צער און צאַרן פון נאַכט אין טאָג און פון טאָג אין נאַכט אריין.

ווען דער רבי האָט דערזען די פאַרשקלאַפונג פון די וועבער, האָט ער קיין איין וואָרט נישט ארויסגעברענגט פון זיך, נאָר זיין פנים האָט עדות געזאָגט, וואָס אין זיין האַרץ טוט זיך. זיין פנים איז פארענדערט געוואָרן און האָט זיך פארקרימט אין א גרויסן שניט פון צער, זינע ליפּן זיינען בלייב געוואָרן און זייער שניט איז איינגעקארטשעט געוואָרן פון קלעמעניש און ביטערקייט און. האָט זיך באהאַלטן אין די האַר פון זיין באַרד, און זינע אויגן האָט ער געווענדט צום הימל. און איד האָב גע־ הערט, א קרעכץ איז ארויסגעגאנגען פון זיין אינערלעכקייט, און ער האָט ווי א דונער געשטורעמט: „רבונן של עולם, האָב רחמנות אויף דינן בא־שעפעניש!“

און מיר האָבן זיך אויפגעהויבן פון אַרט פון פּינן, און מיר זיינען נישט אריינגעגאנגען אין דער שטאַט, נאָר מיר זיינען געגאַנגען נאָך די שקלאַפֿן־וועגענער, וואָס האָבן אהערגעבראַכט געפאַרבטע גאַרנס און וואָל פון די פאַרב־מילך, וואָס זיינען ביים ברעג פון ים.

נאָך גרעסער ווי דער אויסגוס פון גרויסן ים איז די אומגערעכטי־ קייט, וואָס גיסט זיך אויס איבער דעם ים־ברעג פון צור. אנשטאַט צו באַוואונדערן דעם אַנבליק פון גאַטס גרויסע מעשים, וואָס ער האָט בא־שאַפֿן דעם ים־הגדול, זיינען אונזערע אויגן פארפינצטערט געוואָרן מיט דעם אַנבליק פון פּינן און ליידי, וואָס האָבן ווי א גרויסע, געשאַגענע מכה זיך אויסגעשפּרייט איבער צידונס באַרטן.

דער גאַנצער ברעג פון צור און צידון איז איין קייט פון פארשקלאַ־ פונג. דער גאַנצער זוים פון ים איז באַשמוצט מיט מענטשן־שווייס, טרערן און צער. דאָס וואָסער פון צורס ים שווימט נישט מיט דעם שוים פון זינע וועלן, נאָר מיט דעם שוים פון מענטשלעכע אַפּפּאַל. דאָ האָבן שקלאַפֿן־ פישער צוגעפירט צו די ברעגן בערלינקעס מיט דעם שנעק־מושל, וואָס פארמאָגט טיף אין ים מיט קערב און שטריק די מושלען אויפגעפאַנגען און זיי אַנגעוואָרפן דערנאָך אויף די קופּעס צעקוועטשטע מושלען, וואָס זיינען שוין ווי גרויסע בערג ביים ברעג געלעגן. דאָרט, אין די קופּעס צע־קוועטשטע מושל־בערג, זענען אין גרויסע קיזל־שטיינער געווען איינגע־שאַנט נאָקעטע מענטשן־גבורים, די אויגן פארבונדן אָדער אויסגע־שטאַכן, כדי זיי זאָלן נישט זען וואָס זיי טוען. זיי האָבן געהאַלטן אין איין שלעפּן די קיזל־שטיינער ארום דעם מילשטיין, אונטער די בנמשן פון די שמיטער, און האָבן אויסגעמאַלן די מושלען, וואָס אַנדערע האָבן מיט שופּלעס געוואָרפן אונטער די מילשטיינער. פון די שטיינער האָט אַפּער־געשפּריצט דער וויאַעטער זאַפט פון דער מושל־לעבער און באַשפּריצט מיט דעם מושל־בלוט די נאָקעטע לייבער פון די שקלאַפֿן און זיי אַפּגע־

פארבט. וואס אמאל מער איז איבער זיי געוואקסן דער בארג צעריבענע מושלען, זייערע פיס האבן געדערפטשעט, און זייערע לייבער זענען פארטרונקען געווארן ממש אין דעם שמוץ פון די צעריבענע געדערעם, וואס האבן זיך אויסגעמישט מיט דעם צעשטויסענעם מושל און זענען געווארן איין שטינקענדיקע בלאטע. עס איז דארט תמיד געווען א געדיכטער, שטיקעדיקער געשטאנק, און די מענטשן האבן געטראטן אין צואה. א קייט צוזאמענגעבונדענע קנעכט האבן געברענגט אויף זייערע שטארקע אקסלען צו שלעפן גרויסע בינטן ווייסע וואל, וואס זיינען געקומען פון דמשק, אויך פון אנדערע האפנס פון צעזאריע און יפה, בינטן פלאקס, וואס איז געקומען פון מצרים, און זיי האבן דאס אלץ געווארפן אין א קאז' לוזשע פון אפגעשטאנענעם, געדיכטן תכלת, וואס איז ארויסגערוינען פון אונטער די מילשטיינער.

יונגע וויבער און מיידלעך האבן מיט זייערע פיס געטראטן אין די קאלדזשעס און געפארבט די וואל, אנדערע האבן ארויסגעשלעפט די וואל און דעם פלאקס פון די פארב-קאלדזשעס, און זיי אויסגעשפרייט איבער דעם ברעג ים צום טריקענען. דער גאנצער ברעג איז געווען באפעלקערט מיט נאקעטע מענטשן, וועמענס באקליידונג איז באשטאנען בלויז פון די פארב-שפריצן, וואס האבן זיך צוגעקלעפט צו זייערע לייבער ווי א צווייטע הייט, געענדערט זייער אויסזען, אפגעמעקט פון זיי די צורה מענטש, — און זיי זינען געגליכן געווען צו געפעלקטע בהמות און חיות. און אזוי האט מען זיי אויך באהאנדלט.

אויך דא, ווי ביי די וועבשטולן, האבן אויף די בערג צעריבענע מושל'ען זיך ארומגעוואלאגערט ארויסגעווארפענע אלטע קנעכט, וואס האבן נישט געטויגט צו דער ארבעט. זיי זיינען געווען געשלאגן מיט כלערליי קרענק, דער פארב-גיפט האט זייערע לייבער פארסמט. געבראכענע, מיט אויסגעברענטע אויגן, האבן זיי אויף די קופעס זיך ארומגעוואלאגערט, און קיינער האט זיך אויף זיי נישט אומגעקוקט. זיי האבן געגעסן דאס אפפאלעכץ פון די שנעקן-קרעפערלעך, וואס די מילן האבן ארויסגע-ווארפן; פון דעם זיינען זייערע לייבער געשוואלן געווארן, און זיי האבן געליטן גרויסע יסורים.

דאס געשריי פון די געליטענע איז פארשטומט געווארן דורך אפגעשוואכטקייט, ביז זיי האבן זיך צוגעקאלערט אין זייערע קראמפן צום בארטן פון ים, און די וועלן האבן זיי מיטגענומען מיט זיך און זיי אפגע-שוואנקען פון דעם לעבן. און מיר האבן פארלאזן דאס ארט און מיר זיי-נען ווייטער געגאנגען, אבער ווי ווייט מיר זיינען נישט געגאנגען, האבן מיר נישט געקאנט אנטרינען פון דעם שקלאפן-ים.

איבער דער גאנצער לענג פון ים-ברעג האט, ווי א גרויסע מכה, זיך אויסגעשפרייט די ארבעט און די פנין פון צור. וואו מיר האבן געווארפן אונזערע בליקן, האבן מיר נאר געזען צוזאמענגעקייטלעטע, נאקעטע מענ-טשן שלעפן משאות. אן א שיעור זיינען געווען די שיפן אויפן ים, מיט

קאלירטע זעגלען פון אלע פעלקער, וואָס באוואוינען די ברעגן פון גרויסן ים; פון מצרים און צפון, פון די אינדען פון יון, פון שפּאַניע און פּער־סיע, פון איטאַליע און אַפריקע. דאָ האָבן רייען שלעפֿ־שקלאַפּן אַרויפ־געטראָגן אויף די שיפּן משאות געפאַרבעטע וואָלן, טיכער און קאַלירטע שטאַפּן, גלאַזוואַרג און אַלערליי כלים פון גראַבע און איידעלע מאַטע־ריאַלן, וואָס צור און צידון האָבן אויסגעאַרבעט מיט דעם שווייס און בלוט פון זייערע שקלאַפּן; און דאָרט, אויף די שיפּן, האָבן אַנדערע שלעפֿ־שקלאַפּן אַראַפּגעטראָגן משאות, סחורות אַלערליי, וואָס די פעל־קער פון דער וועלט האָבן געשיקט קיין צידון, — פון דעם איידעלן זנד פון פּערסיע ביז דעם טייערן ציפּרוס־ווינ, רויע שטאַפּן, מעטאַלן, ערץ און זילבער, וואָס צור און צידון האָבן געצויגן פון שפּאַניע און אירע קאָ־לאַניעס, וואָס זי האָט געהאט פאַרשפּרייט איבער די ברעגן פון גרויסע ימים, און נאָך אַנדערע זאַכן און גיטער פון אַלע לענדער און שטעט, מיט וועלכע צור האָט געפירט האַנדל און וואָס אירע שיפּן האָבן נאָר אַנגע־שלאָגן צו זייערע ברעגן, ווי די פּלֶניסיקע מילבן האָבן די מענטשן געטאָן זייער אַרבעט, און ווי דאָס זאַמד אויפן ברעג — אזוי פיל זיינען זיי גע־ווען, די קייטן שקלאַפּן האָבן זיך געשלענגלט אומענדלעך פון די שיפּן צו די פאַרב־מילן, צו די גיטער־ען, צו די ווערקשטעלן, אזוי אז דער גאַנצער ברעג פון גרויסן ים האָט ווי אַ גאַרטל פון זינד און פּנין אַרומ־גענומען די שטאַט פון צור.

און אונזער רבי איז געשטאַנען ביי יעדער ווערקשטעל און האָט זיך צוגעקוקט צו די מענטשן. אַלץ האָט ער געוואָלט וויסן און אַלץ האָט ער געוואָלט זען, ווי ער וואָלט וועלן אויסלערן דעם כּוּס עוולות ביז צו זיין דנאָ, איז ער געגאַנגען פון איין טאָל פון טרערן צום אַנדערן, פון די פאַרב־מילן צו די ווערקשטעלן פון די אויסהעפּטערס.

ווי די צידונער האָבן די מענער באנוצט צו די שווערע אַרבעטן, אזוי האָבן זיי די וויבער און די מיידלעך אַינגעשפּאַנט אין די אויסהעפּט־שטעלן, וואו זיי האָבן אויסגעהאַפּטן פאַרשיידענע אויסנייעכצן אויף די טיכער פון צידון. דאָס זיינען געווען די שקלאַפּן־מיידלעך, וועלכע זיי האָבן אויך פאַר זייערע פאַרגעניגנס גענוצט. זיי האָבן זיי דערבייער גענוצט פאַר לייכטערע אַרבעט, כדי צו שווינען זייערע לייבער.

באַלד זיינען מיר צוגעקומען צו די קינדער בעל־מומים אין די גוס־ווערקשטעלן פון די מעטאַל־ענע כלים. זיי האָבן נאָך נישט געהאַט אַפּגע־טריקנט אויף זייערע לייפּן די מילך פון זייערע מוטערס' ברוסטן. מיידל־לעך און יינגלעך האָבן מיט האַמערס די פאַרמען פון כלים אויס ערץ, בראַנז און זילבער אויסגעקלאַפּט אין דער היץ פון פייער. אזוי יונג ווי זיי זיינען געווען, האָבן די קינדער געטראָגן אויף זייערע נאַקעטע ליי־בער אויסגעברענטע צייכנס פון זייער פאַרשקלאַפּונג, ווי זייערע על־טערן, און זייער גור־דין איז שוין אַנגעהתמעט געווען אויף זיי צו פאַר־ענדיקן זייערע כּוחות אין קנעכטשאַפט, ביז זיי וועלן אוועקפאַלן ווי דאָס

אָפּפּאַלעכץ אויף די קופּעס מיסט, פּונקט ווי זייערע עלטערן. די פּרייד פּון זייער יונגט איז שוין געווען אָפּגעווישט פּון זייערע פּנימער. פּיל פּון זיי זיינען געווען האָלב בלינד, מיט פּאַרברענטע פּנימער אָדער מיט אַנ-דערע מומים, — אויסגעברענטע שטיקער פּלייש, וואָס זיי האָבן דורך דעם אומגיין מיט פּייער ביים גיסן די מעטאַלן באקומען דורך זייער אומ-געניטקייט. אַנדערע זענען צעשמיסן געווען פּון די שמייסטער-אויפּזעער פּאַר מאַכן פעלערן, וואָרעם צוהייב דעם, וואָס זיי האָבן געמאַכט פעלערן, האָט מען די קינדער אויסגעשלאָסן פּון זייערע לוסט-פּאַרגעניגנס און מער שוין נישט מקפּיד געווען אויף זייערע לייבער. זיי האָבן אויך שוין מער נישט געטויגט פּאַר די שקלאַפּן-מערק, האָט מען זיי צוזאַמגעגע-יאַגט אין די קינדער-ווערקשטעלן, כדי דאָרט צו פּאַרענדיקן זייער יונג לעבן ביי די שווערע גוס-אַרבעטן.

מיר האָבן געזען ווי יונגע הענט האָבן געשאַרט אין פּייער, ווי זיי וואָלטן נישט באשטאַנען אויס פּלייש, נאָר אויס אַנזערנע צוואַנגען. ביי אַנדערע זיינען די בייכער אויפּגעשוואַלן געוואָרן פּון פּיל וואַסער טרייב-קען, וואָרעם די היץ איז ביים שמעלצן די מעטאַלן געווען איין-לשער, און זיי האָבן געקליט זייער דורשט מיט טרינקען די אָפּגעשטאַנענע, שטינקענדיקע וואַסער, וואָס זיי באנוצן צו גיסן אויף די דריי-רעדער.

מיר האָבן פּאַרלאָזן די שפינערס און די פּאַרבערס, און מיר זיינען צוגעקומען צו די גיסערס. פּון די שיפּן, וועלכע האָבן געבראַכט דעם בליי-זאַמד פּון די בריטישע אינזעלן, האָבן קייטן שקלאַפּן געשלעפּט בליי-ערד אין געפּלאַכטענע קערב צו די שמעלץ-אויונס, וועלכע זיינען געשטאַנען אויף דעם אָפּגענעם ברעג פּון ים. זיי האָבן געשאַטן די ערד אין די גיהנומדיקע פּייערן, וואָס האָבן געזעצט פּון די אויוונס, האָבן גע-רייניקט די בליי-ערד און געמישט זי מיט אַניזן-מעטאַלן און זילבער-מעטאַלן, וואָס זיי האָבן געבראַכט פּון די גרובנס פּון תּרשיש (שפּאַניע). אַנדערע קייטן שקלאַפּן האָבן צוגעפירט שפּיז צו די גוס-אויונס, שייט-לעך האַלץ, וואָס זיי האָבן אין שלעפּ-וועגענער אראַפּגעבראַכט פּון כּרמל-באַרג. אין די פּייערן, וואָס האָבן געזעצט פּון די אויוונס, האָבן ארוםגע-טאַנצט נאַקעטע מענטשן, פּאַרשטעלט אין א וואַלקן פּון א דעמפּיקן, דיקן רויך, וואָס האָט געזעצט פּון די שמעלץ-קעסלען, און האָבן פּאַרפּינצטערט דעם אַנבלייך פּון דער זון. דערינען, אין די וואַלקנס דעמפּיקן רויך, וואָס די צעגאַסענע מעטאַלן האָבן ארויסגעגעבן פּון זיך, האָבן די נאַקעטע מענטשן זיך באוואויגן ווי געפּיניקטע רשעים אין גיהנום, מיט לעפלעך געהויבן פּון די שמעלץ-טעפּ די צעגאַסענע בליינען, געגאַסן זיי אין פּאַר-מען, מיט צוואַנגען געצויגן, מיט די הענט געטאַפּט, מיט די צייגן געביסן, און עס איז אָפט געשען, אז דער קאַכעדיקער מעטאַל האָט ארויסגע-שפּריצט פּון די קעסלעך, אויסגעברענט שטיקער פּלייש פּון זייערע לייבער.

און מיר האָבן דאָרט געטראָפּן קאַזיקעס מיט אָפּגעריסענע אברים,

אויסגעברענטע שטיקער פנימער, וועלכע זיינען אין די וואַלקנס רויך געשמיסן געוואָרן פון די שוטרס און נוגשים, וואָס האָבן אַכטונג געגעבן אויף דער אַרבעט. און ווען עס האָט געטראָפן, אז דער שפּריצנדיקער מעטאַל האָט אויסגעברענט בני די שקלאַפּן זייערע אויגן און זיי האָבן נישט געקאָנט זען, זיינען זיי, בלינדע, אריבערגעפירט געוואָרן צו די פאַרב-מילן. און ווען אַ שקלאַף האָט פאַרלוירן די כוחות און נישט גע- קאָנט מער שלעפּן די מילשטיינער, האָט מען אים אריבערגעפירט צו אַן אַנדער, גרינגערער אַרבעט, וואָרעם כל זמן די נשמה איז געזעסן אין דעם מענטשן איז נישט געווען קיין אַנטריבען און קיין אַפּפּאַז פון דער אַרבעט, ביז דער טויט האָט זיך נישט מרחם געווען אויף אים. ווי עס איז געווען מיט אונזערע עלטערן בני פּרעהין.

און מיר זיינען געגאנגען פון דאָרט און מיר זיינען אָנגעקומען צו די גלאַז-בלאָזער. און דאָ, ווי בני די מעטאַל-שמעלצער, האָבן אין גרויסע אויוונס געברענט מוראדיקע פּייערן, וואָס זייערע פּלאַמען זיינען אויפ-געגאנגען עד לב השמים. און די פּייערן זיינען אויך געפיטערט געוואָרן דורך האַלץ-שטאַנגען, וואָס שקלאַפּן האָבן אַרונטערגעבראַכט פון לבנון-באַרג, און אויך דאָ האָט מען געזען נאַקעטע מענטשן שלעפּן, ווי אונזערע עלטערן בני פּרעהין, קערב מיט גלאַז-זאַמד, וואָס געפינט זיך דאָרט אויפן ברעג, און ברענען עס אין אויוונס און פאַרוואַנדלען עס אין געגלעזטע פּליסקייטן. נאָר אנשטאַט מענער אין זייערע שטאַרקע יאָרן, ווי עס איז געווען בני די גוס-אויונס, האָבן דאָ געאַרבעט ווינבער, ס'רוב קינדער, וואָס די ברוסטן זיינען נאָך בני זיי יונג, זיי זאָלן נאָך זיין כּוח זייערע אַטעמס אַרניצובלאָזן דורך די רערן אין ברענענדיקן גלאַז-מאַטעריאַל.

און מיר האָבן געזען קינדער, אַפּגעצערטע ביזן ביין פון דער גרוי-סער היץ, וואָס האָט געהערשט דאָרט ארום די ברענענדיקע אויוונס, מיט אויסגעברענטע שטיקער ליַיב און פאַרברענטע אברים, ווי בני די מעטאַל-אַרבעטער. פון די קאָכעדיקע קעסלען האָבן זיי ארויסגעשלעפּט אויף זייערע רערן שטיקער פּייער, זייערע מיליער צוגעלייגט צו די רערן און אַרנינגעבלאָזן אין פּייער, און מיט דער לופט פון זייערע ברוסטן אויס-געהוילט די בייכער פון די גלעזערנע כליים. און ווען דאָס פּייער האָט נאָך געברענט אין דעם מאטעריאַל, האָבן זיי מיט זייערע נאַקעטע פינגער געפורעמט די שנויצן, העלדזער און אַרנאמענטן אויף די כליים. די זון האָט געברענט זייערע ליַיבער פון אויבן, און דאָס צעגאַסענע פּייער-גלאַז האָט געברענט זייער אינגעווייד. און עס האָט זיך טאַקע געטראָפן, אז דאָ און דאָרט איז אַ תּינוק געפאַלן אונטער דער לאַסט פון זיין פּייערדי-קער אַרבעט. און עס איז געווען, אז מען האָט אים אוועקגעטראָגן פון די פּייערדיקע אויוונס, האָט אים דער שומר באטראַכט. האָט דאָס קינד נאָך געהאַט אין זיך לעבן, אזוי האָט ער עס אויפגעוועקט מיט אַ רעגן פון שמיץ, וואָס ער האָט געלאָזט פאַלן פון זיין קאַנטשיק אויף דעם קינדס ליַיב. האָט עס נישט געהאַט מער קיין לעבן אין זיך, האָט מען עס אוועק-

געוואָרפֿן אויף די מיסטן, אויף די קופּעס זאָמד בניִם ברעג ים, און עס איז געוואָרן צו שפּיזן פאר די ים־פּייגל.

און עס איז געווען בשעת מיר זיינען געשטאַנען דאָרט ביי די גלאָז־ אויוונט, האָט מען פון די פּנער־קעסלען ארויסגעטראָגן א פּאַרזשעט קינד, וואָס איז אוועקגעפאלן פון דאַמף און היץ, און זיי האָבן עס אוועק־ געלייגט אויף א באַרג גלאָז־זאָמד אונטער דער זון, און איינער פון די שומרים, וואָס איז דאָרט געשטאַנען, איז צוגעגאַנגען און האָט באַטראַכט דאָס קינד, און ער האָט געלאָזט רעגענען דערויף מיט שמיץ פון זינע בלינערנע ריטער. נאָר עס איז געווען נאָך א ווייניק, און דאָס קינד האָט זיך נישט אויפגעכאַפט פון די שמיץ, האָט ער עס געלאָזט ליגן אויף דער זון, וואָרעם זיך נשמה איז אויסגעגאַנגען און מען האָט מער קיין נוצן דערפון נישט געהאַט. און עס איז קיינער נישט געווען, ווער עס זאָל זיך פארן קינד אָננעמען. און מײַן רבי איז געשטאַנען דערבײַ און ער האָט עס צוגעזען, און מיר אַלע האָבן געמיינט, אז אָט באַלד וועט ער אויפהייבן זיך האָנט און ער וועט דעם שלעגער פאַרוואַנדלען ווי לױטס ווייב אין א שטיק זאַץ, אָדער ער וועט טאָן דאָסעלבע ווי משה, וואָס האָט געשלאָגן דעם מצרי און אים באַהאַלטן אין זאָמד.

וואָרעם מיר האָבן געזען דעם רבינס פנים בשעת דעם פאַרפאַל, ווי עס איז באַגאַסן געוואָרן מיט א ווייט פּנער, און ער האָט אינגאַנצן גע־ ציטערט, ווי א שטורעמווינט וואָלט אדורכגעגאַנגען דורך אים. אָבער ער האָט דעם שלעגער גאַרנישט געזאָגט, זינע ליפן זיינען פאַרשנירט געווען, און דער שניט פון זיך מויל האָט זיך אַנגעקאַרטשעט פאר צער. אזוי האָבן מיר אויך געשוויגן, און יוחנן, דער זון פון זבדי, האָט מיט זיך פויסט זיך אַליין געשלאָגן אין זיך שטאַרקער ברוסט, אין וועלכער דער כעס האָט געברענט.

און אויך די אַנדערע תלמידים האָט ארומגענומען א גרויסער צאָרן אויפן שלעגער, און מיר אַלע האָבן געוואונשן, אז דער רבי זאָל אים מיט א הויך פון זיך מויל אין דעם זאָמד מאַכן פאַרזינקען, ווי ער האָט פאַר־ זונקען דאָס קינד מיט זינע שמיץ. אָבער אונזער רבי האָט אַלץ געשוויגן, האָבן מיר פאַרשטאַנען, אז עס איז דאָ א טעם צו דער זאָך, און מיר האָבן אויך אַנגעהאַלטן אונזער כעס.

נאָר עס איז געווען, ווען דער שמיסער האָט פאַרלאָזן דאָס טויטע קינד, האָט אונזער רבי זיך דערנענטערט צום מת — און מיר הינטער אים. ער האָט אראָפּגעקוקט אויף דעם טויטן קינד, א יינגל איז עס גע־ ווען, קוים פון א יאָר נין אָדער צען, און זיך ליבב איז אויסגעטריקנט געווען פון דער היץ, אָן א פיצל פלייש אויף זיך, נאָר לױטער ביינער, און זיך הויט איז אינגאַנצן באַדעקט געוואָרן מיט אויסגעברענטע מכות, וואָס דאָס פּנערדיקע זאָמד האָט אויסגעברענט אין זיך קערפער. און ער איז געווען געליימט און מיט אן אויסגעברענט אויג, וואָס דורכדעם האָט מען אים אריינגעגעבן צו די גוס־אויונט. אָבער אין זיך רעכטן אויפֿער

האָט ער געטראָגן דעם צייכן פון זיין מוטערס ליבע, — אן אוירינגל, וואָס זי האָט אים אָנגעטאָן ביי זיין געבוירן. און זינע האָר זיינען געווען שוואַרץ, און זיין פנים איז נישט מער געווען פון א קינד, נאָר שטאַר און אויסגעלאָשן ווי פון אן אַלטן מאַן, פול מיט רונצעלן, און מיר האָבן אלע געמיינט, אז די דערבאַרמונג וועט זיך פעדערן אין אונזער רבי, און ער וועט דאָס יינגל אויפוועקן פון זיין טויטן־שלאָף, אָבער ער האָט עס נישט געטאָן, און מיר האָבן פארשטאַנען, אז עס איז דאָ א טעם צו דער זאַך, און מיר האָבן נישט געפרעגט. און אונזער רבי האָט אויך גע־שוויגן, נאָר איך האָב באַמערקט, ווי צוויי טרערן זיינען ארויסגערונען פון מיין רבינס אויגן און זיינען געפאַלן אויפן יינגלס קערפער, און דאָס איז געווען דאָס איינציקע מאָל, וואָס איך האָב געזען מיין רבין וויינען.

און מיר האָבן פארלאָזט דעם טאָג פון קינדער־פּפּן, און מיר זיינען אָנגעקומען צו דעם אָרט, וואו די צידונער האָלטן זייערע שקלאָפּן, וואָס זייערע שיפן ברענגען פון אלע טיילן וועלט, וואו זיי פארוואַרפן זייערע אַנקערס. דאָס איז געווען אן ארומגעצוימטער פּלאַץ אויפן ברעג ים, באַ־דעקט מיט פאַרמען־צווינגן, און יונג און אַלט, מאַן און פרוי און קינד, פון אלע פעלקער פון דער ערד זיינען געווען צוגעקייטלט איינער צום אַנ־דערן, אָדער באַשווערט מיט קלעצער אויף די פיס, מוטערס מיט קינד־דער און פרויען אין די יונגע יאָרן. די צידונער געווינען נישט זייערע שקלאָפּן דורך דעם זיג פון דער שווערד, ווי אלע אנדערע פעלקער, נאָר זיי פירן א האַנדל מיט נשמות פון מענטשן, זיי פאַרן נאָך די קריגס־פירער און קויפן אויף די קריגס־געפאנגענע פון אלע טיילן וועלט, וואו נאָר רוימס שווערד דערגרייכט, פון אַרמעניע און קאַווקאַז, פון שפּאַניע, פון די ווינטע בריטישע אינזלען און פון די ווינטע לענדער, וואָס ליגן אויף יענער זייט מדבר פון צפון־אפריקע, אחוץ די שקלאָפּן פון זייער אייגענעם לאַנד און פון די שכנותדיקע לענדער. און זיי האַלטן די שקלאָפּן סאַרטירט. א טייל שקלאָפּן שיקן זיי אָפּ אין מינען־גריבער, וואָס זיי האָבן אויף די ווינטע אינזלען אין שפּאַניע און בריטאַניע, פון וואָנען זיי ברענגען זייער זילבער, בליי און אַניון. די שקלאָפּן זיינען פאַר־אורטיילט קיינמאָל מער נישט צו זען דאָס ליכט פון דער זון, וואָרעם מע האָט זיי אין די גריבער פארשטעקט און מע לאָזט זיי קיינמאָל מער נישט ארויס פון זייערע לעבעדיקע קברים. ס'רוב זיינען דאָס געווען שטארקע מענער אין די בעסטע יאָרן פון זייער לעבן. די דאָזיקע זיינען געזעסן אויף זייערע קני, צוגעקייטלט איינער צום אנדערן, מיט זייערע אויגן האָבן זיי זיך אַנגעקוקט אין דער זון, ווי זיי וואַלטן געוואָלט מיטנעמען דעם אַנבליק פון איר שנין אין זייערע פינצטערע נעכט ארײַן, וואָס עס וועט זיי אויסקומען צו פארברענגען זייער רעשט לעבן.

אַנדערע שקלאָפּן זיינען אויסגעקליבן געוואָרן צו פירן די שיפן. און עס זיינען געווען אזעלכע, וואָס זיינען באַשטימט געוואָרן פאר היימישע אַרבעטן, און אזעלכע, וואָס זיינען באַשטימט געוואָרן צו טרייבן מיט זיי

האַנדל, צום פארקויפן אויף די מערק, און נאך אַנדערע, די יונגע און געזונטע, מיט שיינע זעבער און פון שיינעם אויסזען, סײַ בחורים, סײַ מיידלעך, — זיינען אויסגעקליבן געוואָרן פאר פארגעניגנס און געברויכן סײַ פאר די היימישע מערק, סײַ פאר די אויסלענדישע מערק. און יעדער מין זייערער איז ווי א סחורה געוואָרן אויסגעסאַרטירט, צוזאַמענגעקליבן און אָפּגעזונדערט אין באזונדערע אָפּטיילונגען, און לױט זייער ווערט, זיינען זיי געהאַלטן, באהאַנדלט, באשפּיזט און באקליידט געווען. די וועלכע זיינען פאר גראַבע אַרבעטן געווען באשטימט און האָבן געקאַנט א סך אויסהאַלטן, האָט מען זיי, לױט זייערע אַרבעטן, געשפּיזט מיט רױע שפּיזן, מיט נבלות און פאַרשטונקען פעטס, און מען איז זיך באַ-גאַנגען מיט זיי מיט שטאַרקע פּױסטן, מיט קאַנטשעקעס און ריטער. די אַבער, וועלכע זיינען באשטימט געווען פאר הויזלעכע געברויכן און פאר פאַרגעניגן וועגן, האָט מען איידל באהאַנדלט, געהאַלטן אונטער א באדעקעכץ, געשפּיזט מיט איידעלע שפּיזן און אכטונג געגעבן, אז ביים ציכטיקן זאַל מען זיי די הויט נישט באַשעדיקן און נישט קיין בעל־י-מומים מאַכן אויס זיי.

און מיר האָבן געזען, ווי די בעל־בתים פון די שקלאָפּן האָבן אַנ-געשריגן אויף די שומרים דערפאַר, וואָס זיי שלאָגן די יונגע שקלאָפּן און ברענגען שאָדן זייער סחורה. זיי זאָלן די איידעלע שקלאָפּן מיט אייך, כדי שייך צו מאַכן זייער הויט, אז מען זאַל מער גלוסטן צו זיי און דורכדעם העכערע פּריזן פאר זיי נעמען.

לאַנג איז ער געשטאַנען, אונזער רבי, און ער האָט זיך צוגעקוקט צו די שקלאָפּן־קייטן. אין דעם טאָג האָט ער נישט געגעסן קיין ברויט, נוצערט עס איז געווען ווי ער וואָלט זיך געזעטיקט מיט דער פּיזן פון די מענטשן, צו וועלכער ער האָט זיך צוגעקוקט. און מיר האָבן פאַרשטאַנען, אז עפעס גייט אויף אין זיין האַרץ. און ווידער האָט זיך געהערט א קרעכץ פון אים, ווי א שטורעמווינט וואָלט דורך אים אדורכגעגאַנגען, און א גרויסער צאַרן האָט אים אדורכגענומען. איך האָב אים נאָך קיינמאַל אוועלען נישט געזען. זינען אויגן האָבן געשפּריצט מיט פּייער, און זיין גאַנצער קערפּער האָט זיך אַנגעצונדן אין איין רויטן פּלאַקער, און ער האָט אויסגערופּן מיט כוח: „דריי מאָל איז טמא צור, דײַן ברויט איז דאָס פּלייש פון טױטע (זבחי מתים) און דײַן וואַסער איז פאַרגאַסן בלוט!“.

און ער איז אוועקגעגאַנגען פון דאָרט, און מיר זיינען געקומען אין שטאָט אריין, און מיר האָבן זיך אוועקגעזעצט אויף אן אָפענעם פּלאַץ, וואָרעם אונזער רבי האָט נישט געוואָלט ארינגיין אין קיין שטוב אריין, וואָרעם דער באַלקן פון צידון איז אומריין, ווי דער טױט וואָלט אונטער אים געוואוינט. און ער האָט נישט געוואָלט עסן דאָרט קיין ברויט, וואָ-רעם „דאָס ברויט פון צידון איז דאָס פּלייש פון טױטע און זיין וואַסער איז פאַרגאַסן בלוט“, — האָט ער געזאָגט. נאָר איבערהאַלטן די נאַכט און צומאַרגנס צוריקגיין צו די גרענעצן פון ארץ־ישׂראל, וואָרעם פרעמד

זיינען פאר אונז געווען צידונס זיטן און מנהגים, און פארלירענע האָבן מיר זיך געפילט אין דעם רעש פון צער און זינד.

ארוםגערינגלט מיט א גארטל פון זינד און פון געפניקטע מענטשן, האָט די שטאַט צור אויסגעזען ווי א זונה, וואָס איז אויסגעשמינקט אין פאַרבן און קאָלירן. פון דעם שווייס פון מענטש האָבן זיי אויסגעמינצט זייער גאַלד, און פון זיין בלוט און פלייש האָבן זיי זיך באַרזיכערט. זיי ערע הניזער זיינען געווען שטאַרק געבויטע, מיט קאָלומנעס און וועראַנ-דערטרעפן, און מיט געצירטע דעכער ווי טעמפלען, און אויף יעדן פלאַץ האָבן זיי געהאַט טעמפלען פאר זייערע שקוץ משקצים, און מיר האָבן געזען פיל מענטשן אדורכציען, און אלע זיינען זיי געווען באַקליידט מיט געפאַרבטע קליידער. וואָס חשובער דער מענטש. אלץ מער פאַרבן און קאָלירן האָט ער געטראָגן אויף זינע קליידער, אויסגעפוצט און אויס-געצירט ווי די ווילדע פייגל, מיט גאַלדענע קראַנצן אויף זייערע קעפּ. און אויך זייערע וויבער זיינען געווען באַפוצט אין קאָלירטע קליידער, און לעבן זיי זיינען ארוםגעגאַנגען נאַקעטע שקלאַפן מיט דער שאַנד ארויס, און די שטאַט איז פול געווען מיט געזאַנגען און שפילן. מיר האָבן יעדעס מאָל אַנגעטראָפן אויף מחנות סעודה-אַנטייעמער, וועלכע זיינען געגאַנגען צו זייערע זינדיקע צוזאַמענקונפטן, באַגלייט מיט פלייסן-מוזיק, מיט געשמיינקטע וויבער און מענער און מיט נאַקעטע שקלאַפן, ווי צור וואָלט אנטפּלעקט זיין שאַנד פאר דער ליכטיקייט פון הימל.

אונזער רבי מיט זינע תלמידים, אַנגעטאַן אין שוואַרצן, זיינען גע-זעסן צוזאַמענגעקופיעט אין א ווינקל פון א פּאַלאַץ, אונטער א פּאַלמען-בוים, און מיר האָבן פארמאַכט אונזערע אויגן, כדי מיר זאָלן זייערע אומ-ווירדיקייטן נישט זען. זיי האָבן באַמערקט, אז מיר זיינען פרעמדע אין אונזער קליידונג, וואָס האָט זיך אונטערשיידט פון זייערע, און דאָך איז קיינער פון זיי נישט צוגעקומען צו אונז און האָט אונז נישט געבעטן אהיים צו זיך, ווי עס איז דער מנהג אין געבענטשטן לאַנד פון די קינ-דער פון ישראל, וואָס די אימה פון גאָט ליגט אויף אונז. און ווען אפילו שלום האָט געהערשט צווישן ישראל און צור פון אונזערע פּאַטערס ציטן אָן און מיר האָבן מיט זיי געפירט אן אויסטויש פון סחורות, דאָך האָט זיך אויף אונז קיינער נישט אומגעקוקט.

דאָ, אין דער שטאַט צור, האָבן אונזערע תלמידים אַינגעזען, ווי ווייט די גוים זיינען פון אונז. מיר זיינען נישט צו קיינעם געגאַנגען, קיינער וואָלט נישט פארשטאַנען אונזערע וועגן, און זיי וואָלטן זיך אויסגעלאַכט פון אונז. ערשט דאָ, אין דעם פרעמדן אַרט, האָבן מיר אַינג-געזען, ווי הייַליק עס איז ישראל און ווי גוט עס איז אונז, וואָס גאָט האָט געלאָזט רוען זיין שכינה איבער אונז און אנשטאַט שקלאַפן צו בשר-ודם זיינען מיר אויסגעוויילט געוואָרן פאר קינדער צום רבונז של עולם. און מיר האָבן געבענקט צו געפינען זיך צווישן אונזערע ברידער אין שוים פון יידישן געזעץ פון דער תורה, אין וועלכער עס איז אונז וואָרעם

אונטער די פליגל פון אונזער פאָטער, וואָס וואַכט איבער אונז.
און ווי מיר זיצן אַזוי פאַרלוירן אין דער פרעמדער שטאָט פון גויים,
דערנענטערט זיך צו אונז א מאָן, — זיין קלייד איז געווען ווי אונזערס,
שוואַרץ און איינפאַך, — און ער פרעגט אונז אין אונזער לשון:
— ברידער, קינדער פון ישראל זענט איר, וואָס איר נעכטיקט עפעס
אין דער גאַס און גייט נישט אין הייז אריין פון די היידן?
און מיר האָבן אים געענטפערט:

— אזוי איז עס, ברידער פון ישראל זיינען מיר!
און עס האָט זיך אָנגערופן דער פרעמדער מאָן און געזאָגט:
— געלויבט זאָל זיין דער גאָט פון ישראל, וואָס ער האָט מיר צוגע-
שיקט מנינע ברידער. טוט דעם חסד מיט מיר און קומט ארונטער אונטער
מנין באַקן. עס וועט זיין געבענטשט די שוועל פון מנין שטוב, ווען איר
וועט זי איבערטועטן. איך האָב א ברויט אין דער היים, אויך וויין, וואָס
איז כשר אין ישראל. און עס טרייסט זיך שוין מנין ווייב, די באַלעבאַסטע
פון שטוב, און מנין גאַנץ הויזגעזינד—אזעלכע חשובע געסט אויפצונעמען.
און ער האָט זיך געפרייט מיט אונז און געקושט יעדן איינעם אויף
דער באַק, און ווי עס איז דער מנהג אין ישראל, און מיט גרויס שמחה
אונז אין זיין שטוב באַגלייט.

XIV

געלויבט ביסטו, פאָטער אין הימל, וואָס דו האָסט אונזער חלק אויס-
געקליבן, אז מיר זאָלן דיר דינען, און דו האָסט אונז נישט געמאַכט ווי
די פעלקער פון דער וועלט פאר געצנדינער, וואָס בוקן זיך צו דעם ווערק
פון דינע הענט. האָב רחמנות, פאָטער אין הימל, אויף אלע דינע בא-
שעפענישן און עפן אויף זייערע אויגן, כדי זיי זאָלן זען, אז נאָר דו אריין
ביסט דער האָר און דער קעניג פון אלע וועלטן, און עס איז קיינער
נישטאָ אויסער דיר.

יהושוע בן קלמן האָט אונז אלע אויפגענומען אין זיין הויז, און עס
איז געווען, ווען ער האָט געהערט, אז די לייט, וואָס זיינען געקומען אונ-
טער זיין באַקן, באשטייען אויס א רבי מיט זיינע תלמידים, אזוי האָט
ער עס געהאַטן פאר א גרויסן כבוד, און ער האָט זיך אריין אוועקגע-
שטעלט אונזער רבין צו באַדינען. מיר האָבן אים נישט פארטרויט ווער
דער מאָן איז, וואָס האָט באַטראָטן זיין שטוב, וואָרעם עס איז געווען
דער שטרענגער אָנזאָג פון אונזער רבין אויף אונז צו פארשוויגן זיין
נאָמען און זיין טועכץ אין פרעמדן אָרט, מחמת ער האָט זיך נישט גע-
וואַלט געבן צו דערקענען. און ווען אפילו דער בעל-הבית, וואָס האָט

אונז אהיימגענומען, וואָלט דאָך געקאָנט דערקענען פון אונזער אויפפיר-
רונג אז מיר געהערן צו די פרושים, האָבן מיר דאָך פארגעסן אונזערע
חלוקי־דעות, און מיר האָבן זיך אלע געפילט ווי די קינדער פון דעם
איינאינציקן, לעבעדיקן גאָט.

נאָכדעם ווי דער מאָן האָט אונז דערלאָנגט וואָסער אין ערדענע
כלים, און ער מיט זינע קינדער האָבן אונז געהאָפֿן וואָשן די הענט און
די פיס, האָבן מיר אלע זיך געזעצט ארום זיין טיש. און דאָס ווייב האָט
געאָנלעט אין קיך אריין און האָט דאָרט אָנגעגרייט פאר אונז צו עסן,
וואָרעם מיר זיינען אלע געווען מיד פון לאַנגן וועג, און אונזער מויל
האָט נאָך דעם טאָג נישט געהאָט פארוכט קיין ברויט. און באַד האָט
דאָס ווייב געברענגט אויפן טיש ארויף ברויט און אויך פוטער און קעז,
וואָס איז צוגעריכט געוואָרן לויטן יידישן דת, און גרינוואַרג און פון
אלעם גוטן, וואָס האָט זיך געפונען אין זיין שטוב. נאָר קיין פלייש איז
נישט געווען, מחמת זיי האָבן זיך געפונען אין דער פרעמד צווישן גוים,
וועלכע עסן אבר מן החי, האָט ער דעריבער פאראומוירדיקט צו עסן
פלייש פון א בהמה און דערנערט זיך בלויז יעדן טאָג מיט מילכי־קס און
גרינס. נאָר ווען ער און זיין הויזגעזינד האָבן עולה־רגל געווען קיין
ירושלים אויף פסח, האָבן זיי דאָרט געגעסן פלייש פון קרבן פסח.

און דער מאָן פון הויז האָט אונז פארציילט פון דעם אויפפירן זיך
פון דער יידישער קהלה אין האַרץ פון די גוים, וואו גאָטס עדה האָט
זיך א נעסט געמאַכט: — „מיר לעבן אלע בשלום, גאָט צו דאַנקען, און
מיר שטאַרקן איינער דעם אַנדערן די הענט. צווישן אונז געפינען זיך
אזעלכע, וואָס קאָנען זיך אויס אין דער שריפט, און מיר האָבן דאָ אונזען
הייליקן קליינעם בית־הכנסת, און מיר קומען זיך צענויף יעדן שבת
און מיר זיינען עולה לתורה. און דער סגן און דער חזן זיינען פאר אונז
יעדן שבת זיין אָפּשניט, אחד במקרא ושנים בתרגום, און דער וואָס
דרשנט — דרשנט, און די פון אונז, וועלכע זיינען עולה קיין ירושלים,
געבן אָפּ זייער גרוס פון גאָטס הויז. און דער וואָס האָט געהערט פון זיין
רבין א מסורה אַדער א חידוש אין דער תורה, פארציילט עס נאָך. אָפּט-
מאָל מאַכט זיך א מצוה צו טאָן אין ענין פדיון־שבויים, וואָרעם די סוּח-
רים מיט מענטשעלכע נפשות ברענגען אָפּט צווישן זייערע סחורות יידן
פון דער פרעמד, וועלכע זיינען פון די גוים געפאָנגען געוואָרן אויפן ים
אַדער אויף דער יבשה צו פארקויפן דאָ פאר שקלאָפּן. און עס איז, ווען
עס קומט אָן א שייף מיט מענטשן־סחורה, האָבן מיר אונזער גבאי, וואָס
איז געזעצט דערויף, און ער גייט אראָפּ אין האַפּן און איז חוקר ודורש,
צי עס געפינט זיך נישט ווער חליצה צווישן די קנעכט — פון די בני-
ישראל, — און מיר האָבן אונזער קופה, און מיר לייזן אים אויס. אמאָל,
מיט יאָרן צוריק, ווען עס זיינען געווען די גרויסע אומרוען אין דער צייט
פון ארכילעאוס, האָט מען דאָ פיל יידישע שקלאָפּן פון גלייך געבראַכט,
וועלכע וואָרום הרשע האָט פארקויפט צו די בני צור, וואָס גאָט האָט אים

דערפאר שפעטער באשטראַפּט. דענסטמאַל, אין די טעג פון „פּולמוס של וואַרוס“ — (די מלחמה מיט וואַרוס), האָט אונזער קהלה דאָ זייער גרויסעס אויפגעטאָן. מיט דער הילף פון בית־מקדש־געלט, וואָס דער כּהן גדול האָט אונז געגעבן, האָבן מיר די שקלאַפּן אויסגעלייזט. פיל זיינען אוועק צוריק אהיים, ווען די אומרוען האָבן זיך אַנגעשטילט. אָבער פיל זיינען איבערגעבליבן דאָ, און פון זיי באשטייט א גרויסע צאָל פון אונזער קהלה. אויך האָבן מיר אין אונזער קהלה אזעלכע, וואָס זיצן שוין דאָ זייער לאַנג. דאָס זיינען משפחות, וועלכע זיצן דאָ נאָך פון די צייטן פון די חשמונאים. מיר פירן זיך דאָ צווישן די גוים, ווי מיר וואַלטן געזעסן אין יידישן לאַנד צווישן דער הייליקער קהלה פון יידן, אויף יום־טוב גייען מיר אויף קיין ירושלים, יעדעס מאָל אן אַנדער גרופע, און ברענגען מיט פון דארט שטאַרקייט און פעסטקייט אין אונזער גלויבן. אויך שטאַרקן מיר איינער דעם אנדערנס הענט יעדן שבת. און ווען גאָט שיקט צו א געלערנטן און ער דרשנט פאר אונז פון דער תורה שבת, קומט זיך די גאַנצע קהלה צוזאמען און פרייט זיך מיט גאָטס וואַרט. און ווען עס וועט געפעלן אַינער רבין צו זיצן מיט אונז דאָ ביז שבת און צו דרשנען פאר אונז אין בית הכנסת, וועל איך גיין און מעלדן צום סגן.

און דער מאָן האָט געוואַלט גיין און צונויפרופן אייניקע חשובים פון דער קהלה, אז זיי זאָלן קומען אין זיין שטוב און זאָלן אונזער רבין מקבל פנים זיין, וואַרעם ער האָט געזאָגט, אז עס שיקט זיך נישט, אז ער אַליין פון דער גאַנצער קהלה זאָל האָבן דעם גאַנצן כבוד. און עס וועט זיין, ווען זיי וועלן צומאַרגנס געוואַר ווערן, אז דער רבי מיט זינע תלמידי דים זיינען אין שטאָט געקומען, אז זיי זיינען נישט גערופן געוואָרן צו דער סעודה, וועלן זיי טראָגן א ביזי האַרץ אויף אים. אָבער דער אָנאָג פון אונזער רבי איז געווען שטרענג קעגן דער זאָך, וואַרעם ער האָט געוואַלט בלייבן אומבאַקאַנט.

און ווי מיר זיצן ווי ברידער אַלע ביים טיש און דאַנקען גאָט פאר דעם חסד, וואָס ער האָט געטאָן מיט אונז, וואָס ער האָט אונז אונטער א יידישן באַלקן ארונטערגעבראַכט, כדי מיר זאָלן נישט זיין אינדרויסן צווישן די גוים, הערט זיך א רעש, ווי דאָס דערנענטערן זיך פון רושני־דיקע וועלן פון ים, א פּינפן פון פּינפלעך און א קלאַפּן מיט פויקן און א גרויס גערודער פון מענטשן, וועלכע זיינען געקומען צואַלין מיט אויס־רופן און געשרייען, אזוי אז זיי האָבן אַנגעפילט מיט זייערע קולות די גאַנצע לופט עד לב השמים. און ווען מיר האָבן זיך פארוואונדערט דע־ריבער, האָט אונז דער בעל־הבית פון שטוב באַרוואיקט און געזאָגט, אז דאָס מאַכן זיי הכנות פאר דעם גרויסן יום טוב פון זייער אַפגאַט מוֹרֶך, פאר וועלכן זיי וועלן מאַרגן א קינד, אן עלטסט יינגל פון א יחוסדיקער משפחה, פאר א קרבן ברענגען. וואַרעם יעדעס מאָל, ווען עס געשעט ביי זיי אן אומגליק, בעטן זיי איבער זייער גאָט מיט א מענטשלעכען קרבן. שלעכטע בשורות זיינען אַנגעקומען אין שטאָט אריין: צען שיפן, וואָס

זיינען געגאנגען אָנגעלאָדן מיט סחורות אויפן ים פון תרשיש, זיינען געפאָנגען געוואָרן פון א שטורעם און פארוונקען געוואָרן אויפן דנאָ פון ים, און דאָס שרייען און דאָס לאַרעמען, וואָס מיר הערן פונדרויסן, איז א פאַרברייטן פאר דעם יום טוב פון דער אויסגעלאָסענער געטין. שוין אַכט טעג ווי די ״קדושים״ ציען אדורך אזוי די שטאַט און טוען אָפּ שרעקלעכע אומוירדיקע מעשים, וואָס זיינען נישט פארן מויל צו ברענגן גען; זיי קאָסטירן זיך עפנטלעך און זיי וואַרפן אריין זייערע ערלות אין די הַיזער פון די מענטשן, און מען וואַרפט זיי ארויס דערפאַר ווי-בערישע קליידער, כדי זיי זאָלן קענען נעמען אַנטייל אין דעם זנות, וואָס ווערט געטריבן אין דעם טעמפל פון עשתרות.

און ווי מיר האָבן דאָס דערהערט, אזוי איז די שרעק פון דער נאַכט געפאָלן אויף אונז, און מיר האָבן אלע געטראַכט צו פארלאָזן ווי צום געשווינדסטן די דאָזיקע טמאדיקע ערד. איך האָב געקוקט אויף מיין רבינס פנים, און איך האָב אים נישט דערקענט, זיין געזיכט איז שוואַרץ גע-וואָרן ווי די ערד, און זינע אויגן טיף אינגערטאָן און פארוואַלקנט; ווי דער גאַנצער צער פון דער וועלט וואַלט זיך געווען געלייגט אויף אים, אזוי זענען זינע פלייצעס שווער געווען, אָבער זינע ליפן זענען געווען פארהתמעט און ער האָט געשוויגן.

אין דער דאָזיקער נאַכט האָב איך געהערט, ווי אונזער רבי איז מתפלל, און כאַטש עס איז שוין געווען די פינפטע נאַכט, וואָס קיין שלאָף איז נישט געקומען אויף זינע אויגן, וואָרעם ער האָט זיך ארומגעוואַל-גערט מיט אונז איבער די בערג, אונטערן פרייען הימל, און דאָס איז געווען די ערשטע נאַכט, וואָס מיר זיינען געקומען אונטער א באַלקן, זינט מיר האָבן פארלאָזט כפר נחום, און ער איז זייער מיד געווען און אָפגעשוואַכט. — דאָך האָט ער קיין רו נישט געגעבן צו זינע אויגן, און ער איז געשטאַנען צווישן זינע שלאָפנדיקע תלמידים אויף דער טעראַסע פון דאָך-הויז, וואו אונזער בעל הבית האָט אונז ארויפגעפירט צו שלאָפן. און איך האָב געזען, ווי ער וואַלט די גאַנצע צייט אויסגעשטרעקט זינע הענט צום הימל, און עס הערן זיך פון אים קרעכצן, וועלכע צעברעכן זיין גוף, גאר קיין איין וואָרט הערט זיך נישט פון זינע ליפן, ווי זיין האַרץ וואַלט פארשלאָסן געוואָרן.

צומאָרגנס האָבן מיר אלע געטראַכט באַלד צו פארלאָזן די טמאדיקע ערד און פלייגן צוריקצוקערן צו די גרענעצן פון ישראל, פון וועלכע מיר זיינען פארבלאָנדישעט געוואָרן ווי שאָף, וועלכע פארלירן דאָס געזאַנג פון שעפערס פּינפּל. אָבער אונזער רבי האָט געזאָגט, אז ער וויל פאַר-בלייבן אין שטאַט, ביז ער וועט אַלץ זען, אויך די מיאסע מעשים תע-תועים, וואָס די אינגוואוינער פירן אויף פאר זייערע אָפגעטער, ווי ער וואַלט געוואַלט אויסטרינקען די ביטערקייט פון כוס ביז צום לעצטן טראַפּן. און ער האָט געבעטן דעם בעל הבית פון שטוב, אז ער זאָל אים פירן צום אָרט פון די אָפגעטער, און מיר האָבן זיך זייער געוואונדערט

דעריבער, — אבער מיר האָבן אים נאָכגעפּאַלגט.

און עס איז געווען, ווען מיר זיינען אין שטאָט ארײַנגעקומען, איז זי שוין געגליכן געווען צו אן אָנגעשכורטער זונה. אַלע גאַסן זיינען אָנגעפילט געווען מיט יום־טובדיק געקליידטע מענטשן, וועלכע האָבן גע־טראַגן העמדער און סדינס און טוניקעס און שאַלן אין קאַלירן פון ליליע, וויאַלעט, אדורכגעצויגן מיט בלויע און רויטע שטרייפן. און אזוי גע־פאַרבט ווי זייערע קליידער, אזוי זיינען אויך געפאַרבט געווען זייערע פנימער. נקבות און זכרים האָבן געהאט אָפּגעמאַלט זייערע געזיכטער, זייערע באַקן רויט, זייערע אויגן בלוי, זייערע ברעמען וויאַלעט, און זייערע לייפן — ווי זיי וואַסטן זיך ערשט אָנגעזעטיקט מיט דעם בלוט פון פאַרצוקער חיות. און א טייל פון זייערע מענער זיינען געווען אָנגע־געטאָן אין וויבערישע קליידער, און זיי האָבן נאָכגעמאַכט די וויבע־רישע מידות, האָבן געטראָגן נאָז־רינגען און אוירינגען און פאַרפיומען־קייטן אויף זייערע ברוסטן, וואָס זיי האָבן אנטבלויזט ווי דער שטייגער פון די וויבער. און טייל פון זייערע וויבער זיינען געווען אָנגעטאָן ווי די מענער, און האָבן באַקלעפט זייערע פנימער מיט פאַלשע געקאַרבטע בערד און זייערע קעפּ מיט טראַלן, מענלעכע האַר־שייטלעך. עס האָט אויסגעזען ווי א פאַרקערטע וועלט. דאָס זיינען געווען זייערע קדושים און קדושות, די כהנים און כהנות פון זייער אָפּגעטיין עשתרות. זיי זיינען געגאנגען אין פּראַצעסיעס און האָבן ארויסגעטראָגן די טרפים פון זייערע אָפּגעטער, ווי אויך ביימער, וואָס זיי האָבן אָפּגעשניטן פון זייערע גער־טענער, אָנגעפירט פון מוזיקאַנטן אויף כלערליי מוזיק־אינסטרומענטן, מיט פּפּלעך און שפּיל־האַרנס, און באַגלייט מיט נאַקעטע טענצער און טענצער־ינס. דערנאָך זיינען אָנגעקומען אנדערע פּראַצעסיעס, געפירט פון די כהנים פון זייער גרויסן אָפּגאַט בעל, וועלכע זיינען געווען אָנגעטאָן אין הויכע סיצענע היטן מיט קאַלירטע גאַרטלעך איבער זייערע ווינטע קליידער, און די פלייטן־שפּילער האָבן געשפּילט פאַר זיי, און די פּויקן־קלאַפּערס האָבן געקלאַפּט פאַר זיי, און זייער פּיל פּאַלק איז גע־אָנגעזן נאָך די כהנים.

און צווישן די כהנים האָבן זיי געפירט א מוטער, וועלכע האָט גע־האַלטן איר קינד בײַ דער האַנט, און דאָס קינד איז געווען א יינגל פון א יאָר נײַן אָדער צען, אָן א מום, און א גלוסטונג אַנצוקוקן, און דאָס יינגל איז ווי די כהנים געווען אָנגעטאָן אין ווינטע מיט א רויט־קאַלירטן גאַרטל און א גאַלדענעם קראַנץ אויף זיין קאַפּ. און דאָס יינגל האָט זייער געוויינט און נישט געוואָלט גיין, אזוי ווי עס וואַלט געוואוסט, אז עס איז באשטימט פאַר א קרבן. נאָר די מוטער האָט עס אַינגענומען מיט גוטע רייד און האָט איר קינדס געוויין אַינגעשטילט מיט זיסקייטן, און דאָס גאַנצע פּאַלק האָט דער מוטער און דעם זון גרויס כבוד אָפּגעגעבן, מער נאָך דער מוטער ווי דעם זון, ווייל די מוטער מוז זיין זייער שטאַרק און נישט ארויסווייזן קיין שוואַכקייט, ניערעט מיט איר גוטן ווילן אָפּצוגעבן

אליין דעם אפגאט איר קינד, כדי דער קרבן זאל באויליקט ווערן, אנישט נעמט מוילך נישט אן דעם קרבן און לאזט זיך נישט איבערבעטן פון זיין כעס, וואס ער האט אויסגעגאסן אויף די מענטשן פון שטאט. די מוטער איז זייער אָנגעזען אין דער שטאט, ווייל דער קרבן האט געמוזט גע-בראכט ווערן פון די יחוסדיקע משפחות.

און מיר זיינען נאכגעגאנגען די פראצעסייעס, און מיר האבן געזען ווי זיי זיינען אריינגעגאנגען אין הויף פון דעם גרויסן טעמפל פון מוילך. און דער גאנצער הויף איז שוין פיל געווען מיט די אָנגעזעענסטע לייט פון דער שטאט. און אויפן הויף האבן זיי אַנגעפלאַנצט ביימער, וואָס זיי האבן אויסגעשניטן פון זייערע גערטענער, און מיט די בלעטער און די פרוכטן אויף זיי אַנגעשטעלט זיי אין גרויסע ערד-טינען, וואָס זיי האבן דאָרט געהאט שטיין. און צווישן די ביימער האבן זיי אויסגע-שטעלט זייערע געזען. און דער אפגאט מוילך איז געווען אין געשטאלט פון א זיצנדיקן מענטש, זיין קאפּ איז ענלעך געווען צו א קאפּ פון א ביק, וואָס דאָס איז געווען דער סימן פון שטאַרקייט, און אויף זיין קאפּ זיינען געווען צוויי געדרייטע הערנער פון א ציגנבאָק. און ביי זיינע זינטן זיינען אויך געשטאַנען צוויי ציגנבעק. און זיינע הענט האָט ער געהאַטן אויס-געשטרעקט אנטקעגן, כדי מקבל צו זיין דעם קרבן. און ער איז געווען אינגאַנצן געגאָסן אויס אַנזון, געמישט מיט קופער, און ער איז געווען הוייל פון אינעווייניק אזוי ווי אן אויון, און לעבן אים האבן זיי אוועק-געשטעלט זייער אַנדערן אפגאט מעלקארט, וואָס איז דער טיטש; „מילך קריות“, דער קעניג פון דער שטאט. און ער איז געווען אין געשטאלט פון א מענטש מיט א פעל פון א לייב. זיין פנים איז אויך געווען געגלייכן צו א לייב. מיט א געקרייזטער באַרד, און ער האָט געהאַט אויף זיין קאפּ אויך הערנער פון א ציגנבאָק. און מיט זיינע ביידע הענט האָט ער גע-האַטן א ציגעלע, צעריסן אויף צווייען, וואָס דאָס איז אויך געווען דער סימן פון שטאַרקייט. און פון דער צווייטער זינט פון זייער אפגאט בעל איז געשטאַנען דאָס פסל פון זייער געטין עשתרות אין געשטאלט פון א נאָקעטער נקבה, וואָס דריקט צו א טויב צו אירע ברוסטן, און זי איז געווען דער צייכן פון פרוכטבאַרקייט. און נאָך זייער אפגאט מוילך איז זי געווען זייער באַליבטע געטין. און ארום איר זיינען געווען פארזאַמלט די קדושים און קדושות, וואָס מיר האבן געזען אין שטאט. און נאָך אַנ-דערע געזען זיינען געשטאַנען דאָרט, וועלכע די כהנים האבן ארויסגע-טראָגן פון זייערע טעמפלען און געבראַכט צום גרויסן יום טוב פון מוילך אין זיין טעמפל-הויף. און ביי יעדן אפגאט זיינען געשטאַנען זייערע כהנים און כהנות.

און עס איז געווען, ווען די מוטער מיט איר קינד, וואָס זי האָט גע-האַלטן ביי דער האַנט, איז אריינגעטראָטן אין הויף אריין, ארומגערינגלט מיט א קראַנץ כהנים, אזוי האָט זיך אויפגעשטעלט זייער כהן גדול, וואָס איז געווען דער עלטסטער פון זייער שטאט, און ער איז צוגעגאנגען צום

אָפּגאַט מוֹלֶךְ, און ער האָט אָפּגעריכט פאר אים א געבעט, און מיט א פאַקל פֿינער האָט ער אונטערגעצונדן דעם שייטער האַלץ, וואָס איז געװען אין דעם אויוון פון זײַן אויסגעהוילטן בויך, און די כהנים פון אלע אַנדערע אָפּגעטער האָבן אָנגעהויבן צו זינגען שירים ותשבחות, און דער כהן גדול מיט זײַנע משרתים האָבן געהאַלטן אין איין ארײַנלייגן האַלץ אין דעם בויך פון אָפּגאַט אויף צו פֿיטערן דאָס פֿינער אין אים און זײַן אַינזערנע געשטאַלט אָנצוגליען.

און די גאַנצע צײַט, וואָס דאָס פֿינער האָט געפֿלאַקערט אין דעם בויך פון אָפּגאַט, איז געשטאַנען די מוטער מיט איר קינד בײַ דער האַנט אויף אן אָפּגעזונדערט אַרט, און זי האָט זיך צוגעקוקט צו דעם פֿינער, וואָס ברענט עולה צו זײַן איר קינד, און מען האָט נישט אָנגעזען אין איר פנים קיין ענדערונג, קיין קרעכץ האָט זיך נישט געהערט פון אירע לײַפן, און קיין טרער אין איר אויג איז נישט געזען געוואָרן, נײַערט זי האָט געװאַלט אין איין טרייסטן איר קינד און אים אַיננעמען מיט גוטע רייד און מיט זיסקייטן, וואָרעם דאָס ייִנגל האָט זייער געוויינט און ער האָט געוואָלט אנטלױפן, נאָר די כהנים, וועלכע זײַנען געשטאַנען אין א קראַנץ ארום דער מוטער מיטן קינד, האָבן אים געהיט, און די מוטער האָט אים געהאַלטן פעסט בײַ דער האַנט, און מיר האָבן נישט געוואוסט, צי די מוטער טוט דאָס פאר לײַבע צו איר אָפּגאַט אָדער זי טוט דאָס אויס אכזריותדיקייט.

און עס איז געווען, ווען דאָס אַינזערנע לײַב פון דעם אָפּגאַט מוֹלֶךְ איז אָנגעגליט געוואָרן פון דער גרויסער היץ און איז געוואָרן רויט פון פֿינער, איז דער כהן גדול צוגעגאַנגען צו דער מוטער מיטן קינד, און ער האָט אָנגענומען דאָס ייִנגל מיט זײַנע צוויי שטאַרקע הענט און האָט עס אויפגעהויבן אינדערהויך און האָט געוויזן דעם קרבן דעם גאַנצן קהל, און א גרויסער רעש האָט אויסגעבראַכן און געשרייען פון פאַלק, אזוי אז דאָס ייִנגל איז דערשראַקן געוואָרן, און ער האָט אויפגעהערט צו ווייִנען און האָט מער נישט געוואוסט, וואָס מיט אים טוט זיך, און דאָס קינד האָט אויסגעשטרעקט זײַנע הענט צו דער מוטער, ווי עס וואָלט געוואָלט שוץ זוכן בײַ איר, אָבער די מוטער האָט עס נאָך באַרוואיקט פונדער־ווייטנס מיט דעם בליק פון אירע אויגן און מיט דעם אָנווייזן פון אירע פינגער אויפן כהן גדול, און דער כהן גדול האָט גענומען דאָס קינד און האָט עס צוגעטראָגן צום ברענענדיקן אָפּגאַט און עס ארײַנגעגעבן צווישן זײַנע פֿלאַקערדיקע אַרעמס.

און עס האָט זיך דעהערט א גרויס געשריי פון קינד, די וויסע קליידער אויפן קינד האָבן זיך אין איין אויגנבליק אָנגעצונדן, דאָס געװענליך שריי פון שרעק און ווייטאַג, וואָס האָט זיך געהערט פון קינד, האָט געװען שפאלטן די הערצער פון די מענטשן, אָבער באַלד איז דאָס געשריי פאר־שטומט געוואָרן, און א מבול פון קולות, וואָס האָט זיך געפֿאַזט הערן פון יובלדיקן פאַלק, האָט פאַרשלונגען דאָס געווייזן פון קינד.

און די מוטער איז געשטאנען אויף איר אָפגעזונדערטן פּלאַץ, און זי האָט געזען, ווי דער פּלאַקערדיקער אָפּגאַט ברענט זיך ארצן אין פּלייש און געביין פון איר קינד, ווי דאָס פעטס פון זיין לייב גיטט זיך אין פּניער ארצן און עס קנאַקט אויף פון דאָרט, — זיי האָבן דעם קרבן פּיל צו עסן געגעבן, כדי ער זאָל פעט ווערן און ער זאָל וואויל באווייליקט זיין פון זייער גאַט, — און זינע האָר צינדן זיך אונטער, און שוין לענט ער אָן דעם ברענענדיקן קאַפּ אויף דער פּלאַמעדיקער ברוסט פון אָפּגאַט, און די מוטער שטייט אַלץ אויף איר אָרט, און קיין קרעכץ הערט זיך נישט פון איר מויל, און קיין טרער זעט זיך נישט אין איר אויג, נאָר זי שמייכלט און לאַכט און מאַכט אזוי, ווי זי וואָלט א נחת רוח געהאַט, כדי דער קרבן זאָל באווייליקט ווערן פון דעם אָפּגאַט, וואָרעם עס ווערט נאָר באווייליקט, ווען די מוטער ברענגט עס מיט איר גוטן ווילן און ווילט נישט ארויס קיין סימן פון רחמנות אויף איר אייגן בלוט און פּלייש.

און עס האָט זיך אָנגערופן שמעון בריינה, וועלכער איז געשטאַנען מיט דעם רבין ביים ארצינגאנג פון טעמפל־הויז, און ער האָט געזאָגט:

— פון די געצנדינער זאָלן די בני־ישראל זיך א מוסר אראָפּנעמען, ווי זיי האָבן צו דינען דעם איינציקן לעבעדיקן גאַט.

און אונזער רבי האָט זיך גאַרנישט אָפּגערופּן. נאָר איך האָב געזען אויף זיין פנים, אז א גרויסער כעס ברענט אין אים, וואָרעם זיין פנים איז געווען אָנגעצונדן מיט א ווייס פּניער, און זינע אויגן זיינען געווען גרויס און דערשראָקן, און מיר אַלע האָבן געמיינט, אז באַלד וועט ער מיט איין הויך פון זיין מויל די שרעקלעכע אומווירדיקייטן צעשמעטערן; ווי אברהם אבינו האָט געטון צו תרחס געטער, אזוי וועט ער נעמען א האַק און צעברעכן די אָפּגעטער, אָדער ער וועט זאָגן זיין וואָרט, וועט אויפ־הייבן זיין האַנט, און די ערד וועט זיך שפּאַלטן, און זיי וועלן אַלע ווי קרח און זיין עדה פארשלונגען ווערן אין אן אָפּגרונט, אָדער א בליץ פון הימל וועט אראָפּשיסן און וועט זיי אַלע אין איין פּניער פארברענען, — וואָרעם די אומווירדיקייטן האָבן דערגרייכט צו די הימלען מיט זייערע מיאוסקייטן. אָבער ער האָט גאַרנישט געטון פון די אַלע זאָכן, נייערט ער האָט געשוויגן.

און עס איז געווען, ווען דאָס קינד האָט געפּלאַקערט אין די אַרעמס פון דעם אָפּגאַט, האָבן זיי זייערע אָפּגעטער ארומגערינגלט מיט טאַנץ און געזאַנג און באוואָרפן זיי מיט בלומען, אייל־בירטן און פאַלמען־צווינגן, און זיי האָבן זיך אויסגעמישט מיט די קדושים און די קדושות, און זיי האָבן מזנה געווען מינים מיט זייערע מינים אונטער די גלוטיקע ביי־מער, וואָס זיי האָבן אויפגעשטעלט אין הויף פון טעמפל פאר זייער געטיץ עשתרות.

אָבער אונזער רבי האָט קיין איין וואָרט נישט גערעדט, זיין מויל איז פארשטומט געווען, נאָר ער איז געווען פארזונקען אין זינע געדאַב־

קען, און דער קאָליר פון זײַן פנים האָט עדות געזאָגט, וואָס עס טוט זיך אין זײַן האַרץ. און ער האָט אָפּשייד גענומען פון דעם מאָן, וועלכער האָט אונז אין זײַן שטוב ארײַנגעבראַכט, — הגם עס איז שוין שפּעט גע- ווען און דער טאָג האָט גענייגט אונטערצוגיין, האָט ער דאָך ניט גע- וואָלט מער ארונטערקומען אונטער א באַלקן פון דער שטאָט, און מיר האָבן ניט מער געגעסן קיין ברויט אויף דעם אָרט, נײַערט מיר האָבן פּלינק פּאַרלאָזט די שטאָט. מיר האָבן געגאַרט אָפּצוואַשן דעם שטויב פון אירע גאַסן — פון אונזערע סאַנדאַלן.

און א כנענית, וואָס איז געווען דאָרט מיט די אַנדערע בניִם אָפּגאַט, (און די כנענים זיינען געווען שקלאָפּן) האָט זיך אָפּגעטיילט פון די געצן- דינער, און ווען מיר האָבן זיך דערווייטערט פון דעם אָרט, האָט זי זיך אויך דערווייטערט, און איז אונז נאַכגעגאַנגען.

און עס איז געווען, ווען מיר זיינען הינטער די מויערן פון דער שטאָט געקומען, אזוי האָט זיך די פרוי נישט אומגעקערט, נאָר זי איז אונז ווייטער נאַכגעגאַנגען, און זי איז אונז נאַכגעלאָפּן אויף אונזער וועג און האָט אָנגעהויבן צו שרײַען צו אונזער רבין: „האָב רחמנות אויף מיר, מײַן האָר, מײַן טאַכטער ווערט געפּיניקט פון א שד“. אָבער דער רבי האָט איר גאָרנישט אָפּגעענטפּערט.

אָבער זי האָט געהאַלטן אונז אין איין נאַכגיין און אויסגעשטרעקט די הענט נאָך אונזער רבין און האָט אים געהאַלטן אין איין רופן: „מײַן האָר, זון פון דוד!“.

און מיר האָבן זיך געוואונדערט דעריבער, וואָס זי רופט אונזער רבין „זון פון דוד“. איז זי ווי בלעמס אייזל, וואָס האָט דערזען דעם מלאך פון גאָט אויפן וועג איידער בלעם האָט אים דערזען? און די זאך איז גע- ווען א וואונדער אין אונזערע אויגן.

און די תלמידים האָבן זיך אָנגערופן צו אונזער רבין: „שיק זי אוועק, וואָרעם זי שרײַט אונז נאָך!“ — און אַנדערע האָבן געזאָגט: „העלף איר! היידיק דעם גאָט פון ישראל“.

אָבער אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן: „איך בין נישט געשיקט נײַערט צו די פּאַרלוייענע קינדער פון ישראל“. און מיר האָבן בארעכ- טיקט די זאך אין אונזער האַרץ. אָבער די פרוי איז צוגעקומען צו אונזער רבין, האָט געבוקט זיך פאר אים און געזאָגט: „האָר, העלף מיר“. און אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן צו איר: „עס איז נישט גוט צו נעמען דאָס ברויט פון די קינדער און צו וואַרפן עס פאר די יונגע הינט“, און ער האָט זיך אויפּגעהויבן און איז ווייטער געגאַנגען. און מיר האָבן בארעכ- טיקט די זאך אין אונזער האַרץ. וואָרעם דאָס וואָס מיר האָבן הײַנט זיך אָנגעזען, האָט פּאַרביטערט אונזערע הערצער אויף די גוים און געמאַכט זיי אין אונזערע אויגן אויסזען ווי הינט.

אָבער די כנענית האָט אים נאַכגערוּפּן: „יא, מײַן האָר, אָבער אויך

די יונגע הינט מעגן עסן פון די קרישקעלעך, וואָס פאָרן אַרונטער פון זייער האַרס טיש״.

און ווי זי האָט אַרויסגע־רעדט די דאָזיקע ווערטער, אזוי האָט זיך אונזער רבי פֿלוצים אָפּגעשטעלט פון זיין גאַנג און איז שטיין געבליבן, און זיין פנים איז אויפגע־לויכטן געוואָרן, און זינע אויגן האָבן געשטראַלט מיט אַ הייליק פֿנער, אזוי ווי דער רוח־הקודש וואָלט זיך באַניט און אים געשטאַרקט. ער איז פֿאַר געוואָרן מיט גבורה, און ער האָט אונז געהייסן צוריקרופן די פֿרוי און זי ברענגען פֿאַר אים.

און ווען זי האָט זיך געבויגן פֿאַר אים, האָט ער זינע הענט געלייגט אויף איר קאָפּ און געזאָגט: ״פֿרוי, גרויס איז דײַן גלויבן, עס זאָל געשען דײַן ווילן״.

פֿון דענסטמאַל אָן איז אַ גרויסע ענדערונג געשען מיט אונזער רבין. עס האָט זיך אָפּגעטאָן פֿון אים די מרה־שחורה, וואָס האָט אים באַוואוינט; זינע כחות האָבן זיך באַניט, און ער איז געווען פֿאַר מיט פֿרייד. די זאָך איז געווען אַ פֿלאַ אין אונזערע אויגן, און דאָס רעטעניש איז אונז ערשט שפּעטער דערקלערט געוואָרן.

XV

גאָט פֿון ישראל, רייניק מײַן האַרץ, עפֿן אויף מײַנע אויגן, כדי מײַן האַרץ זאָל פֿילן און מײַנע אויגן זאָלן דערזען, וואָס עס גייט פֿאַר אַרום מיר, וואָרעם איך בין אַ בלינדער, יואָס טאַפּט אין דער פינצטער. די זון שײַנט אַרום מיר און איך זע זי נישט. איך הער שטימען און איך פֿאַן שטיי זיי נישט. פֿאַטער אין הימל, האָב רחמינות, וואָרעם גרויסע און פֿורכטבאַרע טעג קומען אָן.

און ווען מיר זיינען אוועק פֿון צידון, האָט אונז דער רבי נישט צו־ריקגעפֿירט צו די שטעט פֿון ישראל, נאָר ער האָט אונז געבראַכט אין די שטעט, וואָס לײַגן אויף יענער זײַט פֿון ים כנרת, וועלכע פֿאַמפעאוס הרשע האָט צוגענומען פֿון אונז און באַזעצט מיט פֿיל היידן, און זיי זיינען האַלב רײַן און האַלב אומרײַן. צוליב דעם האָט אונז דער רבי נישט צוריקגע־בראַכט אין די שטעט אַרײַן, נײַערט מיר האָבן אַרומגעבֿלאַנדזשעט אויף די פֿעלדער און אַרומגערינגלט די שטעט ווי גנבים. דאָרט, וואו מיר האָבן גענעכטיקט, האָבן מיר נישט געטאַגט. בײַטאַג האָט אונז אויפֿגע־געסן די זון און בײַנאַכט — די קעלט. מיר האָבן זיך אויפֿגעהויבן אין דער הויך, און מיר האָבן אַראָפּגענידערט אין די טאַגן. בײַטאַג האָבן מיר זיך אויפֿגעהאַלטן מיט די פֿאַסטוכער אין פֿעלד, און בײַנאַכט האָבן מיר אַנגעצונדן פֿייערן אין די בערג. מיר האָבן געברענט אין פֿייער וואָרצלען

און קרישטעכצער, און מיר האָבן אונטערגעזענט אונזערע הערצער מיטן האַניק, וואָס ווילדע בינען האָבן אָנגעלייגט אין באהעלטענישן פון שטיי-נער. אזוי האָבן מיר זיך געוואָלגערט פון אַרט צו אַרט אין די בערג ארום. מיר האָבן געלייענט אויף זיך דעם פסוק פון תהלים: „דער פויגל גע-פינט זיך א היים, דער קוקוק (דרור) — זיין נעסט.“ אָבער מיר, די תלמידי דים, האָבן נישט וואו די קעפ אַנצולענען. עקדישן און היישערדיקן זענען אונזער ברויט געוואָרן. דאָך האָבן מיר אונזער רבין נישט פארלאָזט. מיר האָבן אַלץ געלאָזט הינטער זיך און מיר האָבן געטראָטן אין זיינע טריט, וועלכע זיינען באַלויכטן געווען דורך דעם פֿיכט פון אונזער גלויבן. וואָ-רעם אזוי ווי דער ווינט פארשפרייט די פֿלעוועס פון די דרעשערס און לאָזט נאָר איבער די קערנער אַליין, אזוי זיינען מיר, זיינע תלמידים, בלויז איבערגעבליבן פון אַלע, וואָס האָבן נאָכגעפאַלגט אונזער רבין.

און מיר זיינען אָנגעקומען צו דער שטאָט צעזאַריע פּיליפי, וואָס איז געלעגן אויף יענער זיט כנרת און האָט געהערט צום מלך הורדוס פּיליפי. נאָר אין דער שטאָט זיינען מיר נישט אריינגעגאַנגען, נישט מיר האָבן גערוט אויף דעם באַרג פּמיס, וואָס איז הינטער דער שטאָט. צופוסנס פון באַרג געפינט זיך א הייל, פון וועלכער עס שלאָגט ארויס דער קוואַל פון ירדן. און דאָס אַרט איז א גלוסטונג אָנצוקוקן, ווייל פיל קוואַלן שלאָגן דאָרט ארויס, און די ערד איז פעט און פרוכטבאַר, און עס ציען זיך דאָרט לאַנגע גרינע לאַנקעס, אויף וועלכע די שעפער פּיטערן זייערע שאַף און רינדער. און פיל גערטענען זיינען דאָרט פאראן, און די טרויבן פון אַרט זיינען זייער פעט און אזוי אויך — די פּנגן, נישט דאָס אַרט איז טמא, ווייל אין דער הייל, פון וועלכער עס שלאָגט דער קוואַל פון ירדן, געפינט זיך א טעמפל פון דער אָפּגעטיין דיאַנאַ. און איר פּסל שטייט דאָרט, און א גאַנצן טאַג קומען ארויס צום טעמפל די איינוואוינער פון דער שטאָט און ברענגען דער אָפּגעטיין קרבנות פון טויבן און קרבנות פון מעל און אייל און זיי באַצירן זי מיט בלומען. און א טייל וויבער שנעידן אָפּ זייערע האָר און ברענגען פאר דער געטיין. און די שעפער פון אַרט פארזאַמלען זיך ארום דער הייל און פּיפּן אויף זייערע פּלמלעך, און פיל אומוירדיקע מעשים ווערן דאָרט געטריבן אונטער די גלוס-טיקע ביימער, וואָס וואַקסן ארום דער הייל.

און איך האָב געזען מנין רבין, ווי ער איז געשטאַנען אויפן באַרג און האָט צוגעזען ווי די איינוואוינער פון אַרט קומען ארויס און זיינען מקריב פאר דער אָפּגעטיין, און איך האָב געזען, ווי דאָס פנים פון מנין רבין ענדערט זיך, און ער האָט גערעדט צו זיך ווי א מענטש, וואָס איז באַזעסן פון גייסט.

אין דעם טאַג איז מנין רבי אומרואיק געווען, א גאַנצן טאַג, און ער האָט זיך אָפּגעזונדערט פון אונז. און מיר האָבן אָנגעזען אין אים, אז ער איז זיך מכין פאר עפעס, וואָרעם ער האָט אויסגעקוקט ווי א מענטש, וואָס ראַנגלט זיך מיט זיך אַליין, ווי יעקב אבינו מיטן מלאך פון הימל.

מיר האָבן געזען, אז עפעס גרויסעס גייט פאַר אין אים. א פאַר מאָל
איז ער צוגעקומען צו אונז און האָט אונז געוואָלט עפעס זאָגן, און דאָך
האָט ער נישט געזאָגט, ניערט ער האָט געקוקט אויף אונז און האָט אונז
געלאָזט אין אומוויסן און דערווייטערט זיך פון אונז. און אונזערע הער-
צער האָבן געקלאַפט אין אונז פאר שרעק און האָפענונג.

און אז עס איז געקומען אין אָוונט, איז א שטיקלייט געקומען איי-
בערן אַרט, ווי דער כבוד פון גאָט וואָלט אראָפּגענידערט פון דער הייך
און אויסגעשפּרייט זיך איבער דער ערד. די שטערן זיינען געשטאַנען
ברייט אין הימל, און קעגנאיבער אונז האָט דער באַרג חרמון זיך פאר-
דוירן אין א וואַלקן פון מיץ, און מיר האָבן נישט געזען זיין פונדאַמענט,
נאָר בלוז ווי זיין ווייסער באשנייטער קאַפּ וואָלט זיך געווען אָפּגעריסן
און שווימט אין דער רופטן ארום און די שטערן פון הימל פאַלן איבער
אים. און מיר האָבן געזאָגט איינער צום אַנדערן: „ווי פּורכטבאַר איז
דאָס אַרט!“

און דער רבי האָט זיך אָנגערופן צו אונז:
— „וואָרט אויף מיר א ווייץ, איך וועל נאָר אריבערגיין אויף יענעם
אַרט און מתפלל-זיין.“

און דער רבי איז געשטאַנען אָפּגעזונדערט, אויף א קליינער דער-
הויבונג קעגנאיבער אונז, און ער האָט מתפלל געווען ביחידות. און באַד
האָבן מיר אים אַזיין נישט געזען, נאָר זיין ווייס קלייד, און זיינע ווייסע
הענט אויסגעשטרעקט צום הימל. און עס איז אויף אונז א גרויסער פחד
אָנגעפאַלן, ווייץ מיר האָבן געזען אונזער רבין אין דער וויסקייט פון
דער נאַכט, ווי א מלאך פון גאָט שטייט אויפן באַרג, און זיין פנים לייכט
זיך מיט אן אויסטערדיש ליכט. אין נאָך א ווייץ שטייגט דער רבי אראָפּ
פון דעם באַרג. און אונז האָט זיך אויסגעדאַכט, אין דער וויסקייט פון
דער נאַכט, ווי זיינע פיס וואַלטן נישט באַרירט די ערד, נאָר ער שוועבט
צו אונז אראָפּ אין זיין ווייס-באשטערנט קלייד. און ער איז געשטאַנען
פאר אונז, און זיין פנים איז נישט געווען ווי נעכטן און אייערנעכטן,
נייערט ער האָט געלויכטן אין א הייליקער בלייכקייט. און פון זיינע
האַר און פאות האָבן געטריפט טראַפנס טוי פון דער נאַכט און זיי זיינען
געפאַלן אין זיין באַרד אריין. און ער האָט געציטערט אויף זיין גאַנץ לייב
מיט א הייליק פיבער. און ער האָט געקוקט אויף אונז א לאנגע ווייץ אין
שווינגן. און אונזערע הערצער זיינען צעגאַנגען פאר אַנגסט, וואָרעם מיר
האָבן געפילט, אז עפעס גרויסעס און וויכטיקעס גייט געשען מיט אונז.

ער האָט זיך אָנגערופן צו אונז און געפרעגט:
„וואָס זאָגן די לייט, ווער איז דער בן אדם?“

מיר האָבן געשוויגן א לאַנגע ווייץ פאר גרויס שרעק, און איינער
פון אונז האָט אים געענטפערט:

„א טייל פון די לייט זאָגן, אז ער איז יוחנן המטבילי, און אַנדערע

זאָגן, אז ער איז אײַהו הנביא. און אַנדערע ווידער זאָגן, ירמיהו אַדער ווער אַנדערער פון די נביאים.

איך אָבער, יהודה איש קריות, האָב פארשטאַנען, אז זײַן צײַט איז געקומען און ער וויל נתגלה ווערן. און איך האָב געוואָלט עפענען מײַן מויל און אויסרופן מיט א הויך קול דאָס וואָרט, אויף וועלכן מיר אַלע האָבן אזוי געוואָרט. אָבער מײַן צונג איז געוואָרן צוגעקלעפט צו מײַן גומען, און פאר לױטער שרעק פאר גאָט, האָב איך דאָס וואָרט נישט געקענט פון מײַן מויל ארויסברענגען...

און אונזער רבי האָט זיך געווענדט צו אונז און געפרעגט:

“אָבער איר, וואָס זאָגט איר, ווער בין איך?” — און ווידער איז א גרויסע שטילקייט געפאַלן צווישן אונז. און איך האָב דערפילט, אז אויף מיר רוט דער בליק פון מײַן רבין, און אויף מײַנע לײַפן איז געלעגן דאָס הייליקע מוראדיקע וואָרט, און מײַן צונג איז געווען פריי פון מײַן גומען, און דאָך האָב איך ניט געזאָגט דאָס וואָרט צוליב דער שרעק פאר גאָט, וואָס איז געפאַלן אויף מיר. נאָר שמעון בר־יונה האָט זיך געוואָרפן צו די פיס פון דעם רבין און האָט אויסגעשטרעקט די הענט צו אים, און האָט ארויסגענומען דאָס וואָרט פון מײַן מויל און אויסגערופן מיט א הויך קול: „דו ביסט אונזער האָר משיח, אויף וועלכן די נביאים האָבן נביאות געזאָגט.”

און עס איז געווען, ווען מיר האָבן דערהערט דאָס מוראדיקע, שרעקלעכע וואָרט, ארויסגערעדט פון שמעון בר־יונהס לײַפן, איז ווי א דונער פון הימל וואָלט אין אונז געפאַלן, און מיר אַלע האָבן זיך גע־וואָרפן אויף דער ערד, מיט אונזערע הענט פארשטעלט אונזערע אויגן און מורא געהאַט צו קוקן אויף אים איבער דער אימה פון גאָט, וואָס איז געפאַלן אויף אונז. אָבער דער רבי האָט אויפגעהויבן שמעון בר יונה פון דער ערד און האָט צו אים געזאָגט: „וואויל איז דיר, שמעון בר־יונה, א בשר־ודם האָט דיר דאָס נישט אַנטפלעקט, נוצערט דער פאַטער אין הימל.”

ווי מיר האָבן דאָס דערהערט, האָבן מיר נאָך טיפער געבויגן אונז זערע פנימער צו דער ערד, ווייל מיר האָבן מורא געהאַט צו קוקן אין זײַן פנים ארײַן, וואָרעם פאר אונז איז געשטאַנען די האַפענונג פון ישראל. נוצערט מיר האָבן בלויז אויסגעשטרעקט די הענט צו אים און מיר האָבן גערופן אַלע נאָך שמעונען: „דו ביסט אונזער האָר, דער מלך המשיח, אויף וועלכן אונזערע נביאים האָבן נביאות געזאָגט!”

און דער האָר האָט זיך אָנגערופן צו אונז: „פארצײלט עס דערווייל קיינעם נישט, נוצערט באַהאַלט די זאָך פאר זיך.”

און די שטילקייט פון דער נאַכט האָט זיך געשטאַרקט איבער אונז, און עס זײַנען געפאַלן אויף אונז די לײַכטער פון הימל, און מיר זײַנען געוואָרן ווי חולמים, — און עס האָט זיך אונז אויסגעדאַכט, אז די גאַנצע פמליא של מעלה איז איבער אונז פארזאַמלט אויף דעם הימל און זיי

קוקן אראָפּ פון די שטערן צו אונז. און מיר האָבן געגלויבט, אז די אבות, צוזאַמען מיט די נביאים, וועלן זיך באַלד באַווייזן צו אונז. וואָרעם מיר האָבן געהערט, ווי טריט וואַלטן זיך גענענטערט צו אונז, און עס האָט זיך געדאַכט צו פארנעמען א ציטערן פון פליגלען, ווי דאָס גאַנצע אָרט, אויף וועלכן מיר זיינען געשטאַנען, וואָלט פול געווען מיט נשמות, אזוי ווי בנים באַרג סיני, ווען די יידן האָבן מקבל געווען די תורה פון משהס הענט. אזוי שטאַרק האָבן מיר געגלויבט, אז דער מלך המשיח איז דאָ מיט אונז. און אונז האָט געוואונדערט, וואָס מיר זיינען דאָ אליין, פאר- וואָס גאַנץ ישראל איז ניט פארזאַמלט מיט אונז ארום דעם באַרג, ווי בנים באַרג סיני. און אונזערע הערצער זיינען איבערגעגאַסן געוואָרן מיט פרייד, און מיר האָבן געוואַלט זינגען, און מיר האָבן געוואַלט אויס- שריינען דעם געשריי פון דער ישועה, נאָר מיר האָבן נישט געקאַנט קיין וואָרט פון אונזערע מנלעך ארויסברענגען פאר לויטער פרייד און שרעק.

און עס האָט זיך דערהערט א געוויין, וואָס איז פול געווען מיט פרייד, און די שטימע האָט זיך געבעטן בני אונז: „ברענגט מיך פאר דעם הייליקן פון ישראל. איך וועל פאַלן מיט מנין פנים פאר אים און איך וועל מיך בוקן פאר אים“.

און די שטימע איז געקומען פון בר-תלמי, וועלכער איז געווען בלינד און איז געזעסן אָפגערוקט אין א זינט. און עס האָט זיך אויפ- געהויבן איינער פון אונז און האָט אים צוגעפירט בני דער האנט און האָט אים געבראַכט פארן רבין, און האָט צו אים געזאָגט: „דאָ שטייט דער הייליקער פון ישראל!“

און ווי בר-תלמי איז צוגעקומען פאר דעם רבין, האָט ער זיך גע- וואָרפן פאר אים מיטן פנים צו דער ערד, און ער האָט ארויסגעלאָזט פון זיך א גרויס געשריי: „איך זע! איך זע!“ און אז מיר האָבן אים גע- פרעגט: „וואָס זעסטו, בר-תלמי?“ האָט ער אָפגעענטפערט:

„א מלאך פון הימל שטייט פאר מיר אָנגעקליידט מיט א קלייד פון פניער“.

און בר-תלמי איז געלעגן בני די פיס פון רבין און ער האָט געקוקט מיט זינע פארמאכטע אויגן פאר זיך. און פון זינע ליפן האָט גערעדט א נביאות: „איך זע דעם הייליקן פון ישראל. ער שפּריינט איבער בערג, שופרות בלאָזן פאר אים, די פרייד פון גאָט איז הינטער אים. טו אָן, ירושלים, דיין שיין קלייד, שטייג אויף אויף די הייכן, זע דינע קינדער, — פון מזרח און פון מערב, פון צפון און פון דרום קומען זיי פריי- לעך צו גיין. פון ווינטע אינוועלן זאַמלט זיי גאָט אַפן, הויכע בערג ווערן געשליפן פאר זייערע פיס, טאָלן גלייכן זיך אויס, וועלדער באשאַטענען זייער וועג, שמעקעדיקע קרנטעכצער וואַקסן אונטער זייערע טריט. אָ, טו אָן, ירושלים, דיין שיין קלייד, עפן אויף די טויערן ברייט — דער הייליקער פון ישראל שפּריינט אריין דורך זיין“

און די ווערטער פון ברתלמי האָבן אויפגעעפנט אונזערע געפענ-
טעטע צונגען. די פרייד, וואָס האָט געהאט אָנגעפילט אונזערע הערצער,
האָט זיך געגאָסן פון אונז אין חלומותדיקע און נביאותדיקע רייד. וואָרעם
ווי חולמים זיינען מיר געוואָרן אין דער נאַכט, און מיר האָבן געזונגען
צו אים די געזאַנגען פון מבשר. און מיר האָבן אין די הענט געפאַטשט,
און שמעון קנאי איז געקומען פאַר אים און געוואָרפן זיך פאַר אים און
געלייענט אויף אים דעם פסוק:

„דער בשורה־טרעגער איז שוין אויף די בערג, דער הערער פון
שלום! פנער, יהודה, דינע ימים טובים, דיין נדר איז דערפילט געוואָרן.
עס וועט שוין נישט מער פארשקלאָפן דיך יעדער נידערטרעכטיקער יונג.“
און מיר האָבן געטאַנצט ארום אים און מיר האָבן געפאַטשט אין די
הענט! מיר האָבן צו אים גערופן מיט די געזאַנגען פון דוד, זיין פאַטער.
און שמעון בר־יונה איז געקומען פאַר אים און האָט געלייענט אויף אים
זיין פסוק:

„ער איז מיין קנעכט, אויף וועלכן איך טו זיך פארלאָזן. מיין נשמה
האָט אים גערן, מיין גייסט האָב איך געלאָזט רוען אויף אים, אז ער זאָל
זיין משפט איבער די גוים ארויסגעבן.“

און איך, דער קלענסטער פון זיינע תלמידים, בין געקומען פאַר אים,
האָב געוואָרפן זיך פאַר אים מיטן פנים צו דר'ערד און געלייענט אויף
אים דעם פסוק:

„איך וועל שיקן מיין מלאך און וועל פריי מאַכן דעם וועג פאַר אים.
פלוצלינג וועט ער קומען אין זיין היכל, דער האַר, וואָס איר זוכט, און
דער מלאך פון בונד, וואָס איר ווילט. ער קומט, זאָגט גאָט פון הימל!“
אזוי איז יעדער איינער פון אונז געקומען פארן רבין און האָט גע-
לייענט אויף אים זיין פסוק.

און דער רבי איז געשטאַנען צווישן אונז, און מיר האָבן געמיינט,
אז אַט באַלד וועט ער אויפהייבן זיין האַנט, און דער הימל וועט זיך
שפאַלטן, און מחנות חילות און מלאכים וועלן אראָפּנידערן פון דער
הייך מיט פנערדיקע ריטוועען געשפאַנט צו געפליגלטע כרובים, און
זיי וועלן מיט דונער און בליץ אדורכציען די וועלט און ווי געפענטעטע
שעפסן וועלן זיי לייגן די מלכים פון דער ערד צו זיינע פיס, כדי ער
זאָל זיי משפטן, אזוי ווי די נביאים האָבן נביאות געזאָגט אויף אים.

און ווי מיר טאַנצן נאָך ארום זעם האַר און מיר פרייען זיך מיט
דער ישועה, וואָס איז געקומען איבער אונז „ווי טוי פון גאָט, ווי טראָפנס
אויף דעם גראָן, וואָס קיין מענטש האָט נישט געהאַפט, וואָס די מענטשן-
קינדער האָבן נישט דערוואָרט“, — זעען מיר, ווי דעם רבינס פנים איז
טרויעריק געוואָרן. ער קוקט אויף אונז און ער פרייט זיך מיט אונז ווי
מען פרייט זיך מיט אומוויסנדע קינדער, אָבער זיינע אויגן באַהאַלטן
זיך אונטער דעם שאַטן פון זיינע הינטלעך. זיינע ליפן ווערן אויסגע-
קרומט, און ער הייבט אויף די האַנט צו אונז און מיר ווערן שטיל, וואָ-

רעם מיר ווייסן, אז דער רבי וויל אונז עפעס זאגן, און ער רופט זיך אָן צו אונז:

„זינט וויסן, פיל יסורים שטייען נאָך פאַר דעם בן־אדם. די כהנים גדולים און זייערע שרייבער וועלן אים פארשעמען און וועלן אים שטעלן צום משפט.“

ווי מיר האָבן דערהערט די ווערטער, איז די פרייד שטעקן געבליבן אין אונזער קעל, און אונזערע יובל־אויסרופן זיינען פאַרשטומט גע־וואָרן, און מיר האָבן אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערן מיט שרעק און אַנגסט, וואָרעם מיר האָבן נישט פארשטאַנען זינען רייד, נאָר זיי האָבן געברענגט אין אונזערע לייבער ווי לעבעדיק פּינער. און שמעון ב־רינה האָט געציטערט איבערן גאַנצן לייב, און ער האָט זיך געוואָרפן צום רבינס פיס און אָנגענומען זיין קלייד אין גרויס אַנגסט און ארומגע־האַטן אים ביי די פיס און געזאָגט:

„ניין, רבי, חס וחלילה, דאָס וועט קיינמאַל נישט זיין!“

אַבער דער רבי האָט אָנגעהויבן אויף אים צו שרייען און האָט אים

געזאָגט:

„גיי אוועק פון מיר, שטן, דיין האַרץ קלערט נישט, וועגן גאַטס זאַכן, נאָר וועגן מענטשעכע.“ און צו אונז האָט ער זיך אָנגערופן:

„דער וואָס וויל מיר נאָכגיין, מוז זיין אייגן נפש פארלייקענען. ווער עס וויל ראטעווען זיין נשמה, דער וועט זי פארלירן. דער, וואָס וועט פארלירן זיין נפש פאר מיר און פאר דער בשורה, וואָס איך זאָג אָן, דער וועט זי מציל זיין.“

און ווי מיר שטייען נאָך ווי אראַפגעוואַרפענע פון די העכסטע הייבן אין נידעריקסטן כּף־הקלע, און ווי מיר שטייען נאָך ווי עס וואָלט פליר צים ווער געקומען און וואָלט אראַפנעריסן פון אונז די בגדי־מלכות, מיט וועלכע מיר זיינען נאָר וואָס געקרוינט געוואָרן, און אונז איבערגעלאָזט נאָקעטע און בלויע, — רופט זיך אָן דער רבי צו אונז, און זיין פנים ליכט ווידער מיט דעם הייליקן ליכט פון פרייד, און פון זינען ליפן קו־מען ארויס די טרייסט־ווערטער:

„אמן זאָג איך אַיך. עס שטייען דאָ אזעלכע, וואָס וועלן נישט פריער

פאַרזוכן דעם טעם המות, ביז זיי וועלן נישט זען דאָס מלכות־אלהים קומט אָן מיט גבורה.“

און ווי ער האָט אונז געלאָזט מיט די רייד, איז ער צוריק געגאַנגען אויף דעם באַרג מתפלל צו זיין.

און עס איז געווען, און די תּלמידים זיינען איבערגעבליבן אליין, האָבן מיר אַלע געשוויגן א לאַנגע צייט. יעדער איינער פון אונז האָט נאָכגעקלערט נאָך דעם רבינס רייד און האָט געוואָלט דערגיין דעם פּוּת־דערפון. די פון אונז, וועלכע זיינען געווען שטאַרק אין דער שריפט, האָבן נאָכגעפאַרשט נאָך די רייד פון די נביאים, כדי צו געפינען א רמז, א פתרון צום רבינס רייד. און די פון אונז, וועלכע זיינען נישט געווען

שטאַרק אין דער שריפט, האָבן זיך נאַכגעפרעגט ביי אַנדערע. און שמעון דער אייפריגער האָט זיך אָנגערופן מיט גרויס ביטערקייט:

— „מיר האָבן געטראָגן שאַנד און שפּאַט, כדי ער זאָל גלאַנצן אין זײַן פּראַכט. מיר זײַנען געווען אײַנגעשפּאַנט אין דעם יאָך פּון אדום, כדי ער זאָל האָבן זײַן פּרייד. אויך ער זאָל קומען אונטער דעם שאַטן פּון דער רוט? וואָס מײַנט ער מיט די ווערטער?! זאָלן מיר האָבן גע- מאַלן שטויב אין אונזערע מײַלן? דער, וואָס זאָל משפּטן די וועלט, זאָל אַרײַן צום משפּט געשטעלט ווערן? פּאַרשט נאָך, געפּינט א באַווייזן פאַר אונז, א וואונק, א צײַכן, וואָס ער מײַנט מיט די רײד.“

און די תלמידים האָבן אלע געפאַרשט און געוואָלט וויסן: וואָס האָט דער רבי געמײַנט מיט זײַנע רײד? וואָרעם פּיל פּון אונז האָבן בײַז דאָן נישט געהערט דערפּון, אז דער מלך משיח זאָל באַדאַרפּן אדורכגיין יסורים. און עס איז געווען די זאָך פאַר זײ א נס.

און די תלמידים זײַנען אלע אין גרויס צײַטערניש געווען און האָבן געקוקט אויף מיר מיט גרויס אָנגסט און באַגער, וואָרעם מער פּון אלע בין איך געווען מעכטיק אין דער שריפט, און אויך ברתלמי דער בלינד- דער. אָבער שטאַרקער פּון אונז אלע איז געווען אנדרעי, דער ברודער פּון שמעון, וועלכער איז געווען פּון די תלמידים פּון יוחנן, און אויך פּיליפּוס. און מיר האָבן זיך אלע פיר אנדערגעזעצט צוזאַמען, און מיר האָבן אויפגעוועקט אונזער זכרון, און מיר האָבן זיך דערמאַנט אין די פּסוקים, וואָס מיר האָבן געלערנט אין אונזער קינדהײט, און מיר האָבן געפּונען א רמז אין ישעיהו. דאָרט שטייט געשריבן אזוי: „גאַט האָט מיר אויפגעפּנט מײַן אויער, און איך האָב נישט ווידערגעשפּעניקט, און איך בין נישט צוריקגעטרעטן. מײַן לײַב האָב איך אָפּגעגעבן פאַר שמיץ, מײַנע באַקן פאַר שלאָגן, מײַן פנים האָב איך נישט באשיצט פּון יעדער באַלײדיקונג און פּון שפּײַעכץ.“ און דעם סוף פּסוק האָבן מיר נישט גע- דענקט, און מיר האָבן דאָס געזאָגט די תלמידים. אָבער די תלמידים האָבן אונז געפרעגט: „אָבער וואָס איז דער טעם דעפּון?“, האָבן איך זיי אָפּגעענטפּערט: „דאָס איז צוליב די חבלי־משיח.“ און זיי האָבן געפאַרשט און געוואָלט וויסן: „וואָס איז דער טעם פּון חבלי־משיח? ווער קאָן עס אונז אויסטײַטשן? האָט קײַנער פּון אונז נישט געהערט פּון זײַנע רבנים, בײַ וועמעס פּיס ער איז געזעסן, וועגן דעם, וואָס קאָן אונז אויפקלערן די זאָך?“. און איך האָב זיך דערמאַנט אין א מעשה, און איך האָב זי פאַר- צײַלט צו די תלמידים:

אנומלט האָבן איך זיך אויפגעהאַלטן אין הויף פּון בית־המקדש, איז דאָרט געזעסן אן אַלטר מאַן אויף די טרעפּן פּון א געוועלכ אין שאַטן פּון א דעכל, און ער האָט געדרשנט פאַר זײַנע תלמידים וועגן די חבלי־ משיח. האָבן איך זיך אויך אוועקגעזעצט און איך האָב זיך צוגעהערט צו זײַנע רײד, וואָרעם זיי זײַנען באַגלויבט געווען דורך דער קראַפט פּון דער קבלה, וואָס ער האָט נאַכגעזאָגט אין נאָמען פּון זײַנע רבנים, וועלכע

זיינען געקומען פון בבל קיין ירושלים. און זיינע רביים האָבן עס געהאט בקבֿלה פֿון זייערע רביים. און דאָס שטאַמט נאָך פֿון די צייטן פֿון גלות בבל. ווי איך האָב וועגן דער אגדה פֿארציילט די תּלמידים, זיינען זיי אַלע ננגעריק געווען צו הערן די רייד און זיי האָבן געזאָגט: „לאָז אונז הערן פֿון דעם דרוש פֿון דעם רבין פֿון בבל איבער די חבלי־משיח, וואָרעם מיר באַדאַרפֿן עס וויסן“.

און איך האָב פֿאַר די תּלמידים נאָכפֿארציילט די אגדה, ווי איך האָב זי געהערט פֿון דעם אַלטן מאָן אין בית־המקדש־הויף, אין נאָמען פֿון זיינע רביים. און די אגדה איז געווען אזוי:

„הקדוש ברוך הוא האָט אויסגענומען א תנאי מיט דעם מלך־המשיח און האָט צו אים געזאָגט אזוי: „די, פֿאַר וועמעס זינד דו שטעלסט דיך אַזוי, וועלן דיך ארונטערברענגען אונטער אן אייזערנעם עול. זיי וועלן דיך מאַכן ווי דאָס קאַלב, וואָס מען פֿאַרפינצטערט זיינע אויגן. פֿאַר זייערע זינד איז אָנגעגרייט, אז דיין צונג זאָל צוגעטריקנט ווערן צו דיין גומען. וויסטו דאָס?“. האָט משיח געזאָגט: „האַר פֿון דער וועלט, מיט דעם ליכט פֿון מנין נשמה און מיט דער פֿרייד פֿון מנין האַרץ נעם איך דאָס אויף מיר. נאָר בתנאי, אז עס זאָל נישט פֿאַרלוירן גיין קיין אַיין נשמה פֿון ישראל. נישט בלויז די לעבעדיקע זאָלן געהאַפֿן ווערן אין מנינע טעג, נאָר אויך די אַלע, וועלכע זיינען געשטאַרבן פֿון אדם הראשון צייטן אָן ביז היינט. מיט דעם באַווייליק איך און מיט דעם נעם איך אויף מיר די יסורים“.

און איך האָב איבערגעגעבן פֿאַר די תּלמידים די אגדה פֿון רבין פֿון בבל וועגן די חבלי־משיח ווינטער אזוי:

„אין דער וואָך, אין וועלכער דער בן דוד וועט קומען, וועלן זיי ברענגען אייזערנע באַלקנס און וועלן ארויפלייגן אויף זיין האַלדז, ביז זיין גוף וועט זיך ברעכן, און ער וועט שרייען און וויינען. און ווען זיין קול וועט אויפגיין אין הימל און ער וועט זאָגן: „רבֿנו של עולם, וויפיל האַלטן אויס מנינע כחות? וויפיל מנין גייסט, מנין נשמה און מנינע אברים? בין איך דען נישט א בשר ודם?“, — אין דער שעה וועט אים הקדוש ברוך הוא ענטפֿרן: „אפרים, מנין גערעכטער משיח, אזוי האָב איך אויף דיר גוזר געווען פֿון ששת ימי בראשית, איצט זאָל דיין צער זיין געגליכן צו מנין צער. פֿון דעם טאָג אָן, ווען נבוכדנאצר הרשע האָט חרוב געמאַכט מנין הויז, פֿאַרברענט מנין היכל און פֿאַרטריבן מנינע קינדער צווישן די פעלקער פֿון דער וועלט, האָב איך זיך ניט אוועקגעזעצט אויף מנין שטול. וויסטו מיר נישט גלויבן, טאָ זע דעם טוי אויף מנין קאַפֿל?“, אין יענער שעה וועט משיח זאָגן פֿאַר גאָט: „רבֿנו של עולם, איצט האָב איך זיך באַרואיקט. עס איז גענוג, אז דער קנעכט זאָל גליַכן זיין צו זיין האַר!“.

„אונזערע רביים האָבן געלערנט: אונזערע אבות וועלן קומען פֿאַר משיחן און וועלן צו אים זאָגן: „אפרים, אונזער גרויסער משיח, כאַטש מיר זיינען דינע עלטערן, אָבער דו ביסט גרעסער פֿון אונז, האַסט גע־

ליטן פאר די זינד פון אונזערע קינדער, און עס זיינען איבערגעגאנגען איבער דיר שרעקלעכע יסורים, וואָס עס האָבן נישט איבערגעלעבט נישט די ערשטע און נישט די לעצטע. ביסט געוואָרן צום געלעכטער פון די פעלקער פון דער וועלט פאר ישראל, ביסט געזעסן אין דער גע- דיכטער פינצטערניש, דענע אויגן האָבן נישט געזען קיין ליכט, דינן הויט איז אַנגעטריקנט געוואָרן אויף דינע ביינער, דינן קערפער איז אויסגעטריקנט געוואָרן ווי אַ האַלץ און דינע ציין זיינען אַרויסגעפאַן פון פאַסטן. דאָס אַלץ האַסטו איבערגעטראָגן אויף דיר איבער אונזערע קינדערס זינד.

אין דער שעה וועט הקדוש ברוך הוא אויפהייבן דעם משיח צו די העכסטע הימלען און וועט אויסשפרייטן אויף אים זיין כבוד. און אַלע פעלקער וועלן קומען און וועלן לעקן דעם שטויב פון אונזער די פיס פון משיח.

עס שטייט געשריבן: „כחתן יכהן פאר“, — לערנט מען דערפון, אז דער קדוש ברוך הוא וועט אַנקליידן דעם גערעכטן משיח מיט אַ קלייד, וואָס זיין ליכטיקייט וועט גיין פון איין עק וועלט צו דער אַנדערער, און ישראל וועט זיך פרייען מיט זיין ליכט און וועט זאָגן:

„וואוּ איז דער שעה, וואָס אין איר איז ער געבוירן געוואָרן.
וואוּ איז דעם בויד, וואָס פון אים איז ער אַרויסגעקומען.
וואוּ איז דעם דור, וואָס האָט אים געזען.
וואוּ איז דעם אויג, וואָס האָט נאָך אים אויסגעקוקט.
דער הויך פון זיין מויל ברענגט ברכה און פרידן.“

און עס איז געווען, ווי איך האָב פארענדיקט צו פארציילן דעם דרוש, האָט זיך אַנגערופן אנדרעי, דער ברודער פון שמעון, און געזאָגט: „איצט דערמאן איך זיך דעם סוף פון פסוק. דאָרט שטייט געשריבן: „מזן האָר גאָט וועט מיר העלפן — דאָס מיינט מען, אז משיח וועט אַרויסקומען פון די יסורים געשטאַרקט.“

און ווי די תלמידים האָבן דערהערט פון די רייד, האָבן זיי גע- זאָגט: „איצט פארשטייען מיר דעם טעם פון די חבלי־משיח.“ און זיי זיינען אויפגעריכט געוואָרן און די שמחה איז צוריק געקומען צו זיי. נאָר שמעון ברי־יונה איז געזעסן איינער אליין, אַינגעהילט אין דעם קלייד פון טרויער, און ווי ער וואָלט געווען געזויגן פון די בריסטן פון צער, האָט ער שטיג געשוויגן אַ לאַנגע צייט. דערנאָך האָט ער זיך אַנגערופן:

„און דאָך וועל איך אים נישט לאָזן אויפגיין קיין ירושלים! מוז דען די ישועה קומען פון ירושלים?“

און איך האָב אים אַפגעענטפערט:
„שמעון ברי־יונה, זינדיק נישט מיט דינע רייד. דו קענסט נישט אַראָפנעמען פון דינע פלייצעס דעם עול, וואָס איז געלייגט געוואָרן

אויף אים. און זי וויסן, אז דער וועג פון דער גאולה פירט דורך ירושלים.
אן ירושלים איז קיין משיח נישטאָ.

אין א ווייז ארום האָבן זיך די תלמידים פארשפרייט. יעדער האָט
געזוכט א שטיין, הינטער וועלכן זיין קאָפּ צו באַשיצן, און יעדער איי-
נער פון אונז האָט פארהוילן דעם קאָפּ מיט זיין מאַנטל. און זיי זיינען גע-
לעגן דאָרט, וואו זיי זענען געלעגן. נאָר צוויי זענען אויפגעווען די
נאָכט. און א דריטער האָט זיי באַוואַכט. דער רבי איז געשטאַנען אויף
דער הויך פון בערגל און האָט מתפלל געווען אַיין. און שמעון בריינה
איז געזעסן ביים פוס פון באַרג, פארהוילן אין שאַטן פון דער נאָכט.
און עס איז געווען, ווען די תלמידים זיינען געווען אַנגעשלאָפן, האָב
איך פון אונטערן שטיין, וועלכער איז געלעגן צו מנין צוקאַפּנס, געזען,
ווי שמעון גנבעט זיך ווי א גנב ארויף אויפן באַרג צום רבין. און איך
האָב געזען אין דעם לייכט פון די שטערן, ווי ער האָט אויסגעשפּרייט
זיינע הענט צום רבין און ער האָט עפעס וואָס געבעטן בני אים, נאָר דער
רבי האָט אים פאריאָגט פון באַרג און האָט אים נאָכגערופן מיט א שטאַרק
קול: „שטיי אָפּ פון מיר, שטן!“

XVI

אין דער שטיי, אין אונזערע הערצער, האָבן מיר געהאַפּט, אז דורך
דער נאָכט איז ארויסגעגאַנגען א בת-קול פון הימל און האָט מבשר גע-
ווען די בשורה פון משיח איבער אלע בערג און טאָלן; און עס וועט זיין,
אז מיר וועלן זיך אויפהייבן צומאַרגנס, וועלן מיר זען די קינדער פון
ישראל אַנקומען פון אלע עקן פון דער וועלט און לאַגערן צופוסנס פון
דעם באַרג, ווי בני משה'ן בשעתו. אָבער קיין בת-קול איז נישט ארויס-
געגאַנגען, און אליהו הנביא איז נישט געשפרונגען איבער די בערג,
און ער האָט קיינעם נישט מבשר געווען די בשורה, און דער טאָג צו-
מאַרגנס איז געווען ווי יעדער אַנדער טאָג פון דער וואָך, און די וועלט
איז געווען ווי נעכטן און אייערנעכטן.

ווען מיר האָבן זיך אויפגעהויבן צומאַרגנס, זיינען מיר, די תלמידים,
געווען הונגעריק, ווייל דאָס לעצטע ברויט האָט זיך אויסגעלאָזט פון אונ-
זערע פעקלעך. און די צייט איז געווען אין הויכן זומער, און יעדעס גרינס
איז פארברענט געוואָרן פון דער זון, און קיינער איז נישט געקומען
משיחן צו דערקוויקן.

און דער באַרג פּמיס, אויף וועלכן מיר זיינען געזעסן, איז געווען
דער באַרג איבער דער שטאָט צעזאַריע פון קעניג הורדוס פּיליפּ, און

דער מלך הורדוס פיליפ איז געווען א מלך חסד און ער האט אונז גע-
לאזט אין פרידן.

און מיר האבן געזען פון בארג אראפ, ווי די פרויען פון דער שטאט
זיינען ארויסגעקומען צו דעם פסל פון דער אפגעטיין, וואס איז געווען
אין הייל, פון וועלכער עס שלאגט ארויס דער קוואל פון ירדן. און די
פרויען פון ארט האבן געבראכט צו דער געטיין מתנות פון ווינס מעל
און קריגן מיט אייל, און קריגן מיט וויין, טויבן, בשמים און בלומען. —
און אויפן בארג האט זיך געפונען דער משיח פון גאט, און ער איז געווען
הונגעריק און דארשטיק און ער האט נישט געהאט וואו דעם קאפ
אהינצוטאן.

מיר האבן זיך אויפגעהויבן פון דעם ארט און מיר זיינען ווייטער
געגאנגען. אבער דער רבי האט אונז נישט אריינגעבראכט אין די גע-
בענטשטע שטעט פון ישראל, וואס אויף זיי איז חל די קדושה, און מיר
האבן געהאפט, אז ער וועט נתגלה ווערן פארן גאנצן פאלק און וועט
אנהייבן זיין הייליקע ממשלה. — נאר ער האט אונז ווייטער געפירט אין
די שטעט פון די גוים, וואס זיינען אויף יענער זייט ים כנרת. און עס
איז געווען, ווען מיר זיינען אין א שטאט אריינגעקומען, האבן מיר פאר-
מאכט אונזערע אויגן און פארשטאפט אונזערע אויערן, כדי מיר זאלן
נישט זען די אומוירדיקייטן פון די גוים און נישט הערן זייערע געזאגן-
גען און געלעכטער, ניערט מיר האבן אויפגעזוכט די געצעלטן פון יעקב.
מיר האבן געזוכט אונזערע ברידער אויף יעדן ארט, אין יידישע שטובן
זיינען מיר אריינגעקומען, אונטער יידישן דאך האבן מיר גענעכטיקט
און יידיש ברויט האבן מיר געגעסן, און זיי האבן אונז אָנגענומען פאר
א רבין מיט תלמידים. אבער שטרענג איז אויף אונז געווען דער געבאט
פון רבין צו פארהוילן דערווייל די זאך פון מענטשן, און די מענטשן האבן
נישט געוואוסט, אז משיח געפינט זיך צווישן זיי.

און א מחיצה איז געווען צווישן אונז און אונזער רבין, ווי א פניער-
דיקער זייל וואָלט אראפגענידערט פון הימל און זיך געשטעלט צווישן
אים און אונז. ער איז נאך געווען אונזער רבי, דערזעלבער ווי נעכטן און
איינערנעכטן, דער, וואס מיר אלע האבן געקענט, צו וועמענס ווערטער
מיר האבן זיך צוגעהערט, אין וועמענס נאָענטקייט מיר האבן די זכיה
געהאט צו געפינען זיך, וועלכער האט געבראָכן ברויט מיט אונז, פון
וועמענס חסד מיר האבן גענאָסן, — אבער דאך איז ער געווען אן אַנ-
דערער, ווי דאָס ליכט פון גאָט וואָלט געפאלן אויף אים און אים פאר-
שטעלט פון אונז. ער איז געווען איין טפח אויפגעדעקט און נשן טפחים
פארהוילן פון אונז. מיר האבן אים געזען — און דאך נישט געזען, ווי ער
וואָלט געווען פארשטעלט פון אונז.

אין די טעג זיינען מיר אריינגעקומען קיין גדרה, וואס האט זיך גע-
פונען אויף יענער זייט כנרת. און די שטאט גדרה איז געווען א שטאט
פון פיל גוים, מיט גרויסע פלעצער און גערטענער. און פיל טעמפלעך

זיינען געווען אין איר פאר זייערע אָפגעטער, און דער גרעסטער פון די טעמפלען איז געווען פאר דעם שקץ צעאוס, צו וועלכן די לייט פון דער שטאָט האָבן געדינט. זיי האָבן אָבער אויך געדינט צו אַנדערע אָפֿ-געטער, צו היימישע און צו פרעמדע. יעדער משוקץ האָט געהאַט אין שטאָט זיין טעמפל, וואָרעם די שטאָט איז געווען זייער ריַך און מעכטיק, און עס האָבן זיך אין איר געפונען טעמפלען פאר דעם גאָט רע, פאר דעם גאָט פון דער זון פון די מצריים, און פאר אסטרא, דער געטיץ פון צור און צידון, אחוץ די טעמפלען, וואָס זיי האָבן געהאַט פאר זייערע היי-מישע געטער. און בני יעדן טעמפל האָבן זיך געפונען זייערע כהנים, כהנות און די פיל קדושים און קדושות, וואָס שלעפן זיך נאָך זיי. און די מאַרקן, די שוקים, זיינען פול געווען מיט זונות, און ווען מיר זיינען אין שטאָט ארבייטגעקומען, איז דאָרט געווען דער יום-טוב פון זייער הייפֿט־אָפגאַט צעאוס, און די מענטשן פון שטאָט זיינען געווען אויסגע-פּוצט אין זייערע געפאַרבטע קליידער, אין טייערן פּורפור, און טייל פון זיי — אין דעליקאַטן וויאַלעט, אין בלייכן לילאַ, וואָס די קלוגע לייט פון צור און צידון האָבן פארשטאַנען צו פאַרבן. און זיי זיינען אויפֿ-געגאַנגען אין זייערע טעמפלען אין חברותאס. פאר יעדער חברותא זיינען פארויסגעגאַנגען די שפּילער. צוערשט זיינען געגאַנגען די האָרן-בלאָזער, וועלכע האָבן פאר זיי אָפגערייניקט דעם וועג, דערנאָך זיינען געגאַנגען די פלייטן־שפּילער, און די צימבל־קלאַפער האָבן אויסגע-קלאַפּט מיט זייערע טאַנצן און צום קלאַנג פון זייערע טאַנצן האָבן זיי גע-פירט זייערע קרבנות פאר זייערע געטער. א טייל קרבנות האָבן געהאַט די הערנער באַקראַנצט מיט גאַלדענע קרענץ, אַנדערע — מיט איילבירט־צווינגל, און די אַקסן זיינען געווען באַפּוצט מיט טייערע אויסגעהאַקטע שמוקן, און ארום די קרבנות האָבן בחורים און בתולות — זייערע קעפּ באַקראַנצט מיט רויזן — געטאַנצט. און נאָך די קרבנות זיינען געגאַנגען זייערע כהנות, און די כהנות האָבן אַינגעהילט זייערע ליבער אין טייערע דינע סדינס, וועלכע זיי האָבן אזוי געוויקלט ארום זיך, אז די פּאַרדן פון זייערע הילעס זיינען געווען אַינגעאַרדנט מיט א סדר, און זיי האָבן אַי פאַרהויקן, אַי אויפגעדעקט די נאַקעטקייט פון זייערע ליבער, נאָר מיט מער פאַרשאַרטקייט און מיט מער תּאווה. און זיי, די כהנות, זיינען נישט געגאַנגען, נאָר זיי האָבן געשוועבט מיט זייערע פיס אין א טאַנץ נאָכן טאַקט פון די פלייטן־שפּילער. און נאָך זיי איז געגאַנגען דער הערד פון טאַג, א בחור אין זינע בעסטע יאָרן, וועלכער האָט זוכה געווען אין דעם געוועט פון זייערע געיעג־שפּילן, און ער איז געווען אינגאַנצן נאַקעט, נאָר דער קאַפּ זינער איז געווען באַקראַנצט מיט דעם קראַנץ פון זיג, — מיט אַן איילבירט־בלאַט. און אים, דעם זיגער פון זייער געוועט־שפּיל, האָבן זיי אָפגעגעבן מער כבוד אפילו פון זייערע כהנים און כהנות און אפילו פון זייערע געטער. זיי האָבן זיך געפּרייט מיטן אַנבליק פון זיין נאַקעטקייט און מיט דער שטאַרקייט פון זינע

מוסקווא, האָבן געלויבט און גערימט די פּוּלְקֵייט פון זײַנע בריסטן און די גראַדליניקייט פון זײַנע היפטן. און די ווינבער און די מענער האָבן באוואונדערט די שטאַרקייט פון זײַנע אַרעמס און פון זײַנע פיס און די מענלעכע גבורה, וואָס האָט געשפּראַצט פון אים, און זיי האָבן געוואָרען בלומען פאר זײַנע פיס, און זיי האָבן אויסגעשטרעקט צו אים די הענט, ווי צו א גאָט, און גערופן פאר אים: „אדאָניס! אדאָניס!“ — וואָס איז דער טיטש: „דו, שיינער!“ און ערשט נאָך אים איז נאָכגעגאַנגען דאָס גאַנצע פּאָפּ, מענער און ווינבער אויסגעמישט, מיט פירות און בלומען, און זיי האָבן זיך אויפגעפירט אין אומוירדיקייט און אומאַנשטענדיקייט, וואָס איז פאַראַכטעט אין ישראל.

און מיר זיינען געוואָרן געדערענגט דורכן פּאָפּ אין א זיט גאָס און צוגעדריקט צו א וואַנט, — און צווישן אונז האָט זיך געפונען דער געזאַלְבטער פון גאָט, און קיינער האָט אים נישט דערקענט און קיינער האָט נישט געוואוסט פון אים.

און איך האָב געקוקט אויף מיין רבינס פנים און איך האָב געזען, ווי עס איז בלייב געווען ווי דענסטמאַך, אין צור, ביים יובלען צוליב די אומוירדיקייטן פון דעם אָפּגאַט מוילך, און זײַנע ליפּן האָבן געציטערט און אין זײַנע אויגן האָט געברענגט דאָס פּינער פון גאָט. און מיר אַלע זײַנע געמיינט, אז איצט, בני דער קראַפט, וואָס ער באַזיצט אלס דער געזאַלְבטער פון גאָט, וועט ער אנטפלעקן זיין מאַכט פאר דער וועלט און פון דאָנען וועט ער אָנהויבן זײַן ממשלה. און מיר אַלע האָבן געוואָרט אויפן נס, אויף דעם געשריי פון זײַן מויל, וואָס איז געלעגן אויף זײַנע ליפּן, אָבער ער האָט געשוויגן, נאָר ער האָט געמורמלט עפעס פאר זיך. און עס איז געווען, ווען איך האָב צוגעבויגן מיין אויער, האָב איך גע־הערט ווי דער רבי זאָגט די ווערטער, וואָס גאָט פינגער האָט אָנגע־שריבן אויף דער וואַנט אין בבל: „מנא, מנא, תקל ופרסין!“ — און איך האָב אים פאַרשטאַנען און אָפּגעוואָרט די זאָך אין מיין האַרץ.

מיר האָבן אָנגעהויבן איצט צו זען דעם רבינס מעשים אין א גאַנץ אַנדער ליכט און מיר האָבן אָנגעהויבן צו פאַרשטיין.

אָמר יהודה, זאָגט יהודה: „עס איז באוואוסט פאר דעם האַר פון דער וועלט, אז נישט פאר מיין כבוד יועגן אָדער פאר דעם כבוד פון מיין רבין פאַרצייל איך די דאָזיקע וואונדער, וואָס זיינען געשען אין אונזערע טעג, נאָר פאר דעם כבוד פון גאָט ברוך הוא, כדי צו שטאַרקן די אמונה און דאָס האַרץ פון דעם בחיר פון זײַן יצירה.“

און מיר האָבן זיך אויפגעהויבן פון דעם אַרט, וואָס איז געווען טמא מיט אָפּגעטער, און מיר האָבן פאַרלאָזט די שטאָט, און מיר האָבן אראַפֿ־גענידערט צום ברעג פון ים כּנרת. דאָס איז געווען א לאנגער מהלך, וואָרעם די שטאָט האָט זיך געפונען אויפן באַרג. און ווען אפילו דער ברעג פון ים כּנרת האָט נאָך געהערט אין תּחום פון דער שטאָט, דאָך ווען מיר האָבן דערזען דעם ברעג פון אונזער ליבן ים כּנרת, האָבן מיר

זיך זייער געפרייט, וואָרעם פון באַרג אַראָפּ האָבן מיר דערוען דאָס
פֿאַנד פון יענער זנט ים, די הייליקע שטעט פון ישראל, אַינגעוהיט
אַין חסדיקן ליכט פון דער זון, און מיר האָבן אויסגערופן: „מה טובו
אהליך יעקב ומשכנותיך ישראל!“ באַר איידער מיר זיינען צוגעקומען
צום ברעג ים, האָבן מיר אָנגערטראָפן אויף א שפיציקן היגל, וועלכער
האַט זיך ווי א וואַנט אַראָפּגעגליטשט גלייך אין ים אַרניין, און דאָס אָרט
איז געווען פֿער און ווילד, פאַרלאָזט פון אַינזואוינער, און עס האָט גאָר-
נישט געהאַט קיין אַנבליק פון א מענטשלעך פֿאַנד. דער באַרג איז געווען
באַשאַטן מיט ווילדע שטיינער, וואָס זיינען אַראָפּגעאַנגען איינס איבערן
אַנדערן, ווי פאַלשע טרעפּן, וואָס הענגען איבער אן אָפּגורנד. און די
שטיינער זיינען געווען באוואַקסן מיט גרינעם, פליכטן מאַך, ווי עס וואַלטן
אויף זיי נישט-גוטע געאַנגען. און דאָס גראַז, וואָס איז געוואַקסן צווישן
די שטיינער, איז געווען א גראַז, וואָס מען זעט נישט אין א מענטשלעכן
ישוב, דיק און שטעכעדיק, ווי זיי וואַלטן בעגל פון חיות באַזעסן, און זיי
האַבן זיך מיט זיי אָנגעכאַפט אָן יעדן קלייד און צעריסן עס, און ווען עס
האַט באַריט א נאַקעטן פּוס, האָט עס זיך אַריינגעשטאַכן אין גלייב און
פאַרסמט דאָס בלוט. ווי דאָס גראַז, אזוי זיינען אויך געווען די ביימער,
וואָס זיינען נאַכגעאַנגען נאָך די שטיינער איבער די הענגענדיקע טרעפּן.
זיי זיינען געווען פאַרקריפּלט, מיט פאַרדאַרטע און פאַרדרייטע גופים,
נישט לויט מעשה בראשית, זייערע קעפּ זיינען געווען אויסגעפליקט,
ווי די שדים אין כּף-הקלע וואַלטן זיי געשמיסן מיט פּנעדריקע ריטער,
און זיי האָבן פאַרדעקט מיט זייערע בלעטער-קרוינען די אָפּגורונטן און
די גריבער. און ווי די ביימער, אזוי זיינען אויך געווען די בליטן און די
קרייטעכצער, וואָס זיינען דאַרט געוואַקסן, וואָס אזעלכעס זעט מען
גאַרנישט אין קיין ישוב פון מענטשן. טייל פון זיי האָבן געהאַט צונגען,
וואָס זיי האָבן אַרויסגעשטעקט פון זייערע בעכער ווי פון מילכער פון
לצים, און זיי האָבן געשראַקן מיט זייערע שוואַרצע גיהנומדיקע קאַלירן.
און אַנדערע האָבן געהאַט הערנער און קרעלן און בעגל, מיט וועלכע
זיי האָבן זיך אַריינגעשטאַכן אין אַנדערע פּלאַנצונגען. מען האָט ממש
געזען די מלחמה, וואָס גייט אָן צווישן די קרייטעכצער, ווי זיי בייסן
זיך אַרניין מיט זייערע שפיציקע צונגען-בלעטער אין אַנדערע פּלאַנצונ-
גען און זויגן אויס דאָס חיות איינער פון אַנדערן און שטעכן זיך אַרניין
מיט זייערע נאַדלען אין די הערצער פון אַנדערע געבליטן, און עס רינען
פֿון די פֿעכער די זאַפּטן, ווי דאָס בלוט פֿון אויפֿגעריסענע וואונדן.
ווען מיר האָבן זיך געזען אַרומגערינגלט, אַינגעצוימט ווי געפאַנ-
גענע אין דעם שטעכעדיקן גראַז און צווישן די אַראָפּפאַנדיקע טרעפּן,
אזוי איז אויף אונז געפאַלן א שרעקלעכער פחד, ווי מיר וואַלטן זיך גע-
ווען געפונען, חלילה, אויסער די גרענעצן פון רבוננו של עולמס חסד.
וואָרעם די יצירה, וואָס האָט אונז דאָ אַרומגערינגלט, האָט גאַרנישט
אויסגעזען ווי זי וואַלט געווען אונטער דער השגחה פון רבוננו של עולם.

כאַטש מען טאָר אזעלכעס נישט קלערן, וואָרעם עס איז נישטאָ קיין
 ווינקל, וואָס זאָל שטיין מחוץ זיין חסד, ווי עס שטייט געשריבן: "כי
 מלאה כף הארץ כבודו", אָבער דער אַנבליק פון דעם אָרט איז געווען
 אזעלכער, ווי דאָס אָרט וואָלט, חלילה, געשמעלט געווען אין רשות פון
 משחית, און די יניקה, וואָס עס ציט די יצירה פון דעם אָרט, איז נישט
 פון דעם הייליקן, געליטערטן כוח פון זיין באַשאַף, נאָר עס ציט די יניקה
 פון טמאדיקע כוחות. און ווי מיר האָבן געטראַכט, אזוי איז עס טאָקע גע-
 ווען. און באַד האָט זיך אויפגעהויבן א גרויסער שטויב, וואָס האָט צוגע-
 דעקט די שיין פון דער זון, און אין דער געדיכטעניש פון שטויב האָט זיך
 געהערט א רעש, און דער רעש איז נישט געווען פון שטורעם, נאָר א רעש
 פון אַנגעלאָפענע שלעכטע חיילות, וואָס דערנענטערן זיך צו אונז. און
 דאָס ברומען איז נישט געווען ווי פון בריות, נאָר עפעס א קוויטשען און
 א מיאומשען פון וויילדע געפנינקטע חיות. און דער שטויב און דאָס
 מיאומשען איז געווען פון סטאָדעס חזירים, וואָס האָבן, ווי באַזעסענע טי-
 וואָלים, זיך געטראָגן מיטן אימפעט פון א שטורעם און זיך אראָפּגעלאָזט
 פון אן אומבאקאנטער הייך איבער די פאַרשע טרעפן פון די שטיינער-
 קאַסקאַדן, און פיל פון זיי זיינען אריינגעפאַלן אין די לעכער און אין די
 גריבער, וואָס זיינען געווען פארהוילן אונטער דעם צודעקעכץ פון פניכטן
 מאַך. און אַנדערע האָבן זיך אראָפּגעקאַצערט, און זייערע גופים זיינען
 געוואָרן צעשטערט פון די שפיציקע פעלזן און אויפגעריסן דורך די
 שטעכעדיקע בעגל פון די דערנער. און די איבעריקע זיינען דורכן אימ-
 פעט פון געיעג אראָפּגעפאַלן אין ים אריין. און נאָך זיי זיינען אין גרויס
 שרעק נאָכגעלאָפּן זייערע פאַסטוכער און האָבן גערופן אין אַנגסטן נאָך
 הייף. וואָרעם עס האָט זיך נאָך זיי נאָכגעיאָגט אן אומגעהייערער משחית
 אין דער געשטאַלט פון א ריז, אזוי גרויס ווי א שטיק באַרג, מיט הענט
 און פיס, וואָס מיר האָבן נאָך אזעלכעס ביז איצט נישט געזען, נאָקעט
 און באַוואַקסן מיט האָר ווי א חיה אין וואַד. און זיין פנים איז נישט
 פון קיין מענטש, נאָר פון א חיה-רעה, מיט בליצנדיקע אויגן, וואָס שיסן
 פניער, זיין נאָז ווי א גרויסער הויקערדיקער שופר, און פון זיין מויל,
 אזוי גרויס ווי דער טויער פון גיהנום, קוקן ארויס די ציין ווי שפיזן.
 און ער יאָגט זיך, ווי געטראָגן פון א שטורעמווינט. און ווי ער האָט אונז
 דערזען, אזוי האָט ער פארלאָזט די סטאָדעס חזירים און זייערע פאַסטור-
 כער, און געלאָזט זיך מיט א מעכטיקן טעמפּאָ אויף אונז. אָבער איידער
 ער האָט אונז דערגרייכט, האָט ער באַמערקט דאָס וויסע קלייד פון
 אונזער רבין, וועלכער איז געשטאַנען צווישן דעם שטעכעכץ און די דער-
 נער — מיט זינע אויסגעשטרעקטע הענט, אזוי ווי אים צו עמפּאַנגען.
 דער ריז האָט אָפּגעשטעלט זיין לויף און איז געבליבן א וויילע שטיין
 אויף א פעלז און האָט געקוקט אויף אונזער רבין. און ווי ער וואָלט זיך
 דערשראָקן פארן רבינס וויסן קלייד, האָט ער געוואָלט אנטלויפן, אָבער
 דער רבי האָט אויסגעשטרעקט נאָך אים זינע הענט און האָט צו אים

גערופן: „קום צו מיר, דו פארלירענער זון!“.

און מיר האָבן געזען, ווי דער משחית גייט צו צו אונזער רבין, צו ערשט אין ווילדן געיעג, ווי ער וואָלט געוואָלט, חלילה, אונזער רבין שלעכטס טון, נאָר ווען ער איז אָנגעקומען אין דער נאָענט, אזוי האָט דעם רבינס בליק אים געצאָמט, ווי א צוים — א ווילד פערד, און א ווילד זענען זיי ביידע געשטאַנען איינער קעגן דעם אַנדערן, — דער משחית אין זיין אימהדיקער געשטאַלט, און דער רבי מיט זינע אויסגעשטרעקטע הענט צו אים. און עס איז געווען ווי יעקב אבינו, וועלכער האָט זיך גע-ראַנגלט מיטן מלאך, אזוי האָט דער רבי זיך געראַנגלט מיטן משחית, נישט מיט די הענט, נאָר בלויז מיט דעם בליק פון זינע אויגן. און דער רבי האָט צו אים געזאָגט מיט גרויס רחמנות און צער:

„בארוואיק דיר, מײן זון, איך קען דיין פאַטערס הויז און איך ווייס, ווער דו ביסט און פון וואָנען דו קומסט. גיי אהיים, דער פאַטער וואָרט אויף דיר“.

ווי דער משחית האָט דערהערט דאָס וואָרט, האָט ער אָנגעהויבן שרייען מיט א מעכטיק קול:

„ווי אזוי קאָן איך אהיים גיין אין מײן פאַטערס הויז? מײן פאַטערס הויז איז ריין, און איך בין טמא. שדים האָבן געמאַכט א נעסט אין מײן לײב, שלאָגן מיך מיט טויזנטער קרענק. לעגיאָנען וואוינען אין מיר, און לעגיאָן איז מײן נאָמען“.

און דער משחית האָט זיך געוואָרפן אויף דער ערד און עס האָט אָנגעהויבן צו שרייען פון אים מיט טויזנטער קולות, ווי מחנות ווילדע קעץ וואָלטן זיך צוזאַמענגעקומען און ארומגעלאָפן אין זיין קערפער און גע-זוכט אן ארויסגאַנג, און נישט געקאָנט געפינען. און ער האָט געציטערט און געפלאָטערט מיט אלע זינע אברים.

אַבער דער רבי האָט געלייגט זינע הענט אויף אים און האָט באַ-פּוילן די רוחות צו פאַרלאָזן דעם מאָן און זיי זאָלן קיינעם נישט מזיק-זיין, נאָר זיי זאָלן אַרײַן אין די חזירים, וועלכע גליטשן זיך פון די שטיי-נער אויפן באָרג אין ים אַרײַן.

און דער רבי האָט צו אים געזאָגט:

„נישט מער לעגיאָן איז דיין נאָמען, נאָר ישראל, ווי דיין פאַטער האָט דיר גערופן. און נישט קיין משחית ביסטו מער, נאָר א קינד צו דיין פאַטער, א פארלירענער זון, וואָס קערט זיך אום צוריק אהיים“.

און דער רבי האָט אים אויפגעהויבן פון דער ערד און ער האָט באַ-פּוילן איינעם פון אונז, און מען האָט געבראַכט וואָסער פון כנרת אין א כלי, און ער האָט געוואָשן זיין פנים און זינע הענט און גענומען א קלייד פון איינעם פון אונז און צוגעדעקט די שאַנד פון זיין לײב, און ער האָט אים געזעצט לעבן אונז און געזאָגט:

„איצט האָבן דיר די שדים פאַרלאָזט און זיי זיינען אַרײַן אין די חזירים, וואָס פאַלן אין ים, און דו ביסט געהיילט“.

און דער מאַן איז געזעסן צום רבינס פיס ווי איינער פון אונז.
 און דער רבי האָט אויפגעעפנט דאָס בינטל ברויט און האָט אים
 געגעבן אַנצועסן זיך, און דער מאַן האָט געגעסן ווי איינער פון אונז.
 און דער רבי האָט געזאָגט צום מאַן: "איצט ביסטו ריין און איצט
 ביסטו געהיילט. הייב דיך אויף און גיי צוריק צו דיין פּאָטער, וואָס וואָרט
 אויף דיר מיט אויסגעשטרעקטע אַרעמס".
 און דער מאַן האָט זיך אָנגערופן מיט א שטימע ווי איינער פון אונז:
 "ווי אזוי קאָן איך אהיימגיין צו מײַן פּאָטערס הויז? איך האָב זײַן
 געלט גענומען און עס פּאַרטאַכלעוועט מיט זונות און שלעכטע לײַט.
 ביז צו א חזיר האָב איך אראָפּגענידערט, און איך האָב געהויזט מיט זיי".
 און דער רבי האָט אים געטרייסט און געזאָגט:
 "דער פּאָטער האָט ארויסגעשיקט שלוחים צו זוכן דיך".
 אָבער דער מאַן האָט נאָך געציטערט און געזאָגט:
 "איך האָב מורא פאר מײַן עלטסטן ברודער, וואָס איז אויף מיר בייז".
 אָבער דער רבי האָט אים באַרוואַיקט און געטרייסט:
 "דיין פּאָטער שטייט גרייט מיט אָפּענע הענט צו עמפּאַנגען דיך. גיי
 אהיים און פּאַרציייך די וואונדער, וואָס גאָט האָט געטון מיט דיר".
 און מיר האָבן זיך אריינגעטראַכט אין דער זאַך און מיר האָבן דער-
 קענט דעם רבינס מעשים, — נישט מיטן משחית אליין האָט אונזער רבי
 זיך געראַנגלט, נאָר מיט אַלע געטער פון צור און צידון, און נישט די
 רוחות־רעות האָט ער אין די חזירים פאַרשיקט, נאָר דעם מולך, עשתרות,
 צעאוס און אפּראַדיטא, און אַלע אומווירדיקייטן פון די גוים האָט ער
 פון דעם מאַן ארויסגעטריבן און אין די חזירים פאַרשיקט און אין ים
 פאַרטרונקען, און דעם משחית האָט ער געהיילט און גערייניקט און גע-
 שיקט אים צו זײַן פּאָטער אהיים.
 מיר האָבן מיטאַמאָל דערזען די גרויסקייט פון אונזער רבין. מיט די
 געטער פון צור און צידון האָט ער זיך געראַנגלט און זיי בנגעקומען, און
 ער האָט גערייניקט דעם מענטש און געמאַכט אים גרייט אַנצונעמען
 דעם מלכות־השמים.
 און מיר האָבן געלויבט גאָט דערפּאַר.

XVII

האָט דען נישט גאָט אָנגעזאָגט דורך די נביאים: "איך וועל שיקן צו
 אײַך אליהו הנביא פאר דעם גרויסן און פורכטבאַרן טאָג? פנו דרך,
 מאַכט גרייט דעם וועג! — פארוואָס ווידער איז אזוי אומרוואַיק מײַן
 האַרץ? וואָס מער מיר דערנענטערן זיך צו די שטעט פון ישראל, אַלץ

אומרואיקער ווער איך, ווי איך וואָלט זיך געווען געשראָקן פאר דעם, וואָס עס שטייט אונז פאַר.

מיר האָבן פארלאָזט די שטעט פון די גוים, און מיר זיינען אריבער געקומען אין די גרענעצן פון ישראל, וואו די קדושה איז חלל. און איך בין געווען זיכער, אז יעדן טאָג וועט דער רבי נתגלה ווערן. עס וועט זיך צו אונז באַווייזן אַיִהוּ הנביא און וועט אַנזאָגן די בשורה און וועט עדות זאָגן אויף אונזער רבין. דערווייל מײַדט דער רבי אויס די שטעט און האָלט זיך אויף מיט די פאַסטוכער פון די שאָף אין פעלד, ביז איינמאָל זיינען מיר אָנגעקומען צו א באַרג, און דער רבי האָט געזאָגט: „דאָ וועל איך בלייבן נעכטיקן“ — וואָרעם די נאַכט איז צוגעפאַלן אויפן אָרט, און דער באַרג איז געוואָרן באַגאַסן מיט דעם לײַכט פון הימל, ווי דער גייסט פון גאָט וואָלט געווען געשוועבט איבער אים, און א שטיילקייט איז געקומען איבער דער וועלט, נישט ווי די שטיילקייט פאר א שטורעם, נאָר ווי די שטיילקייט פון אייביקער מנוחה, ווען די באַשעפענישן באַהעפטן זיך מיטן באַשעפער און זיי קומען אָן צום אייביקן תכלית, צו וועלכן זיי זיינען באשטימט געווען אין דער ערשטער מחשבה. מיר האָבן געהערט די שירה פון דער נאַכט. און וואָס איז די שירה פון דער נאַכט? די שירה פון דער נאַכט איז שטיילקייט. און דורך דער שירה האָט אריבער געזונגען אין אונזערע הערצער די אימה, די בענקשאַפט און די ליבע צום באַשעפער.

און דער רבי האָט געזאָגט: „דאָ וויל איך מתפלל זײַן“. און ער האָט זיך אַנגעוויקלט אין א טלית און זאָגט גענומען שמעון און די בני־זבדי און איז ארויפגעגאַנגען אויפן שפיץ באַרג מתפלל זײַן, וואָרעם די שעה איז געווען א שעה־הכושר, — און די רעשט תלמידים האָט ער איבער־געלאָזט צופוסנס פון באַרג.

און מיר האָבן גענומען די שטיינער פון אָרט און זיי אנדערגעלייגט אונז צוקאַפנס און מיר האָבן זיך צוגעדעקט מיט אונזערע מאַנטלעך, און עס איז באַד געפאַלן אויף אונז דער שלאָף, וואָרעם מיר זיינען מיד געווען פון א גאַנצן טאָג גיין. און ווען עס איז געקומען נאָך האַלבער נאַכט, נאָך פאר דער צווייטער אשמורה, ווען מיר זיינען געווען פאַרזונן קען אין טיפן שלאָף, האָבן מיר פּלוצלינג געהערט א מוראדיקע שטים רופן צו אונז פון באַרג אראָפּ. און ווען מיר האָבן די אויגן געעפנט, האָבן מיר זיך געוואונדערט איבער דער וויסקייט פון דער נאַכט, וואָרעם דאָס גאַנצע לאַנד איז געווען באַגאַסן מיט דעם לײַכט פון הימל, און דער באַרג, אויף וועלכן דער רבי איז ארויפגעגאַנגען מתפלל זײַן, איז געווען איבער גאַנצן אַנגעדעקט אין א וואַלקן, אזוי ווי ווייסע פליגל פון א מאַך וואָלטן אים געווען צוגעדעקט, און אונז האָט זיך אויסגעוויזן ווי דער שניי פון באַרג הרמון וואָלט געקומען און געלייגט זיך איבער דעם באַרג, און פון וואַלקן איז ארויסגעקומען שמעון, און זײַן פנים איז געווען בלייך און זײַנע האָר צערודערט פון ווינט, און זײַנע אויגן זיינען געווען

גרויס און אויפגעריסן פאר לויטער שרעק, און ער האָט זיך געטרייסלט פאר ציטערניש. און נאָך אים זיינען געקומען אַנצולויפן די ברידער זבדי, — יוחנן איז געגאַנגען פאַרויס אין פעסטן גאַנג מיט אויסגע- שטרעקטע הענט, און יעקב, זיין ברודער, איז געגאַנגען נאָך אים. און זיי זענען אויך אזוי געווען צערודערט און צעשראַקן ווי שמעון ברי-יונה. און מיר האָבן זיך אויפגעהויבן און מיר זיינען זיי אנטקעגנגעגאַנגען, וואָרעם מיר האָבן זיך געזאַגט, אז עפעס וויכטיקס האָט געמוזט געשען מיט זיי. און מיר האָבן געזאַגט צו זיי: „פארציילט, וואָס עס האָט פאַ- סירט, וואָרעם איר זענט אזוי צעטרייסלט, ווי דער שטורעם פון גאַט וואָלט אדורכגעגאַנגען דורך אַנך.“ און שמעון האָט זיך אַנגערופֿן: „אליהו הנביא האָבן מיר געזען, דעם, וועלכן מיר האָבן אזוי געזוכט.“ און די ברידער זבדי האָבן אויך עדות געזאַגט אויף דער זאַך, און מיר האָבן שמעונען וויטער געפרעגט: „ווען? און וואו?“ — און ער האָט געזאַגט: „דאָרט, אויף דעם דאָזיקן באַרג, וואוהיין דער רבי האָט אונז מיטגענו- מען מתפלל צו זיין. אליהו הנביא שטייט דאָרט מיט דעם רבין, און אויך משה רבינו איז מיט זיי.“ און מיר האָבן זיך פארוואונדערט איבער די רייד און צו אים געזאַגט: „שמעון, פארצייל אונז, ווי אזוי עס איז גע- ווען די זאַך, וואָרעם עס איז פון גרויס וויכטיקייט פארן גאַנצן ענין.“ און שמעון האָט אונז פארציילט אזוי:

„ווען מיר זענען אויפן באַרג געקומען, האָט דער רבי צו אונז גע- זאָגט: — וואָרט א וויילע דאָ, איך וועל נאָר צוגיין אָט דאָרט אויף יענעם פּלאַץ מתפלל זיין. — און דער רבי האָט זיך דערווייטערט פון אונז א פאַר טריט און זיך אָפגעשטעלט אויף אַן אָרט, און מיר האָבן געזען ווי די לייטער פון הימל זיינען געפאַלן אויף זיין טאַיט. די הענט האָט ער געהאַלטן אויסגעשטרעקט צום פּאַטער אין דער הייך און ער האָט בלחש מתפלל געווען. אָבער ווי מיר שטייען און קוקן מיט אַנגסטיקע הערצער אויפן רבין, וועלכער איז געווען באַגאַסן אינגאַנצן מיט דעם לייכט פון די שטערן, איז אַנגעפאַלן אויף אונז דער פחד פון גאַט; וואָרעם מיר זעען ווי זיין קלייד ווערט וואָס אמאָל ווייטער און באַלד פּלאַקערט ארום דעם רבין, ווי פּענעדיקע חשמל־פּליגלען פון די כּרובים וואָלטן זיך געשטעלט צווישן רבין און אונז און זיי האָבן א מחיצה געשאַפן, און דער רבי ווערט פארהוילן פון אונזערע אויגן. און מיר הערן א רעש פון טריט דערנעבן- טערט זיך צו אונז, און קיין מענטשן זעען מיר נישט. און עס איז ווי א ווינט יאָגט אָן אויף אונז, און מיטאמאָל זעען מיר צוויי אַלטע לייט, אין ווייטע קליידער אַנגעטאַן, שטייען מיטן רבין און ריידן מיט אים. אין א ווייל ארום איז אַלץ פאַרשוואונדן געוואָרן אין א ווייטן וואַקן, ווי זיי וואָלטן אַלע דריי מיט שניי באשאַטן געוואָרן, און פון וואַקן הערט זיך א בת-קול רופן, וואָס האָט עדות געזאַגט אויפן רבין מיט די רייד פון די נביאים. און באַלד איז אַלץ פאַרשוואונדן געוואָרן, און דער רבי איז געבליבן אליין, האָבן מיר אים געפרעגט: — ווער זיינען געווען די לייט

מיט דיר? — און דער רבי האָט איבן געענטפערט: — דאָס איז געווען אליהו, וועלכן איר זוכט, און דער צווייטער איז געווען משה רבינו. — און איך האָב זיך אָנגערופן צום רבין: — „מזן האָר, עס איז גוט דאָ צו פאַר-וועלן אויף דעם באַרג, און אויב עס איז גוט אין דינע אויגן, וועלן מיר דאָ אויפשטעלן דריי בנידלעך, איינס פאַר דיר, פאַר משהן איינס און פאַר אליהון איינס. — וואָרעם איך וויל נישט, אז דער רבי זאָל אויפגיין קיין ירושלים וועגן דער זאַך, וואָס שטייט אונז דאָרט פאַר.“

און יעקב מיט יוחנן, די קינדער פון זבדי, האָבן אויך עדות געזאָגט אויף דער זאַך.

און ווי מיר שטייען נאָך אין גרויס וואונדערונג, אזוי זעען מיר דעם רבין אראַפּקומען פון באַרג, און זינע קליידער זיינען אזוי ווייס, וואָס קיין מענטשנס האַנט קאָן עס אזוי ריין נישט וואַשן, און די שכינה פון גאָט איז אויסגעגאָסן אויף זיין בלייך פנים, און זינע פיס זיינען באַרוועס און ער גייט ווי ער וואָלט געווען געשוועבט מיט זינע פיס און נישט אָנגערירט די ערד, און א וואָלקן איז ארום אים, — אזוי זענען מיר גע-פאָלן אויף אונזערע פנימער, און מיר האָבן זייער געציטערט.

דער רבי האָט זיך דערנענטערט צו אונז און אונז אָנגערירט מיט זינע הענט און געזאָגט: „שטייט אויף און האָט נישט קיין מורא!“ — און ער האָט אונז באַפוילן קיינעם נישט צו פארציילן פון דעם, וואָס מיר האָבן געזען, ביז די צייט וועט קומען דערצו.

און מיר האָבן אים געפרעגט: „רבי, איז דאָס דער באַדייט, וואָס אליהו הנביא וועט פאַרויסקומען פאַר משיח, ווי די סופרים זאָגן? — און דער רבי ישוע האָט אונז אָפּגעענטפערט: „אליהו איז עקומען צוערשט, אָבער זיי האָבן אים נישט געקענט און זיי האָבן געטון מיט אים לויט זייער ווילן, און אזוי וועלן זיי אויך טון מיטן בן-אדם, ווי עס שטייט געשריבן אויף אים.“

און מיר האָבן אַלע אראַפּגעלאָזט די קעפּ און געטראַכט וועגן די רייד, וואָרעם מיר האָבן פארשטאַנען, אז דאָס מיינט דער רבי יוחנן המטבילי, נאָר שמעון האָט זיך אָנגערופן: „דאָס וועט קיינמאַל נישט זען!“.

און מיר האָבן זיך אויפגעהויבן פון דעם אָרט און מיר זיינען אויפ-געגאַנגען קיין כפר-נחום, און עס האָט זיך געשטאַרקט די קנאה אין אונז זערע הערצער אויף שמעון בר-יונה און אויף די זין פון זבדי, און מיר האָבן געפרעגט איינער דעם אַנדערן מיט צער און ביטערקייט: — „פאַר-וואָס מאַכט דער רבי א חילוק צווישן זינע תלמידים? פארוואָס האָבן דאָס די דריי זוכה געווען אריינגעצויגן צו ווערן אין דעם סוד פון רבין און צו זיין עדות פון די גרויסע זאַכן, וואָס געשעען מיט אים, און מיר מוזן בלייבן פון דרויסן שטיין?“

און די ברידער זבדי האָבן אָנגעהויבן זיך גרויסהאַלטן איבער אונז, און זיי האָבן גערעדט צווישן זיך, אז זיי וועלן זיין די גרעסטע אין מלכות-

השמים נאך דעם רבין און זיי ווילן זיצן צו זיין רעכטער און צו זיין לינקער האַנט, און די ממשלה פון דער וועלט וועט געהערן צו זיי. און יוחנן הזבדי האָט געזאָגט: „בין איך דען נישט מיטן רבין אויפן באַרג געווען? און בין איך דען נישט אן עדות געווען פון די גרויסע זאכן, וואָס זיינען אויבן געשען?“

און שמעון הקנאי האָט זיך אָנגערופן: „פארוואָס מאַכט דער רבי א חילוק צווישן אונז? פארוואָס טיילט ער אָפּ די תלמידים?“

און דער רבי האָט געהערט דאָס געשפרעך פון די תלמידים און ער האָט גאַרנישט אָפגעענטפערט. נאָר ווען מיר זיינען אריינגעקומען קיין כפר-נחום, האָבן מיר אָנגעראַפן אויף קינדער, וואָס האָבן זיך געשפּילט ביים אריינגאַנג פון שטאָט. און איינער פון זיי, וואָס איז געווען דער גרעסטער, איז דער קעניג געווען און די אַנדערע — זינע משרתים. אָבער אין א ווייל אַרום איז דער קעניג אויפגעשטאַנען און האָט פארלאָזט זיין טראַן און ער האָט געזאָגט: „איצט, חברותא, וועלכער עס איז דער קלענסטער פון אונז, דער וועט איצטער קעניג זיין, און מיר — זינע משרתים.“ און דער רבי איז צוגעגאַנגען צום יינגל און האָט אים גע-פרעגט: „זאָג מיר דיין פסוק, וואָס דו האַסט אין חדר געלערנט היינט.“

—און דאָס יינגל האָט אים אָפגעענטפערט: „מאשפות ירום אביו, פון דעם מיסט הויבסטו אויף דעם אַרעמאָן, — דרשנען די רבנים: הקדוש ברוך הוא זאָגט אזוי צו ישראל: — וואָס וויל איך פון אַיך? איך וויל דאָך גאַרנישט, נאָר איר זאָלט ליב האָבן איינער דעם אַנדערן, און דאָס בין איך איצט מקיים.“ האָט דער רבי זיך אָנגערופן צו אונז: „וועגן וואָס האָט איר גערעדט און געקריגט זיך אויפן וועג?“ — און מיר האָבן אים פארציילט. און דער רבי האָט געזאָגט: „עס איז וואָר, עס איז וואָר, אויב איר וועט נישט צוריק ווערן ווי קינדער, וועט איר קיינמאָל נישט קאָנען אריינקומען אין מלכות-שמים, ווייל דאָס מלכות-שמים איז ווי דאָס מלכות פון קינד, און נאָך דעם מלכות-שמים איז דאָס מלכות פון קינד דאָס איינציקע, וואָס בלייבט שטיין און קיינער קאָן עס נישט אָפנעמען פון אים. דער פון אַיך, וואָס וויל זיין דער ערשטער, דער זאָל אויך זיין דער לעצטער פון אַיך און אַיך באַדינען. דער, וואָס קאָן זיך דערנידע-ריקן ווי דאָס קינד, דער איז דער גרעסטער אין מלכות-שמים.“

אָבער די בני-זבדי האָבן נישט געלאָזט זיך באַגנוגענען מיט דעם חלק, וואָס זיי האָבן אין רבין, נישט זיי האָבן געקלערט דערפון, ווי צו ווערן די גרעסטע פון די תלמידים און צו האָבן דעם גרעסטן טייל אין מלכות השמים. און עס איז געווען, ווען מיר זיינען געווען אויפן וועג קיין כפר נחום, אין דער נאָענט פון בית-צידה, אזוי האָט אונז יוחנן פאר-לאָזט. ער איז געגאַנגען בסוד צו זיין מוטער אהיים קיין בית-צידה, וואָ-רעם עס איז אזוי געווען; ווען די ברידער זבדי האָבן פארלאָזט זייער מוטערס ריכע שיפן און זיינען נאָך אונזער רבין נאָכגעגאַנגען, אזוי איז זייער מוטער ביז געוואָרן אויף אירע קינדער און זי האָט זיך מיט זיי

געקריגט, וואָס זיי האָבן פארלאָזט דעם זיכערן פּאַנג פון פיש און זיינען געוואָרן פישער פון מענטשן, און זי האָט געזאָגט צו זיי: „פון דעם עסק וועט גאַרנישט ווערן, נבערט איר באַלעמוטשעט אַבער פאַטערס מלאכה, און די נעצן ווערן צעריסן, טריקענען זיך אויף די פלוֹיטן.“ אָבער יוחנן איז געקומען צו איר צוגיין און האָט צו איר געזאָגט: „עס איז נאָענט, אז דאָס מלכות השמים זאָל קומען אויף דער ערד, און דענע זין וועלן זיין די גרויסע האָרן אין אים, וואָרעם נעענטער זיינען מיר צו אונזער רבין און אויסגעקליבן מער פון די אַנדערע תלמידים צו ווערן ארײַנגעצויגן אין זיין סוד ארײַן. איצט וועט דיין באַצאָלונג זיין גרויס, וואָס דו וועסט די זכיה האָבן צו זען דענע זין פאר גרויסע האָרן פון לאַנד, וואָרעם די גאַנצע ערד געהערט צום האָר, ווי די נביאים האָבן נביאות געזאָגט אויף אים. דעריבער שטאַרק דיך, מוטער, און גיי צום רבין און בעט זיין חסד פאר אונז, אז ער זאָל אונז זעצן צו זיין רעכטער און צו זיין לינקער האַנט.“

און די מוטער האָט גענומען אַן אייזעלע און האָט אָנגעלאָדן אויף אים א זעקל ווייס מעל און א קאַרב פרישע פליגן און א פאַר קעזלעך, און צוויי קריגלעך האַניק האָט זי אין דעם אייזל־טאַש ארײַנגעטון, וואָרעם די פרוי איז געווען ריך. און איר נאָמען איז געווען שושנה.

און זי איז געקומען פארן רבין, און האָט זיך געבויגן פאר אים, און זי האָט צו אים געזאָגט: „אויב דיין דינסטמויד האָט געפונען חן אין דינע אויגן, לאָז מיך ריידן אין דינע אויערן א פאַר ווערטער. מנינע צוויי זיין האָבן פארלאָזט זייער פאַטערס הויז און פארנאָכעטיקט זייער פאַטערס באַרוף. פישערס זיינען זיי געווען, און דו האָסט זיי געמאַכט פאר פישערס פון מענטשן, און דו האָסט זיי אוועקגעריסן פון דער אַרבעט און זיי זיינען נאָכגעגאַנגען נאָך דיר. איצט, אז דאָס מלכות השמים קומט אויף דער ערד און אלע ריכטימער זיינען דיר איבערגעגעבן געוואָרן און דו וועסט זיין דער באַפעלער איבער האָרן און קעניגן, בעט איך דיך, פארגיטיק זיי פאר זייער מי און לאָז מנינע ביידע זיין, יעקב און יוחנן, זיצן צו דיין רעכטער און צו דיין לינקער האַנט.“

איז דער רבי זייער טרויעריק געוואָרן איבער די רייד פון זינע תלמידים, און ער האָט געשוויגן א ווייל. דערנאָך האָט ער געענטפערט דער פרוי: „זענען זיי בארייט צו טרינקען פון דעמזעלבן בעכער, וואָס איך וועל באַדאַרפן טרינקען?“

און צו די בני־זבדי האָט ער געזאָגט: „קאַנט איר נעמען די זעלבע טבילה, וואָס איך בין בארייט צו נעמען?“ — און זיי האָבן געענטפערט: „יא, רבי!“ אָבער דער רבי האָט צו זיי געזאָגט: „אפילו אזוי, קאַנט איר דאָך אויך די גרעסטע נישט זיין. דער פון אַיך, וואָס וויל דער ערשטער זיין, מוז דער קנעכט פון לעצטן זיין, וואָרעם אויך דער בן־אדם איז נישט געקומען, אז מען זאָל אים באַדינען, נאָר ער זאָל באַדינען אַנדערע און זאָל זיין נפש אָפגעבן א קרבן פאר אַנדערע.“

XVIII

און עס איז געשען, ווען מיר האָבן זיך דערנענטערט צו די טויר
ערן פון דער שטאָט כפר־נחום, איז אונז קיין מענטש נישט אנטקעגן־
געקומען נישט מיט קיין הבדלות־ליכט, נישט מיט קיין לולבן. קיין
פידל האָט אונז נישט אנטקעגנגעשפּילט, קיין פּינפֿל און קיין פּניקל.
די לייט פון דער שטאָט האָבן פארגעסן, וואָס אונזער רבי האָט געטאָן
פאר זיי, — דאָס ברויט, וואָס ער האָט געמאַכט וואַקסן פאר זיי אין
דער מדבר, און דאָס וואַסער, וואָס ער האָט געשלאָגן פאר זיי פון
שטיין, די נסים ונפלאות, וואָס זיי האָבן זיך אָנגעזען יעדן טאָג.
ווען מיר זיינען ארינגעקומען קיין כפר־נחום און אָפּגעשטיגן
אין דער שטוב פון שמעוןס שוויגער, איז קיינער נישט געקומען דעם
רבין צו באַגריסן, ניערט א פאָר פון אַרעמען פאָלק, וועלכע ער האָט
געשפּיזט מיט דעם געליט, וואָס ער האָט גענומען פון די ריכע. און
ווען פיל פון זיי האָבן געזען, אז די ריכע האָבן אויסגעמיטן אריב־
צוקומען צום רבין און אז אויך אונזער קופּה איז געווען לער, אזוי
האָבן זיי אויך פארלאָזט דעם רבין. און זיי האָבן געזאָגט: „בני ישוע
איז נישטאָ מער וואָס צו זוכן.“ און עס זיינען נאָר איבערגעבליבן מיר,
זינע תלמידים, און די פאָר ווייבער, וואָס זיינען געווען מיט אונז.
א טייל פון אונז זיינען געגאַנגען אַרבעטן, כדי צו פארדינען דאָס
טעגלעכע ברויט, און די ברידער זבדי זענען אהיימגעגאַנגען צו זייער
מוטער און האָבן געבראַכט א פאָר שיפּן, מיט וועלכע זיי זיינען צוזאָ-
מען מיט שמעוןען ארויסגעפאַרן אין ים און האָבן פארוואַרפּן דאָרט
די געץ, — און דערפון האָבן מיר זיך דערנערט, און מיר האָבן אויך
געשפּיזט די אַרעמעלייט, וועלכע האָבן נאָך געקלעפט צו אונז.
און די חשובע לייט פון שטאָט האָבן געברומט און געזאָגט: „נאָך
וואָס איז ער צוריקגעקומען אין שטאָט? די שליחים פון הורדוס זוכן
אים ארום. און עס וועט זיין, ווען זיי וועלן אים געפינען צווישן אונז,
אזוי וועלן זיי אויך וואַרפּן אויף אונז די שולד. בעסער זאָל ער גיין
פון דאָנען.“ אָבער די לייט, וועלכע ער האָט נסים געטאָן און זיי גע-
היילט פון די קרענק, האָבן געזאָגט: „דאָמיר אַפּוואַרטן די זאך, ווען
די שליחי מלכות וועלן קומען אים פעסטנעמען, אזוי וועט ער זיי
פאַרניכטן, און זאָלן מיר נישט לייגן אונזער האַנט אויף דעם מאַן,
וואַרעם א הייליקער איז ער.“ און צווישן די לעצטע איז אויך געווען
דער ראש פון בית־הכנסת, וועמעס טאַכטער אונזער רבי האָט גע-
היילט, און אויך דער הויפטמאַן פון כפר־נחום, פון הורדוסעס חזייל,
האָט באַהאַלטן די זאך פון מלכות און נישט געלייגט די האַנט אויף
אים, וואַרעם זיי האָבן אין האַרץ געגלויבט אין זיין גבורה.

און מיט דער זיכערקייט פון טאג, וואָס קומט אָן מיט שטאַרקע טריט בײַם אויסגאַנג פון דער נאַכט, אזוי האָט דער רבי באַלד גענוהר מען צוריק אויפשטעלן זײַן עדה. ער איז באַנײַט געוואָרן מיט גבורה. איך האָב נאָך אים קיינמאָל אזעלכען נישט געזען. מען האָט געפילט, אז ער האָט דעם רשות אין זײַן האַנט. די געפאַר האָט געלויפערט אויף אים פון אַלע לעכער, געלעכטער און שפּאַט האָבן אים באַגלייט פון אַלע ווינקלען. ער האָט אָבער נישט געקוקט דערויף. אין דעם געוועב פון מלכות־הרשעות האָט ער צוריק אויפגעשטעלט זײַן נעסט. ער האָט געזאַמלט אַרום זיך די אַרעמע און די קראַנקע, די פאַרשטויסענע און וועלכען ער האָט נישט אויפגענומען אין זײַן קהלה. און מיט זיכערקייט פון דעם רשות אין זײַן האַנט איז ער געגאַנגען פּראַנק־און־פּרייַ צום באַרטן פון כּפּר־נחום, און ער האָט גערעדט צו די פישערלייט און צו די טרעגער. און ווען אפילו ער האָט פאַר זיי נישט מגלה געווען וועגן די גרויסע זאַכן, וואָס זיינען געשען מיט אים, דאָך האָט ער זיי געלאָזט וויסן מיט וואונקען און רמוזים, אז עס איז דאָ אַ שכר פאַר זייער מלוּנג און אַ באַלוינונג פאַר די צרות און פּנין, און אז די גאולה שטייט שוין הינטער דער טיר, און אַט באַלד וועט אראַפּנידערן דאָס מלכות־השמים. און די לייט האָבן אים געגלויבט און אדע האָבן אויס־געוואָרט, אז עס זאָל עפּעס וואָס באַלד געשען. נאָר אַנדערע האָבן געזאָגט: „פון דעם ישׁוין וועט שוין גאַרנישט מער זײַן.“ וואָרעם דאָס פאַלק איז געווען צעטיילט אין דער מיינונג וועגן אים.

און שבת האָט ער צוזאַמענגענומען זײַנע תּלמידים און איז מיט אונז עולה געווען אין בית הכנסת. און ווי דער עולם האָט אים דערזען, איז אַ גרויס גערודער געוואָרן. טייל האָבן געזאָגט: „דאָס איז דער, וואָס מאַכט נסים מיט דעם כּוח פון שטן.“ און אַנדערע האָבן געזאָגט: „דאָס איז דער, וועלכער האָט אונזערע קראַנקע געהיילט. די ישועה איז צוריקגעקומען צו אונז.“ און עס איז געווען, ווען דער רבי איז ארויפגעגאַנגען אויפן בעלעמער צו דרשנען נאָך קריאת התורה, האָבן טייל געזאָגט, אז ער זאָל יאָ דרשנען, און אַנדערע האָבן געזאָגט, אז ניין, און ווען עס איז שטיף געוואָרן, האָט דער רבי געזאָגט צום עולם: „איך בין דאָס לעבעדיקע ברויט, וואָס איז אראַפּגעקומען פון הימל. דער, וואָס וועט עסן פון דעם ברויט, דער וועט אייביק לעבן. און דאָס ברויט, וואָס איך וועל געבן, איז מײַן פּלייש, וואָס איך בין מקריב פאַר דעם לעבן פון דער וועלט.“

איז געוואָרן אַ גרויס גערודער אין דער שול. דער ראש הכנסת האָט זיך אַנגערופן און געזאָגט: „קאָן ווער פאַרשטיין זײַנע רייד? ווי אזוי קאָן ער אונז געבן זײַן פּלייש צו עסן?“

און די מתפללים האָבן אַנגעהויבן צו מורמלען: „איז ער נישט ישוע, דער זון פון יוסף? ווי אזוי קאָן ער אונז געבן זײַן פּלייש צו עסן?“

אַבער אונזער רבי האָט זיך אָנגערופן און זיי געזאָגט: „באמת זאָג איך אַיך, אז דער וואָס וועט נישט עסן דאָס פֿלייש פֿון בן־אדם און וועט נישט טרינקען פֿון זײַן בלוט, דער האָט קיין לעבן נישט. ווער עס עסט מײַן פֿלייש און טרינקט מײַן בלוט, דער וואוינט אין מיר, און איך בין אין אים.“

און עס איז געווען, ווען די מתפללים האָבן דאָס געהערט, אזוי איז א גרויס געלעכטער געוואָרן אין בית־הכנסת און זיי האָבן גע־זאָגט, אז נישט אַנדערש סײַדן נאָר עס איז אריין אין אים א שלעכטער גייסט. און זיי האָבן אים קיין שלעכטס נישט געטון, נאָר בלויז דאָס, וואָס זיי האָבן געלאַכט פֿון אים.

און באַלד האָט זיך פארשפּרייט דאָס קול איבער דער שטאָט און דער מדינה ארום, אז א שלעכטער גייסט האָט זיך באַזעצט אין רבין. און עס איז געווען, ווען ער האָט זיך באַוויזן אין גאָס אָדער אין באַרטן, וואו עס אַרבעטן די פּישער־לײַט, האָט שוין נישט דאָס פּאָלק גע־שטרעבט צו אים ווי אמאָל, נאָר טײַל האָבן אים פארשעמט און אים נאָכגערוּפֿן: „דאָ גײט דער מאַן, וואָס האָט פאריאָגט דעם שטן בײַ אַנדערע, און דער שטן האָט זיך אין אים אליין באַזעצט.“ און די קינד־דער האָבן אים נאָכגערוּפֿן: „גײ ארויס, גײ ארויס, דו באַזעסענער!“ אַבער אַנדערע האָבן געזאָגט: „מען קאָן נישט וויסן, עפעס וואָס מוז זײַן דעם מאַן.“

און עס האָבן זיך געהאַלטן אין אים נאָר די, וואָס האָבן געגלויבט אין אים, און צווישן זיי זײַנען געווען פיל אַרעמע־לײַט, לײַט מיט ביטערע הערצער, וועלכע האָבן שוין נישט געהאַט וואָס צו פאר־ירן. און עס האָבן זיך געפונען צווישן זיי אזעלכע, וועלכע זײַנען געווען אין ספק אויפגענומען צו ווערן אין קהל פֿון ישראל, און אזעלכע, וועלכע זײַנען נישט געווען רײַן, און ער האָט פאר זיי גערעדט וועגן מלכות־השמים מיט רמזים און צײַכנס. און א טײַל פֿון זיי האָט ער אפילו סומך געווען פאר זײַנע תלמידים, און זיי איבערגעגעבן דאָס רשות צו באַפעלן איבער רוחות און שדים, און צעשיקט זיי צוויי און צוויי איבער די שטעט ארום. ער האָט געזאָגט: „דער שניט איז גרויס און שניטער זײַנען ווייניק. דורך דעם דאַרף מען בעטן דעם האָר פֿון שניטער, אז ער זאָל שיקן אַרבעטער פארן שניט.“ און באַלד האָבן ווידער אָנגעהויבן צו שטרעבן צו אים מאַסן לײַט פֿון די ערטער און די דערפער, וואו די שליחים זײַנען געקומען און האָבן פארשפּרייט זײַן בשורה. פיל פֿון זיי האָבן מיטגעבראַכט זייערע קראַנקע, אַנדערע אַבער זײַנען געקומען בלויז צו קוקן אויף אים און האָבן גאַרנישט דערוואָרט פֿון אים און האָבן גאַרנישט געבעטן בײַ אים פאר זיך, נאָר זיי האָבן געוואָלט הערן און וויסן, אויב עס איז דאָ א האַפענונג פאר זיי נאָך זייער טויט און אויב זיי וועלן אויפגענומען ווערן אין מלכות־השמים, וועגן וועלכן זײַנע שליחים האָבן פארצײלט. און דער רבי האָט די אַלע לײַט, צווישן וועלכע עס זענען געווען פיל זינדיקע,

אויפגענומען. און א סך פון זיי זיינען געווען אין ספקות פון כשרות און אויב זיי קאנען ווערן אויפגענומען בכלל ישראל, וועל זיי האבן געהערט צו די בני-עמון און מואב, וועלכע זיינען געזעסן מיט די יידן אין די שטעט. אבער דער רבי האט נישט געמאכט קיין הילוק צווישן זיי, און האט זיי אלעמען צוגעלאזט צו זיך און אויסגעזעצט ארום זיך. און ווען אפילו די סכנה איז געווען זייער גרויס, אז די שוטרם און שומרים פון מלכות זאלן קומען און אים פעסטנעמען, דאך האט ער נישט געקוקט דערויף. און ווען אפילו דער רבי האט זיי נישט געהאט וואס צו געבן צו עסן, וואָרעם מײן קופה איז געווען לער און מיר האָבן נישט געהאט מיט וואָס צו קויפן פאר דעם גאַנצן פּאַלק ברויט, אויך איז קיינער פון די נגידים נישט געקומען מער בנצושטענערן, — האָט ער זיי גע-שפּינט מיט דעם הייליקן ברויט פון מלכות-השמים. און ווען אפילו ער האָט נישט אנטפּלעקט פאר זיי גאַרנישט פון די גרויסע זאַכן, וואָס שטייען פאַר, און אויב אויף אונז איז שווער געווען זיין געבאָט נישט צו אַנטפּלעקן פאר קיינעם פון די געשעענישן, פאר וועלכע מיר זיינען עדות געווען, — דאָך האָבן זיי זיך געהאַלטן אין אים. וואָרעם דער רבי האָט דערנענטערט זייערע הערצער צו זינעם, און מיר אלע זיינען געוואָרן ווי איין משפּחה.

און עס איז געווען, ווען די לייט פון שטאָט האָבן געזען, אז עס זאָמ-לען זיך ווידער די אַרעמע לייט פון דער גאַנצער געגנט ארום און זיי ברענגען צו אים זייערע קראַנקע צו היילן, אזוי האָבן זיי געאַנילט צו אים און געזאָגט: „אן אומגליק ברענגסטו איבער אונזער קאָפּ, די שליחי-מלכות זיינען הינטער דיר. און עס וועט זיין, אז זיי וועלן זען דאָס פּאַלק פארזאַמלט ארום דיר, אזוי וועט זייער צאַרן אויך ווערן אויסגעגאַסן אויף אונז.“ אבער דער רבי האָט זיי גענטפּערט: „גייט און זאָגט דעם פּאַלק, — מײן צייט איז נאָך נישט געקומען.“

און דאָס קול איז ארויסגעגאַנגען איבער דער מדינה, אז דער רבי איז צוריקגעקומען פון די שטעט פון די גוים און האָלט זיך אין כפר-נחום אויף. און טייל האָבן געזאָגט, אז דער רבי טוט די וואונדער מיט כוח און רשות, וואָס איז אים איבערגעגעבן געוואָרן מן השמים. און אַנדערע האָבן געזאָגט, אז עס איז נאָר אַלץ א פארבלענדעניש פאר די אויגן, און א שעכטער גייסט האָט זיך באַזעצט אין אים. און עס איז דענסטמאָל פיל גערעדט געוואָרן וועגן מײן רבין אין די שטעט. און דאָס גערויש האָט אויך צו זיין מוטער אין נצרת דערגרייכט. האָט זי צונויפ-געזאַמלט אירע קינדער און זי איז מיט זיי אויפגעגאַנגען קיין כפר-נחום, כדי דעם רבין צו נעמען אהיים, וואָרעם זי האָט זיך געשראַקן פאר זיין לעבן. און איינמאָל איז דער רבי געווען פארזאַמלט מיט זינע תלמידים בנ שמעון שוויגער אין שטוב. עס איז געווען אין אַוונט, און ער האָט געבראַכן מיט אונז ברויט און גערעדט מיט אונז וועגן מלכות-השמים. און מיר זיינען געווען ווי א משפּחה צוזאַמען, וואָרעם עס זיינען דאָרט

פארזאמלט געווען די אַלע, וואָס האָבן זיך געהאַלטן אין אים און זיינען פאַרשעמט געוואָרן פאַר זיין נאַמען און גערודפֿט געוואָרן צוליב אים. איז זיין מוטער געקומען און האָט זיך געשטעלט אין דער טיר פֿון שטוב און האָט געקוקט אויף אים מיט גרויס ליידי, און אירע אויגן זענען רויט געווען פֿון וויינען. די טרערן זיינען גערונען פֿון זיי און האָבן זיך אויפֿ־ געהאַלטן אין די שניטן און אין די פֿאַלדן פֿון איר צעאַקערט פֿנים. און זי האָט אויסגעשטרעקט צו אים אירע הענט און געזאָגט: „מײַן קינד, וואָס פאַראַ אומגליק ברענגסטו איבער דיין קאַפֿ? פאַר וואָס איך האָב זיך געשראַקן, איז געשען. איך שלאַף נישט קיין נעכט צוליב דיר. די שווערד פֿון מלכות שוועבט איבער דיר, און די לײַט קריגן אויף דיר. קום צו דיין מוטער אהיים, דיין טאַטנס מלאכה וואָרט אויף דיר, און געפֿינ מנוחה אין דעם בזעם פֿון דיין משפּחה. וואָרעם געפּערלעך איז די זאַך, וואָס דו האָסט זיך אונטערגענומען. זי וועט דיך אין גרויס סכּנה ברענגען.“ — און נאָך אזעלכע רייד, וואָס אַ מוטער רעדט צו אַ זון, וועלכער גייט אין שלעכטן וועג.

און דער רבי איז געזעסן צווישן אונז און ער האָט נישט געהערט צו זיין מוטערס רייד. און זי האָט נישט געקאַנט צוקומען נאַענט צו אים, מחמת דעם פֿאַלק, וואָס איז געשטאַנען אַרום אים. האָט איינער פֿון אונז זיך אָנגערופן צום רבין און געזאָגט: „זע, דיין מוטער שטייט בײַ דער טיר.“ אָבער דער רבי האָט אָפּגעענטפּערט און געזאָגט: „ווער איז מײַן מוטער? ווער זיינען מײַנע ברידער? די, וואָס טוען דעם ווילן פֿון פֿאַטער אין הימל, די זיינען מײַנע ברידער און מײַן מוטער.“ און ווען אירע קינדער האָבן דאָס דערהערט, האָבן זיי די מוטער אוועקגעפירט פֿון דאָרט אין גרויס געוויין.

זאָגט יהודה, דער מאַן פֿון קריות:

מײַן גאַנץ לעבן האָב איך אָפּגעלעבט צווישן די חכמים, און אזעלכעס האָב איך נאָך נישט געהערט און נישט געזען. איך הער דונערן און זע בליצן, און דער רעגן קומט נישט. איך קוק מיך צו צו די מעשים פֿון מײַן רבין דאָ אין כּפּר־נחום, און איך דערקען אים נישט מער. זיין אויפֿ־ פירן זיך איז גאַנץ אַנדערש ווי יעדעס מאָל. און זיין תורה איז אַ גאַנץ אַנדערע, און זיינע וועגן, אויף וועלכע ער גייט, זיינען גאַנץ אַנדערע. און איך שטיי פאַרלוירן, און איך ווייס נישט וואו־אַינן און וואו־אויס. דאָס מלכות־השמים האָט זיך אָפּגערוקט פֿון אונז, אויף זיין אָרט איז געקומען ער — דער רבי! „ער איז דאָס ברויט פֿון לעבן, און דער, וואָס עסט דאָס ברויט, האָט דאָס אייביקע לעבן.“ אָבער וואָס איז דאָס ברויט פֿון לעבן, — די תורה, די מצוות, די מעשים טובים? די תורה און די נביאים זיינען געגעבן ביז צו יוחנן, און פֿון דאָן אָן און וויטער — די בשורה פֿון מלכות־אֱלֹהִים. אָבער וואָס איז עס דאָס מלכות־אֱלֹהִים? נין, עס איז נישט מער, ווי מיר האָבן עס פאַרשטאַנען ביז איצט. ער איז דאָס מלכות־אֱלֹהִים. ער איז, חלילה, דער עיקר, און אלעס אַנדערע איז אַ טפּיל.

דער עיקר איז די אמונה. ווען איר וואָלט באזעסן אמונה, קאָנט איר זאָגן צום פּנגבוים: „רַבֵּנֵי דִּיךְ אויס און פּלאַנץ דִּיךְ אַפֿן אִין ים“.
און מײַנע געדערעם ציטערן. אִין מִיר פֿאַר שרעק, און מײַן שְׂאָף איז פֿאַרוואַגלט געוואָרן פֿון מײַנע אויגן, און אִיךְ זאָג מִיר טויזנט מאַל אִין טאַג: ווי וועט דערגייען די זאַכן? און וואוהיין צילט ער? וואָס מײַנט ער דערמיט?

און אִיךְ האָב זיך געשטראַפֿט אַליין און צו זיך גערעדט ביטערע ווערטער: וואָס קלערסטו, דו, יהודה איש־קריות? מיט וואָס פֿאַראַ מח־שבות טראַגסטו זיך ארום וועגן דײַן רביִן? און אִיךְ האָב געוואַלט גיין און באַשיטן מיט אַש מײַן קאַפּ און אויסטון די שִׁיך און קומען פֿאַר מײַן רביִן און פֿאַלן צו זײַנע פֿיס איבער די שלעכטע מחשבות, וואָס אִיךְ טראַכט וועגן מײַן רביִן.

אויב ווידער אזוי, האָב אִיךְ מִיר געזאָגט, שטיי אִיךְ דאָךְ בײַם היכל, אִין פֿאַרוואַס שווינג אִיךְ ווידער?

און אַ ציטערניש און אַ פּלאַטערניש האָבן מיך ארומגענומען צו קלערן וועגן דעם. און דער ספּק האָט מיך געוואָרפֿן ווי אַ שטורעמווינט פֿון די העכסטע הייכן אִין די טיפּסטע אָפּגרונטן. און אִיךְ האָב נישט גע־וואוסט וואָס צו טון, ביז עס איז איינמאַל בײַנאַכט אויף מײַן געלעגער געקומען דאָס געשטאַלט פֿון מײַן רביִן נקדימון פֿון ירושלים. און אִיךְ האָב מִיר געטראַכט: אַליין וועסטו נישט דערגיין, יהודה, די וועגן פֿון דײַן רביִן ישו און די זאַכן, וואָס שטייען אִין דער הויך פֿון דער וועלט. ווי אזוי קאָנסטו עס נעמען אויף זיך?

און אִיךְ האָב זיך געוואונדערט, וואָס אִיךְ האָב עס נישט געטון פֿריער, אזוי ווי מִיר זײַנען נאָר ארײַנגעקומען קיין כּפֿר־נחום.

און אִיךְ בין געגאַנגען און האָב גענומען אַ שִׁיח און אים געשיקט קיין ירושלים. אִיךְ האָב אים געזאָגט אין אויער ארײַן:

„גיי אויף קיין ירושלים און זוך אויף דעם רביִן נקדימון און זאָג אים, אז ער זאָל באַלד אויפברעכן און אראַפּנידערן קיין כּפֿר־נחום, וואָר־רעם עפעס גרויסעס טוט דאָ גאַט מיט אונז. און דײַן תּלְמִיד איז נישט בכוח עס צו באַגרייפֿן און ווייס נישט מער, אויב עס איז אין רשות אָדער, חלילה, עס שטייט אויסער דעם רשות, ער קאָן עס נישט אויסטייטשן. דורך דעם זאָל ער זיך צוואַנלען, וואָרעם עס האַנדלט זיך וועגן זאַכן, וואָס רירן אָן דעם וואַרצל פֿון ישׂראֵל“.

און אִיךְ האָב אָנגעזאָגט דעם שִׁיח צו היטן זיך צו פֿאַרטרויען ווע־מען אַ וואַרט דערפֿון, נאָר צום רביִן נקדימון אַליין איז די בשורה געשיקט.

XIX

דער רבי נקדימון האָט געאַזלט און איז אראָפּגעקומען קיין כפר-
נחום און האָט מיך אָפּגעזוכט אין געהיימעניש און נאַכגעפרעגט זיך בײַ
מיר וועגן דער זאַך. און איך האָב אים פאַרציילט פון אַלעם, וואָס עס איז
געשען מיט אונזער רבין און מיט אונז אויף דעם וועג, פון די מעשים,
וואָס ער האָט געטון, און פון די ווערטער, וואָס ער האָט גערעדט, — און
אויך משה און אליהו האָבן אראָפּגענידערט פון הימל, כדי עדות צו זאָגן
אויף דער זאַך.”

און ווי דער רבי נקדימון האָט דאָס דערהערט, איז ער בלייב גע-
וואָרן פאַר שרעק, און זינע הענט און פיס האָבן אָנגענומען א ציטערניש.
און די פרייד איז געלעגן אין זינע אויגן און ער האָט געזאָגט מיט גרויס
שמחה: „נישט אַנדערש נאָר גאָט מיינט גוט מיט אונז. עס קאָן נישט
זײַן, אז די אַלע זאַכן זאָלן האָבן געשען צוליב גאַרנישט, און דאָס, וואָס
ער טוט, און דאָס, וואָס ער לערנט, איז נישט אַנדערש, נאָר ער האָט
רשות דערויף, וואָרעם עס קאָן נישט זײַן, אז ער זאָל האָבן געטון די אַלע
זאַכן און גערעדט די רייד, און דער רשות דערויף איז נישטאָ אין זײַן
האַנט, אויב, חלילה, עס איז אזוי . . . נאָר צו וואָס זאָלן מיר זײַן אין ספק?
פיר מיך צו דײַן רבין און לאָמיר דערגיין די זאַך פון אים אליין.”

און אונזער רבי האָט זיך דענסטמאָל געפונען אויפן בוידעם־שטיבל.
פון שמעונס שוויגער־מוטער, אזוי ווי תמיד.
און מיר האָבן גענומען שמעון הקנאי, פון דעם רבינס תלמידים,
וואָס איז אויך געווען מיט אונז אין איין דעה.

און מיר זיינען אַלע דריי אריינגעגאַנגען צו אונזער רבין אין דער
געהיימעניש פון דער נאַכט, און די אַנדערע תלמידים האָבן נישט גע-
וואוסט דערפון.

און נקדימון האָט זיך פאַרבוירן טיף פאַר מײַן רבין און געזאָגט:
„מיר הערן שטימען — און מיר פאַרשטייען זיי נישט, מיר זעען
צייכנס — און מיר קאָנען זיי נישט אויסטײַטשן, זאָג אונז, ביסטו דאָס
דער, וועלכע מען האָט אונז צוגעזאָגט, אַדער מיר זאָלן וואַרטן אויף אן
אַנדערן? אויב דו ביסט דער, ווער דו ביסט, באַהאַלט עס נישט מער פון
אונז, וואָרעם מיר האָבן נישט מער קיין כוח צו וואַרטן. גיב אונז א צייכן,
אז גאָט האָט דיך געשיקט צו אונז, און מיר וועלן זיך וואַרפן צו דײַנע
פיס און דיך אנערקענען פאַרן געזאַלבען פון ישראל און אויספירן דײַנע
געבאָטן, וואָס דו וועסט אונז הייסן.”

אַבער דער רבי האָט אים אָפּגעענטפערט מיט פאַרשטעלטע ווערטער:
„ווען עס ווערט אָונט, זאָגט איר: — עס וועט גוטער וועטער זײַן,
ווייל דער הימל איז רויט געוואָרן; פרימאַרגן זאָגט איר: — הײַנט וועט

רעגענען, ווייל דער הימל איז גרוי און באטריבט. די צייכנס פון הימל ווייסט איר אויסצוטשטשן, אבער די צייכנס פון דער ערד ווייסט איר נישט. א בייזער און א שלעכטער דור פארלאנגט צייכנס, עס וועלן איך קיין צייכנס נישט געגעבן ווערן.

אבער נקדימון האט זיך ווידער פארבויגן פאר אים און געזאגט: „ווי אזוי זאלן מיר גלויבן, אז דו ביסט דער, און נאכגיין נאך דיר אן א צייכן? מיר זיינען דאך געבונדן מיט חוקים ומשפטים, וואס משה רבינו האט אונז געגעבן, און ער האט אונז אנגעוויזן, ווי אזוי מיר זאלן זיך אויפפירן, ווען עס וועט זיך צו אונז א נביא באווייזן.“

אבער דער רבי האט אפגעענטפערט: „דער וואס גלויבט אין מיר, דער האט די וועלט, דער האט דאס אייביקע לעבן, דען איך בין דאס ברויט פון לעבן.“

אבער נקדימון איז פארוואונדערט געווארן. בלייד און פארקלערט, האט ער זיך געבויגן פארן רבין און געזאגט:

„אויך משה רבינו איז צו אונז געקומען. ער האט אונז נישט געהייסן גלויבן אין זיך, נאר אין גאט, וואס האט אים געשיקט, אין זינע חוקים און משפטים, וואס ער האט אים פאר אונז געגעבן. אויך די נביאים זיינען צו אונז געקומען און זיי האבן אונז נישט געהייסן גלויבן אין זיך, נאר אין גאט, וואס האט זיי געשיקט, כדי צו האלטן פון זינע געבאטן. גיב אונז א צייכן, אז דו ביסט פון גאט געשיקט און זיין ווארט איז אין דען מויל, וועלן מיר גלויבן אין דען שליחות. וואס הייסט, מיר זאלן גלויבן אין דיר? ביסטו דען גרעסער ווי אברהם אבינו, ווי משה, ווי די נביאים, וועלכע האבן געהייסן גלויבן אין גאט, נישט אין זיך?“

און דער רבי האט געענטפערט:

„איר האלט אין דער האנט שארבנס, איך אבער בין די גאנצע כלי, א נצע כלי, וואס גאט האט געשאפן.“

האט נקדימון אים געפרעגט:

„ווי אזוי זאלן מיר פארשטיין דענע ווערטער, רבי?“

דער רבי האט אים אפגעענטפערט:

„האב איך איך דען נישט געזאגט, אז מען לייגט נישט קיין נצע פלעקן אויף אן אלט קלייד און מען גיסט נישט אריין קיין נצעם ווען אין אן אלטן לאגל?“

האט אים רבי נקדימון געזאגט:

„דאס איז טאקע צוליב דיר, וואס מיר פארלאנגען פון דיר א צייכן, ווארעם דו פארופסט זיך נישט אויף די אלטע, נאר דו ווילסט באשאפן עפעס א נצעס, וואס די עלטערע דורות האבן אונז נישט געלערנט. מוזן מיר האבן די זיכערקייט אין אונזערע הענט, אז דו ביסט די נצע, צוגע-זאגטע כלי און דו האסט רשות דערויף.“

אבער דער רבי האט זיך געבייזערט אויף אים און געזאגט:

„וויי צו איך, סופרים, איר מאכט זיך נפשות איבער די קברים פון

די נביאים, וואָס איבערע עלטערן האָבן געהרגעט. ווען די נסים און די נפלאות וואָלטן געטון געוואָרן אין צור און צידון... "

אַבער רבי נקדימון האָט אים דערויף אָפגעענטפערט:

"צו צור און צידון זיינען נישט געגעבן געוואָרן קיין חוקים און משפטים און זיי זיינען נישט געבונדן מיט משהס תורה. צו אונז איז גע' געבן געוואָרן די תורה און מיר האָבן געזאָגט: — נעשה ונשמע. — ווי קאָנען מיר עפעס טון קעגן דער תורה?"

ווען איך האָב געזען, אז די זאָכן גייען צו ווייט, האָב איך געפרעגט מײַן רבין:

"רבי, לײַערן מיר, ווי ווייט גייט די אמונה? וואו איז די גרענעץ, בײַ וועלכער אויך די אמונה שטעלט זיך אָפ?"

און דער רבי האָט מיר דערויף געענטפערט:

"עס איז נישטאָ קיין גרענעץ פאר דער אמונה. די אמונה איז די שנוה, וואָס דער מענטש האָלט, ווען אפילו ער גייט אין שאול-תחתיה. זי באַגלייט אים ביז צום ראַנד פון קבר און נאָך ווייטער. האָט נישט דוד המלך געזאָגט: — וגם כי אלך בגי צלמות, לא אירא רע, כי אתה עמדי? — ווען איר גלויבט אין מיר, בין איך, וואָס איך בין. האָב איך אַיך נישט געלערנט, יהודה: — ווען איר וואָלט געהאַט אפילו אזויפיל גלויבן ווי א זאָמען פון א זענעפט, אזוי ווען איר וואָלט געזאָגט צו דעם פּינגבובים: — ווער אויסגעוואַרצלט פון דער ערד און ווער געפלאַנצט אין ים. — אזוי וועט ער אַיך צוהערן."

און מיר האָבן זיך אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערן, און מיר האָבן מורא געקראָגן פאר אים, וואָרעם עס איז געווען שטארקייט אין זינען רייד. און דער רבי נקדימון האָט זיך ווידער פארבויגן פאר אים און זיך געווענדט צום רבין:

"פיל ווערטער האָבן מיר געהערט פון דיר, וואָס האָבן אָנגעפילט אונזער האַרץ מיט האַפענונג. מיר שטייען פאר א וואַנט, און מיר זעען נישט אונזער וועג. באַהאַלט זיך נישט פון אונז, וואָרעם מיר זיינען די, וואָס האָבן אויסגעוואַרט אויף דיר. לײַערן אונז, רבי, ווען זאָלן מיר דיך דערוואַרטן, ווען וועסטו קומען און ווען וועסטו אונז באַפרייען פון די שטריק פון אדום?"

און דער רבי האָט אים אָפגעענטפערט: "נקדימון, דאָס מלכות פון גאָט איז נישט דאָ און עס איז נישט דאָרט, און עס ווערט נישט געזען מיט די אויגן, נאָר עס איז אין איבער האַרץ. און איך בין געקומען אַיך באַפרייען נישט פון די שטריק פון אדום, נאָר פון די שטריק פון זינד, וואָס דריקן אַיך ווי שלאַנגען. איך בין געקומען ברענגען א גאולה, וואָס ענ' דיקט זיך נישט בײַ קיין גרענעץ פון לאַנד אָדער וואַסער, נאָר דעקט צו די גאַנצע ערד ווי דער גייסט פון גאָט, און קיין בשר-וודם קאָן זי פון אַיך נישט צונעמען, ווייל זי איז אין אַיך."

אַבער נקדימון האָט זיך אָנגערופן:

„וואויל צו די אויערן, וואָס הערן דאָס. און אויך דער נביא האָט נביאות געזאָגט: — איך וועל אייך מאַכן פאר א ברית פון די פעלקער, צו א ליכט פאר די גוים, צו עפענען די בלינדע אויגן, ארויסצונעמען פון געפענגניש די געבונדענע, די, וואָס זיצן אין דער פינצטער. — אָבער צי האָסטו נישט, רבי, דען שופר, דעם קול־בשורה פאר ישראל? מיר האָבן פארשאַסן אונזערע הערצער פאר יעדער פרייד פון דער וועלט, כדי מיר זאָלן זיך אינגאָנצן אוועקשענקען צו גאָט. אונזערע שונאים האָבן מיט טויזנטער מילער געפרעסן דעם גענוס פון לעבן, זייערע מילער זיינען איבערגעגאָסן געוואָרן מיט דער זיסקייט פון מאַכט און נצחון; אונזערע ליפן זיינען פארחתמעט געווען מיט ביטערקייט פון פארשעמטן. מיר זיינען געזעסן אויף דער אָפגעזעצטער צווייט פון בוים, און דאָך האָבן מיר נישט אויפגעהערט צו האָפן און צו וואַרטן. מיר האָבן דאָס קור מען פון דער גאולה ארויסגעכשופט מיט אונזערע ווייטאָגן. איצט, אז די גאולה שטייט הינטער אונזער טיר, זאָל זי איר קלייד נישט פאר־שפרייטן אויף ישראל? מיר זיינען די, וואָס האָבן באַצאָלט פארן חפץ דעם פולן פרייז. אונז געהערט דער חפץ.“

אָבער דער רבי האָט זיך אָנגערופן צו נקדימון און האָט אים געזאָגט: „נקדימון, נקדימון, וויי איז צו די, וואָס מעסטן גאָט מיט דער מאָס פון מענטש. דער חפץ איז נישט געקויפט, דער חפץ איז געגעבן, בחינם איז ער געגעבן און בחינם ווערט ער גענומען, א געשאנק איז עס פון פאָטער אין הימל צו דעם בחיר פון זיין באשעפעניש, דעם מענטש. איי־דער די וועלט איז נאָך באַשאַפן געוואָרן, איידער גאָט האָט נאָך די ערד אין דעם הילף געשיקט, איז דער חפץ שוין מיט אים אין הימל געווען. צוליב אים האָט ער די וועלט באַשאַפן, צוליב אים האָט ער דעם בן־אדם אין דער וועלט געשיקט. קיין שוין האָט אים נישט געקאָנט געווינען, נאָר דער חסד פון גאָט אליין, ווייל דער חפץ איז העכער פון געווינס, העכער פון געזעץ, דורך דעם — העכער פון דער תורה. קיין וואָג וועגט אים נישט, קיין מאָס מעסט אים נישט. ער איז גאָטס חסד, וואָס ער האָט געטון מיט מענטשן.“

און נקדימון האָט געזאָגט:

„אדום האָלט מלחמה מיט רינטוועגן, פערד און שווערדן, און נישט מיט קיין רוה קאָן מען אים באַזיגן, נאָר מיט דונערן און בליצן. דער, וואָס קומט צו אים מיט אַנדערע כלי־זיין, איז א בן־מות.“

אָבער דער רבי האָט אים אָפגעזענטפערט:

„נקדימון, דער בן־אדם איז אויך א האָר איבערן טויט!“

און מיר האָבן דענסטמאָל נישט פארשטאַנען, וואָס ער האָט געמיינט מיט די ווערטער, נאָר ווען מיר האָבן די ווערטער דערהערט, זיינען מיר שטייל געוואָרן. און די רייד פון רבין זיינען נאָר געווען פאר אונז דריי, און מיר האָבן די אַנדערע תלמידים נישט פֿאַרציילט.

און עס איז געווען נאך דעם געשפרעך, וואס דער רבי האט געהאט מיט נקדימון, האט ער צונויפגערופן זינע תלמידים און ער האט געזאגט: „מזן ציט איז געקומען, איך זאל אויפגיין קיין ירושלים, מאכט אונך גרייט. און וויסן זאלט איר וויסן זיין, אז עס וועלן מקוים ווערן אויף דעם בן-אדם אלע רייד פון די נביאים.“

און ער האט אונז ווינטער מגלה געווען פון אלעם, וואס עס וועט מיט אים געשען אין ירושלים.

ווי די תלמידים האבן דעהערט, אז דער קץ רוקט זיך אָן, אזוי זיינען זייערע הערצער צעגאנגען פון פחד און זייערע קני האבן געציטערט, און זיי האבן נישט געוואוסט וואס צו זאגן, וואָרעם זיי זיינען דערשראקן געוואָרן. נאָר שמעון בר יונה איז געפאָרן צו זינע פיס און האָט אויסגעשטרעקט צו אים זינע הענט און האָט גערופֿן: „גיי נישט אויף קיין ירושלים, בלייב דאָ, רבי, איך וועל בויען דריי בנידלעך אויף יענעם באָרג. — איינס פאַר דיר, איינס פאַר אליהו...“ וואָרעם ער האָט נישט געוואוסט וואָס צו זאָגן פאַר גרויס שרעק. אָבער דער רבי האָט אים געענטפערט: „ווען איר ווילט, קאָנט איר מיך פאַרלאָזן ווי די אַנדערע.“ און שמעון האָט אויסגעשטרעקט צו אים די הענט און האָט געזאָגט: „רבי, וואָס האָבן מיר אַ חוץ דיך? מיר האָבן אַרץ פאַרלאָזט, און מיר וועלן נאָך דיר נאָכגיין אפילו קיין ירושלים.“

איידער מיר האָבן כפר-נחום פאַרלאָזט, כדי אריבערצוגיין דעם ירדן צו די גרענעצן פון יהודה, זיינען מיר—שמעון דער קנאי און איך— אויך אוועק צום רבין נקדימון און מיר האָבן אָפשייד גענומען פון אים. און מיר האָבן אים פאַרציילט וועגן דעם, וואָס דער רבי האָט געזאָגט אויף זיך — און דאָך גייט ער קיין ירושלים אויף. און נקדימון האָט געפרעגט שמעון דעם קנאי: „און דו גייסט נאָך אים?“ — און שמעון האָט אים אָפגעענטפערט: „יא, איך בין דער אייביקער קנעכט פון גאָט.“ און נקדימון האָט מיך געפרעגט: „און אויך דו, יהודה, גייסט נאָך דיין רבין קיין ירושלים?“ — און איך האָב אים אָפגעענטפערט: „יא, רבי נקדימון, איך גלויב באמונה שלמה, אז דער חפץ איז אין זיין האַנט.“

און אז די צייט פון כפר-נחום האָבן געהערט, אז אונזער רבי גייט אויף קיין ירושלים, זיינען אים אייניקע פון די שטאָטישע מענטשן נאָכגעגאָנגען, וואָרעם זיי האָבן געטראַכט, טאָמער וועט ער דאָרט נסים באַווייזן און אוועקנעמען דאָס עשירות פון די ריכטיקע און צווישן די אַרעמע צעטיילן, האָבן זיי אויך געוואָלט האָבן אַ חלק אין דעם. און איינער פון זיי איז געטראַטן פאַרן רבין און געזאָגט: „מזן האָר, איך וועל נאָכגיין נאָך דיר אוימעטום, וואו דו וועסט גיין.“ — האָט ישוע געזאָגט צו אים: „די פוקסן האָבן לעכער אין דער ערד, און די פייגל אין הימל — נעסטן, אָבער דער בן-אדם האָט נישט קיין אַרט וואו זיין קאָפּ אנדערצויליגן.“

ווען די לייט האָבן דערהערט דעם רבינס רייד, אזוי האָבן זיי זיך דערשראָקן און זיינען אָפגעשטאַנען אינמיטן וועג און צוריק געגאַנגען אהיים. און דער רבי האָט זיך אָנגערופן צו אן אַנדערן פון זיי: „קום, גיי נאָך מיר!“ — און דער מאַן האָט געענטפערט: „רבי, לאַז מיך צוערשט אהיימגיין און מײן פאָטער באַגראָבן“. און דער רבי האָט זיך אָנגערופן צו אים: „זאָלן די טויטע באַגראָבן די טויטע, אָבער דו גיי און קונדיג אָן דאָס מלכות פון הימל!“ — און א דריטער האָט צו אים געזאָגט: „יא, רבי, איך וועל גיין נאָך דיר, אָבער גיב מיר צוערשט רשות, אז איך זאָל זיך פאַראַפשיידן פון מײן הויזגעזינד“. — דער רבי האָט זיך אָבער אָנגערופן צו זיי און געזאָגט: „דער, וואָס לייגט זײן האַנט אויפן אַקעראַנין און קוקט זיך אום אויף הינטער זיך, דער איז נישט ראוי צום מלכות-אלהים“. — און ער האָט זיי געלאָזט הינטער זיך און איז געגאַנגען ווייטער זײן וועג.

און עס איז קיינער נישט נאָכגעגאַנגען נאָכן רבין קיין ירושלים, נאָר מיר, זײנע תלמידים, וואָס מיר האָבן פאַרבונדן אונזער גורל מיט אים. און ווען אפילו אונזערע הערצער האָבן זיך געשראַקן פאַר דעם, וואָס עס שטייט אונז פאַר אין ירושלים, דאָך זיינען מיר נאָך אים נאָך געגאַנגען, מיר, די תלמידים, און מרים, דאָס ווייב, וואָס האָט געהיט די זאַלב־איינען און האָט געפירט דעם בלינדן בר־תלמי נאָך אונז.

זאָגט דער איבערשרייבער:

דאָ האָט זיך פאַרענדיקט דער כתב־יד, וואָס דער געערטער פאָן וויאָדאָמסקי האָט אריינגעלייגט אין מײנע הענט. דער כתב־יד איז געווען אַינגעריסן. מען האָט אָנגעזען די רויע הענט, וואָס האָבן דעם כתב־יד, ווי א לעבעדיקן לייב, צעריסן אין צווייען.

